

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA ANUL CLVI CONVORBIRI LITERARE

FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867

Director: Cassian Maria SPIRIDON

„Mi-aș fi dorit ca Labiș să fi rămas în viață”

– dialog cu scriitorul Cosmin PERȚA

ANCHETA REVISTEI: EMINESCU AZI: Cristian LIVESCU, Ioan ȚICALO

POEZIE: Coman ȘOVA, Constantin GUZGĂ

PROZĂ: Marta VARTOLOMEI, Gheorghe CÂRSTOIU

Ion PAPUC: Reconstituirea unei poezii

Gheorghe GRIGURCU: „Hedonismul unui text”

Theodor CODREANU: Glose barbiene

Mircea PLATON: Educație și caracter

Mircea POPA: Alexandru Husar

Cornel UNGUREANU: Un itinerar în căutarea lui Mircea Eliade

Gheorghe CLIVETI: „Idei conducătoare” în xenopoliana-sinteză istorică

Ioan HOLBAN: Paul Georgescu

DOCUMENT – Ioana DIACONESCU: Din arhiva C.N.S.A.S.

Constantin BOSTAN: Un dialog epistolar

Gellu DORIAN: Ion Mureșan – Poezii

Iulian BITOLEANU: O altă viziune asupra istoriei

Mirela ROZNOVEANU: Portretul tânărului artist...

Constantin COROIU: Nichita Danilov, mărturisire...

Viorica PETROVICI: Fractalii și vânătoarea din noi

Simion Alexandru GAVRIȘ: Nuanțele unui elitist de demult

Dragoș COJOCARU: Ibovnicul care biciuiește

Dan TOMULEȚ: Diognet

Ovidiu PECICAN: Noica la Câmpulung

Pompiliu CRĂCIUNESCU: Umbra lui Boețiu și spectrele neoumanului

Dan CIACHIR: Călugării basarabeni

Gina STOICIU: Seducția: roman și sociologie

Dana GÎRBOVAN: A fi student la Drept

Literatura azi: **Ioan LASCU, Luiza NEGURĂ**

Marius CHELARU, Emilian MARCU, Adrian JICU

Cronică literară:

Cristian LIVESCU

Constantin DRAM

Livia IACOB

Comentarii critice:

Adrian Dinu RACHIERU

Vasile SPIRIDON

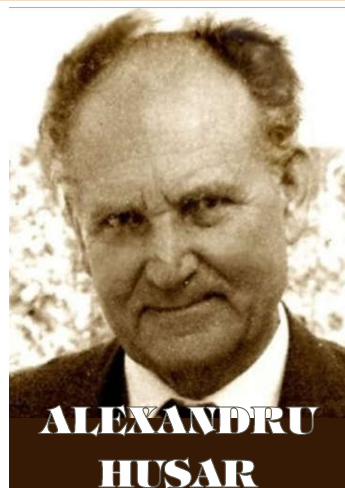
Antonio PATRAȘ

Actualitatea literară:

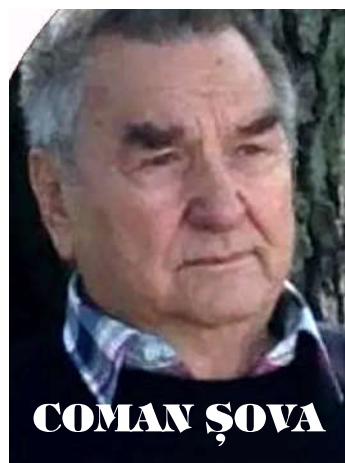
Alexandra OLTEANU

Cristina SCARLAT

Adrian G. ROMILA

**ALEXANDRU
HUSAR**

COMAN ȘOVA

COSMIN PERȚA

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR
DIN ROMÂNIA
FONDATĂ DE SOCIETATEA JUVINIA
DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867
EDITOR: ASOCIAȚIA
REVISTA CONVORBIRI LITERARE
ASOCIAȚIE DE UTILITATE PUBLICĂ

Redacția:

Director: Cassian Maria SPIRIDON
Redactor șef: Mircea PLATON
Redactor șef adjunct: Marius CHELARU
Secretar general de redacție: Dragoș COJOCARU
Redactori: Liviu PAPUC, Antonio PATRAȘ

Colegiul:

Ana BLANDIANA
Mircea A. DIACONU
Gellu DORIAN
Constantin DRAM
Gheorghe GRIGURCU
Ioan HOLBAN
Cristian LIVESCU
Virgil NEMOIANU
Basarab NICOLESCU
Ion PAPUC
Ioan-Aurel POP
Adrian Dinu RACHIERU
Vasile SPIRIDON
Dan TOMULEȚ
Alexandru ZUB

Secretariat: Doina BUCIULEAC, Olga IORDACHE

Biblioteca revistei „Convorbiri literare”
nr. 12(336) / decembrie 2023
Virgil DIACONU – *Suflet pelerin*

Revista *Convorbiri literare* găzduiește opiniile,
oricât de diverse, ale colaboratorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text
aparține, în exclusivitate, autorului.
Redacția își rezervă dreptul de a schimba titlurile.

Revistă indexată EBSCO

www.convorbiri-literare.ro

CUPRINS

Cassian Maria SPIRIDON – *Nelimitate exterminatoare
ale nazismului și ale comunismului* / 1

ANCHETA REVISTEI – *EMINESCU AZI* / 15
Cristian LIVESCU, Ioan ȚICALO

„Mi-aș fi dorit ca Labiș să fi rămas în viață” / 21
– dialog cu scriitoarea Cosmin PERȚA

Ion PAPUC – *Reconstituirea unei poezii* / 25
Gheorghe GRIGURCU – „*Hedonismul unui text*” / 27
Theodor CODREANU – *Glose barbiene* (II) / 30
Cornel UNGUREANU – *Trepte. Un itinerar în căutarea lui Mircea Eliade* / 32
Mircea POPA – *Alexandru Husar* / 38
Gheorghe CLIVETI – „*Idei conducătoare*”
în *xenopoliana-sinteză istorică* (II) / 40
Mircea PLATON – *Educație și caracter* (II) / 45
Ioan HOLBAN – *Paul Georgescu* / 50

DOCUMENT

Ioana DIACONESCU – *Aurel Dumitrașcu în vârtejul represiei anilor '80.
Surpriza: urmărirea colectivă. Finalizarea simultană
a dosarelor „Poeții” și „Societas '82”* / 64

INEDIT – ARHIVE LITERARE

Constantin BOSTAN – *Gh. Bezviconi – G.T. Kirileanu,
Un dialog epistolar sub semnul probității* (V) / 68

INEDIT

Aurel MORARIU – *Vitrina cărții:
George Leibbrandt, Ukraine (Berlin 1942)* / 72

RESTITUIRI

Nicolae SCURTU – *Câteva date noi privitoare la Sever Zotta* / 74

POEZIE

Coman ȘOVA / 76
Cătălina Maria HAȘOTTI / 78
Constantin GUZGĂ / 79

PROZĂ

Marta VARTOLOMEI – *Puiul de om din legendele toamnei* / 80
Gheorghe CÂRSTOIU – *O zi memorabilă* / 82

CRONICA LITERARĂ

CRITICA POEZIEI: Cristian LIVESCU – *Emil Botta, poetul care
și-a cenzurat nemilos creația* (II) / 84
CRITICA PROZEI: Constantin DRAM – „*Călătoriile*” lui Zamfir Bălan / 87
CRITICA POEZIEI: Livia IACOB – *Târziul: un timp pentru doi* / 89

COMENTARIILE CRITICE

Adrian Dinu RACHIERU – *Celălalt Nichita* / 91
Vasile SPIRIDON – *Despre sine și despre ceilalți* (I).
Monica Lovinescu (1923-2008) / 95
Antonio PATRAȘ – *Cu Iliana Gregori, în căutarea amintirilor uitate* (I) / 98

ACTUALITATEA LITERARĂ

Alexandra OLTEANU – *Freamătul trușii al interiorității despotice* / 101
Cristina SCARLAT – *Emilian Marcu și Clipa de înveșnicire* / 103
Adrian G. ROMILA – *Din nou despre Matei Călinescu* / 105

LITERATURA AZI

Ioan LASCU – *Cine a citit Portocala mecanică?* / 107
Luiza NEGURĂ – *Oameni, lumi și povești* / 110

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială
a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

EX LIBRIS

Constantin COROIU – *Nichita Danilov, mărturisire de împăcare și de pocăință* / 112
Gellu DORIAN – *Ion Mureșan – Poezii* / 116
Mirela ROZNOVEANU – *Portretul tânărului artist la o margine de imperiu* / 120
Iulian BITOLEANU – *O altă viziune asupra istoriei* / 124
Viorica PETROVICI – *Fractalii și vânătoarea din noi* / 126
Adrian JICU – *La marginea bună a poeziei* / 128

ISTORIE LITERARĂ

Aureliu GOCI – *Dimitrie Cantemir: Trei secole de la trecerea în eternitate* / 129
Liviu PAPUC – *Un „academic” român onorat: I.G. Sbiera* / 131

ISTORIE

Simion-Alexandru GAVRIȘ – *Nuanțele unui elitist de demult: Manolache Costache Epureanu despre dreptul de vot (1866)* / 134

ESEU

Dragoș COJOCARU – *Ibovnicul care biciuiește* / 137
Dan TOMULEȚ – *Diognet (II)* / 140
Ovidiu PECICAN – *Noica la Câmpulung: manuscrisele economice și sociale* / 146
Pompiliu CRĂCIUNESCU – *Umbra lui Boețiu și spectrele neoumane* / 148
Dan CIACHIR – *Călugării basarabeni* / 152
Wilhelm von HUMBOLDT – *Universitate și Academie* / 154
Prezentare și traduceri de Eugen MUNTEANU
Magda CÂRNECI – *Jurnal spiritual (pe sărite)*
– 1999: încă un an aparte (XLII) / 160

PSIHOLOGIA AZI

Gina STOICIU – *Seduția: roman și psihologie* / 163

JURIDICE

Dana GÎRBOVAN – *A fi student la Drept* / 168

CARTEA DE RELIGIE

Florin CRÎȘMĂREANU – *Prima generație de creștini* / 170

CARTEA DE FILOSOFIE

Ioan-Alexandru TOFAN – *Cum aflu cine sunt eu?* / 172

CARTEA STRĂINĂ

Marius CHELARU – *Conflicte înghețate și uitate din statele post-sovietice* / 173

LITERATURA UNIVERSALĂ

Shaleen Kumar SING / 176
Prezentare și traduceri de Olimpia IACOB

ACTUALITATEA FRANCEZĂ

Simona MODREANU – *Com-placeri narative* / 177

ANTICHITATI ACTUALE

Ioana COSTA – *Ieronimiadă* / 179

ARTE

Dragoș IOAN – *Așteptați cât mai mult de la Jude!* / 180
Alex VASILIU – *Andrei Șerban: imaginea – cuvântul – muzica (V)* / 182
Marian RĂDULESCU – *Kaurismaki, Wenders, Ceylan* / 186

PANORAMIC EDITORIAL

Marius CHELARU – *Edituri moldave/ autori moldavi* / 187
Emil LUNGEANU – *Harpa și fanfara* / 191
Emilian MARCU – *Vitrina cărților* / 192

VARIA

Ana PARTENI – *Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Iași* / 196
Valentin TALPALARU – *ComPresa revistelor* / 199

CONVORBIRI LITERARE

MEMBRĂ A ASOCIAȚIEI REVISTELOR,
PUBLICAȚIILOR ȘI EDITURILOR
(ARPE)

CUI 28447247

Redacția și administrația:

I.C. Brătianu nr.22, etaj 1, Iași, 700037

Tel.: +40 799 987 449,

e-mail: convlit95@yahoo.com

CONT RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

Abonamente

Pe adresa redacției, prin mandat poștal, în contul revistei:

168 lei/ an + 24 lei taxe poștale,

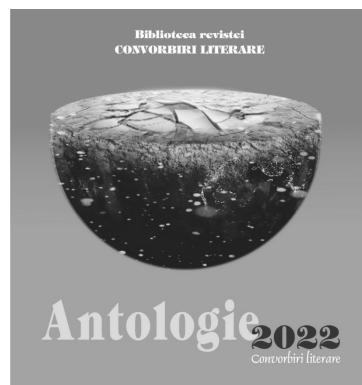
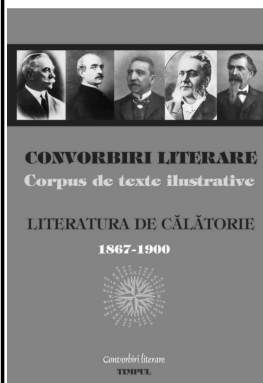
84 lei/ 6 luni + 12 lei taxe poștale.

Vă rugăm să scrieți pe mandatul poștal sau pe documentul de plată adresa dv. poștală completă și perioada de abonare.

Persoanele sau instituțiile care vor să sprijine financiar revista

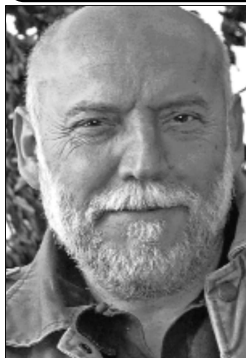
pot depune sumele în contul

RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

Preluarea și reproducerea textelor publicate în *Convorbiri literare* este permisă numai cu acordul revistei și/sau al autorului, cu specificarea sursei, în conformitate cu legea dreptului de autor din România!

Tiparul executat de SC PIM SRL Iași

NELIMITELE EXTERMINATOARE ALE NAZISMULUI ȘI ALE COMUNISMULUI

Cassian Maria SPIRIDON

Anticomunismul și antinazismul sunt și rămân atitudini fundamentale morale, nu se reduc la simple luări de poziție de natură politică.

Secolul care a trecut a strălucit prin capacitatea incredibilă a masacrării oamenilor de către alți oameni, situație dusă la nelimite în urma preluării puterii de către comunismul impus de Lenin și de către nazismul impus de Hitler.

Cele două sisteme criminale sunt, cum le numește istoricul francez Pierre Chaunu, *gemeni heterozigoți*, în pofida faptului că istoria lor este diferită și au fost dușmani de moarte. Au și avut numeroase puncte comune, pe care Alain Besançon le enumeră în *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea „Șoah”-ului* (traducere de Mona Antohi, Humanitas, 2017): „Își propun să ajungă la o societate perfectă înlăturând obstacolul malign care le stă în cale. Se pretind filantropi pentru că urmăresc, unul binele întregii umanități, celălalt binele poporului german, și pentru că acest ideal a dezlănțuit forme entuziaste de devotament și acte eroice. Dar ce îi apropie mai mult e faptul că ambii și-au arogat dreptul – sau au considerat că au datoria – de a ucide, folosind în acest scop metode asemănătoare, la o scară nemaiîntâlnită în istorie”.

De reținut, conștiința istorică abordează cele două totalitarisme într-o grilă evident diferită, ca să nu spun exclusivistă, dacă nazismul este definitiv și constant condamnat, inclusiv la Nürnberg și exclus fără drept de apel în toate instanțele, încă mai accentuat în plan social și educațional, nu de același tratament are parte și nenorocirea comunistă.

„Memoria istorică, cum atenționează cercetă-

torul și istoricul francez, nu tratează cele două fenomene în mod egal”, cum firesc ar impune adevărul istoric: „Nazismul, deși a dispărut complet de mai bine de o jumătate de secol, stârnește, pe drept cuvânt, o repulsie pe care timpul nu o atenuează câtuși de puțin. Dimpotrivă, considerațiile oripilate pe marginea acestui subiect par să câștige pe an ce trece în profunzime și întindere. Comunismul, în schimb, cu toate că s-a prăbușit foarte recent, beneficiază de o amnezie și o amnistie ce întrunesc consimțământul aproape unanim nu doar al partizanilor săi – căci încă mai are partizani –, ci și pe acela al dușmanilor săi celor mai înverșunați, ba chiar al victimelor sale. Nici unii, nici alții nu găsesc de cuviință să-l readucă în actualitate”.

Avem parte de sindromul Stockholm, în care victimele, nenumăratele victime directe sau colaterale ale dictaturii comuniste ajung să simpatizeze cu proprii călăi, atât de eficientă a fost mașina de propagandă, de ștergere a gândirii proprii, inoculată cu utopiile viitorului luminos.

Cartea neagră a comunismului (Stéphane Courtois și colectivul, apărută în 1997 în Franța și în 1998 în România, traducere Maria Ivănescu și colectivul, Humanitas) atribuia dictaturii bolșevice între 85 și 100 de milioane de morți. Reacțiile au fost nesemnificative și în foarte scurt timp trecute sub tăcere. Este, rămâne surprinzător contrastul dintre *amnezia comunismului și hiperamnezia nazismului*, ambele regimuri la fel de feroce, primul cu un număr de crime monstruos ca număr, favorizat și de îndelunga sa existență (în paranteză fie spus, nu a fost cu totul eradicat, e suficient să ne gândim doar la Coreea de Nord),

al doilea la fel de criminal și monstruos, dar, printr-o mult mai scurtă deținere a puterii, cu un număr al victimelor mult mai mic; nu este uitat, pe bună dreptate, de memoria istorică, precum ferocitatea comunistă.

Dacă poporul evreu nu a uitat și nu uită nedreptatea și crima care l-a însoțit în lungul istoriei sale, dar de necrezut în timpul nazismului, o realitate pe care memoria sa istorică o păstrează mereu vie, enigma care uimește este a popoarelor care au uitat prin ce au trecut și pățimit sub regimul bolșevic.

În ce privește cele două specii de totalitarism, *forma lor de seducție, natura și maniera puterii lor, tipul lor de crimă*, cum constata cercetătorul, *au legătură cu forma mentală de care depind în întregime: ideologia*. Și, cu îndreptățire, încearcă să o definească: „Înțeleg prin acest termen o doctrină care promite, prin intermediul convertirii, o mântuire temporală, care se consideră conformă cu o ordine cosmică descifrată științific în evoluția sa, care impune o practică politică vizând transformarea radicală a societății”.

Despre Șoah (catastrofa), Alain Besançon oferă numeroase, îndreptățite și necesare argumente, dar marea uimire rămîne amnezia care a cuprins și cuprinde nu doar Occidentul, ci, mai grav, popoarele care au avut parte numeroase decenii de „binefacerile comunismului victorios, la orașe și sate”.

Încă din 1956, raportul lui Hrușciiov, la câțiva ani de la moartea lui Stalin, a evidențiat crimele leninist-staliniste, de altfel cunoscutul încă din 1917, dar grație puterii de iradiere ideologică a utopiei comuniste, a minciunilor difuzate de Comintern în țările occidentale, și nu doar aici, aceste adevăruri nu erau confirmate la nivelul comunicat de noul conducător sovietic. Astfel, un număr incredibil de oameni de bună credință puneau la îndoială crimele și atrocitățile puterii bolșevice, oriunde își impunea prezența. „Secretul nazist privind distrugerea evreilor din Europa este un secret «simplu», obținut prin mijloace clasice: izolarea centrelor de exterminare, uciderea periodică a executanților aleși dintre vic-time, jurământul care-i lega pe exterminatori,

efectivul lor relativ restrâns. Secretul bolșevic e mai complex. Cuprindea și el o parte simplă, clasică, de natură militară și polițienească. Dar acest nucleu era protejat de o ceață ideologică extrem de deasă care făcea ca, până și atunci când secretul referitor la operațiuni de distrugere era deconspirat, scurgerea de informație să fie acoperită de voință de incredulitate generală, iar zidul etanș să se reconstituie ceva mai încolo”.

Secretul bolșevic, în pofida a numeroase mărturii s-a perpetuat neștirbit pînă în 1956, nimeni dintre cei îndrituiți din Occident să-l perceapă nu și-a dat girul. Totul părea neverosimil; în caz contrar *ar fi fost obligați să-și modifice radical concepțiile despre lume, fiindcă aceste mărturii (la fel s-a întîmplat și cu cele care priveau nazismul) îi introduceau într-un univers incredibil, ascultînd de o raționalitate derutantă, în care ar fi trebuit să facă un uriaș efort ca să-și găsească reperele*.

La care se adaugă un adevăr pe care îl trăiau și personal, aparent nu se simțeau direct amenințați, precum Europa astăzi în raport cu situația actuală din Orientul Mijlociu, prea îndepărtat, dar la fel de periculos precum conflictul din Ucraina.

Refuzul occidentalilor de a accepta realitatea lagărelor, a gulagului sovietic, deși mărturiile erau evidente, iar declarațiile celor care scăpasera din infern erau mai mult decît probatorii, s-a perpetuat pînă în prezent. Cercetătorul și specialistul în istoria rusă și sovietică dă cîteva exemple, iar *Cartea neagră a comunismului* oferă încă altele nenumărate și cutremurătoare prin barbaria practică în aceste spații ale morții.

„Problema lagărelor sovietice ridicată de David Rousset cu puțin înainte de 1950 a fost considerată, spune Alain Besançon, scandalosă. Sartre a demonstrat cu ușurință că ele nu puteau exista, deoarece conceptul de lagăr era contradictoriu, din punct de vedere filozofic, cu acela de socialism. În 1948, cu prilejul procesului Kravcenko, Margarete Buber-Neumann a stîrnit reacții revoltate când a afirmat că în lagărul de muncă german subzistau urme ale dreptului inexistente în lagărul sovietic în care fusese deținută înainte ca Stalin să o predea lui Hitler”.

Totodată, raportul lui Hrușciiov este unul în contra crimelor staliniste, mai exact condamnarea și executarea în masă a comuniștilor fideli cauzei, fără nici o remușcare față de milioanele de victime necunoscute ale regimului bolșevic. Mărturisirea secretarului general al PCUS, din 1956, a fost o primă breșă în zidul impenetrabil al ideologiei, provocând o primă fisură în piatra tombală care acoperea secretul acestor crime abominabile. *Arhipelagul Gulag* (1974) al lui Soljenițin a fost precum o lovitură de berbec în citadela secretomaniei și minciunii regimului, lipsea totuși, cum subliniază cercetătorul *proba cadavrului*: „Pe toată suprafața pământului, nimeni nu văzuse și nici nu atinsese lagărele comuniste, în afara celor câtorva supraviețuitori. Osuarele cam-bodgiene au fost o excepție, în ciuda tuturor, putem spune că în clipa căderii secretul era cunoscut – deși «negaționismul» în ceea ce privește comunismul rămâne mult mai puternic decât cel care protejează nazismul”.

Pe la mijlocul deceniului al șaselea din secolul trecut ororile celor două ideologii criminale erau ambele inculcate. Întrebarea care și-o pune istoricul și își propune s-o descifreze este dacă se face *sub aceleași capete de acuzare*. Își propune să răspundă cercetînd subiectul sub *unghiul distrugerii*, cel mai revelator și care ilustrează aproape palpabil urmările celor două dictaturi: „Din nazism și comunism nu mai rămâne decât ceea ce le-a rezistat, cum ar fi literatura «disidentă». Restul e un câmp de ruine care trebuie degajat și curățat. Distrugerea este materială: oameni vii au fost transformați în cadavre. Morală: suflete cin-stite și raționale au devenit criminale, nebune, stu-pide. Politică: societatea a fost smulsă din forma ei, remodelată conform proiectului ideologic”.

În cercetarea distrugerii fizice apelează la sis-tematizarea lui Raul Hilberg, din compendiul său *The Destruction of the European Jews* (Fayard, Paris, 1988): „Distrugerea evreilor din Europa, potrivit lui Hilberg, a avut loc în cinci etape: exproprierea, concentrarea, «operațiunile mobile de ucidere», deportarea, centrele de exterminare”.

În distrugerea comunistă primele patru mijloa-ce coincid. Excluderea de către istoric a centrelor

de exterminare ca mijloace folosite în comunism, este contrazisă de realitatea istorică și ar fi de ajuns să facem trimitere la experimentele haluci-nante de la Pitești, dar și la cele din gulagurile sovietice. Cercetătorul adaugă în schimb, cu îndreptățire, altele două, de care nazismul nu a avut nevoie: execuția judiciară și foametea.

Exproprierea am trăit-o pe propria piele în România comunistă, una în care dreptul la pro-prietate de orice natură era exclus, cu excepția celor care slujeau „cauza”, care dispuneau, mai exact, de *avantaje* nu strict de reale proprietăți. Germania nazistă era radicală cu aplicarea expro-prierilor în cazul evreilor, dreptul și proprietatea se perpetuau totuși doar pentru arieni, e drept limitate și oricând la dispoziția sistemului.

În ce privește *concentrarea*, nazismul era cen-trat strict pe căutarea evreilor, pe care îi considera *un soi de focare individuale de infecție*. Trebuiau deci căutați, ca într-o operație de deratizare sau de dezinsecție, până în cele mai secrete unghere unde s-ar fi putut ascunde, și regimul a consacrat acestui scop bani, personal și meticulozitate.

Comunismul este mult mai cuprinzător în lupta sa pentru distrugerea *dușmanului* socialis-mului, implicit *dușmanul poporului*, care cuprin-de instituțional: bogătașul, nobilul, burghezul, capitalistul, țăranul înstărit, proprietarul, latifun-diarul, moșierul... Acestea fiind criterii care țineau de clasa socială și nu de rasă. Aria distru-gătoare a comuniștilor era extrem de vastă și în permanentă schimbare și ajustare: „Gestapoului, remarcă istoricul, îi ajungeau câteva mii de polițiști, în vreme ce KGB-ul avea nevoie de aproape 500.000. Dacă ne gândim numai la Republica Democrată Germană, Stasi folosea mai multă lume decât Gestapoul în întreaga Germanie”.

Numărul celor din România comunistă era unul comparabil cu cel din Germania de Est, ba încă mai mare. Dacă, cum spune Raul Hilberg, în doi ani (1941-1942) *soluția finală* a naziștilor a fost îndeplinită *pentru aproximativ trei cincimi din totalul evreilor*, în lagărul comunist soluția criminală nu s-a încheiat niciodată, mai exact doar odată cu prăbușirea sistemului: „Din noiem-

brie 1917 până în cea din urmă zi au trebuit să trieze, să recenzeze, să țină dosare, să filtreze și să refiltreze întreaga populație”. (A.B.)

Operațiunile mobile de ucidere au fost folosite și practicate cu aceeași tenacitate de ambele sisteme, cel comunist pe un interval mai îndelungat de timp și un număr de victime de neimaginat.

Deportarea în lagărele de muncă nu a fost invenție nazistă, ci a fost preluată drept model de la sovietici, care au inventat-o după lovitura de stat din octombrie 1917, primele fiind înființate în iunie 1918. Sistemul aplicat în cele două lagăre, nazist și comunist, aproape coincideau: „Deșteptarea, apelul, comandoul de muncă, «norma» și rația alimentară proporțională cu «norma», foamea, bătaile, torturile, execuțiile; ziua lui Șalamov la Kolâma seamănă întocmai cu ziua lui Primo Levi la Auschwitz. Detaliile concrete sunt aceleași: furtul generalizat, fiecare pentru sine, epuizarea fizică, degradarea morală lentă sau rapidă, același sistem de barăci, aceeași extenuare, același somn, același vise. Deținutul aflat la capătul puterilor, care nu mai e în stare să se apere și va muri, e numit în lagărul nazist *musulman*, iar în lagărul sovietic, *dokhodiaga*”.

În realitatea comunistă nimeni nu era liber, toți ne aflam în marea închisoare a lagărului, nu întâmplător erau numite țările sovietizate ca fiind parte din lagărul socialist. La întrebarea: „Câți prizonieri sunt în Uniunea Sovietică?”, Bukovski a răspuns: *270 de milioane*.

Un exemplu pilduitor pentru Alain Besançon este șantierul canalului Dunăre-Marea Neagră din anii '50, care a provocat *moartea a 200.000 de oameni, servind drept mormânt vechilor elite*. Și exemplele ar acoperi zeci și zeci de pagini, toate la fel de îngrozitoare.

Execuția judiciară a fost folosită de către naziști limitat și nu împotriva evreilor, desconsiderați de către aceștia ca fiind parte a speciei umane, ci împotriva opozanților, a celor din Rezistență etc. În schimb, comunismul a practicat pe scară largă execuția judiciară, victima înainte de a fi exterminată era supusă judecății publice, incriminată în fața „poporului”, deși majoritatea persoanelor arestate și supuse farsei

juridice erau total străine de capetele de acuzare: *fie că erau pasive și incapabile să se opună în vreun fel, fie că erau sincer devotate comunismului, nutrind pentru Stalin toată dragostea și venerația ce li se pretindeau. De unde teama chinuitoare, care copleșea întreaga populație. De unde și sentimentul de coșmar și de nebunie, pentru că aceasta nu reușea să înțeleagă raționalitatea imensei mașini de zdrobit și ucis*. (A.B.)

Dacă *noaptea cuțitelor lungi* (1934) a lui Hitler a epurat fulgerător indezirabilii din partidul nazist – circa opt sute de victime, Stalin în câteva decenii de teroare a depășit cu mai bine de o mie de ori această cifră. Foamea, una provocată artificial de mașina de distrugere bolșevică, *a fost procedeul cel mai ucigaș al distrugerii comuniste a oamenilor. Ea a antrenat moartea a mai bine de jumătate din morții imputabili sistemului în URSS și poate trei sferturi din victimele comunismului din China*.

Dacă în cazul crimelor naziste a fost cu puțință cunoașterea exactă și nominală a victimelor exterminate, nu la fel a fost în cazul comunismului, approximate, cum am mai specificat, între 85 și peste 100 de milioane.

Cităm câteva din observațiile istoricului care clarifică pe cât posibil diferența de abordare în conștiința istorică a celor două dictaturi nelimitate: „Această diferență enormă, care face ca unii, exterminați ca animalele, să fie onorați ca oameni, iar ceilalți, condamnați la moarte poate într-o manieră mai umană (în măsura în care li se atribuia cel puțin statutul de «dușman») sunt uitați ca niște animale, nu țin doar de pietatea sau de impietatea memoriei. Ea ține și de faptul că anchetele sunt imposibile sau interzise aproape pe întreg teritoriul care s-a aflat sau se mai află și astăzi sub dominație comunistă; de voința generală de amnezie a comunismului și de hiperamnezie a nazismului. În fine, ea ține de natura acestora. Nazismul acționează prin categorii determinate, delimitabile din punct de vedere administrativ, succesive (handicapații de dinaintea izbucnirii războiului, evreii, țiganii...), comunismul – prin decimări vagi, simultane, aleatorii, putând afecta

ansamblul populației supuse”.

Maniera de ucide sau numărul victimelor nu constituie un criteriu de evaluare, ambele ideologii fiind la fel de criminale, iar victimele ucise erau nevinovate. Nimic nu îndreptățește să le diferențiem, *este imposibil și indecent să clasificăm supliciile*.

Marea problemă este perpetuarea în memoria istorică a amneziei care însoțește ororile comuniste.

La distrugerea fizică s-a adăugat distrugerea morală a minților și a sufletelor. Ambele curente ideologice își afirmă sorgintea, moștenirea și urmarea unei vechi tradiții; marxism-leninismul se consideră continuator al gândirii unor Heraclit, Democrit, Lucrețiu, traversează Epoca Luminilor până la, inclusiv, Hegel, o întreagă mișcare științifică justificativă și în care toți cei nominalizați nu sunt temeiul gândirii și practicii politice a acestuia; o genealogie încărcată cu trimiteri și referințe stufoase practică și nazismul, de la tragicii greci la Herder, Novalis, o altă variantă de Hegel, Nietzsche, inclusiv argumentația științifică din *Originea speciilor* a lui Darwin.

Toată această genealogie este o iluzie, o ceață prin care își justifică așa-zisele temeiuri ale celor două dictaturi, interpretarea lumii practică de nazism și comunism este *de o extraordinară sărăcie*: „Între clase sau rase este angajată o luptă dualistă. Definiția acestor clase sau a acestor rase nu are sens decât în și prin sistem, astfel încât partea obiectivă care poate exista în noțiunea de clasă sau de rasă este pierdută din vedere. Aceste noțiuni transformate în ceva demential, explică natura luptei, o justifică, limpezesc în mintea ideologului acțiunea adversarilor și a aliaților. Poate să existe viclenie și abilitate în mijloacele folosite pentru atingerea țelului propus – într-adevăr, comunismul a beneficiat, sub Lenin, Stalin, Mao, Ho Și Min, de actori mai capabili decât Hitler: logica de ansamblu a sistemului rămâne absurdă, scopul – de neatins”. (A.B.)

Un adevărat limbaj liturgic însoțea propaganda, cale de a obtura orice încercare de a trece prin filtrul propriei gândiri, a rațiunii critice, erai doar un fanatic executant, orice abatere era sancționată

drastic. Observațiile clinice ale lui Alain Besançon sunt de o mare exactitate: „Omul nazist și comunist se oferă examenului clinic al psihiatrului. El pare închis, rupt de realitate, capabil să argumenteze la nesfârșit în cerc în fața interlocutorului său, obnubilat, convins totuși că e rațional. Iată de ce psihiatrii au apropiat această stare de delirul cronic sistematizat, de schizofrenie, de paranoia. Dacă ducem analiza și mai departe, vedem că această caracteristică rămâne metaforică. Semnul cel mai evident că această nebunie este artificială e faptul că e reversibilă: când presiunea încetează și circumstanțele se schimbă, «pacientul» se vindecă imediat, ieșind din această stare ca dintr-un vis. Dar este un vis cu ochii deschși, care nu blochează motricitatea și menține o anume coerență cu alură rațională. În afara zonei atinse, care la omul sănătos este partea superioară a spiritului, cea care elaborează religia, filozofia, «ideile directe ale rațiunii», cum ar spune Kant, funcțiile înțelegerii par intacte, dar polarizate și aservite laturii delirante. Astfel încât, la trezire, capul e gol, iar ucenicia vieții și a cunoașterii trebuie luată în întregime de la capăt”.

Sunt maladii mentale induse artificial și se manifestă epidemic și contagios totodată, inepte prin tot ce provoacă, temei al distrugerii morale, sub semnul demonicului, care *ne este semnalat*, observă istoricul, *de faptul că aceste acte au fost înfăptuite în numele binelui, sub acoperirea unei morale. Distrugerea morală are drept instrument o falsificare a binelui astfel încât criminalul, într-o măsură imposibil de precizat, să poată ține la distanță conștiința că face rău*.

Legea morală era abolită. Pentru nazism morala pe care o promovau era urmarea unei ordini indicată de natură, una dedusă și impusă ideologic: „Polul binelui este reprezentat de «rasa blondă», polul răului de «rasa evreiască». Lupta cosmică va lua sfârșit prin victoria uneia dintre ele.

Dar totul e fals. Nu există rase în sensul nazist al cuvântului. Marele arian blond nu există, chiar dacă pot fi întâlniți germani înalți și blonzi. Evreul, așa cum îl înfățișau naziștii, nu există, fiindcă reprezentarea rasială pe care o au despre el nu prezintă decât raporturi de coincidență cu veri-

tabila identitate a poporului Legământului biblic”. (A.B.)

Stalin, prin raportare la nazismul lui Hitler, este mai sinuos, „pune ideologia între paranteze atâta timp cât a fost nevoie ca să-și pregătească victoria. Ideologia leninistă era «cea mai bună» fiindcă permitea asemenea pauze și autoriza o răbdare politică de care nazismul, impulsiv și convulsiv, era incapabil”. (A.B.)

Dacă nazismul cu doctrina lui rasială avea șanse minime să fie asumat de alte rase decât cea așa-zis ariană, și care se consideră superioară celorlalte, comunismul în care inegalitatea dintre clasele sociale era problema ce se cerea eradicată a fost și a rămas constant atractivă pentru mulți dintre cei cu un evident deficit critic.

Totul ține de unghiul de interpretare a doctri- nelor: „Comunismul este moral. Imperativul moral susține întreaga preistorie a bolșevismului (socialismul francez și german, populismul rus) și victoria sa este celebrată ca o victorie a binelui. Estetica nu ține pasul cu etica. Nazistul se crede artist, comunistul, virtuos... Progresul natural este un progres istoric, fiindcă materialismul dia- lectic și istoric asigură unitatea naturii și a istoriei. Comunismul își însușește marea temă a Epocii Luminilor, Progresul, spre deosebire deci de temele decadente care bântuie nazismul; dar e vorba de un progres dramatic, care trece prin dis- trugerii imense și inevitabile”. (A. B.)

Progres perpetuat cu efecte la fel de devasta- toare moral, e suficient să facem trimiteri la corectitudinea politică clamată de către progresiștii neomarxiști de astăzi, tot mai eficienți peste Ocean și tot mai prezenți în Europa.

Gîndirea marxistă este o aplicare a darwinis- mului din lumea regnurilor animale, unde mami- ferele urmează reptilelor..., în viața socială, a raporturilor de producție, în care se succed sclavagismul, feudalismul, capitalismul, proces ce se finalizează cu instaurarea comunismului, a bine- lui absolut.

„Este un teren de înțelegere secretă între nazism și cotnunism: nimeni nu plînge după lap- tele vărsat, nu poți să faci omletă fără să spargi ouăle, când trece gealul sar așchii – toate expre-

sii familiare lui Stalin. De o parte și de cealaltă, istoria e stăpână. Nazismul va restabili lumea în frumusețea ei, comunismul, în bunătatea ei”. (A.B.)

E o restabilire în care umanitatea își pierde sensul, este anihilată în numele marelui ideal, al viitorului luminos pe care ni-l va oferi comunis- mul: „Leninismul se supune, într-o manieră și mai evidentă decât nazismul, schemei gnostice a celor două principii antagoniste și a celor trei timpuri. La început era comuna primitivă, în viitor va fi comunismul, iar astăzi e vremea luptei dintre cele două principii. Forțele care ne fac să «avansăm» sunt bune, cele care ne «întârzie», rele. Ideologia (garantată în mod științific) desemnează princi- piul rău. Nu e o entitate biologică (rasa inferioa- ră), ci socială, care împânzește la drept vorbind întreaga societate: proprietatea, capitalismul, complexul moravurilor, dreptului, culturii care se întemeiază pe acest principiu rău și pe care le rezumă expresia «spiritul capitalismului». Oamenii care au înțeles cei trei timpuri și cele două principii, care cunosc esența ordinii naturale și istorice și care știu sensul evoluției sale și mijloa- cele de a o grăbi se regroupează și formează parti- dul”. (A.B.)

Nașterea omului nou, a omului devotat în tota- litate ideologiei, eliberat de vechile tradiții, de resturile din vechea *morală*, promovată de *dușmanii de clasă* este ținta urmărită de partid și conducătorul suprem.

Moralitatea comunistă apelează la vechile for- mule: dreptate, egalitate, libertate... privite și impuse printr-o nouă grilă, marcată ideologic, ast- fel cuvintele din vechea terminologie se află în raport cu aceea promovată de bolșevici doar într- un raport de omonimie. Cîteva remarci ale lui Alain Besançon sunt menite a risipi aceste confu- zii bine manipulate ideologic: „Numesc morală naturală sau comună aceea la care se referă înțe- leptii Antichității, dar și cei din China, India sau Africa. În lumea Bibliei, această morală e rezu- mată în a doua tablă a poruncilor lui Moise. Etica comunistă i se opune față și în mod conștient. Ea își propune să distrugă proprietatea, odată cu ea dreptul și libertatea care-i sunt asociate, și să rein-

stituie ordinea familială. Își îngăduie să folosească toate mijloacele mincinoase și violente pentru a depăși vechea ordine și a instaura una nouă. În principiul său, ea contravine deci în mod deschis poruncii a cincea («cinstește pe tatăl tău și pe mama ta»), poruncii a șasea («să nu ucizi»), a șaptea («să nu fii desfrânat»), a opta («să nu furi»), a noua («să nu dai mărturii mincinoase asupra aproapelui tău») și a zecea («să nu poftești [...] nimic din cele ce sunt ale aproapelui tău»). Nu e câtuși de puțin nevoie să crezi în revelația biblică pentru a accepta spiritul acestor precepte pe care le regăsim pe toată suprafața pământului. Majoritatea oamenilor consideră că există comportamente care sunt bune și adevărate fiindcă ele corespund lucrurilor pe care le cunosc din structura universului. Comunismul concepe un alt univers și își raportează morala la acesta. Iată de ce el recuză nu numai preceptele, ci și fundamentul lor, lumea naturală. Spuneam că morala comunistă se întemeiază pe natură și pe istorie; e fals: pe o supranatură care nu există și pe o istorie lipsită de adevăr”.

Lui Lenin și urmașilor săi le rămâne ca singură armătură, minciuna construirii socialismului prin care își motivează șirul nesfârșit de crime, pe care se consolidează drumul către binele și fericirea omenirii. E calea prin care în ambele ideologii se produce distrugere morală, fără alte rezultate decât creșterea exponențială în număr a victimelor și amplificarea puterii deținute de partid, la rîndul său fagocitat, aservit total conducătorului suprem. Exemplul, în cazul nostru, a fost evoluția ceaușismului: „Când se vedește că visul utopic tot nu se realizează, că decimarea rituală nu a servit la nimic, observăm o alunecare de la utopie la simpla conservare a puterii. Dușmanul obiectiv fiind deja exterminat, trebuie vegheat să nu se reconstituie sau chiar să se ridice din rândurile partidului. Este momentul unei a doua terori, care pare absurdă pentru că nu corespunde unei rezistențe sociale și politice și vizează un control absolut al tuturor oamenilor și al tuturor gândurilor. Teama devine atunci universală, se răspândește până și în partid, fiecare membru al său simțindu-se amenințat. Toată lumea denunță pe toate

lumea, toată lumea trădează în serie.

Urmează al treilea stadiu, în care partidul își ia măsuri de precauție împotriva epurării permanente. El se mulțumește cu o gestiune de rutină a puterii și a securității sale. Nu mai crede în ideologie, dar continuă să-i vorbească limba și are grijă ca acest limbaj, pe care-l știe mincinos, să fie singurul vehiculat, fiindcă reprezintă semnul dominației sale. El acumulează privilegiile și avantajele. Se transformă în castă. Intră într-o corupție generalizată. În popor, membrii săi nu mai sunt comparați cu lupii, ci cu porcii”.

Aveam o radiografie exactă a evoluției orwelliene a dictaturii în orice teritoriu în care s-a instalat puterea bolșevică.

Odată instalată puterea comunistă, prima măsură pe care o ia guvernul roșu este închiderea frontierelor, asigurându-și astfel secretul faptelor lor criminale, urmează controlul total al informației, sub auspiciile ministerului adevărului, precum cel din cartea 1984 a lui George Orwell: „Populația nu trebuie să știe ce se petrece în exteriorul lagărului socialist. Ea nu trebuie să știe nici ce se petrece în interiorul acestuia. Nu trebuie să-și cunoască trecutul, nu trebuie să-și cunoască prezentul: doar viitorul, care e radios”. (A.B.)

E un viitor afirmat prin toate mijloacele media și de progresiștii de astăzi sub forma unui totalitarism, e drept, în mănuși de mătase, dar în aceleași mâini.

Următorul pas este înlocuirea realității cu una virtuală, în urmă cu decenii destul de primitivă și cenușie, astăzi foarte apetisantă și binevoitoare, eludând astfel ultimele reacții posibile de împotrivire.

Ultimul stadiu, descris, între alții, de scriitori precum Zinoviev, este sentimentul de disperare și dezgust de sine, oameni din socialism devin ireponsabili, leneși, indiferenți, cuprinși de o pasivitate vegetativă. Devin, cum citim într-un poem de Ana Blandiana, *un popor vegetal*.

„... Nazismul și comunismul au încercat să schimbe, mai presus de moravuri, regula morală, conștiința binelui și a răului. Din această cauză au fost comise anumite lucruri pe care experiența

umană nu le mai cunoscuse vreodată.

Cu toate că intensitatea crimei naziste a atins un nivel pe care comunismul probabil nu l-a egalat, trebuie totuși să afirmăm că acesta din urmă a antrenat o distrugere morală mai extinsă și mai profundă”. (A.B.)

Distrugerea morală din comunism a făcut ravagii la niveluri de neimaginat, întreaga populație fiind supusă reeducării, țara comunizată fiind un uriaș lagăr. „Cum comunismul, spre deosebire de nazism, a avut timpul de partea lui, pedagogia a mers până la capăt. Căderea sau retragerea sa au lăsat drept moștenire o omenire distrusă, iar otrava din suflete este mai greu de eliminat decât în Germania care, lovită de o alienare temporară, s-a trezit din coșmarul său pregătită pentru muncă, pentru un examen al conștiinței și pentru cînța purificatoare.

Apoi, fiindcă persistă confuzia adânc înrădăcinată între morala comună și morala comunistă, cea din urmă ascunzându-se în spatele celei dintâi, parazitând-o, cangrenând-o, făcând din ea instrumentul contagiunii sale. Un exemplu recent: în discuțiile care au urmat apariției *Cărții negre*, un editorialist al ziarului *L'Humanité* a declarat la TV că cele 85 de milioane de morți nu afectau prin nimic idealul comunist. Nu reprezentau decât o regretabilă rătăcire. După Auschwitz, a continuat el, nu mai poți fi nazist; dar după lagărele sovietice, poți rămâne comunist”.

Afirmația editorialistului de la *L'Humanité* este înfricoșătoare prin detașarea și refuzul recunoașterii monstruoșităților și perversităților ideologiei comuniste, care se perpetuează la atâtea decenii de la prăbușirea sa, inclusiv în țările parte ale fostului lagăr socialist. Numai o prăbușire morală, o decădere incredibilă a calității umane ar putea explica o astfel de atitudine.

Nici politica nu a fost scutită de tăvălugul distrugător al politicii celor două totalitarisme, roșu și brun. Înainte de a prelua puterea, ambele partide s-au folosit de mijloacele politicii, oferite de o democrație și jocurile ei politice. Când bolșevicii cereau imperios pământ pentru țărani, teminarea războiului etc., singurul interes era de a atrage țărănimea și populația de partea lor; imediat ce-au

prelucut puterea și revoluția a fost înfăptuită, țăranul este depozat de pământ, iar războiul își urmează mai bine organizat și îndelung timp – războiul civil din Uniunea Sovietică este ilustrativ în acest sens.

„Nici o acțiune nu se termină odată cu atingerea obiectivului. Ea e înglobată într-o mișcare nedefinită și nu face decât să mijlocească o altă acțiune situată dincolo de limita proclamată”. (A.B.)

Să ne amintim de perioada când Ceaușescu era hotărât să achite datoriile cu orice preț și, odată îndeplinit acest deziderat, și-a continuat politica de înfometare și privațiuni a națiunii.

Odată instalat la putere partidul comunist, politica promovată este de distrugere a politicului, toate pîrghiile de forță, cele spirituale etc. erau confiscate de funcționari ai partidului. Omonimia acestor instituții era *exploatată politic*, aparențele erau salvate și bune de păcălit occidentalii. Partidul nazist a urmat sumar modelul comunist de distrugere a politicului, n-a desființat cu totul proprietatea, oferind și aservind în același timp intereselor proprii, libertate antreprenorială, economie de piață etc.; cele două partide *gemene*, odată instalate la putere și preluate toate pîrghiile de conducere până în ultimul cătun, centralizarea se amplifică, astfel, aleșii erau desemnați de la centru, dar aici asistăm la escaladarea cultului conducătorului, *a celui mai iubit fiu al poporului*, care în final fagocitează întreaga organizație: „Astfel, doar în măsura în care puterea comunistă și nazistă era incarnată de persoane reale, subzista un rest al politicului în sânul partidului, singura organizație reală supraviețuitoare. Politica se reducea la ceea ce își imagina Montesquieu că este seraiul otoman sau persan: un amestec de ură și de intrigă între persoane și clanuri unite precar în vederea puterii personale, justificat sau nu de o schimbare a liniei în interiorul aceleiași politici de ansamblu. Troțki, Buharin, Zinoviev, Stalin aveau în vedere același obiectiv: socialismul; dar era nevoie ca unul dintre ei să fie numărul unu. Trădările și asasinările se succedau, așadar, în acest spațiu izolat” (A.B.)

Pentru *roșu* și *brun* trecutul mitic, autogenerat

de propria propagandă, este modelul viitorului imaginar, cel care va aduce, e drept, cu imense sacrificii umane, fericirea, raiul pe pământ. „Între trecutul fabulos și viitorul ideal, prezentul nu are o valoare proprie. Arta politică, în măsura în care constă în organizarea prezentului prin administrarea atentă a moștenirii trecutului, considerat prețios și viu, urmând previziunile pe termen scurt, și fără nici o pretenție pe termen lung, ei bine, această artă nu are nici un sens pentru o conducere de tip comunist sau nazist. Trecutul apropiat reprezintă dușmanul, prezentul e lipsit de importanță, totul e subordonat viitorului eshatologic, țelurilor supreme”. (A.B.) Avem aici definiția corectă a unei utopii care a distrus și încă mai distruge o mare parte a planetei.

Țelurile nelimitate ale nazismului sunt prezentate în toată absurditatea lor, posibile cu îngăduința, până la un punct, a unui Chamberlain, nu mai puțin a înțelegerilor de împărțire teritorială (tratatul din 23 august 1939, dintre cei doi dictatori și semnat în numele lor de Ribbentrop și Molotov); îngăduință care a dat timp reorganizării și înarmării apocaliptice a Germaniei, ca în final să provoace a doua conflagrație mondială. Cu îndreptățire este remarcată de istoric cecitatea lui Hitler, care n-a înțeles că: „singurul partener cu care ar fi putut ajunge la o împărțire durabilă a lumii era Stalin, care, atribuindu-i lui Hitler o logică asemănătoare cu a sa și conștient de legătura de natură dintre cele două regimuri, avea pe bună dreptate încredere în această alianță. Dar Hitler l-a trădat, și Stalin n-a înțeles niciodată de ce. Apoi, cu o ușurință iresponsabilă, a declarat război Statelor Unite. Din acea clipă, era angajat într-o partidă care putea să-i aducă fie victoria și dominația asupra întregii lumi, fie înfrângerea și distrugerea completă a Germaniei.

În acest război, nazismul își dezvăluia sieși vocația de a extermina, bucată cu bucată, toată omenirea”.

Nu sunt cu totul diferite *țelurile nelimitate ale comunismului*, al cărui proiect este din start unul total, prin care se promova extinderea revoluției la nivel mondial, însoțit de mutații profunde și radicale în plan social, cultural și uman, apelând

la *angajarea unor mijloace raționale pentru a obține niște scopuri străine rațiunii*. Și totul în temeiul și ca rezultat al directivelor bazate pe învățătura „științifică” a marxism-leninismului: „Falsa știință împrumută de la știința adevărată alura sa demonstrativă și procedeele sale logice. Ea face astfel și mai dement întregul demers, și mai implacabilă decizia, și mai anevoioasă corecția, fiindcă falsa știință, care nu este empirică, împiedică să se constate rezultatele experienței”. (A.B.)

Lucrând „științific”, etapă cu etapă, în nelimitate ei distrugerea cuprinde în întregime toată societatea și formele ei de existență.

Și am trăit pe propria piele în România ravagiile socialismului științific, trecând prin aceleași etape pe care le-au urmat cei din fostul URSS. Totul se cerea distrus, întreaga realitate instituțională, dar și socială, satul, familia, rămășițele educației burgheze, tot ce ținea de normalitatea vieții umane. Treptat, singurul deținător al „adevărului” rămâne șeful partidului și aici vedem înrudirea directă dintre cei doi dictatori, Hitler și Stalin: „Odată ce a concentrat în persoana sa spiritul istoriei, așa cum celălalt a concentrat spiritul «rasei», își poate permite, într-o splendidă izolare și într-un raport «direct» cu masele, să-l lichideze pe călăul lor colectiv. Stalin a făcut acest lucru o dată, nu fără a-l imita pe Hitler și «noaptea cuțitelor lungi». Se pregătea să o facă a doua oară (și să depositeze întreaga masă a evreilor), dar a fost surprins de moarte. Mao Tze Dun a procedat astfel de două ori, în momentul «Marelui Salt înainte» și, încă și mai tranșant, cu prilejul Revoluției culturale”. (A.B.)

Am putea adăuga aici și nelimitatele khmerilor roșii din Cambodgia sau ale dictaturii din Coreea de Nord.

În viziunea celor două sisteme, aplicând logica nelimitelor ar fi avut ca rezultat final *exterminarea întregii populații a globului*, logică imposibil de aplicat până la stingerea totală a umanității, posibilă poate, cu câteva pandemii bine coordonate, un război atomic global, nimicitor etc.

În eșecul regimurilor totalitare, factorul extern s-a manifestat diferit și inegal, importanța lui în

acest fenomen s-a afirmat pe două paliere diferite: „El a fost decisiv în cazul Germaniei naziste, zdrobită de numeroasele armate aliate împotriva sa. În schimb, rareori lumea «capitalistă» a constituit un pericol pentru regimurile comuniste. Nazismul a sporit legitimitatea comunismului în ochii Occidentului. În epoca așa-numitului «război rece», politica de *roll back* a fost imediat abandonată în favoarea unui *containment*. Această opțiune nu a împiedicat vaste extensii comuniste în Asia, Africa sau chiar America”. (A.B.)

Îngăduința față de comunism și distrugerile colosale care le-a provocat s-a perpetuat și după căderea lui, ba s-a și amplificat prin neomarxiștii progresiști, atât de vocali peste ocean. Nimeni nu a încercat și nici nu a cerut instituirea unui Nürnberg pentru judecarea crimelor comuniste.

Alain Besançon cercetează și teologic cele două dictaturi, „biblismul” acestora, privind mântuirea lumii, ereziile la care au aplicat: gnosticismul, marcionismul și milenarismul: „Gnosticismul și marcionismul, mereu asociate, n-au încetat niciodată să bântuie imaginația și să tulbure gândirea creștină. Deși au fost condamnate încă de la nașterea lor drept cele mai perverse erezii, ele au rămas ca o tentație permanentă, reapărând la suprafață cu un nou elan secol după secol, niciodată mai frapant decât în secolul nostru. au reprezentat punctul slab al învățăturii religioase, o fisură în terenul credinței, care au permis atâtor creștini să se arunce în gnosticismul politic al comunismului și în marcionismul frenetic al nazismului.

Cum erau întotdeauna intim legate, asocierea lor a provocat un nou punct de contact între nazism și comunism”. (A.B.)

Cu adevărat importantă și necesară în contextul trecerii a peste trei decenii de la Revoluția română din Decembrie 1989, în urma căreia comunismul la noi în Țară a fost scos în afara legii, este *memoria*. Să ne amintim de serialul TV *Memorialul durerii*, cu trecerea timpului tot mai marginalizat, de temporizarea constantă a deconspirării organelor de represiune și a uneltelor lor, dificilul drum parcurs pentru legalizarea condam-

nării oficiale a comunismului etc. etc.

Alain Besançon pune în paralel memoria publică a nazismului și comunismului dintr-o perspectivă religioasă, o perspectivă motivată de gravitatea distrugerilor provocate material, dar încă mai puternic spiritual. După abandonarea, *uitarea păgână a comunismului* – cu trimitere la ce s-a întâmplat în China maoistă, cercetează *uitarea creștină a comunismului*: „În principiu, lumea creștină ar fi trebuit să se simtă preocupată, chiar responsabilă, în fața rezultatului aventurii comuniste. Tocmai în sfera sa se dezvoltase ideea unui simț al istoriei orientat spre mântuirea universală; se ascuțise așteptarea unei eliberări definitive, a unei purificări generale, a unui triumf al binelui. Niciodată totuși perversiunea acestor idei nu antrenase într-un asemenea grad nelegiuirea și niciodată păcatul nu se răspândise până într-atât pe pământ. Asta trebuia să dea de gândit. Or, lumea creștină nu numai că a uitat, ci, la îndemnul preoților, a considerat uitarea ca pe o operă pioasă.

La drept vorbind, masa creștină – mai mult, post-creștină – a reacționat ca masa «păgână», în măsura în care se deosebește prea puțin de aceasta și în care botezul, așa cum se întâmplă dintotdeauna, e mai mult sau mai puțin un act formal. Comunismul a durat atât de mult timp, încât a fost asimilat unei glaciațiuni, unui șir de ierni excepțional de reci. Odată cu încălzirea climatului, nu ne mai gândim la ele și ne reluăm, sub razele soarelui, îndeletnicirile zilnice”.

Există, firesc, o uitare propriu-zis creștină, una care firesc urmează după împlinirea iertării, iertare care are valoare în măsura în care ea a fost *cerută lui Dumnezeu și victimei, dacă greșeala este în prealabil recunoscută și cererea formulată*, cum spune sintetic istoricul, care continuă la fel de aplicat: „Dacă aceste condiții nu sunt îndeplinite, iertarea fiind acordată totuși unilateral, există toate șansele ca ea să fie nulă, reprezentând o greșeală în plus. Iertarea acordată prea ușor poate porni dintr-un sublim moral care nu dă doi bani pe justiție și care ne îngăduie să ne lăudăm cu un suflet mare. Poate porni și dintr-o simplă lene de a examina faptele sau dintr-o lipsă de

curaj în fața exigențelor justiției; sau dintr-o repulsie de a ne cerceta complicitatea activă ori pasivă cu cei pe care-i iertăm cu atât mai ușor cu cât ne absolvim nouă înșine, într-un mod nemărturisit, păcatele. Nu prea sunt semne că s-ar pregăti o ceremonie publică de căință pe această temă”.

Să ne amintim revărsarea mediatică post-decembristă în care eram atenționați că toți au colaborat, toți au fost parte a sistemului etc., în concluzie vina era generală și este inutilă judecarea și condamnarea atrocităților regimului comunist. Când toți sunt vinovați, deși doar justiția poate stabili cine și cât de grav se face individul vinovat, atunci, după această logică, nimeni nu-i vinovat și astfel tot aparatul opresiv, toți aparatnicii etc. sunt absolviți.

Alain Besançon încearcă să descifreze cum a fost/este posibilă această *extraordinară amnistie de care a beneficiat crima comunistă mi se pare că ține mai curând de această a doua formă de uitare. Deși au existat sub comunism mai mulți martiri ai credinței decât în oricare altă epocă din istoria Bisericii, nu constatăm vreo grabă sau vreun zel în întocmirea martirologului.*

Comunismul s-a întărit printr-o masivă apostazie a creștinilor. Nu e sigur că această apostazie, precum și compromisurile și complicitățile de o gravitate variabilă sunt considerate cu adevărat condamnabile. Ele sunt îndeobște privite ca niște răătăciri neînsemnate și adeseori provocate de intenții generoase lăudabile. O explicație extrem de simplă este că de fapt creștinii nu s-au eliberat încă total de ideile comuniste amestecate în mintea lor cu ideile umanitare și introduse de acestea din urmă în rândul credincioșilor și clerului. Sub forme disimulate și inconștiente, prin mijlocirea pantelor «eretice» deja citate, ele sunt încă active. Și astăzi auzim vorbindu-se despre o «a treia cale» între capitalism și socialism. Asta pentru că încă nu s-a înțeles că a subsuma lumea noastră conceptului de «capitalism» înseamnă deja a intra în viziunea dihotomică a ideologiei de care ne credem totuși foarte departe. Subzistența unor asemenea «pliuri» de gândire reprezintă un motiv în plus pentru a uita. De fapt,

nu se știe încă prea bine, într-o parte a lumii creștine, ce anume ar trebui să ne amintim.

Argumentele folosite cu privire la uitarea creștină a comunismului sunt aplicabile și la uitarea evreiască a comunismului, cu excepția celor care trimit la nucleul credinței celor două religii. Cercetătorul ține să ne atenționeze: *Comunismul nu e o invenție evreiască.* Recunoaște, totodată: „În această aventură, evreii au jucat un rol important, dar rareori principal. În 1917, majoritatea evreilor din Rusia nu au urmat partidul bolșevic. Au fost victimele sale, la fel ca și ceilalți. Ei au ocupat în acest partid poziții de prim-plan, însă tot mai subordonate pe măsură ce lua amploare antisemitismul. Rămâne adevărat că personaje ca Iagoda, Kaganovici și mulți alții în Rusia, în Europa Centrală și de Est rivalizează cu cei mai mari criminali ai secolului. Există deci și în acest caz loc pentru memorie și căință, cel puțin dacă socotim că acești evrei apostatați sunt totuși evrei. Până aici amnezia și uitarea par la fel de răspândite, iar conștiința la fel de liniștită ca și în lumea creștină”. Să ne amintim că partidul comunist din România până în 1944 număra circa 1.000 de membri, majoritatea fiind evrei cominterniști, iar după ocuparea sovietică, în posturile cheie ale partidului și la conducerea organelor de opresiune, la conducerea lagărelor etc. se afla un număr semnificativ de evrei.

Este cercetată, firesc, și *memoria evreiască a nazismului*, context în care Alain Besançon propune o definiție a genocidului: „Ca să rămânem în pozitivitatea istorică și în limitele secolului XX, propun să acceptăm prin convenție că un genocid, în sensul propriu al cuvântului, referitor la simplul masacru, pretinde criteriul următor: trebuie ca măcelul să fi fost premeditat în cadrul unei ideologii care-și propunea să nimicească o parte a umanității spre a-și impune concepția sa despre bine. Planul de distrugere trebuie să înglobeze totalitatea grupului vizat, chiar dacă nu e dus până la capăt din pricina unei imposibilități materiale sau a unui reviriment politic. Singurul precedent cunoscut ar putea fi Vandeia, care, potrivit ordinilor date de Convenție, trebuia să fie «distrusă» în totalitatea sa. Carrier scria: «Curăț pământul

libertății de acești monștri dintr-un principiu de umanitate». Într-adevăr, în zona de distrugere, a fost «curățat» un sfert din populație, performanță apropiată de cele ale secolului XX.

Aplicând acest criteriu, distingem mai întâi genocidul nazist al evreilor și ȝiganilor, genocid «pur», căruia i-l putem alătura pe cel al handica-paților de care Hitler s-a debarasat în ajunul răz-boiului. Tot aici intră și genocidul ucrainean din anii 1932-1933, care seamănă cu genocidul van-deean în măsura în care a fost înfăptuit în clipa în care țaranii încetaseră să mai opună vreo rezisten-ță, fiind întrerupt atunci când scopul politic a fost considerat atins. Să le adăugăm și genocidul armean din 1915, precum și pe cel cambodgian. Toate aceste genocide au făcut obiectul unei pla-nificări prealabile și au fost ținute secrete. Secretul nu a rezistat înfrângerii militare sau căderii regimurilor responsabile. Totuși, secretul care a învăluit genocidul ucrainean n-a răzbătut decât într-o manieră confidențială, și nici în ziua de azi nu e documentat cu precizie. Se estimează în general că a făcut între 5 și 7 milioane de morți. Avem motive să credem că au existat și alte geno-cide despre care nu am auzit vorbindu-se”.

După modelul genocidului ucrainean, s-a pro-cedat și în spațiul românesc de peste Prut, după preluarea din 1944 de către puterea sovietică; sunt mărturii cutremurătoare despre consecințele foa-metei provocate prin confiscarea tuturor alimen-telor, până la antropofagie...

Atitudinea promovată în afirmarea unicității Șoah-ului (catastrofă) este amendată de istoric cu argumente greu de contestat: „Principalul incon-venient al acestei atitudini este că oferă o imagine falsă a iudaismului, ca și cum, spre deosebire de ceea ce ne învață deopotrivă Biblia și Talmudul, o viață nu ar valora cât o alta, iar o crimă nu ar echi-vala cu o altă crimă definită la fel; că ne face să credem că evreii practică o judecată după două măsuri diferite; că introduc în conștiința istorică un fel de «concurență a victimelor» în care, deși toate categoriile sunt egale, una ar fi totuși «mai egală» decât celelalte. Bineînțeles, această atitu-dine riscă să irite popoarele care au suferit la fel de mult, deși într-un mod diferit. Ele vor fi tentate

să reia protestul lui Shylock: oare n-avem și noi, asemeni vouă, simțuri, pasiuni, nu sângerăm când suntem răniți, nu murim când suntem uciși, nu suntem și noi oameni? Iată unde ar duce evacua-re a aspectului religios: la iluzia că elementele materiale sau datele morale constituie o diferență de esență între evrei și ceilalți. Aceasta plasează elecțiunea și privilegiile acolo unde ele nu se află de fapt, acolo unde nu pot avea o legitimitate recunoscută, ignorând adevărul elecțiunii și al privilegiilor acolo unde se găsește cu adevărat, ca un rod gratuit și unic al Legământului divin de care depind în întregime, așa cum a arătat dintot-deauna iudaismul”.

Vorbind despre memoria creștină a nazismu-lui, cercetătorul constată: „În timp ce reflecția asupra comunismului rămâne foarte marginală în conștiința creștină, amintirea nazismului o fră-mântă, o urmărește neîncetat și produce efecte de mare amploare”.

Este bine cunoscut în istorie că odată ce regi-mul nazist a fost distrus, nu a existat nici o amni-stie și cu atât mai mult nici o amnezie asupra dis-trugerilor provocate. Cei vinovați au fost și conti-nuă să fie, pe măsură ce sunt descoperiți, judecați și condamnați pe măsura fărădelegilor comise: „Întreaga Germanie a fost convocată la un gigan-tic examen de conștiință, invitată să renege ceea ce, în istoria și gândirea sa, putuse pregăti dezas-trul. Acest lucru s-a făcut cu prețul unui fel de sfâșiere a sufletului german și al unei eclipsări a capacității sale creatoare. Felul în care acest popor ruinat, decimat, tăiat în două, dezonorat, a rezistat în fața disperării și s-a pus pe treabă, acceptând pedeapsa, este demn de admirație. Rapida refacere a Germaniei după 1945 și lunga stagnare a Rusiei după 1991 nu sunt lipsire de legătură cu modestia uneia, în sfârșit regăsită, și orgoliul celeilalte”.

De reținut, nazismul n-a fost cu nimic mai tolerant cu populația creștină în raport cu evreii, în Polonia, spre exemplu, a masacrat 3 milioane, tot atât cât a masacrat și dintre evrei, precizează Alain Besançon.

În pofida acestui adevăr, judecățile rămân asi-metrice: „În vreme ce intimidarea comunistă avea

să întârzie zeci de ani examenul de conștiință în ce o privea (nici nu a început cu adevărat), înfrângerea completă a nazismului, amploarea publică a crimelor sale au făcut ca de fapt conștiința morală și teologică a evenimentului să fie pusă în mișcare în sânul Bisericii imediat după război”. (A. B.)

Istoricul atașează cercetării sale asupra celor două nelimitate ale barbariei ideologice discursul său la Academia Franceză, sub titlul: *Memorie și uitare a bolșevismului*.

Cele două ideologii, comunismul și național-socialismul, *gemeni heterozigoți* prin viziune și faptele comune, se pretind și și-au afirmat întotdeauna spiritul lor filantropic: „Național-socialismul vrea binele poporului german și declară că face un serviciu umanității exterminându-i pe evrei. Comunismul leninist vrea de-a dreptul binele întregii omeniri”. Ambele sunt de o necuprinsă generozitate în afirmarea binelui, provocând în numele acestui ideal răul absolut, uciderea în masă a nevinovaților.

Pe Alain Besançon îl frământa în 1997, pe noi și la sfârșit de an 2023 ne preocupă, ne frământă și ne copleșește indignarea în fața dilemei: „Cum se face că astăzi adică în 1997, memoria istorică le aplică un tratament diferit, mergând până acolo încât pare să uite de comunism? Nu e nevoie să insistăm asupra acestei inegalități. Încă din 1989, opoziția poloneză, în frunte cu primatul Bisericii, recomanda uitarea și iertarea. În majoritatea țărilor care ieșeau din comunism, nu s-a pus problema pedepsirii responsabililor care uciseseră, privaseră de libertate, ruinaseră, abrutizaseră pe supușii lor, și asta vreme de două sau trei generații. Cu excepția Germaniei de Est și a Republicii Cehe, comuniștii au fost autorizați să rămână în jocul politic, ceea ce le-a permis să recucerească ici și colo puterea. În Rusia și în alte republici, personalul diplomatic și polițienesc a rămas același. În Occident, această amnistie de fapt a fost privită favorabil. Confirmarea *nomenklaturii* a fost comparată cu evoluția thermidoriană a foștilor iacobini. De câtva timp încoace, presa noastră vorbește bucuros despre «epopeea comunismului». Trecutul cominternist al partidului comunist, expus și documentat cu acte în regulă, nu-l împie-

dică absolut deloc să fie acceptat în sânul democrației franceze.

În schimb, *damnatio memoriae* a nazismului, departe de a cunoaște vreo prescriere, pare să se agraveze pe zi ce trece. O amplă bibliotecă pe acest subiect se îmbogățește în fiecare an. Muzeele, expozițiile întrețin – pe bună dreptate – oroarea crimei”.

Ororile comunismului sunt bagatelizate, trecute la diverse, și totul în numele faptului că intențiile erau bune! Pentru cine? Sigur doar pentru profitorii regimului. Ceilalți, mulțimea mută continuă să fie tot mai mută și mai uitucă, mancurtizați fără de memorie. Se știe, cine uită are toate șansele să repete păcatele prin care a trecut. Alain Besançon, pornind de la declarația lui Alfred Grosser, din 1989, privind cartea sa *La Memoire et l'Oubli*: „Ceea ce pretind este ca atunci când e cântărită responsabilitatea crimelor trecute să fie aplicate aceleași criterii pentru toată lumea”; își propune, *sine ira et studio*, a enumera o sumă de factori care au favorizat această atitudine, între care primul dintre ele este mai buna cunoaștere a crimelor naziste față de cele comuniste, infinit mai bine ascunse.

Urmează asumarea de către poporul evreu a dezastrului, ca pe o *obligație morală care se înscrie în lunga memorie a persecuțiilor; o obligație religioasă legată de lauda sau de interogarea pasionată, de felul celei practice de Iov, a Dumnezeului care a fâgăduit să-și apere poporul și care pedepsește nedreptatea și crima*.

În al treilea factor, pe care îl redăm mai larg, precizează: „Perceperea nazismului și a comunismului în câmpul magnetic polarizat de noțiunile de dreapta și de stânga. Fenomenul este complex. Pe de o parte, ideea de stânga însoțește intrarea succesivă a claselor sociale în jocul politic democratic. Dar trebuie remarcat că promovarea clasei muncitoare americane a exclus ideea socialistă și că clasa muncitoare engleză, germană, scandinavă, spaniolă, deși tot mai puternică, a opus un refuz majoritar ideii comuniste. Doar în Franța și în Cehoslovacia, chiar înainte de război, și ceva mai târziu în Italia, comunismul a putut pretinde că se identifică cu mișcarea muncitorească, deve-

nind astfel unul dintre membrii legitimi ai stângii. În plus, în Franța, istorici ca Mathiez, admiratori ai Marii Revoluții, au pus în mod natural în paralel octombrie 1917 cu 1792 și teroarea bolșevică cu teroarea iacobină”.

Un factor favorizant al amneziei generalizate este participarea Uniunii Sovietice alături de occidentali la înfrângerea nazismului și participarea sovieticilor ca judecători la Nürnberg. Astfel, Occidentul a tolerat lagărul socialist până la propria prăbușire, favorizată și de revoluțiile succesive din țările sovietizate.

Este incriminată slăbiciunea grupurilor capabile să conserve și, zicem noi, să perpetueze și să mențină activă memoria comunismului în viața celor care au trecut prin acest iad: „Nazismul a durat doisprezece ani; comunismul european, în funcție de țară, între cincizeci și șaptezeci de ani. Durata are un efect autoamnistiant. Într-adevăr, în tot acest imens timp societatea civilă a fost atomizată, elitele au fost succesiv distruse, înlocuite, reeducate. Toată lumea – sau aproape toată lumea –, de sus până jos, a traficant, a trădat, s-a degradat moral. Mai grav, majoritatea celor care ar fi fost în măsură să gândească au fost privați de cunoașterea istoriei lor și și-au pierdut capacitatea de analiză. Citind literatura opoziției ruse, care e singura literatură veritabilă a țării, percepem o lamentație sfâșietoare, expresia mișcătoare a unei infinite amărăciuni, dar nu întâlnim aproape niciodată o analiză rațională. Conștiința comunismului este dureroasă, dar rămâne confuză. Astăzi, tinerii istorici ruși nu se mai interesează de această perioadă sortită uitării și dezgustului. Statul, de altminteri, reînchide arhivele. Singurul mediu care ar fi putut fi purtătorul memoriei lucide a comunismului este cel al *disidenței*, născută în jurul anului 1970. Dar ea s-a descompus rapid în 1991 și nu a fost capabilă să participe la noua putere. Iată de ce proiectul *Memorialului* său nu a putut prinde rădăcini și nici nu s-a putut dezvolta. Este efectiv necesar ca organul care are drept funcție păstrarea memoriei să atingă o anumită masă critică, prin număr, forță, influență. Armenii nu au atins cu adevărat această masă critică. Și mai puțin încă, ucrainenii, cazacii, cecenii, tibera-

nii și numeroși alții, pe care nu-i mai pomenesc aici”.

Visata și clamata resurecție morală de după 1989 încă nu a avut loc în România și e greu de profețit că se va împlini. „Nimic nu e mai problematic, după disoluția unui regim totalitar, decât reconstituirea, în rândul poporului, a unei conștiințe morale și a unei capacități intelectuale normale”.

Dacă nazismul, prin faptul că a avut o scurtă perioadă de exercitare și dominare, nu a distrus iremediabil societatea civilă, în schimb comunismul a avut suficient timp la dispoziție să o facă. Nazismul, cu ajutorul armatelor occidentale și societății civile, încă vii, s-a reușit să fie judecat, condamnat și populația să fie denazificată. Nu la fel s-a întâmplat în lagărul comunist și vinovat, responsabil de această situație este în mare parte, prin toleranța arătată atunci și acum, Occidentul, pentru care dispariția comunismului, privit doar ca o orientare de stânga, să fie privit și să rămână în opinia generală *ca un proiect onorabil care s-a sfârșit prost*. Pentru ei s-ar putea să fie doar o astfel de idee cu un sfârșit nefericit, pentru estici a fost și rămâne o realitate terifiantă. O afirmație demnă de săpat în piatra pe care a fost scrisă Tabla Legilor, se impune a fi citată: „Amnezia comunismului, memoria nazismului se exasperează reciproc atunci când simpla și dreapta memorie e suficientă ca să le condamne pe amândouă”.

Este de natura evidenței că masa critică necesară pentru afirmarea memoriei istorice a faptelor comuniste încă nu a fost atinsă și, din păcate, șansele sunt tot mai îndepărtate.

Nenumăratele victime dintre anii 1944 și 1989, inclusiv cele provocate de forțele de opresiune în contra Revoluției din Decembrie, ne cer să nu le uităm și să le facem dreptate.

Pe 21 decembrie 1883, la editura Socecă apare volumul *Poesii*, singurul tipărit în timpul vieții lui Eminescu. Volumul a fost prefăcut de Titu Maiorescu, cele 61 de poezii fiind adunate și selectate de criticul Junimii, așa cum precizează realizatorul ediției, *publicarea se face în lipsa poetului din Țară*.

În cuvântul de însoțire, către final, criticul își motivează gestul editorial: „... Am făcut-o dintr-un simțămînt de datorie literară”.

Antologia realizată de criticul de la *Convorbiri literare* și care impune definitiv în literatura română pe Eminescu, împlinește 140 de ani; ediție care afirmă, ca să-l cităm pe același, *adîncă sa simțire și cele mai înalte gîndiri într-o frumusețe de forme, sub al cărui farmec limba română pare a primi o nouă viață*.

Dacă în nota însoțitoare consideră, nu foarte sigur, că prin lirica eminesciană limba română *pare a primi o nouă viață*, în numărul 8, din 1 noiembrie 1889, al *Convorbirilor*, după stingerea poetului, Maiorescu publică studiul *Eminescu și poeziile lui*, unde, la final, opinia nu mai este dubitativă, ci fermă: „Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cît se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești”.

Întrebarea care se impune, după 140 de ani de la ediția Maiorescu a *Poesii*-lor, **este dacă prezența și influența lui Eminescu rămîn la fel de hotărîtoare și în literatura română a secolului 21?**

Cassian Maria SPIRIDON

Cristian LIVESCU

Menirea și condiția ediției Maiorescu, afirmarea geniului eminescian

Eminescu a avut publicate în timpul vieții un total de 90 de poezii, dintre care 70 în periodice și 20 inedite în volumul *Poesii*, editat în decembrie 1883 de T. Maiorescu. În schimb, o cantitate mare de texte a rămas în taina manuscriselor, evocându-se trei motive posibile de stocare: unul ține de „relația poetului cu Junimea și, în genere, cu epoca”; un altul susține că poetul „nu suferea de patima de a se vedea publicat”, lucru totalmente fals, cum ne vom strădui să demonstrăm; în sfârșit, că „Eminescu a fost de la început pînă la sfârșit tributar credinței în perfecțiunea formală, în elaboratul fără cusur, unde cuvântul e de neclintit, prozodia impecabilă, rimele generoase și, pe cît se poate, stricte.” Autorul acestei argumentații, Petru Creția, avea să renunțe la acest pasaj aparținând unei proiectate prefețe, datată 1983 (anul centenarului ediției Maiorescu) și nu l-a mai inclus în *Testamentul unui eminescolog*. Deși, primul și ultimul motiv rămân de luat în seamă. Li se adaugă neizbînda cu publicarea volumului proiectat în 1870, la Viena, care va funcționa ca o maximă neîmplinire, dar și ca o nostalgie după o clipă de edenică temeritate care putea să-i autentifice marele neastîmpăr vizionar.

Cele 70 de poeme apărute în periodice au următoarea dispunere: 19 în revista „Familia”; 45 în revista „Convorbiri literare”; două în apariții ocazionale fune-

bre; una într-o revistă satirică, „Umoristul”; două în almanahuri (Almanahul Societății Academice Social-Literare „România Jună” și Almanahul literar al Studenților Universitari „Unirea”); una într-o antologie poliglotă („Schalk-Bibliothek”, Heft 5, Leipzig, 1881). Ponderea este deținută de „Convorbiri literare”, unde poetul și-a văzut publicate majoritatea poeziilor. Petru Creția susține că ultimele poezii apărute în revista „Junimii” „n-au fost date spre publicare de Eminescu și aceasta deschide întreaga problemă a relației lui cu propria operă”, fapt ce complică problema antumelor, fără să disloce însă teza preferinței poetului pentru „Convorbirile literare”. Dacă ținem seama de opinia poetului față de compoziția textuală și îngăduința acordată redactorilor de a o ameliora, poemele apărute în finalul vieții nu pot fi excluse din tabloul general.

Șapte momente de noutate explorativă și perturbatoare segmentează tot atâtea schimbări de atitudine față de textul poetic – este vorba de: contactul cu teatrul și arta spectacolului, realizarea *Caietului Elena* (1867), definitivarea *Caietului vienez* (1870), cunoscut și sub numele de *Caietul Marta* (Sms 2259), proiectat ca volum de debut, abordarea publicisticii (1870), aderența programatică la folclor (1870), recursul la proză cu *Sărmanul Dionis* (1872) și intrarea în gazetăria profesională (1876). În apogeul acestor evenimente în biografia operei se află apariția volumului *Poesii*, ediția T. Maiorescu, în decembrie 1883, incluzând 20 de poezii noi, nepublicate pînă atunci. Sunt situații care vin să reformuleze de fiecare dată strategia debutului, de fapt căutarea menținerii surprizei, mereu cu alte mijloace, în spațiul public.

Uzura aparițiilor frecvente în revista ieșeană i-a temperat lui Eminescu aspirația debutului în volum, mai ales că în câteva ocazii poetul propune grupaje de poezii, începând chiar cu data de 15 iunie 1871, când oferta de două texte (*Înger de pază; Noaptea*) îi este admisă întrutotul. Urmează: la 1 apr. 1873 – două poeme (*Înger și Demon; Floare albastră*); la 1 sept. 1876 – patru poeme (*Melancolie; Crăiasa din povești; Lacul; Dorința*); la 1 martie 1878 – patru poeme (*Povestea codrului; Povestea teiului; Singurătate; Departate sunt de tine*); 1 febr. 1879 – trei poeme (*Pajul Cupidon; O, rămâi; Pe aceeași ulicioară*); 1 sept. 1879 – trei poeme (*De câte ori iubit...; Rugăciunea unui dac; Atât de fragedă*); 1 oct. 1879 – șapte poeme – recordul grupajelor de acest fel, la un interval minim de cel anterior (*Afară-i toamnă; Sunt ani la mijloc; Când însuși glasul; Freamăt de codru; Revedere; Foaia veștedă; Despărțire*). Grupajul acesta încheie seria de șapte asemenea apariții compactizate. Redacția „Convorbirilor literare” a respectat condiția, comparativ cu „Familia” lui Iosif Vulcan care i-a publicat în paginile ei de fiecare dată doar câte o singură poezie.

Această generozitate a creat poetului iluzia substituției volumului de debut propriu-zis, pe care îl proiecta în taină și pe care și-l dorea, fie și latent, încă din perioada studenției vieneze, dincolo de expedientele prezenței în periodică, drog mediatic dominator și din ce în ce mai greu de surmontat. Iar când Maiorescu și-a asumat o atare inițiativă, Eminescu s-a arătat nemulțumit de rezultatul ei, deși criticul contase pe atitudinea indiferentă a poetului față de creațiile sale puse laolaltă: „El a fost întotdeauna prea impersonal și prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a putea fi înduplecat să se îngrijească însuși de o asemenea culegere, cu toată stăruința amicilor săi literari.” (T. Maiorescu, Prefața la *Poesii* de Mihai Eminescu, Editura Librăriei Socea & comp., București, 1884). Eminescu nu și-a dat acordul pentru materialul inclus în carte, iar dacă ar fi făcut-o, cu siguranță ar fi modificat unele din texte, așa cum a procedat când și-a transcris, spre publicarea eventuală într-o carte, poeziile începuturilor, în *Caietul vienez*, și Maiorescu bănuia acest lucru. Or, numai de amânări și întârzieri nu avea nevoie: „Poesiile, așa cum se prezintă în paginile următoare, nu sunt dar revăzute de Eminescu și sunt prin urmare lipsite de îndreptările ce avea de gând să le facă, cel puțin la cele vechi (*Venere și Madonă, Mortua est, Egiptul, Noaptea, Înger de pază, Împărat și proletar, Rugăciunea unui Dac, Înger și Demon*).”

Nu era vorba numai de perfecțiunea formală, cum au spus-o cei ce s-au aplecat asupra manuscriselor, căci variantele ulterioare poemelor publicate nu sunt nici impecabile, nici mai bune decât acestea. Explicația este alta: Eminescu „vede” mereu altfel poemul pe care îl scrie, acesta capătă viață, „mișcare”, amploare, extensie imaginară și de aceea îl va rescrie mereu și mereu altfel. Maiorescu știa, desigur, această acribie epuizantă a poetului, calitate și, în egală măsură, cusur, pentru că are darul să amâne opțiunea definitivă asupra unui text. Mai știa, de asemenea, că trimite spre tipar o carte care va face epocă, furnizoare de capodopere: „Poeziile, așa cum sunt orânduite – mărturisește într-o scrisoare datată 6/18 decembrie 1883, în plină fază de corectură –, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește și unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite...” De observat obsesia lui Maiorescu privind „orânduirea” poeziilor, piatra de încercare a întregii operațiuni. Pe de altă parte, liderul Junimii evită să vorbească în prefața sa ca despre o primă carte sau ca una de debut, intrând în „jocul” poetului, care „consumase” pe larg, în mai multe etape, o asemenea stare. Eminescu era cert – prin strategia sa de a se face cunoscut – un poet cu notorietate deplină, în 1883, construită din evenimente revuistice succesive, iar cartea asumată de Maiorescu se dorea o „colecție” cu poeziile publicate în „Convorbiri literare”, plus vreo câteva (în număr de 20) inedite, „cele aflate până acum numai în manuscris pe la unele persoane particulare”. Cartea se impunea ca atare, deasupra oricărei rezistențe din partea autorului, dar poetul consumase deja starea de spirit proprie debutului, prin *Caietul vienez* și alte câteva debuturi ocazionale, ducea cu sine proiectele ratate ale mai multor cărți, pentru a putea fi mulțumit de compoziția ediției maioresciene, unde marile poeme (*Luceafărul și Satirele*, numai patru din ele, *Dalila – Scrisoarea V* apărând abia în ediția postumă, a V-a, din 1890) sunt puse în finalul cuprinsului. Totuși, două din exigențele majore fuseseră respectate întrutotul de realizatorul ediției, dacă este să o comparăm pe aceasta cu arhitectura *Caietului vienez*, anume:

– Renunțarea la orice fel de organizare cronologică a poeziilor, amalgamând titlurile ineditelor cu cele apărute în „Convorbiri literare”, cam în aceeași manieră cu care poetul însuși „lucrase” compoziția *Caietului vienez*;

– A doua exigență o redăm așa cum a fost remarcată de Petru Creția: „Maiorescu și-a dat silința și a reușit să nu facă niciodată să se urmeze nemijlocit două poezii care ar comporta aceeași definiție esențială (...) succe-

siunea poeziilor e controlată de acest principiu al diversității”. Și această calitate putea fi observată în dispunerea materialului la momentul 1870, în *Caietul vienez*.

În definitiv, aceste două condiții figurau ca elemente definitorii ale strategiei eminesciene privind debutul literar, mizând pe spectacolul textual și pe diversitatea sa. Mai sunt alte două aspecte pe care Maiorescu nu le neglijează: pune în valoare virtuozitatea formală a poetului, prin includerea în chiar prima parte a cărții a celor șase sonete; numerotează integral cuprinsul, trăgând cu ochiul parcă spre *Caietul vienez*, unde toate cele 35 de titluri erau riguros ținute în evidență și numerotate.

Există însă un lucru ignorat de Maiorescu, dacă este să luăm ca reper tentativa anterioară de debut: acela de a nu fi pus în centrul cuprinsului poemul considerat reprezentativ, în jurul căruia să graviteze celelalte. *Luceafărul*, neîndoielnic, trebuia plasat – în virtutea acestei uzanțe la care ținea Eminescu – în miezul ediției, tot așa cum *Ondina (fantasie)*, poemul emblematic etapei începuturilor, fusese situat de poet în miezul proiectului de debut din studenție. Așezarea poemului *Luceafărul* pe poziția penultimă, imediat după *Scrisori* și înaintea ultimului titlu, *Criticilor mei*, este cu totul neinspirată, la fel ca și dispunerea nemotivată a poemului politic *Doina* pe poziția 51, între *Când amintirile* și *Mai am un singur dor*. Izolat între *Povestea Codrului* și *Pe lângă plopii fără soț* este și poemul *Împărat și Proletar*, corespondentul în cuprins al poemului 17. *Mureșanu (tablou dramatic)* din prima selecție, introdus acolo între 16. *E îngerul tău or umbra ta?* și 18. *Christ* (cu versul: „Tu, Christos, în hieroglyphe stai cu fruntea amărâtă...”), unde i s-a găsit o soluție optimă spre a nu fi izolat tematic.

Sunt aspecte relevate de intimitatea creației eminesciene și care explică o parte din reținerile poetului, atunci când și-a văzut apărută prima carte. Maiorescu, într-o scrisoare, s-a grăbit să-i dea speranța unei noi ediții, evocând totodată succesul celei inițiale:

„Acum trebuie să mai știi că volumul de poezii ce ți l-a publicat Socec, după îndemnul meu în dechemvrie anul trecut, a avut cel mai mare succes, așa încât Socec stă încă uimit. În aceste 7 săptămâni de la apariția lui s-au vândut 700 de exemplare; o mie este toată ediția, și de pe acum trebuie să te gândești la ediția doua, care va fi reclamată pe la toamnă și în care vei putea face toate îndreptările ce le crezi de trebuință. Poeziile d-tale până acum îngropate în *Convorbiri*, sunt astăzi cetite de toate cucoanele, de la Palat până la mahala la Tîrchilești, și la întoarcerea în țară te vei trezi cel mai popular scriitor al României. «Was ich mir

dafor koofe»! Așa cam este, dar tot nu este rău, când te simți primit cu atâta iubire de compatrioții tăi.” (Scrisoarea lui T. Maiorescu către Eminescu, Wien – Döbling in der Heilanstalt Liedesdorf – Obersteiner. Publicată de Gh.T. Kirileanu, în „Conv. lit.”, XL, nr. 11, nov. 1906. Cf. M. Eminescu, Opere XVI, Corespondență. Documentar. Editura Academiei Române, București, 1989, p. 615; notă p. 732. Din motive imputabile, pasajul „până acum îngropate în *Convorbiri*”, a fost cenzurat și scos din ediția academică!)

Pe de altă parte, analizând compoziția ediției 1883 a lui T. Maiorescu, știm acum că editorul a stat pe masă cu textele poeziilor publicate în colecția „Convorbirilor literare” (1870-1883), cu șase numere din revista „Familia” din 1883 (nu a recurs – poate îi erau greu accesibile – la numere dintre 1866-1869, unde publicase Eminescu), cu *Almanachul* Societății Academice Social-Literare „România Jună” din Viena și cu câteva manuscrise risipite de poet „pe la unele persoane particulare”, deci nu ascunse, tănuite între manuscrise, ci făcute într-un fel și ele publice.

Nu a preluat chiar toate poeziile apărute în revista „Junimii”, renunțând la următoarele piese: *Cugetările sârmanului Dionis* (poezie încorporată în proza *Sârmanul Dionis*, neluată în seamă tocmai din acest motiv), *Povestea teiului* (considerată o variantă a *Făt-Frumos din teiu*, deși o variantă distinctă), *Foaia veștedă (după N. Lenau)*, lăsată deoparte, ca și *Mănușa (după Fr. Schiller)*, din antologia poliglotă „Schalk-Bibliothek”, 1881. În *Caietul vienez*, Eminescu introdusese poemul 22. *Ector și Andromache (de Schiller)*, o traducere pe care poetul miza din două motive: crea o ruptură în derularea poemelor; sugera anumite afinități cu autori de anvergură genialoidă. Maiorescu exclude asemenea texte, considerând că poetul trebuie să se recomande prin el însuși în prima și singura sa carte, fără „suport” exteriori.

Aplecându-ne mai atent asupra ediției Maiorescu, cu proveniența poeziilor incluse în cuprins, putem să înțelegem și cum i-a fost conceput desfășurătorul. Astfel, poezia inițială, *Singurătate*, se află exact la mijlocul listei titlurilor apărute în „Convorbiri literare”, cu 19 înainte și alte 19 după (inclusiv traducerile și textele eliminate), ceea ce poate induce ideea că editorul a remarcat o asemenea simetrie și a exploatat-o din plin, rezolvând uvertura cărții cu o poezie reprezentativă pentru creația eminesciană. După această alegere, sunt preferate, la rând, o inedită dintre textele de dată recentă, urmată de o poezie abia apărută în „Familia”, în

noiembrie 1883, cu un impact garantat, după care arta editorului rezidă în amestecul poeziilor apărute în „Convorbiri literare” cu cele inedite, până la poziția 26-27, când apelează la două texte de dată recentă, din „Familia”, operație reluată până la poziția 42, care intercalează iarăși o poezie din „Familia” ș.a.m.d.

Acțiunea de îmbinare a unor vârste creatoare diferite îi reușește lui Maiorescu și meritul său e de a respecta un algoritm obișnuit care să justifice orice eventuală imputație venită din partea poetului: nu a făcut decât să urmeze câteva reguli fixe și să dea coerență celor trei sau patru seturi de texte pe care le avea la dispoziție, și anume: cele publicate în „Convorbiri literare” (37); cele publicate în „Familia” ’83 (6); ineditele (17+3) și, în sfârșit, poemul „Luceafărul” din Almanahul „România Jună” de la Viena, publicație menită să dea satisfacție studenției vieneze a poetului, când acesta realizase un caiet-sinteză cu 35 de poezii, gata să împlinească speranța unui volum de debut. Deosebirea este că, decepționat și ros de scepticism, Eminescu trebuie să accepte, la sfârșitul anului 1883, un volum conceput nu de el, ci de altcineva, un Maiorescu vădit exasperat de amânările sale și care – culmea! – i-a intuit în mare măsură proiectul și exigențele.

Succesul volumului încununează, într-un fel, și strategia *debuturilor succesive*, adoptată de Eminescu în cei 17 ani de activitate efectiv revuistică. Maiorescu insinuează însă că poeziile „îngropate în *Convorbiri*”, adică în reviste, nu asigură cunoașterea unui scriitor în toate straturile societății, cum se întâmplă cu o carte, ceea ce denotă faptul că marele critic sesizase strategia poetului și nu o împărtășea întrutotul. În micul fragment de scrisoare menționat, se aduce implicit un elogiul cărții care numai ea poate oferi cunoaștere și adorație publică unui autor, înfățișându-i gândirea și talentul în toată amploarea și complexitatea lor.

În timp ce Eminescu vedea în carte o idealitate de tip euridician, greu de atins, greu de cucerit, greu de configurat, „periculoasă” în a o ști, generoasă în a o intuit, Maiorescu rezona cu spiritul epocii, pentru care orice apariție editorială dădea măsura reală a unui autor, asigurându-i în același timp un statut și o receptivitate socială. Nu se poate spune că Eminescu nu cunoștea virtuțile acestui element civilizator al modernității – încă în perioada bucureșteană îi trezise curiozitate, poate și invidie pasageră, cartea de *Poesii* a lui Ioniță Scipione Bădescu, apărută la Pesta, în 1868, iar la Viena și mai apoi la Berlin, în etapa studenției, magia tomurilor elegant tipărite și a edițiilor rigurose întocmite sporise –, dar în ceea ce-l privește prefera să

o mențină în rândul aspirațiilor amânate. Inițiativa lui Maiorescu l-a surprins, în plină stare de tulburare și tratament în care se afla, dar nu a avut cutezanța să i se opună cu fermitate, deoarece se urmărea prin asta strângerea unui suport financiar pentru plata terapiei și medicamentelor. De altfel, la invitația de a face „toate îndreptările”, poetul nu a răspuns, pentru ediția a doua, decât cu unele corecturi de text aflate pe exemplarul său, iar la ediția a III-a (din 1888, ultima din timpul vieții) sunt adăugate în final, în continuarea celor existente, alte trei poezii: *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*, pe care Maiorescu le putea selecta din fondul de manuscrise ce-i fusese încredințat la sfârșitul anului 1884, publicându-le mai întâi în „Convorbiri literare”.

Eminescu nu și-a asumat ediția, dar nici nu a denegat-o: i-a fost indiferentă. Și asta din cauză că o idealiza altfel, o „vedea” în altă structură (inclusiv cu *Ondina* și *O călărire în zori*, poemele genuin-paradisice ale începuturilor?), pe de o parte, mai având destule îndreptări de făcut, fie la poemele publicate, fie la cele inedite. Debutul în volum însă se produsese în timpul vieții poetului și izbânda lui Titu Maiorescu în epocă a fost deplină, estompând astfel rumoarea creată pe seama tensiunilor de natură politică între cei doi.

Poetul trebuia să-l umbrească neapărat pe gazetar. Ceea ce s-a și întâmplat, pentru un deceniu și mai bine.

Încă nu dispunem de un studiu care să analizeze atent fenomenul debutului în literatura noastră, în secolul al XIX-lea și, distinct, în secolul XX. Cel care atrăgea atenția, spre finele secolului lui Eminescu, asupra lentorii imputabile în întocmirea unui destin literar cu publicarea mai multor cărți, prin amânarea *sine die* a momentului debutului în volum, este N. Iorga, într-un important articol din 1891, intitulat *Volumul unic* apărut în „Lupta”, VIII, nr. 1349/24 febr. 1891 și nr. 1355/3 martie 1891), în care pentru prima oară se vorbește nu numai despre faptul că autorii noștri nu sunt obișnuiți să-și structureze, să-și ordoneze opera în coordonate definitive, dar și despre relația acestora cu publicul, ce poate fi consolidată prin atitudinea față de pagina tipărită. Iorga observă o anumită predilecție statornică a scriitorului român pentru o singură carte, amânată – și aceasta, spre vârsta senectușii. „Publicarea *volumului* – pentru poeți mai ales lucrul n-are plural niciodată – e lucrare tristă a rămasului bun de la cititor. Ai muncit în artă sau ai muncit foarte puțin în artă, vom vedea cum se înțelege la noi această muncă, *a face literatură*, a scrie cât de meschin și cât de pretențios în aceeași vreme – ai scris prin reviste,

acest unic reprezentant al literaturii noastre tăiate cu numărul și zăbovite de lenea tipografilor, ai publicat o sumă de ani versurile rămase pierdute și uitate în cutare an al unei periodice, ai ajuns la bătrânețe, pricepi că divorțul e pronunțat de acum între tine și literatură, că scânteia de entuziasm pe care ai avut-o altădată s-a stins și că a venit timpul să faci o retragere onorabilă din literatură – și retragerea se face la noi foarte de timpuriu, condeiul îmbătrânește îndată și vitalitatea literară e mai mult decât slabă – publicii volumul.” Două aspecte sunt puse în discuție deschis de tânărul Iorga (avea doar douăzeci de ani când scria acest articol), observator sagace la mentalităților literare autohtone, soldate cu o recoltă volumistică destul de săracă spre final de secol, comparativ cu alte literaturi, în special cu literatura franceză, unde instinctul debutului era mult mai timpuriu, mult mai bine activat, de natură să încingă cursa acumulării cât mai multor titluri. În primul rând, la noi, cartea unui autor era considerată un moment de bilanț, de maturitate și de recunoaștere deplină, nu unul de lansare spre notorietate și succes. În al doilea rând, ea marca în dese cazuri „retragerea” din literatură, după o lungă perioadă de frecventare a revistelor culturale care ele rămăneau definitorii și determinante în activitatea unui autor. Cât privește poezii, căci mai ales ei sunt în discuție, aceștia sunt prea dependenți, prea aserviți periodicelor și mediilor publicistice, și mai puțin preocupați de a-și impune plener personalitatea, printr-o carte.

Inevitabil, Iorga ajunge la cazul Eminescu, expus tocmai pe acest fundal cu efectul narcotizant al presei asupra scriitorului român, care astfel poate fi uitat de public, atunci când colaborarea cu revistele – din diverse motive – este amânată sau încetează. Autorul analizei susține că limitarea exclusivă la pagina de revistă este devastatoare pentru destinul unui autor și demonstrația este bine condusă, valabilă chiar și pentru lumea de azi, unde înscrierea literaturii în fluxul virtual informațional nu poate individualiza o personalitate creatoare, expusă astfel neantizării, dacă nu recurge la obiectualitatea cărții: „...Revista e un mijloc foarte nesigur și primejdios – spune Iorga – de a-ți crea o reputație literară. Cititorul de revistă uită ușor, și dacă nu intervine volumul pe care totdeauna îl ai la îndemână și unde ai pe întreg scriitorul, publicul uită pentru totdeauna. Câtă vreme Eminescu a fost numai colaboratorul *Convorbirilor literare*, cel ce cetea *Luceafărul* nu-și mai aducea aminte, desigur, de *Venere și Madonă*, sau cunoștea ca prin vis *Epigonii*; a urmări dezvoltarea unei figuri literare prin anii desprecheați

și colbășiți ai unei reviste nu e o sarcină tocmai așa de ușoară, și puțini sunt acei dispuși să și-o ia. Scriitorul mărginit numai la publicarea prin revistă pierde totdeauna în mintea celor ce constituie publicul. Această comunicare rară și slabă cu cititorii poate să fie un mijloc de a crea reputație, de a te manifesta în literatură, de a înceta de a fi necunoscut – niciodată însă ea nu va fi un sprijin puternic pentru un om care nu face literatură întâmplătoriu și la zile mari, ci totdeauna și statornic. Pentru un *om de litere*, revista e un drum spre pieire. Pierdută în enorma cantitate de lucruri bune și rele, cari alcătuiesc un număr de revistă, munca lui va apărea mult mai restrânsă, mult mai meschină de cum este în realitate. În 20 și mai bine de ani ai *Convorbirilor* bine se cunoaște oare locul mic în spațiu ocupat de poeziile, nu tocmai așa de multe, ale lui Eminescu.”

Cuvinte precum: *public, comunicare, reputație* – alcătuiesc o ecuație extrem de actuală, în termenii sociologiei succesului, și cu siguranță dacă ea ar fi fost formulată, cu aceeași asprime, cu două decenii înainte, ar fi dat de gândit multora dintre junimiști, inclusiv lui Eminescu, care au promovat prelungit idealul revistei-pivot, exigentă, cu spirit critic și cultul valorii, în detrimentul cărții, al sintezei unei etape creatoare. Poate că această încredere exagerată în apariția revuistică, devenită complex, așa cum pe bună dreptate atestă N. Iorga, explică într-un fel ezitățile de recunoaștere deplină, de certitudine în jurul unor nume, a unor talente cu drum deschis spre universalitate. Este și cazul lui Creangă, un alt scriitor care nu și-a definitivat singur, în timpul vieții, materia operei într-o carte.

De aici, de la blestemul „volumului unic” mereu amânat, apărut cu întârziere, la senectute sau postum, sub presiunea prietenilor și apropiaților, și până la discuția deschisă în anii ‘60 de G. Călinescu asupra „articolului critic despre începători” și despre „fapta critică cea mai pozitivă” care este descoperirea „personalității incipiente” într-un tânăr autor (*Criticul debutanților*, în „Contemporanul”, nr. 22/6 iunie 1958), iar de la aceasta la teoria lui Laurențiu Ulici despre „coeficientul de timiditate” al debutantului în literatură și producerea sa, în lumea românească, „la o vârstă care permite o opțiune serioasă, analitică, (cu) intenția profesionalizării” (*Condiția debutului*, în „Prima verba” 1973-1974, Editura Albatros, București, p. 9-15) – avem descrisă curba evoluției unui fenomen complex, care și-a câștigat importanța și autonomia într-un secol și mai bine de viață scriitoricească și de atitudine critică din ce în ce mai conștientă spre a orienta atât virtutea creatoare, cât și lectura consumatorului de literatură.

Ioan ȚICALO

* * *

Poeții din generația actuală, în orgoliul lor, uneori nemăsurat, cred, dacă nu sunt chiar convinși, că se pot considera ctitorii poeziei românești. Tinerii condeieri, a, nu, laptotieri ori telefonieri, privesc de sus harta literară a României și nu văd decât o pată cenușie, gândind că lor le revine onoarea să-i dea culoare. Nu sunt chiar toți în această ingrată situație, însă n-am auzit până acum ca cineva să facă o reverență în fața operei lui Mihail Eminescu. Constat o fractură între două modalități de a scrie versuri, pe de o parte Poeți dăruți cu har încă înainte de a veni pe lume, oameni pentru care centralitatea vieții o reprezintă expresia poetică și misterul existenței și, pe de altă parte, poeți chinându-se să povestească fapte ori experiențe, de unde a fost izgonit orice fior liric. Cu alte cuvinte, suavitatea melodică a lirei a fost înlocuită cu zarva unor toboșari, încredințați că ceea ce fac e poezie. Nu cumva suntem în situația perioadei postbelice, când toboșarii de atunci, în fandoseala lor ideologică, au crezut că pot exila literatura autentică, pentru a o înlocui, în marș forțat proletar, cu povestea lozincardă a „omului nou” fără coloană vertebrală? Rolul cnutului primitiv al politrucilor de atunci a fost preluat astăzi de falsele unei sirene care zdrăngăne afurisit pe strunele *corectitudinii politice*. Or, Eminescu a fost și rămâne, a demonstrat-o cu asupra de măsură, „incorect politic”.

Suntem la începutul mileniului al treilea și e firesc, având în vedere contextul social, politic și cultural, să ne întrebăm dacă ne mai spune ceva opera poetică eminesciană. Am auzit (cu urechile mele!!!) pronunțându-se undeva „emineșciană” ce suna ca un joagăr (aici se spune „bestie”) peste teiul sfânt al poeziei nemuritoare. În privința lui Eminescu și nu numai s-a ajuns într-un „cerc strâmt”, pentru care responsabilitatea o poartă profesorii fugăriți prin cei trei ani de facultate (imposibil de aprofundat nici măcar clasicii literaturii) și organele decizionale privind structura materiei din manualele școlare. Se tot repetă că se citește puțin, uitându-se că, după o veche zicere, „pofa vine mâncând”. Vreme de 50 de ani, într-o școală de la țară, funcționa ceea ce se cheamă „lectură suplimentară”. Pe lângă alte cărți propuse, elevilor li se cerea să învețe pe parcursul gimnaziului, în fiecare trimestru, câte trei poezii din Eminescu sau, într-un an școlar *Luceafărul*. Primeau de fiecare dată, pentru recitare expresivă, nota maximă. S-ar putea reveni, depășind o oarece inerție, la o

veche formulă intitulată „Prietenii cărții”, cu o listă, în capul căreia să se afle autorul *Doinei*.

Afirma, la vremea lui, reputatul profesor Mihai Drăgan că volumele lui Eminescu ar trebui să ocupe, într-o bibliotecă, primul raft, al doilea să fie lăsat liber și abia începând cu cel de-al treilea să fie așezate cărțile altor autori. A venit redutabilul eminescolog Theodor Codreanu și a întărit ideea, reaşezându-l pe Eminescu, pe fundament estetic, în cronotopul genialității. Dacă George Călinescu îl numise „poet național” (să nu mărâie globaliștii!), criticul de la Huși, pe urmele lui Harold Bloom, pe drept cuvânt, e cât se poate de categoric: *Eminescu e centrul iradiant al canonului literaturii române*, expresia extinsă a geniului. (*Istoria „canonică” a literaturii române*) Analizând natura acestuia, Mircea Eliade (aici se întâlnește cu aceeași definiție emisă de filozoful Nikolai Berdiaev din *Sensul creației*) „socotea geniul aidoma sfântului”, fiind „un mântuit încă din lumea terestră, grație unui fenomen comun și anume «paradoxul ruperii de nivel», când «esse coincide cu non-esse, Universul cu un fragment, spiritul cu un obiect (...), transcendentul cu imanentul, absolutul cu relativul (...)»”. (Gh. Grigurcu, *Ideea de geniu*, „România literară”, nr. 48/1999, p.5) Intuiția lui Eminescu îl categorisește în felul acesta având în vedere opera altui „centru iradiant al canonului” – William Shakespeare: *Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe/ Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe (Cărțile)*.

Întrebări: De unde se ȋtește nefastul interes al dinamitării canonului și pe ce criterii? A făcut-o cândva nenorocita de „estetică marxistă”, introducând un alt „canon”, extraestetic, înscenând procese cumplite scriitorilor care au refuzat să-l urmeze pe Jdanov. Le-a venit rândul neomarxiștilor? Încercăm să-l detronăm pe cel ce a trăit mistuit *de-adâncă sete a formelor perfecte? (Icoană și privaz)*. Dăm apoi cu tăvălugul post...post... nimicitor peste întreaga literatură și năruim sufletul unui popor în numele unei atitudini de tot păguboase antinaționale? Radioteleviziunea ar putea introduce săptămânal un moment petic de recitare, pe fond muzical, din marea poezie, începând cu Eminescu, având în vedere că noi, românii, viețuim sub zodia lui Hyperion, mereu deasupra tuturor, chiar și deasupra acelor care se căznesc să-l coboare și să-l așeze în „cercul strâmt” al necesității telurice. Altfel spus, poezia lui Mihail Eminescu nu va putea fi ocolită nici în acest secol.

„MI-AȘ FI DORIT CA LABIȘ SĂ FI RĂMAS ÎN VIAȚĂ”

Dialog cu scriitorul **COSMIN PERȚA**

George MOTROC: Domnule Scriitor Cosmin Perța, ce sentimente vă încearcă într-o zi de 2 decembrie, mai ales în acest an, după ce ați publicat cartea despre Nicolae Labiș, în Colecția Biografii, de la Editura Polirom?

Cosmin PERȚA: Mă gândesc doar că mi-aș fi dorit ca Labiș să fi rămas în viață, să fi văzut cum evoluează acest scriitor fascinat pentru că am convingerea că scena literaturii noastre ar fi fost diferită cu el actor în următoarele decenii, indiferent de opțiunile pe care le-ar fi putut avea și alegerile pe care le-ar fi putut face.

G.M.: Faptul că ați optat pentru o biografie scrisă la persoana întâi este un lucru mai puțin obișnuit care asigură o mai mare autenticitate pentru lectură, dar putea fi și un pariu riscant pentru dvs.?

C.P.: A fost un pariu riscant, bineînțeles, dar mi s-a părut abordarea cea mai potrivită și mai convingătoare. După ce i-am citit și recitit scrisorile, puținele notițe, fragmente de jurnal rămase, poemele, încercând să îi deprind limbajul și retorica am crezut că pot încerca. În ceea ce privește entuziasmul său creator, febrilitatea gândurilor, mi-am amintit de propriile reacții de la 18, 19, 20 de ani, de încrederea aceea nebună în literatură, de cum credeam că poate muta munții și schimba lumea și am folosit asta. Nu sunt neapărat un adept al astrologiei, dar faptul că el era născut în 2 decembrie și eu în 5, cred că m-a ajutat cumva să-i găsesc „natura”. Nu am putut fi sigur dacă pariul mi-a reușit sau nu până când volumul nu a fost citit de sora poetului, doamna Margareta Labiș, de abia când domnia sa mi-a confirmat că

aceea era „vocea lui” am căpătat și eu puțină încredere în reușita întregului demers.

G.M.: Cum și cât timp a durat scrierea acestei cărți?

C.P.: Documentarea a durat mult mai mult decât scrierea propriu-zisă, aproape opt luni de documentare anevoioasă, din surse disparate, pe care le-am verificat mereu, cu frânturi de informație pe care am încercat să le pun cap la cap. După ce am avut datele necesare și filmul mi se crease în minte, textul a curs. L-am scris în aproximativ trei săptămâni, în care, e drept, nu am făcut nimic altceva.

G.M.: Sunteți de acord să dezvăluiți care a fost cea mai dificilă parte de scris?

C.P.: Totul a fost dificil, ținând cont de numărul de mistificări care au cotropit ca buruienile biografia lui Labiș. Am ales să prezint ultimii ani, cei mai controversați și cei despre care se știu cele mai puțin lucruri. A fost un puzzle și am folosit orice informație am putut găsi, încercând să o verific pentru a o considera autentică. Am ales să nu dezvolt ipoteze și speculații, ci să prezint fapte, câte știm, lăsându-i cititorului drum liber în înțelegere și interpretare.

G.M.: Cât de mult s-a schimbat punctul dvs. de vedere, felul în care vă raportați la destinul său, după ce ați scris *Jurnalul pierdut*?

C.P.: Înainte să încep documentarea știam foarte puține despre Labiș, aveam o imagine vagă, aproximativă, dar eram intrigat de destinul acestui tânăr extraordinar de talentat. După ce am început să cercetez mi s-a deschis în față un întreg univers, am descoperit un Labiș mult mai complex

decât îmi putusem imagina, viața lui este în mod cert subiect de roman sau de film, pozițiile sale sunt nuanțate și puternice, experiențele prin care a trecut sunt teribile și deosebit de expresive, destinul său este cu totul ieșit din comun și tocmai de aceasta este atât de regretabil că s-a încheiat atât de abrupt. Nu aveam prejudecăți când am început lucrul pentru că nu aveam suficiente informații, dar pe parcurs m-am îndrăgostit de Labiș, am empatizat cu el, am suferit cu el, am trecut prin toate frustrările, năzuințele, speranțele și convingerile lui. Ca un actor, m-am identificat cu personajul, de la o distanță obiectivă am ajuns să fiu tot mai aproape de el, până la cvasi-identificare. Am trăit personajul acesta, altfel vocea la persoana întâi ar fi fost ridicolă. Am descoperit un autor uriaș și totodată un caracter uriaș, dublat de o voință de fier. Compromisul nu a fost niciodată o opțiune pentru Labiș, cât a trăit. Nu putem ști ce s-ar fi întâmplat mai încolo, dar tânărul acela pe care l-am descoperit eu și am încercat să îl redau cititorilor era exemplar. Și a suferit mult pentru asta, pentru că cei exemplari nu își au locul în societate, sunt marginalizați, ispitiți și sabotaji pentru că lumea lor interioară amenință, prin comparație, lumea celorlalți, bazată pe compromis, interes și oportunism. Una este să fii un om integru și discret, dar alta este să fii integru și să lupți pentru integritate în fața tuturor.

G.M.: Se poate găsi o explicație pentru acest miracol: un tânăr venit dintr-un îndepărtat și necunoscut sat din Moldova să devină atât de repede, ceea ce criticul literar E. Simion numea „buzduganul noii generații”?

C.P.: Miracolele ne fascinează tocmai pentru că nu au explicație. Bineînțeles că se pot găsi explicații parțiale, psihologice, sociologice, Labiș venea dintr-un mediu educat, intelectual, fusese expus la cultură (literatură și teatru) de foarte devreme și de foarte devreme a început să le practice chiar el. A avut prin urmare deschiderea necesară și mediul fertil la îndemână. Apoi, Labiș era caracterizat de ambiția, perseverența și reziliența lui. Era o fire sensibilă și empatică și venea dintr-un mediu care trecuse prin orori multiple (război, refugiu, foamete, moarte etc.), toate aceste

experiențe au însemnat pentru micul Labiș mai mult decât pentru ceilalți oameni, l-au modelat într-un fel și voia să se îndepărteze de ele prin cultură, care în mod ideal trebuia să ofere o viață și un viitor mai bun tuturor. A fost talentat, dar a și muncit ca un nebun, mult mai mult decât scriitorul mediu. De la 16, 17 ani încolo, Labiș citea între 40 și 60 de volume pe lună, acumula informație într-un ritm nemaiîntâlnit și scria enorm. Scria zilnic și scria mult. Bineînțeles că nu tot ce scria ajungea să fie publicat sau păstrat, dar în felul acesta își exersa stilul și evolua într-un an cât alții în șapte. Muncea mult pe propriile texte, era autocritic, își vâna slăbiciunile și greșelile, ghidat de muzicalitatea textului. Prin urmare avem un fond genetic bun (talentul), un mediu prielnic (educația), dar acestea nu sunt niciodată suficiente fără un set de trăsături de personalitate care să favorizeze munca intensă. Labiș a muncit, avea o etică a muncii demnă de un japonez.

G.M.: În cartea dvs. nu ați ocolit acest aspect controversat, de aceea o să vă întreb direct dacă Nicolae Labiș a fost un om al regimului comunist sau un tânăr rebel?

C.P.: Cu siguranță nu a fost un om al regimului. Credea în marxism, în mod idealist, tocmai pentru că trecuse prin foamete, avea o situație materială precară și credea într-un viitor al tehnicii și culturii, egalitar, care să aducă prosperitate pentru toți, nu doar pentru clasele privilegiate sau elite. Credea într-un viitor bun pentru umanitate și marxismul părea să îi ofere această soluție teoretică, dar când s-a izbit de modul în care marxismul era aplicat în comunism și a văzut nedreptățile a devenit rapid un „element dușmănos”, recalcitrant, pentru că Labiș spunea adevărul fățiș și avea o faimă care îi oferea vizibilitate și credibilitate. Era un pericol pentru regim și existau doar două soluții, momirea și înregimentarea sau marginalizarea și excluderea. Găsiți în carte momente emblematică ale ciocnirilor sale cu regimul, de la amenințări, excluderi, înscenări, exmatriculări până la celebrul accident. Labiș nu a putut fi asimilat, până la moarte a refuzat să devină membru de partid, deși presiunile erau enorme în sensul acesta, iar „avantajele” uriașe.

L-au strâns cu ușa, dar demnitatea a fost mai puternică.

G.M.: Cum era omul Nicolae Labiș în viziunea lui Cosmin Perța? A doua parte a întrebării: Cît de mult seamănă acest punct de vedere cu al surorii poetului?

C.P.: Un tânăr idealist, entuziast, vehement, curios, ambițios, generos, obsedat de poezie, tehnică, dreptate și evoluție socială, pe alocuri naiv, franc, cu dorință de a epata, melancolic, dar înclinat spre acțiune, mânat de o nevoie de-a cunoaște și de-a împărtăși, muncitor, încăpățânat, cult și rafinat, sfios, cu decență, expansiv în medii familiare, jucăuș, pus pe șotii, energic, cu simțul datoriei, cu simțul umorului, preocupat de sine, dar nu egocentric, moral, cu un cult al prieteniei, optimist, îndrăgostit.

Nu știu dacă aceasta este întocmai și imaginea doamnei Margareta Labiș, sunt nuanțe pe care doar ea, pe viu, le putea observa, dar cert este că vorbim despre un om mult mai mult bun decât rău.

G.M.: Într-o epocă atât de tulbure și de agitată precum anii 50, tânărul poet putea avea și alt destin decât acela de victimă sigură a regimului comunist, din final?

C.P.: Cu câteva zile înainte de accident Labiș decisese să plece din București pentru a se ascunde o perioadă. Era clar că era momentul unei decizii, acțiunile regimului împotriva sa erau tot mai concertate, era deja interzis la publicare în reviste și edituri, cu volumul al doilea bocat în editură și cenzurat cu sălbăticie, exmatriculat de la facultate, nu putea să intre în Uniunea Scriitorilor, toate ușile îi erau închise și era aproape muritor de foame. Era urmărit și știa lucrul acesta, iar mai nou i se pusese în cârcă și o legătură închipuită cu Revoluția maghiară din 1956. Dacă ar fi reușit să plece și să evite noaptea de 9 decembrie 1956, să „se dea la fund”, cum se zice, nu știm ce decizii ar fi luat sau cum ar fi acționat. Opțiunile, de care era foarte conștient, erau doar trei la număr: să se dea pe brazdă cu Partidul Muncitoresc Român, să accepte carnetul de partid, să intre în URSS și mai departe să le facă jocurile pentru a-și asigura statutul de celebritate literară. În felul acesta i s-ar fi

deschis ușile tuturor editurilor, revistelor și al premiilor literare și ar fi putut trăi regește, dar trebuia să accepte limitarea ideologică, propaganda, tezismul și cenzura, ori lucrurile acestea nu le putea accepta. A doua opțiune era să își păstreze statutul de paria, riscând să nu mai poată publica niciodată, să scrie literatură de sertar și să rămână toată viața la mila familiei și a prietenilor, neavând nicio sursă de venit. Dar nici lucrul acesta nu l-ar fi putut accepta, orgoliul său fiind mult prea mare. A treia opțiune ar fi fost să fugă din țară, după cum i-a mărturisit prietenului său Lucian Raicu, și să se refugieze în Franța unde să încerce să o ia de la zero și să își construiască o carieră în limba franceză. Până la urmă Raicu însuși a ajuns în Franța, dar Labiș, cu toată brava, nu știm dacă ar fi putut-o face, Labiș era un naționalist curat, era îndrăgostit de români și de România, lupta lui era pentru ei.

G.M.: În loc de concluzii, chiar dacă astăzi poetul pare să fie tot mai uitat, vă propun să alegeți din cartea dvs. un fragment pe care l-ați propune pentru un nou manual de literatură română pentru liceu, pentru lecția Nicolae Labiș...

C.P.: 2 decembrie 1955.

Azi împlinesc 20 de ani. Împrejurarea face să nu fiu nici în București, nici la Mălini. Sunt singur, în deplasare în provincie. Trebuie să scriu un reportaj pentru *Scânteia tineretului*. Pentru bani, căci e tot mai greu fără ei. Reportaje scriu doar pentru bani, nu găsesc mare satisfacție în ele, dar poezie nu aș putea scrie niciodată pentru bani. Sunt plătit, da, mi se pare firesc, dar să mă apuc să scriu la comandă pentru a câștiga câteva sute de lei, asta nu o să se întâmple niciodată. Stau într-un hotel sordid, beau singur o sticlă de Cotnari, scriu și îmi amintesc cu nostalgie de chefurile pe care le regizam odinioară cu ocazia zilei mele. La vreun restaurant ori în casa vreunui prieten, unde recitam nesfârșit, ne bucuram de licorile magice pe care ni le puteam permite și mâncarea era, ca mereu, fudulie. Ori acasă, cu mama, fetele, tata și bădița Panțiru, povestind amintiri, bucurându-ne cu tot sufletul și îmbrându-ne cu vin roșde casă. Am încercat să telefonez acasă, de la recepție, dar e linia căzută de la viscol. Poate e

tristețe ce mă încercă, dar e plăcut dureroasă și simt că are o energie pe care natura mea poetică o poate folosi. Scriu: „Am douăzeci de ani și mă exprim/ Într-o odaie de hotel, spre seară,/ Stăm împreună cei ce ne iubim,/ Înflorați de iarna de afară./ De ce să mint, prietenii mei nu-s,/ Dar vuiet la fereastră dă târcoale.../ Închipuirea numai v-a adus,/ Prieteni dragi, pe scaunele goale./ Dau un ospaț – am douăzeci de ani“.

17 septembrie 1956

Cu câteva săptămâni în urmă, pe când stăteam la Băieșu, cum nu aveam baie în cămăruța lui mortuară, am ieșit în ținută cam sumară la colțul străzii, unde era o baie publică. M-a văzut sectoristul și, intrat la idei, s-a luat după mine, așa că ne-am pomenit cu el peste noi, în cămăruță. „Ce faceți aici?“ „Suntem studenți, învățăm“, i-a zis Băieșu și, cum nu părea prea convins, l-am luat eu deoparte și i-am explicat cum că aș dori să mă fac milițian, că am așa, o vocație spre ordine și disciplină și poate are să îmi dea câteva sfaturi cum să fac să intru în Miliție. S-a legat atunci o bună prietenie și, de fiecare dată când ajung în zonă, hop și sectoristul meu, care îmi dă țigări și sfaturi, ba chiar am băut câteva beri împreună. Azi ne-am văzut din nou, mi-a spus că trebuie musai să intru în partid dacă vreau să mă fac milițian și că mă trimite el pe urmă unde trebuie. N-am mai putut rezista și i-am mărturisit că a fost o glumă nevino-vată, că de fapt sunt poet și nu vreau să mă fac milițian. „Ce, se compară meseria de poet cu cea de milițian? Ce leafă aveți voi?!“, m-a luat la rost. Și aici chiar nu am mai știut ce să-i răspund.

6 decembrie 1956

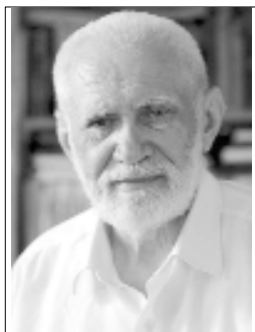
M-am văzut azi cu Imré la restaurantul Dunărea, a venit la București în delegație. M-am bucurat să-l revăd. L-am întrebat ce știe de poeziile mele traduse în maghiară. Mi-a zis că nu știe nimic, se va interesa, a ocolit subiectul. Nici de masacrul de la Budapesta n-a vrut să vorbească. N-am insistat. M-a întrebat cum sunt și i-am spus zâmbind că sunt lefter, de-abia o duc de pe o zi pe alta, și în camera pe care o împart cu Aurel nici foc nu avem. M-a întrebat dacă nu vreau să-mi împrumute niște bani. L-am refuzat. I-am zis că pot flămânzi zile întregi, doar să nu scriu nu pot.

M-a emoționat gestul lui și m-am plâns de falșii prieteni, ce să fac. Apoi i-am recitat o poezie. M-a întrebat de ce, dacă detest atâta partidul, folosesc încă limba lor, voia să știe dacă fac asta pentru a fi publicat. I-am spus că momentan sunt oricum interzis de la publicare și folosesc cuvintele limbajului comun ca simboluri. Pentru mine, cuvintele „partid“, „marxism“, „stegar“ și altele au o semnificație diferită decât cea pe care le-o dau ei. I-am spus că eu nu cochetez cu marxismul cum o fac unii dintre „condeierii“ sistemului. Eu vreau ca poezia mea să contribuie la lupta împotriva răului pe plan spiritual, fiindcă nu există evoluție socială dacă spiritul este încătușat de lozinci și dogmatism. Mi-a zis că a auzit că așfi recitat poezii interzise și așfi cântat în mai multe rânduri, nu doar la nuntă, *Imnul regal* în public. N-am negat. O făcusem. Mi-a spus să fiu atent, că vremurile sunt tulburi. Și, dacă el a aflat, la Covasna, atunci au aflat toți. Mi-a dat ca exemplu că în Ungaria s-a lăsat cu arestări masive și excluderi în rândul studenților, mai ales de la Filologie. Mi-a sugerat să fim și noi atenți. Poate are dreptate, poate ar fi bine să plec pentru o perioadă. M-a invitat la el, la Covasna. Am acceptat. Măine vreau totuși să trec pe la Editura Tineretului, să mă interesez ce se întâmplă cu *Lupta cu inerția*, acum, cu noua interdicție. Poate îmi spune ceva concret și-mi dă o urmă de încredere. I-am spus lui Imré că, indiferent ce voi rezolva la editură, peste trei zile voi fi la el. Asta va fi sâmbătă sau, cel târziu, duminică. Trebuie să dispar pentru un timp din fața și din ochii lor. Și, ca să nu dea de urma mea, nu o să spun nimănui când și unde plec. Dar i-am cerut să nu vorbească nici el despre asta nimănui, nici măcar lui Luca, Raicu sau Covaci. Vreau să dispar din București fără urmă. „Amicilor“ o să le spun că plec la Brăila, dar nu voi merge acolo. Stau câteva luni bune la Covasna, până în primăvară, și apoi plec la Mălini până se mai liniștesc apele și voi putea publica. L-am condus la tren. Cu speranță.

Interviu realizat de George MOTROC

I N T E R V I U

CONVORBIRI LITERARE

RECONSTITUIREA UNEI POEZII

Ion PAPUC

Câți factori abuzează oare de o operă poetică? În trecutul regim politic exista o presupusă cenzură ideologică dar și intervenția funcționarului public, așa numitul redactor de carte, care își impunea criteriile derivate din gustul său estetic cât și din cultura literară de la baza personalității sale. Nici astăzi nu putem presupune o completă eliberare a poetului de sub presiunile diferiților agenți, unii de ordin economic, alții ca o consecință a mentalităților publice care presează asupra poetului. Așa se face că un autor ajuns la senectute, la vârsta deplinei împliniri, face un gest surprinzător și publică un volum recuperat după ce de-a lungul anilor textele lui au fost disipate, mutilate, ascunse prin alte plachete, într-un anumit fel deși scoase în public totuși anihilate, anulate ca relevanță, ca forță poetică. Mă refer la Radu Ulmeanu, *De ce arde soarele*, Prefață de Adrian Țion, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2023. Un singur poem este datat: 1977, (p. 83), ceea ce în mod paradoxal nu-l scoate din actualitatea noastră, a celor de azi, ci parcă și mai mult îl înfige în conștiința oricui și de oricând.

Iar această pregnanță dintr-un caz particular se generalizează asupra întregii cărți noi de poezie. Deși extrem de diverse, aici textele curg din aceeași fântână a inspirației poetice, stând organic unul lângă altul, luminându-se reciproc. Mai întâi să luăm în seamă acest poem celebru în felul său: *Spectacol* (p. 44-45), în care este descris un mare incendiu dintr-un teatru iar în continuitate să facem excepție de două informații. În primul rând să ignorăm faptul că după publicarea textului respectiv, în București, chiar la Teatrul Național a avut loc un atare incendiu și poetul a fost suspectat că ar fi fost în vreun fel implicat, că ceva va fi știut el despre evenimentul ce avea să se întâmple. Numai că poezia aceasta, la o atât de mare distanță în timp de la cele evocate, se dovedește a fi încă și cu mult mai mare amploare valabilă din punctul de valoare estetic. Iar cât despre faptul că persona-

jul principal din poem prin detalii precum abundența corporală și abuzul făcut de vorbire publică la un microfon pe care este gata să-l și înghită, și în figura căruia contemporanii nu au ezitat să-l recunoască pe un poet notoriu în epocă, să îl ignorăm căci de fapt poezia crește în forța ei lirică îndeosebi dacă facem abstracție complet de toate aceste amănunte. Fiindcă ceea ce ni se spune în subtextul poemei este teza conform căreia arta, cel puțin cea de for public, poate fi, cu foarte mare probabilitate, o incendiere a aceloră cărora ea le este adresată. Obez sau longilin ca o figură de-a lui Giacometti, cel care abuzează de atenția socială este un incendiator malefic. Și nu doar malefic ci astfel de creații ascund în substanța lor și ceva satanic, o capacitate de a manevra conștiințe. Pe de altă parte, manifestarea în cauză prin caracterul ei exclusiv anulează orice concurență. Întotdeauna prestigiul unei opere de artă întunecă orizontul oricăror altora, tinzând la a le anihila, la a le ucide. Acest exclusivism hegelian este virtual o fatalitate pentru oricare creație artistică. Întrucât există opera prin chiar acest fapt ea atentează la șansa altora de a se comunica în același mediu uman. Unele înving dar cele mai multe sunt iremediabil învinse.

Genul acesta de poezie lirică este acela al satirei, gen frecventat în antichitate îndeosebi de latinii din epoca lor clasică, cultivându-l Radu Ulmeanu izbutește câteva performanțe. Și astfel el își merită *osciorul său de poet vizionar*, necruțător cu sine însuși precum se vede în versurile pe care și le adresează sieși în poemul *Să scrii* (p. 46): „Ți-arunci privirea roată peste cei/ miraculos de orbi, dar tu, care ești frica însăși, care/ te-acomodezi ferindu-te să fii oglinda, faci/ crize de clausturare, tumbe prin propriile năluciri/ interzicându-ți spasmul...”. Necruțător cu sine, autorul cu atât mai mult nu îi iartă pe congenerii săi, nici chiar pe cei din absolut. Iar intransigența sa îi vizează tocmai pe cei din breasla proprie, cărora le

reproșează inconsistența, deriziunea, incapacitatea de a-și realiza destinul. În tonuri de proroc care își sfidează semenii, poetul se dezlanțuie în stil de retorică hugo-liană, atacându-și confracții, propunând o compensare a unei deficiențe genetice: „Atârnați-le poeților o pereche de testicule sociale,/ de vreme ce tot cântă cu vocea lor diafană,/ de vreme ce văd peste tot flori și fumuri de roze.// Puneți-le megafoane la gură și plesniți-i cu bice/ pe spinările încovoiate, să vedem ce va ieși/ dintr-o asemenea experiență, cum vor urla/ din gâtleurile lor de soprană, din stradivariusul/ ființei lemnoase de extracție mioritică.” Ce poate fi mai necruțător decât această rostogolire de imprecății?! Iar acestora li se adaugă tot altele și altele: genunchii le sunt *tremurători*, *dornici să atingă pământul*; sufletele lor *tânguitoare* sunt *gata să se înalțe ca aburul/ animalelor de jertfă pe altarele patriei*.

Totuși, și autorul acesta, oricât ar fi de sarcastic cu cei lui de o seamă, adică poeții, chiar și el identifică cu dreptate excelența domeniului artistic dezvăluind că numai copiii sau păsările *au o asemenea acuitate a simțurilor* (p.115) sau altădată cam în același sens se afirmă că *frumosul este adevărul sensibil* (p. 120). El vede acut și exprimă totul la un superlativ figurat, metaforic precum atunci când consemnează: „Creste de munți, un greabăn de centaur,/ bice cutremură coamele norilor,/ sufletul lumilor înveșmântat în aur/ și dărele zguduitoare ale cocorilor”. (19) Sunt exemple ale sensibilității poetice ultragiante și ale capacității autorului de a se exprima superlativ, adică în limbaj artistic, fiindcă arta se identifică întotdeauna tocmai prin încordarea verbală, prin puterea de a spune ceva excesiv.

Într-adevăr, într-o primă instanță poezia este expresie a sensibilității poetului dar în temelia ei ea este mai presus de toate cultură, erudiție chiar, riscând până chiar și păcatul de a fi livrescă. Radu Ulmeanu este în adâncurile poeziei sale, pe potriva desfășurării ei, un autor infuzat puternic de erudiție, de culturalitate, cel mai adesea în ascuns dar uneori chiar cu o evidență sfidătoare. Se pot da exemple poemele *La Babilon* (p.15-18), *Centaur* (p.151-152) sau *Cum ai putea* (p.164-165), în prima dintre acestea fiind evocați eroii din epopeea străveche a lui Ghilgameș. Stilul acestor compoziții lirice amintește poezia Parnasului francez dar și pe aceea a românului N. Davidescu cu poemele lui ample *Iudeea*, *Helada* și toate celelalte. Dar nu subiectele abordate fac forța acestei poezii ci performanțele formale de care face

dovadă autorul. Sunt reproduse aici câteva dintre fulminantele sale *Glose* (p.49-51) în care reia în chip „obraznic” câte un vers faimos de-al lui Eminescu pe care îl continuă apoi cu egală, spectaculoasă măiestrie.

Poet până la os, cum se și definește pe sine într-un poem al său (p. 30), Radu Ulmeanu este mereu și mereu obsedat de definiția poetului, de identificarea destinului acestuia, privindu-se pe sine și pe semenii săi întru ale artei mai ales cu sarcasm, precum în aceste versuri dintr-o presupusă artă poetică ce proclamă: *Să li se interzică poeților* (p.180). Ma întâi să li se interzică, desigur, cuvântul *iubită*, și îndată apoi schița acestui portret al presupușilor congeneri ai poetului: „Ce ființe ciudate sunt ei și plini de rouă,/ ce bețișoare au ei în loc de mâini și picioare/ și ce flamingi în loc de suflet, ce bolovani,/ acolo unde în pieptul oamenilor stă inima”.

Însă dincolo de toate aceste exprimări artistice, în cuprinsul cărora excelează metafora, dincolo de toate stă adevărul pe care poetul îl convoacă în sprijinul artei sale, adevărul ca o descriere realistă a lumii pe care am trăit-o și o trăim mereu, cum o găsim schițată în excepționalul poem cu titlul *Miriapodul* (p.90-92), în care acesta evocă anii de armată forțată, obligatorie. Poeticitatea textelor înghite și înalță deasupra noastră, a celor care le citim, realitatea precum în acest caz scenele feroce ale unui serviciu militar odios.

Radu Ulmeanu, cum spune el însuși, și-a dus *destinul mătăhălos în spinare* (p. 41), nu îi va fi fost deloc simplu, nici ușor, dar până la urmă a învins prin harul său de poet.

La toate acestea voi mai adăuga o observație: Cunoscutul editor de la Grinta unde a fost publicată cartea la care m-am referit în acest text, editorul și poetul Gabriel Cojocaru cu generozitatea-i i-a împodobit paginile cu excepționale reproduceri fotografice color ale sculpturilor Valentinei Boștină. De printre paginile poemelor bronzul strălucește orbitor, de parcă tocmai acum a fost turnat din oala de grafit în care clocotea incandescent. Nu doar poezia ci și sculptura e fără moarte. Iar Valentina Boștină prin prezența acestor imagini se dovedește încă o dată a fi Nemuritoare!

„HEDONISMUL UNUI TEXT”

Gheorghe GRIGURCU

Senectutea cuprinzând unele elemente ale vârsteilor anterioare, aidoma unor eşantioane ori pur şi simplu reclame ale unor mărfuri care n-au mai apărut pe piaţă niciodată.

*

Senectute. Regenerat prin ceea ce uiţi.

*

Autentica inteligenţă e mai curând o continuă navigaţie decât ancorarea într-un port al formulelor *ne varietur*. Un voiaj nescutit de riscuri.

*

Scriptor. Strigătul său cum o şoaptă, vocea sa curentă e inaudibilă.

*

„Inteligenţa nu poate pătrunde în nici un chip misterul, dar ea, şi numai ea singură, poate da seamă de adecvarea cuvintelor care îl exprimă. În această funcţiune, ea trebuie să fie mai ascutită, mai pătrunzătoare, mai precisă mai riguroasă şi mai exigentă decât în oricare alta” (Simone Weil).

*

Scriptor. Poezia nu e sistematica exploatare a auralului, ci o operaţie primară precum căutarea filonului aurifer printre straturi de pământ, astfel cum procedau americanii secolului al XIX-lea. Un temerar idealism pragmatic.

*

Hedonismul unui text („fiinţă de hârtie”), deosebit de hedonismul posibil al autorului său.

*

Luciditatea simbolică a obiectelor ascutite.

*

A.E., la un pahar: „A te citi pe tine e ca şi cum ai citi în stele, nu-i așa, colega?”

*

A.E.: „Mai deranjantă decât o contestare făţişă e o laudă pe care o simţi silnică, aidoma strădaniei de-a ridica o greutate ce poate depăşi forţa musculară a emitentului său”.

*

„Dumnezeu nu are altă voce decât tăcerea, nu are altă dovadă decât absenţa de dovezi. Numai falşii zei se dovedesc, se demonstrează. Sau mai curând singura dovadă acceptabilă a existenţei lui Dumnezeu este coincidenţa dintre imposibilitatea dovezii şi universalitatea dorinţei. Spiritul este tot atât de incapabil să-l sesizeze pe cât de incapabil este sufletul să renunţe la a mai striga către el. Cel mai bun răspuns al lui Dumnezeu stă în persistenţa acestui apel care nu are niciodată răspuns. Dumnezeu aude totul şi pentru că aude totul, nu răspunde niciodată” (Gustave Thibon).

*

Ratarea: o renegare involuntară a fiinţei.

*

Senectute. Te afli pe un nou Titanic în pragul naufragiului, iritat de faptul că ţi-a căzut un nasture de la haină.

*

Între imaginar şi real, lucruri teribile care nu există, lucruri încă mai teribile care există.

*

Se uită în repetate rânduri la ceas. Nu aşteaptă pe nimeni. Se aşteaptă pe sine însuşi.

*

Momente în care invizibilul ecranează vizibilul.

*

„Cum nici o parte din acest univers, nici o viaţă de om şi nici o parte din această viaţă nu poate avea însemnătate proprie de sine stătătoare, nu poate exista nici un «rău» (*malum*), există numai «lucruri bune» (*bonum*) în ordinea lor cuvenită, care pot doar să pară rele din perspectiva efemeră a individului (*singulum*). Această trăsătură, de a fi bune, nu se naşte din lucrurile particulare înseşi, ci universul o revarsă asupra lor: «în acest univers până şi ceea ce este numit „răul” e bine-ordonat şi aşezat la locul lui şi astfel ne recomandă cu atât mai apăsător lucrurile bune, pentru ca ele să ne placă tot mai mult şi să fie şi mai demne de slavă

atunci când sunt comparate cu lucrurile rele» (Sfântul Augustin)” (Hannah Arendt).

*

A.E.: „Scuză-mă, dar nu pot avea încredere într-un autor care n-a nutrit față de un predecesor sau de mai mulți un simțământ de admirație. Nu cred în generația spontanee, ingrată a literaților”.

*

Introspecție. Lucruri reci care însă la atingere îți ard degetele, de parcă ar fi foarte fierbinți.

*

După o așteptare care îți poate părea fără capăt, chiar dacă isprăvită cu bine, te simți aidoma unui învingător într-o luptă, grav rănit.

*

„Dulceața mierii nu te consolează de înțepătura albinei” (proverb francez).

*

„Tolstoi: semnificația (însemnătatea) unui obiect constă în calitatea lui de a fi înțeles de către toți. – Acest lucru este adevărat și fals. Ceea ce face obiectul greu de înțeles – când el este semnificativ, important – nu este faptul că pentru înțelegerea lui ar fi necesară vreo instrucție specială despre lucruri abstruse, ci opoziția dintre înțelegerea obiectului și ceea ce *vor* să vadă cei mai mulți dintre oameni. Prin aceasta, tocmai lucrurile care ne stau cel mai la îndemână pot să fie înțelese cel mai greu. Trebuie învinsă nu o dificultate a intelectului, ci a voinței” (Wittgenstein).

*

Lacrimi estivale, lacrimi autumnale, conform ploilor fiecărui anotimp.

*

Scriptor. Satisfacția sa introspectivă, emoția de-a fi ceea ce ar putea fi realmente.

*

„Cercetările legate de creier au dovedit că atacul cerebral poate avea, uneori, urmări pozitive. Există cazuri de pacienți care în urma acestuia s-au vindecat de dependența de tutun, alcool și droguri. Neurologii americani cercetează procesul acestor modificări pentru a-l putea folosi, țintit, ca mijloc de vindecare a alcoolismului și fumatului” (*Asul verde*, 2023).

*

Scriptor. Consumându-se pe sine însuși conform unui orar cotidian, asemenea unui aliment.

*

„Ordinea constituie cea mai veche preocupare a filosofiei politice și, în cazul în care comparația *polisului* cu un organism este plauzibilă, atunci devine

posibilă compararea dezordinii civice cu o boală. Formulările clasice potrivit cărora dezordinea politică este comparată cu o boală – de la Platon până la, să spunem, Hobbes – implică ideea medicală (și politică) clasică a echilibrului. Boala provine din lipsa de echilibru, de stabilitate. (...) Societatea, prin definiție, nu se îmbolnăvește niciodată de o maladie fatală. Când Machiavelli întrebuițează o metaforă a bolii, pleacă de la ideea că boala este vindecabilă. Tuberculoza, scria el, în stadiile inițiale este ușor de vindecat, dar dificil de înțeles; însă, dacă nu a fost descoperită la vreme și nu a fost tratată în baza unor principii solide, devine ușor de înțeles și dificil de tratat. Același lucru se petrece la nivelul politicilor de stat, unde anticiparea este făcută de indivizi talentați” (Susan Sontag).

*

Poet care trăiește într-o fantasmagorie atât de stângaci dureroasă a grandorii sale ticluite, încât aceasta devine mai demnă de atenție decât versurile pe care le-a produs.

*

Senectute. O incapacitate ce se transmută, straniu, într-o speranță gratuită în măsură a te remonta prin chiar gratuitatea sa. Se află chiar în preajma ta atâtea cărți demne de interes pe care însă nu le vei mai putea citi niciodată...

*

„Se spune că busuiocul semănat de Dragobete are puteri magice. Nu se sacrifică și nu se cumpără animale de Dragobete. Pentru a nu-ți atrage furia lui Dragobete, nu ai voie să cârpești, coși, speli sau să calci nimic de ziua lui, pe 24 februarie. Dacă vezi o pereche de păsări, vei fi iubită mereu. În popor se mai spune că, în această zi, tinerii trebuie să bea ceai din crenguțe de vișin și să mănânce turte cu semințe de cânepă, ca să aibă parte de dragoste în timpul anului” (*Click*, 2023).

*

Adularea are, în orice caz, un efect cert. Asupra practicanților săi se așterne umbra apăsătoare a celui adulat. O umbră indelebilă.

*

Senectute. Clipe care se lasă așteptate ori te aștepti doar pe tine însuși cel intemporal?

*

Durea în expresie precum într-un adăpost de nădejde.

*

„Femeia și căsătoria în secolul al XII-lea. Acest secol cunoaște cu adevărat un puternic curent antima-

rimonial. Tocmai în momentul când femeia se emancipează, când nu mai e considerată ca o proprietate a bărbatului sau ca o mașină de făcut copii, când nimeni nu se mai întreabă dacă ea are și suflet – suntem doar în veacul în care cultul marial ia un avânt viu în Occident –, căsătoria devine obiectul unei totale discreditări atât în cercurile nobilimii (pentru care amorul curtesc, trupesc sau platonic, nu poate exista decât în afara căsniciei, Tristan și Isolda, Lancelot și Guinevere fiind întru chipurile sale), cât și în mediul școlar, unde ia naștere o întreagă teorie a iubirii conforme firii umane, cea pe care o vom regăsi în secolul următor cu *Romanul trandafirului* al lui Jean de Meung” (Jacques Le Goff).

*

Ai optat pentru margine pentru că de aici centrul e mai vizibil decât din propriul său spațiu.

*

Senectute. Asociere echitabilă. Spațiul începe a te opri în diviziunile sale, aidoma timpului. Ambele îndemnându-te să le părăsești.

*

La un local, din spusele cuiva care se declară „liber cugetător”: „În genere cunoștințele lumii noastre dispar rând pe rând, cu pauze, ca și cum locurile de dincolo n-ar fi foarte multe, necesitând o economie în distribuirea lor”.

*

Scriptor. Scrisul în sine indică o insuficiență sacrificială a vieții. Trăirea plenară, debordantă îl inhibă. În raport cu textul, plenitudinea vitală se prezintă de regulă doar ca o virtualitate.

*

„Logica obscură a ambițiosului, care sacrifică instinctiv plăcerile prezentului pentru a dobândi reputația durabilă a unei dezinteresări totale, este la fel de utilă satisfacerilor viitoare ale pasiunii sale pe cât îi sunt de funeste satisfacerile trecătoare ale buneistări și ale vanității” (Proust).

*

Mistica inclusiv a micilor animale din preajmă, a obiectelor, a văzduhului, a luminii și a întunericului. Începutul și finalul vieții, favorabile percepției acestora.

*

„Politețea este o negare condiționată și sistematică a egoismului” (Schopenhauer). Oare?

*

A.E.: „Vicii ilustrând turpitudinea și atât, vicii

care pot avea o anume candoare. De pildă jocurile de noroc”.

*

„Pare o glumă, dar e poveste cât se poate de reală! Cu recenzii aproape perfecte pe Google, 4,9 stele din cinci, Gacek, o pisică maidaneză, obeză, în culorile alb-negru, a devenit cea mai apreciată atracție turistică din orașul polonez Szczecin, Castelul Ducelui Pomeranian și Parcul Kasprowicza sunt două dintre cele mai populare atracții turistice ale sale, dar când vine vorba de recenzii online, ele pălesc în comparație cu cea mai bine cotate atracție a orașului, felina în cauză, devenită faimoasă în 2020. Oamenii vin în oraș special pentru a o vedea. Numele său înseamnă în limba poloneză «liliac cu urechi lungi»” (*Click*, 2023).

*

Senectute. Viața se fărâmițează și nu dispui măcar de puterea de a-i aduna fragmentele într-o consolatoare grămăjoară, lângă recipientul Neantului.

*

Senectutea uneori cum o haină pe care o încerci mai în glumă mai în serios, neștiind dacă îți va sta „bine”.

*

„Într-o dugheană cu mâncare gătită din Piața Amzei, conviețuiau frumos tăvițe cu gulaș unguresc, tochtură românească, salată *à la russe*, creier franțuzesc, șnițel vienez, *tzatziki* și sarmale turcești *dolmas*. O armonioasă globalizare gurmândă” (*Click*, 2023).

*

„Nu trăim sentimente care ne transformă, ci sentimente care ne sugerează ideea de transformare. De pildă, iubirea nu ne purifică de egoism, dar ne face să-l simțim și naște în noi ideea unei patrii îndepărtate, unde acest egoism nu și-ar mai găsi locul” (Camus).

*

Factorul estetic precum un alcool tare pe care-l consumă sensibilitatea.

*

Complexul de cedare pe care ți-l dă timpul frumos. După toate cele pățite, te simți inutil în fața acestei armonii limitrofe cu transcendența. De ce abia acum? E prea târziu în mica ta lume.

GLOSE BARBIENE (II)

Theodor CODREANU

Formula poetică a lui Ion Barbu ar putea da câștig de cauză lui Eminescu *neptunic*, nu celui *plutonic*, cum considera Ion Negoitescu. Numai că o dimensiune fără cealaltă îl falsifică grosolan pe poet și gânditor.

*

Ce minunat ar fi fost dacă teoria *textualizării* la Marin Mincu n-ar fi fost atât de artificială și de sterilă!

*

Trebuie distins între *oglindă* și *efectul oglinzii*, ceea ce la Derrida ar fi *diferanță* și *diferență*. Oglinda barbiană le include pe amândouă în ceea ce el numește *joc secund* sau *act clar de narcisism*.

*

Ion Barbu este „*teologul*” poeziei și al matematicii. De aceea a pretins el că *ermetismul* său este *canonic*.

*

Joc secund egalează în poezie ceea ce Lucian Blaga a încercat în filosofie prin *Eonul dogmatic*. *Oul dogmatic* barbian deschide brâncușian, am putea zice, *eonul dogmatic* blagian.

*

Când Ion Barbu a simțit că a epuizat *canonicitatea* poeziei, el a părăsit-o spre a desăvârși *canonul matematic*. În construcția *Jocului secund*, el a procedat ca Părinții creștinismului: a eliminat toate *poeziile necanonice*, după cum Sfinții Părinți au eliminat toate evangheliile cu urme „subiective”, gnostice și eretice, desăvârșind canonicitatea Bibliei. Deschis este autorul, nu și opera, cum s-a iluzionat Umberto Eco. Opera este închisă și abandonată de autor, lăsând *deschiderea* pe seama criticii și a cititorilor, când el nu se gândește s-o refacă prin violarea închiderii.

*

Abandonată, opera cere alte opere de la creator, fiindcă nici închiderea nu e deplină, decât fie prin moartea autorului, fie prin părăsirea literaturii, ca în cazul Rimbaud sau al lui Ion Barbu.

*

Comentând *Cosmologia* „*Jocului secund*”, într-o

postfață la ediția a doua, Pompiliu Crăciunescu ne asigură: „Meritul fundamental al cărții lui Basarab Nicolescu în aceasta constă: cosmologia sa lămurește *realitatea* operei barbiene – *increatul cosmic* – pe căile matematicilor dar și *dincolo de ele*: pe *căile fractale ale matematicilor Ființei*, desfășurate în *deplierea chaosmică* axiomă-simbol, *transrealitate-infrarealitate*”¹. Rămâne de revăzut și de adâncit inovația terminologică.

*

Una dintre cele mai sterile polemici literare interbelice a fost aceea susținută de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Alexandru Rosetti împotriva lui Ion Barbu. Sesizând degringolada spirituală, Tudor Vianu, deși direct vizat prin cartea despre Ion Barbu (1935), a stat deoparte. Miza livresc-belferească, din păcate, l-a atras în cursă și pe Ion Barbu. Această polemică a devenit cauza secundă a părăsirii poeziei de către autorul *Jocului secund*.

*

În 1935, Ion Barbu vine cu următoarea profeție sumbră: „Ordinei uscățive, românești, se substituie tot mai mult ceea ce cu drept s-ar putea numi *ordine vână-tă*”. Această ordine deja se instala în spiritul public ca uvertură a „corectitudinii politice”, de prost gust. În zilele noastre, culoarea buclucașă devine fenomen: *roșcatul* Hrebenciuc s-a văzut învins de *ordinea vână-tă* a cravatelor „vineții” ale lui Traian Băsescu, în plan electoral. Izbânda cromatică a fost profețită încă de Ion Budai-Deleanu. Nu era vorba de culoarea pielii, ci de spiritul *ordinii vinete*, echivalent al *dezordinii* morale și politice.

*

Ion Barbu n-a cunoscut cu adevărat decât o parte dintre textele poetice și, probabil, de proză ale lui Eminescu. Însă a înțeles ce este eminescian în sine și de aceea a trebuit să-și caute eminescianismul abisal în oda pindarică, în Platon, în Poe, Rimbaud, Moréas și Mallarmé, între alții.

*

În 1927, Ion Barbu știa de *ionicul* thibaudetian, numindu-l pe E. Lovinescu „spirit ionian”. Apoi a venit Nicolae Manolescu să descopere bogăția celor trei stiluri romanești: ionicul, doricul și corinticul.

*

Cert e că matematicienii de geniu nu sunt matematicieni, ci poeți, filosofi și teologi. Aceasta e diferența dintre un profesor de matematică și un matematician.

*

Mai toți comentatorii s-au oprit la ideea simplei aderări a lui Dan Barbilian la Programul de la Erlagen. N-au observat că e vorba, în același timp, de o depășire a lui, situație în care îi ia ca martori pe Louis Hjelmslev, Gerald H. Thomsen ș.a. Din contribuțiile lor, Dan Barbilian ajunge la concluzia că *geometriile artificiale* sunt mai *naturale* decât geometria clasică. Poetul Ion Barbu profită din plin de acest adevăr care se supune altei logici decât cea aristotelică. Asemenea mecanica relativistă este o geometrie „artificială”.

*

Salvarea lui Dan Barbilian în anii comunismului: matematica. S-a văzut urmărit și păzit strașnic de portretul făcut Căpitanului.

*

S-a crezut că pentru Ion Barbu doar poezia este *joc secund*. Fals. Matematica e tot *joc secund*. El face distincție între matematica vulgară, care pune în prim-plan calculul (algoritmul) și matematica axiomatică (canonică sau ermetică): „Deci, tratarea realistă a acestei naturi secunde, congenitale, o constituie nu dezvoltările algoritmice (calculatoare), ci combinarea logică a axiomelor”². Același lucru îl spune despre poezie, în *Din ceas dedus...* Aduă și principiul oglinzii: „Tot ce se inter pune între subiectul raționament și *datum*-ul noțiunilor, tulbură oglindirea în spirit”. Această distincție între algoritmic și axiomatic a făcut-o întâia oară Carl Friedrich Gauss.

*

Correspondentul barbian în poezie este distincția între *poezia empirică* și *poezia canonică*. Își descoperă precursori în Poe, Baudelaire, Eminescu, Rimbaud, Moréas, Mallarmé, Valéry.

*

Ion Barbu numește poezia algoritmică deprinsă în *căutări filologice*, așa-numitul *limbaj în sine*, detectabil la Malherbe, Moréas, Mallarmé. Doar la Rimbaud distinge poezia axiomatică, „liberă de orice preocupări de purism”³.

*

Ion Barbu prevedea, în anii '50, un triumf al matematicii secunde asupra celei prime: „triumful lui «notio» asupra lui «notatio» – a metodei axiomatice asupra metodei algoritmice sau, altfel spus, a realismului asupra formalismului matematic”⁴. Aceeași speranță și în domeniul poeziei: *Creația*.

*

În spațiul criticii, credea că momentul axiomatizării s-a ivit cu studiile lui Sainte-Beuve. Problematic.

*

Dan Barbilian se dezice, pasager, de *ideale*, lăudând combaterea teoriei grupurilor de către matematicienii sovietici. De la grupurile transfinitului la „grupurile finite”. În literatură, schimbarea ar duce către „un clasicism nou, matematic”⁵. După norma lui Valéry: „un poet aproape asociat unui critic”.

*

Dezamăgitoare *Autobiografia socială și didactică* din 1949, în care, între altele, își repudiază ermetismul poeziei dintre 1918-1930. Singura scuză este că, la vremea aceea, poezii „antiburgezi” de felul lui Aragon scriau ermetic⁶.

*

Acum, ermetismul este echivalat cu poezia protestatară. Dar e o distanță ca de la cer la pământ între „ermetismul” avangardei de stânga și *ermetismul* barbian. Care, oricum, venea dinspre dreapta! Incredibil, pune părăsirea poeziei pe seama zădărniciiei ermetismului, văzută și de Aragon care a ales o poezie muncitorească!

*

Adevărata dedublare nu e Ion Barbu/ Dan Barbilian, ci Dan Barbilian din 1949 încolo. Atât de cumplită a fost perioada.

(Aceste glose sunt note de lectură care preced scrierea cărții mele *Ion Barbu și spiritualitatea românească modernă. Ermetismul canonic*, București, Editura Curtea Veche, 2011, carte răsplătită cu Premiul pentru Critică „Titu Maiorescu” (2013) și cu Premiul Uniunii Scriitorilor, Filiala Iași.)

Note:

1. Pompiliu Crăciunescu, postfață la *Cosmologia „Jocului secund”*, Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 146.
2. Ion Barbu, *Opere*, II, p. 411.
3. *Ibidem*, p. 416.
4. *Ibidem*, p. 417.
5. *Ibidem*, p. 420.
6. *Ibidem*, p. 422.

T R E P T E . UN ITINERAR ÎN CĂUTAREA LUI MIRCEA ELIADE (I)

Cornel UNGUREANU

Timișoara. La Teatrul Național, referent

Decembrie, 1968. Postul îmi venea moștenire de la Șerban Foartă; el se plictisise, nu mai voia nu mai avea nici un chef de teatru. Împlinise trei luni acolo, era să facă o veșnicie? Dacă vreau eu să viu.

Pentru el era simplu, pentru mine nu. Eram profesor la Zăguzeni, adică acasă. Mai eram director de cămin, șef de pompieri, vicepreședinte de consiliu popular. Munci multe, onoare berechet. Mă despărteam voios de trecut, dar înainte erau încercările: Domnule, mă întâmpinase directorul teatrului, facem concurs. Te prezinți și mata la concurs, deși nu te sfătuiesc: sunt candidați mulți, temeinic pregătiți, au văzut spectacole aici și la București, știu carte. Vină mata la concurs și... De unde zici că ești?

Da, dar nimeni nu știa când se ține concurs. Până la urmă, întâmplător nimerindu-mă în Timișoara, aflui că se ține concurs: se ținea, concursul începuse de aproape o oră, unde-am fost? În cabinetul directorial era un singur tovarăș care nu începuse să scrie dar, mă rog. Mi se făcea o favoare excepțională, mă primeau la concurs; mă admiteau; dacă știi ceva despre teatru român contemporan. Asta e tema. Avem trei ore de scris.

Colegul meu mai cugeta, eu îi dădeam înainte cu contemporanii, până când, după vreo două ore, Pica, supraveghetoria, creierul întreprinderilor intelectuale a instituției: dragilor, încheiați, am și eu familie, am casă, e duminică. Fiți înțelegători. Colegul de concurs era, eu abia ajunsesem la capitolul despre Paul Everac, preferat al meu în acele vremuri frumoase (montasem câteva piese într-un act, le citisem pe celelalte cu creionul în mână) și îmi venea să urlu: tocmai când mă simțeam ferice? Tocmai când simțeam și eu ce înseamnă să iubești dramaturgia contemporană? Am reținut-o pe doamna Popa încă o oră, după care am plecat la Zăguzeni.

Acolo urma ca noua împărțire administrativă să-și împlinească misiunea istorică: comuna mea devenea sat, trecea în apartenența Căvărânilor. Adică a satului

în care se născuse Constantin Daicoviciu. Și care se numea acum, cinstind istoricul, Constantin Daicoviciu. Nu mai era nimic de făcut.

Nu mai era nimic de făcut, dar nici directorul teatrului nu se simțea excesiv de încântat: Domnule, mi-a zis, comisia a preferat lucrarea matale, eu am preferat-o pe a celuiilalt. Mata ești cărturar, eu am nevoie aici de un tânăr agil descurcăreț, care să se ocupe de cronicari, care să...

Era înaintea spectacolului Madame Sans Gêne, eu așteptam în cabina zeilor, mă uitam la director ca la însăși Majestatea Sa Imperială Napoleon Bonaparte. În jurul lui foiau garderobiere, admiratoare, machieuză, ziariste de la presa locală. Directorul se supunea ultimilor retușuri, o superbă îi aranja meșa de pâr de pe frunte, alta îl chestiona cu dragălașenie: nu vă strâng cizmele, tovarășe director?

Nu-l strâneau, erau bune. Napoleon Bonaparte nu va fi avut parte de colaboratori mai grijulii și de colaboratrice mai tandre.

– Dragă, acum trebuie să mă concentrez, mă concentrez, mă concedie Directorul, treci mâine înainte de repetiții să stăm de vorbă. Pe la zece.

La ora zece, pe culoarul ce străjuiește cabinele aleșilor, tovarășul director era gata de conversație. A elogiat viața la țară, mi-a arătat mizeriile vieții în teatru și, scurt:

– Nu poți ieși din învățământ. E lege.

Șefa cadrelor era la dreapta lui, cu legile: nu puteam obține buletin de Timișoara, nu puteam ieși din învățământ. E clar. Teatru n-are cum să-mi asigure locuință.

– Nu-i o problemă, am spus eu, ferice că pot face conversație cu zeii. Nici o problemă. Mă cunoaște tovarășul secretar.

Adevărul că tovarășul Nae, secretarul P.C.R. cu problemele de propagandă a regiunii Timiș, funcționar important, habar n-avea de mine. Sorin Titel mă informase cu o zi înainte: a primit garsonieră datorită tovarășului Nae. Dacă l-a ajutat pe Sorin ar putea să

mă ajute și pe mine. Și puteam să-i arăt dlui Director că nu sunt un rătăcit prin mirabila Instituție.

Lucrurile se schimbaseră simțitor, șefa cadrelor deveni de piatră, directorul mormăi: dacă rezolvă tovarășul Nae, e bine. Să vii la cadre cu actele.

Angajarea începea cu 15 octombrie: întârziaseră toate, dar se făcuseră. Eram în Olimp, mă uitam la fericii cu atâta adorație încât începuseră să roiască în jurul meu felurite personaje din gazete fără să-mi vină a crede: oare aceștia să fie? Secretariatul literar era compus din două persoane, adică Doina Popa – Pica, admirabila căreia îi stricasem o duminică – și cu mine, nou-venitul, protejatul tovarășului Nae, al lui și al altora. Prima misie a astfel întemeiatului secretariat literar era să facă ordine în magnetotecă, fondul de aur al teatrului, comoara de care nu se atinsese nimeni de 22 de ani: piese înregistrate începând cu 1946 și aruncate alandala în dulapuri pline de praf. Pica lăcrima, eu eram vesel: la dreapta mea apăreau înșiși zeii și zeițele, defilau Emil Reus și Ovidiu Moldovan, Florina Cercel și Irene Flamann. Citisem despre ei, îi știam pe de rost.

Momentul cel mare a fost însă sosirea lui Aurel Manea. A apărut însoțit de o trenă de știri, apariția lui a făcut senzație: era cel mai de seamă fiu al generației, mai grozav chiar decât Andrei Șerban, coleg și prieten al său. El era cel mai pur dintre toți, despre Rosmerholm-ul pe care l-a făcut la Sibiu vuia lumea teatrală. În Flacăra un mare regizor i-a dedicat o pagină, cronicarii teatrali îl considerau (nu chiar toți) un viitor geniu. Manea voia să monteze la Timișoara Sakuntala și toți au fost imediat de acord: să facă Sakuntala. El era minunea, de la București veneau să-l vadă unii – alții, vechii regizori ai teatrului îl priveau cu o anumită suspiciune. El era radios, așa va face, asta va face. Va fi minunat așa, prietenul lui Andrei Șerban va fi fericit că lui i-a venit ideea asta.

Avea prieteni care îl căutau, îl slujeau, îl ascultau cu supunere. Pe urmă teatrul a început să se supere: întâi Emilia Jivanov, scenografa. Nu executa decorurile. Refuza. Aurel voia pe scenă o pădure de falusuri, cine o să accepte așa ceva? Care public? Ea nu voia, și, de fapt, nu mai voia să facă Sakuntala.

Ideile lui Aurel Manea se modificau de la o zi la alta; citea, îi veneau idei, după câteva săptămâni nimic nu mai era nimic clar: doar, pentru Aurel, distribuția: în locul lui Ovidiu Moldovan trebuia să treacă o tânără blondă. O tânără blondă care se transferase de la Reșița, care nu avea studii, care trecea prin istorii sentimentale explozive...

Ovidiu era preferatul tuturor, dorințele sale erau legi: dacă nu voia, nu juca. Ar putea Eusebiu Ștefănescu să-l înlocuiască? Nu, așa că proiectul Sakuntala a căzut. Definitiv și irevocabil.

Începea și dialogul meu cu Ovidiu, era ceva !!! Îi povesteam despre Mircea Eliade? Da, dar nu vreau să dramatizez Maitreyi? Mircea Eliade era „la ordinea zilei” în toate discuțiile – era scriitorul la modă. În Timișoara antrenor de îngeri era Ovidiu Cotruș, nepotul lui Aron Cotruș, una dintre legendele închisorilor în anii 50. Ovidiu Cotruș îl cunoscuse pe Mircea Eliade și Mircea Eliade îi povestise, îi spusese, iar cei de acolo, de la Paris îi povestiseră, îi destăinuiseră secretele lor. Dar și cei din închisori îi destăinuiseră secretele lor fiindcă Ovidiu era nu numai genial, era și om de încredere. Da sigur, spuneau Ovidiu Cotruș, Emil Reus, Eduard Pamfil, lucru cel mai important pentru teatru e o dramatizare a lui Maitreyi. Nu se pune problema aprobărilor – dinspre Eliade totul putea fi obținut de Ovidiu Cotruș.

Acum Aurel recunoaște că totul a fost un eșec – chiar totul, chiar Rosmersholm, chiar spectacolele pe care le realizase până acum – atât de laudatele lui spectacole. Totul era cădere, chiar viața lui. E grozav să poți recunoaște: totul a fost un eșec. Să nu mai ai nici un fel de speranțe în acest proiect, în acest scenariu, în interpretii care ar fi fost acolo, pe scenă, în zilele care o să vină... ce părere ai – și îmi surâde el cu mimica lui de om fericit, încântat de nemaipomenita întâmplare; e fericit că s-a întâmplat așa, e bine că s-a întâmplat așa. Un eșec te luminează, un adevărat eșec e strălucitor. Te instalează în Marele Gol.

Ce părere ai de Maitreyi, mă întreabă iar și începe să zâmbească fericit, legănând cuvântul și desenându-l, în aer, cu mâna – Andrei ar fi fericit dacă ar face Maitreyi? Și Mircea Eliade, n-ar fi fericit, ce spui? Maitreyi este cea mai frumoasă carte despre dezastru... Îți arată punct cu punct, secvență cu secvență cum se adună, cum se împlinește, cum se naște în fața ochilor tăi un adevărat dezastru. Dacă-mi scrii un scenariu după Maitreyi, aș vrea să-i faci pe actori să simtă că ei trăiesc înfrângerea – sunt făcuți pentru asta.

E o zi ploioasă de iarnă – la Timișoara iernile sunt ploioase – ne refugiem în apartamentul lui – are o cameră într-un apartament cu două camere: teatrului i-a fost repartizat apartamentul, directorul a dăruit fie-

cărui actor nou-venit câte o cameră. Sunt actori, pot locui împreună bărbați, femei, ce-i rău într-asta? În camera cealaltă locuiește Tori. Tori e o actriță care a fermecat-o pe Marietta Sadova. În camera lui Manea nu e decât un pat și un cuier – patul l-a luat de la Horia Georgescu, cuierul e al teatrului. Îl va restitui. Îi spun că toate cărțile mari ale literaturii române sunt despre eșec, dezastru, catastrofă. Scriitorul român e un expert, viața l-a familiarizat cu asta. Nimeni nu posedă arta de a pierde ca prozatorul român.

El nu mănâncă decât un măr pe zi sau câțiva cartofi fierți fiindcă face yoga și nu e bine să fii dependent de mâncare. Îi ajunge un măr, îi ajung câțiva cartofi.

Eșecul Sakuntalei devenise clar atunci când Aurel a refăcut distribuția și l-a înlocuit pe Ovidiu – el trebuia să fie prințul, el era cu adevărat prințul – cu Neli. Neli e actriță corp-ansamblu, venise de la Reșița cu Eusebiu Ștefănescu – nu era mai mult decât o iubită la care năzuia indecis și regizorul Aureliu Manea. Ea era în viziunea lui – cea adevărată, nu cea de împrumut – ea era prințul, prințesa, personajul inaugural al basmului. Nu se știa cât talent are, dar Aurel avea nevoie de dăruire – nimeni nu știe să se dăruie ca Neli! Ea ar putea fi adevărata Sakuntala, ea ar putea fi adevărata, singura Maitreyi!

Dar ea era doar actriță corp ansamblu, o jună care ar fi vrut să devină actriță ca sora ei, Dora Cherteș; Dora Cherteș era mare, era un adevărat sexy star – se mutase la Pitești, plecase, dar mitul ei încă mai înflorea în Timișoara deformând rostirea surorii, opțiunile ei teatrale și amoroase. Dora plecase fiindcă Piteștii sunt mai aproape de București, iar de la București încep marile cariere. Dora ca Dora, dar Neli! Tot teatrul era jignit de opțiunile lui Manea: întâi au fost falusurile legănătoare, pe urmă blonda aceasta prea jună, prea scundă, prea incultă, spunea Emil Reus – așezată înaintea celor consacrați, a vedetelor, a celor care au terminat IATCul, Institutul de teatru! Dar totul a fost abandonat când, după încă o lună, Neli nu reușea să rostească prima sa replică; să-i dea intonația pe care o dorea Aurel.

Acum voia altceva, ceva indienesc, dar nu chiar indienesc: Maitreyi. Romanul era prea complicat fiindcă era legat de personaje vii, cum să le eviți, cum să treci pe lângă marele filosof Dasgupta, pe lângă Rabindranath Tagore, pe lângă tânăra poetă Maitreyi? Sau poate lăsându-i pe ei să vorbească, rostindu-și replicile sacadat, cântat, ca și cum ar veni din adâncul

pământului, segmente ale unor ritualuri pe care noi nu le mai pricepem așa, cu mintea noastră de azi? Poate El și Ea, sau măcar Ea, Maitreyi Devi, n-ar trebui să-și rostească replicile în sanscrită? În hindi? A urmat o discuție lungă în care eu aș fi vrut în care cei doi să fie bătrâni și să-și amintească, să viseze, să-și întâlnească demonii. Doi bătrâni care re trăiesc un timp al dezastrelor. E prea mult, spune Aurel.

Scrie-mi texte pentru un happening, pornind de la Mircea Eliade...

Nu știu dacă va ieși ceva, parcă aș vrea totuși să-i dau în locul Sakuntalei, care a murit definitiv, ideea unui spectacol pornind de la Șantierul lui Eliade. Câtă tinerețe pierdută în Hitopadesa ar fi propoziția care ar coagula totul. Romanul indirect care e Șantier legat de romanul „direct”, fantast, virtual, aberant care este Isabel și apele Diavolului.

Alt itinerar în căutarea lui Mircea Eliade

Locuiesc la mansarda unui bloc de unde orașul se vede... după o oarecare întrerupere. Recitesc *Maitreyi*, dar mă tem să dramatizez cartea, chiar așa, selectând întâmplări; să-i ofer argumente pentru un happening. Sau mai multe. Cartea e bine încheiată, a fost scrisă repede, dar e numai a lui Eliade; nu-ți poți permite prea multe libertăți – iar Rică vrea să fie liber. Actorii trebuie să-l urmeze fără crâcnire, scenograful de asemenea, dacă e cumva nevoie și de scenograf. Actorul e corp, costumul e anexă inutilă. Rică vrea să rămână doar la voce, la starea de preoție. „Cu cerul înstelat în gând și cu îngherașul Magdalena deasupra noastră”. Mă roagă să nu scriu în jurnalul meu despre îngherașul Magdalena fiindcă el, îngherașul, ar fi trebuit să apară în momentele cele mai rele, dar uite: apare și acum, se răsfăță, se înfășoară mereu cu aripioarele ca și cum... ca și cum ar risca mereu să i se vadă... să i se vadă... păsăreaua.

La Mircea Eliade nimeni nu mai e îngher, toți sunt plini de pofte trupesti. Sigur, totul se petrece în bibliotecă, dar învățăceii, dar erudiții nu sunt doar rațiune: lumea se strânge în jurul corpului, nimic nu trăiește succesivele purificări, îi spun lui Aurel, așa că putem să-l coborâm în piesă și pe îngheraș; la un moment dat îngherașul apare, dansează, dansează, cântă laaaaaaaa, dansează și spune iar iiiiirii, ascultă:

„Iris vine în odaia mea și îmi spune că m-a visat mort și apoi înviat” Apoi: „Îi explic că a avut un vis extraordinar și că asta îmi prevestește un viitor strălucit”.

Dacă între aceste fraze se pot desfășura, cu ajuto-

rul îngerașului, două ore de spectacol? Dar al cui? Al lui Manea, al lui Eliade, al meu? Poate că doar al meu, care știu că e vorba de un tânăr excepțional care se află într-o pensiune din Calcutta – că Iris este fiica gazdei...

Ce ar fi scris mai departe Jung, ce ar fi scris Mircea Eliade?

Prevestirile.

Pentru Mircea Eliade:

„Deschid caietul acesta, dimineța, casă spun: respir binele, respir dragostea. Cea mai pură experiență a fericirii. Asta e. Inutil să adaug impresii”

Acest optimism formidabil, flagelat mai târziu ca într-un ritual... și rămas intact.

24 mai 1980

„David Dragu trece, într-o oarecare măsură, în planul al II-lea în Huliganii. Pleșa va fi sub influența lui. David Dragu va fi „educatorul” lui Alexandru Pleșa și autor al definiției Huliganilor. „Cuvântul acesta – spune David Dragu, definindu-i pe cei doi mai sus numiți – e un cuvânt foarte frumos... Și cuprinde foarte multe lucruri (...) Există un singur debut fertil în viață: experiența huliganică. Să nu respecti nimic, să nu crezi decât în tine, în tinerețea ta în biologia ta dacă vrei... Cine nu debutează așa, față de el însuși sau față de lume, – nu va crea nimic, va rămâne sterp, timorat, copleșit de adevăruri. Să poți uita adevărurile, să ai atâta viață în tine încât adevărurile să nu te poată pătrunde nici intimida – iată vocația de huligan...” Decupez: Există un singur debut fertil în viață: experiența huliganică... și adaug, subliniind iar: ...să ai atâta viață în tine, încât adevărurile să nu te poată pătrunde, nici intimida

Atunci când însă ideile lui „vor consuna” cu acelea a unui reprezentant al dreptei, David Dragu va consemna încărcătura lor poetică. Ce spune Eleazar – și ideile lui Eleazar sunt de recunoscut în programul dreptei românești – reprezintă... o barbarie organizată, altceva decât „huliganismul”. Ele nu au fost posibile decât ca „o provizorie melancolie a mea”, spune David Dragu. Melancolia este, pentru autor, în anii deceniului al patrulea, o stare rău conducătoare de adevăruri: o stare absentă din real”, mai degrabă detestabilă. Nu trebuie să credem, deci, că definiția huliganismului ca și programul lor ar aparține, fără rezerve, autorului; Huliganismul reprezintă mai degrabă un program „de creație”. Huliganii abundă în

asemenea profanare de creație huliganice. Un romanier, Balaban, va declara: „– Cărțile sunt timp concentrat... Fiecare carte ca și fiecare moment de artă, un moment, un templu, o piramidă, înseamnă o vastă curgere de timp căreia s-a putut smulge autorul. A renunțat să trăiască și a scris sau a pictat sau a sculptat. Nici o altă muncă omenească nu-ți dă mai precis sentimentul acesta demoniac: revolta împotriva vieții, a timpului cere curge. Poate de aceea mă emoționează opera vastă a câtorva scriitori. ...Gândiți-vă la restul oamenilor care au trăit și s-au desfățat în timp ce el muncea...”

Huliganismul e o consecință a frustrării; unul dintre prototipurile huliganilor e Mitică Gheorghiu; relația dintre „a umili” și „a fi umilit” e directă. „O poftă infernală de batjocorire, de umilință și de chin îl cuprinsese iarăși. Simțea aproape o mare odihnă, o mare beatitudine, în cruzime; izbutea să uite astfel, propria lui suferință, neastâmpărul și groaza sa de sine. Alunecând tot mai jos în cruzime, se risipea, se desfăcea în beznă, se uita.” Finalul revine, autorul pare a fi satisfăcut de el. Eroii coboară fericiți în infern, își găsesc rezolvarea în demonia lor. Una dintre cărțile des citate în opera lui Mircea Eliade e Faust, unul dintre autorii-reper e Goethe. În Întoarcerea din Rai Pavel Anicet e alintat cu numele eroului goethean. Pactul cu diavolul devine un sistem de cunoaștere. Petru Anicet pregătește simfonia Ereticii: „Erezie ca noimă – ai traduce tu – și ai face inevitabilele legături cu viul, cu Gide, cu Dostoievski etc. (...) Nimic din toate acestea (...) O simfonie a „Ereticilor” așa cum există una a păstorilor, a iubirii, a tristeții lor. Să pot traduce firea lor, drama lor umană – fără nici o alegorie, fără nici o apologie. Există eretici, după cum există oameni blonzi sau miopi”.

Ideea de a construi o realitate nouă. Ereticii – o formă de a vorbi despre huligani. Definiția „Ereticilor” ar putea fi o definiție a Huliganilor. Evident, incompletă.

Cum arată în cele două romane bătrânii? Nu prea rău, relațiile lor, mai întâi cu fiii lor, suferă modificări numeroase. Felicia Baly, fiica lui Sandu Baly, încearcă să devină Mecena tinerilor de talent. Tânăra, „reconstituie” mediul în care trăise Pavel Anicet. Pregătirile unei serate și serata propriu-zisă are rolul (ca în Concert din muzică de Bach) de a trece în revistă o seama dintre biografiile aristocraților. Dl. Baly, evreu convertit la ortodoxie, e descendentul unei

familiei foarte bogate; însurat cu o Jeanne Marie Beauharnais, se reconvertește (trece la catolicism). Călătorește, se ocupă cu „istoria trecutului românesc”, cu sociologia și filozofia. Visează lucrări vaste, sinteze universale, vrea să publice (mai întâi să alcătuiască) o grandioasă sinteză în limba engleză asupra vechilor instituții românești. Un rău să ne întrebăm dacă Eliade, măcar din când în când, nu s-a visat evreu.

Un monstru de erudiție ar putea fi Anastasie Lecca, omul e un claustrat, munca sa se consumă între texte rare; e firește devitalizat, trăind într-o lume quasiimagară. E desigur săracit. Locuiește în vila Ticho Braché, numită așa fiindcă bunicul și tatăl lui au fost pasionați de astronomie. El face cercetări asupra Cavalerilor teutoni („numai cercetări deocamdată”). Dl. Baly „era foarte mândru de această virtute a sa de a păstra pasul vremii, da a înțelege tinerele generații”. O seamă dintre personajele lui Mircea Eliade, bătrânul Pașalega visase înfăptuiri geniale și are amintiri teribile: visează un avion „pe care să nu-l poată doborî nimeni”, îl are în cap „de șase ani” (înainte de Mărășești). Bătrânul Pașalega „nu se îndoia că realizarea avionului său ar fi schimbat cu desăvârșire harta lumii moderne”. Din nou se poate observa obsesia centrală a bătrânilor; aceea a Marelui Război în care unii au fost eroi și alții au ratat această șansă. Constructorul Pașalega îl leagă prin jurământ pe fiul său de ideea fabulosului său proiect. Bătrânul tată al Valentinei Pușcaru, fost profesor de istorie, mărturisește deschis că nu înțelege tânăra generație: „Era totuși altceva decât mustrare în glasul lui, era un omagiu sincer adus tinereții, o nemărturisită încredere în băieții care fură fetele oamenilor, care cred într-o Românie Mare și puternică”. Alexandru, personaj central în *Huliganii*, se trage dintr-o familie de „oameni mândri și mânioși”. Părinții săi divorțează („când el era în clasele primare”), tatăl se recăsătorește, ucigându-și apoi fosta soție, și apoi sinucigându-se. Întâmplarea face zgomot și Alexandru „un an întreg s-a mângâiat cu gândul că-și va putea schimba într-o zi numele”. (O seamă dintre personajele lui Mircea Eliade visează „schimbarea numelui”.) În *Huliganii* Marile Familii ale istoriei apar, de obicei, în chip de context: ele sunt de obicei prezente fără a participa efectiv la devenirea eroilor. Au un fel de prezență decorativă. Alexandru și David Dragu nu afirmă, în *Huliganii*, trecutul lor (familia care a fost), ci posibilitatea de a exista „în familie”. De a suferi

„criza continuității”.

Întoarcerea din Rai și *Huliganii* ar trebui să fie romane oceanografice. Să ne amintim de eseul pe care Mircea Eliade îl publica în *Vitrina literară* în martie 1934 și care constituie, după părerea noastră, o orgolioasă participare românească la formularea posibilităților romanului modern. Oamenii moderni, arată Mircea Eliade, nu mai trăiesc izolați. Cine vrea să descrie, azi, oameni, trebuie să constate că aceștia se aseamănă; cu cât sunt mai personali cu atâta se aseamănă mai mult. Ce înseamnă romanul oceanografic? Mircea Eliade propune o imagine cinematografică: un far puternic luminând o adâncime oceanică: în lumina farului, umbră și lumină, aparență și esență pot fi confundate. Faceți, sugerează scriitorul, analiza oceanografică a unui grup uman; substanța unui personaj va trece într-un altul, apoi într-un al treilea.

Oamenii moderni se aseamănă fiindcă citesc anumite cărți, anumite ziare... „Autenticitatea, omului modern este de a fi inautentic de a nu fi el însuși, de a nu avea biologie, ci doar scheme mentale și pseudojudicii de valoare. Realitatea omului modern este abstracția sa, polimorfia sa și absența formei sale. Cel care va vrea să facă un nou roman, va trebui să-i uite pe Stendhal și Proust și să facă romane oceanografice. Ideile acestea revin într-un șir de articole, adunate mai târziu în *Fragmentarium*, dar numite și în cele două romane „oceanografice”.

Drumul scriitorului, în numeroase cazuri, merge de la concret către abstract, de la practica literaturii către teoria ei. Scriind *Întoarcerea din Rai* și *Huliganii*, scriitorul a „filmă” aspecte ale vieții generației sale; efortul de a problematiza situații reale este evident; Mircea Eliade scrie despre colegii săi de generație. Încercarea de „a da formă” unor personaje „fără formă” provoacă o oarecare uimire.

În cele două romane prezența grupurilor nu este fără rost; ele trebuie descoperite, iluminate. Eroii sunt descoperiți nu în condiția „individuală”, ci în cea de grup, ei nu există prin ei înșiși, cât prin seria lor, prin familia lor; ei sunt descoperiți în dialogurile pe care le poartă.

Seriile de personaje (și „tentativa oceanografică”) sunt lizibile și în celelalte romane ale lui Mircea Eliade, în romanele „experienței individuale”: *Isabel* și *Apele diavolului*, *Lumina* ce se stinge și *Maitreyi*.

Toți comentatorii romanului au fost de acord că

Maitreyi e opera cea mai încheată a romancierului; cel puțin în ceea ce privește operele deceniului al patrulea. Cartea este de succes povestea celor doi îndrăgostiți fiind suficient de cursivă și îndeajuns de lacrimogenă pentru a atrage cititori de toate calibre. Nimic, de la titlu și până la exclamația finală, nu împiedică lectura lejeră. Totul e „pur și simplu”, sau mimează a fi pur și simplu.

Romanul nu e dificil sau nu pare, povestea e lineară, semănând cu alte „povești” mai mult sau mai puțin exotice. Prin teozofi, prin mistica budistă, prin Krishnamurti, Marele public era pregătit „să accepte” India; și nu numai să o accepte: să se întoarcă înspre ea ca înspre o nouă Mekka a teritoriului românesc. Nu puțin au făcut, pentru modificările gustului, romanele coloniale, aruncate cu toptanul pe piață de trustul Jules Giurgea, precum și alte edituri în furtunoasă ascensiune. Literatura română descoperea romanul englez, modelul englez, dar și „romanul colonial” cu omoruri și căsătorii imposibile, cu obiceiuri ciudate, cu o senzualitate frenetică; romanul documentar pasabil, agrementat cu istorii de amor, de „dragoste și moarte”, de incursiuni („inițiatice”) în lumea interzisă a Orientului.

Maitreyi este, ca toate cărțile lui Mircea Eliade, un roman care acceptă și care contestă producția literară înconjurătoare. Se solidarizează cu cărțile vecine printr-o expunere de motive prelungită și printr-o încheiere lacrimogenă; prin descrierea, lentă, a fazelor „degradării amorului” celor doi eroi. Suferința lui Allan e tipătoare, similară cu a personajelor din romanele de serie. Nu suntem între primii care îi reproșăm cărții frazele patetice, suferința „insuportabilă”. Și totuși, chiar și pe aceste pagini mozaicul subtextelor nu se dezmințe; grupul primelor pagini (mizerabili întâlniri inaugurale) reintră în acțiune să-și „apere” fiul răătăcit, chiar atunci când îi privește cu uimire disprețuitoare suferința. Și mai clare pentru structura polemică a romanului sunt paginile pe care scriitorul le consacră lunilor „pe care le-am petrecut în Himalaya, într-un bungalov dintre Ahmora și Ranikhet”. Povestea se esențializează, inginerul dovedește pe neașteptate aptitudini filozofice. O femeie apărută pe neașteptate în locul cu pricina – Jenia Isaac din Capetown – concretizează superstițiile adunate în jurul „Indiei”. Vreau să găsesc absolutul, exclamă femeia și narratorul notează: mă ispitește un răs năpraznic. Femeia adunase „toate superstițiile culese despre India fachirică și mistică, toate ineptiile din

cărțile lui Ramacharaka, toată pseudocultura care circula prin orașele anglosaxone”. Femeia este sistematic opusă iubitei pierdute. Jenia Isaac îi relatează naratorului „viața sa”, „ca și cum i-ar fi fost peste puțină să comunice sufletește cu mine înainte de a-mi spune întreaga ei viață și a-mi lumina toate ascunzișurile sufletului ei, pe care îl voia divers de al celorlalți moderni”. Femeia este ridicolă și superficială, observă eruditul inginer. La cunoașterea adevăratei Indii nu se poate ajunge decât printr-o experiență care implică total și care, la rândul ei, îl poartă pe cel care o traversează în preajma morții. Maitreyi descrie una dintre experiențele prin care se poate cunoaște India; prin care se poate pătrunde în această Lume necunoscută.

Romanul este constituit din Jurnale care, la rândul lor, ar trebui să cuprindă imaginea „adevăratei Indii”: „Astăzi am răsfoit multă vreme jurnalul meu din Assam. Cu câtă trudă descifram însemnările de paste zi și le transcriam în caietul început o dată cu noua mea viață. Eram cuprins de un sentiment ciudat, că trăiesc o existență de pionier, că munca mea de construcții ferate în junglă este mult mai eficientă pentru India decât o duzină de cărți asupra ei, că lumea aceasta atât de veche și munca noastră laolaltă atât de nouă își așteaptă încă romancierul; căci altă Indie decât cea a reportagiilor de călătorie și a romanelor mi se dezvăluia mie atunci, printre triburi, alături de oameni cunoscuți până atunci numai etnologilor, alături de flora aceea otrăvită a Assamului, în ploaia continuă, în căldura umedă și amețitoare. Voiam să dau viață acestor locuri înecate în feregi și liane, cu oamenii lor atât de crunți și inocenți. Vroiam să le descopăr estetica și morala, și culegeam zilnic anecdote, luam fotografii, schițam genealogii. Cu cât mă afundam mai mult în sălbăticie, cu atât creștea în mine o neștiută demnitate și un nebănuit orgoliu. Eram bun și drept în junglă, mai corect și mai calm ca în orașe”.

În fine, un loc aparte trebuie acordat „greșelilor de exprimare”, de gramatică. Legământul e rostit în „alt limbaj”:

„O ascultam tot mai fascinat, până ce nu i-am mai putut înțelege cuvintele. Vorbea bengaleză de prunc, simplificată, aproape cifrată. Auzeam sunetele, ghi-ceam pe ici, pe colo câte un cuvânt, dar îmi scăpa tâlcul acestei incantații. Când a tăcut, parcă mi-era teamă s-o ating, într-atât mi se părea da fermecată, de inaccesibilă”.

ALEXANDRU HUSAR

Mircea POPA

Printre oamenii de cultură care mi-au marcat începuturile literare s-au numărat și doi oratori: Vasile Netea și Alexandru Husar. Cel dintâi a intrat în aria mea de observație, atunci când mi-am pregătit teza despre Ilarie Chendi și când am lecturat mai multe contribuții pe care el le-a adus la biobibliografia criticului. Apoi l-am cunoscut la diferite simpozioane și reuniuni științifice ale muzeelor, unde de obicei lua cuvântul cu mare aplomb, beneficiind de o frumoasă retorică a discursului. Pe al doilea l-am avut asistent în anul al II-lea la Istoria României, când ni s-a prezentat ca asistentul acad. David Prodan, făcând cu el seminarii de istorie medievală, pe care le dirija cu obișnuita sa artă de expunere, iar când vreunul din colegi se manifesta ceva mai substanțial sfârșea prin a-l felicita, adăugând, spre încurajare, și o strângere efectivă de mână. În aceste împrejurări n-aveai cum să nu te simți confortabil, fapt care m-a îndemnat să urmez și cursul său special de paleografie de un semestru, perioadă în care am descifrat și transcris numeroase documente și înscrisuri medievale, de la chirilica clasică, la cea de tranziție. Pe la sfârșitul anului al II-lea, a venit vestea că doi dintre cei cu care făcusem seminariile la Istorie – cel de al doilea era Nicolae Gostar – s-au hotărât să părăsească Clujul pentru Iași. Lui Al. Husar tocmai îi apăruse volumul *Dincolo de ruine*, cu care câțiva colegi ne-am prezentat pentru autografe, și apoi, la plecare l-am însoțit la gară, împreună cu un coleg sau doi. Ne părea rău că pleacă, întrucât a fost unul dintre asistenții noștri cei mai apropiați sufletește de noi (ne-a mărturisit într-o pauză admirația sa pentru Lucian Blaga, îndemnându-ne să nu pierdem conferința pe care acesta tocmai o anunțase, ca fiind cea dintâi ieșire în public a sa (unul dintre colegi, Dumitru Mateescu, profesor la Tg. Cărbunești, i-a trimis mai târziu, la Iași, impresiile trăite cu acel prilej, iar el le-a dat spre publicare revistei „Convorbiri literare”, vorbindu-ne uneori, cu regret, de superioritatea învățământului universitar din vremea studiilor sale). Era simpatic și ca bărbat, înalt, corpulent, binefăcut, cu o frunte leonină impunătoare, cu niște ochi negri sfredelitori, care erau, cred, podoaba cea mai de preț a făpturii sale. Am avut ocazia în câteva rânduri să asist la

dezlănțuirile sale oratorice.

Din ce am dedus din conversația noastră, nu îi părea prea rău despre Cluj, unde nu reușise să se fixeze, ducând mai degrabă un trai de student întârziat. (Mai târziu am aflat de la colega mea Elena Stan, cu care am lucrat la Secția de Istorie literară a Academiei, că acesta o ceruse la un moment dat de nevastă, venind s-o caute cu un buchet impresionant de flori, dar că ea i-a spus că tocmai a întârziat două zile, împăcându-se iar cu fostul ei soț, Radu Enescu, de care s-a despărțit iar foarte repede). Iașul a devenit astfel pentru profesorul nostru un oraș mult mai primitiv și mai atractiv, unde el a desfășurat o activitate culturală meritorie. Cauza reală a acestei plecări se pare că a stat în puterea de convingere a rectorului nostru, C-tin Daicoviciu, care dorea tocmai atunci să deschidă un drum mai ușor spre afirmare fiului său Hadrian în materie de avansare la Istorie, deși acest lucru putea fi doar o simplă scoreală. Indiferent care a fost până la urmă motivul real al acestei „desțărări”, el s-a dovedit benefic pentru cei doi istorici, care au găsit în cetatea universitară de pe Copou, atmosfera științifică dorită. Mai ales Al. Husar a prins o zodie bună, predând cursuri de estetică și mai apoi de literatură comparată și având în îndemână posibilitatea de a se afirma oratoric prin intermediul Consiliului Culturii local, unde a activat o vreme cu mult succes. Ceea ce „fermeca” la Al. Husar era legeritatea cu care se mișca pe teritorii vaste de istorie culturală și capacitatea de a improviza cu spontaneitate pe diferite teme de istorie sau istorie literară. Se vedea formația de „clasicist” a studiilor pe care le făcuse la București, cu mari și străluciți profesori și oratori, formându-l ca un bun istoric al ideilor și istoric al culturii. Aceste două calități sunt probate de el în cele două antologii pe care le prepară, respectiv *George Coșbuc văzut de contemporanii săi* și *Concepția despre artă a lui Mihai Eminescu*. De aici, a trecut la studii de estetică generală și la abordarea filosofică a Mioriției, văzută ca un act testamentar și concepție asupra vieții și morții, transpusă într-un fel de atitudine a omului dreptății în fața nedreptății aproapei. Motivul mioritic reprezintă pentru el un act de identitate etnică și de atitudine psihologică în afirmarea principiului non-

combativității, în situația în care morala creștină și cea a respectului fratern e încălcată. Mitul lui Cain și Abel e transpus aici cu multă imaginație și perspectivă viitoristă, într-o formulă de o mare transfigurare vizionară, care ridică moartea la rangul de nuntă divină.

Cred că activitatea lui Al. Husar nu poate fi mai bine definită decât prin cartea sa *Avem o misiune* (Iași, Princeps, 2007), în care re-organizează vastele sale cunoștințe istorice spre a defini crezul românesc al menirii românești în lume: năzuința spre unitate, aspirația spre echilibru, creștinismul profund și timpuriu, avangarda latinității, misiunea culturală de plăcă turnantă între Orient și Occident. Plecând de la ideea că „o națiune se legitimează prin lupta pentru o idee istorică”, Al. Husar reface istoria noastră de la începuturi până în contemporaneitate, prin prisma acestui deziderat de participare a românilor la soarta Europei. Trecând mereu prin mari dificultăți, datorită celor trei imperii rapace din jur, turcesc, rusesc și austriac, românii n-au stat cu brațele în sân ci s-au jertfit punând stavilă turcilor în dorința acestora de a cotorpi toată Europa. De la creștinismul timpuriu al românilor la istoria Sf. Andrei, care ne-a insuflat misionarismul creștin, românii au trecut prin mari încercări, care s-au transformat în fapte istorice revelatorii, axate pe principiul lui Blaga „să luminăm cu floarea noastră de mâine un colț de pământ”. Toate aceste etape ale participării românești la viața politică, socială și culturală a Europei sunt dezvăluite și susținute de autor cu o suită de argumente care dau măsura misiunii noastre istorice.

Al. Husar aparține prin naștere regiunii Bistrița-Năsăud, fiind născut la 26 aprilie 1920 la Ilva Mare, urmând liceul „G. Coșbuc” din Năsăud, apoi Filosofia la Universitatea din București, mai prinzându-i ca profesor pe Tudor Vianu și Mihai Ralea, afirmându-se prin poezii, cronici, recenzii la mai multe reviste literare și conducând în 1939 revista „Răboj năsăudean”. Vremile tulburi din acei ani îl fac să peregrineze pe la arhivele statului din Năsăud și Cluj, apoi trece tangențial pe Facultatea de Filozofie, ca asistent al lui D.D. Roșca, apoi al lui D. Prodan pentru ca, în 1959, să ia drumul Iașului, așa cum am spus, unde a ajuns stăpân pe Catedra de Estetică, exceptând interludiul anilor 1975-1976, când a fost profesor delegat la Lima (Peru), ocazie de a aprofunda literatura și cultura spaniolă. Îndrăgostit în continuare de poezie, pe care n-o va trăda niciodată, el a publicat de-a lungul anilor mai multe cărți de poezie, dar și de specialitate strict literară, în care cultura și istoria își vor da mâna să susțină un discurs aerisit și plăcut, structurat pe „întoarcerea la literatură”, printre clasici, cum și-a definit el însuși unul dintre volumele prefigurând noile preocupări (1970). Au urmat la rând alte

cărți, unele teme marcat de estetică, urmărind cu deosebire procesul de asumare al imaginarului literar (*Izvoarele artei*, 1988; *Tradiții naționale în estetică și filosofia artei*, 2001, *Irenikon*, 1990), dar și modul nostru de a fi european (*Ideea europeană sau Noi și Europa: Istorie, Cultură, Civilizație*, 1993), cu referiri multiple la teme și motive literare care îl interesau, precum *Lecțiile istoriei* (1995), *Periplu prin memorie* (1998), dar și cărți închinat lui Eminescu și Creangă, *Miorișiei* (1999), într-un studiu de mare valoare interpretativă. Din toate acestea se degajă calitatea sa de erudit, de om de gust și de mare iubitor de literatură, o sensibilitate estetică de ordin poetic, care nu i-a lipsit niciodată. A pus accent pe tradiția istorică, pe care o consideră o constantă a spiritualității noastre și pe deschiderea spre europenitate, ca factor de progres și asumare a noului. El înglobează fenomenele estetice într-un concept mai larg numit *mitopoetica*, prin care ethosul național respiră mai liber, și care adună la un loc idei din domenii conexe, așa cum vechii greci considerau că e funcțional termenul de *poiein*, care strânge la un loc și frumosul și ideea de autenticitate, transfigurare, corporalitate artistică. Domeniul lui de predilecție a fost cel al Umanioarelor din epoca iluministă și enciclopedistă, în care s-a regăsit ca un slujitor al frumosului și al umanului, două elemente care au contribuit la procesul de umanizare al lumii, de aspirație a omului clasic spre lucrare artistică și rafinare prin artă, eruditul din el căutând peste tot semnele artei și autenticismul exprimării artistice. Producția literară a lui Al. Husar s-a răsfrânt în multe imagini, dar era conștient că toate acestea vor purta în chip iminent și o bucată din sufletul său generos. Reîntoarcerea în Iașul tradiției, oraș aureolat de primele strădanii ale culturii universitare, primind în sine atât figura tradițional-tragică a lui Bănuțiu, cât și pe cea europeană a lui Titu Maiorescu, îmbinând cei doi poli care configurează viitorul literar românesc au fost pentru el un stimul continuu de a căuta și valoriza acele personaje ale trecutului literar înnobilate cu calitatea de permanență. Reprezentând o combinație ciudată de vechi și nou (prin studii el aparține generației interbelice), Al. Husar este într-o oarecare măsură în inscand, deambulând între formația sa clasicistă și meteorismul subțiat al epocii în care trăiește și scrie. De aceea s-a și refugiat în jurnal și memorialistică deghețată, căutând mereu o alte fețe revelatoare ale destinului său, pe care a avut impresia că le-a pierdut de mai multe ori pe parcurs.

„IDEI CONDUCĂTOARE” ÎN XENOPOLIANA-SINTEZĂ ISTORICĂ (II)

Gheorghe CLIVETI

Ideea mare, asupra căreia Xenopol a căutat dintr-un considerent foarte special, să dea „explicații”, s-a cuvenit a fi cea *romană*, ca una de esență *conducătoare* pentru devenirea istorică a „neamului românesc”. Conferința din Aula Universității ieșene, ținută de el pe 14 ianuarie 1890 și intitulată *Ideia romană în dezvoltarea poporului român*¹, a fost deplin lămuritoare asupra respectivului considerent. Publicarea textului ei, ca de *prelegere publică*, în „Arhiva... din Iași”, avea să survină peste cam șase ani, fără însă a suporta modificări notabile de formă și de conținut, precum aproape de regulă, la Xenopol, „ieșirile de sub tipar” ale „cuvântărilor” sale oral rostite. Conferința *Ideia romană*... și-a avut audiența de Aula universitară într-un moment când publicarea sintezei *Istoria Românilor din Dacia Traiană* „se vedea” deja atingând jumătatea de trei volume și anticipând finalizarea apropiată a celeilalte, de tot trei volume. „Întâmplarea” se releva și în tonul seniorial, de istoric întreprinzător de mare sinteză, etalat de Xenopol prin acea conferință. Același ton se îndrituia și din intense și de ceva durată reflecții xenopoliene asupra *ideii romane*. A fost *ideea* axială pentru *studiile* profesorului ieșean relative la *teoria lui Rösler*² și dedicate „românilor de peste munți”, într-un an, 1884, de „centenar al horeadei”, de incandescentă reacție a „majorității naționalității” din Transilvania față de acte maghiare contrare drepturilor ei, *studii*, acelea, hărăzite și unei „versiuni franceze”, cu titlu editorial adecvat, de crezut, suscitării unui larg ecou istoriografic european³. Și tot *ideea romană* a fost „firul” pentru „explicații” xenopoliene, din *Introducere* la volumul I al sintezei *Istoria Românilor*..., asupra celor două „mari faze istorice”, prima reflectantă prevalent de „așezarea geografică a neamului”, iar a doua luminată de *conștiința romanității* cu al ei corolar *unirea națională*. Conferința din 14 ianuarie 1890 s-ar și plia înțelegerii ei pe acel „fir” explicativ.

Prin însuși obiectul ei, conferința din Aula

Universității ieșene s-a cuvenit a demara cu un necesar și, desigur, intens „cuvânt” xenopolian asupra rostuirii ori sensului *ideilor* în *Istoria Românilor*..., între care mai ales cea *romană*: *Cultivarea și civilizarea poporului român s-a făcut pe o cale reflexivă, conștientă. De obicei dezvoltarea unui popor este datorată unor puteri ascunse, de care el începe a-și da samă numai cât după ce cultura lui a înflorit. La noi <...> provocarea deșteptării a fost datorită unei activități voluntare, unei ideii care, pătrunzând în sufletul poporului, l-a îmbiet a scutura de pe el amorteala seculară, a să înălța iar la lumină, a deveni iar ființă din lutul în care vroește să se prefacă. Această idee, singura, unica pârghie a întregii noastre dezvoltări este că suntem un popor de origine romană, ideie vie în mintea Daco-Romanilor, <apoi> s-a întunecat mult în lunga <...> perioadă a năvălirilor barbare, <când> să coborî din sfera luminoasă a conștiinței către părțile ei mai umbrite, <fără ca> urmele ei <acolo> să se fi șters, din pricina însăși a numelui ce îl purta <neamul>, acela de Român, <și a> altor rămășiți romane devenite neconștiate, conservate însă de folclor, de toponimie, hidronimie și onomastică. Iar „ceea ce mănținea poporul român, în conștiința firi sale romanice”, deosebită „de aceea a popoarelor cu care <el> se atingea, era limba”. Xenopol releva, așadar, identitatea etnică și lingvistică românească nu atât prin decantare de „elemente” ale „vieții” curente a „locuitorilor Daciei”, mereu „amestecați cu străini” sau de „cuvinte” ale unei „limbi” parcă doar „acumulatorie” de acestea și supraviețuitoare „infiltrațiilor străine” lexicale, cât „în conștiință” ori specifică „formă de cuctare”. În identitatea „chipului” și vigoarea limbii „neamului” se cuvenea să fie, conform concepției xenopoliene, observată ori valorificată „ideia-pârghie a întregii noastre dezvoltări” și care era însuși obiectul conferinței din 14 ianuarie 1890. Și se cuvenea, în „spusele” conferențiarului, „așa să fie”, fiindcă *acea**

ideie <sau> formă de conștiință, totdeauna trează <la neamul nostru>, a caracterului său deosebit, a trebuit să se adâncească cu atât mai mult cu cât, în bisericească și în viața lui oficială <avea să predomină> limba slavonă, <iar> limba pe care o grăia el să-i fie alta decât aceea ce răsuna din amvoane sau să se înșire pe pergamentele domnești. Xenopol nu admitea, prin urmare, ceea ce criticilor marii sale sinteze „li s-a părut” că ar fi admis, anume „predominanța absolută a formei de cugetare a slavonismului pentru epoca medie a istoriei românilor”. La rigoare, pe „fir” de lectură a acelei sinteze, „predominanța slavonismului” apare doar „ca de nivel ecleziastic și de cancelarie domnească”, în expresii politico-instituționale ale unei „forme de cugetare”, fără a le stinge complet pe cele de „adâncă cugetare românească”, de vreme ce „mulți scriitori străini care cunoșteau faptul cuceririi și colonizării Daciei de Romani, cât și de asemănarea graiului lor cu acel al popoarelor <neo>-latine”, ajungându-se însă, cu timpul, într-o situație măcar aparent paradoxală când „conștiința latinității neamului nostru” avea să fie „tăgăduită” de tocmai „acele popoare vecine lui”, ce ele, întâi, scriptic „i-o reprezentară”, altfel spus, i-o recunoscuseră.

Vigoarea *ideii romane* avea să se releve pregnant prin veacul al XVII-lea, xenopolian „văzut ca <...> al începuturilor unei culturi românești producătoare de câțiva bărbați care se îndeletniciră cu istoria și, cunoscători <fiind> de limbi străine, învățară atât păreriile scriitorilor de alt neam asupra naționalității noastre, cât și izvoarele vechi din care <acea și le> formară”. Se revigoră, atunci, prin acei „bărbați îndeletnicindu-se” asupra istoriei, și în mintea *poporului român ideea romanității sale, <însă> nu ca o gândire indiferentă, precum a scriitorilor străini, ci ca o sămânță puternică, aruncată într-un mănăstir pământ, menită a da cu încetul arborele mândru și frumos al culturii neamului nostru. Și nu mai era atare „vedere” xenopoliană ca despre „stări arhetipale”, după „forma primară de cugetare românească”, supraviețuitoare cu greu slavonismului, ci de „o cultură nouă”, nutrită de *ideea romanității* și care, la Ureche, Costinești, Milescu-Spătarul și Cantemir presupusesese și „învățătura” cam amar-moralistă „dată de <...> rușinea pentru poporul român de a fi căzut așa de jos, când el se trăgea dintr-o nobilă obârșie”; din impulsuri ale culturii românești de secol XVII, *ideea romană*, nuanțată ca a romanității neamului, fu mănținută <...> în tot timpul secolului fanariot, când,*

pe lângă cronicari ce <încă> o atinseseră când și când, o puseseră în lumină mai mulți scriitori bisericești, poeți și literați, cu atât mai mare aprindere și înfocare, cu cât se apropia veacul <...> deșteptării <politice> naționale românești; o decisivă „întărire” a ideii romane și „o deplină întemeiere științifică a ei” aveau să survină prin contribuțiile scriitorilor români ai Ardealului, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, cu atât mai mult <cu cât> aceștia luară apărarea originii romane a poporului român contra bârfelilor dușmanilor redeșteptării neamului românesc, cari dușmani să sileau a distruge această ideie <romană>, pe care instinctul lor de conservare le-o arătară ca primejdioasă pentru stăpânirea lor politică.

În concluzie xenopoliană, *ideia latinității poporului român, proclamată de scriitorii veacului al XVII-lea, mănținută de acei din epoca fanariotă, întinsă și întărită de acei ardeleni, să înfățișă, la începutul veacului <al XIX-lea> ca un soare luminos pe orizontul plin de neguri al naționalității române; această ideie deveni în curând o putere uriașă care împinse poporul român pe calea propășirii în toate direcțiile: în politică se făcu îndrăzneț și-i dădu inima să se opună unor coloși <străini>; în literatură îi însuflă lucrări originale <...>; în limbă <il făcu> să întreprindă o lucrare de curățire <de> rugina pusă de veacuri asupra ei <...>; în scrisoare <il făcu> să adopte literele latine, dând astfel și ochilor fizionomia adevărată a limbii românești. Cu limbă și cuget de romanitate, neamul nostru, prin învățații săi, și-a căutat și aflat în Occidentul de spirit prevalent neolatin sursa ori exemplul emancipării naționale, „curentul către Franța” luând, cum apăsă sublinia Xenopol, „o putere și un zbor nemaipomenit” după 1821-1822: Franța era sora mai mare și mai strălucitoare a neamurilor latine <...>. Civilizația franceză începu a fi introdusă la noi fără alegere de ce era bun și ce era rău, de ce era potrivit și ce nepotrivit. Legi, modă, limbă <de înaltă societate>, manjere, gust, totul fu transformat după tipicul francez, și în curând valea Dunărei Inferioare înfătoșă în mic o Franță răsăriteană <...>. Toată transformarea cea minunată a ființei românești în veacul în care trăim este datorită ideii că suntem de origine romană <...>; această ideie are o așa însemnătate, căci de la dânsa atârnă viitorul; această ideie a fost rădicătorul întregii noastre culturi, temelia vie, pe înțeles xenopolian, a emancipării naționale românești. Pe același înțeles, ideea romană,*

în „forme de cugetare” cu vigoare insuflată *ab origine* de creștinism, „înăbușită aproape” de slavonism, renăscută „prin cronicari și cărți” de secol XVII, încât să nu fie grav periclitată de grecism „sub Fanarioți” ori de „alte străine predominanții culturale”, „s-a înaripat” înspre înalte orizonturi de modernitate. Iar ca argument esențial pentru evidențierea cursului glorios al *ideii romane*, „la noi”, Xenopol a considerat „înflorirea limbii” care, dincolo de excese de „latinism”, s-a tot orientat într-un frumos și adevăr. De altfel, „sublima învățătură” dată de xenopoliana conferință din ianuarie 1890 era aceea că, între „ideile conducătoare” în sinteza istorică românească, una s-a învederat și a trebuit să fie dominantă: *Ideia romană* <care>, după ce și-a îndeplinit în istoria poporului român marele rol de a fi slujit de pârghie însemnată dezvoltării și civilizării sale, trebuie menținută <...> ca bază a existenței noastre naționale deosebite. Dacă am putut apărea ca neam deosebit în sânul Slavilor ortodoksi, a căror religie o împărtășim, aceasta să datorește numai și numai <conștiinței> originii noastre deosebite, de popor latin. Trebuie însă, menținând principiul, să lepădăm toate exagerările, de care <...> nu mai avem nevoie, nimeni, nici chiar dușmanii noștri cei mai înverșunați, nemaităgăduindu-ne firea noastră de popor de origine latină.

Din conferința xenopoliană, *ideea romană* nu răzbătea însă ca străbătătoare cu mereu aceeași intensitate de epoci istorice; oglindind ceva vreme rostirea numelui și limbii neamului egală în sine viețuirii lui curente, aceea intensitate și-a înălțat, de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, cota de semnificații prin *fapte culturale*, nutritoare deja de „nou curs al istoriei” și care, primind, spre finele de secol XVIII și începutul celui următor, „impulsul politic după exemplu francez”, aveau să învedereze *conștiința națională românească*. S-ar și putea admite, de altfel, că studiul asupra devenirii *românismului*, de la „renașterea lui culturală” de prin secolul al XVII-lea la afirmarea sa *politică* națională vădită, încă de pe timpul veacului al XVIII-lea, de „învățații ardeleni”, de „iluminatul” *Supplex Libellus* și de „petiționarismul boieresc moldo-valah”, și validată revoluționar de „pașoptiști”, a putut fi unul de specială referință pentru xenopoliana „lămurire istorico-teoretică” a raportării *faptelor culturale* și *faptelor politice*. Înțelegând bine că „fenomenele vieții și cele ale spiritului sunt prin natura lor foarte complexe, diversele lor aspecte

lăsându-se separate de spirit, dar, în realitate, fiind indisolubil legate și alcătuind un singur tot”, strălucitul „cap filosofic” ieșean a relevat *principiul fundamental* conform căruia *faptele numite politice nu sunt decât produsul ideilor, al faptelor culturale, și acestea sunt adesea condiționate de evenimente politice* <încât ar fi> *absolut imposibil de a separa studiul unora de <cel> al celorlalte, <sub însă necesarul consemn> de a nu putea exista fapte politice nedeterminate sau neînsoțite de fapte culturale ce nu dau toate naștere unor evenimente de ordin politic*⁴.

Lectura volumelor privind îndeosebi „timpurile moderne și contemporane” în cuprinsul sintezei *Istoria Românilor din Dacia Traiană* poate ocaziona sesizarea de „liniamente” probante adevărului că înainte de a etala nota meditativă luminantă *Principiilor fundamentale... și Teoriei istoriei* Xenopol considera, cu subtilitate ideatică și forță analitică, raportarea prin intimă și reciprocă presupunere a *faptelor culturale* și a *faptelor politice*. S-ar și putea admite că, măcar „în minte”, dacă nu și explicit scriptic, autorul primei mari sinteze istorice românești a situat la un nivel de semnificații înalt asemeu celui al *ideii romane*, ca de tot „conducătoare întru propășirea neamului nostru”, *ideea națională*. A învederat temeuri *culturale* și expresii *politice* ale *ideii naționale* pentru însăși orientarea tematică a volumelor relative la sus-menționatele „timpuri” din marea sa sinteză istorică. În partea I, *De la Matei Basarab și Vasile Lupu până la Fanarioți*, de *Istorie modernă*, nu s-au cuprins „tablouri generale de domnie după domnie”, ci dispuneri de *fenomene*, între care cele *românești*, îndeosebi *culturale*, prin valorică disociere de cele de *Curte* și de *acte domnești* pe cale, acestea, de *grecizare* substituantă *slavonismului*. Xenopol considera *istoria politică și culturală sub domni*, cu referire specială la Moldova domniei lui Vasile Lupu, însă a cam sustras egidei domnești de *predominanță a grecismului*, *fenomene culturale definit românești*, precum *introducerea limbii neamului în Biserică, mișcarea literară, cronicarii și scriitorii religioși ori erudiți*; în viața politică, cu acte de cărmuire internă sau de raporturi externe, nu doar războinice, *românismul* se vedea, pe comentariu xenopolian, ca „prea-înăbușit de grecism”; la fel și în *starea economică* ori în *moravuri*; „ceva răsărit” se vedea *românismul*, pe același comentariu, în acte de genul menționat ale lui Matei Vodă Basarab; dăinuitor, din îndeosebi proprii resorturi *culturale*, nu însă

și strălucitor pe timpul Fanarioșilor, *românismul*, activat ideologic de „învățații ardeleni” și revărsat dinspre „aceia” asupra Moldovei și Valahiei, unde tocmai „încolțea petiționarismul boieresc”, a putut să capete valențe *politice*, de xenopolian subliniată semnificație *națională*, intens învederată prin acte emancipatorii „de țară și neam” ale noului curs istoric de secol XIX.

Și tot la înaltă semnificație națională considera Xenopol „înscrișul” modern al instituțiilor, îndeosebi al legislației românești. În privința „vechilor legiuitori domnești și a obiceiurilor”, comentariul său era, cum s-a apreciat⁵, unul afin „învățăturilor de școală germană a istorismului juridic”, cu accent pus pe valorizarea „elementelor de drept natural”, a „specificului” etnocultural și chiar a etnopsihologiei. Pe măsura elaborării volumelor de *Istoria Românilor...* relative la perioada de după 1822, pentru autorul lor și nu puțini dintre congenerii săi *contemporană*, dar și în texte de reflecții teoretice, de chiar nuanță filosofică, vădea urmarea viziunii raționale, după străvezii repere kantiene și hegeliene, asupra *dreptului și instituțiilor*. Cu gândul la *ideea națională* și propensiunea ei creativă în domeniul juridic, Xenopol nota că „totdeauna trebuie bine deosebită”, pentru studiile privind „cursul legilor”, „partea neschimbată”, numită kantian și „de drept moștenit”, de cea voluntar și creativ „schimbătoare”, tot kantian numită și ca „de drept dobândit, contractual”, întru „aplicată” înțelegere a devenirii „timpurilor noi și mai noi”⁶. Excela, de altfel, Xenopol în a considera sintetic diverse „liniamente”, de la cel juridic la cel filosofic ori chiar beletristic, întru relevarea *adevărului* că *ideea națională* avea înalta semnificație de „conducătoare” pentru istoria modernă și contemporană a românilor. În „lucrarea” acelei *idei*, autorul primei mari sinteze istorice naționale „a surprins” ceea ce a putut *românește* deveni într-o anumită „formă de cugetare”, reflectantă de „urcarea neamului” la nivelul „domeniului conștiinței emancipării sale”. *Istoria* xenopoliană prezintă, de aceea, pe tema *ideii naționale* și sub condiția „respectului diferențelor specifice fiecărui domeniu de cunoaștere”, semne și de parcă *istoria literaturii* acoperitoare de cuvânt românesc în sclipiri de geniu creativ. Atare semne nici nu prea par îndurante de rigoarea conform căreia pentru *istoria literaturii* s-a binecuvénit urmarea criteriului *estetic*, pe când în sinteza istorică, fie ea și de expresivitatea discursivă xenopoliană, reperul

esențialmente considerat s-a învrednicit a fi acela al *adevărului* metodic probat și profesional, adeseori „rece noțional”, expus.

Ideea națională și-a putut afla, de altfel, forța de a fi „conducătoare pentru emanciparea neamului”, nu atât prin a se „înfrumuseța literar”, cât în presupunerea de ea a unor „deziderate”, obiective ori *idei politice*, cu ipostazieri partidice, de xenopoliană „serialitate”. Sub exigențe de „școală pozitivistă”, critică și profesional metodică, Xenopol a căutat să realizeze *Istoria partidelor politice în România*. Cum însuși nota, a ținut „să scrie” o atare *istorie* pe cât posibil „în chip obiectiv” sau prin detașare atât de „primejdia subiectivității” inerente istoricului aplecat spre „teme de a sa contemporaneitate”, cât și de „aprețuirea morală a faptelor” de cam „recent timp” și revenibilă îndeosebi dacă nu chiar exclusiv „cetitorului, ca treabă a sa de așa ceva”. Și-a refuzat și „păcatul unora de a lua din vremile și după ideile lor” judecata asupra „altor vremi și idei”, urmându-și doar „îndemnul conform căruia „dacă este învoit unui profan să nedreptățească timpurile dispărute, unui istoric nu-i poate fi îngăduită o asemenea abatere”. Înțelegând aristotelian *politica de la idei la fapte* ca intrinsecă *vieții statului* și a *societății* de tot acea *viață* „ținătoare”, a căutat să învedereze ipostaze partidice în „forme fiecăreia specifice de cugetare”, încât să se poată „vedea” cum, *înmănunchierile de cugete dau ființa unor partide*, <fie așa ceva și prin nevoia practică> *de a coborî ideile din sfera intelectuală către acea a voinței îmbolditoare de fapte*, <fiindcă> *politica se mișcă pe pârția puterii în conducerea oamenilor, neputând fi deci gândită fără îmbinarea ei cu mijlocul de a realiza puterea – adică cu fapta*⁷.

Prin însăși tematica ei, *Istoria partidelor...* s-a cuvenit a avea „fir” diegetic relevant de „înlănțuiri cauzale” ale îndeosebi *faptelor politice*, cu subînțelegere xenopoliană a determinării acestora prin *fapte de cuget*, altfel spus, *culturale*. Și fiindcă îndeosebi *partea de la origini...* a menționatei *Istorii...* a fost considerată de autor ca îndreptată spre ființa *partidului național*, *ideea conducătoare* pentru așa ceva a fost, firește, cea *națională*. Despre *condiționarea existenței* unor partide politice de „constituirea românilor în state” a putut fi „vorba”, la Xenopol, pentru îndeosebi disocierea înțelesului *partidului politic modern* de cel al „partidelor din timpuri voevodale”, când asupra domnilor *aleși* ori *ceruți* de boieri se întâmplau poziții adverse mai ales

„de persoane”, după „interese respective”; de la acele „partide boierești”, zise și „personale” și de aceea „efemere”, s-a făcut „pasul istoric” spre cea dintâi alcătuire de partid bazată pe interese statornice <...>, datorită reacției boierilor de Țară împotriva elementului grecesc, ultima și cea mai grea verigă a apăsărilor turcești”; iar „acea reacție contra copleșirii poporului român de greci, în Moldova și Valahia, a avut „rezultatul politic <precum> acela care se arătase de un timp mult mai îndelungat în părțile de dincolo de piscuri, în organizarea poporului român <de acolo> contra înăbușirii lui de Unguri”. Xenopol „vedea”, așadar, „originile și înjghebările” partidului politic la români ca „din instinctul lor național”, doar „natural” o vreme, până când „lucrarea culturală de fapte avea să-i conducă în domeniul conștiinței, politic național”. De altfel, în viziunea xenopoliană, partidului antigrecesc aveau să i se „asemuiască”, după caz de „reactivitate” contra „elementului străin” și politic „înăbușitor”, partidul anti-austriac și partidul antirusesc, de pe întinderea secolului al XVIII-lea și începutului de secol XIX⁸.

Din acele „serii de reacții”, întrucipante de *partide* de felul celor sus-menționate, avea, în viziune istoriografică xenopoliană, „să se înfăptuiască”, la semnificația unei „mai înalte” entități *politice*, *partidul național*; acele „serii” ar fi fost „date prin răscularea sufletului românesc contra copleșirii <politice> succesive sau simultane de către turci, greci, austrieci și ruși”; contra turcilor „s-a învederat prin secole” o acerbă luptă de apărare, chiar de supraviețuire a neamului”; „răscularea sufletului românesc”, exponențiată de cam vagi, totuși, *partide*, a fost, pe xenopolian clar înțeles, ca mai ales „din instinct natural” de refuz al „formelor de dominație străină” sau de „copleșitoare pericole dinspre străinătate asupra specificului nostru etnocultural”; aceeași „răsculare s-a luminat” prin *idei* asimilabile „forme moderne de cugetare politică națională”, suscitantă de corespunzător *partid*; s-a și binerostuit pentru *Istoria partidelor politice*... un „pasaj” de text intens ori foarte expresiv „grăitor” despre *ideea națională* la xenopoliana semnificație de *conducătoare* a „timpurilor” moderne și contemporane românești: *Nedreptățile și chinurile suferite de români în timp de veacuri de la toate puterile străine cu cari veniseră în atingere nu puteau să nu facă să sară din inima lor de oțel, lovită de atâtea ori în cremenea soartei, scânteia deșteptărei iubirei de țară; căci toate doar le supor-*

tară ei, pentru a apăra mândra și frumoasa moșie în care-i răsădise Dumnezeu, și de care se alipise sufletul lor «sub pasul chinuitoarelor zile». Experiența <...> împlântase în mintea lor învățătura că numai din scuturarea jugului tuturor și din bizuirea pe propriile lor puteri putea răsări pentru ei raza de scăpare. Aceste lovituri, răsfângându-se în minți, nu puteau să nu desfunde și curgerea ideilor care singure pot înmănunchia cugetele și simțirile. Paralel deci cu lucrarea de reacție a sufletului românesc contra chinurilor pe care le suferea, se revărsau în rostiri tot mai bogate și mai usturătoare plângerile și protestările lor, unite cu o jalnică dar mândră amintire despre ceea ce ei fuseseră altă dată, și din această îndoită oglindire a gândului în suflet <...> se urzi și țesu tot mai mult, în adâncul cugetelor românești, ideea națională. Această idee, la început slabă și răzlețită <...>, se întinse tot mai mult și cuprinse tot mai numeroși împărtășitori, restrângând numărul iubitorilor și închinătorilor stăpânirilor străine, încât astfel ajunse să strângă la un loc un mănunchi de oameni din care se întrupă partidul național – acest partid car trebuia să înalțe, mai repede încă decât se putea aștepta, soarta poporului român din umilință către vrednicie, din robie către viața de sine⁹.

Note:

1. „Arhiva...”, anul VII, nr. 5 și 6, martie și aprilie 1896, p. 237-249.
2. A.D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884.
3. Idem, *Une énigme historique. Les Roumains au Moyen Age*, Paris, 1885.
4. Idem, *Teoria istoriei*, trad. din franceză de Olga Zaicik și *Studiu introductiv* de Al. Zub, București, 1997, p. 323-325.
5. Al. Zub, *Sinteza xenopoliană*, text editorial la A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. I, p. 14 și urm.
6. A.D. Xenopol, *Ideile de legi și de prevedere*, cf. idem, *Opere*, II, *Studii*, text ales și stabilit, note și comentarii... de Dorina Rusu, cu *Prefață* de Alexandru Zub și *Postfață* de Eugen Simion, în colecția *Opere fundamentale*, coord. Eugen Simion, București, 2019, p. 229 și urm.
7. Idem, *Istoria partidelor politice în România. De la origini până la 1866*, Partea I, *De la origini până la 1848*, București, 1910, p. I și urm. (*Prefață*).
8. *Ibidem*, p. 1-25.
9. *Ibidem*, p. 25 și urm.

EDUCAȚIE ȘI CARACTER (II)

Mircea PLATON

3. Societatea globală vampirică

Așadar e creștinește să trăim de pe urma muncii noastre. Dar nu e normal să trăim de pe urma celorlalți, nu ni se spune nicăieri că Dumnezeu ne îngăduie să ne folosim de oameni pentru a câștiga de pe urma lor, să-i instrumentalizăm, să-i transformăm în motoare ale traiului nostru îmbelșugat. Or, tocmai acest lucru se petrece, pe scară largă, în lume și în România. Pentru că medicul care falsifică rezultatul analizelor sau diagnosticul sau cauza morții sau datele studiului său astfel încât să poată câștiga bani de pe urma pacienților săi vânzându-le medicamente de care nu au nevoie sau supunându-i la tratamente inutile și privațiuni de libertate inumane nu trăiește de pe urma practicării nobilei arte a medicinei, ci de pe urma oamenilor.

Pentru că judecătorul care falsifică legea și persecută omul adus cu forța în fața instanței sau venit pentru a-și afla dreptatea nu trăiește de pe urma aplicării legii și a împărțirii de dreptate, ci de pe urma omului al cărui destin îl falsifică sau nimicește de dragul unor foloase proprii.

Pentru că ofițerul de informații care, în loc să-și apere țara, se folosește de poziția sa și de secretele meseriei pentru a o vinde, nu trăiește de pe urma meseriei sale, ci de pe urma semenilor pe care-i traficează.

Pentru că profesorul sau expertul în educație care falsifică procesul de educație de dragul accesării de fonduri, al obținerii de foloase materiale din vânzarea de auxiliare, manuale sau din meditații, nu trăiește de pe urma meseriei de profesor, ci de pe urma elevilor pe care îi folosește ca generatoare de venit.

Pentru că intelectualul care trăiește vânzând la taraba televiziunilor vorbe goale nu trăiește de pe urma meseriei sale, ci de pe urma oamenilor pe care îi leagă fedeleș în plasa meșteșugită sau grosolană a minciunilor sale pentru a-i livra, ca sclavi, puternicilor zilei.

Trecem printr-o epocă în care nu se mai trăiește de pe urma practicării meseriei, ci de pe urma oamenilor. De aceea, rostul experților în orice domeniu pare a fi acela de a distruge acel domeniu: experții în educație distrug educația, experții în medicină distrug sănătatea, experții în economie distrug bunăstarea oamenilor, experții în politică distrug polisul, ne fac imposibilă conviețuirea, experții în *fake news/misinformation/disinformation* distrug obiectivitatea jurnalistică și cenzurează arbitrar știrile, experții în justiție distrug justiția, experții în integritatea alegerilor distrug orice urmă de alegeri libere și cinstitute. Nu se mai trăiește de pe urma meseriilor, ci a oamenilor. Cu alte cuvinte, s-a generalizat un soi de vampirism. Trăim de pe urma vieții altora. Întreaga chestiune a declinului societal ține de această raportare greșită, degradantă în fond, la educație. Școala, activă, digitală, incluzivă, diversă și echitabilă nu ne învață cum să ne trăim demn viețile, ci ne procesează în vederea obținerii unei patalamale care ne îngăduie să trăim de pe urma vieții altora, care ne facilitează vampirizarea altora, care ne pune în poziția de a ne putea suge de viață semenii. Problema deprofesionalizării nu e doar una sociologică, ci mai ales una ontologică pentru că afectează integritatea ființei noastre: ca agresori și ca victime, ca vampiri și ca victime. Schimonosește și

împuținează ființa. Abandonul generalizat, în masă, al criteriilor deontologice, căldășia generalizată a unor întregi corpuri profesionale întru înfăptuirea de abuzuri în serviciu, de crime și fărădelegi, e un semn al vampirismului colectiv. Nu suntem creștini, suntem demoni, adică, în sens etimologic, distrugători.

4. Școala clasică și oamenii liberi

Școala clasică, moștenită de la greci și romani, trecută prin Bizanț și universitățile Apusului, a înțeles rostul educației exact în sensul Biblic de mai sus. Astfel, învățatul Pier Paolo Vergerio [Petrus Paulus Vergerius] (1370-1444), profesor de Logică la Bologna, Padova și Florența, care a studiat greacă veche cu Manuel Chrysoloras și care a participat la Conciliul de la Konstanz și a publicat *Africa* lui Petrarca, preciza cât se poate de clar care sunt scopurile educației liberale în tratatul său *De ingenuis moribus et liberalibus studiis adolescentiae* [*Despre caracterul și studiile liberale ale tinerețului*] (circa 1402-4), care a fost până la mijlocul veacului al XVI-lea, vreme de 150 de ani, unul dintre cele mai citite și studiate în școli cărți despre rostul educației. *De ingenuis moribus* a circulat în zeci de ediții tipărite și în extrem de numeroase copii manuscrise, fiind legată, de obicei, cu un tratat pe aceeași temă al lui Plutarh, *De liberis educandis* [*Despre educarea copiilor*], și cu unul al Sf. Vasile cel Mare, *De legendis antiquorum libris, sive De liberalibus studiis* [*Despre cititul cărților vechi sau Despre studiile liberale*]. *De ingenuis moribus* este deci cu adevărat reprezentativă pentru ceea ce lumea greco-romano-bizantină-catolică, adică a culturii și civilizației europene propriu-zise, era convinsă că trebuie să fie educația. Vergerius, părintele pedagogiei moderne, așeza educația în raport cu virtutea:

„Numim «liberale» acele studii care sunt demne de un om liber; acele studii cu ajutorul cărora urmărim dobândirea sau dezvoltarea înțelepciunii și a virtuții și care antrenează și dezvoltă cele mai înalte daruri ale trupului și minții care îi înnobilează pe oameni și care sunt pe bună

dreptate considerate ca fiind răsplata virtuții. Căci pentru un temperament vulgar câștigul și plăcerea sunt singurul scop al existenței, pe când pentru o natură nobilă, virtutea și renumele. Prin urmare, este de cea mai mare importanță ca, încă din pruncie, acest țel, acest efort să fie menținut mereu viu în mințile în creștere”¹.

Așadar, scopul educației este acela de a obține nu plăcerea și câștigul, căutate de firile joase, ci virtutea și înțelepciunea, caracterul și renumele, *honor et gloria*, acea bună reputație care supraviețuiește în timp, care face astfel încât numele celui care o capătă să fie pomenit peste veacuri². Un fel de veșnică pomenire de felul celei care, spunea Isus Sirah, este specifică posterității înțeleptului („Nu va pieri pomenirea lui și numele lui va fi viu în neamurile neamurilor. Înțelepciunea lui o va spune neamurile, și lauda lui o va vesti adunarea. Cât va trăi, numele își va face mai mult decât o mie; și când va muri, va spori mărirea lui”).

Țelul educației e dobândirea caracterului și a pomenirii în veac. Cu alte cuvinte, scopul educației este întemeierea unei noi continuități, a unui nou reper, în persoana și renumele celui vrednic să rămână în memoria urmașilor. Nu câștigul și plăcerea. Și totuși, toate reformele educației din România s-au făcut pentru a așeza ca scop al educației câștigul și plăcerea, starea de bine, confortul, prosperitatea obținută prin adaptarea la cerințele pieței globale a muncii. Până și marile școli „Ortodoxe” din România educă pentru succes, ca și cum succesul ar fi provincia noastră, și nu datoria. Educația pentru succes, nu pentru îndeplinirea datoriei, este, din punct de vedere creștin, una dintre cele mai mari și mai smintitoare escrocherii, iar din punct de vedere societal este o nesfârșită sursă de oameni lipsiți de caracter.

Căutați în toate legile referitoare la educație din ultimii 25 de ani ceva legat de caracter. Cum poți vorbi de educație fără să așezi în centrul ei caracterul? Educația este acel proces structurat prin care omul este scos la liman (*ex ducere*), scos la mal, scos în lumea largă, așezat pe pro-

priile picioare, condus către maturitate, liber să lucreze cu Dumnezeu pentru mântuirea lui și a celorlalți. Educația, ca proces structurat, se face deci până la o anumită vârstă, e specifică tinereții, când sufletul și mintea sunt maleabile, când creierul e maleabil și poate absorbi lucruri noi, poate lega sinapse și croi poteci ale învățării. De aceea educația nu are a se confunda cu școala vieții, cu experiența de viață, cu acumularea autodidactă și lipsită de structură făcută la anii maturității. Și nici cu celebra, și în timpul comunismului, și acum, „educație pe tot parcursul vieții” sau „formare continuă”, care e fie, în cel mai bun caz, o reprofilare subalternă, fie, în cel mai rău, reeducare și autoreeducare.

Se tot citează o apoftegmă anonimă, dar pusă mai faimos în circulație de Einstein într-un eseu „Despre educație”, cum că „educația este ceea ce rămâne după ce uiți tot ceea ce ai învățat la școală”³. Dar educația în acest sens einsteinian e o formă de senilitate, de demență senilă. Ca să nu fie astfel, trebuie să nuanțăm panseul de mai sus în sensul că educația este ceea ce îți rămâne din procesul structurat de învățare și de antrenare a caracterului prin care ai trecut în copilărie, adolescență și prima tinerețe. Rezultatele acestui proces, după cum arată Manfred Spitzer, supraviețuiesc cel mai bine îmbătrânirii și pierderii memoriei pentru că atunci, la tinerețe, se dezvoltă în creier sinapsele cele mai ramificate și mai profunde⁴. De aceea, odată cu îmbătrânirea, putem uita ce ni s-a întâmplat ieri sau acum zece minute sau acum o lună, dar ne amintim foarte clar lucruri din copilărie pe care în timpul vieții adulte părea că le-am uitat. Pentru că atunci, în copilărie, adolescență și prima tinerețe este creierul cel mai capabil să înțeleagă, să absoarbă, să memoreze și să lege între ele în mod structurat cunoștințele și experiențele venite din afară. Tocmai de aceea este importantă educația formală bună, pentru că sistemul de referință astfel obținut devine caracter și poate supraviețui dincolo de toate lucrurile și informațiile utile și pragmatice cu care suntem siliți a ne ocupa ca

adulți. Orice bătrân senil caută plăcerea (de exemplu, vrea să mănânce dulciuri, înghețată), dar nu mai poate căuta bunul renume sau virtutea. Nu e normal așadar să fixăm ca scop al educației lucruri pe care le putem căuta și în stările noastre cele mai diminuate. Succesul ține de Dumnezeu, plăcerea ține de bestia/animalul din noi. Omului îi e dată datoria, dragostea față de Dumnezeu și de oameni, desăvârșirea caracterului prin lucru.

5. Pecetea caracterului

Dar ce e caracterul? Sensul prim, etimologic, elin, are de-a face cu un „semn săpat (în piatră, în metal) sau scris” – latinescul *character* vine din elinul *kharaktēr* „semn gravat” sau „simbol sau amprentă pe suflet” sau instrument de gravat (de la *kharassein* „a grava”). În epoca elenistică, sensul literal s-a extins prin metaforizare și caracterul a devenit calitate sau sumă a calităților care definesc și disting o persoană de altele. Ce anume ne face unici? Ce anume ne definește ca persoane? Chipul lui Dumnezeu din noi. „Pecetea prezenței lui Dumnezeu în inima omului”, după cum spunea Părintele Zaharia Zaharou. Caracterul are de-a face cu manifestarea chipului lui Dumnezeu din noi. Mântuirea, cu asemănarea. Caracterul este chipul lui Dumnezeu din noi și dăm dovadă de caracter atunci când în comportamentul nostru se manifestă acest Chip. Educația te învață cum să te porți fără încetare în acest Chip.

Dar chipul lui Dumnezeu are de-a face cu Adevărul, Binele și Frumosul. Adevărul este ceea ce e adevărat. Cu alte cuvinte, adevărul este ceea ce sporește realitatea, ceea ce se alătură realității văzute sau nevăzute. Ceea ce corespunde acestei realități: adică ceea ce producem confirmând realitatea, sporind-o.

Adevărul. Binele. Frumosul. Nu există în legea educației. Nu există nicăieri. Au fost înlocuite de Diversitate. Echitate. Incluziune, o treime negativă. Și de Utilitarism și starea de bine. Care ne-au dat generații după generații, după

cum a fost moda, de avocați fără talent, de economiști fără minte, de doctori mercenari, de preoți fără vocație, de universitari refuzați de idee. Toți, atrași de câștig. Pentru că acea meserie „se căuta”. Pentru că pe baza unei atestări în acea meserie puteai să-ți vampirizezi semenii, să-i storci de viață.

Părintele Dumitru Stăniloae a descris cel mai bine această stare a omului care uită de chipul lui Dumnezeu din el, care trăiește căutând doar plăcerea, câștigul și satisfacerea vanității:

„Pe când viața spirituală a celui ce are pe Dumnezeu și pe semenii săi ca parteneri și conținuturi de cunoaștere și de iubire sporește mereu în plinătate și bucurie, viața celui ce nu cunoaște ca vrednice de prețuire decât cele trecătoare și eul său devine un chin al golului, al lipsei de sens, al absurdului întregii existențe. Acela trăiește permanent sentimentul celui ce ar vrea să piară, dar de existență, totuși, nu poate scăpa. Așa cum nu și-a dat-o el, nici nu și-o poate lua el. Aceasta este moartea trăită veșnic sau iadul. De aceea nici chipul lui Dumnezeu nu se șterge în el cu totul, ci se strîmbă din ce în ce mai mult, devenind tot mai hidos, din frumos cum era. Chiar moartea lui cu trupul nu e și o distrugere a sufletului, ci mai mult o corupere a lui, care corespunde coruperii trupului. Poate ca un fel de trup corupt și în continuă dar nesfârșită corupție va fi și trupul lui înviat”⁵.

De ce ne mirăm că adolescenții se droghează și se sinucid și se îmbolnăvesc psihic în momentul în care școala este organizată prin lege și ca sistem de comportament în jurul câștigului, plăcerii și minciunii egocentrice? Unde sunt Binele, Adevărul și Frumosul? Unde e tot ceea ce dă sens vieții? Unde e ceea ce dă viață? Unde sunt tinerii educați, înălțați în acest sens? Unde este educația care poate face din elevi nu coji ale minciunii, ci niște oameni care se umplu de viață, care își sporesc propria realitate sporind realitatea din jurul lor? Unde sunt profesorii care nu își folosesc elevii de dragul accesării fondurilor? Care-și fac datoria? Unde sunt părinții care să-și facă datoria cerând ca fiii și fiicele lor să fie educați la școală

pentru caracter și veșnică pomenire, nu pentru spirit mercenar și viclenie târâșă? Unde sunt profesorii și părinții care să caute vocația elevului? De ce producem falși doctori (dedicați îmbolnăvirii omului), falși profesori (dedicați ignoranței), falși intelectuali (dedicați minciunii), falși oameni ai legii (dedicați bunului plac), falși arhitecți (dedicați urâtului) ș.a.m.d.?

Școala de azi nu mai este axată pe ideea de educație în sensul îndeplinirii datoriei față de Dumnezeu și de manifestare prin caracter a chipului lui Dumnezeu din noi. Această școală acoperită pedagogic de cerințele unei societăți concentrare doar pe câștig, succes, plăcere și egocentrism a fost cel mai bine descrisă de marele pedagog creștin și nobil de viață veche Edward Lyttelton:

„În privința acestui subiect, nu te lăsa atras de toți genialii flecari optimiști care caută să-i convingă pe tineri că e ceva în neregulă cu eșecul. Eșecul poate să aibă de-a face cu alegerea metodei greșite și de obicei are de-a face cu alegerea unui scop greșit; dar eșecul, atunci când e provocat de alegerea unui scop greșit, cu alte cuvinte, care nu are urmărește facerea voinței lui Dumnezeu, e mai bun decât succesul. Totul se învârtă în jurul aceluiași punct. Dacă înțelegem personalitatea, puterea și iubirea lui Dumnezeu, atunci vicisitudinile vieții nu contează pentru că, dacă facem voia Lui, eșecul nu poate fi decât aparent. Cu alte cuvinte, viața dedicată lui Dumnezeu e trăită cu mereu sporita convingere că din toate relele și ororile noastre finite decurge un bine infinit, cel puțin pentru cei care reușesc să le înțeleagă rostul. Acest rost este înțeles mai întâi prin faptul că te învață ceva, apoi prin faptul că îl vezi, și apoi prin faptul că îl trăiești. Acesta este secretul oricărei educații și suprema noastră datorie. Dar chiar și cea mai bună viață lumească nu are decât un principiu, unul probabil că foarte nobil, dar care până acum nu a încetat să eșueze și care pare să eșueze din ce în ce mai rușinos pe măsură ce îl aplicăm mai insistent. Acest principiu este acela de a-i face pe toți fericiți și de a nu ne gândi serios la Dumnezeu decât ca posibil secund al

nostru în această întreprindere. Și în această calitate trebuie să recunoaștem că El ne e de minim ajutor, de fapt, că nu e cu nimic mai eficient decât o comisie ministerială. Acestea sunt principiile între care trebuie să alegem; și prima cerință este ca fundamentala și ireconciliabila diferență dintre ele să fie clar recunoscută de toți cei care-i educă pe tineri [...] Ce discut aici este dacă adevărurile revelației trebuie să fie predate de dragul lor, indiferent de rezultate, sau doar în măsura în care le putem găsi vreo utilizare. Înainte de a ataca fondul problemei, doresc să atrag atenția că suntem aproape cu toții incapabili să judecăm corect importanța vitală a revelației lui Dumnezeu din cauză că abandonăm atât de flagrant, stăruiitor și orbește cele mai profunde și mai sacre convingeri în mult mai simpla sferă a moralei. Gândiți-vă doar: cum poate un biet om care, ani la rândul, și-a smuls fără să-și dea seama gândul de la Dumnezeu pentru a se gândi numai la sine, cum poate deci un asemenea om să judece cutremurătoarele taine dăruite credinței și înțelegerii noastre, mai ales că nu poate să le judece altfel decât în funcție de cum și cât îl ajută pe el și pe alții în lupta pentru câștig material sau în satisfacerea dorinței de împăunare sau a poftei de aplauze. Deci, Henry, dacă ce am spus până aici e adevărat, educația e un lucru; dacă e fals, educația e altceva. În primul caz, e ceva simplu, inteligibil și iradiind cea mai luminoasă speranță. În cel de-al doilea caz, e un jalnic, încâlcit și total lipsit de valoare haos de obiective crucișe și eforturi veșnic eșuate care inițial promit ceva dar care niciodată nu duc la nimic; și cu cât ne încăpățânăm pe acest drum, cu atât tot sistemul de educație devine mai uscat, mai steril și mai duhnind a moarte”⁶.

Recunoașteți starea școlii românești de astăzi în cuvintele lui Lyttelton de acum un veac? Recunoașteți valoarea trecutului? A reperelor? Atunci, nu mai stați. Avem de ridicat școli care zidesc caractere. Adevărul, Binele și Frumosul ne cer să știm și să facem bine atât de multe lucruri. Trebuie să ne recăpătăm stăpânirea de sine și de propria țară refăcând legătura cu tot ce ne-au

lăsat strămoșii. Pentru că ei ne-au transmis, la ei am văzut și împreună cu ei am trăit Adevărul, Binele și Frumosul. Educația nu are cum să fie, așa cum vor stăpânii noștri de azi, o procesare digitală a omului. Educația este, de fapt, aceea ieșire din palat a Împăratului împreună cu fiii săi pentru a da roată împărăției, pentru a le arăta ce le lasă moștenire. Educația e împroprietărire și înrădăcinare. Educația e familiarizarea și transmiterea de patrimoniu, de împărăție de Adevăr, Bine și Frumos. O împărăție cu multe conace și moșii înfloritoare. Unde pustiul nu mai poate călca, nici în miez de noapte, nici în plină zi.

(Text prezentat în variantă prescurtată pe 6 octombrie 2023 în cadrul conferinței „Împreună pentru copii” de la Târgu-Mureș)

Note:

1. „Liberalia igitur studia vocamus, quae sunt homine libero digna: ea sunt quibus virtus ac sapientia aut exercetur aut quaeritur quibusque corpus aut animus ad optima quaeque disponitur, unde honor et gloria hominibus quaeri solet, quae sunt sapienti prima post virtutem proposita praemia. Nam ut illiberalibus ingeniis lucrum et voluptas pro fine statutur, ita ingenuis virtus et gloria. Oportet igitur a prima infantia his intendere et ad sapientiam omni studio conari” (Craig Kallendorf, ed. și trad., *Humanist Educational Treatises* [Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002], p. 28).
2. Gianni Guastella, *Word of Mouth Fama and Its Personifications in Art and Literature from Ancient Rome to the Middle Ages* (Oxford: Oxford University Press, 2017), p. 5, 282.
3. Albert Einstein, *Out of My Later Years* (New York: Kensington Publishing, 1984 [1956]), p. 36.
4. Vezi primele două capitole din Manfred Spitzer, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noiel tehnologii*, trad. Dana Verescu (București: Humanitas, 2020), pp. 25-55.
5. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu* (Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1987), p. 12.
6. Edward Lyttelton, *Letters on Education* (Cambridge: Cambridge University Press, 1922), pp. 61, 41. Cartea se află sub tipar, împreună cu toată opera pedagogică a lui Lyttelton, la Editura Institutului de Studii ale Modernizării „Alecu Russo”/

PAUL GEORGESCU

Ioan HOLBAN

„Nu cred că se poate scrie despre un scriitor bun, transformându-l în personaj, pentru că el nu poate fi înțeles în afara scrisului său, iar în momentul în care lipsește această trăsătură esențială, obsesia creației, de fapt chiar esența însumui, totul devine de neînțeles, caricatural, poate chiar stupid“; această afirmație tranșantă a lui Paul Georgescu poate explica, cred, esența dialogului său cu Florin Mugur, dar și „deruta“ unei părți a criticii de întâmpinare care s-a grăbit să caute în volumul celor doi epoca istorică și personajele sale, așteptând adică „mărturisiri complete“ de la omul Paul Georgescu.

În locul unor „dezvăluiri spectaculoase“ ale culiselor literare și, de ce nu?, politice și sociale ale perioadei „obsedantului deceniu“ șase, cititorul află în *Vârstele rațiunii* (1982) detalii despre drumul pe care l-a parcurs scriitorul de la „începuturile cam dificile“ până la ultimele romane, despre obsesiile, lecturile, temele, motivele, topos-urile și experiențele prozatorului, despre *viața cărților* lui Paul Georgescu; cartea sa de convorbiri cu Florin Mugur reprezintă, de aceea, o radiografie a creației și a condiției creatorului: legate separat, desfăcute de glazura „taclalelor“, multe din răspunsurile și gândurile exprimate aici pot alcătui ceea ce s-ar putea numi „romancierul Paul Georgescu par lui-meme“. Scrisul și existența lui Paul Georgescu se identifică întrucât romancierul, ca și personajele sale, crede, mai întâi, în suprapunerea totală a *vieții* și *cărții*. Cu această premisă a identificării vieții cu literatura, Paul Georgescu abordează condiția romancierului și, implicit, eficiența, în sens gramscian, a scrisului său; iată câteva dintre elementele care conturează acest statut al prozatorului între ceilalți scriitori, grupe, toate, în jurul unei acute necesități a cunoașterii: el, romancierul, „trebuie să-și cunoască în adânc personagiile, cu destin interior cu tot“, acest drum al cunoașterii fiind „același pentru un sociolog ca și pentru un prozator“, trebuie să știe bine „lecția obiectivi-

zării“ fiind, în același timp, „obligat să fie lucid și să se exprime exact“, trebuie să ia o atitudine, dar numai „acolo unde a înțeles“ totul și, pentru aceasta, se cuvine să-și aleagă acel „mediu“ și acel „test“ pentru personaje pe care le cunoaște în adâncime. Această ultimă afirmație vizează, prin extindere, nu doar condiția prozatorului, dar și pe aceea a criticului care se ocupă de perioade (medii) pe care nu le-a *trăit* și despre care nu poate ști decât din cele ce a *citit*; pentru că, dacă „judecata estetică“ privește calitățile operei înseși în afara „adevărurilor“ sau „minciunilor“ despre epoca pe care aceasta o cuprinde, cealaltă „judecată“, pe care o emitem asupra omului care a scris opera, va fi viciată în mod esențial de existența acestei distanțe dintre *trăire* și *lectură*; nu „adevărul“ unei cărți contează, ci realizarea sa „estetică“ și nu „adevărul“ faptelor unui om, înșelătoare deseori prin aparențele de „vinovăție“ sau „nevinovăție“, poate constitui „criteriul“ abordării critice, ci „adevărul“ despre ceea ce a făcut creatorul: confuziei acestor două planuri atât de diferite i-au căzut „victime“ multe romane despre „obsedantul deceniu“ și, iată, și *Vârstele rațiunii*: așa cum cutare roman a fost trecut în raftul trei al bibliotecii din cauză că cel care l-a comentat a avut impresia că autorul evită să spună „adevărul“ (nu-i mai puțin adevărat că alte texte au devenit „epocale“ conform aceluiași „criteriu“), tot astfel afirmațiile lui Paul Georgescu din convorbirile cu Florin Mugur au fost plasate sub zodia „nesincerității“: unii au căutat niște adevăruri, iar Paul Georgescu l-a spus pe al lui.

Iar acest adevăr al lui Paul Georgescu este – spunem – cel al cărților sale; dincolo de imaginea revelatorie a unei dinamici a lecturilor „eficiente“ ale romancierului (Gide, Rolland, Descartes, Freud, Malraux, Spinoza, Marx etc.), în *Vârstele rațiunii* prozatorul este cel care face mult căutatele „mărturisiri complete“: el insistă, de pildă, asupra raportului dintre libertate și lege morală, pe temeiul căruia evo-

luaă toate personajele sale, vorbește despre râsul eroilor ca despre „o formă a libertății” față de determinările existenței, despre „taclaua” din jurul filtrelor nenumărate de la cafiné Sumbasacu, despre balcanism (lealitate, asprime, dar și „tacla cu caimac”), despre „amețeala” verii, despre kief, despre corelația dintre eveniment și temperament, despre ambiguitatea specifică romanelor sale, despre geneza cărții din carte, despre ironia care rezultă din tensiunea privirii „ironice” asupra celui care mimează sentimentele și despre intensificarea trăirii prin observarea lucidă a propriului complex afectiv, în fine, despre „demonstrația socială și politică” a cărților sale. Tot ceea ce spune Paul Georgescu în dialogurile sale cu Florin Mugur se circumscrie acestui adevăr esențial al creatorului care *numai* prin scris își „asumă destinul” și își trăiește epoca; pentru el, „a scrie e o necesitate interioară”, orice carte devenind astfel „o încercare de a descoperi o estetică a trăirii”: această identitate dintre trăire și literatură, care se manifestă în și prin transferul de calități de la un termen la celălalt, constituie „miza” convorbirilor cu Florin Mugur și mecanismul care guvernează succesiunea vârstelor prozatorului Paul Georgescu. Iar dacă *Vârstele rațiunii* oferă prin vocea scriitorului calitatea și reperele esențiale ale acestei identități, romanul *Coborând* (1968) o face prin intermediul vocii personajului; scriitorul și eroul său vorbesc la fel, unul se confesează lui Florin Mugur, celălalt sieși și însoțitorului (cititorului) său: pentru personajul din *Coborând*, literatura este *tentație, plăcere, necesitate a exprimării, catharsis* și descântec de alungat înfățișările diforme ale întunericului, *suferință, armă*, calea trecerii de la contemplație la *acțiune*. Literatura ca act de exasperare, dar și ca necesitate lăuntrică este, pentru cel care o scrie sau o trăiește citind-o, *pharmacos*; bucuria și suferința textului devin, de aici, constante ale prezenței scriitorului și ale manifestării personajului său: Matei Poenaru scrie *O viziune a Paradisului*, Miron Poenaru coboară, prin scris, în infernul interior, pentru personajul din *Înainte de tăcere* (1975) nu e posibil „să începi o viață nouă, fără un caiet mare și intact alături”, doctorul Dumitru Poenaru se duce în grădină „să citească în liniște despre suferințele umane”, personajul-romancier Gabriel Dimancea din *Revelionul* (1978) și *Vara baroc* (1980) evaluează tot ceea ce trăiește ființa sa, căutându-și sinele înlăuntru și în afară, într-o „atracție, repulsie, într’un balans baroc”, pentru ca personajele din *Solstițiu tulburat* (1982) să-și dezvăluie traiectul destinului lor sub semnul unei adevărate „fatalități literare”; pentru Paul

Georgescu și personajele sale, scrisul și lectura literaturii înseamnă *trăirea* existenței înseși.

De la volumul de debut în proză, *Vârstele tinereții* (1967) până la *Mai mult ca perfectul* (1984), scrisul lui Paul Georgescu trasează liniile devenirii unui spațiu continuu constituit sub semnul identificării dintre *viață și carte*: „a scrie înseamnă a exista”, declară personajul din romanul *Înainte de tăcere*, precizându-și astfel propriul statut existențial, precum și pe acela al creatorului său. Eul reprezintă subiectul, iar nemulțumirea de sine, suferința – obiectul cărților lui Paul Georgescu; resortul declanșării autoanalizei (textului) personajului este acel *cumul negativ* care, trasând brutal limitele ființei, îi marchează definitiv destinul: măsura suferinței sale este acel „dolorimetru cu metronom”, simbol al durerii provocate de ceilalți, dar și al teroarei scurgerii timpului. Totul se desfășoară aici ca într-un roman polițist în care perspectiva se inversează: nu interesează detectivul, nici ucigașul, ci victima care caută cu disperare momentul erorii. Această dinamică a evoluției personajului este re-prezentată în narațiune, mai întâi, printr-o anume modalitate de tratare a spațiului exterior. Elementele acestuia se dispun în trei categorii, deosebite din perspectiva funcționalității lor în text: *indici, indicatori și avertizori*. În prima categorie, a indicilor, se înscrie *peisajul* exterior a cărui dezordine o anunță pe aceea umană, interioară. Peisajul devitalizat, pluvial din *Vârstele tinereții*, *Doctorul Poenaru* (1976) și *Coborând* sau cel canicular din *Vara baroc*, *Siesta* (1983) și *Mai mult ca perfectul* constituie un astfel de indiciu, ambiguu dar sugestiv, anticipând substanța și sensul evenimentelor care vor fi povestite. Din cuprinsul celei de-a doua categorii, a indicatorilor, aș semnala, în primul rând, *camera*. Spațiu închis, realizând doar o legătură mijlocită cu exteriorul, camera este o supradeterminare a celui care o locuiește, îl exprimă dar, în același timp, îl oprimă. În *Coborând*, de pildă, în camera lui Miron Poenaru se află un birou cu o „suprafață intelectuală” și cinci biblioteci; spațiul este o oglindă a personajului pentru că, iată, biroul, hârtia și cărțile sunt singurele certitudini, iar energia creației este superioară celorlalte forme care „sunt dar nu se văd”: organizarea încăperii obligă personajul la scris, dezvăluie cu o clipă înainte preocupările locatarului ei. *Camera opresivă* din *Coborând* devine o *cameră agresivă* în *Înainte de tăcere*: becul care arde permanent, ușa de metal care nu poate fi deschisă decât din afară, ochiul intrusului care observă totul printr-un „iuda”, peretele cu un brâu roșcat, în nuanța ploșniței strivite, cimentul de culoarea

șobolanului mort, fereastra așezată prea sus, lipsa cărților conturează celula, simbol al agresivității. Tot astfel, în secvența care deschide romanul *Doctorul Poenaru*, naratorul descrie o cameră, de această dată *neutră*: „Camera, fără ferestre, era întunecoasă, dar răcoroasă vara și ferită, iarna, de geruri și crivăț, astfel că alcătuia un mediu vătuit, neutru și constant“. Această „neutralitate“ a spațiului este și a personajului până la finalul romanului („închise fereastra, traversă holurile, ieși în verandă. Deschise ușa“) când, prin ieșirea din spațiul închis, neutru, suficient sieși, ajunge la clipa dorită a realizării opțiunii. Funcția esențială a indicilor și indicatorilor, aceea de a *indica* prin sugestie sau gest, este amplificată de elementele celei de-a treia categorii amintite, a avertizorilor. Aceștia constituie repere ale spațiului exterior (peisaj sau cameră) care se transferă în planul interior, subiectiv, devenind obsesii ale eului: acoperișul roșu, blocul veșnic întunecat din fața ferestrei, cărțile, oglinda, reprezintă asemenea obiecte-obsesii care avertizează cititorul asupra calității și sensului proceselor psihologice pe care le traversează personajul.

Destinul acestuia evoluează în limitele unui raport tensional care se creează între *principiu* și *realitate*; distanța care separă cele două repere, ipostaze ale corelației mai generale ce se stabilește între esență și aparență, marchează definitiv statutul personajului: ecuația lor existențială este enunțată încă de la nulele din *Vârșele tinereții*. Astfel, pentru doctorul din *Vizite*, o prefigurare a lui Dumitru Poenaru, valoarea umană se definește doar prin raportare la Viață și Moarte, în timp ce visul lui Matei Poenaru din *O viziune a Paradisului* este deplina libertate interioară și socială. Tânărul profesor din Sarica vizează esența, principiul, fiind însă vulnerabil la asaltul concretului, al vieții care impune compromisul. Destinul lui Matei Poenaru, pentru care *a fi* înseamnă *a nu avea*, se desfășoară sub semnul acțiunii determinismului social; el este fiul Arhitectului, primește periodic de la acesta o sumă importantă de bani cu care își „plătește“ libertatea, averea tatălui său distruge prietenia cu Dan ce câpătase, printr-un efect de perspectivă, calitatea unei sinteze a adolescenței: imposibilitatea de a-și apăra himera de otrava compromisului îl conduce, în cele din urmă, la eșec: „Libertatea mea interioară e determinată, a fi se baza pe a avea“. Viziunea Paradisului său este una a fluentei continue, a transparenței, a mișcării fără efort, a eliminării suferinței opțiunii, mereu în căutarea imobilității iluzorii zone a conceptelor. Și pentru doctorul Dumitru Poenaru, trecutul reprezintă lanțul viito-

rului, pulverizându-i visele de libertate: „datoriile trecutului“, permanenta criză financiară, anulează iluzia libertății absolute, trecutul negând astfel aspirația intimă a ființei. Tot așa, Gabriel Dimancea este învins de obligațiile morale pe care le are față de conu Pribegeanu, protectorul mamei sale, tocmai atunci când se hotărâse să părăsească terenul alunecos al vorbelor pentru acela, ferm, al faptelor. Două sunt efectele acestei neputințe de a rezolva opoziția tranșantă dintre principiu și viață, libertate și determinism: „*existența ca somn întrerupt*“, instalarea unei „amețeli a sentimentelor“, provocând acea „beție de a fi“ numai prin simțuri (Matei Poenaru, personajul din nuvela *Pilaf*, Adrian și bătrânul jude din *Vacanța*) și „belferizarea“ care înseamnă acordarea unei valori compensatorii ideilor și amânarea *sine die* a momentului opțiunii. Majoritatea textelor lui Paul Georgescu urmăresc reconstituirea unei biografii, a „belferului“, a cărei dimensiune esențială este *așteptarea activă*. În așteptarea celui ceva care să tulbure cenușiul cronic și amorf al după-amiezilor platoneștiene, Gabriel Dimancea și prietenii săi vântură idei la cafiné Sumbasacu, la magazinul *Peștișorul de aur* sau la restaurantul *Chifteaua ideală*, risipindu-se în discuții sterile purtate la masa cafenelei pe care personajele din *Vara baroc*, ca și cele din schițele lui Caragiale, o confundă cu agora antică. În toate narațiunile lui Paul Georgescu, aceasta fusese ipostaziată prin intermediul *cercului de prieteni*: Sandu, Mircea, Adrian, Gaius din *Vizite*, Valentin, Tică, Marcel din *O viziune a Paradisului*, X, Y, Z din *Coborând*, Toma, Vasile, Eugen, Matei din *Înainte de tăcere*, conu Alecu, Mircea Voican, Bătcă, Pascal din *Doctorul Poenaru*, Radu, Emil, Vlad din *Revelionul*, Victor, Sănducu, Dogaru, Tiberiu, Milan din *Vara baroc* reprezintă pentru personajele focale reperele definitorii ale propriei lor personalități. Certificatul calității umane a ființei nu poate fi validat decât prin această confruntare cu ceilalți: omul în relație cu sine este, mai întâi, un om în relație cu celălalt.

Naratorul nu urmărește *persoana*, ci *figura* personajului, care se constituie ca o rețea impersonală de simboluri ascunse sub numele propriu. Acesta devine un instrument de schimb care permite substituirea unei unități nominale cu o serie de semnificații: Gabriel Dimancea, Matei și Miron Poenaru sunt niște răzvrățiți care nu au însă forța împlinirii practice a opoziției teoretice față de o anume textură socială, Milan, avocatul fără clienți, și Agaton, poetul fără geniu, poartă masca dezabuzării în spatele căreia se

ascund niște suflete hărțuite de imposibilitatea exasperantă a realizării opțiunii, Dogaru, venerabilul director al liceului din Platonești, și esteticianul Pausanias încearcă să-și ascundă cu grijă perversiunile. Personajul este un produs dar și un mecanism combinatoriu, persoana sa putând fi substituită oricând cu o alta, cu condiția ca suma semnificațiilor care conturează figura vizată de narator să rămână constantă. Această sumă a semnificațiilor constituie un tip uman, caracteristic pentru o anumite categorie socială prin care prozatorul reconstituie o întreagă epocă istorică. Constelația de destine pe care o propune proza lui Paul Georgescu adună în ea întreg universul politic și social al perioadei interbelice. În *Coborând*, sub travestiurile platoniciene de la banchetul lui Agaton, de pildă, se pot ghici ușor tipurile umane re-prezentând partidele politice sau clasele sociale și lupta intereselor lor. „Am încercat să păstrez, să evoc o anumite calitate a umanului, o anumite atmosferă irepetabilă, ce și ea a dat o măsură a epocii, a omului, măsura tuturor lucrurilor“, spune personajul-romancier din *Înainte de tăcere*, plasându-și propriul destin la punctul de convergență al temperamentului cu politicul: existența individului este măsura timpului istoric pe care acesta îl parcurge. Vieți neepice în „târguri unde se moare“ – aceasta ar fi una dintre posibilele propoziții sintetice referitoare la proza lui Paul Georgescu; numai că existențele aparent amorfe, desfășurate în „locuri unde nu se întâmplă nimic“ (Amara, Sarica, urbs Ialomitensis, Platonești) oferă măsura exactă a epocii reconstituite, iar în târgurile „aproape neînsemnate, zvârlite excentric pe harta țării“, în care „e exclus să se petreacă vreodată o dramă“, se întâmplă Totul, istoria adică. Sub haina, gesturile și „leorbăiala“ belferilor, ale „fripturiștilor“, ale „chiaburilor intelectuali“ se insinuează acel „sens tragic al evenimentelor“ aparent anoste care tulbură formula stabilității precare a acestor „băieți deștepți, cu lecturi și replică“. Destinul lui Gabriel Dimancea sau acela al lui Matei Poenaru repetă, în fapt, tragedia omului modern care trăiește între moartea lui Dumnezeu și aceea a lui Pan, încercând să-și depășească suferința prin conștiință.

„Rostul literaturii nu e de a prezenta o avalanșă de fapte dramatice, din ce în ce mai spectaculoase, până la cascada finală (despre asemenea fapte ne informează ziarele, memoriile oamenilor de acțiune, cărțile de istorie), ci de a explica modul anume în care faptele spectaculoase, sau deloc, s-au întâmplat, și mai ales de ce cineva, dintre atâtea posibilități de acțiune, teoretic infinite, și-a ales-o tocmai pe aceea pe care și-a

ales-o, iar nu pe oricare alta dintre ele, de ce, în ultimă instanță, cineva a evoluat într-un anume fel, dintre atâtea posibile“. Acest fragment din romanul *Revelionul* pune în evidență opțiunea prozatorului pentru un anumit tip de povestire în care interesează mai puțin *ce* se întâmplă și mai mult *cum* se produc evenimentele. Receptarea adecvată a acestor texte, pentru care epicul constituie planul secund al narațiunii, presupune o lectură activă, totdeauna atentă la acțiunea resorțurilor ascunse care condiționează opțiunile personajelor; acceptând pactul propus de narator, presupunând renunțarea la acel fir conducător al lanțului evenimential, cititorul trebuie să-și asume un anumit registru al lecturii, corespunzător schemei compoziționale a textului. Romanele de acest tip nu pot fi povestite, „fabula“ lor firavă va fi repede uitată; prim-planul lecturii este ocupat de personaj, al cărui nume va fi investit cu o sumă de calități, iar etapele evoluției sale reprezintă, în fapt, reperele care rămân după ce ultimul cuvânt va fi închis definitiv sau temporar ușile lumii povestite.

Elementul care realizează coeziunea deplină a romanelor lui Paul Georgescu este *numele propriu*. Vorbind despre Gabriel Dimancea, Milan, Iulia, Tiberiu sau Dogaru, povestitorul nu urmărește – cum observam mai înainte – *persoana*, ci *figura* personajului. În virtutea acestui principiu de construcție epică, personajul devine un mecanism combinatoriu, persoana sa putând fi oricând substituită cu o alta, condiția rămânând aceea de a nu se modifica suma de calități din „spatele“ numelui propriu: persoana poate să se schimbe, dar figura trebuie să rămână aceeași. Iată, de exemplu, cazul romanelor *Revelionul* și *Vara baroc*; cuplul Tiberiu-Corina din primul roman este înlocuit în cel de-al doilea cu perechea Milan-Riky Riky, păstrând însă aceeași dinamică a relațiilor conjugale: femeia, rob al fenomenului, nu visează decât la momentul când va reuși să-și smulgă bărbatul din empireul abstracțiunilor pentru a-l implanta definitiv într-o carieră sigură din planul social, aducătoare de confort, „lux, calm și voluptate“; „eminența cenușie“ a Platoneștiului din *Vara baroc* adună calitățile atotecunosătorului Gică și ale vicleanului Monel din *Revelionul*; Gabriel Dimancea schimbă cercul de prieteni pentru a regăsi aceleași figuri sub nume noi: Radu, Emil, Vlad, din primul roman pot fi redescoperiți în Victor, Sănducu, Dogaru, din cel de-al doilea; Iulia însumează toate calitățile personajului feminin din *Vara baroc*: Dorința, nepoata lui Maltezi sau văduva pe care o vizitează Gabriel și Milan pot reface figura

absență a soției lui Dimancea. Deplina continuitate între cele două romane se realizează, așadar, nu numai prin intermediul personajului focal, ci, mai ales, la nivelul acestui transfer de calități, corespunzător unei structuri de adâncime a narațiunii.

Locul în care se desfășoară acțiunea celor două romane este Platonești; o noapte a anului 1924 în *Revelionul* și luna august din vara anului 1926 în *Vara baroc* precizează coordonatele timpului povestit. Existența în spațiul orașului provincial este, aparent, apatică, uniformă, amintind de dinamica vieții din sadovenianul loc unde nu se întâmplă nimic sau de „târgurile unde se moare“, pentru a relua sintagma lui Cezar Petrescu; în spatele acestei cortine a plictisului balcanic se ascunde însă agitația specifică marilor schimbări. Limitele acestui imperiu al banalității nu pot fi depășite decât prin angajare pentru că dimensiunile ființei aspirând la completitudine sunt identice cu acelea ale dorințelor și obiectivelor propuse. Aceasta presupune renunțarea la trecutul marcat de suferință și opțiunea pentru viața prin și în prezent; după criza erotică provocată de plecarea Iuliei, Gabriel Dimancea descoperă eternitatea clipei, voluptatea de „a trăi ceea ce trăiești“. Această foame de prezent traduce necesitatea certitudinilor între ambiguitățile trecutului și virtuțile viitorului; între ficțiunea derizorie, hrănită din amintiri sau vise și frenezia concretului, personajul alege a doua soluție, trăirea clipei care singură poate oferi sentimentul de „a fi în eternitate“. Șovăielile, lipsa axului existențial sunt efectele acțiunii acelei perspective inversate prin care ființa se raportează la valorile realității obiective; reperele care guvernează destinul uman își substituie reciproc calitățile în funcție de o anume conjunctură: minciuna poate deveni adevăr, virtutea – viciu, ceea ce este frumos devine urât. Experimentul existențial pe care îl presupune trăirea clipei este urmat de comentarea lui. Traiectul care se stabilește între momentul producerii experimentului și cel al comentariului conturează unul dintre mecanismele de elaborare a textului și, totodată, o modalitate de manifestare a personajului în narațiune: „Experimentez puțin și comentez mult“, aceasta este „deviza“ lui Gabriel Dimancea: cel de-al doilea termen al formulei prin care se autodefineste personajul, comentariul, reprezintă premisa supraviețuirii sale după toate compromisurile care l-au condus la eșec și, în aceeași măsură, comentariul reprezintă nucleul care naște textul romanului.

În multe privințe, romanul *Solstițiu tulburat* este un *text de experiment* pentru Paul Georgescu, întrucât el

constituie o sinteză a ceea ce a scris prozatorul până în 1982, dar și o reacție a criticului care își strecoară subtil comentariul asupra unor cărți consacrate ale literaturii noastre (*Ciocoi vechi și noi*, *Tănase Scatiu*, *Enigma Otiliei*); mai întâi, în Daniel Nistor, personajul central din *Solstițiu tulburat*, se pot recunoaște protagoniștii din *Doctorul Poenaru* și *Coborând*, Gabriel Dimancea din *Revelionul* și *Vara baroc*, iar acțiunea se consumă în „Castelul“ Șeitanilor din preajma Platoneștilor, din acest punct de vedere romanul putând fi situat înaintea textelor amintite până aici; comun întregii creații epice a lui Paul Georgescu este tipul belferului, privit de scriitor cu simpatie dar și cu distanță ironică: consecvent cu sine și cu personajul său, Paul Georgescu oferă dreptul la existență literară unei categorii sociale, specifică perioadei interbelice, sporadic abordată însă de proza noastră. În *Solstițiu tulburat*, Daniel Nistor, Dida și Victoraș sunt reprezentanții tipului social amintit; nimic nou, până aici, numai că pe Daniel îl cheamă și *Felix*, fata iubită de acesta se numește *Otilia* care, inevitabil, va pleca cu Leonida *Pascalopol*, gazda sa este *Dinu* Șeitan a cărui fică este *Tincuța*, vizată, cum știm, de intențiile matrimoniale ale lui *Tănase* Sotirescu, iar povestea „Castelului“ se leagă de amintirea lui *Andronache* care o iubește cu patimă pe *Kera Ana*, *Duduca*; așadar, personaje „vechi“ în cadre noi; și în cadrele noi evoluția firului epic se păstrează întocmai, dar „modelul“ este transformat surprinzător: *Tănase* Scatiu Sotirescu este îndrăgostit de *Tincuța*, gospodină, cu simțul realității, atrasă de agresivitatea masculină a pretendentului, făcând parte „din categoria nasoalelor plăcute“ care găsesc timp să „proustianizeze“ (la întâlnirea cu prietena Onița „mâncăm madlene, bem ceai, ne mai aducem aminte... mai bârfim un pic...“, se destăinuie ea lui Daniel), iar ciocoi vechi (*Dinu* Șeitan) și ciocoi noi (*Tănase* Sotirescu) se întâlnesc aici sub semnul aceleiași „concepții“ despre cei care le asigură „huzurlăcul“.

Trei personaje cunoscute sunt convocate pentru a ilustra trei categorii sociale: *Dinu* Șeitan („ciocoiul vechi“, omul secolului trecut), *Tănase* Scatiu Sotirescu („ciocoiul nou“, omul secolului douăzeci, „veacul mișcării, al întreprinzătorilor cu umeri lați și cefe groase“) și *Leonida Pascalopol* („burghezul gentilom“, un „om al capitalului“). Pe ei și, mai ales, concepțiile lor are a le cunoaște studentul medicinist *Felix* Daniel Nistor în „unitatea de loc“ (Castelul lui *Dinu* Șeitan) și mica „unitate de timp“ (solstițiul unuia din primii ani ai acestui secol) pe care i le pune la dispoziție naratorul; studentul, venit aici pentru a-și

procura mijloacele necesare continuării studiilor, învață în câteva zile tot ceea ce a însemnat secolul abia apus și află tot ceea ce anunță zorii noului veac, conturând cu exactitate „situația” sa care este însă și „a mii de tineri încordați, repeziți înainte, ei neavând de ales între un înainte doar mărginit de nimic, tensiune extremă a disperării. Fără tragere îndărăt posibilă sau cotire (în hău?)”: acel „înainte” era reprezentat atunci și acolo de „oamenii capitalului” (negustorul Leonida Pascalopol, întreprinzătorul Tănase Sotirescu, bancherul Nicu Iatan), față de care tânărul Daniel manifestă opoziția definitivă a celui trăit în lipsuri, „îndărăt” nu se poate întoarce pentru că are, în conu Dinu Șeitan, imaginea boierului falit dar cu „ifose”, supraviețuitor derizoriu al unei lumi apuse, iar „cotirea” nu l-ar putea îndrepta decât spre „tărâmul nesigur mișcător al năzărelui”. Între aceste repere, Daniel asistă în cele câteva zile la desfășurarea unui adevărat basm, „adaptat” la capitalism, într-o lume cu Cenușăreasa, Împăratul Verde, Făt-Frumos, Cosânzeana, Zmeul, Zgripțuroaica, guvernată însă de cu totul alte legi.

În Castelul lui Dinu Șeitan totul se vinde și se cumpără; Leonida Pascalopol dă galbeni falitului Dinu Șeitan „cumpărând-o” astfel pe Otilia, Tănase se oferă să refacă starea materială a aceluiași în schimbul Tincuței, iar de bunul mers al acestor afaceri depind și opțiunile politice ale personajelor (dacă primește fata, Tănase se înscrie la conservatori, dacă nu, la liberali): este aici, în rezumat, întreaga viață socială și politică a începutului de secol, supusă unei satire dintre cele mai percutante prin vocea „pamfletarei” Lizica sau prin intermediul comentariului lui Daniel și al lui Dida. În dialogurile acestora din urmă se adună, de altfel, problematica majoră a romanului lui Paul Georgescu; Daniel și Dida re-prezintă două moduri de a fi ale intelectualului, cu principii deosebite; studentului medicinist îi trebuie „voință, voință și iar voință!”, în timp ce pentru Dida, „vlăstar șubred dar rafinat al luxului în huzurlăc, cultivând măsura și nuanța și armonia ideilor delicate”, principiul de viață suprem este *plăcerea*; acelui „farmec al trăirii în sine”, de care se pătrunde Dida, Daniel Nistor îi răspunde cu o faustică dorință de cunoaștere, la care se adaugă un anume „complex al tatălui” pentru că, iată, „chiar când nu imităm imaginea tatălui, vrem să-l egalăm, cel puțin...”, spune viitorul medic: dacă pentru Dida totul pare a fi clar, iluminat de bucuria lui „a fi în sine”, pentru Daniel, destinul are consistența ceții, a spațiului în perpetuă metamorfoză, încercând să „semnifice

chinuit și halucinat”, în fața ciocoilor vechi și noi sau a oamenilor capitalului; „intelectualii” Daniel și Dida nu au decât statutul unor parteneri de discuții, „umiliți și obidiți” și ei în planul social, urmând mișcările galbenilor, niciodată cunoscute lor; acestei inadecvări la structurile unei realități agresive, de tipul „care pe care” sau „cine dă mai mult câștigă”, Daniel Nistor îi răspunde păstrând întreagă libertatea de a se forma pe sine ca om al acestui secol „din sinteza biruințelor creatoare și parțiale de până acum”: libertatea de a visa la ceea ce va deveni cu dorința de a păstra intactă condiția intelectualului care „trece prin toate, numai că el se întreabă la orice – DE CE? – și face o teorie cu care, chiar de nu rezolvă nimic, înobilează viața”.

Cu romanul din 1983, *Siesta*, Paul Georgescu se întoarce la un spațiu epic al cărui contur fusese schițat în nuvela *O viziune a Paradisului* din volumul de debut și trasat definitiv în *Revelionul* și *Vara baroc*: Sarica și Platonești sunt numele fictive ale unor locuri cât se poate de reale, desemnând prin ele însele o arie geografică (Bărăganul de lângă Dunăre) și un hotar spre care spiritul se întoarce mereu, obsesiv, pentru a-și căuta aici vârsta scrisului, a tinereții și a rațiunii sale. Nu doar teritoriul epic, ci și modelul uman al personajului central amintește de cărțile anterioare pentru că, iată, Andrei Crețeanu este ultimul venit într-o serie tipologică deschisă de Matei Poenaru (*Vârstele tinereții*) și definită de Gabriel Dimancea (*Revelionul* și *Vara baroc*). Și totuși Andrei Crețeanu se deosebește mult de ceilalți membri ai „familiei” sale. Să ne amintim: „mezinul” și „fratele mijlociu” își dezvăluiau existența sub semnul imposibilității de a-și apăra himera libertății absolute de otrava compromisului, eșuând în Sarica sau în Platonești întrucât viziunea „paradisului” lor era una a fluentei continue, a transparenței, a mișcării fără efort, a eliminării suferinței opțiunii, totdeauna căutând într-un „balans baroc” imobilitatea zonei „pure” a conceptelor; și mereu verigile determinismului social le pulverizau visele de libertate. Andrei Crețeanu are însă statura unui luptător; a atacat în presă pe liberalii lui Brătianu, a refuzat înregimentarea în vreun partid politic din convingerea că oricare dintre acestea este, de fapt, o cutie cu jucării mecanice acționate de resortul marelui capital, a luptat în primul război mondial și a venit în Sarica pentru a încerca aici o existență la limita compromisului: faptul că sfârșește sub loviturile de băta ale unor „haidamaci” plătiți de poliție, de primar, de partidul „Dreptății” sau poate de șeful „bătăușilor” care încep să-și facă simțită prezen-

ța atunci, în 1926, instalând și în Sarica teroarea legio-nară, se datorează tocmai refuzului compromisului politic și social. Profesorul Andrei Crețeanu nu vrea să facă parte nici din partidul „Dreptății”, nici din acel al „Justiției”, nu acceptă să vândă sau să cumpere – legea acelor locuri și acelui timp –, nu dorește nici „colaborarea” cu angrosistul Topalian și nici aceea cu inspectorul de poliție care caută „revoluționari”: Andrei Crețeanu este victima unei dispute a cărei miză este omul însuși.

Dar să vedem mai de aproape ce este Sarica și cine sunt cei care locuiesc aici. Fosta cetate romană Carsium din vecinătatea celor mai vechi munți din Europa este un loc pustiu, toropit de vipie, cu oameni lingavi, mereu nădușiți de căldură, mișcându-se alene de la o cârciumă la alta, printre muște, ghiozuri și închinându-se zeiței atotputernice care este siesta: „la diuseor dă la vi” – iată ceea ce caută și, culmea!, găsesc cei din Sarica. Pustiirea vechii cetăți este o sugestie a vidului existențelor pe care le adăposteste, a „vidului istoric”, dar și un avertisment al lecturii: cititorul se întreabă ce se află dincolo de arșiță, ce ahturi și patimi omenești se ascund sub nisipul acestui „deșert”, iar etapele cunoașterii sale sunt abil „regizate” de naratorul textului care are în vedere o anume modalitate a devenirii *relației sociale*: „mai întâi pare simplă, pe urmă se complică, la sfârșit ajunge de nu mai înțelegi nimic”. În calmul dezolant al siestei se instalează repede coșmarul, iar personajul este „înșelat” (ca și cititorul), nemaiputând deosebi „ce era primejdios cu adevărat de ce era hilar, aparentă și sordid”. Sarica, locul unde se poate ajunge la „disoluția timpului”, reprezintă „cetatea vie” a vremii, adunând între casele și străzile sale derizorii o lume diversă, aflată în plină luptă pentru putere și bani – cele două „ținte” ale oamenilor trăind în societatea deceniului trei: în târgul amorțit de tihna siestei, se comit crime, se fac intrigi, trafic de stupefiante și tranzacții „en gros”, se discută aprins politică, se dau pronosticuri, au loc anchete, urmăriri, se consumă drame, se mănâncă vârtos și se vând (cumpără) fete de măritat: o lume cu viața ascunsă dar atât de „exemplară” pentru acel timp.

Siesta este, în primul rând, o *satiră socială*, fapt care individualizează acest roman al lui Paul Georgescu între celelalte cărți ale sale; o satiră care amintește de virulența scrisului caragialian în a cărui „tradiție” se înscrie atât prin procedeele folosite, cât și prin tipurile umane luate ca exemple. Iată, de pildă, pe *Mitică* al lui Paul Georgescu; „simpaticul” personaj

caragialian păstrează câte ceva din structura cunoscută (dezinteresul, *calculat* însă, pentru avere), căpătând ambiția și „lustrul” unui Lică Trubadurul (din romanele ciclului *Hallipa* al Hortensiei Papadat-Bengescu), devenind, în sfârșit, *primar*, dar rămânând pentru totdeauna ceea ce a fost: Mitică. „Filiera” literară este, în fapt, o filieră socială; Mitică din Sarica anului 1926 este unul pe măsura lumii în care trăiește: el a ajuns să reprezinte „Autoritatea”, după ce fusese „băiat nostim” (la Caragiale) și „soțul unei prințese” (la Hortensia): omul s-a schimbat o dată cu textura socială în limitele căreia evoluează. El vorbește, pe alocuri, ca „strămoșul” caragialian („Dacă eu decid, atunci hotărâsc: se amână totul până în toamnă când se numără bobocii”), gândește, deseori, ca Lică, dar făptuiește pe măsura liderului partidului „Dreptății” și a primarului urbei de pe Dunăre. Lângă Mitică se află, apoi, „madamele” Popescu și Piscupesco, cu nume schimbate și, desigur, cu ambiții noi: Marioara și Eugenia. Mai sunt domnul Eftimiu, Jantea (șeful opozițiunii, al partidului „Justiției”) – *persoane* pentru alte *personaje*; toți aceștia reprezintă o realitate „postmiticistă”, aceea a anilor '20. *Ca ei* și parcă în același timp *cu ei* vorbesc câteva personaje „de azi”: o familie vizionând un serial t.v. despre primul război mondial (dramatizare după romanul *Siesta*) prilejuiește naratorului abordarea *duratei istorice* care topește toată realitatea de atunci, micșorând-o, aducând-o până la pragul ridicolului. Ceea ce dovedesc aceste secvențe ale cărții este longevitatea unui stil de viață aparținând unei anume categorii intelectuale și sociale: ceea ce rămâne este *atitudinea* față de faptele și oamenii trecutului, chestie de judecată și de gust, nu de silință – vorba lui Creangă.

Alături de aceste fapte și de acești oameni trăiește Andrei Crețeanu, profesorul a cărui textură interioară este un amestec de romantism și pragmatism, care trebuie să fie a intelectualului acelei epoci; existența sa pendulează între *idee* și *trăire*; primul reper se conține în „Caietele Doctorului” (textul secund, comentariul romanului), iar calitatea celui de-al doilea este dezvăluită de viața personajului. Ceea ce caută Andrei Crețeanu este „sensul existenței în vizibil”, iar povestea sa este aceea a *experimentării* adevărului și a refuzului de a accepta ceea ce îi oferă societatea. Râsul este semnul libertății sale, iar cunoașterea de sine este elementul ordonator al lumii confuze în care viețuiește; Andrei Crețeanu este *cealaltă* măsură a timpului, opusă aceleia reprezentată de Mitică, luciditatea și

dorința recunoașterii *exacte* a ceea ce se vede, a vieții, confruntându-se cu duplicitatea, cu falsul politic, cu crima și cu ridicolul. *Siesta* este cartea care satirizează o lume de care ne despart mai bine de cincizeci de ani, dar ale cărei urme se mai pot recunoaște încă între Miticii, Marioarele și Eugeniile unei categorii umane azi periferice, ieri – alcătuind nucleul unei societăți.

„Noi trăim o epocă antiepică fiindcă societatea nu generează caractere, adică niște conflicte violente. Conservativii sunt progresivi, iar aceștia sunt conservativi. E o societate profund nedreaptă, în care luxul a trei mii se plătește cu mizeria a șazeci la sută și cu sărăceala spoită a celorlalți, dar toți știu asta, toți vor o schimbare, chiar cei mai privilegiați, dar nimeni nu încearcă nimic, nici cei mai oprimați nimic (...) Trăim într-o lume stagnantă care putrezește, conservatoare dar rușinată de reacționarism și privilegii, în care nimeni nu are curajul acțiunii (...) Idei există, dar nimeni nu le ia în serios; pasiuni există, dar jigărite și paraponisite. Trăim în lumea moftului și moftul nu generează nici epopee, nici tragedie, moftul dizolvă caracterele, teșește conflictele, meschinizează pasiunile (...) Singura salvare, în asemenea epoci, rămâne spațiul interior. Trebuie să-l descoperim, să-l explorăm. Spațiul interior! Pe el nu ni-l ia nimeni“. Acestea sunt caracterele și atributele epocii din *Mai mult ca perfectul*; ca și în alte romane anterioare, timpul istoric se plasează și aici în primii ani ai secolului XX, atunci când – pentru a relua termenii lui E. Lovinescu – forțele „reacționare“, care au dominat veacul încheiat, sunt încă destul de active, iar forțele „revoluționare“, care vor determina în chip decisiv configurația acestui secol, se află la începutul constituirii lor; aparența este, așadar, aceea a unui loc și a unui timp în care nu se întâmplă nimic – *lumea stagnantă* –, dar realitatea pe care o vizează romanul depășește acest cadru și *dezvăluie* zbuciumul dramatic, confruntarea celor două forțe, eșecul definitiv al „conservativilor“ și izbânda „progresivilor“ anunțând profilul viitor al veacului. Paul Georgescu alege drept teren al acestei confruntări politice, ideologice și sociale orașelul Huzurei, pierdut în orizontul Bărăganului, vara, copleșit de vipie și iarna, cutreierat de viscol; departe de „lumea dezlănțuită“ a Capitalei și încă departe de vacarmul comercial al Brăilei, Huzurei nu este un loc tocmai liniștit pentru că, iată, aici se petrec, într-un scurt interval de timp, două crime dintre cele mai spectaculoase, atentate adevărate și simulate, se naște un poet, se fac intrigi, se cumpără și se vinde conștiință, se fac proiecte, se discută politică, se mișcă forțe sociale care pregătesc răscoala

din 1907: Platonești (în *Revelionul* și *Vara baroc*), Sarica (în *Vârstele tinereții* și *Siesta*) și acum Huzurei – acestea sunt locurile care conturează geografia spațiului epic din proza lui Paul Georgescu, *locuri-oglină* ale epocii și istoriei acesteia, mult mai pregnante din punct de vedere romanesc decât textura marilor orașe, a cărei investigație cere apelul la procedeele specifice romanului-frescă: „micile“ evenimente consumate în insignifiantul Huzurei spun cu mult mai mult decât „marile“ jocuri politice din cabinetele miniștrilor ale Capitalei timpului.

Dar pentru că timpul istoric se măsoară prin valoarea indivizilor, prozatorul și-a construit romanul pe sursele de evoluție ale confruntărilor de „caractere“, jocul protagoniștilor reprezentând mecanismul esențial al textului, modul punerii în pagină a „intrigii“ și constituirea problematicii majore a cărții. Prin magistratul Miron Periețeanu, autorul abordează „caracterul“ intelectualului acelei vremi, insul „problematic“, a cărui existență se desfășoară între necesitatea „angrenării“ în social și ispita *retragerii* în spațiul interior; la patruzeci de ani, Miron, ca și Andrei Crețeanu din *Siesta*, își pierde „capacitatea de atac“, dar și pe aceea „de a se apăra cât de cât“, retrăgându-se în umbra și în cel puțin aparenta liniște a zonei interioare, acolo unde faptele își trimit doar *ecoul* și de unde ființa poate *contempla*, poate „idealiza“ și analiza evenimentele din spațiul guvernat de vectorii sociali. Miron Periețeanu este însă un personaj tragic; părăsit de Emilia din cauza nehotărârii, a structurii sufletești esențial ezitante, neputând finaliza o legătură în care a investit capital afectiv, cu toate semnele vârstei „de mijloc“ (patruzeci de ani este vârsta de predilecție a personajelor din romanele în care miza o constituie analiza texturii umane), când – vorba lui Ibrăileanu – moartea începe să-și trimită crainicii, iar ființa se agață încă și mai cu spaimă de viață, măcinat de îndoieli, sceptic, trădat și umilit de vechiul amic devenit Ministru de Justiție, Miron își făurește un ideal din acel spațiu interior în care caută semnele și sensul destinului său, experimentând aici rezistența atributelor sale umane la impactul cu forțele exterioare. Copleșit de acțiunea stimulilor care se numesc Marcu, Matei, Luca, Emilia, Ioan, magistratul „se vinde“ lui Kakospiru, reprezentantul societății austriece *Ceres*, a cărei apariție la Huzurei ilustrează, într-un alt plan, intențiile Imperiului habsburgic de a-și anexa economic regiunile din sudul Transilvaniei pe care o stăpânea atunci; între Miron și Kakospiru se semnează un „contract“, în care se vând și se cumpără *calitățile* magistratului,

un contract „simulat“ însă, asemeni celui dintre Chirică și Stan Pățitul dintr-o altă poveste: rostul acestei simulări este ieșirea din contemplare și încercarea de a se reintegra în *epicul* vieții, luând parte la evenimentele acesteia: Kakospiru, asemeni vechiului Chirică, este resortul acțiunii sociale a protagonistului. Prozatorul a făcut din Miron Periețeanu placa turnantă a romanului său pentru că, iată, toate celelalte personaje se definesc prin raportare la *caracterul* acestuia; Matei, tânărul nonconformist, în răspăr cu ordinea politică, încercând să se identifice cu mișcarea socialistă, Marcu Chiriacescu, avocatul care caută angrenarea în disputele dintre conservativi și progresivi, voind să vadă cine va câștiga pentru a opta oportun, Ioan, pentru care „a transforma orice problemă de viață într-una de intelect“ constituie însăși rațiunea și condiția sa existențială, Luca, poetul care caută „starea de bucurie“ ce nu datorează nimic, nimănui, doctorul Anghel cu viața sa „răvășită și soioasă“, chiar și figurile secundare – cele care alcătuiesc „fundalul“ și care dau „culoarea“ locului (moașa cu largile sale disponibilități erotice sau „tânăra copilă“ visând la trăsurile, bulevardele și magazinele bucureștene) – toate personajele cărții se explică, se rostesc, se desemnează în funcție de ceea ce le „arată“ *oglinza* caracterului (poziției, opiniilor, sentințelor, gândurilor) magistratului Miron Periețeanu. Simplificând, structura textului se organizează în jurul a două *cupluri-pivot*: Tache Generosu, victima atentatului și judecătorul Miron re-prezintă *narativul* și *comentariul* cărții, generând *epica* sa, în timp ce Matei și Miron sunt *pasiunea* și *scepticismul*, forța „revoluționară“ și aceea „reacționară“ din al căror duel verbal se ivește problematica textului.

Acestui joc al caracterelor îi corespunde o anume distribuție a elementelor spațiului și a indicilor din „realitate“; *vîpîia* – structura stagnantă, „încremenirea“ – este durată scepticului Miron, în timp ce *viscolul* – haosul mișcării necontrolate – este al tinerilor Matei, Luca și Marcu: două vârste și două atitudini prin două ipostazieri ale spațiului. Iar ceea ce unește aceste caractere atât de deosebite este *iluzia călătoriei*: ascensiunea socială (Marcu), nostalgia limitelor (Luca), alergarea cercului (Anghel), rătăcirea în zona interioară (Miron) – acestea sunt „formele“ călătoriei personajelor care, visând drumuri sau parcurgându-le aievea, încearcă să descopere rostul lui a fi cu adevărat, a fi adică *în sensul* devenirii timpului istoric. În cei aproape douăzeci de ani, câți au trecut de la debut, Paul Georgescu a reușit să impună o formulă narativă originală, un spațiu epic (Bărăganul de lângă Brăila), a cărui geografie

a mai fost explorată, dar *altfel*, de Panait Istrati, Fănuș Neagu, Ștefan Bănuțescu și un *model* de personaj despre care se poate spune că îi aparține în exclusivitate; toate acestea se grefează pe un anume tip de text care îmbină modalități diverse, de la parodie și ironie până la parabolă și analiză psihologică, fapt care a făcut ca romanele sale să fie interpretate în chip foarte variat, mergând de la „glazura“ umoristică până la *dimensiunea tragică*, ținta adevărată a prozatorului, zona de profunzime a cărților sale.

Apărut postum, romanul *Între timp* (1990) încheie cel de-al doilea ciclu epic al lui Paul Georgescu, început în 1984 cu *Mai mult ca perfectul*, continuat, apoi, cu *Natura lucrurilor* (1986), *Pontice* (1987) și *Geamlăc* (1988). Autorul și-a dorit o panoramă a deșertăciunilor timpului nostru, voind să-și adune „Trilogia în cinci volume“, cum îi plăcea să-i spună, sub titlul *Romanul secolului XX*. Elaborată în condiții dramatice (țintuit de o boală chinuitoare între patru pereți, vizitat de prietenii care au știut să-l iubească și să-i stimuleze pofta de viață și de scris), cea de-a doua serie narativă a lui Paul Georgescu (după cea care cuprinde romanele *Revelionul*, *Vara baroc*, *Coborând*, *Solstițiu tulburat*, *Vârstele tinereții* și *Siesta*) acoperă primele decenii ale veacului trecut, explorând evenimentele politice și sociale care au marcat cristalizarea structurilor societății românești moderne, cu toate convulsiile sale. Aceasta, din punctul de vedere al problematicii. Cât privește formula epică, Paul Georgescu ocupă unul dintre primele locuri între inovatori, cu un cuvânt la modă – „experimentalist“; balzacian în conceperea edificiilor românești, Paul Georgescu e foarte modern în abordarea stilistică a materiei narative; rămân, astfel, cu titlu de unicat în proza noastră postbelică experimentul din *Solstițiu tulburat*, ca și acest din urmă text, *Între timp*, un „roman teatral“, cum îi zicea autorul într-una din scrisorile pe care mi le-a trimis sau, poate, în una din serile „cu filtru și taclale“ petrecute, la vreme de toamnă-iarnă, într-un București înghețat, cu străzi pline de câini vagabonzi și praf rămas din timpuri grele; chiar și decorul de atunci al „Micului Paris“ începea să semene cu cel al Platoneștiului pe care prozatorul îl (re)crease în romanele sale; ne simțeam, cum s-ar spune, ca acasă, în plină ficțiune, adică.

Cu *Natura lucrurilor* care continuă *Mai mult ca perfectul*, ne găsim în același orașel, Huzurei, în același loc, conacul lui Tache Generosu, cinci ani după evenimentele relatate în textul anterior, adică prin 1910. Personajul central rămâne Secolul, timpul isto-

ric a cărui marcă va fi „făptuitul“ și al cărui erou va fi „omul de acțiune“; deocamdată, Paul Georgescu își pregătește personajele secundare pentru marea confruntare cu adevăratul protagonist, căutând în trecut „mugurii germinativi“ și desemnând analiza trecutului drept „singura metodă spre a ne înțelege pe noi înșine“: această din urmă afirmație a unuia din „raisonneurii“ romanului, Miron Periețeanu, implică însăși concepția prozatorului asupra rolului demersului românesc, expusă cu claritate în cartea de convorbiri cu Florin Mugur, *Vârstele rațiunii*. Miezul acestui roman, ca, de altfel, al întregii creații epice a lui Paul Georgescu, se află în formularea unor judecăți „teoretice“, plasate în locuri „strategice“, printre replicile suculente ale personajelor; prozatorul este mereu dublat de criticul care știe bine modul îmbinării analizei cu creația și care abordează realul ca pe un fenomen în mișcare „cu trecut și tendință spre ceva, devenirea“: modalitatea perceperii lui este aceea a romancierului „realist“, a celui care scrie despre ceea ce cunoaște foarte bine. Nu este nici o contradicție aici (deși Paul Georgescu s-a născut în 1923, iar perioada vizată în primele două romane ale ciclului este, aproximativ, 1900-1910); prozatorul caută a descoperi Istoria și, fapt semnificativ, personajele cărții încearcă să găsească *mecanismul* („natura lucrurilor“) gândirii, socialului, conștiinței, naturii, acea „necesitate exactă și oarbă“ care determină în chip decisiv configurația unei epoci, a unui secol, dar și a generațiilor care le-au ilustrat. Locul desfășurării firului narativ este o convenție (numită aici Huzurei, altădată, Platonești și Sarica) întrucât, iată, mizele prozatorului sunt „Cercul cel mare“, spectacolul istoriei și al individului, relația socială, politică și umană specifică.

Două sunt cheile înțelegerii acestui text; mai întâi, o definiție a individului, care sună așa: „*omul e un proiect spre viitor*“. Personajele, oameni din primul deceniu al secolului XX, sunt *ființe tragice*, strivite de „vremi“; viața particulară și socială a indivizilor aparținând celor două generații din roman (bătrânii Toma Crețu și Miron Periețeanu și tinerii Matei, Luca, Ioan, Emilia și Marcu) conține toate datele acestui tragism: relatate în cunoscuta manieră ironică ori, mai bine, „ludic-sarcastică“, acestea alcătuiesc profilul unor personaje a căror nefericire pare rizibilă, oricum, pasabilă, dar care, de fapt, este foarte gravă întrucât ea provine din neînțelegerea principiului de funcționare a mecanismului politic și istoric: un bărbat înșelat care nu are forța de a se despărți de soția adulterină, refuzat de socialiștii de curând trădați de „generoși“, silit să

adopte calea încetei adaptări la real, având „eul“ celui *exclus* (Matei), un tânăr care, deși bogat, trăiește într-o permanentă tensiune, cu frica de a fi ucis (Marcu), un solitar lucid, ironic, suportându-și cu stoicism suferințele, gândind cu profunzimea și „fiorul“ specifice celui care își asumă „perspectiva morții“ (Miron), un demnitar care se ferește de imaginare sau reale comploturi (Ministrul de Justiție), o femeie plictisită care iubește un bărbat învățat cu compromisurile de tot felul (Emilia) – aceasta este „umanitatea“ romanului lui Paul Georgescu. Matei, Miron, Vogoride, Marcu, Emilia, Gogu Ștefănescu, Ministrul de Justiție, Emil și celelalte personaje ale cărții reprezintă ceea ce aș numi *ipostaze ale spaimei*: frica este mecanismul, „natura lucrurilor“ care se află nu în evenimente exterioare, ci în „dinamismul psihic“ pe care prozatorul îl explorează strălucitor: personajul este al *epocii* (prin felul cum vorbește, cum se comportă, prin ceea ce știe), dar și al *secolului*, prin această trăire până la limită a spaimei, a sentimentului de insecuritate. Domeniul literaturii lui Paul Georgescu este viața interioară, eul, ceea ce există dincolo de aparența gesturilor și a unei poziții sociale.

Cea de-a doua cheie a romanului este calitatea timpului istoric cu care se confruntă personajul stăpânit de frică; suntem într-o „*epocă sfârâmicioasă*“, când explozia informațională se află abia la început, schimbând, însă, de pe acum omul „în plasma sa zilnică“, când disputele între membrii aceluiași partid politic constituie ceva obișnuit, când se fac masive vânzări și cumpărări de conștiințe și, mai ales, când omul știe că se află sub amenințarea unui mecanism „care acționează în locul nostru, în numele nostru“. Unicul element ordonator al acestei relații complexe dintre individ și mecanismul istoriei este conștientizarea raportului dintre durata „socialmente utilă“ a unei generații (33 de ani) și timpul istoric, a cărui unitate de măsură este secolul; în posesia acestui secret se găsește doar Miron Periețeanu, un substitut al naratorului, singurul *autor de discurs* în acest roman, sprijinindu-și fiecare intervenție prin exprimări aforistice care dau adâncime gândirii critice a realului, politicii și umanului. Atenția se concentrează asupra generației tinere; numele – Marcu, Matei, Luca și Ioan – sunt cele ale unor întemeietori, ale unor apostoli ai noului veac, care învață, deocamdată, de la un stoic (Miron Periețeanu), de la un moralist (Vogoride), care îi citează mereu pe Epictet, Montesquieu și La Rochefoucauld, din elocvența faptelor înseși, ca și de la „variantele“ de acțiune pe care le propun oameni ai

aceleiași „echipe“ (Gogu Ștefănescu ilustrează pentru cei patru „întemeietori“, acea voluptate drăcească a distrugerii, atât de caracteristică secolului trecut): anii de ucenicie ai „apostolilor“ (Marcu re-prezintă socialul, Matei – politicul, Luca – arta, iar Ioan – justiția) sunt discret supravegheați de un narator omniscient care simulează doar „inocența“, prefăcându-se mirat de „cascadele ce apar pe parcurs“, dar care cunoaște cu exactitate limitele „tehnic“ ale rostirii sale în text: totul este firesc, ținând de o tehnică desăvârșită a sugestiei. Citite astfel, personajele nu mai reprezintă niște portrete ale provincialului – cum s-a crezut –, ci ipostaze ale unor concepte, planuri sociale, idei, sentimente și ale lumii interioare în care se structurează acestea; epica însăși se constituie în perspectiva aceleiași tehnici a sugestiei: Chirică Kakospiru este „motorul“ epicului formulat din ipoteze. Desfăcând mecanismul omenescului și pe cel al structurilor politice și sociale (desfășurarea evenimentelor primului război mondial, de pildă, este sugerată prin jocul de nuanțe al intereselor celor două bănci, „Ceres“ și „Albina“), romanul lui Paul Georgescu, scris, ca și celelalte, cu umor fără veselie, nu este unul istoric, ci al *condiției umane* ce se dezvoltă într-o epocă a tuturor renunțărilor: iar ultimul lucru la care este silit să renunțe personajul tragic al lui Paul Georgescu este „personalitatea, acest eu-ființă, izolat și în comunicare, în vibrație meree și neschimbare, determinat, pe rând, de atâția factori, structuri, determinat până la cel mai mic șurub și, totuși, unic și irepetabil în eternitate“.

Și *Pontice*, următoarea „piesă“ a ciclului epic, este o carte de meditație asupra istoriei, de regândire a sa dinspre prezent, dinspre *conștiința* acestuia. Cu aceste premise, textul epic al lui Paul Georgescu pătrunde sferile romanului „istoric“ și romanului-frescă de tip tradițional; epoca (1910-1912) și problemele politice majore – situația Transilvaniei, lupta ascunsă dar tăioasă dintre „unioniști“ și „separatiști“, guvernarea conservatoare a lui P.P. Carp și manevrele liberalilor conduși de Ion Brătianu, jocul intereselor marilor puteri în România și manifestările clasei „în atac“, ale muncitorimii care se reorganizează după trădarea „generoșilor“, contextul cultural și dominantele sale – presiunea „modelelor“ imediat anterioare, Eminescu și Macedonski, constituirea noii sensibilități în artă, a unei noi paradigme culturale care prevestește înseși înnoirile istoriei, relația dintre evoluția artistului și aceea a texturii sociale –, acele elemente care alcătuiesc nivelele secundare ale narațiunii lui Paul Georgescu; personajul nu este epoca, ci individul care, trăind în durata ei, o *modelează*, îi acordă sem-

nificație, o trece, adică, din timp în istorie.

De altfel, secvența care deschide textul nu lasă nici o îndoială asupra intențiilor autorului: „Capacitatea omului de a suferi ține, pe de o parte, de accidentele existenței, pe de alta, de o anume vibrație interioară; și dacă zonele fericite sunt aceleași, la toți, felul de a se chinui se deosebește la fiecare. Există o categorie de inși cu atitudini foarte variabile, înzestrați însă toți cu un deosebit talent de a transforma orice întâmplare în amărălă; pentru aceștia, elinii au inventat chiar un termen special: *Heautontimorumenos* – cel care se chinuiește singur“. Deși par a-l viza, în primul rând, pe *poetul* Luca, mistuit de „o sete irepresibilă de tandrețe și duioșie“, supus, însă, caznelor specifice distanțelor sociale care creează în chip artificial clase și categorii, aceste rânduri ce deschid perspectiva romanului, îi dezvoltă *orientarea*, caracterizează pe toți cei patru tineri din Platonești pentru că structura lor interioară își are germenul în „moștenirea“ personajului central al ciclului epic, Miron Periețeanu, dispărut în romanul anterior, *Natura lucrurilor*, dar mereu vizibil pe mai departe: bătrânul avocat i-a învățat pe acești tineri să *gândească*, le-a descoperit mecanismul complicat și acțiunea „fatală“ a ceea ce *raisonneur-ul* textului numește *cinematograful interior*. Drama protagoniștilor din *Pontice* trebuie căutată între imaginile acestui ecran lăuntric, în chiar relevarea existenței lui, care înseamnă transformarea omului „faptei“ în analist, a trăirii în gândire, a supunerii necondiționate în implicare lucidă: cinematograful interior este însăși *expresia libertății* întrucât cel care ajunge să-l privească și să-i înțeleagă umbrele are acces la „îndepărtatul interior“, la cunoașterea de sine și, în fond, la cunoașterea lumii în care trăiește. Chestiune de inteligență, dar nu numai. Cel care caută acest ecran începe cu semnul întrebării și sfârșește prin semnul exclamației; fiecare personaj din categoria pe care o ilustrează cei patru „apostoli“ ai secolului XX – Matei, Luca, Ioan și Marcu – se definește prin ceea ce aș numi *interogarea limitei*, printr-un mod de a (se) înțelege, care transformă energiile vârstei în întrebarea permanentă adresată lucrurilor practice și conceptelor, rostului existenței și sensului de evoluție a istoriei; personajul lui Paul Georgescu este *omul între limite*, cel silit să accepte „mecanica suferinței“, dar liber să întrebe acele limite care i-au construit „tiparul“ vieții. Și fiecare, limitele sale: deputatul Marcu se întreabă ce e mai important între *a fi* și *a avea*, procurorul Ioan este preocupat de „limita rezonabilă între sforăria politică și activitatea de principiu“, militantul socialist Matei

vrea să înțeleagă resortul ascuns care condiționează spargerea limitelor sociale, de mentalitate și comportament, iar poetul Luca încearcă să descopere fanta prin care se poate ieși din cercul determinărilor, spre iluzia libertății, spre „omul viu“, eliberat din convențiile categoriilor sociale.

Modul manifestării acestor personaje în narațiune este *confruntarea* prin discurs și gândire, destinul lor fiind trasat între momentul întrebării și cel al răspunsului; la *limita tragică* a condiției *omului revoltat*, Luca, Matei, Marcu și Ioan caută *intensitatea* într-o lume „stagnantă“, folosind metoda observației lucide, a „cinematografului interior“ al lui Miron Periețeanu. Romanul e pasionant mai ales prin urmărirea modului de constituire a noii sensibilități poetice de la începutul secolului XX; criza socială și politică, ascunsă sub aparențele liniștii și prafului urbei ialomițene, este dublată de o *criză a creației*; poetul este pivotul romanului lui Paul Georgescu. „Iluminările“ lui Luca conturează un tip specific de creator, care rupe cu tradiția epocii posteminesciene; „modelul“ lui se aseamănă frapant cu cel de astăzi, al tinerilor ultimei generații; îi desparte doar semnificația diferită a unor termeni ce se confundă, adesea, nejustificat: *realitatea* și *realul*. Prozatorul are în vedere *tipuri* și *structuri*, iar perspectiva sa este aceea a *relaționării* nivelelor social-politic și cultural, nu în orizontul stricte determinări a configurației unuia de către celălalt (e depășit, acum, și Gherea!), ci în sensul *reflectării*: revoluțiile sociale și politice, marele seism care se apropie (primul război mondial) înseamnă *confruntare*, de structurare a unor structuri pentru a instala altele; evoluția (și revoluția) interioară a poetului înseamnă același lucru: în fine, disputa modalităților literare este o ilustrare, pe un alt plan, a conflictului social și politic: metamorfozele sunt, în egală măsură, *violente*. Politicianul (Ioan, Marcu, Matei) și poetul (Luca) au în vedere aceleași limite, cele ale ființei interioare; ceea ce primul realizează prin *dispersare*, prin constituirea a ceea ce se numește „eu circumferențial“, al doilea făptuiește prin *concentrarea* nucleului activ, a sinelui; faptele, istoria interesează proza lui Paul Georgescu în măsura (și în felul) în care *devin* în structura ființei prin a cărei configurație launtrică se judecă totul: politică, relații sociale și umane, opțiuni ideologice etc. Între personajele cărții, strălucește poetul; prin Luca, naratorul nu vizează doar modul trecerii de la romantism la simbolism, de la răzvrătirea „vagă“ spre revolta cu un precis țel social, ci are în vedere *starea de criză* a unei întregi generații, aceea a primului război mondial: existența

ei începe cu întrebările neliniștitoare pe care le-au ivit evenimentele anului 1907 și capătă semnificație, se împlinește în răspunsurile din 1918. Mecanismul istoriei – spune Paul Georgescu prin personajul său – este mecanismul gândirii acesteia; restul e *speranță* („Natura speranței dă măsura fiecăruia“) și *surăs* („Orice vi s-ar întâmpla, păstrați surăsul“, se spune în ultima frază a romanului).

În acest ultim ciclu epic, al cărui protagonist este secolul XX, importante sunt *tensiunea ideii* și *meditația lucidă* asupra condiției umane, *eseul* a cărui formulă, în proza lui Paul Georgescu, ia forma *jurnalului romanesc*. Mai cu seamă a patra carte a seriei, *Geamlâc*, dezvăluie cu pregnanță aceste caracteristici care amintesc de romanele lui Alexandru Ivasiuc pentru că, iată, despre lume se construiesc *ipoteze* și nu se spun lucruri definitive, iar textul epic este un *exercițiu de cunoaștere*, un reflex al interiorității ființei „problematică“ a celui care scrie, o *potențare* a experienței sale: adoptând formula textului „personal“, a jurnalului, naratorul scrie, în fond, despre sine, mai exact, despre ceea ce *gândește* (și, astfel, *cunoaște*), „numele“ prezente în narațiune fiind metafore ale eului, ipostazieri ale ideilor și reprezentanți nu atât ai unor paliere sociale, cât ale modului de *a fi în relație* cu lumea. În volumul al patrulea al ciclului epic este foarte mult – era și înainte – din complexul afectiv al autorului; în această carte, însă, el se așază temeinic în pagină, dă cu tifla convențiilor narative pentru a afirma tranșant identificarea (expusă și în *Vârstele rațiunii*) dintre actul scriptural și cel existențial: *a scrie* pentru *a fi*. Mai mult încă decât în romanele anterioare, naratorul simte acut necesitatea de a se explica: „Narând minuțios, am încercat să deosebesc temperamentul și intensitatea lui de concretul social ce degajază energii sau, dimpotrivă, ridică obstacole, cum am încercat, deopotrivă, să desfac din spectacolul supratajat, micile incidente individuale de jocul marilor forțe sociale și în urmă de furtunile Istoriei ce distrug sau ridică și consolidează destine, cu o totală indiferență la soarta indivizilor prinși – vrând-nevrând – în vârtejul ce ne anulează dorințele“. Reflex al receptării, nu o dată superficiale (de vină era „glazura“ umorului), de care au avut parte cărțile precedente? Vocea criticului care își reclamă competența și drepturile? Oricum aceste „rezumate“ care introduc o nouă instanță narativă (aceea a autorului, a „timpului scriiturii“) reprezintă resortul ascuns al mecanismului epic, dezvăluind canalul secret prin care însăși viața celui ce scrie irigă viața „ficțiunilor“ sale.

În pofida aparențelor pe care le pot lăsa aceste observații, romanul lui Paul Georgescu își plasează acțiunea între repere sociale și istorice precise; *Mai mult ca perfectul* și *Natura lucrurilor* abordau copilăria personajului (1900-1910), *Pontice* – adolescența (anii de dinaintea primului război mondial), pentru ca în *Geamlâc* protagonistul să se găsească la vârsta opțiunilor, pregătindu-se să împlinească treizeci de ani. Secolul se află într-un moment de criză, când se schimbă mentalități, generații, când se cristalizează conștiințe și noi paradigme de sensibilitate, când socialul și, deopotrivă, individul intră în ceea ce un personaj numește *starea de urgență*. Documentarea este fără cusur pentru că prozatorul își cunoaște bine protagonistul, îl *simte*, cum se spune, determinându-i profilul din doar câteva linii; Paul Georgescu nu face nici în această carte (cum n-a făcut-o nici în precedentele) o reconstituire a epocii (de asta se ocupă istoricii, se spune la un moment dat), ci *(re)creează* o vârstă prin ceea ce are ea mai semnificativ: „*atmosfera de teroare, de pândă*”. Toată drama intelectualului întors din tranșeele primului război mondial se cuprinde în realitatea pe care o desemnează această sintagmă; supuși unui *șoc de tensiune*, foștii tineri zurbagii din Platonești și Huzurei apar pe scena tuturor convulsiilor politice și sociale din Bucureștiul deceniului trei, adoptând ziaristica (literatura) ca pe o „formă de luptă într-o perioadă de luptă”, încercând să înțeleagă rosturile noii lumi în care tranșeele frontului au fost înlocuite cu altele, ascunse și, de aceea, cu mult mai periculoase, învățând să suferă pentru fiecare opțiune, în fine, *pierzându-se* pentru că structura lor interioară, formată în altă vreme, când o vorbă nu ucidea pe nimeni, nu mai poate răspunde „huietului” timpului de tranziție în care tot ce părea solid înainte se prăbușește: istoria se grăbește și pentru personajele lui Paul Georgescu, timpul nu mai are răbdare cu ele. Lumea veche, aceea a Platoneștiului și Huzureilor, *cade*, intră sub zodia deriziunii: Marcu suferă „un atac de dambă”, Luca împlinește „blestemul chinurii de sine”, Ioan este ucis, Miron Periețeanu – omul care a avut curajul să rădă de propria sa moarte – este înlocuit cu un alt *raisonneur* (naratorul însuși): un univers social, istoric (și literar, aș zice) dispăre, pentru a se naște un altul: altă generație (Victor, Anton, Zaharia, Tiberiu, cei trei băieți și o fată din „celula” socialistului Matei) înlocuiește pe scena istoriei pe „vechii” Luca, Ioan și Marcu. Nu sunt acestea simple „translații” de material epic; căderea eroilor și, cu ei, a lumii vechi ține atât de mecanica planului social, cât și de aceea a textului

însuși: dispar (se „dezeroizează”) vechile personaje pentru a face loc altora. Iar această metamorfoză a protagonistului romanului este motivată, în fond, de prăbușirea punților de comunicare ale „figurilor” ce experimentează realul („apostolii” Marcu, Luca, Ioan și Matei nu sunt decât *ipostaze* ale copilăriei și adolescenței adevăratului protagonist care este Secolul); ceea ce fusese, altădată, impuls spre schimbare, devine, la noua vârstă, reacțiune: deplin eficientul Ioan alunecă spre „dreapta”, sfârșind sub gloanțele noilor „amici”, vechiul politicianism (ilustrat prin Marcu) este acum datat (și, de aceea, personajul dispăre), singurul care *rămâne* fiind socialistul Matei pentru că „tranșeea” sa în confruntarea socială nu-și schimbă cu nimic destinația și nici amplasamentul: până la sfârșitul secolului.

Această dinamică a noii vârste a personajului central este „ecranizată” de narator conform formulei deja cunoscute din cărțile anterioare; cinematograful interior pe care se mișcă aceste „umbre” este înlocuit de atmosfera *geamlâcului* care animă „pustietatea” (locul meditației) și adună personajele în jurul „jilțului de paie” prin fața căruia trec siluetele realului. Demontând mașinăria istoriei și descoperind profunzimile lumii interioare a protagonistului său, naratorul trebuie să răspundă la o întrebare de limită: este sau nu prezentul o *formă* a trecutului? Răspunsul conferă încărcătura ideologică a romanului, problematica sa; „legăturile primejdioase”, pe care le stabilește prezentul cu trecutul, se dezvăluie prin formula particulară a romanului, narațiunea la persoana întâi constituind o rețea care unește *semnificațiile* lui „ieri” cu „azi”, pentru a marca *sensul* destinului imprevizibil al unui protagonist ce-și râde nu o dată de „chipurile” sale prezente sau trecute. În sfârșit, *Geamlâc* este *romanul unei iubiri* (pentru „Măiastră”) ale cărei înțelesuri depășesc „viața” pentru a se înscrie definitiv „în carte”: iubirea nu e (doar) sentiment, ci *creație*, text.

Cartea din urmă a lui Paul Georgescu are o funcționalitate precisă în cadrul ansamblului narativ pe care îl încheie, dând măsura exactă pe care o avea autorul asupra relației dintre text și realitate, dintre scriitor și istoria care tocmai se face sub ochii săi; deși se referă la fapte din trecut, *Între timp* și toate cărțile lui Paul Georgescu nu pot fi circumscrise așa-zisului „roman istoric” întrucât prozatorul, întorcându-se la începutul secolului XX, scrie despre prezent; avea ceea ce se cheamă *viziune* asupra istoriei, o neobișnuit de clară imagine a evoluției politicului și socialului prin relevarea conexiunilor ascunse dintre un fapt ce apar-

ține trecutului și situația în care se află, în prezentul scrierii cărții, mecanismul social. Glazura romanului e cea obișnuită la Paul Georgescu; „comedia literaturii” prin subtile jocuri intertextuale, scenarii cu indicații de regie, replici, dialog „în draci”, ridicarea și coborârea cortinei, personaje ce pot fi recunoscute în tipuri de acum clasice (Costel e un Mitică sau, mai degrabă, un Lică Trubadurul) sau care se înscriu în tipologia *belferului*, conflictul dintre generații etc.; dincolo de acestea, se regăsesc și în acest ultim roman temele întregii literaturi și, așa spune, ale *vieții* lui Paul Georgescu.

Unitatea de timp: anul 1917, după „pacea” de la Bufta. Unitatea de loc: orașul provincial, locul unde numai aparent nu se întâmplă nimic. Cu aceste date, cititorul va parcurge în *Între timp*, ca și în romanele precedente, prezentul, exact secunda istoriei. Paul Georgescu alege, semnificativ în perspectiva conexiunilor amintite, un interval al tuturor suferințelor; anul 1917, cu imensa sa dramă, *seamănă* perfect cu „straniul interludiu” al anilor ’80. Mai mult decât atât, însă – și pentru că istoria se repetă amarnic de bine – situația confuză de după un război care se sfârșise fără a se fi încheiat este tulburător de asemănătoare cu starea „post-revoluționară” a societății românești (întrebam pe prieteni comuni cam ce-ar fi spus Paul Georgescu despre tot ce s-a întâmplat imediat după moartea sa; mi-au răspuns crud „mai bine că a murit”. Cine va citi însă ultimul său roman – dar cine l-a citit într-o vreme când nimeni nu era interesat de cărți? – se va convinge exact de contrariu: omul era pregătit pentru că scriitorul *văzuse* totul, intuise dinamica unui astfel de interludiu și mintea sa lucidă ne-ar fi fost de folos). „Peste cinci ani, băjbâiala asta va fi o lecție de istorie. Va fi scris acolo ce s-a întâmplat și de ce, cine s-a orientat bine și cine a dat-o cu oiștea-n gard... Atunci vor ști astea toți profesorii și elevii, dar azi nimeni nu știe... mergem pe băjbâiteala”: *lecția de istorie* a anului 1917 se repetă în atât de dramaticul 1990. Ce se întâmplă în 1917 pentru ca să se întâmple și în 1990? Înainte de toate, tânăra generație își pierde încrederea în popor, efect al instalării (de cine?) a unei ere a suspiciunii, a atacului direct sau indirect, totdeauna dur, însă: „*Ce lume ați creat voi?*”, se întreabă unul dintre tinerii care merg „pe băjbâiteala” prin straniul interludiu. Apoi, condiția intelectualului între strigătul disperat din fața ignoranței („ce e de făcut?!”) și capitularea, resemnarea într-un amărât „asta e, n-am ce face”. Istoria pune în cauză însuși factorul său de progres: omul, cu tragedia sa mereu reluată („responsabi-

litatea fiecăruia într-o lume în care totul e determinat”), în acest secol al tuturor pactelor secrete, al înțelegerilor și, desigur, al vânzărilor. Între individ și istorie, între forțele „revoluționare” și cele „conservatoare” – spune Paul Georgescu – *consensul* a fost rar sau, mai exact, n-a fost niciodată decât aparent: legile mecanismului – *dogmele* – s-au opus totdeauna „părții de libertate” a individului, l-au făcut să sperie că doar moartea îi va putea transforma simpla existență în destin: „suntem în vremea bănuielilor”, zice un personaj, marcând frica, supremația zvonului, confuzia, coșmarul („vocația și expresia” unei lumi în schimbare). Straniul interludiu nu e doar timpul dezamăgirii, al facerii și desfacerii unor vieți, ci, în primul rând, momentul când *conștiința trebuie să aleagă*: e (între) timpul opțiunii, al clarificărilor *în ordine morală*: 1917 din romanul lui Paul Georgescu e 1990 de după dispariția sa, mai puțin situația politică: drama omului rămâne aceeași. Dar nu numai ea; iată ce era presa atunci: „Dania: – Și o să spuneți adevărul? Vancea: – O, cu măsură, duduie, cu măsură... Ce-i mult strică. Prea multe minciuni, nu te mai ia nimeni în serios, prea mult adevăr, ți se urcă toți în cap... Prea grav, cască toți, prea șugubă, nu-ți acordă nimeni atenție. Mai ceva serios, mai o glumă, mai o insinuațiune. Ce-i mult strică...”; nu-i așa?

În sfârșit, un mesaj care se află în ultima parte a cărții, *dictată*, din câte știu; la întrebarea ce e omul dispartut dintre ai săi, poetul Andrei, în care prozatorul Paul Georgescu va fi pus ceva din sine, răspunde: „E o... absență. Iar o absență nu poate fi gândită. Rămân amintirile, la cei vii... care l-au cunoscut. Unu’ a scris: «Unde se întâlnesc cei morți? Pe buzele celor vii»”. Acesta este, în fapt, modul de a fi al trecutului în noi: prezență prin absență, proiecția clipei de azi și a mult-puținului de mâine în straturile așezate la vedere – spre pilda noastră – ale istoriei: oamenii care sunt se află în cei care au fost.

AUREL DUMITRAȘCU ÎN VÎRTEJUL REPRESIUNII ANILOR '80. SURPRIZA: URMĂRIREA COLECTIVĂ. FINALIZAREA SIMULTANĂ A DOSARELOR „POEȚII” ȘI „SOCIETAS’ 82”

Ioana DIACONESCU

DIN ARHIVA C.N.S.A.S.

Este evident că, din punctul de vedere al Securității și al conducerii de partid și de stat mediul oamenilor de cultură începe să devină o amenințare pentru bunul mers al construcției „socialismului și comunismului în România” (apud Nicolae Ceaușescu). După 1980 apele se mișcă, breasla scriitorilor devine un pericol pentru societatea viitorului “multilateral dezvoltată”. După cum bine se poate vedea din dosarele individuale, de urmărire informativă ale scriitorilor precum și din Dosarul 120 D Artă – Cultură din Arhiva CNSAS, șeful Securității va alerta pe zi ce trece ofițerimea serviciilor prin Ordine și Note severe, în privința „strîngerii șurubului acolo la scriitori”. Ultimele documente din dosarul în 12 volume sunt mai degrabă semnale de alarmă pentru Securitate așa cum reies ele din Rapoarte și Note. Numărul informatorilor sporește. Ofițerilor operativi li se cere, din partea șefului Securității, augmentarea numărului lor în rețeaua constituită în mers. Anxietatea persoanelor sinistre este evidentă, sunt chiar în alertă.

Așadar se va impune crearea DUI-urilor (dosare de urmărire informativă) POEȚII și SOCIETAS ’82, deschise simultan (!), în 2.04.1984 de către Inspectoratul Județean Vrancea. Se înțelege că aici va fi vorba în special despre rezistența și opoziția poezilor optzeciști față de regimul represiv. Am mai spus-o, aceste dosare nu au fost trimise de S.R.I. către CNSAS, conținutul lor nu se cunoaște decât sporadic prin

unele documente repetate în Dosarul 120 D Artă-Cultură, dar este limpede că se poate vorbi despre urmărirea și cercetarea informativă în grup a poezilor optzeciști, între care Aurel Dumitrașcu era, pentru autorități, oaia cea mai neagră.

Un alt punct important în studiul de față este, în mod special, racolarea sporită și folosirea informatorilor scriitori în scopul detalierii situațiilor cele mai precise aflate de la sursă. Dacă observăm cu atenție Nota sursei “Băltățescu”, primită de colonelul de Securitate Stanciu Vasile, este evident că informatorul făcea parte din grupul scriitorilor optzeciști. Faptul este semnificativ pentru cea mai neagră decadă a represiunii din România, anii ’80. Securitatea presează cu disperare societățile oamenilor de cultură și ale artiștilor pentru culegerea de noi informații care ar fi putut proteja structura casantă (în acel moment) a regimului, în decada 80-90; atunci Ceaușescu pierde treptat toate falsele aprecieri ale Occidentului, i se șterge încet-încet imaginea care-i fusese creată, prin cultul personalității, din interiorul țării, de către coriferii puterii, dar și în afara țării datorită vizitelor reptate (adesea plătite cu bani grei) în Occident și invers, ale șefilor de stat din Occident cărora li se prezentase o realitate măsluită a României. Prin urmare imaginea de cel mai emancipat și liberal șef de stat din Estul Europei, i se șterge până la dispariție, fapt care va culmina cu anul 1987 când România va pierde clauza națiunii celei mai favorizate.

Oricum, țara era aruncată în întuneric, frig și

foamete, dar mai ales, în dezesperanță lipsă a libertății de gândire, a libertății scrisului, a privării de libertate spirituală a elitelor intelectuale în totalitate. Mai ales după 1985, editurile nu mai publică (decât pe risc propriu) decât volume de versuri cu conținut omagial la adresa regimului, editorii fiind nevoiți să atragă atenția poezilor care predau manuscrise (mai cu seamă la Cartea Românească, editura Uniunii Scriitorilor – culmea!) că volumele cu tematică de altă natură vor fi respinse.

Revenind la documentele reprezentative pentru ceea ce însemna în anii de după 1980, înțelegerea urmăririi și cercetării informative a societății scriitorilor, ele sunt semnate de doi informatori, cu siguranță racolați din lumea literară. Cu specificația că, în cazul de față documentele se referă la poezii opzeciști, atât cei urmăriți cât și cei instrumentați să-i urmărească. Colocviul de poezie de la Tg. Neamț care a avut loc în târziile ani '80 nu putea lipsi din atenția ținută a Securității reprezentată aici de Inspectoratele Județene Neamț și Vrancea, colocviu la care participau cu precădere poezii optzeciști, din Vrancea și Neamț, cu poeți invitați și de la Iași (Lucian Vasiliu) și scriitori de la București (Elena Ștefoi, Magdalena Ghica [Cârneli], Florin Iaru, Eugen Suciu, Cristian Moraru, Marin Mincu, Laurențiu Ulici).

Așadar, avem de față două tipuri de informații: una, oficială, ca notă de analiză a Inspectoratului Județean Vrancea către Consiliul Securității Statului, care analizează comportamentul "elementelor ostile" din domeniul artă – cultură pentru a-l raporta superiorilor și altele două, ca note informative, în legătură cu un colocviu care privea profesia de scriitor și care reunea cele mai autorizate voci ale prezentului în ceea ce privește poezia optzecistă, semnate de surse din rețeaua Securității. Se poate constata că cele două surse „Băltățescu” și „Liviu” sunt colegi de generație ai poezilor participanți și de asemenea, participanți și ei la colocviul de natură literar-profesionalistă. Un element important

pentru prima informare este acela de a fi raportată ofițerului de Securitate într-o casă conspirativă [N.B. – „Aprobările pentru casele conspirative cerute de Securitate se dădeau prin intermediul partidului. Prim-secretarul se executa foarte rapid, indiferent de listele de așteptare. Asta demonstrează că activitatea operativă a Securității este coordonată de Partidul Comunist. PCR știe că acestea sunt sedii ale Securității și partidul are și evidența acestor sedii. [...] Se mai decontau și cumpărarea în scopul unor întâlniri în cele mai bune condiții. Vodcă și nes. Acestea erau decontate cu bon sau fără. E o zonă lipsită de control în cheltuirea acestor bani care te duce sigur la o formă de corupție”. – Mihai Demetriade, din Conferința anuală a CNSAS din 2019, „Comunismul românesc”].

De asemenea este de observant faptul că sursa „Liviu” va fi antrenată și în scopul verificării sursei „Băltățescu”, verificare care, prin nota informativă respectivă, îi va mulțumi, în cele din urmă, pe lucrătorii operativi ai Securității. De asemenea, prin acest „test”, se va verifica și competența celor doi informatori în ceea ce aveau de executat în cadrul rețelei...

Trebuie subliniat faptul că deși aceste informații sunt folosite în cadrul urmăririi colective, fiecare participant va fi urmărit și în particular. Numele citate o dovedesc. De asemenea, scriitorii sunt urmăriți și cercetați pe grupuri din zone geografice distincte în cadrul aceluiași colocviu (Iași, Neamț, Vrancea, București) pentru a se trage concluzii detaliate asupra opiniilor denigratoare sau recalcitrante ale diferiților participanți. În acest fel se putea afla „tot ce mișcă” în societatea scriitorilor, era supravegheată și cercetată „întreaga suflare” ca mișcare a poeziei tinere care se făcea remarcată în acei ani prin noutate, aplomb, prezență civică și nu în ultimul rând, prin curajul de expresie. Erau anii în care închiderea însemna și forțarea porții, în care noaptea însemna și așteptarea zorilor de zi...

* * *

MINISTERUL DE INTERNE/INSPECTORATUL JUDEȚEAN VRANCEA/ – serviciul I –/12.04.1984/ Strict Secret/ ex/ 1/ NOTĂ DE ANALIZĂ/ în problema „elemente ostile din domeniul artă-cultură”/ [...]// Față de perioada anterioară apariției pogramului de măsuri în problema „artă-cultură”, s-a obținut un număr mai mare de informații, atât în municipiul Focșani cât și în teritoriu, în special în domeniul urmăririi informative și al supravegherii informative, în această perioadă documentându-se și finalizându-se două dosare de urmărire informativă POETII și SOCIETAS 82.

* * *

Sursa „Bălătescu”/ primit – lt.col.STANCIU VASILE/ casa [conspirativă]: TEODORA/ 28 OCT. 1986// NOTĂ// În ziua de 18 octombrie 1986 sursa a participat ca invitat la colocviul de poezie de la Tg. Neamț organizat de consiliul județean pentru educație socialistă, centru de îndrumare, casa de cultură și ziarul local „Ceahlăul”, unde au mai participat cca 20 de poeți și scriitori din țară.

Lucrările au fost conduse de organizator și discuțiile pe teme de literatură au fost coordonate de criticii Marin Mincu și L. Ulici din București. Lucrările au avut loc începând de pe 18 octombrie în două etape, dimineața, de la orele 10-12 și după amiaza de la orele 17,30, în total aproximativ 2,30 ore./ La prima ședință de dimineață nu au fost probleme deosebite ridicate de participanți cu excepția unei intervenții a lui LIVIU IOAN STOICIU din Focșani care a combătut poziția optimistă de principiu pe care ar fi trebuit să o aibă un scriitor, luând în derîdere un text (răspuns la o anchetă semnat de LUCIAN VASILIU de la Iași). Acesta (Stoiciu) nu era de părere că într-un climat de degringoladă morală, poetul poate să rămână optimist ca să-i îndemne și pe alții la o atitudine similară, ci trebuie să-i exprime exact acea stare./ La ședința de după amiază o serie de poeți ca Alexandru Mușina,

Florin Iaru, Eugen Suciu, Elena Ștefoi au încercat să abată discuțiile de revendicări de ordin social lăsând la o parte subiectul propus de organizatori „Poezia actualității” și „Actualitatea poeziei”// Aceștia au înțeles prin „actualitate”, situația personală a lor acuzând generația din perioada 1960-1970, pentru că au renunțat la luptă și scriu după actualitate, pentru că au primit unele stimulente: posturi, premii, funcții./ Prin atitudinea criticilor L. Ulici și M. Mincu, tensiunile au fost atenuate prin răspunsuri adecvate, de pe poziții politice corecte și a adus discuțiile la obiect. Prin intervenții incidentale și prin atitudine, I.I. Stoiciu a aderat la grupul enunțat mai sus./ La șezătoarea literară de la școala generală nr. 2 Tg. Neamț unde au participat Florin Iaru, Eugen Suciu, Cristian Moraru, Magdalena Ghica, Adrian Alui Gheorghe, Aurel Dumitrașcu, nu s-au ridicat probleme./ Din partea localnicilor nu au fost semnalate atitudini deosebite. Dumitrașcu Aurel, în activitățile publice a avut o atitudine rezervată. În particular s-au făcut unele discuții. De pildă, Florin Iaru reproșa lui Alex. Mușina că și-a depus cererea de intrare în US a RSR, replicând că ar trebui să înființeze o altă uniune „adevărată”, aceea a „scriitorilor tineri”. De asemenea Dumitrașcu Aurel spunea că nu-i va apărea cartea în 1987 la Ed. Cartea Românească (după cum i-a comunicat redactorul Florin Mugar) pentru că el nu poate să scrie poezia pe care o cere editura, ci așa cum simte el.

ss.” Bălătescu”

NL – aspectele semnalate vor fi verificate și prin sursa “Liviu”, după care se va semna la I.J. competența și raport la Dir. a I-a.

Lt.col. Stanciu Vasile

* * *

29 oct.1986/ sursa „Liviu”/ primit lt.col. Stanciu Vasile/ Strict Secret/ Exemplarul 1/ NOTĂ/ A treia ediție a colocviilor de poezie de la Tg. Neamț nu s-au constituit într-o reușită deplină din cauza mai multor factori conjugați. Printre aceștia amintim: organizarea aproximați-

vă, nu au fost asigurate mijloace de transport adecvate de la Pașcani la Tg. Neamț. Cu un microbus se putea rezolva foarte ușor problema. Întrucât unii participanți (Eugen Suciu, Magdalena Ghica, Elena Ștefoi, Florin Iaru) au căzut victime taximetriștilor de ocazie, plătind câte 100 de lei de căciulă. S-au ivit nemulțumiri de la început. Nu au fost anunțați factorii de conducere din unități (Liceul „Ștefan cel Mare”, școlile nr.2 și 5, întreprinderea „Volvatir” etc). Din această cauză, unele întâlniri nici nu au mai avut loc. Deși s-au trimis invitații (deci o implicare directă, material, a celor de la casa de cultură), decorările s-au făcut după ochi și sprâncene, unii dintre oaspeți cheltuind aproape o mie de lei ca „distracție”. Prost orientați, organizatorii au cerut „ca tot ce se citește să fie publicat”, ceea ce a stîrnit de la început discuții și a permis insinuări și suspiciuni. În două zile (vineri și sîmbătă) nu s-a oferit nimic oaspeților (nici măcar un joc de șah sau un tur al orașului – chiar pe jos). Ar fi fost normal cred, așa cum se întîmplă prin alte părți, ca primarul orașului să-i informeze pe oaspeți despre trecutul orașului, despre realizările și perspectivele pe care le are Tg. Neamț./ – au fost invitate persoane care nu aveau ce să caute într-o asemenea companie, la o manifestare de ținută. Au fost chemați Eugen Suciu, „Giosu”, un poetaș al Iașului fără personalitate dar cu un apetit remarcabil, Nichita Danilov, care, deși poet bun, nu a fost decît o oră treaz, restul colocviilor bruindu-le cu o unică întrebare: „există sau nu o dublă realitate?/ – întîlnirea cu publicul nu a fost serioasă, la colocvii participînd doar 2-3 cadre didactice și nu mai mult de 10 alte persoane. Jumătate din public, însă, l-au constituit „animatoarele”, în parte aflate la primele poezii, care, invitate fiind de Aurel Dumitrașcu, au rîs și au chicotit tot timpul banalizînd și bagatelizînd manifestarea./ – tema generală a colocviilor a fost generoasă: „Poezia actualității – actualitatea poeziei”. Intervențiile lui Laurențiu Ulici (vineri), Marin Mincu, Cristian Moraru, Magdalena Ghica, Florin Iaru, Lucian Strochi nu au fost la obiect pertinente

ridicînd mult nivelul general al dezbaterilor. În schimb, intervențiile Elenei Ștefoi, Nichita Danilov, Alexandru Mușina, George Calcan, au fost colaterale, neprincipiale, uneori hilare. Un caz special îl formează intervențiile lui Liviu Ioan Stoiciu care a citit un „răspuns” (nepublicat) adresat revistei „Luceafărul” în care trata despre „seninătate și senilitate”. Articolul, bine scris, este greu de atacat (ideologic) din cauza ambiguităților pe care le conține. Războindu-se cu poeții tineri care „au trădat cauza generației 80”, Liviu Ioan Stoiciu solicită implicarea în real. În care real și în care realitate, ne întrebăm?/ – s-a citit destulă poezie la aceste colocvii și în cele mai dese cazuri, de cea mai bună calitate, lucru subliniat cu aplauze binemeritate. Au existat, însă și cazuri – Giosu de la Iași care a citit proză macabră cu un dat care se sinucide – fără motiv?/, Eugen Suciu care a citit un număr de poeme, Dan David care a citit un interminabil poem Wagner de un gust cu totul îndoielnic, George Calcan./ – trecînd și peste mici incidente (cuvîntul de salut adresat de Marcel Dragotescu, vicepreședinte al Comitetului de cultură și educație socialistă al Județului Neamț, a fost bruiat de către unii oaspeți încălziți prea tare cu vodcă, putem afirma că în rest, colocviile de la Tg. Neamț se justifică drept o manifestare de nivel național. Din păcate, acest an gazdele s-au simțit depășite (deși cazarea și masa au fost de cea mai bună calitate). Și totul s-a resimțit și în calitatea generală a colocviilor.

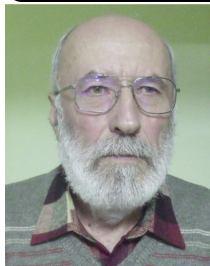
ss <Liviu>

NL

– aspectele semnalate se confirmă prin relațiile sursei „Băltășescu”

– despre cele întîmplate vom informa organul PCR și vor fi semnalate la I.J. în cauză

– raport la Direcția a I-a”

GH. BEZVICONI – G.T. KIRILEANU, UN DIALOG EPISTOLAR SUB SEMNUL PROBITĂȚII (V)

Constantin BOSTAN

Încet-încet, istoricul basarabean prinde să se refacă, depășind – nu fără unele urmări sau semne de fragilitate psihică – nefericita cădere psihică ce l-a condus la tentativa de suicid din vara lui 1952:

[Data poștei: București/ 28 IX 52]

Mult onorate și iubite Coane Gheorghe, Familia [prof. Gheorghe] Uță [a cumnatului din Piatra-Neamț], soția mea și cu mine Vă transmitem mulțumiri alese pentru grija și dragostea ce ne purtați. Numeroasele scrisori ce le-am primit îmi dau curaj la viață, încât sper să reintru în circulație, deși nervii nu se astâmpără (deunăzi am avut un acces, când eram la Gala Galaction). L-am văzut recent pe Perpessicius. Are multă inimă și vrea să vorbească pentru mine... Păcat să ai nevoie de așa ceva la 42 de ani, dar... se întâmplă și la dublu¹... Mi-a scris [Aurel-George] Stino [profesor de franceză, istoric literar și traducător din Fălticeni] că de mult n-a avut știri de la Dvs. E plăcut să simți dragostea unor oameni aleși. Nepoata mea [Elena Uță, viitoare Elena Uță-Chelaru, remarcabilă artistă plastică] a ajuns o pictoriță bună și este o fată excepțional de bună. A început anul IV de studii. Sora și ceilalți aleargă, deoarece școala înaintază. Vă îmbrățișez cu drag, dorindu-Vă multă sănătate și liniște.

Al Dvs., G. Bezviconi.

Nici anul 1953 (care în 5 martie va îndolia „până peste poate” țările lagărului socialist prin moartea Tătucului Stalin), nu începea prea bine pentru cei doi prieteni, congruent regăsiți într-o neobosită scotocire a trecutului și dureroasă receptare a prezentului:

3 faur 1953

Lui G. Bezviconi.

Răspund cu întârziere la poștala din luna trecută, pentru că am fost bolnav de o gripă ale cărei urmări le simt încă. La 18 ianuar a murit bunul meu prieten și istoric de valoare Mihai Costăchescu [1884-1953] din Iași, în urma grelei boale (anemie pernicioasă)

pentru care de un an se trata cu transfuzii de sânge. Pe când lucra pentru îndeplinirea normei de februar a documentelor vechi românești [din arhive ieșene, ce urmau a fi publicate în colecția Documente privind Istoria României (D.I.R.) a Academiei R.P.R.] i-a venit o vărsare de sânge și un leșin din care nu s-a mai trezit, cu toate încercările medicului său.

În privința însemnărilor vechi despre cutremure eu n-am materiale. Îmi aduc aminte că Preotul C. Bobulescu² adunase mult material, dar nu știu dacă l-a publicat. Am rugat pe un prieten de aici care a avut trebi la București să treacă pe la el și să-l întrebe. L-a găsit inabordabil, vorbind rău de noi toți. E necăjit de suferințele lui fizice și familiale³. [Concept fără formulă de încheiere și semnătură.]

*

În vară, o știre incredibilă chiar și pentru cărturarul din Piatra-Neamț, care, la vârsta-i octogenară, trecuse prin atât de multe și neobișnuite întâmplări/suferințe, încât cu greu mai putea fi surprins de „evenimente”, îl fac să-i scrie, deplin solidar sufletește, istoricului ajuns să fie „onorat” de autoritățile bolșevic-științifice cu postul de... paznic (apoi portar) la Cimitirul Bellu:

3 august 1953

[Pentru] Bezviconi.

Un prieten comun îmi scrie vestea despre numirea d-tale într-un serviciu la Cimitirul Bellu, zicând că asta-i o farsă macabră din partea unui „binevoitor” și că d-ta ai primit serviciul ca un înțelept doriitor de meditație asupra deșertăciunii acestei lumi. Părerea mea este însă că această „farsă macabră” este un act (și nu cel din urmă!) din tragedia vieții unui om superior. Eu sper că actul din urmă va înfățișa biruința binelui contra răului. Ainsă soit-il [Așa să fie]!

Închinăciuni de sănătate întregii familii.

Cu prietenească dragoste și sinceră prețuire. [Concept nesemnăt.]

*

Într-adevăr, istoricul venit de peste Prut a folosit din plin și această „macabră” oportunitate, adaptându-se și documentându-se cu meticulozitatea-i caracteristică, mai ales că „subiectul” (nu și *postul*) îl interesase și-n urmă cu aproape 25 de ani, când scrisese despre *Cimitirul Râșcani din Chișinău*. Considerat într-un pasaj memorialistic drept „primul meu articol serios”, textul apăruse atunci (1929) în ziarul „Utro” („Dimineața”) din capitala Basarabiei, marcându-i astfel nu doar botezul publicistic, ci și o viitoare izbândă editorială: *Necropola Capitalei* (București, 1972; Chișinău, 1997) – ediții postume, succesiv întregite de Tatiana Bezviconi, devotata soție a regretatului heraldist și istoric.

Și, dacă ne este permisă o „paranteză”, să observăm *râsu* ‘*plânsu*’ acestor rânduri, dezinvolt așternute de Dan Berindei în prefața ediției din 1972, din care aflăm că urgisitul Gh. B. a fost „harnic și rodnic cercetător al trecutului, apreciat în țară și peste hotare”, iar în lucrarea sa – „frescă a istoriei României moderne și contemporane” – se întâlnesc „numele făuritorilor statului modern român, dar și cele ale luptătorilor clasei muncitoare, făuritori ai României socialiste”... (*luptători și făuritori* de tip nou, ce lăsaseră atâți *contemporani* – între care și G.T. Kirileanu și Gh. Bezviconi – fără mijloace de subzistență).

Revenind la șirul epistolelor schimbate de cei doi (desigur, nu toate s-au păstrat), ajungem iar într-un final de an:

[Data poștei: Piatra-Neamț/ 29 dec. 53]

Scumpe și Mult onorate Mult onorate Coane Gheorghe, Soția mea și cu mine Vă dorim de sărbători sănătate multă și fericire. Mai de mult n-am primit știri din partea Dvs. Vă rog să-mi scriți cât mai detaliat ce mai faceți și ce bucurii aveți?? La mine totul e vechi, adică lucrez tot acolo [Cimitirul Bellu], deși în condiții bune, între oameni buni. Sănătatea s-a refăcut în timpul verii, deși nervii, ochii, ficatul și [i] m[ulte] a[tele] rămân nevindecate. Anul acesta a fost mai bun. Lucrez mult la catalogarea monumentelor de artă. Am descoperit vreo 30 sculpturi de I. Georgescu [1856-1938], în timp ce Muzeul de Artă are... 14! Am studiat aproape orice piatră, iar iarna rămân condicile etc. Mare operă de redare în patrimoniul culturii [a] unor opere, oameni etc. Azi am vorbit cu pr. Nae Popescu⁴ despre Dvs. Sunt mulțumit și nădăjduiesc că anul nou va aduce omenirii pace și prosperitate. G. Bezviconi.

*

31 dec. 1953

Iubite prietene (Bezviconi),

Mulțumesc pentru poșta cu bune urări, la care-ți răspund cu întârziere din cauza bătrâneții și a stărilor bolnăvicioase în care am ajuns. Doamne ferește de mai rău, căci nu mi-a pierit dorința de a mai trăi, ca să-mi pot pune în rânduiulă cărțile și hârtoagele, lucru care nu se poate face iarna, în odăi neîncălzite.

Stau doar în pat și cetesc La vie glorieuse de Victor Hugo *par Raymond Escholier* (1928), rămânând uimit de acea actriță Juliette [Drouet] care l-a cucerit pe marele scriitor, schimbându-și purtările ușurate ale tinereții. La p. 381 sânt cuvintele profetice asupra vremilor noastre...

Mare mâhnire am de când am aflat dramatica moarte a soților Torouțiu⁵, căci au rămas neterminate lucrările lui asupra „Junimei”.

Primește, te rog, împreună cu sora d-tale [Sofia Uță], urări de sănătate și putere de a îndeplini lucrările începute. Cu devotate sentimente,

Moș G.T.K.

*

Anul 1954 va trece greu pentru G.T. Kirileanu, având a se îngriji și de sănătate, și de sisificați petiționare a autorităților pentru redarea pensiei de doi ani suspendate, și de soarta vechilor documente, a cărților și revistelor plimbate de colo-colo, prin pod, camere și unghere, din cauza „asediului” suportat din partea chiriașilor impuși de către Oficiul locativ, care „vedea” doar numărul camerelor din casa octogenarului, dar nu și cerințele de spațiu și de conservare a inestimabilei sale biblioteci... Și, cum Gh. Bezviconi, dornic să realizeze și o monografie romanțată a lui Dumitru C. Moruzi (1850-1914), tot trăgea nădejde să găsească și să primească scrierile acestuia cu ajutorul lui „Conu Gheorghe”, cărturarul se mărturisea neputincios:

12 oct. 1954.

G. Bezviconi.

Din nenorocire pentru mine, bătrânul octogenar, starea de boală continuă și nu mai pot umbla la cărțile care au ajuns în mare neorânduială, precum Ț-am scris. Ș-acum s-a răcit vremea și nu pot părăsi patul. Mă rog de puțin crezământ la vrâsta și starea de boală, căci medicul mi-a prescris liniște, interzi-

cându-mi orice lucrarea și chiar răspunsul la scrisori.

*Din toată inima doresc sănătate întregii familii.
[Concept nesemnat.]*

*

Mai severe s-au arătat însă „prescrierile” cu care s-a ales Kirileanu peste vreo două luni, în urma unei percheziții a Securității locale în prag de Crăciun, ca urmare a denunțului făcut de o chiriașă „vigilentă”, pe motiv că... ascultă Radio Londra și are lăzi suspecte în pod. Și cum intempestiva „vizită” se interferează, în mod cu totul nefericit, cu obositoare discuții și operațiuni privind inventarierea sumară a publicațiilor (carte și periodice) ce urmau să fie donate orașului Piatra-Neamț prin Ministerul Culturii – ca „un început de bibliotecă documentară regională” –, istoricului basarabean i se cerea iar „crezământ”:

14 sept. 1955

Iubiți prieteni (Bezviconi),

Cu deosebită bucurie am primit poștala, căci de multe ori mă gândeam la Dv., dar nu vă puteam scrie din cauză că toate carnetele cu adresele prietenilor mi-au fost confiscate când cu percheziția de la Crăciunul trecut.

Acea nenorocită percheziție mi-a zdruncinat mult puțină-mi sănătate octogenară și numai datorită îngrijirilor medicale mi-am revenit întrucâtva. Dar din cauza stării mele cardiace trebuie să stau mai mult întins în pat, mai ales că sporirea ureei în sânge mi-a adus amețeli și umblu cu mare greutate. De ieșit în oraș nu mai îndrăznesc. Se înțelege că în starea aceasta nu mai pot lucra ceva. Stând în pat, mai încerc a ceti câte ceva, dar îndată mă apucă somnolența. Mi-a slăbit mult și memoria.

Până la Paști o bibliotecară de la Ministerul Culturii [Rezerva de Stat a Cărții] a lucrat la inventarierea cărților mele și acum o lună a venit să iscălească cele 6 exemplare a Inventarului (18.891 cărți).

I-am dat textul proiectului meu de donație, dar până acum nu știu dacă a fost acceptat de Ministerul Culturii.

Rămâne acum ca să pun în rânduală manuscrisele și materialul arhivistic pe care mi l-am rezervat [cu gând de donare Bibliotecii Academiei], dar pentru asta aștept să mă simt mai înviorat. [...] [Concept nesemnat.]

*

Peste un an și jumătate, de ferestrele casei sale,

devenită și bibliotecă publică din februarie 1956, în urma generoasei donații, se va apropia nu numai ziua aniversară, ci și un oaspete cu totul neașteptat:

[13/25 martie 1957]

Lui G. Bezviconi.

Scrisoarea d-tale m-a emoționat și vă mulțănesc din toată inima pentru mângâietoarele cuvinte la a 85-a aniversare, într-o frumoasă zi senină, primăvărată.

Ieri m-a vizitat un bucureștean, aducându-mi o scrisoare din partea Prof. S. Mehedinți și punându-mă să iscălesc într-un pergament închinat la cei 88 ani ai Prof. Mehedinți. Mi-a cerut câteva pagini despre S.M. I-am răspuns că nu-s în stare a alcătui ceva și am pus pe un nepot al meu să scrie câteva pagini de recunoștință p[entru] geografiile pe care ni le-a dăruit S.M. școlarilor. Cu această ocazie am aflat în bucurătoare știre că i s-a acordat o pensie de 2.000 lei lunar și că-i speranță să-și recapete locuința.

Mai alaltăieri, dimineața, pe la ora 6 ½ zăresc pe fereastră, din patul meu, chipul unui călugăr cu fr[umoasă] barbă albă, îmbrăcat într-un saiac [și]ac, postav aspru din lână] curat și cu străvechiul cum-anac împletit pe cap. S-a anunțat, printr-o nepoată, ca stareț al Schitului Rarău...

Era Sandu Tudor [pseudonimul lui Alexandru Teodorescu, 1896-1962], fostul director al unui ziar din București [Credința], pe care-l cunoscusem pe vremuri în casa Păr[intelui] Nae Popescu, călugărit mai pe urmă pe la mănăstiri din Muntenia, de unde ajunsese la M-rea Secu și de acolo la Schitul Rarău, unde s-a apucat să-și adune 12 ucenici și să gospodărească. Cu ajutorul Patriarhului [Justinian Marina] a reușit să capete împroprietărirea schitului cu frumosul loc din jur. Dar pentru facerea actului juridic era nevoie de actele vechi ale schitului, care s-au pierdut în timpul războiului.

Cineva i-a spus că într-o publicație a mea din 1906, Monografia comunei Broșteni, unde se află Schitul Rarău, ar putea găsi ceva asupra actelor schitului. Și în acest scop a venit să-i dau lămuriri. Din norocire aveam o notiță asupra unei copii. L-am îndreptat la Arhivele Statului din Iași, unde se păstrează acea copie.

Te-aș ruga să-l informezi pe Păr. Nae ca să facă haz și el de isprăvile lui Sandu Tudor [Concept nesemnat. Evident, G.T.K. nu cunoștea aspectele dramatice – între care și cei 3 ani de muncă silnică la

Canalul Dunăre-Marea Neagră – din viața celui care se aflate, în 1943, la M-reă Antim, între inițiatorii grupului „Rugul Aprins”].

*

[București, Gara de Nord/ 21.4.58]

Iubite și mult onorate Coane Gheorghe, la mulți ani de ziua Dvs. [23 apr., Sf. Gheorghe]. Am publicat în primul număr al Buletinului Com[isiunii] Monument[elor] Istorice (pe acest an) un articol despre monumentele de artă din Bellu. Sper peste vreo două luni să apară ceva mare – un volum despre relații cu vecinii⁶. Lucrez la bibliografie. Iar Dvs. cum vă simțiți? Scrieți amintirile Dvs. – adică, le revedeți? Ce citiți și ce V-a plăcut [în] ultimul timp? Soția mea și cu mine Vă dorim sănătate și mai bune condiții în viață [din vara lui 1957, G.T.K. primea o pensie personală, pentru merite culturale]. Vă îmbrățișăm cu dragoste, G. Bezviconi.

*

26 aprilie 1958.

Iubiți prieteni Bezviconi,

[...] Eu, din păcate, o duc din ce în ce mai greu cu sănătatea. Stau mai mult întins în pat și nu mai pot lucra decât foarte rar. Memoria mi-a scăzut de tot. Ca dovadă este și faptul că la scrierea adresei acestei poștale nu-mi puteam aduce aminte numele stradei Dv. și a trebuit s-o caut pe una din scrisorile Dv mai vechi. Vedeți dar în ce hal am ajuns.

În oraș nu mai îndrăznesc a ieși, deoarece de câteva ori am căzut în stradă din cauza amețelilor. Am însă norocul că-s scutit încă de dureri acute. [Concept nesemnat.]

*

[București, Gara de Nord/ 12.9.58;
Piatra-Neamț/ 14.9.58]

Mult iubite și scumpe Maestre, [...] Ieri am fost la profesorul N. M. Popescu. A fost și [Tit] Simedrea [fost Mitropolit al Bucovinei]. Mi-am adus aminte de darul Dvs. de povestitor. Deocamdată aștept diverse soluționări. Lucrez cât îmi permite sănătatea – mai ales bibliografie, dicționare. A făcut cineva vreun dicționar al Neamțului? Oameni, locuri, scriitori despre Neamț... Ar fi mare lucru. L-am susținut în ideea [aceasta] pe Stino – pentru un dicționar al orașului său.

Soția mea și cu mine Vă îmbrățișăm cu dragoste, G. Bezviconi.

*

20 oct. 1959.

[Pentru:] G. Bezviconi,

Cu mare bucurie am primit poștala de ieri, căci de multe ori în patul suferințelor bătrâneței mele de 88 ani sânt cu gândul la vechii și bunii prieteni, între care d-ta ești fruntaș.

Eu o duc greu de când cu lungă gripă care a bântuit și în orașul nostru. Am rămas [foarte] slăbit, mai ales cu picioarele și durerile de șale. Nu mai pot ieși în oraș și cu greu pot ieși la aer în jurul casei, sprijinindu-mă în cârjă. Din cauza slăbiciunii am căzut jos de mai multe ori și ai casei m-au dus cu greu în patul meu. Dar trebuie să fiu mulțumit că stând în pat mai pot ceti din când în când câte ceva, însă condeiul îl iau din ce în ce mai rar. Mult m-aș bucura să mai primesc de la d-ta din cele ce publici. [...]

[Notă:] I-am adaos vestea vizitei lui Ion Vasilenko⁷ din Chișinău. [Concept nesemnat.]

Peste încă un an, la 13 noiembrie 1960, cărturarul G.T. Kirileanu se stinge din viață la Piatra-Neamț, în casa-i cu minunată priveliște spre „Mama Bistrița” și „Moș Ceahlău”, lăsând un gol irecuperabil (mult mai târziu recunoscut), în cultura română... La sfârșit de aprilie 1966 se va muta la ceruri – via Cimitirul Bellu – și Gh. Bezviconi...

Note:

1. Trimitere la G.T.K. (80 de ani), rămas fără pensie din primăvara lui 1950.
2. Constantin Bobulescu (1882-1958) – preot și istoric; paroh în Iași (1908-1922) și București (1922-1958).
3. Viața de familie era bulversată prin despărțirea de soție și mutarea în București, iar starea fizică era afectată în urma unui accident de tramvai în Capitală, soldat cu amputarea unui picior.
4. Niculae M. Popescu (1881-1963) – erudit preot, istoric și academician.
5. Ilie E. Torouțiu (1888-1953) – istoric și critic literar, editor, director al revistei *Convorbiri literare* (1939-1944); soția s-a sinucis a doua zi după decesul său, datorat unei boli neiertătoare.
6. Vezi: Gh. Bezviconi, *Contribuții la relațiile româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până în 1854)*. București, Ed. Academiei R.P.R., 1958.
7. Ion Vasilenko (1926-1977) – istoric și critic literar; terorizat de KGB pentru ferma-i atitudine pro-românească, s-a sinucis.

VITRINA CĂRȚII: GEORG LEIBBRANDT, *UKRAINE* (BERLIN 1942)

Aurel MORARIU

Georg Leibbrandt, *Ukraine*, Berlin 1942, 144 pagini – Cartea aceasta, cu pretenții de documentări istorice, pornind dela timpuri legendare, cam de pe la anul 3000 înainte de Christos, stăruie într-o tendențios afirmată comunitate de origine și mai ales de evoluție politică și culturală între Germani și Ucrainenii. În secolul al doilea și al treilea după Christos solul ucrainean aparținea imperiului Ostrogoților, afirmă autorul, iar elementul german și-a păstrat apoi permanent influența asupra dezvoltării vechii culturi ucrainene. Legături de familie din secolul al 11-le și al 12-le, între stăpânitorii germani și familiile principare ale vechii organizații de stat dela Kiew, apoi relațiile politice și diplomatice dintre Kurfürst-ul de Brandenburg și căpetenia din secolul al 17-le a statului de cazaci ucraineni, Bogdan Chmelnițchi, precum și permanentele legături asidue (regen), comerciale și economice, dintre Germania și Ucraina au dat expresie vie vechilor tradiții de comunitate germano-ucraineană născută încă dela întemeierea istoriei Europei și menținute secole de-a rândul.

Pe pământ ucrainean Goții ar fi ajuns în contact cu cultura greco-latină, prezentă în secolul al 2-le după Christos pe țărmurile Mării Negre. Astfel, cultura Goților ajunse sub noi influențe cari, pretinde această lucrare, au dus la dezvoltarea artei scrisului, la încreștinarea Goților, la biblia lui Wulfila; și chiar și legenda Nibelungilor aci își are leagănul.

În procesul de evoluție de mai apoi a slavismului din Europa de mijloc și de Est, contactul dintre rasa germană și cea slavă (ucraineană) și-a avut partea de hotărâtoare influență. Autorul stăruie asupra acțiunii războinicilor numiți Wikinger –

supranumiți și „Ruotsi”, de unde apoi „Rusj” – ca și a Warăgilor, arătând că ’n sfatul Kiewului și ’n dinastia acestuia domina, în primele timpuri, spiritul germanic și războinic al Wikinger-ilor ucrainizați, aceasta cam până pela 1340, când moare ultimul vlăstar al familiei domnitoare dela Halytsch (Halici).

Urmează apoi, în legătură cu ființarea organizației de stat a cazacilor, expuneri asupra originii antagonismelor dintre Polonezii catolici, susținuți de Vatican, și Ucrainenii ortodocși. Ucraina luptă și contra Romei, dar și contra invaziei Turcilor, cari își fac apariția dinspre Asia Mică. Țărmurile Mării Negre sunt apărate împotriva Turcilor numai de... Ucrainenii. Dar Ucraina trebuie să se ridice și contra Moscovei, care nescotia privilegiile și autonomia recunoscute acesteia prin tratatul (1654) încheiat între țar și hatmanul Bogdan Chmelnițchi,

În felul acesta autorul ajunge la formularea tezei că Ucraina și Ucrainenii, având obârșie comună cu Germanii și reciproce înjunționi germane și ucrainene în evoluția lor politică și culturală, se adăpostesc în timpurile mai noi (anterioare războiului mondial trecut) în statul germanic al Austriei, de unde duc lupta apoi împotriva Moscovei. Capitolul acesta e mai ales interesant și de actualitate pentru noi Români...

La împărțirea Poloniei partea cea mai mare a Ucrainei reveni Rusiei. Singură Galiția de Est fu ocupată de Austria; iar în anul 1775 – revelează d-l Leibbrandt – pământul ucrainean de sub dominația Habsburgilor fu sporit prin anexiunea Bucovinei. Va să zică iată-o Bucovina noastră decretată pe de-a-întregul ucraineană.

În cadrul Austriei, Ucraina de Vest s’a organi-

zat pentru lupta contra Moscovei, căci ideea națională și mișcarea culturală ucraineană – pentru a scăpa de prigonirile Moscovei – au trebuit să se refugieze pe teritoriul austriac. Aci, la Lemberg și Cernăuți („Tscherniwzi”), au luat ființă două centre ucrainene, cari zeci de ani de zile și-au exercitat influența asupra întregii Ucraine. Ucrainenii din Galiția și Bucovina, alăturați culturii germane, se foloseau de tribuna parlamentară dela Viena în lupta lor contra imperialismului rusesc. Câte afirmații, atâtea neadevăruri, precizăm noi.

Și mai departe: La Cernăuți – unde Ucrainenii trebuiau să se apere împotriva Românilor – ucrainismul spori, primind chiar și catedre la Universitatea germană, creându-și cu timpul o numeroasă clasă conducătoare, societăți culturale, asociațiuni economice, sportive etc. Țelul urmărit în lupta aceasta a Ucrainenilor contra Românilor, Jidanilor și Polonezilor era autonomia poporului ucrainean din cuprinsul Austriei și eliberarea Ucrainei Mari de sub stăpânirea străină moscovită („moskowitische Fremdherrschaft”).

În războiul din 1914-1918, prima lovitură dată de Moscova a fost îndreptată împotriva Ucrainenilor din Galiția și Bucovina. Turbarea barbariei moscovite în aceste regiuni – continuă d-l Leibbrandt – e cunoscută, confundându-i probabil pe cei dela Moscova cu generalul de tristă memorie Eduard Fischer. Mai mult decât atât, se afirmă în acest loc – evident *ad captandam benevolentiam*, dar *împotriva adevărului istoric* – că legiuni formate din organizațiile ucrainene ale Sicizilor ar fi luptat contra Rușilor!

Pacea dela Brest-Litowsk dădu ființă (la 22 Ianuarie 1918) Republicii Ucrainene independente; dar dictatul dela Versailles a răpit libertatea atât de greu câștigată, aruncând pe Ucraineni în robia bolșevică.

Partea 1-a a lucrării încheie cu concluzia că încă la timp Führer-ul a dat în vara anului 1941 lovitură împotriva hidrei bolșevice. Singura idee justă din cuprinsul întregii cărți!

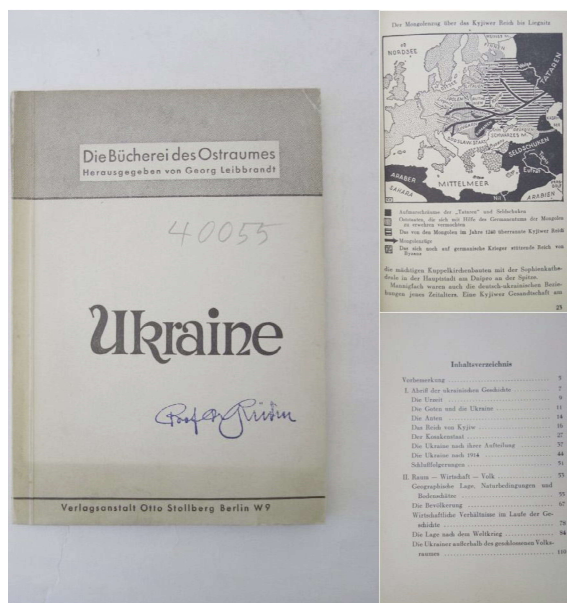
În partea a 2-a, d-l Leibbrandt se ocupă de spațiul ucrainean, de populația lui și de problema economică. Iată granițele Ucrainei: Dela cursul

inferior al Dunării și al Nistrului, din Basarabia de Sud, inclusiv județele Ismail și Cetatea Albă, apoi dela Hotin și cursul de mijloc al Nistrului până la Prutul de sus, cuprinzând partea de miazănoapte a Bucovinei, până la Carpați și de aci spre Vest toată Galiția, iar spre nord și est până la Brjansk, Kursk și Woronisch. Spațiu evaluat la cam 700.000 km² cu o populație de aproximativ 45.000.000 locuitori.

În partea finală a lucrării se stăruie asupra bogățiilor solului Ucrainei în produse agricole, miniere, industriale etc., apoi asupra școalelor de toate gradele și a altor așezăminte de cultură. Paginile din urmă sunt închinat situației create Ucrainenilor sub stăpânirea bolșevică.

În concluzie: Tendentiozitatea și lipsa de obiectivitate a acestei opere prea e vădită, decât să... mai polemizăm, mai ales pe chestiuni cari istoricește sunt contraprobatate până la evidență. De mirare e doar că, în gâlgăirea atâtor jertfe ale noastre, pot apărea lucrări așa de superficiale și menite a informa așa de greșit opinia publică!...

(Comunicarea lui Aurel Morariu prezentată în ședința din 14 decembrie 1942 a Institutului „Cernăuți”, suprimată de cenzură la publicarea în nr. 1/1943 al revistei *Făt-Frumos*).

CÂTEVA DATE NOI PRIVITOARE LA SEVER ZOTTA

Nicolae SCURTU

Biografia istoricului și cărturarului Sever Zotta (1874-1943) se impune a fi *recercetată, reinterpretată și restituită* așa cum merită un savant în studiile de genealogie ale familiilor românești.

Prețuit, apreciat, comentat și uzitat de Dimitrie Onciul, N. Iorga, Ion Bianu, Ion Nistor, Nicolae Docan, Ovid Densusianu, I.C. Filitti, Artur Gorovei, G.T. Kirileanu și alții, Sever Zotta a fost unul dintre cei mai scrupuloși și consecvenți cercetători, care a impus *genealogia* ca disciplină a istoriei naționale.

A înființat și coordonat întâia publicație de specialitate ~ *Arhiva genealogică*, la Iași, în răstimpul 1912-1913, unde, în articolul program ~ *Ce voim*, face o autentică profesiune de credință.

În calitatea de director al Arhivelor Statului din Iași și în cea de membru al Comisiei Monumentelor Istorice, Sever Zotta a contribuit, fundamental, la cunoașterea tezaurului nostru istoric.

Este autorul unor prețioase epistole trimise confracților săi, în care găsim informații, precizări, mărturii și fragmente de documente relevante în completarea unor figuri, destine și portrete.

Interesante și extrem de prețioase sunt și epistolele trimise istoricului și numismatului Constantin Moisil (1876-1958) pe când acesta era directorul general al Arhivelor Statului din București.

Restitui, aici, două epistole* ale lui Sever Zotta privitoare la cercetările sale, la *Revista Arhivelor*, precum și la unele aspecte administrative de la Arhivele Statului din Iași.

Stilul epistolar pe care îl practică Sever Zotta este de o rară eleganță, precizie și distincție intelectuală.

Instrucția și formația germană au influențat, în chip fericit, gândirea, intuiția și, mai ales, arta de a conversa și de a impune un anume *stil de a fi* într-o lume din ce în ce mai neașezată.

*

Iași, 15 februarie 1924

Mult stimată domnule Moisil,

Îmi pare că pe ultima pagină a manuscrisului meu (*Spița Cantemir*) am pus din eroare ca dată a morții lui Dimitrie Cantemir 21/31 aug[ust] 1723.

Diferența, însă, între cele două calendare a fost atunci de 11 zile, deci ar fi de 21 aug[ust]/1 septembrie.

Nu știu dacă să continuu cu studiul¹ sau să vă trimit comunicări mărunte. M-ați îndatora prin o lămurire.

Aș prefera continuarea pentru că ea aduce multe lucruri noi. Deocamdată scriu înainte.

În revista *Arh[ivelor]* bis[ericești] din Chișinău a apărut acum un studiu al meu, pe care l-am dat lui Berechet² pentru *Spicuior în ogor*

vecin acum aproape doi ani.

Nu mi-a trimis corecturile, precum era vorba și mi-a stricat toată lucrarea greu muncită și după atâta așteptare. În țara noastră ești mereu expus surprizelor.

Pentru n[umă]rul viitor al *Revistei Arhivelor* am studiul aproape gata de tipar și oarecum de actualitate, *Din trecutul «genealogiei» în Principatele Române*. De asemenea, vă voi pregăti documente din Arhiva Statului, începând cu regeștele³ din secolul al XIV-lea, adunate de predecesorul meu.

Aici mi s-a prezentat un stud[ent] în Litere, sect[ia] ist[orie] cerând să fie numit copist și care, deși are o caligrafie cam proastă, face o impresie în general bună. Rudele lui spun că vor stăruia la Minister pentru reocuparea postului, care, de altfel, este bugetar.

Vă voi trimite o adresă în privința aceasta.

Vă rog să primiți, mult stimată domnule

Moisil, încredințarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Al d[omniei]voastre,
Sever Zotta

[P.S.]

La Cernăuți se comemorează a 50-a aniversare a morții lui E[udoxiu]⁴, frumoasă zi. Academia ce face. Nu cred nimic.

*

Iași, 25 febr[uarie] 1924

Mult stimat domnule Moisil,

Am onoarea să vă trimit aici alăturat ~ partea a II-a a manuscrisului meu, care e și mai interesantă și nădăjduiesc că va mai încăpea în primul număr al revistei.

Partea a III-a cu alte știri despre Cantemirești inedite sau aproape deloc cunoscute publicului românesc, poate să rămână pentru numărul viitor, incl[usiv] *Anexele*.

La *Arhivă* am iar obișnuita supărare de iarnă, neprimirea la timp a lemnelor de foc. Mai am de primit 1½ vagon, iar furnizorul pretinde că stocul destinat școlilor (între care contăm) s-a epuizat. Frigul, însă, dăinuiește din decembrie încoace și mai am lemne pentru cel mult două săptămâni.

Vina este, însă, și a Ministerului care cu toate repetatele noastre rapoarte nu vrea să ne acorde niciodată cantitatea minimală, absolut necesară de 12 vagoane. Ne-a acordat numai 9 vagoane și am primit 7½.

Voi fi deci nevoit, dacă nu se încălzește curând vremea, să suspend serviciul ca în anii trecuți.

Totdeauna voi cere Ministerului să-mi avanseze bani pentru cumpărarea lemnului din piață.

Vă rog să primiți, mult stimat domnule Moisil, încredințarea deosebitei mele stime și considerațiuni

Al d[omniei]voastre,
Sever Zotta

P.S.

Anexez un frumos articol comemorativ al tânărului Brătianu despre Eudoxie Hurmuzachi. Cred că ar fi indicat ca d[umnea]voastră să-l faceți cunoscut Academiei, care văd că tace mereu. Cel puțin cum aud eu *aici* nimic.

Note:

* Originalele acestor epistole, necunoscute, se află în biblioteca profesorului Nicolae Scurtu din București.

1. Sever Zotta ~ *Despre neamul Cantemireștilor* (I) în *Revista Arhivelor*, 1, nr. 1-3, 1924-1926, p. 61-72, *Despre neamul Cantemireștilor* (II). Un „frate” necunoscut al lui Constantin Cantemir Voievod, 1, nr. 2, 1925, p. 204-209 și *Despre neamul Cantemireștilor* (III). *Anexe*, 2, nr. 3, 1926, p. 316-327.

2. Ștefan Berechet (1885-1946) jurist, istoric și cercetător al Basarabiei.

3. Regeste ~ registre ce conțin, cronologic, documente foarte vechi sau rezumate ale unor documente rare. Sunt riguros elaborate și au formă numai la plural.

4. Eudoxiu Hurmuzachi (1812-1874), istoric, om politic. Membru al Academiei Române.

Coman ȘOVA

Coman Șova nu are 90 de ani. El are vârsta poeziei sale; adică, nu are vîrstă. Cum spune în admirabilul poem *Stare de tîrziu*: „Doamne, adu-mi calul cel plecat în nori,/ ia-l de frîu și vino să-mi ascuți un gînd:/ eu m-am tot născut de-atîtea ori –/ adu-mi calul, Doamne, calul alb și blînd./ Mă grăbesc, Părinte, vreau să plec cu el/ într-o lume mare, cu tăcerea-n geamuri,/ să crească înserarea lină pe-un inel,/ dintr-o coapsă crudă oglindită-n hamuri./ Adu-mi calul, Doamne, cel tăcut ca piatra –/ l-am mînat să pască nouri în aprilie –/ vreau să-alerg pe coama-i cu tăcerea toată,/ nu mai vreau, Părinte, să mă-ntorc copil”. (Ioan HOLBAN)

Ger

Pe drumuri lungi de șes, încărunțite, o iarnă aspră
încălesc în palme,
ies aburii de vin pe-ncinse plite
și văd sub pleoape mari omături calme.

Legende vechi venind pe cai de piatră,
În fața jarului încins le-ascult
Și flacăra albastră a focului din vatră
Mi-arată faptele vrăjmașe de demult.

Nu te-am chemat

Abur ușor, înmiresmat e moartea.
Cine de cine să se teamă când totul e părere?
Moartea, da, să vină, dar nu robia.
Cine-mi calcă pămîntul îmi calcă trupul,
eu nu te-am chemat.

Apa și pămîntul pe care le ceri, îți pot acoperi gloria, Darius.
Întoarce-te înainte de a ne întâlni. Dacă vii
și dăm ochi,
ai să pleci plîngînd. Eu nu te-am chemat.

Nostalgică

Topește tu ninsoarea din anii care trec,
și fii cu mine acolo unde sunt
și ce-o mai fi să fie cu tine să petrec,
tu, rază de iubire, în ochiul lumii crunt.

Piatra de râu

Pe deasupra mea trece un râu, apa lui e alta
și mereu alta.
M-a obosit atîta schimbare, visez o apă de lac
pe care s-o pot cunoaște, să-mi fie aproape,
să ne încălzim împreună, să ne îngrijorăm
de soartă. Sunt piatră de temelie,
nu trădez,
nu alunec, nu gem, învățată cu greul,
tovarășă de stat acasă pînă când
se topește pămîntul.

În curînd

În curînd, n-o să mai scriu poeme de dragoste,
sângele n-o să mai tresară
când se apropie Djong Hi
cu surîsul și plecăciunea și brațele plutind
pe trepte de piatră
printre cadourile popoarelor. Ochii, semne de
exclamare, aprind fântâni părăsite,
soarele spală urmele pașilor ei ușori
pentru totdeauna.
O, Djong Hi.

Frunze căzătoare

Tocmai când eram gata-gata să fiu mai presus
de propria-mi fire,
am întârziat.

Cei câțiva pomi plantați într-o seară s-au uscat
creangă cu creangă,
arși de nesomn în așteptarea mea.

Puținele mele cărți scrise
au fost uitate pînă și de cei singuri,
care le căutau.

Ce fac cu aripile mele acum
când au devenit frunze căzătoare?

Neobosita plecare

Unde pleci și pleci mereu când vine ziua
și mi-e drag,
când vine noaptea și mi-e greu?

În culoarea ochilor te pot vedea, în neobosita
căutare a mâinilor, în toată această neliniște a mea.

Dar unde ești când eu te strig? când vine toamna
și când eu
te chem de cald, te chem de frig.

Bărbatul care trece

Nimic nu mă împiedică să fiu doar
Omul acela, bărbatul care trece –
ochii lui văzând o femeie o poate lua în privire
până pe terasa-parc.
Chiar dacă sunt martori
care-au văzut femeia și a doua zi,
dis-de-diminează, în ochii bărbatului, nu se va
întâmpla nimic.
El este doar omul acela, bărbatul care trece.

Nori timpurii

Nori timpurii cădeau în urma ta, albastrul de
deasupra se rupea-n ninsori, un vis abia rostit se
destrăma
și tu plecai, plecai cu pași ușori...

În vise busuiocul creștea amirosind, să fii, să fiu,
să fim în nefiind.

La braț

mergeam la braț
cu norocul
vorbind de-ale lumii

Unul cu altul
urcam coline de nisip
printre mulțimi delirante

Toți ai mei erau prietenii
norocului
aleși de noroc
și toți aveam orice minune
dorită

în afară de timp
Care trecuse.

Irosire

Mă las cotropit de trupul Râvnitor de nimicuri
fără gând și măsură
taur sfâșiind poalele roșii pierdut în eroarea
obsesiei sale mistuitoare gură

Drumurile nu te cheamă pentru purificare
Capcanele sunt deghizate în colorate
și luminoase spații
în prea dulci atracții
și nici nu simți pumnalul aruncat la-ntâmplare
Vărsare de vise și spații.

Destăinuire

Sunt vulnerabil ca o ninsoare
Mă pot cuceri o stradă un zgomot o liniște-n plus
Mă poate cuceri privirea unei trecătoare pădure
subțire de fum și apus

Mă pot cuceri fantomele toate
lumini și atracții
erorile sute
un zbor fără aripi
pierzaniei și râset
cailor de ceață ai nopții mute

Nu mă pot feri de pericole ele mă așteaptă oriun-
de
în vină în alb în umbră în hău nu mă poartă feri de
ele, iubito
S-ar putea să poarte chipul tău.

Oprește doar clipa

Aceasta-i pădurea, iubito acestea-s uneltele mele
acestea-s cuvintele
Acesta sunt eu sub amarele stele aceștia părinții
din care venim acestea-s păcatele
vinde-le
Oprește doar clipa în care iubim.

**Cătălina Maria
HAȘOTTI**

TE AUD BĂTÂND LA UȘĂ

Nu poți să te scoți din apele tale
nu ai mâncat nimic
îmi spui că poezia îți ține de foame
nu ți-e dor de mine
ți-e dor de poezie
plângi după ea
apoi râzi
și din răsete îți cresc spini
aștepti să-ți faci așternut
din țărâna cu care te speli
în eternitatea ce o să vină
o să ne redescoperim
printr-o crăpătură de cer
în timp ce nu ne vom spune nimic
o să fumăm doar o țigară
până ne vor arde degetele
iar tu iar îmi vei reproșa
că am o versiune ciudată
despre sfârșit

CONDAMNARE

Dumnezeu a plecat de-acasă
oricum nici nu ne mai străduim
să-l căutăm
degeaba stăm și ne punem întrebări
vedem că întunericul a rămas gravid
după atâtea orgasme perverse
am obosit plimbându-ne
între două stații
vrem să prindem scara
dar nu se lasă prinsă
știe că nu vom putea urca
mai sus decât ea
sufletele ni se duc
fiecare
în altă parte

ÎNAINTE DE ZÂMBET

Nu mai ești verde
nici roșu
ești oranj
cândva te deșteptai
în miez de noapte
beai cu nesaț tăria
limbii tale materne
din inima pe care
ți-o strângeai în pumn
înainte s-o vinzi la iarmaroc
dădeai drumul păsării infometate
din voaliera ei de aur
în zbor
ea făcea țandări ferestrele
ce aer suav îți răsărea
din pieptul deschis
ce fântâni îți oglindeau cerul
azi
clipa ți se învăluie în fum
amintirile ți se lipsesc de visele
așezate pe altarul îndoielilor
și ți-au încetinit toate motoarele

INIMĂ PE ZĂPADĂ

Iubito,
ca să îmi piară frigul
tu te ascunzi prin
zeci de bulgări de zăpadă
și uneori
tâmpla mea se trezește în cinci colțuri
când atinge pieptul pâinii tale calde
simt mirosul grânelor ce se înalță
aș vrea să nu mai strâng de beregată
firul suav al grâului
tu stai de strajă
între pogoane de lacrimi
până mi se deschid refugii fabuloase
cuvintele îmi ard
când îmi va trece moartea
cântecul mi se va deschide
spre-un loc ieșit
din cursa nepăsării

Constantin GUZGĂ

Revedere (Sibiu, 45 ani)
ziua revederii
o clipă de eternitate
a bătut pentru noi
în Univers;
au întinerit sufletele noastre
pașii ne-au purtat
din nou pe Corso
Piața Mare, Piața Mică
Podul Minciunilor
legendarul Oraș de Jos
la Catedrală
la Institut
sau parcul Astra
mai noua alee a celebrităților
din Sibiul tinereții noastre;
bogăția supremă, însă,
e spiritul pe care îl purtăm
cu noi, moștenire de preț
a înaintașilor
a magiștrilor pe care
îi purtăm în suflet
deși au călătorit
spre o altă lume;
un fior lăuntric
continuă să vibreze
într-o cumuniune tainică
ca niște nou-născuți
călătorim pe urmele
pașilor tinereții noastre
albiți de anii
și vremuirile
care nu ne-au învins
dimpotrivă, ne-au înțelepțit
în lupta nevăzută, inegală
cu timpul...

Orașul pulsează de viață
în inima bătrână
a orașului
simțim aceeași risipă
de dragoste

din serile de mult apuse
încercăm să trezim
amintiri

de care n-am fi dorit
niciodată despărțiri;
nicidecum uitarea
să-și aștearnă valul
întunecat
între inimile noastre
chiar dacă depărtările
au făcut din noi
niște pribegi ai vremilor
potrivnice, pe care le-am trăit
fiecare în locuri diferite
acolo unde acasă
a devenit doar peste ani
pentru suflet realitate
și adăpost să-l apere
de ce-i străin și sapă la temelia
oricărei existențe
văduvind-o de eternitate;
– Doamne, nu uita
să ne faci amintirile vii
cu fiecare dimineață!

Nemurirea, grea povară
în nemurire încerc
să aprind lumină
din bezna nopții
să evadesc cu sufletul
spre înalt
curat, imaculat
cu întreaga fire
precum regina nopții
din grădină
împrăstie parfumul unic
în Univers
deși în jur e întuneric beznă;
– pe cer măcar o stea
nu licărește –
– ce tainic mi se pare totul
de parcă ar trece-n
somnul morții?!
în nemurire încerc
să ajung
să bat la ușă
să-mi deschidă un înger
să-i pipăi neființa
slăvită în lumină
să apar moștenirea
dăruită celor în fire
zămislîți
să ne așeze-n nemurire
din dragoste nemărginită
Cel de Sus!

PUIUL DE OM DIN LEGENDELE TOAMNEI

Marta VARTOLOMEI

Conduceam cu viteza spre Belcești, credeam că nu mai ajung la mama. Eram așa de obosită și îmi țineam geamul deschis, sa nu mă fure somnul. Era pe înserat de-acuma și de-abia așteptam să mă întind în patul de după sobă, să mă încălzesc ca-ntr-un culcuș, să dorm ca un copil... M-am trezit din visatul cu ochii deschiși când mi-a apărut în față un personaj curios. Pe marginea drumului îmi făcea cu mâna un copil. Am tras pe dreapta și am întrebat:

- Unde mergi, măi, copile?
- Vreau sa merg acasă, în Belcești.
- Dar de unde vii?
- De la tata, de la stână.

Bine, hai, urcă, îi spun, uitându-mă bine la o față frumoasă, ca de lapte, și la un păr blond-cenușiu, ce îmi amintea de Legendele Toamnei, tot acoperit de un praf de uliță.

Copilul nu era prea vorbăreț, dar mai aveam de mers vreo zece kilometri, așa că m-am hotărât să mai aflu despre el în drumul nostru spre casă.

- Ce-ai făcut la stână? Îl ajuți pe tatăl tău?
- Îl și ajut, dar acum m-am dus să îi cer bani de suc, să merg cu un coleg, că azi e ziua mea.
- Și ți-a dat bani?
- Nu, că n-a avut. L-a sunat pe șeful lui, dar nu i-a dat.
- Dar cât e un suc?
- 3 lei 50.

Puiul de om îndârjit să meargă zece kilometri pâna la stână să ceara bani pentru suc îmi stârnea tot mai mult curiozitatea. Îi invidiam bucuria de a trăi și simplitatea. Am continuat să îl întreb despre ale sale.

- E stâna tatalui tău sau e angajat?

– E angajat. Șeful îi dă 1000 lei pe lună, răspunse foarte mândru că știe răspunsurile la întrebări de oameni mari.

- Și mama ta lucrează?
- Da, lucrează și ea. Mai merge cu ziua în sat...
- Și frați mai ai?
- Da. Suntem șase. Mai am două surori și trei frați. Eu sunt al doilea cel mai mare.
- Dar la școală înveți bine?
- Da, învăț.

– Să înveți foarte bine, să pleci la oraș, să nu mai muncești așa din greu, ca părinții tăi, i-am zis gândindu-mă că îi dau o lecție de viață pe care, poate, nu a mai auzit-o.

– Eu o să mă duc la oraș să fac facultatea, am să mă fac inginer și apoi am să mă întorc la țară, am să cumpăr pământ și-am să-mi fac o fermă.

M-a lăsat înmărmurită dragostea lui pentru pământ. O fi moștenit-o de la părinți sau bunici. Îmi amintea acum de *Ion*. Puiul de om reînvia în memoria mea personaje colosale, care mai de care mai victorioase în lupta cu furtunile vieții. M-am uitat la el cu drag, m-am gândit ce mândri trebuie să-i fie părinții și am schimbat repede subiectul, să nu dramatizez.

- Ce s-a înnorat! Cred că o să plouă.
- Să plouă, că trebuie ploaie!, îmi răspunse el cu aerul unui om matur, bun cunăscător al semnelor vremii.

Mă simțeam eu un mic copil lângă puiul de om trecut prin greu. Îl întreb:

- De ce au dat foc la gunoaie chiar aici pe câmp? Nu li-i frică că ia foc grâul? Ala-i grâu acolo în câmp, nu?

– Da, e grâu, răspunse. Au dat foc că trebuia, erau multe gunoaie, cum au aruncat oamenii. Dar nu ia foc grâul, că e arat.

Îmi dădu iar explicații la care nu mă așteptam și mă tot surprindea puiul de om cu fiecare cuvânt. În pauzele de conversație îmi tot preocupam gândul cu ce să îi dau când o să coboare din mașină. Aveam niște ouă de la Liviu care trebuiau vândute, sacoșa cu mâncare pentru mama și sacoșa cu napolitane fără zahăr.

– Aici te las, i-am spus când am ajuns la o intersecție unde trebuia să schimb direcția. Ți-aș da napolitanele astea, dar i le duc mamei mele, că sunt fără zahăr și ea e diabetică...

– Nu-i nimic, răspunse iar hotărât, fără urmă de regret.

– Îți dau zece ouă și o pâine. Vrei?

– Da, vreau.

I-am dat ouăle și pâinea în timp ce mă luptam cu gândul că nu îi dau napolitanele copilului prăfuit, de ziua lui.

– Stai, copile. Uite, ia de aici șase napolitane pentru tine și frații tăi. Mama nu are nevoie de așa multe napolitane. Uite, ia și zece lei, sa bei un suc cu prietenul tau.

– Mulțumesc, sărut mâna!

Plecă cu trăistuța cu merinde căpătate și eu îmi privii în oglinda retrovizoare cum își desfăcea o napolitană s-o mănânce. Am mers cu o inimă strânsă la mama. Puiul de om mi-a amintit cum e să te bucuri de o napolitană și o pâine în dar. Cunoscușem un suflet de copil frumos și nu am putut vorbi despre nimic decât despre el cât am stat la mama. Îmi amintea de noi când eram copii acasă. Voiam, parcă, să uit și să nu uit niciodată...

A doua zi m-am întins cu treaba pe la țară până spre apus. Am plecat iar cu privirea în oglinda mașinii, care mi-o arăta de astă dată pe mama, pe marginea drumului, făcându-mi cu mâna. Voiam să nu mă prindă scara, știam că nu văd bine pe întuneric și drumul mi-ar fi părut și mai lung. Conduceam repejor, dar nu uitam să

mai admir copacii proaspăt înmuguriți și lelele așezate la gard pentru o vorbă. În Belcești îmi făcu cu mâna iar un băiețel. Am încetinit, să îl iau la ocazie, și mare mi-a fost mirarea când am văzut că e același pui de om. Cel cu păr prăfuit, ca în *Legendele Toamnei*, și cu față de lapte.

– Ce faci, copile? Unde mergi?

– La stână la tata.

– Bine, hai urcă! Te duc eu.

După ce se urcă bucuros în mașină, îi spun:

– Ce faci la stână duminică după-amiază? Nu mergi mâine la școală?

– Ba merg, dar tata are nevoie de mine să mătur la oi. Mă grăbesc să mătur și să mă întorc repede, să mă pregătesc de școală pentru mâine.

I-am oferit un măr și l-a mâncat cu bucurie.

Atunci am îndrăznit să-l întreb:

– Dar tu ai mâncat ceva astăzi?

– Da, am mâncat, răspunse pe tonul unui om sătul. Am mâncat ochiuri. ... Din ouăle alea de la tine.

Bucuria lui mi-a pus și mie un zâmbet pe față și i-am spus:

– Câte ochiuri ai mâncat?

– A făcut mama opt și am mâncat fiecare câte două... că aia mică e prea mică să mănânce ouă.

Am făcut un calcul simplu și mi-am dat seama că unul din 6 frați nu mai e pe acasă... și că mama nu mâncase ouă...

L-am dus pe puiul de om chiar până sus pe deal, la stână, curioasă încă să aflu viața din spațele celor doi ochi albaștri de sub părul prăfuit. Înainte de a pleca, l-am întrebat cum îl cheamă și mi-a spus. ... Eu încă îi spun *Puiul de Om din Legendele Toamnei*.

O ZI MEMORABILĂ

Gheorghe CÂRSTOIU

Început de toamnă bucolică. În satul de sub munte se întâmplase ceva trist și neprevăzut. Bebe Ciorîță, din capul satului, își dăduse obștescul sfârșit, într-o noapte de marți, singur, doar cu dulăul curții, rămas după ușă, din cauză că nu putuse s-o deschidă, fiind închisă pe dinăuntru. Bietul animal, probabil, simțise izul morții, otrăvind aerul din jur, de aceea începuse să schelăie jalnic, ca ultima potaie, la lună. Satul se trezea în glasuri stridente de clopot, care coborau ca șuvoaie sonore, împrăștiindu-se, în zări și, integrându-se în auzul celor care le primeau, ca pe o binecuvântare, când se preaslăveau sfinți martiri, creștini sau, se ținea liturgia duminicală. Dar, în cazul de față, clopotul avea rezonanță sumbră, ca un vaiet, glas de durere, pornit spre veșnicie, vestind trecerea în lumea nevăzută a bietului Bebe, zis Litruță, cum era cunoscut de lumea din sat. Mortul avusese renume și de crai; ținuse patru femei din localități diferite. Și de la două dintre ele se procopsise cu câte un ploid. Încă din tinerețe, urmare unor hotărâri emise de Judecătoria, pe fondul proceselor de divorț, pruncilor rămași la fostele neveste, care le câștigaseră custodia, Bebe le-a plătit pensie. Și cum gura lumii era slobodă, toți, care-i cunoșteau situația, se întrebau, bineînțeles, fără a primi răspuns, de unde avea al lui Ciorîță bani, ca să nu intre în litigiu cu legea. Ei însă uitau sau, din comoditate, nu țineau cont de amănunte, și, decât să-i poarte sâmbetele, mai bine ar fi trebuit să-și reamintească de Titina, soră-sa, căpătuită undeva, în Franța, care a trimis franci, cât a trăit mamă-sa, Sica, apoi, simțitoare, la viața zbruciumată trăită de frati-su, continuă să-l întrețină, și pe acesta, mult și bine. Și iată sosită

ziua sfârșitului! Trei popi se prezentară la ora fixată, de comun acord, și, de atunci, slujba trecerii spre neant luă amploare. Rudele se alinieră, în față, interesate să fie văzute și băgate în seamă. Lița, vecină și rudă apropiată, nu se dezlipea de la căpătiul mortului, iar, când și-a dat seama că timpul se scurgea în defavoarea lor, se trezi la realitate, căutând să organizeze ceea ce trebuia să se întâmple. Lumea se strânsese de dimineață, și, la ora 12, oră fixată de preotul paroh, porniră spre biserică. Toate bune și la locul lor, în timpul prohodului. Și culmea!, două dintre fostele neveste, mamele celor doi copii născuți, erau prezente, vărsând lacrimi, reale sau false, îngenunchiate lângă sicriu, prezența acestora atrăgând multe priviri, de pe margini, și comentarii, gândite, de moment, la fața locului și discutate, pe îndelete, în zilele următoare. Iată că slujba de prohod luă sfârșit, iar, după ce se cântă „Veșnica lui pomenire”, rubedeniile și apropiații sărutară icoane, despărțindu-se de defunct, apoi intrară cei patru gropari, punând, cu nădejde mâinile pe sicriu și-l scoaseră afară, cu picioarele mortului înainte. Lumea, curioasă, îl urmărea până la groapă. Aici, preoții, cu parohul Gheorghe în frunte, stropiră mortul cu jumătate de vin, iar, din ce mai rămase, în sticlă, risipiră în groapă. Groparii trecură la fapte: înfășurară sicriul cu o funie, și când să-l lase în groapă, în funcție de dimensiunile acesteea, constatară, cu stupefacție, că sicriul se blocase, rămânând afară cam o palmă jumătate, din care cauză, nu mai încăpu în „odaia” lui Bebe. Gheorghe, preotul, după ce analiză situația de aproape, măsură groapa, apoi sicriul și, constatând diferența, diferență ce sărea oricui în ochi,

trecu la tot felul de supoziții, reținând-o pe cea mai potrivită dintre ele, anume: să taie, din coada sicriului, bucățica care se dovedise a fi în plus. Imediat, popa îl trimise pe clopotarul Mitică să-i aducă drujba de acasă. Audiența, buluc pe marginile gropii. Timpul trecea greu, lăsând în urmă tot felul de comentarii, de sugestii, care s-au epuizat aiurea, popa nerenunțând la ideea lui năstrușnică și cinică, pusă în aplicare odată cu sosirea clopotarului. Îi ieși înaintea, îi luă drujba și, din câțiva pași, ajunse la capătul gropii.

– Faceți loc! Faceți loc, că acuși asfinte soarele! își face loc popa.

– Nu-i tăiați picioarele!, sări Lița din spatele popii. O voce mai din spate:

– Popa e cu chef! Lumea cunoștea apucăturile bahice ale popii...

– Nu-i tăiați picioarele! Nu i le tăiați! continua Lița să strige, sperând să-l trezească pe omul lui Dumnezeu, care pornise drujba, ținând-o însă în așteptare. Probabil că mai măsura în minte! În sfârșit, dinții lanțului drujbei mușcară din scândura de brad a capacului, scurtându-l cu două palme, apoi trecu la „tronul” de odihnă al celui care ajunsese „în loc cu verdețată unde nu-i întristare, nici suspin”.

– Nu-l lăsa olog, părinte, pe lumea ailaltă nu are cine să-i facă cârje, și costă o grămadă de bani! se auzi o altă voce de femeie din mulțime. Popa terminase lucrarea și, în timp ce se pregătea să părăsească locul care îi adusese pe cei rămași, la marginea gropii, se adresă, nu numai acelei voci răzlețe, ci și celor prezenți:

– Oameni buni, picioarele lui Bebe sunt intacte. Nu văzurăți cum groparii i le ridicară în sus, în timp ce eu mă ocupam de sicriu? Doar că acum vor sta chircite sau ridicate cumva, ca să poată intra în groapă. Se vor acupa băieții. Iar, în timpul acesta, groparii trecură să execute ritualul îngropăciunii. Picioarele mortului, cu greu le rezolvară, întrucât, având moartea în ele, deveniseră inerte. Și totuși, mortul a fost îngropat, și bolovanii aceia, din final, căzură, cu zgomotul, tipic, demential, peste capacul sicriului. Iar

lumea începuse să se retragă, rămânând totuși destui nedumeriți, în problema picioarelor ajustate. Numai unul, Ion, zis Baza, avu curajul să tragă concluzii:

– Nu mai bine se finisa groapa? Iar groparii nu se mai căzneau atât, gândi Ion cu glas tare.

– Cum, nene? Și cu picioare, și fără, mortul de la groapă nu se mai întoarce? se auzi o voce de bărbat din mulțimea dispersată. Subiectul, comentat destul lângă groapă, a fost preluat și recomentat, în sat, la Bebe acasă, unde i s-a pus o masă de pomenire. Și de data asta, un segment de lume, neutru, s-a întrebat cu ce bani i s-a făcut pomana de pomenire a sufletului. Dar acum n-au uitat de Titina, soră-sa, care nu putuse să vină, din pricina unor probleme neclare, dar trimisese totuși o sumă, deloc de neglijat, vară-sii Lița. Și totuși, mult timp după aceea, a circulat zvonul că drujba popii l-ar fi lăsat pe Bebe, Litruță, fără călcăie, spuneau câțiva, iar alții, mult mai alarmați, și de ambele glezne, cu toate că popa jurase, asigurând lumea că măsurase bine și nu se întâmplase tragedia, picioarele mortului fiind întregi, ridicate în sus, ieșite din tron, să calce viermii, șerpilor; glumeau unii.

EMIL BOTTA, POETUL CARE ȘI-A CENZURAT NEMILOS CREAȚIA (II)

Cristian LIVESCU

CRITICA POEZIEI

„E atâta nepace în sufletul meu/ bătut de alean și de umbre cuprins”

Între 1943-1966, Emil Botta nu a publicat poezie. Puternic afectat (poate speriat) de suferințele fratelui său, Dan Botta, dispărut prematur (1958), la doar 51 de ani, urmărit de regimul comunist și anchetat în câteva rânduri pentru simpatiile sale legionare din anii 1930, s-a dedicat cu precădere carierei actricești, devenind poet de taină. Scrie pe ascuns, atent la canonul dogmatic al epocii, și își reevaluează totodată obsesiile interbelice, le rarefiază, le prelucrează, le modifică. Mai mult, începe să-și rescrie poeme din primele volume, șterge, îndreaptă, adaugă, uneori inspirat, cel mai adesea oțios. Modelul pare a fi Eminescu, perfecționistul veșnic neîmpăcat cu forma scrierilor sale, din care Botta recita pe de rost poeme întregi, în transă, comparație care nu rezistă, pentru simplul motiv că Eminescu nu și-a revizuit niciodată poemele publicate în „Convorbiri literare” sau în volumul întocmit de Titu Maiorescu, în 1883. Cu acribie deosebită, Ioana Diaconescu, inițiatore/ realizatoare a ediției complete Emil Botta, *Scrieri*, I, II (poezie), III (proză, publicistică, cu text stabilit de Doina Uricariu) de la Minerva, 1980, pune toate aceste modificări pe seama conștiinței literare active a scriitorului, „cu o forță de neimaginat”, în ultima parte a vieții, dornic de claritate și limpezime textuală. Pe lângă publicarea a șapte poeme inedite, editoarea aduce câteva detalii puțin știute din segmentul ultim al vieții poetului – moartea mamei, Aglaia Botta (Botha) în anul 1975 – când „poetul nu se mai poate reface în urma loviturii primite. Apar primele semne ale bolii de inimă... În primăvara anului 1977, se internează la spitalul Sahia. Revine acasă, unde își continuă fără menajamente activitățile. Boala îl învinge: este dus în stare gravă la secția de reanimare a aceluiasi spital. Aici compune ultimele poezii... La 24 iulie 1977, în jurul orei 10 dimineața, marele poet și actor se stinge din viață, în urma unui stop cardiac.” Totodată, Ioana Diaconescu certifică poemele așa cum

le-a definitivat autorul, „ca exprimând cel mai fidel voința lui”, și – ne place, nu ne place – desemnează pe bună dreptate ca fiind *variante* poemele publicate inițial, caz puțin obișnuit dacă nu cumva unic în viața noastră literară!

Ar mai fi o explicație demnă de luat în seamă în privința revizuirilor. Din perioada războiului și a pregătirii volumului *Pe-o gură de rai* (1943), datează un poem fără titlu din ciclul *Groapa cu lei*, dedicat „lui Dan”, care lansează o idee ce va fi reluată și speculată până târziu, anume că poezia, creația poetică și nu numai, se datorează unei naturi demonice, întreținută în adâncimi de ființă de „îngeri sălbatici” și de „o groapă de fiare”, erupție care se lasă vegheată de „agerimea” gândului. Păreră aceasta lasă cale liberă, fără remușcări, procesului de remaniere, de redresare textuală, menit să epureze fluxul liric de efecte neavenite și necurate. Avem întrucâtva conturată motivația gestului intervenționist: „Te întrec în agerime, demon, te întrec,/ Leneșele cugete când au adormit,/ în ceruri arhipline de îngeri/ încep goana./ Și alteța noapte, Luna Suverana/ la mine cată, și stele o mie,/ la mine cată/ răsfoindu-mă ca pe o cărțuie./ Alei ce vis avui!/ Mi se părea că sunt cel copac/ de îngeri sălbatici locuit, o movilă, un grui,/ o jucărie în mâna Domnului./ O groapă a leilor eram,/ arhiplină de fiare și patos/ de martiri cântând fără frică./ Alei, stăm ce stăm/ în ucigașul vis, în groapa leilor/ arhiplină de plebe și cântece/ în cerurile arhipline de îngeri./ Alei, stăm ce stăm/ în groapa leilor.” Ce să înțelegem de aici? că în confruntarea între vis (stare poetică, poezie) și „leneșele cugete” (chibzuința, judecata latentă), apare „agerimea” cenzurativă, care vine să controleze demonia, iraționalul neîmblânzit din „groapa leilor”. Altfel spus, „agerimea” salvează sinele poetic de dicteul „visului ucigaș”, care amenință grația expresivă. Ei bine, inteligența intervine din când în când lucid și face ordine în materia delirantă, gata să scape de sub control. Imputabil este doar faptul că o vârstă creatoare, cu exigențele și sensibilitatea ei, face legea în materia altei vârste creatoare, datore cu totul altor mentalități și concepții.

**„călăuză vicleană ești, cu rele priviri în adâncimi
plecate,/ dușmancă ești!”**

Coabitarea cu fantasmеle, cu lumea de „dincolo”, a reprezentat o constantă în existența lui Emil Botta și se pare că iscodirea și comunicarea în regimul nevăzutei au fost mai intense, mai productive pentru poezie, în anii de junețe și primele volume stau mărturie. De aici și o mască de „posedat”, de călător prin alte tărâmurі, pe care o va menține toată viața, dând impresia că e un exilat în osânda cea de toate zilele. Întrebat cu ce se ocupă, din ce trăiește, letargicul narator, cu „dor de singurătate”, din nuvela *Trântorul*, acesta obișnuia să se laude: „Afaceri veroase, peroram cu o patimă îndrăcită, umflându-mă în pene, afaceri și iar afaceri. Am descoperit mari zăcămintе de fantome, regiuni vaste pe care îmi propun să le explorez și asupra cărora voi face un referat în versuri bunului Dumnezeu și copacilor care patrulează somnul nostru.” Când, împovărat de gânduri negre și de moartea iubitei, personajul bottian ia hotărârea să se sinucidă, intervine o voce, un glas cenzurativ care îl oprește de la gestul necugetat: „...Când mă pregăteam să spun vieții «mersi, mă pot dispensa de serviciile tale», cineva m-a strigat... Era Nina bălăioara... (care) preț de o secundă, fu considerabil intrigată: Ei, bravo! Delirezi! Ți lipsește vreo doagă? Ce tot bați câmpii? Și izbucni în râsete: Fantasme! Basme! Renunță, te conjur, la fantasme! Eu nu cred în legende, în proverbe și-n fabule...” Industria de extracție a fantomelor este mai prodigioasă pe fond halucinogen, dând frâu liber demoniei narcotizante: „Anotimp transparent, al arderii./ Visătorii cu bărbi colilii, de fosfor,/ pălpăiau în vatra nopții./ licurici pe un straniu ogor./ Gârbovit eram de mărirea codrului,/ pomul abuliei îmi șoptea numele:/ Emil, fumătorule sălbatec, tăcut,/ spune adio tărâmului acesta./ Copacule, semeni cu Nimeni și Nicăieri./ copac funest al incertitudinii mele./ Aud melopeea morții vuid/ prin flautul părelnicei iele./ Măinile opiomaniilor caută prin eter,/ locul aventurilor diafane./ Viețile cari încă nu s-au născut,/ cerșesc halucinate un sărut.” (*Lecția de opium*) Consumul de substanțe stupefiante ține tot de “păcatele tinereților”...

Alteori, se aude chemat de o „voce de pușlama” (alt sinonim al demoniei), una neserioasă, vicleană, insinuată în adâncimile reveriei: „In vis m-a lovit cineva cu o nuielușă/ dar cine mi-a spus: Trezește-te cenușă!/? Această voce n-o pot uita/ părea o voce de pușlama./ Vocile serioase nu umblă prin vis/ ele n’au acces în hilarul nostru paradis./ Prin vis hoinăresc doar vocile de cinci parale/ cam într-o ureche, cam descusute, cam guturale./ Trezește-te, cenușă! Și m-am trezit/ căscând leneș după tipic, după rit./ Dar vocea de pușla-

ma/ În străfundurile somnului mă rechema.” (*Spiridușul somnului*) Sau iată-l pe poet vizitat de trei „momâi” care ȣes de zor vestminte pentru fantome: „Cele trei surori mi-au venit de hac,/ ele brodează și-l așteaptă pe Ulysse,/ odată, am bătut în poartă strigând:/ Sunt mirele vostru vajnicul, neînfricatul, sprintărul Ulysse./ Ușa s-a deschis și ce-mi fu dat să văd!/ Trei hăde surori, trei momâi în rochii serafice,/ flori de lămâiță le împodobeau/ și făcliile nunții, în mâini, cu vâlvătaie ardeau./ Bufon, m-au numit, fățarnic, om de nimica,/ de ce ne-ai trezit? Cu noi nu-i de șagă./ Dormeam lin în cripta umedă a somnului/ și ȣeseam un vâl pentru fantoma cea dragă./ Ah, blestemele m-au ajuns din urmă și m-au încolțit./ Pitit sub scutul frunții ascult îndoiala ironică a inimii:/ Cugetă-ți zic; Nu ești oare Ulysse? Gândește-te bine.” (*Epithalam*)

Noaptea aduce cu ea mediul umbros, prielnic vedeniilor iscate din neant. În paradigma morții, luna și himera comunică, străjuind căile spre nestematele vizionare, pentru care e nevoie de alți ochi ca să poată fi descoperite și admirate. Elogiul adus Himerei arzătoare îi conferă acesteia siluetă, o personifică, dezlegând registrul erotic: „În slăvita seară am pornit/ printre copacii cari sunau a morțiu, a moarte./ Printre copacii cari sunau a morțiu, a moarte/ umbrele noastre s-au întâlnit./ O, Himera, torța aprinsă ȣi-e chipul!/ E luna, dragă, mai flămândă, mai setoasă ca oricând/ E luna mai flămândă, mai setoasă ca oricând/ ea a sorbit și marea și zarea și nisipul./ O, Himera, tremurătoare ȣi-s buzele/ Când îmi spui: Agonie, Sfârșit./ Când îmi spui: Agonie, Sfârșit/ s-au năruit și muntele și marea și Stânca Primejdiei și călăuzele.” (*Spre stânca primejdiei*) Poetul e îndrăgostit, e fascinat de Himeră, caută ca prin ea, cu ea împreună, să poată pătrunde în lumea paralelă a idealității: „Voi cetini și munți, voi arbori în delir,/ vin turmele apocalipsului să vă cunoască, să vă pască/ ce iad fi-va noaptea; ce nemilos cimitir./ Și somnorosul Dumnezeu lenevește, cască./ Până când veți suferi elogiile insultătoare/ ale palizilor căutători de fantome?/ Până când vă veți lăsa tărăți în ale lor sinistre abatoare/ ca porumbeii în gloduri și sodome?/ Protestați, pumnii strânși, fiți tari:/ din cenușa voastră nască-se un asupritor, un zbîr./ Pururi singuratici, pururi barbari,/ voi cetini și munți, voi arbori în delir.” (*Natura și poetul*) În proza *Răsul tăcut* (1935), o femeie vrea să devină neapărat umbră: „Stau la umbră, domnule profesor, doar-doar umbra mă va asimila și pe mine. M-am saturat de substanță, vreau să mă prefac în umbră...”

„Păduri-Euridice/ cântați-mi să mă satur,/ izvoare, clare fiice/ voi stele, măști de aur”

Neîndoielnic, Emil Botta poate fi considerat un orfic exemplar, inițiat și practician al unui orfism adus de departe, de la anticii greci, în modernitate, în sensul cunoașterii poetice posibile dincolo de real și de limitele percepției obișnuite. El e un Ulisse rătăcitor prin spații imaginare, în căutarea idealității: „Poezie, spune mamei să mă ierte, sunt o poamă rea/ pe care o aruncă cine mușcă din ea;/ lacrimi din ochi ca dintr-un burete i-am stors,/ firul oftării pe buze s-a tors.// Poezie, spune fratelui meu că n-am fost înger cum poate credea,/ că. mi-e inima pedeapsă, mustrare, nuia/ și de atâtea gânduri crude care m-au bătut și m-au asediat/ mi-e somnul jărat, mă zvârcolesc. în pat.// ...Apoi, Poezie să nu te mai întorci înapoi,/ nu facem o nobilă. pereche noi doi;/ alianța noastră e sfărmată/ și aș vrea, poezie, să nu te mai văd niciodată.” (*Post ludum*) La vechii greci, orficul, cuprins de vraja umbrelor, așteaptă să ajungă la Lacul amintirilor. Pentru a bea din apa miraculoasă, el trebuie să folosească formula: „sunt fiul pământului și al cerului înstelat; sunt sfârșit de sete și am să pier; dați-mi degrabă apă rece, din aceea care curge din *Lacul amintirilor*”¹. Asemenea povești pentru viața de apoi se găsesc și la pitagoreici. În finalul dialogului *Republica*, Platon interpretează conform credințelor mai vechi acest precept orfic: nu pentru a-și aminti, ci tocmai pentru a uita, bea sufletul orfic din așa-numitul Râu al nepăsării (Lethe). El trebuie să aibă însă o anumită măsură, căci bând prea mult ar uita totul și ar fi lipsit de izbăvire (621b).

Orficul împătimit are nevoie de hrube adânci, de peșteri, de păduri întunecoase, în cazul de față de taina de groță faustică a bibliotecii, locuri închise unde viața se pierde în moarte, prin dialogul cu umbrele, mesagere ale neantului. Mai are nevoie să colinde itinerarii sacre, subterane, de asceză, în aflarea unei entități feminoide pierdute, dispărute, absente. De aceea, se spune că orfismul face posibil pasajul de trecere, prin magie, între lumi și spații incongruente, în dezacord: „Ochii mei în extaz rătăcesc/ spre adâncuri...” (*Scut*); „Singuratecule, stacojiule, Omega,/ cântă-mi apoteoza somnului și-a morții./ De mult dau târcoale și adulec,/ vai, tras-am sorții// Sinucigașule în bibliotecă,/ moartea erudită, rarismă, te-a decavat./ Agonizai avar peste pleava cunoașterii,/ zaraf ursuz, putred, blazat.// Textele vane ad usum delphini,/ se năruiau în gheena odăii./ Utopia schița furci absurde/ pentru duhul măhnit.” (*Docta ignorantia*) La apariția grupajului *Marele Păianjen*, Eugen Ionescu remarcă la Emil Botta „unul din ultimii alexandrinii, înspăimântat de apropierea barbarilor... o dramă spirituală... din marile acuități ale sensibilității” („Părerii libere”, 23 martie

1936) Într-un interviu din 1976, poetul își amintește de geneza în spirit orfic a volumului (și a titlului) *Întunecatul april*: „Era în anul 1937. Eram pe malul Siretului, într-o comună aproape de orașul Roman. Din motive pe care dacă le-aș spune aș evoca durerea însăși, nu vă voi spune de ce mă aflam acolo. Eram printre copaci, într-o noapte de mai cerească, amețitoare, frumoasă, cum nu mai văzusem. Eram în real, în concret și totuși eram într-un domeniu al fanteziei. Atunci am văzut ielele. Dânsule, am fost în cărarea lor. Atunci am citit, încrustate pe scoarța copacului, cuvintele April Întunecatul, Întunecatul April. Ceea ce vă spun este exact, nu riguros exact (!?). un timp al speranței și al disperării...” (rev. „Flacăra”, 11/ 1976) Avem aici toate elementele de atmosferă orfică – pădure, noapte, loc pustiu, apă curgătoare, plutire între real/ ireal etc., fundal pe care se profilează dansul ielelor. Albia lină a Siretului evocă Acheronul. Impregnată în economia imaginară, secvența va fi reluată în mai multe poeme., devenind miracolul original al reveriei genuine.

Din cele cinci râuri infernale ale mitologiei grecești – Acheron – râul suferinței; Cocytus – râul de jale; Phlegethon – râul de foc; Lethe – râul uitării; Styx – râul de jurământ –, Emil Botta are pentru fiecare motive de aplicație. Mai ales în vis apare acest peisaj minimalist al „trecerii” sufletului spre alt tărâm, ca în proza *Terra incognita*: „Visez o barcă ancorată la țarm. Și mă tocmesc mereu cu lopătarul... „Mortule, vrei să-mi duci pachetul ăsta în infern? E sufletul meu păcătos aici, greșelile de mare calibru, care cântăresc greu, că abia le urnesc, și conștiința așa de împovărată, că n-o mai pot evalua.” „Imposibil, spune lopătarul. Luntrea mea face un comerț cu suflete oneste, pioase...” „Și ce de mustrări au plouat/ în toamna târzie/ peste trupul nemișcat/ ancorat într-o apă. fumurie.” (*Week-end*) Din multe poeme orfice am mai ales unul: „Ce restrîște porți pe targa brațelor/ tu războinic gelos întors din ceruri, din lupte ?/ – E o frumoasă moartă, o tânără moartă/ din care îngerii au cercat să se-nfrupte.// În buclele ei noaptea i-a clădit un palat;/ luceferi și sori veneau la ospăț./ – Luceferi turnați în argint, coconii mei,/ frumoasa moartă nu-i junglă pentru al vostru dezmăț.// Luceferi sunteți? Sau tigri și hiene?/ Sori sclipitori, ce căutați prin buclele ei?/ Dumnezeu răzbunării a trimis în căutarea mea un trăznet/ și cetele ingerilor derbedei.” (*Aedificabo et destruam*)

Poezia lui Emil Botta a dat curaj afirmării poeziei orfice, la noi, prin cei câțiva reprezentanți de seamă care vor alcătui o tradiție, Dan Laurențiu. Mihai Ursachi, Cezar Ivănescu, Marius Robescu.

„CĂLĂTORIILE” LUI ZAMFIR BĂLAN

Constantin DRAM

Proza lui Zamfir Bălan, așa cum o vedem în volumul *Călătoria* apărut la Eikon, este rezultatul unui interesant amestec între observația atentă de factură post-realistă și inserturi neașteptate ce țin de resorturile unui fantastic bine temperat. Cele 13 povestiri incluse în carte sunt probe de virtuozitate narativă și stilistică din partea unui autor care demonstrează astfel nu doar o bună cunoaștere a fenomenului literar în sens larg, cât și o temeinică aplecare asupra a ceea ce înseamnă teoria și practica prozei.

O posibilă decodare a mecanismului povestirii o găsim chiar în primul text: „...cînd povestea, nu știa niciodată încotro se vor îndrepta lucrurile. Începea să construiască imagini, să pună întîmplări cap la cap, mereu atent, obsedat uneori, să nu-și scape ascultătorul din plasa narațiunii, dar niciodată nu avea clar în minte sfîrșitul. Îi plăcea această provocare a imaginației, simțea cum i se înfierbîntă tot trupul, se lăsa cuprins de emoții, de trăiri, evada, fără să-și dea seama, din lumea reală și rătăcea, liber, printre oamenii închipuirii sale, se saluta cu ei, schimba câteva cuvinte, dezbătea probleme capitale, sau se lansa în trîncăneli nesfîrșite, așa, de dragul sporovăielii...” Această primă povestire, intitulată *Călătoria*, poate fi acceptată ca un ghid de lectură, ca un posibil îndreptar pentru un traseu într-o aventură care este viața, ca un fel de rezumat de viață trăită sau care așteaptă să mai fie o dată trăită (incertitudinile existenței, ambiguitatea realității, nevoia de a modifica sau de a repeta scenele de viață, evadările puse pe seama egoismului, necesitatea de a trăi sub semnul ficționalizării și de a juca roluri de eroi): „Acolo începea povestea. Jucată scenă cu scenă, reluată de nenumărate ori, cu secvențe derulate pe repede înainte, cu niște amănunte fără importanță, povestea ajungea invariabil în punctul cel mai fierbinte, acolo unde el venea în

ajutorul cuiva, sau pedepsea aproape sălbatic pe cineva, un netrebnic, un ticălos, oricum cineva care avusese un comportament inacceptabil față de eroii și mai ales eroinele închipuirii sale. Era întotdeauna Harap Alb, Prislea cel voinic, Greuceanu sau oricare alt personaj dintr-o nesfîrșită galerie de prinți, aventurieri, viteji, mai întotdeauna oameni puternici și chipeși, care salvau omenirea...”), după cum ne-o propune un narator cel puțin la fel de inteligent precum anumiți lectori vizați de text.

Scara este o povestire despre un sentiment necesar, cum este *uitarea*. Cu un foarte bun simț al observației/ al notației, un narator sensibil ne introduce într-un posibil spațiu ce ar putea genera o proză de atmosferă: pereții, holul, candelabrul, murdăria, anunțuri specifice unei scări de bloc, cu o foarte bună capacitate de sintetizare simbolică: „Pe jos, resturi de moloz, cîteva bucăți de scânduri, o folie de celofan mototolită, chiștoace de țigări, un smoc dintr-o blană de șobolan uscată, o bucată de hîrtie acoperită cu un scris strîmb...”. Dar sensul povestirii, bine condusă de o mînă sigură, este același balans nesigur printr-o memorie dezvăluită post-proustian, intersectată cu amintiri culturale și, mai cu seamă, cu interogarea unor trăiri nesigure, care conduc spre distorsionarea timpului, spre istovire, spre uitare. *Uitarea* este o cheie existențială, așa cum o sugerează această proză scurtă, cu direcționări subliminale spre un roman în sine. *Călătoria* (mereu călătoria, în felurite interpretări) din *Octombrie* e un posibil scenariu de iubire, cu aceleași mărci temporale și spațiale jucate de un narator inteligent, adept al construcției și deconstrucției semnificante. De această dată, povestea este despre o *image*, cea care are putea dinamiza textul, în cu totul alte proiecte textuale, o imagine

care migrează, după capriciile memoriei sau ale unei imaginații pe măsură. Nu e cazul în volumul lui Zamfir Bălan, autor care are plăcerea infinită a sugestiilor și a ambiguităților necesare, lăsând mult mai multă libertate de cooperare cititorilor posibili: „În marginea pădurii, ... femeia privea nemișcată spre el... În marginea pădurii... Marea, pădurea... Se prăbuși, ape-ierburi îi cuprinseseră trupul...” Două texte, *Jurnal* și *Confesiune* pregătesc trecerea spre un al registru discursiv, generând ideea că totul de până aici a fost doar un exercițiu, o necesară pregătire... Dintr-o anume perspectivă, aceste mini-povestiri cuprind elemente ce se pot constitui într-o anume poetică sui-generis: „Da, pot scrie primele cuvinte și toate punctele de până acum se vor prefăce în aceste cuvinte și vor umple paginile albe cu ele. Mă simt fericit. Punctul a căpătat sens. Se naște primul cuvânt: tu!...”, respectiv: „Văd... Dincolo de mine, prinși, fiecare într-o cușcă, asemenea mie, mulțime de oameni... Nu-mi pot întoarce capul, dar pot deduce, după ceea ce văd în față, că, de fapt, de jur împrejurul meu, lumea se află prinsă în miliarde de carapace și ceea ce văd eu ceilalți nu văd, că, așa cum eu delimitez totul între mine și ceilalți, pentru fiecare eu sunt un altul, într-o aiuritoare ecuație, într-un rost de nepriceput...” De aici un ciclu în alt gen, dincolo de textele cu valențe poetice. E un registru nou, care întregeste ideea că până acum ar fi fost vorba doar de un fel de necesară prefațare; se intră într-o zonă de narativitate explicită, cu povestiri ce s-ar putea intitula din lumea scriitorului Petru Dinulescu, zis Petruș, trăitor într-o anume lume rurală (un personaj favorit din volum). Spunem o anumită lume rurală, deoarece suntem mult departe de ceea ce înseamnă satul tradițional cunoscut din literatură. Marele merit al acestor texte (dincolo de ceea ce înseamnă construcție în sine și dezvoltările stilistice specifice) este legat de un mesaj transmis atât explicit („Visase că în fața lui se înălța o carte uriașă, întredeschisă, printre paginile căreia forfo-teau oameni, animale și obiecte de tot felul. Lumea aceea se mișca de colo-colo, trecea dintr-o pagină în alta, sărind ca la șotron, sau cum făcea el în copilărie, când țopăia de pe o margine pe alta a șanțurilor pline cu apă, după ploile de vară. Amestecătura aceea de vietăți și lucruri semăna cu gușa năzdrăvană a cocoșului din poveste. Parcă-l și vedea cum, una-două, își lungea gâtul și striga: cucuriguu,

boieri mari!..”), cât și subliminal, de-a lungul fiecărei povestiri în parte, privind o relație conceptuală între spațiul referențial și cel ficțional. Sunt texte în care găsim o interesantă sau nu... (un fel de ambiguitate dictată de amestecul dintre „lumea posibilă” textual și amendările mereu aduse de proiecții neașteptate): o poveste de dragoste, într-un sat al scriitorului Petruș (*Marița*), o poveste cu un altfel de Ignat (sărbătoarea legată de sacrificarea porcilor înaintea Crăciunului), în care imaginea acestui Dinulescu se intersectează cu dubla calitate a consătenilor de persoane, respectiv personaje de carte („Lumea din carte nu mai semăna cu aceea de pe ulițele satului. Sau, poate că era invers și oamenii din jurul său nu păreau cei din paginile cărții.”, în *Ignat*), apoi un text mult mai cuprinzător, deoarece atinge mai multe registre semnificative (*Liliacul*) în care erosul (iarăși cu oscilație între a fi și a nu fi într-o realitate posibilă) e presărat cu intruziuni de fantastic și de grotesc, ca și de intertextualitate previzibilă; sunt și alte povestiri în cheie rurală adaptată, precum aceea despre Tudor Coteț, un personaj care intrase în istoria acestui sat ficțional, deoarece „se lupta de douăzeci de ani să facă într-un an ca berzele care aveau cuib în curtea lui, pe stâlpul dintre gard și fântână, să plece în altă parte.”, ori despre un oarecare Epaminonda, bărbat chipeș, „din care nu mai rămăsese nimic, dar epava de acum încă mai ținea la adăpost un suflet mare, luminos.” Iar ultimele povestiri din volum (*Priveghi*, *Bărbierul*, *Cafe 13*) acreditează disponibilitatea crescută a unui adevărat povestitor, cititor de forță, după cum se vede, pentru descripție și pentru un discurs tot mai aplicat pe legile narativității dintotdeauna.

Călătoria lui Zamfir Bălan este, cu adevărat, o carte de ținută, în care o anume poezie a privirilor înspre trecut se întâlnește cu descriptivism realist, precum și cu provocările mereu invocate ale unei imaginații debordante, cu un narator care preia ceva din rolul cocoșului năzdrăvan din poveste care întonează acel triumfător „cucuriguu”, în care descoperim și un fel de nostalgie specifică oricărui creator adevărat care își privește opera adusă la lumină.

Și nu e deloc puțin lucru.

TÂRZIUL: UN TIMP PENTRU DOI

Livia IACOB

Ceea ce uimește și, totodată, aduce bucurie și lumină în poemele semnate de Shanti Nilaya este, neîndoiește, doza lor de solaritate. Un optimism ingenuu, ce pare să sfideze până și nebunia frumoasă a anticului bufon înțelept din cetate. Căci, nu-i așa, cetatea noastră pare astăzi înțesată de clovni triști, mai degrabă devotați slujitori ai autodistrugerii decât trăitori într-o devenire, așa cum își dorește poeta...

Mare parte din poemele sale, pe care le-am parcurs în cuprinderea volumelor *Lalele amare* și *Din trup de femeie*, aleg să fugă din calea acestor nedrepte amânări ale trăirii autentice și să caute cu obstinație devenirea de sine, singura cale – crede Shanti Nilaya – ce facilitează descoperirea potențialului în stare latentă al fiecăruia dintre noi, autoare și cititori deopotrivă. Iar asupra sentimentele încrustate în pielea de omăt a versurilor planează o viziune estetică aparte, colorată armonios în tonurile melodicității clasice, arborescență și relaționând în permanență cu cealaltă latură a ființei care o preocupă pe semnatara volumelor, cea etică.

Și, cum orice călătorie lăuntrică începe cu o îndoială, filosofică, iată un punct de pornire în poemul intitulat *Povestea asta* din volumul *Lalele amare*: „Ce carte ne va-nchide-ntre coperte,/ Ce duh din lampa vieții va ieși,/ Să spună, poate, într-o bună zi/ Povestea celor două lumi incerte?”. Plonjăm, atrași în mirajul lingvistic și seduși de autenticul metaforelor, într-un inconștient care îi furnizează făuritoare de vers tiparele pe care experiența le completează cu datele necesare deciptării universului propriu, astfel încât revelațiile, succesive, să se petreacă doar în pragul unei inițieri simbolice. În armonia

cuplului primordial, etern invocat și pretutindeni rechemat la existență mundană în aceste pagini încărcate de emoție, se dezvoltă nucleul tematic predilect: Shanti Nilaya este pasionată, așa spune, înainte de toate de relația omului modern cu sacralul, pe care o recuperează în celălalt plan, liric, propunându-ne astfel să compensăm neajunsurile propriilor biografii prin armonizarea artei în sprijinul reconstruirii proprii ființe. Poemele sale par desprinse dintr-o matrice arhetipală, pe care o metamorfozează cu pricepere în maieutica necesară celor ce (încă) mai citesc poezie (până și) astăzi.

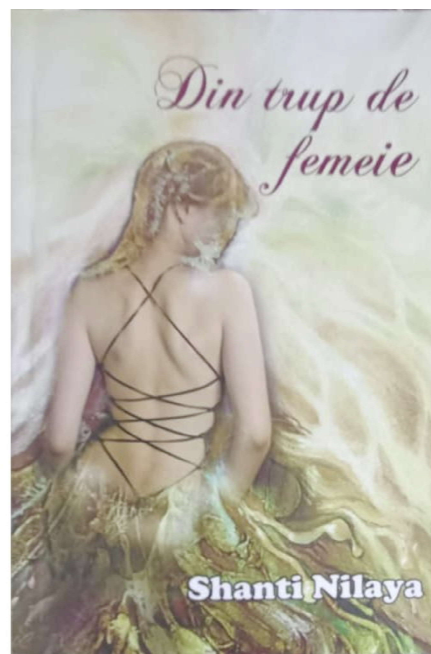
Asceza culturală vine apoi să împace contrariile, o primă etapă în cadrul inițierii în artă o constituie muzica, liantul unind elementele magice primordiale cu rațiunea contemporanilor. Așa de pildă, în *Descânt pentru venire*, poeta se înfățișează discret însă persuasiv, pledând pentru o poetică a sinelui cu chip întors în oaza de lumină și sens a literaturii: „Aș pleca de unde nu-s întoarceri/ Să adun al toamnelor potop/ Și din snopii revărsați de coaceri,/ Soarele în mine să-l îngrop./ Să adun cu jind grămezi de pulberi – Mici fărâme până te-oi găsi.../ Aș pleca de unde nu-s întoarceri/ Și-aș veni în fiecare zi!”. Un sine ce-și recuperează „originile” printr-un tip de anamneză care-i relevă importanța disponibilității de a primi manifestările sacralului, care devin astfel recognoscibile doar pentru cei ce le așteaptă. În fiecare poem în parte, dar și în întregul tipărit ce le subîntinde, sunt vizibile efortul constant al autoarei de automoșire și bucuria iluminării care este rezultatul celui dintâi. Rezultatul se

CRITICA POEZIEI

dovedește, în ciuda traseului sisific pe care îl trădează, spectaculos prin toate volutele hermeneuticii sale: inițierile succesive la care poezia lui Shanti Nilaya ne supune sunt calea, opusă întru totul contemporaneității, prin care o ființă deoptrivă sensibilă și puternică se încapățânează să restabilească, *ad usum delphini*, starea edenică dinainte de cădere.

Un singur spațiu pare a se închide trist pe această absorbantă, dar dulce cărare: îmi pare că peste tot se zbat și cer să li se îngăduie dreptul la existență acele principii ale unei maternități reprimată. Ca și cum poeta s-ar lupta ea însăși cu o populară, dar vetustă preconcepție după care, pentru a trăi plinar, pentru a deveni exemplară în spiritul desăvârșitei ierarhii ar depinde de circumscrierea propriei vieți în spațiul recuperator al genezei. Doar că singura naștere adevărată este aici nașterea întru spirit și Carte, pe care nici timpul și nici moartea nu le opresc din a percepe intensitatea, imensitatea și veșnicia unei clipe. În *Cântec*, autentică artă poetică, răsună această stranie chemare a inefabilului, pe care doar inițiații o percep în momentul trecerii, îngăduite, a pragului din care toate minunile devin posibile: „Când toate vremile de-apoi/ Sfârșesc, se naște-un timp de doi/ Al nostru-a prins din ceruri roz,/ Azi facem iarăși tot pe dos:/ Tu râzi prin somn, eu noaptea scriu./ Ce mâine-mi vei cânta, târziu”. Shanti Nilaya își asumă, prin tot ce scrie, dar și prin felul în care-și colorează cu frumos lumea, o luptă de cursă lungă: împotriva acestei noi boli a secolului care se numește lipsirea de umanitate. Și luptă cu îndârjire și speranță. Prizonieră ea însăși a unei alte galaxii, mult mai îngăduitoare cu mundana petrecere terestră decât bieții locuitori ai unui cosmos viciat de cei ce cad pradă cu voluptate deprădăcinărilor de tot soiul, poeta se privește narcisiac în oglinzile prozodiei clasice. Pe această și-o așază alături ca o declarație în contra valurilor mamei, ea îi rămâne fidelă tovarășă de drum și de suferință, singura egală întru onestă și adevărată respirație. În haosul dirijat de sforarii prezentului nostru, poezia acestor pagini repudiază organic goana după senzațional.

Ea vine, dârz și firesc, să ne reamintească un fapt pe cât de simplu, pe atât de necesar trezirii noastre la Viața cu majusculă: (poate) nu e încă prea târziu să ne reamintim cine suntem.

CALENDAR IANUARIE

Vasile Larco – 01.01.1947
Dana Diaconu – 04.01.1948
Florica Dura – 06.01.1960
Luminița Mihai – 07.01.1968
Michael Friedrich
(Grădinaru Fr. Mihail) – 09.01.1969
Constantin Pricop – 20.01.1949
Cezar Țucu – 21.01.1951
Andrei Aurel – 22.01.1949
Indira Spătaru – 24.01.1971
Constantin Parascan – 26.01.1944
Liviu Apetroaie – 28.01.1974
Ana Vrăjitoru – 29.01.1946

CRONICA LITERARĂ

CONVORBIRI LITERARE

CELĂLALT NICHITA

Adrian Dinu RACHIERU

„Căci am fost însetat și am băut/
din spaima exactă și deplină a lucidității”

Clasicizat deja, hiperactiv pe varii fronturi (proză scurtă, roman, eseu), Nichita Danilov se reîntoarce la poezie (v. *Și Dumnezeu a fost țărână*, Editura Cartier, 2022) după șase ani de tăcere editorială (v. *Recviem pentru țara pierdută*, 2016), dacă ignorăm antologia din 2022. Vechiul Danilov a fost văzut, la debut, ca „o replică ieșeană la optzecismul dâmbovițean”; anii scurși i-au definit singularitatea, refuzând și o trâmbițată continuitate moldavă, anexat unor spirite afine. Putem vorbi de un *continuum* doar având în vedere bogata și originala sa operă, prin interferența genurilor, poetul avertizându-ne: „jocul cu literele ține de magie”. De fapt, un poem din *Fântâni carteziane* (1980), fără nimic „cartezian”, era lămuritor, oferindu-ne o cheie adecvată de lectură: „Numai pe tine te am și numai pe tine te simt./ singuraticul meu suflet...” Încercând o recuperare suferitoare a ancestralității, poetul, „un clopot plin de singurătate”, își dezvăluia interioritatea scindată. Poezia (ca scenă) și poetul (ca „personaj”, deambulând prin Copou) încearcă să împace cele două voci (suflet/ trup), „amăgindu-se”, zice Danilov, la masa de lucru. Histrion fantast, impregnat de tragism, mai apropiat de neomodernism, el ambiționează adâncirea în sine, culegând „frânturi de neant”. Și, pe de altă parte, ne invită în trans-realitate, impresionând prin forța de absorbție. Școlit la proza rusească, dar cochetând cu realismul magic ori absurdul urmuzian, Danilov propune o insolită formulă de uz personal, topind influențe diverse, vectorizate metafizic. Da, „transcendența există”, putem zice alături de Paul Cernat. Mai mult, Nichita Danilov ar fi „singurul poet metafizic al generației ’80”, scria același critic. Unora, judecata li s-a părut

„nefondată”. Dar vizionarismul său nocturn, placat pe o sensibilitate de tip expresionist, mixând ceremonios arhetipuri mitice, tehnici picturale, simboluri culturale și convocând, desigur, memoria ancestrală își mărturisește nevoia de metafizic. Chiar dacă trimiterile spre actualitate, în pofida aerului *vintage*, nu lipsesc iar perspectiva critică, în notă chagalian-burlescă, ancorează în demonism. Să ne amintim că pomenita antologie *Peisaj cu îngeri la fereastră* (2022), fără repere temporale, amesteca, în decor suprarealist, sub pavăza neoplatonismului, pe un ton grav, astfel de „peisaje”, de la bizareriile suprarealiste (îngeri căzuți, un Cristos bahic, multiplele ipostazieri, în circularitate, ale călugărilor-scribi, trudind la o psaltire modernă) la exercițiile metafizice, râvnind, cu suflu sapiențial, în orizont ființial, sinteza contrariilor. Fiindcă lunga sa introspecție, *între contrarii*, caută neostoit un liman.

Chiar de la debut a fost izbitoare siguranța pe care Nichita Danilov, de ceva vreme ieșean, o afișa în dulcele târg; el, în contextul inflației de poeți, teoretizând o simpatcă „perspectivă ieșeană” (vorbind despre o „masă vulcanică” și un delir liric) propunea o *direcție aparte* (cf. Valeriu Cristea). Polivalentul Danilov (născut la 7 aprilie 1952 la Climăuți, un sat pitoresc, „de graniță”), frecventând eseistica, traducerile, articolele critice, economist de formație, este – ca poet – un neliniștit, chiar sumbru, în pofida vocației orfice. Revărsând peste lume „sunete reci și sublimе”, Danilov lucrează la veritabile fresce poetice, cu reflexe liturgice, închipuind însă o rugă glacială, pe un ton solemn, alb. Din liniștea ulițelor din Climăuți, din dragostea pentru Evdochia, din curiozitatea pentru „doamna moarte”, din acel ciudat amestec de populații din satul

său s-a ivit o poezie, și ea ciudată, îndepărtând tentația neantului și înspăimântată de propria-i tăcere. Poezia, zicea Danilov (v. *În chilia autorului*) este singura limbă pe care o vorbește sufletul; iar sufletul, continuă el raționamentul, este o colivie goală în care pătrunde *duhul creațiunii*. Spiritul său, metamorfozat în cărți, cheamă „arhanghelii întunericului”; vrea, cu „a treia ureche” să stoarcă latențele cuvintelor; vede vidul și, bătând la porțile Universului, palpează realitatea de dincolo de percepția noastră, eliberând energii abisale, ispitit de halucinație. Or, pentru Danilov, realitatea și ficțiunea sunt totuna. Poetul (ca receptor) adună neliniștile altora și poezia, izvorând din „jumătatea noastră angelică”, e mai complexă decât orice teoremă. Dar poezia e, oare, doar un text?

În *Apocalipsa de carton* (1993), carte „de atitudine”, autorul risipea astfel de întrebări și propunea răspunsuri; „însuflește” lucrurile din preajmă și, generos, trage câteva profiluri lirice, ale congenerilor, cu deosebire. Dar, peste toate, refuză *alinierea*. Ne putem întreba: e cu puțință ca vârsta postmodernă a literaturii să descopere „jumătatea noastră angelică”? Acum, când poezia ironică a inundat piața literară și pare scrisă „la comandă”, sortită calapodului, cineva (care, cultivând temele eterne, ar dori o necesară corecție, refuzând reciclarea ironică și, implicit, „comedia poeziei”) se încăpățânează, așadar, să creadă că poezia ar fi *creație pură*, cochetând cu forțele obscure, pitindu-se în cutele unui suflet naiv. Să ne amintim îndemnul lui Umberto Eco: trecutul trebuie revizitat cu ironie, dar fără inocență. Scriitorul, pulverizând mitul inocenței, este într-o nouă situație ontologică, atât față de text cât și față de cititor; și, desigur, nu mai puțin, și cititorul, avid de *comunicare*.

Este poezia generației '80 lipsită de modele? Ironia țâșnește din jumătatea noastră diabolică, zicea poetul, și *noua sensibilitate* (pe care s-a bătut atâta monedă), ambalată de verva demistificatoare, se vrea a alimenta o poezie insurgentă, arțăgoasă, subminând clișeele prin desacralizare și invocând puterea distructivă, taumaturgică. Este, desigur, o poezie de notație, cultind șocul asociativ și coborând în stradă, într-o discursivitate pedestră; această teribilistă răzvrătire înseamnă, deopotrivă, o voioșie plină de cruzime, dar și o poezie de o vibrație vlă-

guită, care se îndoiește de sine, în pofida măștii trufașe, ostentativ expusă. Într-o vreme a tuturor relativismelor, instalată în spațiul intertextualității, ispitită de frivolitate și facilitate, poezia pare a sabota unda gravă; se rezumă la jocuri lingvistice, la un lirism de retortă, contemplând „facerea poemului” sau, mai grav, încurajând industria lirismului? A trecut, oare, „vremea poemului înalt, amețitor” (cum ne lăsa să înțelegem Mariana Marin)? Sau poemul nu se lasă, nicidecum, scris („Vai/ Nu pot continua (nici un pic)/ acest poem/ atât de minunat...”) cum ne anunța Bogdan Ghiu? Poemul se face și se destramă și în acest dialog cu inocența pierdută (căzând, deseori, în jocuri lingvistice) noul val, prin unele voci, își restrânge interesul la ceea ce s-a numit *inginerie textuală*. Această beție a lucidității îl stăpânește și pe Danilov. Poet de „viziune”, iubitor de arhetipuri, el propune, însă, un limbaj deosebit. „Ochiul minții” descoperă dualitatea ființei și rostirea sa oraculară, deconcertantă îmbrățișează o mitologie a golului. Apocalipsa, peisajele spăimoase „lucrează” cu o materie angelică și coboară în „lumesc”. Trecând, sub presiunea marilor întrebări dincolo de aparențe, el se aventurează în „zboruri de recunoaștere” (observa un critic) și peste teritoriile din afara poeziei (vezi volumul *Poezii*, 1987). Ispita teatralizării (sunt în poeziile lui Danilov indicații de regie și un teribil interes pentru decoruri) se însoțește cu o neostoită neliniște; o nesiguranță în univers (v. *Oră*), asaltată de lucruri bolnave, îngrozite. „Pretutindeni sunt Eu”, ne asigură poetul, dispus să „țâșnească din sine”; în *cadru* acestui lirism, cutureiat de viziuni, se mișcă Faust, Mefisto, femeia de stradă, poetul însuși. Dar dacă la marele Nichita (Stănescu) strigătul „nu se rupe de mine”, la Danilov, într-un câmp liric cu aură de vid, „descriind” o pustietate divină, strigătul pare „un hohot de râs” și râsul însuși este „rupt din strigăt”.

Iar cărțile, câte s-au ivit până la ceasul de față, începând cu premiata *Fântâni carteziane* (1980) și *Câmp negru* (1982) au proiectat acest spectacol epifanic, „cu surâsul înghețat pe buze”. Asistăm la o prăbușire cosmică, privirea mângâind „deasupra lucrurilor” un decor sumbru, tras în tușe expresioniste. Și *Arlechini la marginea câmpului* (1985) și *Poezii* (1987) și, mai ales, *Deasupra lucrurilor, neantul* (1991) cultivă o extază vecină cu tristețea

sacră; un dangăt funebru răsună și anunță extincția; o lumină putredă învăluie această aglomerare de simboluri, insinuând o notă oraculară. Poetul ne oferă asigurări că „există”. Dincolo de această transparență angelică, „chemarea nostalgică a morții”, jocul „fecioarelor neantului” propun viziuni apocaliptice, așezate în neîndurătoarea rază a lucidității. Poetul a eliminat metaforele, nu agreează fastul imagistic. Astfel de căderi și iluminări întrețin o salvatoare ambiguitate. „Valurile de clopote”, cotropind purpura serii vestesc că „din cer se prăbușeau/ îngerii morții!”. Apocalipsa lui Danilov, împinsă în protocol greoi și pioșenie goală, cochetând cu butaforia (după Dinu Flămând), populată de arlechini, vestind *degradarea*, „oboseala”, gloria deșartă așteaptă „mireasma adâncurilor”. Simbolismul cromatic, irizând parabole neguroase ne instalează într-o liniște crepusculară, amenințată de vânturi negre, destrămând lucrurile. Viziunea, sprijinită de angoasele poetului, anunță, spuneam, degradarea sacralului: un arhanghel, întârziind *deșteptarea*, „dormea/ beat mort pe marginea trotuarului”. Dar peisajul apocaliptic e, de fapt, *interior*, acolo unde „subteranele bolți se frâng”. Însingurarea de sine, „beția de sunete reci”, ciudatul amestec de limbaj sarcedotal și ușoara ironie amenință serafismul, în pofida „resurecției în puritate”. Convocând o simbolistică sacră, poetul speră în „clopotul ordinii sacre”; ea, din păcate, germinând miraculosul este, mai degrabă, literaturizată prin fervoare intelectuală și imagini recurente. Simbolurile mari (Muntele, Deșertul, Regele), „clopotul de foc”, chiar înghesuiala de trupuri cristaline, acele „flăcări de clopote” nu pot împiedica *degradarea*. Iar *Nouă variațiuni pentru orgă* tot despre o necurmată căutare a identității (prin oglindire) și a nesfârșitelor multiplicări (imaginea dublului) par a vorbi; șirul de scribi, începând cu părintele Kiril și inevitabilul Atichin (inversul lui Nichita, citit, deci, în oglindă) anunțând, deopotrivă, ștăfeta victorioasă a transcrierii, dar și pericolele ce pândesc scrisul pieritor.

Adăugând volumelor menționate, în 1993, alte două titluri (*Urechea de cârpă*, un posibil poem postmodernist și deja citata *Apocalipsă de carton*), însinguratul Danilov fortifica ipoteza unui lirism cerebral și a polivalenței iscoditoare. El își dorea un alt timp, un alt secol, sperând în purificare (în pofi-

da incurabilului scepticism); crede în întoarcerea din Marile Cețuri, ne plimbă printr-un peisaj halucinant, în disoluție. Decrepitudinea amenință acest aer lunatic, tenebros; o magie lirică face ca deșertul de cenușă și îngerii să fie alături, sugerând, prin fine aluzii livrești, dualitatea ființei. Prin Nichita Danilov, noua poezie cunoștea (observa Radu G. Țeposu) *o vibrație metafizică adevărată*.

Atunci când profesorul C. Ciopraga, în chip de jurat, cercetând manuscrisul depus de necunoscutul Nichita la *Junimea* pentru un concurs de poezie ar fi exclamat triumfător „ăsta este!”, el vestea, negreșit, ivirea unui poet. Un poet care strigă „din neant în neant” (ființa însăși fiind „un strigăt de carne a Domnului”) și care încearcă să se apropie de „ciudatul dedesupt al lucrurilor”. Cotropit de tragic, Danilov „locuiește” în viziuni grandioase și sumbre, într-un spațiu straniu și personal, în necurmată multiplicare, invocând recuzita apocaliptică. Gândirea sa, esențializată, de violență cromatică caută limanul liniștirii, amestecând binele și răul, partea și întregul, lumina și întunericul. Cu apetit scenografic, poetul cercetează straturile realului *spiritualizându-l*; aflând că „tot nevăzutul plânge”, el convertește austeritatea și profunditatea într-un simbol ascensional: „cum se numește pasărea aceasta care este copac?”. Și, în fine, descoperă, în tânguirea vidului „că însumi nu sunt/ decât un tablou pictat de mine” (v. *Timp*). Spirit mistic, Danilov așează peste tot semnele prăbușirii (îngeri căzuți, ninsori negre, curcubeie de clopote) și vestește, în buna tradiție romantică, stingerea universului. Dar parabolele sale, fie scheletice ori, dimpotrivă, chiar „năpădite de cuvinte” pălesc, se retrag în fața unor poeme concentrate, risipind „o beție de sunete reci și sublime”. Danilov este admirabil în astfel de *peisaje*, vegheat de un înger palid, cu o carte în mână. Iar Poezia rămâne pentru el un fel de psaltire modernă. După acel volum „recuperator” (*Deasupra lucrurilor, Cartea Românească*, 1990), Nichita Danilov – deși nu e atins, vizibil, de criza manieristă a congenerilor – merge, grație unei plurivocități eficiente, pe o linie de continuitate. Încât, *Mirele orb* (*Junimea*, 1995), combinând invocația și imprecizia propunea chipul unui *psalmist expresionist* (nota Al. Cistelean), poetul fiind, pe rând, dezabuzat, cinic, pătruns de pandalii nega-

tiviste ori, dimpotrivă, angelizând și suavizând cotidianul și, neapărat, trăindu-și iluminările, precum în această (fragmentară) *Înserare*: „...Acolo unde ieri/ era întuneric și întristare/ azi răsună un dulce cântec de pasăre./ De ce mă răsfeți/ cu lumina, Doamne?” Reușind performanța de a frecventa dezinvolt contrariile, Danilov le topește în mecanica burlescă a cotidianului. Navetând grațios între extreme, el păstrează un paralelism care tensionează gestul scriptural. De unde și riscul unor pronosticuri privind direcția pe care urma a se înscrie poetul, corectându-și, posibil, orbita; de nu cumva va rămâne, nonșalant, chiar pe teritoriul acestor latențe, unind grațios viziuni și atitudini care, la o primă ochire, s-ar exclude. Ceea ce s-a adevărit.

Dacă în povestirile-labirint din *Simfonia mută* (*Polirom*, 2022) denunța oroarea de gol (absența sensului), construind, în versiune bufă, împreunând sublimul cu derizoriul, o „gnoză etilică” (cf. Octavian Soviany), poetul, din „partea întunecată a luminii”, își asumă, sub roiul întrebărilor neliniștitoare, taina; acceptă misterul, nicidecum „limpezirea” lui, cultivă paradoxul și aporia, anunță, împlinitor, contopirea lumilor: „În fața micului/ și-a marelui Tot./ lumea de aici/ e tot una cu lumea de dincolo” (v. *Împlinire*). Universul însuși e o amintire „a ceea ce n-a fost/ și vrea ca să mai fie”. Sub dublul limbaj, colocvial și sacerdotal, Eul, în poeme epicizate, atinse de megalomanie, devine autoritatea supremă, percepută impersonal. Recunoscut doar în absență, pare a lua locul Divinității: „de aceea atunci când tac./ se deschid în trupul meu nenumărate guri/ care încearcă să mă înghită cu totul/ înfășurându-mă în plasa unor cuvinte nevăzute;/ de aceea atunci când stau în genunchi/ târându-mă spre voi./ voi nu mă vedeți/ plutind undeva pe linia orizontului;/ de aceea atunci când sunt./ voi nu mă vedeți existând alături de voi./ ca și cum existența mea/ ar fi o simplă himeră,/ și atunci când nu sunt./ când existența mea a devenit absență./ voi mă simțiți pretutindeni” (*Eu*). Este evidentă neputința de a formula/ a fixa metafizicul, recunoscând *nerostirea*. De unde continua metamorfoză, dincolo de jocurile erotice (v. *Dragoste cu Mary*), odată cu smulgerea hainelor: „pe trupurile noastre creșteau alte haine”. Poetul ne anunță că e mereu în schimbare, trecând printr-o continuă metamorfoză: „în fiecare clipă îmi lepăd ca un șarpe pielea/ ce mi-a servit ca înveliș; și în fiecare clipă

învelișul meu rămas în urmă/ mă întâmpină rotindu-se/ precum gaura unui tunel în fața mea” (*Metamorfoze*).

Desfășurându-se în registrul metamorfozelor, poetul se multiplică, rătăcește panicat („alerg/ printr-un labirint alcătuit din trupurile tale”), sfidează gravitația (dar „și alte legi ale Universului și ale firii”), caută izbăvirea prin iubire chiar în absență („iar eu mângâiam aerul și-l strângeam în brațe”), dezvoltă – ca prizonier al neantului, cu obsesia dublului – viziuni fantastice (v. *Căutarea Sinelui*), visează o apropiere imposibilă (v. *Dragoste cu Mary*): palmele ei „ca două candelă stinse în beznă”. Râvnește „sinteza fastuoasă a contrariilor”, cum nota, cu ani în urmă, Radu G. Țeposu, explorându-și, cumva detașat, din afară, interioritatea într-o circularitate alienantă, în autodevorare („începutul a înghițit sfârșitul”), cu despărțiri brutale („eu cel ce sunt de cel care nu sunt”) și voluptuoase adânciri în Sine: „Uneori mă adâncesc atât de mult în mine,/ încât atunci când mă trezesc,/ simt cum mari frânturi de neant,/ se desprind ca niște bucăți de moloz de pe chipul meu/ și pică rostogolindu-se cu teamă/ din întuneric în lumină/ și din lumină înapoi în beznă” (*Fărâme de suflet*). Histriion iluzionist, suspectat de narcisism, maestru al stărilor apocaliptice, de sfârșit de lume, înfiorate metafizic, trase în tușe expresioniste și alegorii etico-filosofice, Nichita Danilov pare a se contrazice la tot pasul: „Întotdeauna când spun da,/ în surdina îl rostesc și pe nu.” Sau filosofând aidoma vechilor greci: „existența și nonexistența/ cresc una pe spatele alteia”. Dar Nichita Danilov, dialectician de primă mână, nedeazăluind nimic până la capăt, suspendând logica, pozând în inițiat, iubește *poezia prismatică*, adăpostind și răsfrângând bogăția contrariilor. Hoinărind în intermundii, fiind pretutindeni și nicăieri, traversând peisaje coșmarești, poetul nu trăiește, chestionând o divinitate inaccesibilă, o criză religioasă. Cerebral, auster, vizitat de o melancolie livrescă, „al doilea Nichita” (cf. Alex Ștefănescu) proiectează, pe fundal cosmic, peste care pogoară „o lumină moartă”, o necurmată căutare de sine, tangentă unui tragism acutizat. Și nu e vorba de „o incapacitate de fixare”, cum bănuia N. Manolescu. Poezia lui Nichita Danilov, tensionată de „ciocnirea” trup/ suflet, dezvoltă, în fond, încercând obiectivarea, o sfâșietoare criză identitară.

DESPRE SINE ȘI DESPRE CEILALȚI (I) MONICA LOVINESCU (1923-2008)

Vasile SPIRIDON

Opera Monicăi Lovinescu este constituită din foiletoane rostite timp de treizeci de ani la emisiunile de la Radio Europa liberă, din memorii și din însemnări de jurnal ce cuprind un evantai tematic amplu: literatură, artă, politică, sociologie, filosofie, etică (neconfundată cu judecata estetică). După lectura paginilor de *Jurnal esențial. 1981-2002* (Editura Humanitas, 2023, București; ediție de Cristina Cioabă, prefată de Ioana Pârvulescu), ne dăm seama că apărarea culturii române din extraterritorialitatea țării devenise rațiunea de a fi a Monicăi Lovinescu și îi justifica propria identitate. Atmosfera socială, politică și culturală din România perioadei comuniste, dar și reacția anticomunistă din țară și din exil sunt descrise cu acribie în paginile jurnalului. Devotamentul și îndrăzneala cu care se implica încă de la începutul activității la Radio Europa liberă reies din febrilitatea cu care analiza și amenda intruziunile ideologiei de partid în câmpul literaturii.

Dincolo de orice fel de instabilități inerente codului diaristic sau de clauzele discursului autobiografic, este sesizabilă străduința Monicăi Lovinescu de a-și reconstrui identitatea la întretăierea căutării de sine cu o căutare a celorlalți compatrioți, caracterizați a fi de o statornică... imprevizibilitate. Această tendință se observă din prezența mult mai multor figuri de intelectuali români care populează paginile jurnalului decât intrarea în contact a diaristei cu colegi din țara în care ea a trăit trei sferturi din viață. Conservându-se prin scrierea jurnalieră fragmentele temporale semnificative, ne putem pune întrebarea în ce măsură pot paginile de jurnal să reflecteze o criză a identității, să vindece traumele identitare și să ofere posibilitatea reconstruirii identității. Iar toate acestea, în condițiile în care legătura cu trecutul, identitatea etnică, dificultățile

integrării, intrarea în grupuri bazate pe afinități spirituale, disputele dintre exilați, și hărțuirea din țară se concentrează în imaginile întunecate ale condiției deșăratei Monica Lovinescu. Fiica marelui critic nu s-a dezis niciodată de sine, de codul moral adoptat și de crezul artistic însușit, nici chiar atunci când își dădea seama că este posibil să vorbească într-un pustiu, adică în primii ani de jurnalism cultural, în vremea în care nu avea posibilitatea să știe dacă există vreun... feedback din țară în urma realizării emisiunilor sale.

După 1989, la revenirea de câteva ori acasă în țară, angajata de la Radio Europa liberă a fost pusă în situația inedită să se adreseze în mod direct ura dintre fideli ascultători, nu ca unui receptor nevăzut, unei audiențe generice. Cu ton grav, tulburător, cea mai ascultată voce a exilului românesc, dar și purtătoarea de cuvânt a celor care nu puteau să rostească adevărul în și din țară, Monica Lovinescu a devoalat în discursurile sale radiofonice, similare paginilor de diarism, realitatea din spatele tuturor mistificărilor regimului comunist. Fac această similitudine deoarece nu pot separa textul scris de vocea autoarei, care înlocuiește în mod obligatoriu propria-mi voce interioară din timpul lecturii. Luându-și datoria de a repune adevărul în drepturile sale, jurnalista culturală a deconstruit mistificările comunismului și a reconstituit o realitate veridică.

Într-o adevărată cronică a lumii din afară populată de numeroase persoane cu care a intrat în contact, Monica Lovinescu a creionat în mod convingător statura intelectualului român și viața culturală românească de după 1948, adică de la plecarea ei din țară. Jurnalul îi capătă valoare de document istoric și literar totodată, deoarece sunt suprapuse evenimentele istorice peste semnificațiile existențiale. A

PROZĂ

fost nevoie de judecata ei limpede în epoca în care peisajul cultural și literar românesc s-a aflat în derivă din cauza controlului exercitat în forță de ideologia comunistă. Dar paginile de jurnal găzduiesc nu numai meditații sociale, filosofice, etice și estetice referitoare la România socialistă, ci și la întreg continentul european, oferind o largă perspectivă, detașată de orice constrângere cronologică și spațială. După 1990, Monica Lovinescu a fost nevoită să se situeze într-un prezent absorbant, între aceia care au dorit să ni se uite trecutul sau să fie deformat și aceia care nu au vrut să-l uite. Apărându-și libertatea spiritului, fiica lui E. Lovinescu s-a confruntat și ne-a confruntat cu noi înșine.

Ritmul și dinamismul consemnărilor în jurnal crește pe măsură ce trec anii, deoarece și evenimentele precipitate sunt tot mai dese, de la declanșarea crizei finale a comunismului la căderea lui și apoi la primul deceniu al libertății. După 1990, tonul celor scrise devine tot mai intolerant față de greutățile cu care se confruntă firava democrație românească, aflată într-o permanentă perioadă de tranziție. Diarista mărturisește că își continuă consemnările doar ca efect al antrenării memoriei și al inerției faptului de a scrie: „De atunci continui *Jurnalul* din inerție și sete de memorie, îndoindu-mă funciar de rostul lui. E doar o meteahnă fără consecințe” (9 iunie 1995, p. 348). Monica Lovinescu deplânge relația tensionată existentă între intelectualii aflați în țară și cei care au ales calea exilului, iar lipsa lor de solidaritate într-o vreme a libertății incerte trădează mai vechi rivalități mocnite.

Sunt consemnate emoționantele reîntoarceri în țară, ce au prilejuit reîntâlniri cu ascultătorii nevăzuți din spatele microfonului timp de trei decenii. Replierea asupra eului, reflecția asupra trecerii timpului și a anilor bătrâneții se accentuează după încetarea activității la Radio Europa liberă. Este exprimată o tristețe plină de accente dramatice care îi tulbură și mai tare liniștea sufletească la care a năzuit tot timpul. Înainte de ieșirea din activitate, ocolea întâlnirea cu sine însăși din motive ce țin de pragmatica profesiei. Dacă viața se consumă cu emisiuni și cu cititul presei, este mai ușor de trăit și mai greu de întâlnit cu sine însăși: „(Măsor la justa ei valoare șansa de a fi fost atât de ocupată de ceilalți, încât n-am avut timpul să mă gândesc la

mine. Fără narcisism ești mai puțin pândit de angostă trecerii, și așa mai departe)” (7 aprilie 1995, p. 341).

Încercând să nu se uite în oglinda sufletului, diarista este înștiințată că nu mai are „drept de imagine” în țară: „[...] o scrisoare a lui Steinhardt mi-a atras atenția asupra unei alte fotografii din *Secolul 20*, ultimul număr – pe biroul tatei o fotografie a mea la vreo 12 ani. Ce complot trebuie să fi fost și ce dovadă de curaj ca s-o lase, în loc să taie această fotografie (cu Jebeleanu în spate), ca pe coperta din spate a volumului de *Corespondențe* Lovinescu, în care colțul de birou cu portretul meu e tăiat” (11 octombrie, 1981, p. 25). Un semn reconfortant ar fi putut veni din partea acelora care au putut să păstreze mai departe, prin vârstele vieții ei, vreuna dintre identitățile ei trecute.

Astfel, Monica Lovinescu se lasă purtată de aripa melancoliei spre trecutul său neștiut, dar imortalizat de alții: „o fotografie din august 1924, la nunta bunicilor, în care sunt și eu (de câteva luni) în brațele mamei. Descopăr deci că ceea ce crezusem eu era fals: bunicul din partea Lovineștilor nu murise înainte de nașterea mea. Fâșii de trecut restituite brusc” (11 octombrie, 1981, p. 25). Există parcă o reținere a diaristei în a dori întâlnirea cu trecutul propriu din țară, tocmai pentru a-și ocroti identitatea prezentă. De aceea, reflecțiile din jurnal sunt direcționate către identitatea culturală românească care, în urma sovietizării țării, a suferit o importantă falie identitară. Numai așa a putut evita întâlnirea directă cu sine însăși; eul este suprimat aici cu bună știință,

Visele în care îi apare mama sunt consemnate nu pentru posibila relevanță simbolică, ci pentru a li se cerceta virtualitățile interrogative: „În noaptea de duminică spre luni, un vis din care m-am trezit într-o stare de beatitudine: o regăseam pe mama. Ne întâlneam pe o stradă, țipam de fericire și o instalăm într-un acasă. Mama purta o rochie și un jersey care mi-au revenit precis în minte, cu toate că n-am nici o fotografie în care să fie îmbrăcată cu ele. Nu îmbătrânise deloc. Totul se așeza la loc, rana se cicatriza-se, eram gata să iau cu ea viața de la capăt, când, din nefericire, m-am trezit. Mă întreb, eu care de mult nu mai caut în *Cartea viselor* un sens, dacă acesta n-a fost provocat tocmai de certitudinea că toată suferința ei nu se va șterge în uitare, că va găsi adă-

post în paginile unei cărți” (18 martie 1997, pp. 394-395). Prin intermediul memoriei abisale, care readuce fiicei, pe cale onirică, imaginea mamei, se adâncește caracterul de document psihologic al jurnalului și *imposibila întoarcere*: „Cum să mă «întorc» într-un București fără mama? Cel mult mă voi «duce». De întors, n-am spre cine” (7 aprilie, 1990, p. 271).

Asemenea trecutului, visul devine, în egală măsură, refugiu, reîntoarcere acasă și regăsire a mamei, față de care resimte un profund sentiment de culpabilitate, suferind o traumă nevindecabilă. Întrebarea fundamentală care îi tulbură liniștea sufletească rămâne următoarea: „Cum să te instalezi cu bisturiul analizei în astfel de zone tulburi, gâlgând și de puroiul vinovăției resimțite subiectiv, și de sângele nevinovăției reale?/ Știu totuși că va trebui s-o fac și că amânarea aceasta neistovită n-are nici o scuză” (10 noiembrie 1996, p. 389). O tristețe autentică îi tulbură liniștea sufletească în luarea unei asemenea grele decizii puse sub semnul absorbant al prezentului.

Fiind atașată de țara de baștină, pe exilata de la Paris o apucă un dor frenetic de propriul trecut. O logică paradoxală a existenței care i-a impus să viețuiască în contratimp geografic și istoric a determinat-o să viseze la Franța atunci când trăia în țară, pentru ca, odată ajunsă la Paris, să se simtă că trăiește mai mult la București. Atașată astfel de țara natală atât prin activitatea profesională, cât și prin efectele nostalgiei, Monica Lovinescu a menținut legătura psihologică și afectivă cu ea prin nutrirea credinței, ca a oricărui exilat, în putința de a se întoarce acasă, împotriva oricăror evidențe: „În noi, speranța mereu dezisă și care se tănuie din ce în ce mai adânc, ca să n-o putem stârpi. Orice s-ar întâmpla. Știu că n-o să mă mai întorc niciodată în România, de pildă, dar *speranța mea n-o crede* (s.a.)” (3 octombrie, 1981, p. 24).

Este motivul pentru care România va rămâne locul prețios din amintire și din gând pentru care trăiește și pentru care militează, dar nu va reprezenta niciodată țara în care se va întoarce. Situația este cu atât mai gravă, cu cât Franța nu este un spațiu privilegiat al identității, al apartenenței. Următoarea confesiune capătă nuanțe dramatice apocaliptice: „[...] vreau să mă țin bine și să nu plâng. Dacă aș da drumul potopului de jelanie din mine, nu s-ar mai usca

pământul. Și m-aș face și de râs. În primul rând față de mine.” (11 aprilie 1999, p. 429).

Monica Lovinescu nu a reușit să se vindece de ceea ce i s-a întâmplat și a lăsat acasă, deși totul i se pare a fi fost trăit în altă viață. Întoarsă în București după 45 de ani, re trăiește clipe nu tocmai plăcute în totalitate, pentru că, la regăsirea umbrelor celor dragi, cicatricile sufletului i se redeschid: „Știam că va fi așa. Că cei prezenți nu vor face decât să se interpună între mine și umbrele în căutarea cărora mă aflam. Că pe scara din bulevardul Elisabeta 95 B se vor îmbulzi imaginile – mama încercând să-mi calmeze spaima la primul bombardament, mama dusă din casă de securiști (nevăzută aceasta din urmă, dar atât de obsesiv închipuită). Că o dată în apartament – dar despre asta voi povesti – tata va fi la birou. Știam că toți cei duși se vor îmbulzi, pe fiecare stradă știută, să iasă din mulțime, că de peste tot mă vor pândi semnele. Ceea ce nu știu încă, după ce am încercat să așez, prin somn, în mine buimăceala de umbră, este tocmai dacă s-au așezat cu adevărat și ce s-a schimbat, ce s-a produs nou cu mine./ Îmi rămâne doar să fixez acum niște repere, lăsând la o parte lacrimile care n-au curs, rănilor – da, rănilor – care, prost cicatrizate de altfel, s-au redeschis probabil” (13 mai 1990, p. 273). Tensiunea care se creează la contactul prezentului cu trecutul nu poate fi decât de sorginte proustiană, memoria involuntară activând imagini vii, clar nuanțate revenind grație madlenei îmbibate de prezența copilăriei.

Concluzia este cât se poate de sumbră: „N-aș putea viețui în România de azi și nu-mi place să trăiesc nici într-o Franță care nu învață nimic, repetând papagalicește mereu aceleași erori de *stânga*” (4 aprilie 1998, p. 414). Dintr-o însemnare din 8 aprilie 1985 (p. 124), inclusă în *Jurnal esențial*, aflăm că, închisă fiind în celula de la Malmaison, mama a scris pe pereții vopsiți cu maro în ulei, cu antinevralgic în loc de cretă, adresa de la Paris a fiicei sale. La foarte scurt timp, pentru a-și recăpăta somnul, și fiica a început să ia somnifere în fiecare seară tot timpul vieții. Monica Lovinescu s-a născut în exil și de aceea șezu la apa Vavilonului și plânse.

CU ILINA GREGORI, ÎN CĂUTAREA AMINTIRILOR UITATE (I)

Antonio PATRAȘ

CRITICĂ

Plecată din România în 1970, la scurt timp după terminarea facultății, pentru a se stabili în Germania Federală, unde a făcut o frumoasă carieră academică, Ilinca Gregori a simțit totuși nevoia să scrie în continuare în limba română și să se reîntoarcă în țară, după 1990, măcar prin cărțile sale. Deși propun perspective originale de interpretare, la antipodul locurilor comune și al clișeele exegetice, primele apariții editoriale (*Povestirea fantastică: singura literatură esențială. Balzac, Villiers de l'Isle-Adam, Pieyre de Mandiargues*, 1996, sau *Eminescu la Berlin*, 2002) trec aproape neobservate, pentru ca ulterior, odată cu *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze* (2008), volum premiat de Uniunea Scriitorilor și elogios recenzat în publicațiile culturale de top, autoarea să fie apreciată pentru erudiția și rafinamentul scrisului său, modelat la școala eseului filosofic și moral, de factură montaigneană, în linia unei tradiții prestigioase, ilustrate la noi de nume precum Alexandru Odobescu, Paul Zarifopol, Mihai Ralea, Alice Voinescu, N. Steinhardt, Alexandru Paleologu sau Andrei Pleșu. Mărturisesc că nici eu nu știusem nimic despre Ilinca Gregori până atunci, iar întâlnirea cu cărțile domniei sale m-a entuziasmat în asemenea măsură, încât ajunsesem să vorbesc mereu despre ele, atât la cursuri, cât și prietenilor apropiați, care au sfârșit prin a deveni ei înșiși niște fani înfocați. Iar dacă nu am scris până acum nimic despre opurile admirate atât, asta se datorează unei temeri care încă mă bântuie, aceea de a nu trivializa, printr-o parafrază stângace, subtilitatea (să-i spunem arahneeană, cu un stilem drag lui Alexandru Paleologu) interpretărilor autoarei. În ce constă însă farmecul comentariului critic al Ilinei

Gregori, care este pecetea lui personală, reperabilă stilistic (cu precizarea că stilul e omul însuși) de la primele fraze?

Ca posibil răspuns aș cita caracterizarea prin care Călinescu definea personalitatea lui Ibrăileanu: gustul infinitului mic. Ceea ce nu înseamnă că un atare gust ar inhiba în vreun fel fascinația pentru infinitul cel mare, camuflată strategic în veșmântul modestiei și al discreției. Punând însă accentul pe „gust”, Călinescu sugera de fapt că Ibrăileanu avea mai degrabă stofă de eseist și de moralist – nu afirmase el undeva că salvarea criticului stă în tăria lui de a deveni cititor? Or, comentariile Ilinei Gregori relevă, toate, o prevalență a pasiunii pentru lectură și contemplație în raport cu scrisul și cu dorința de succes social. Căutând să deslușească miezul profund al personalității umane plecând de la manifestările concrete ale acesteia în istorie, domnia sa continuă de fapt, la alt diapazon conceptual, demersul hermeneutic al bătrânului critic ieșean, cititorul pasionat de Eminescu și Proust, apologet al lecturii îndrăgostite și al interpretării ca exercițiu de admirație.

Singura literatură esențială

Plecând de la propria experiență de viață, concentrată în trauma exilului și a dedublării propriei personalități, Ilinca Gregori a descoperit în literatura fantastică (de care s-a ocupat ca profesor de literatură comparată) un mecanism compensatoriu al imaginarului, menit a-l reconecta pe om la propria sa memorie și la lumea ideilor, a arhetipurilor. În consecință, povestirea fantastică ajunge să fie apreciată drept „singura literatură esențială”, un fel de nucleu original, de fapt, al literaturii înseși, reductibil la un set de patternuri discursive și de mituri fun-

damentale care surprind noaptea obscură a sufletului, acel „inconștient colectiv” teoretizat de Jung și relevabil în limbajul hieroglific al visului. Același substrat autobiografic al interpretării îl vom regăsi și în studiile despre Eminescu, impresionante prin alonja erudit-comparatistică și prin problematizările filosofice, în care exegeta investighează mecanismele subtile ale creativității, arătând cum biografia marelui poet a avut un impact decisiv asupra operei sale literare, în pofida pretențiilor unor exegeți de a rupe viața de operă, pe motiv că lucrarea geniului ar fi incompatibilă cu „vulgarele” explicații de tip determinist. Propunând o ingenioasă metodă critică, sugestiv numită „onirobiografie” (tocmai pentru a se delimita de interpretările simpliste în cheie pur biografică), brilianta hermeneută suplinește carența informațiilor concrete despre viața poetului printr-o acribioasă documentare menită a recompune cadrul în care s-a derulat existența sa la Berlin (și nu numai). Rezultă o palpitantă reconstituire istoriografică prin care portretul consacrat de o întreagă tradiție exegetică este revizuit convingător, Iliana Gregori demonstrând cu argumente percutante că Eminescu a fost un gânditor original, și nicidecum un diletant, care a aprofundat în chip personal cea mai revoluționară parte a operei filozofice a lui Schopenhauer, și anume aceea referitoare la filosofia inconștientului, anticipând unele teorii faimoase ulterior în psihanaliză (vezi exemplificările ingenioase ale teoriei freudiene a „actelor ratate”). Interpretările gravează, în marea lor majoritate, în jurul temei obsesive a memoriei, corelată cu reflecțiile despre personalitate/ individualitate, exegeta reluând unele observații critice ale lui Călinescu (despre metempsihoză și palingenezie) cu scopul de a le evidenția relevanța în contextul propriei argumentații, reductibilă în ultim resort la ideea că, deși s-a proiectat la un moment dat în postura geniului romantic, încurajând interpretările în cheie alegorică, Eminescu era încredințat, pe urmele magistrului său (Schopenhauer), că accesul la o cunoaștere esențială nu e posibil decât cu prețul anihilării propriului eu – și, implicit, a „biografiei” sale. Prin urmare, finalul *Odei* (în *metru antic*) ar contrazice dorința profundă a poetului, aceea de a evada din captivitatea propriei individualități pentru a întruchipa în propria sa personalitate condiția

umană generică, aceea „identitate în arheu a tuturor oamenilor”. Din acest motiv afirmă pe drept Iliana Gregori, citând chiar versurile poetului: „El n-a fost când era/ El e când nu e” – în spiritul unor intuiții surprinzătoare ale lui Nichita Stănescu, vădite mai ales într-o inedită rescriere personală a *Odei* eminesciene (al cărei final sună așa: „Pe mine mie nu mă mai redă-mă”). Dincolo de toate aceste detalii, ce fac sarea și piperul comentariului critic (memorabil rămâne capitolul despre inițierea poetului în egiptologie), reflecțiile exegetice conduc la concluzia că nu putem ști cine a fost cu adevărat nici Eminescu, nici oricare alt mare scriitor sau artist – dar nu ne poate nimeni opri să ne imaginăm diferite variante posibile de existență, în forma unor „onirobiografii” în palimpsestul cărora descifrăm și chipul biografului însuși.

De la biografie la „onirobiografie”

Descoperind o metodă ideală de a-și pune în valoare erudiția și predispoziția speculativă, Iliana Gregori se va ocupa ulterior numai de figuri emblematice ale diasporei românești, de la Cioran și Eliade la Matila Ghyka, într-un demers hermeneutic foarte personal, prin care autoarea însăși va fi încercat, după cum lasă să se înțeleagă adesea, sentimentul alinător al întoarcerii acasă. Publicată la Humanitas în 2012, cartea despre Cioran (*Cioran. Sugestii pentru o biografie imposibilă*) nu s-a bucurat, din păcate, de aceeași primire entuziastă din partea criticii, deși conține o sumedenie de idei originale și de sugestii hermeneutice fertile, care evidențiază nu doar reticența filosofului față de posibilitatea afirmării personalității în istorie, ci și strategiile gândite de el de a-și șterge urmele din viață, făcând astfel inutile eforturile viitorilor exegeți de a-i scrie biografia. Dincolo de „idei” în sine, familiare cunoscătorilor operei cioraniene, precum contradicția dintre fondul vitalist-epicureu al personalității filosofului și viziunea sa nihilistă, admirabilă cu adevărat este regia lor, maniera în care exegeta restituie din mulțimea de informații nu doar viața marelui gânditor, ci și cadrul în care aceasta s-a desfășurat – e vorba despre Parisul din anii de după cel de al doilea Război Mondial, cu cafenelele, grădinile și muzeele sale fabuloase. Demne de reținut sunt apoi observațiile referitoare

la exercițiile de admirație ale filosofului, la portretistica sa atât de personală, al cărei scop era să răspundă la întrebarea fundamentală a filosofiei înseși: „Ce este omul?”. Deși nu află un răspuns satisfăcător, Ilina Gregori remarcă unele accente de invidie la adresa scriitorilor care au cunoscut gloria la o vârstă fragedă (Scott Fitzgerald, Eliade ș.a.), ironia față de o atare afirmare a personalităților în istorie favorizând compensatoriu admirația față de marginali și ratați, mărturisită încă din tinerețe, deopotrivă cu spaima de propria ratare, care l-a determinat să-și gestioneze atent cariera (refuzul premiilor și al recunoașterii publice confirmând existența unei vocații ascetice ce reclamă un triumf mult mai durabil, *in aeternum*). Omul cioranian întoarce așadar spatele istoriei pentru a-și descoperi esența sa inalterabilă, de „schelet” (vezi comentariile la capitolul *Paleontologie*, din *Demiurgul cel rău*) – eludarea notelor personale, individuale făcând cu neputință orice fel de biografie. Izvorul concepției nihiliste a celui ce îi plăcea să se recomande „scepticul de serviciu al umanității” ar fi însă un episod traumatic din tinerețe (când propria mamă îl respinge, mărturisindu-și dezamăgirea), pe care exegeta nu îl interpretează în cheie psihanaliitică, cum pe nedrept i s-a reproșat, semnalând doar relevanța sa psihologică, pentru a arăta că și ideile lui Cioran au un substrat autobiografic, sunt adică rezultatul unor experiențe concrete de viață, „păstrate în uitare” de memoria sa.

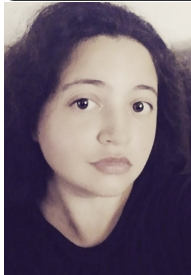
Dacă Cioran a refuzat, odată plecat de acasă, să vorbească românește și să se mai întoarcă în țară, nu la fel și-au asumat exilul, ca pe o despărțire definitivă, Matila Ghyka sau Mircea Eliade, personalități tutelare, cărora Ilina Gregori le-a dedicat pagini memorabile, însuflețite de patosul ideii și, nu mai puțin, de o puternică vibrație sufletească – dovadă cel mai recent volum al autoarei (*Totul sau nimic? Despre arta de a-ți aminti, a uita, a scrie. 11 eseuri*, 2023), care adună textele publicate în ultimii ani, lăsând impresia unei reluări în ecou a temelor obsesive, de data aceasta cu nedisimulate reverberații confesive. Prima secțiune a cărții are menirea de a completa enigmaticul portret al prințului aventurier născut în nordul Moldovei creionat în volumul cu ambiții monografice *Păstrat în uitare? Matila Ghyka. Numărul și verbul* (2018). Destinul faimosului personaj îi apare Ilinei Gregori întrucâtva

incomprehensibil prin surprinzătoarea sa decizie de a se retrage din viața activă și de a trece în lumea umbrelor aproape nebăgat în seamă, după ce ajunsese să se bucure din plin de glorie, fiind apreciat de intelectualitatea occidentală ca un „nou Pitagora” sau ca un Leonardo al lumii moderne. Refuzând să se specializeze într-o ramură anume a științelor, Matila Ghyka nu mai e cunoscut azi decât de un număr restrâns de intelectuali, pe când Eliade este citit și admirat pe întreg mapamondul, ca părinte fondator al istoriei religiilor. Ambii au întrucipat la vremea lor idealul lui *uomo universale*, cu diferența că prințul moldav a ales să ducă o existență de aventurier, plină de provocări și imprevizibil, pe când autorul *Noptii de sânziene* și-a gestionat cu o disciplină nemțească activitatea științifică și literară, printr-un soi de bovarism menit să-i anihileze moldovenismul temperamental primit ca zestre psiho-genetică pe filieră maternă (vezi articolul său de tinerețe sugestiv intitulat *Despărțirea de Moldova*). Dacă pe Eliade, idolul tinereților sale, Ilina Gregori încearcă să-l înțeleagă și să-l apere în fața detractorilor, pe Matila îl iubește în schimb cu pătimașă admirație, căutând să-i descifreze taina ascunsă pe chipul luminat în ultimii ani ai vieții de soarele negru al melancoliei.

COMENTARIILE CRITICE

CONVORBIRI LITERARE

FREAMĂȚUL TRUFAȘ AL INTERIORITĂȚII DESPOTICE

Alexandra OLTEANU

Călin Vlasie este un poet proteic ce abordează cu sagacitate regulile jocului specific fiecărui orizont tematic literar, glisând printre diferitele siluete lirice cu siguranța și familiaritatea îndrăgostitului de scris și de poezie. Versatilitatea estetică și eclectismul intelectual îl îndeamnă să opteze pentru subiecte și arii tematice acaparatoare. Volumul de poezii al lui Călin Vlasie, *micile întâmplări* (Editura Cartea Românească, București, 2021), deapănă firele voalate ale biografismului reflexiv printr-o febrilitate auto-reflexivă seducătoare în care rebeliunea melancolică a intelectului și a simțirilor dobândesc o remarcabilă vitalitate prin instrumentul elegant al minimalismului retoric, ce dă Savoie configurației stilistice. Experiența meditativă, ca act existențial mediat cultural, este investită cu abilitatea de a îmbina starea îmbibată de patos a confesiunii cu acalmia sau rictusul sarcastic. Asocierile de tablouri, simțiri și decupaje subiective ale memoriei se derulează pe un fundal panoramic, cadențat de sclipiri ironice sau melancolice. Colecția de poeme cuprinse în acest volum este una concentrată tematic, semantic și imagistic, în pofida rarefierii limbajului, care augmentează libertatea ideatică. Întregul mănunchi de piese poetice vibrează la interacțiunea cu accentele unui histriionism trist, nostalgic sau intelectualizat.

Efectul poetic rezultat unul de mare acuitate, teatral dar totodată lipsit de artificialitate, poetul optând pentru dezinvoltura relatării și spontaneitatea plastică a decorului interior, care intensifică incidența elementului dilematic. Fiecare poem al volumului se cristalizează ca un exercițiu de desprindere sistematică de evenimentele care pot îndepărta de poezie, sculptând în corpul liric diferite stări febrile, senine ori contorsionate, toate devenite părți integrante ale unei echilibrice spirituale care culminează în confesiuni volubile. Notățiile fulgurante de impresii au ca element declanșator contemplația tăioasă a finalității scrisului, a alterității sau a sinelui. Ironia afabilă și melancolia încrâncenată capătă alură extatică și se

cer ocultate, obiectivate prin descrierea atmosferei create de poezie, semn întregul proces literar se plasează sub influența efortului de detașare metodică. O piesă poetică precum cea care deschide volumul, *micile întâmplări*, transpune exemplar subminarea realului și a concretului prin arsenalul literar, prin sugestie, simbol sau configurație metaforică: „ce mai scrii?! ce mai scrii despre/ viața ta?! nu despre viața mea/ ci doar despre ceea ce se întâmplă/ dincolo de mine/ îi spun/ da da!/ totul este deviat/ tot ce vine în calea mea/ mă aruncă brusc/ într-un altfel de eu/ care mă înghite pe mine/ și mă face să gem ca un animal/ sau ca un fier ruginit/ sunt ceva din ce în ce mai mic/ sau poate din ce în ce mai rarefiat” (p. 7). Glisările privirii, decupajele memoriei sau radiografia exteriorului sunt dinamitate de intenția derealizantă ce derivă din aglomerarea de sugestii ale familiarului, tulburate de mișcările consecvente ale imaginarului, hotărât să instaureze hegemonia artistică asupra realității.

Scenariul poetic devoalează maniera sagace în care fiecare eveniment, gest ori obiect de reflecție este mediat poetic, iar negativele realității capătă ceva din mecanicitatea tragică a observației metodice care destructurează ansamblul în fragmente, recompunându-l apoi în mod neașteptat, după voia hazardului și a impresiei momentului: „îmi dispăreau degetele mai întâi/ apoi brațele și picioarele gâtul –/ cum e să rămâi/ fără gât iar capul să plutească/ peste torsul tău/ și să fii întreg?” (p. 18). Ritmul afectiv contracarează elanul gesticulației manieriste, iar tonul concentrat, uneori impasibil, frizează vehemența tensiunii, devenită punct de convergență a semnificațiilor potențiale într-un poem ca *din foc*: „din foc sau din casă/ din nervi sau din văzduh/ apărui ea/ triumf al exactității/ singură singură/ ca un început de nebunie/ așa cum ai vedea o melodie/ sau cum ai auzi un peisaj” (p. 37). Tonusul derealizant al poeziei schimbă proprietățile concrete ale lumii exterioare și suprainterpretează experiența existențială, filtrând-o prin griile exigente ale unei sensibilități exacerbate.

Fireshul și naturaletă înregistrării pulsațiilor cotidiene se conjugă cu virtuțile expresive ale cadrelor simbolice ale reclusiunii și abstragerii din fața forfotei vieții prin exercițiul contemplației compensatoare: „țipătul strident și sinistru/ e al unui păun/ cocoțat pe o coloană/ pictată proaspăt/ în labirintul de la Knossos/ în ghidul colorat/ imprimat impecabil/ descopăr privirea ta/ îngrozită de spaimă” (p. 45).

Registrul sentimental are străfulgerări afabil-melancolice în care frenezia simțurilor se îmbină cu observația calmă, pigmentată de irizații reflexive: „noaptea nu mai cunosc/ senzațiile trupului tău/ iar diminețile uscate/ atârnă pe stâlpul gol pe unde/ cândva/ treceau firele de electricitate/ de net/ și de telefonie supraterană/ acum toate sunt înlocuite/ cu o plasă invizibilă/ asemănătoare vocii tale/ care urlă pe străzi” (pp. 26-27). Se ivește, discret, o apologie candidă a resemnării, dublată de o amalgamare detașată a complexelor ontologice ce au reverberații definitive asupra versatilității lumii întemeiate de poezie, invocată ca izvor nețărnut de dileme: „mi se pare că revăd/ ceva foarte vechi/ un film sau chiar/ o poveste care nu se mai termină/ eu locuiesc într-un creier/ un fel de contor al traficului/ acestor nemaipomenite întâmplări” (p. 17).

În poezia lui Călin Vlasie, acest aer dilematic instigă sistematic frontierele libertății interioare, ostentativ afișate, parând constrângerile convenționalismului realității cu forța metaforei, a alegoriei sau a simbolului care camuflează dimensiunile reale ale spațiului exterior: „marea/ este o ființă/ definitivă/ sau un principiu/ al neliniștii?” (p. 49). În acest volum, decantările poemului sentimental palpită de înțepături insinuante, de aluzii culturale și livrești, traduse într-un registru discursiv histrionic: „am descoperit că scriu/ doar pentru că te iubesc/ creierul degeră încet/ fără durere/ nu se mai prăvălește nicio/ imagine/ din gura ta mută” (p. 57). Se articulează un sinuos proces poetic de sincopare a ideii și de cadențare a sa, iar presupusa obiectivare a trăirii, pe care încearcă să o etaleze vizibil, este învinsă de visceralitatea deringoladei. Până și spiritul ludic este fracturat de sarcasmul acid, care compune butade satirice: „marțienii de s-ar năpusti/ tu crezi că ar mai fi loc/ pentru noi?/ poate că sunt războinici/ prea sângeroși/ prea iubitori de suflet uman/ ne-ar lua

sufletul/ și l-ar înghesui în/ scoica diadinamică/ nicio durere, Lom!/ un reflector spart la un meci de fotbal/ de un jucător orbit și enervat” (p. 70).

Spiritul meditativ, reflexiv se slujește de fascinația derizoriului și se lansează într-o adevărată luptă de menținere a autonomiei lucidității abuzive, metamorfozate sub forma ofertantă observației reci, coagulată în jurul unor instantanee prelucrate obsesiv de

tăieturile conștiinței autoreferențiale: „urma mea îți apare acum/ se ridică din podea/ cu ea vei vorbi de acum înainte!/ limbajul mi s-a scurs/ în jurul meu/ să faci semne inteligibile!/ limbajul meu îți va răspunde/ cu mine nu ai ce face/ sunt atât de plictisitor/ inutil chiar/ mașinaria e pusă la punct/ și nu trebuie întreținută/ cu nimic” (p. 71). Tonul precipitat al gesticulației ambivalente hrănește starea de conflict și o transformă într-o scenografie hiperlucidă, suspendată între melancolie, grație, sarcasm și obstinția observației. Detașarea și resemnarea nu reprezintă însă abdicări de la freamătul trufaș al interiorității despotice care reclamă din ce în ce mai multe reprezentări concrete ale simțurilor susceptibile de a deveni volatile, posibil de reperat doar în forul memoriei afective. Poetul face elogiul scepticismului blazat, dovedind intuiția tragică a inconsistenței și inutilității.

Volumul *micile întâmplări* schițează o poetică dramatică a actului scriptural încifrat în instantaneul afectiv. Decupajele din realitate sunt definite de o pregnanță memorabilă, rafinată de combustia lucidității insinuante. Aura complicității studiate susține periplusurile întortocheate ale imaginarului, iar agresivitatea intelectuală impulsionează apariția unor acte de rebeliune împotriva reprezentărilor convenționale ale micilor evenimente ale existenței. Călin Vlasie dezavuează sentimentalismul emfatic și spiritul confesiunii patetice, suportând înfrângerea cu franchețe și preschimbând-o în voluptate artistică printr-o gesticulație poetică provocatoare.

EMILIAN MARCU ȘI CLIPA DE ÎNVEȘNICIRE

Cristina SCARLAT

ODATĂ VS. NICIODATĂ

În peisajul literar românesc contemporan, volumul *Clipa de înveșnicire* semnat de poetul Emilian Marcu e ca o pală de aer răcoros, de munte, care ne atrage atenția asupra importantelor și esențelor lumii, într-un veac în care lumea pare să se îndepărteze cu viteze aiuritoare de rădăcinile-i. Într-un alt diapazon decât, de exemplu, textele reunite în splendidul tom scos la editura Mănăstirii Petru Vodă în 2010, *Poeți după gratii* or cel de *Poezii* semnat de Constantin Virgil Gheorghiu (texte publicate în plachete în perioada 1937- 1942 și reunite în volumul editat de editura Sophia în 2023) poeziile lui Emilian Marcu reprezintă vocea unui trăitor în lume care nu s-a lăsat vrăjit de ea și dezvrăjit de esențe. Nu e poezia meditativă pe marginea textelor esențiale, ci o tălmăcire prin filtrul trăirii personale, implicat, și o redare a acestora ca urmare a experienței autorului profund conectat la universul credinței autentice. Astfel, autorul, viețuitor în lume, conștient de vârstele lumești care i-au marcat existența, simte și

MÂL ȘI ARIPI

care îl îmbracă și-i dau măsura ca om: „Vor veni de-acum popoarele de fluturi/ Să mă bea de-a dreptul din fântâni./ Nu vor ști că apa e pământ în ciuturi/ Și că eu, ca ei, am aripi și nu mâini (...)” („Vor veni...”, p. 31). Profund legat și adânc trăitor în lumea schiturilor, a mănăstirilor, fin cunoscător și practicant al ritmurilor care pulsează vii lângă noi, poetul traduce dintr-un fuior nevăzut cititorului povestea personală în care prinde episoade din povestea lumii. Timbre care dau mărturie lungului drum al textelor și experiențelor sacre care, recunoscând sau nu, ne-au imprimat destinal.

RUGĂCIUNEA

e limba, aceeași de la începutul lumii, a legăturii noastre cu Dumnezeu, cu Sfinții: „Genunchii roși icoanelor dau sens/ Și ruga-i, iată, cânt de împlinire/

Șuvițele de lacrimi în vlăstar/ Cuprind în sine ceru-n logodire” („Rugă-n amurg”, p. 9). Rostul și mersul nostru prin lume – cea a văzutelor – sunt altfel măsurate dacă în ritmul nostru cotidian păstrăm măcar o fărâmbă din fereastra spre cer către care să ne ridicăm ochii și rugăciunea. Nașterea noastră prin botez e șansa trezviei și a treziei noastre, iar viața monahilor mărturia vie că legătura cu cerul este una cât se poate de profund proaspătă și de rodnică duhovnicește: „Tăcerea toată de la schit/ Se-aprinde-ncet a rugăciune,/ Gândul monahului s-a împlinit;/ În zori începe clopotul să sune/ (...) cerurile câte-s iar/ Dau buzna-n rugă și-n tropare/ Și sfinții toți din calendar/ Ți-aduc tămâie la picioare.// Iar smirna toată-n cupele de-argint/ Aprinde-ncet a rugăciune/ Toată tăcerea de la schit/ Când clopotele-ncet să sune.” („Ieșirea din păcat”, pp. 11-13).

COLINDĂ PURĂ VS. JUMBO TOWN

Spectacolului cotidian (citadin) contemporan autorul îi opune patria de sens a începuturilor, când Sfinții stăteau cu noi la masă fiindcă noi eram în alt fel de raport cu toatele lumii și acestea erau *la locul lor*: „(...) urătorii candizi prin zăpadă/ Venind din veac mai proaspeți și mai vii/ Ne intră-n casă gata să ne vadă/ Prin măști de gheață taina din copii./ Serafică și pură o colindă/ Ne-nobilează casa cu mister/ Ferestrele de gura lor or să se-aprindă/ Că-ncet ne duc ei urătura-n cer (...)” („Serafică și pură o colindă”, pp. 14-15). Grăbit, cetățeanul de veac XXI, plesnit de vitezele mersului lumii, nu are cum să le mai respire și să le mai trăiască pe toate *la timpul lor*. Supermarketurile și giganții comerciali dau start Crăciunului din vară, acesta nu mai are surpriza și aroma pe care le avea, de exemplu, cu câteva decade înainte, „pe vremea copilăriei” noastre. Cortina lumii, colorată și zgomotoasă, aproape că înăbușă glasul și rădăcinile începuturilor. Poetul ne reamintește și asta.

POVESTE DE POVESTE

Lângă noi palpită o altă lume, al cărei sânge e păstrat viu prin rugăciune, clopot, hrisoave, tămâie și lumânare, respirând în ritmuri arhaice. Natura, și ea, face parte dintr-un spectacol viu, care filtrează esențe din adâncuri: „Cu munții toți pe umeri a izvod/ Se-așează luna între ape sub pridvoară/ Gândul curat, ca pruncu, prinde rod/ Și-n miere aburindă și-n ceară se-nconjoară (...)” („Cu munții toți pe umeri”, p. 50). Sau: „Văzduhul, de tristețe, ia foc în parastase/ În prapori, vântu-și face cuiabar de vis/ O umbră înflorește în pragul unei case/ În schit, cerneala plânge, de frig, în manuscris (...)” („De frig cerneala plânge”, p. 64). Autorul ne reamintește în cheie personală, așa cum a filtrat-o el, povestea noastră de poveste, de ființe rugătoare, care trebuie să țină cont de alte ritmuri decât de cele ale fugii aiuritoare prin cotidian.

ORAȘUL ȘI BISERICA. BISERICA ÎN ORAȘ

Indiferent de scenă, de roluri, de actori, de gălăgie, de alergarea spre un ceva fără de nume, ceva rămâne, totuși, statuat, *la locul lui*, în rama lui: rostul rugăciunii cu rod, asumate, conștientizate. Așa cum o simte cel care respiră în aerul catedralelor, al schiturilor și al bisericilor din orașe, precum rugătorii din peșterile începuturilor: „Tăcerea din icoane e stâlpul din biserici/ În umbra lor sfioasă ecouri s-au retras/ Că-n straja care-mbracă lumini prin ochi eterici/ Privirile-n derivă-s ca limbile de ceas// Alunecând prin gânduri, sfioasele volute/ Cuprind încet tăcerea jertfită pe altar/ Ci împlinesc porunca vrând parcă să asculte/ Prinosul de lumină ce l-a adus în dar (...)” („Tăcerea din icoane e chipul din biserici”, p. 124). Apoi, printre altele, rugătorul de veac XXI, profund cunoscător al ritmurilor creșterii noastre spirituale, n-are cum să nu experimenteze *pe viața sa*, prin experiența personală, povestea lui

IOV

Poetul Emilian Marcu, și el, un poet citadin, un poet al lumii aflate de veacuri mereu *la răscruce*, își conștientizează și radiografiază existența de ființă *lumească* și-și asumă, ca Iov, omeneste, încercarea, rolul: „Sunt Iov cel Pur, damnatul din deșert,/ Căruța toamnei trece peste mine/ De-ar fi acum, o, Doamne, să mă iert/ Aș guverna-n talmudice ruine// Sunt Iov cel Pur damnat a nu muri,/ Pecingenea luminii îmi

tremură pe gură./ Nu pot trezi tăcerile din somn;/ Ușa singurătății ca un cuțit mă fură./ Broboana spaimei tremură-n priviri/ Pe-un început de biblie mă vinde./ Port iarba-n locul veșmintelor de miri./ Păcatu-mi este sfânta mea merinde. (...)” („Motiv biblic”, p. 179). Textele autorului au arome și gust de

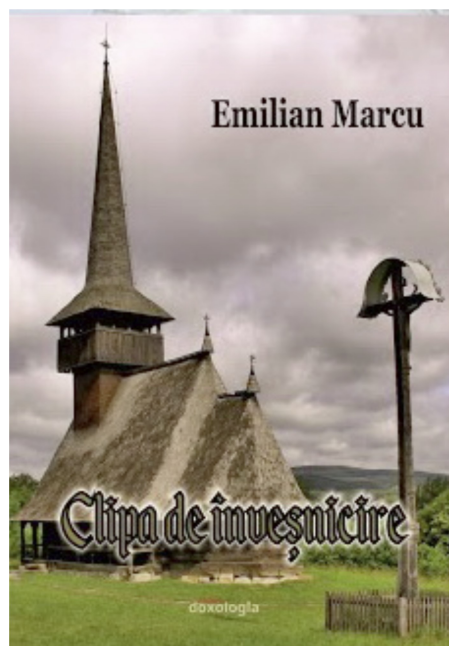
CER

Clipa – cea de înveșnicire, asupra căreia ne atrage atenția poetul, cea a conștientizării relației noastre cu lumea esențelor primordiale, cu ritmuri și experiențe pe care, exersându-le, filtrându-le personal, ne pot ajuta să alunecăm altfel prin cotidian, să măsurăm și să contabilizăm altfel tot ce ni se întâmplă. Vorbind despre experiențe care, deși lângă noi, multora nu le mai spun nimic, textele lui Emilian Marcu ne reconectează cu un univers plin de taine și de răspunsuri, de modele de trăire autentic spirituală care, în ciuda cortinei și a măștilor gălăgioase ale veacului, care par să îl ascundă, ne oferă soluții despre cum putem fi trăitori rugători conectați cu un Cer din care, încă, ni se răspunde. Căci

CINEVA ACOLO SUS NE AUDE

Și ne ascultă. Și ne privește. Și ne răspunde. Și...

Emilian Marcu, *Clipa de înveșnicire*, Editura Doxologia, Iași, 2022.

DIN NOU, DESPRE MATEI CĂLINESCU

Adrian G. ROMILA

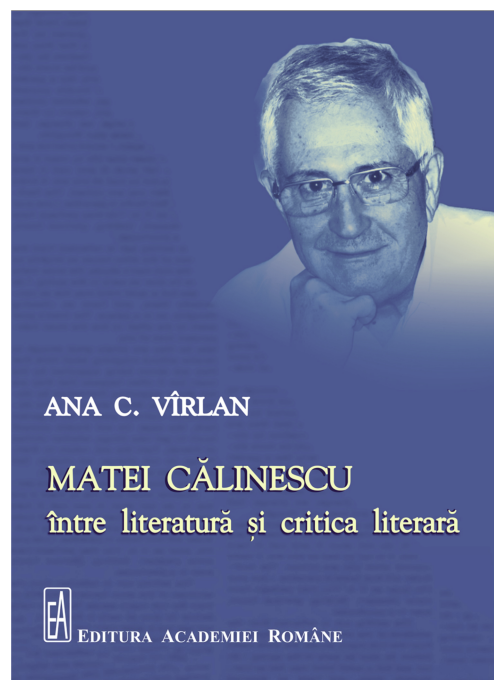
Din câte știu, există trei cărți dedicate special lui Matei Călinescu, scrise de autori cu expertiză, cum se zice: Ștefan Borbély, Monica Spiridon și Marta Petreu. În rest, avem doar texte în volume colective, în dicționare literare ale exilului sau în alte antologii mozaicate, tematic vorbind. De aceea, o abordare nouă a subiectului e binevenită oricând, despre reputatul profesor, comparatist și teoretician literar încă mai sunt de spus lucruri, opera sa vastă și foarte diversă ca gen (critică literară aplicată, eseu, jurnal, poezie, proză, corespondență, publicistică), întinsă pe două continente culturale (SUA și Europa) încă mai poate primi abordări neredundante.

Teză de doctorat susținută de Ana C. Vîrlan în 2022 la literele ieșene, inițial, sub îndrumarea distinsei universitare Lăcrămioarei Petrescu, *Matei Călinescu între literatură și critica literară* (Editura Academiei Române, București, 2023) e un studiu bine scris, foarte fluent și cuprinzător, descriptiv ca stil, dar, pe cât posibil, exhaustiv în bibliografie și just în tezele susținute. Abordarea Anei Vîrlan își propune o cartografiere a întregii opere mateicălinesciene, delimitând-o biografic în trei perioade: pre-exil (deci etapa românească de dinainte de 1973, când „a rămas” în SUA în urma unei burse Fulbright), exil și post-exil (după 2000 Matei Călinescu a revenit în țară), fără să-și asume, însă, pretenția unor mari revelații de perspectivă sau de interpretare. Era și greu s-o facă, date fiind multitudinea de opinii despre subiect existente deja, la noi, toate venite dinspre oameni cu autoritate recunoscută, care fie l-au cunoscut personal, fie s-au intersectat cu temele lui de predilecție. Plasându-și mai adecvat demersul „între complexitatea personalității și dualitatea identității”, autoarea și-a propus să ofere o receptare relevantă a unui intelectual complex, în formare și performare, care, în ciuda prezenței publice relativ discrete, a fost atent la transformările epocii sale și a evoluat profesional și personal în afara formulelor sociale și politice cu care s-a confruntat. Compromisurile sale intelectuale au fost minime și pasabile, înainte de exil, de

pildă (le-a recunoscut și le-a explicat el însuși, oricum), așa cum integrarea în spațiul cultural american nu l-a contaminat cu morbul corectitudinii politice sau al crizelor locale. Matei Călinescu, susține Ana Vîrlan, „a încercat nu doar să se sincronizeze cu valorile sociale și culturale românești autentice, ci să subscrie și la formula estetică europeană, oferind în timp o nouă direcție în abordarea conceptelor de clasicism, romantism, modernism, kitsch, avangardă și postmodernism”. După ce a publicat în engleză cărți fundamentale pentru înțelegerea unor fenomene legate de modernitate și de procesul laborios al lecturii textelor literare, Matei Călinescu a revenit la propriu în „Itaca secretă” rămasă mereu în inima sa, regăsind o identitate care l-a condiționat mereu, i-a stimulat fervent evoluția profesională și i-a alinat crizele existențiale. Dezrădăcinarea forțată, supraviețuirea în două culturi și recuplarea târzie la sursele primare ale formării sale sunt deopotrivă responsabile de scrișul autobiografic și epistolar al creatorului lui Zacharias Lichter, completând uluitoarea diversitate tematică a unui autor greu de prins, altfel, într-o singură direcție științifică. „Așadar”, afirmă Ana Vîrlan, „opera lui Matei Călinescu este pe cât de captivantă, pe atât de ofertantă din punct de vedere estetic, istoric, sociologic, dar și ca expresie a unei formări psihologice și personalități unice și extrem de valoroase din cultura română”.

Cele patru capitole mari ale studiului (sunt 400 de pagini de analize, interpretări, analogii și citate) trec în revistă, așadar, principalele etape din viața și creația lui Matei Călinescu, accentuând ici-colo aspecte care nu au fost subliniate îndeajuns, până acum. Din „etapa românească”, de pildă, autoarea reliefează importanța lecturilor și a primelor scrieri, dar mai ales importanța relațiilor umane și profesionale (Matei Călinescu le-a recunoscut și el în textele sale autobiografice). Raportarea la maestrul său *in praesentia*, Tudor Vianu (și nu mai puțin la G. Călinescu, *in absentia*), precum și prietenii cu fiul acestuia, Ion Vianu, cu Cezar Ivănescu și Nichita

Stănescu și mai ales cu tragicul și angelicul Miron Chiraleu, un fel de model al generației sale, au constituit tot atâtea repere spirituale și intelectuale pentru „omul” Matei Călinescu. Apoi, originalul roman *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter* (Ana C. Vîrlan îl compară în mod inedit cu *Profetul* lui Kahlil Gibran), ca și cele patru volume de poezie (câți mai știu că Matei Călinescu a fost și poet, centrat pe coordonata unui tainic „timp duminical”?) au prelungit dimensiunea poetic-emoțională a discursului matei-călinescian și în marile sale cărți teoretice de mai târziu, din exil. „Ne rămâne apropiată opera lui Matei Călinescu”, notează autoarea, „și ne este și el apropiat în timp, iar dispariția fizică, în 2009, nu a făcut decât să amplifice valoarea scrierilor sale și să le transmită, iată, peste decenii, aceleași mari adevăruri privitoare la cultura română contemporană. Prin el, reușim să privim înapoi, către marile valori – niciodată la o prea grăbită re-lectură – și tot prin el, prin Matei Călinescu, privim cu speranță, cu optimism, către cultura română de mâine. Viziunea pe care o propune criticul și esteticianul Matei Călinescu, asupra analizei acestei lumi, va purta întotdeauna amprenta a tot ceea ce a însemnat Matei Călinescu *omul*: un spirit elevat, atent la semnificația oricărei manifestări culturale, un fin observator și analist al fenomenologiei literaturii, criticii și esteticii din ultima jumătate de secol, un reprezentant de marcă al culturii române peste hotare, un admirator fervent al altor spirite culturale extraordinare precum Tudor Vianu, Nicita Stănescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu”.

Mizând pe o abordare multietajată și plurifocalizată, studiul Anei C. Vîrlan despre Matei Călinescu e, de departe, o contribuție substanțială la posteritatea celui care, alături de Toma Pavel sau Virgil Nemoianu, a dus peste ocean spiritul românesc în ultimii zeci de ani. Pentru cei care se vor mai ocupa de acum încolo de această posteritate, e o carte de luat în seamă.

Cărțile săptămânii

Începând cu luna ianuarie 2022, pe site-ul filialei Iași, www.uniuneascrititorilorfilialaiasi.ro, sunt prezentate, în format video, cele mai noi apariții ale scriitorilor membri ai Filialei Iași a Uniunii Scriitorilor din România. În rubrica „Cărțile săptămânii”, președintele filialei ieșene Cassian Maria Spiridon prezintă cărțile autorilor. Cărțile prezentate în luna octombrie 2023 sunt:

Dorin N. Uritescu, *Ion Creangă magician al cuvântului*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România;
 Emil Nicolae, *Emanuel spune*, Editura Junimea;
 Aurora Ciucă, *Plâns alchimic*, Editura 24 Ore;
 Valeriu Stancu, *Autoportret cu singurătatea lui Dumnezeu*, Editura CronEdit;
 Ovidiu Morar, *Ec-centric*, Editura AIUS;
 Adrian G. Romilă, *Acasă, departe*, Editura Polirom;
 Leonard Ciureanu, *Când vântul rupe mătasea tăcerii*, Editura Akakia;
 Marius Marian Șolea, *Ipostaze și tristeți*, Editura Vremea;
 Mihai Babei, *Tornado de fum*, Editura 24 Ore;
 Emil Nicolae, *Scriitori și artiști/moderni și avangardiști/evrei și români*, Editura Hasefer;
 Gellu Dorian, *Să lupți împotriva morții*, Editura Junimea;
 Mihaela Paraschiv, *Femeia în Roma Antică*, Editura Junimea;
 Simion Bogdănescu, *Lup de poet*, Editura Junimea.

ACTUALITATEA LITERARĂ

CONVORBIRI LITERARE

CINE A CITIT PORTOCALA MECANICĂ?

Ioan LASCU

FF este abrevierea sintagmei *ficțiune futuristă*. Parcurgând *Introducerea* lui Andrew Biswell la *Portocala mecanică* a lui Anthony Burgess mi-am explicat de ce acest roman a fost „adoptat” (și) de literatura SF. Înainte de a scrie *Portocala mecanică* Anthony Burgess recenzase mai multe romane distopice britanice între care 1984 de George Orwell sau *Facial Justice* de L.P. Hartley, însă romanul care i-a captat cel mai tare atenția a fost *The Unsleap* scris de Diana și Meir Gillon. Altă ficțiune care l-a marcat ca scriitor a fost *Reîntoarcerea în minunata lume nouă*, un succedaneu la *Minunata lume nouă* de Aldous Huxley. Dacă această din urmă carte apăruse în 1932, celelalte două fuseseră tipărite în 1959 și 1961, pe când Anthony Burgess se gândea să scrie sau chiar începuse munca la *Portocala mecanică*. Andrew Biswell mai amintește între sursele analogice sau de influențare romanul *Brighton Rock* al lui Graham Greene. De ce Graham Greene? Pentru că la acest autor, „prietenul și co-religionarul” lui A. Burgess, se face simțită „O fascinație similară pentru rău”, „un amestec comparabil de decădere socială și delinquență juvenilă”. După ce am vizionat filmul lui Stanley Kubrick, pe la mijlocul anilor 1980, am rămas cu impresia că versiunea cinematografică a regizorului american trata despre violența dusă până la extrem. Este o parte din adevăr, celalată parte rămânând ascunsă în spatele întrebării – „Dar de ce și *science fiction*?”. Cum cartea nu fusese publicată în versiune românească, răspunsul era mai greu de obținut. Abia în 2014 și 2021, la Editura „Humanitas”, colecția „Humanitas fiction”, au apărut versiuni în limba română, ultima traducere fiind semnată de Carmen Ciora și Domnica Drumea, „după ediția revizuită de Andrew Biswell”.

Portocala mecanică (*A Clockwork Orange*) se înscrie în seria de romane distopice apărute în literatura engleză mai cu seamă între anii 1950-1970. Deși inițial un scriitor comic, Anthony Burgess s-a lăsat treptat atras de ficțiunea futuristă. Romanul a apărut în două ediții succesive – 1962 și 1963 – însă în 1962 același autor a

fost propus conștiinței publice cu *The Wanting Seed*, „o altă fabulă futuristă despre un viitor suprapopulat în care religia e scoasă în afara legii, iar homosexualitatea a devenit norma, oficial promovată de politica guvernamentală pentru controlul nașterilor” (Andrew Biswell, *Introducere*, p. 6). Dacă scoaterea religiei în afara legii fusese operată de sistemul bolșevic, a doua măsură anticipa politicile demografice și sociale de astăzi. Sunt doar două fețe ale totalitarismului – dictatura stalinistă și politica mondializării. Și încă ceva – anticipație și SF totodată: „În viitorul imaginar al lui Burgess, bărbații sunt înrolați forțat în armată pentru a lua parte la jocuri de război. Scopul real al acestor conflicte este să transforme cadavrele în conserve pentru hrănirea populației înfometate. Ceea ce atât *The Wanting Seed* cât și *Portocala mecanică* au în comun este ideea de bază conform căreia politica e un pendul care oscilează constant între disciplina autoritaristă și liberalul *laissez-faire*” (*idem*). Sunt cele două puncte extreme ale istoriei de ieri și de azi. Cât despre conservele preparate din cadavre umane, gândul m-a dus numaidecât către pelicula *Biscuiții verzi* (*Soylent green*, 1973) în regia lui Robert Fleischer cu Charlton Heston în rolul principal. Scenariul a fost redactat după romanul *Make Room! Make Room!* publicat în 1966 de Harry Harrison.

Visul liberalismului, constată Anthony Burgess, o ia razna și se degradează la maximum prin violență. Libertatea în exces duce la insubordonare totală și la ravagii pricinuite de bunul plac – „fac ce vreau” devine un principiu al răului iar violența, eternă componentă a naturii umane, explodează. Apariția unor romane precum *Portocala mecanică*, *The Unsleap* sau *Reîntoarcere în minunata lume nouă* este profilactică dar și avertizează, căci „însăpăimântă nu prin coșmarul totalitarist absolut, ci printr-un vis de liberalism care a luat-o razna”. Filmului regizat de Stanley Kubrick i s-a reproșat, printre altele, „că tratează superficial existența drogurilor în

subcultura descrisă în roman.” Anthony Burgess însuși a cunoscut efectele nocive ale consumului de hașiș și opium – „se spunea adesea că este unul dintre pionierii mișcării literare a narcoticelor.” În roman trimiterea la consumul de droguri al bandelor de adolescenți se combină cu moda, muzica și violența gratuită ce devine o plăcere sadică. Din această cauză *Portocala mecanică* a fost considerat și un „roman al subculturii” care ar fi fost pe placul mișcării *flower power* – o mișcare pacifistă din anii '60, dar și al subculturilor *skinhead* și *punk* din deceniul următor. Anthony Burgess a privit cu dispreț atât mișcarea *hippy* (hipioții – „putori bărboase”, le-a zis el) cât și muzica pop, ambele agresive și libertine, anticipate de romanul său. Andrew Biswell s-a gândit și la influența cărții asupra a ceea ce s-a numit, și în Occident, cultură de masă, însă altceva decât ce se înțelegea în sistemul concentraționar din Est.

„...La nivel simplu, am putea numi câteva formații ale căror nume au fost luate direct din roman: Heaven 17, Moloko, The Devotchkas și Campag Velocet [...]. Julian Cope, conducătorul formației The Teardrop Explodes din Liverpool, amintește în autobiografia lui că s-a hotărât să învețe limba rusă după ce a citit romanul lui Burgess pe când era în școală. Bateristul de la Six Pistols¹ susține că a citit doar două cărți în viața lui: o biografie a lui Kray Twins și *Portocala mecanică*. Rolling Stones au scris manșeta unuia dintre albumele lor în nadsat. Blur s-au îmbrăcat precum gășkarii pentru videoclipul piesei lor *The Universal*. Decorul din filmul lui Kubrick pentru lactobarul Korova este reprodus în scena din clubul de noapte din filmul lui Danny Boyle, *Trainspotting*. Chiar și Kylie Minogue s-a îmbrăcat cu o salopetă albă, melon și gene false pentru turul de stadion la lansarea albumului ei *Fever* din 2002”. (*Introducere*, p. 16-17).

Am ales acest amplu citat pentru a arăta că zonele dintre cultura pop, cultura de masă și subcultură sunt foarte înguste. Trimiterile la *Minunata lume nouă*, romanul lui Aldous Huxley „despre ultimele tehnologii de modificare a comportamentului, de spălare a creierului și a persuasiunii chimice”, m-au dus cu gândul la două piese ale formației Iron Maiden – *A Brave New World* și *Stranger in a Strange Land* – avertismente agresive asupra curselor întinse în lumea liberalismului neîngrădit. *Children of the Revolution* este reversul acestei stări de lucruri.

Burgess a fost și un compozitor amator, dar și „un lingvist talentat”, cum îl califică A. Biswell. A studiat limba malaeziană, a tradus opere din franceză, rusă și greaca veche! De la primele pagini ale romanului cititorul este șocat de jargonul în care comunică nu numai personajele, dar în care e scrisă și cartea. Este limbajul

scornit de autor, numeroase cuvinte fiind luate din limba rusă și folosite ca atare sau altele, de asemenea numeroase, inventate, un fel de *mots-valises*, ca în franceză, dar cu jumătăți preluate din rusă și grefate pe cuvinte din engleză (și română în traducere). Este jargonul *nadsat*, denumit astfel după un sufix împrumutat din limba rusă, unde apare în componența numeralelor cardinale compuse de la unsprezece la nouăsprezece, adică *-sprezece*. De ce împrumuturi din rusă?, m-am întrebat. Deoarece era limba vorbită în cel mai crunt stat totalitar, unde violența era o practică politică curentă, mi-am răspuns. Să nu uităm că romanul a fost scris la începutul anilor '60. Este doar jumătate de adevăr, fiindcă povestea este mai complicată și... excitantă. Cum a ajuns Burgess la limba rusă? Să consemnăm lămuririle aduse de Andrew Biswell:

„Interesul pentru limba și literatura rusă, mai degrabă decât politica, îl duce la Leningrad (cunoscut acum ca Sankt-Petersburg) într-o vacanță de lucru în iunie și iulie 1961. Fusese trimis acolo de editorul său, William Heinemann, care spera că poate va scrie o carte de călătorii despre Rusia sovietică. Învățase singur noțiunile de bază ale limbii ruse, procurându-și exemple din *Getting along in Russia* de Mario Pei, *Teach Yourself Russian* de Maximilian Fourman și *The Penguin Russian Course*. Dar proiectul de non-ficțiune preconizat este pus deoparte în momentul în care un alt tip de carte începe să prindă contur” (*ibidem*, p. 10).

Așadar Burgess nu va mai scrie o carte de călătorie în U.R.S.S., ci îmbrățișează ideea alteia, ficționale. Așa va apărea *Portocala mecanică*. Însă la Leningrad scriitorul englez va avea și alte experiențe. Cea mai semnificativă – descoperă și acolo bande agresive formate din adolescenți și tineri, surprinzător pentru o țară unde supravegherea era draconică:

„Înainte de a pleca din Anglia, Burgess se gândea să-și scrie romanul despre derbedeii săi adolescenți folosind argoul britanic de la începutul anilor '60, dar se temea că acesta va fi demodat înainte de publicarea cărții. În fața hotelului Metropole din Leningrad, Burgess și soția lui văzuseră găști violente de tineri bine îmbrăcați care îi aminteau de Teddy-boys de acasă, din Anglia. În memoriile sale scrie că acesta a fost momentul în care s-a hotărât să inventeze o nouă limbă pentru romanul său...” (*idem*). Viitorul idiom va căpăta o formă inedită având la bază limba rusă, mai exact „un amestec între Manchesterul meu natal, Leningrad și New York”, așa cum a procedat el.

După ce a văzut „că tinerii aceia infami, cu înfățișare de dandy, erau la fel de vizibili în ambele părți ale Cortinei de Fier”, Anthony Burgess s-a apucat de treabă. Realmente „fascinat de aspectele întunecate ale argou-

lui”, de *slang*, scriitorul a produs propriul jargon rus- englez. În timp ce argoul există în interiorul aceleiași limbi ca limbaj criptat al unor grupuri sociale, jargonul se formează de regulă între două sau mai multe limbi, prin întrebuintarea greșită sau abuzivă a unor termeni dintr-o limbă de origine străină în limba gazdă, cunoscută de o mare masă de vorbitori. La noi în vremea lui V. Alecsandri și I.L. Caragiale era activ jargonul franțuzit, în timp ce azi e activ și în expansiune jargonul anglo-român. Atât argoul cât și jargonul rămân neînțelese pentru marea majoritate a vorbitorilor. Anthony Burgess ne introduce în mediul gășkarilor pornind de la lactobarul *Korova* (*vacă* în limba rusă). Acolo cei patru gășkari, Alex, Pete, Georgie și Moho, *kupeteau* (*cumpărau*; rus. *kupiti* = a cumpăra) lapte cu stupefiant: *synthemesc* (*mescalină*), *cușite* (*amfetamine*), *vello-cet*, *drencrom*, plăteau cu *denghi* (bani) și se holbau la câte un *celavek* (*om*) sau la vreo *dievușka* (*fată*). Le *vidvedeau* *golovanele* (*capetele*) *volosul* (*părul*), *ocii* (*ochii*), *rukele* (*măinile*; rus.: *ruka* = *mână*), și *lițofetele* și ascultau ce *gavaresc* (*vorbesc*). După ce se drogau, cei patru aveau viziuni („cincisprezece minute liniștite de *horrorshow*”), putând să-l contemple pe Marele *Bog* (*Dumnezeu*), în timp ce din *mozgul* (*creierul*) lor aveau senzația că țășneau scânteii. Romanul abundă în astfel de cuvinte împrumutate sau hibride, mai ales în partea 1: *balșoi* (*mare*), *bezumnâi* (*nebun*), *brat* (*frate*), *ciudesnâi* (*minunat*), *domă* (*casă*), *glupâi* (*prost*), *gromki* (*tare*), *hleb* (*pâine*), *iazâka* (*limbă*), *imia* (*nume*), *jâznie* (*viață*), *liudi* (*oameni*), *malcik* (*băiat*), *mesto* (*loc*), *moloko* (*lapte*), *razcazanie* (*poveste*), *starâi* (*vechi*), *von* (*miros*), *zvonok* (*sonerie*) și mulți alți astfel de termeni. De altminteri, la finele romanului se găsește un *Glosar nadsat*, solicitat și de editorul american în 1962. Barul *Korova* era baza de atac al celor patru gășkari înțoliți după ultimul răcnet al modei:

„Apoi purtam jachete pe talie, fără revere, dar cu umerii umflați („pleciumeroi” le ziceam), la mișto față de ăia cu umeri de-adevăratelea. Apoi, Fra, aveam cravatele alea alb murdar care semănau cu piureul de kartofi pe care ai lăsat urme cu furculița. Purtam părul nu prea lung și aveam cizme *horrorshow* cu vârful ascuțit pentru tras șuturi.” (p. 30).

Autoironia lui Burgess scoate capul atunci când gașka atacă chiar locuința unui scriitor care lucra tocmai la *Portocala mecanică*. După ce acesta este stâlcit în bătaie, după ce manuscrisul îi este distrus iar soția este mutilată încât ulterior decedează, Alex, fostul șef al găștii, ieșit din penitenciar, încasează o bătaie cruntă și nimereste tot în casa scriitorului, văduv acum, care, înduioșat de cel maltratat, îi oblojește rănila și îl găzduiește fără să-l bănuiască pe fostul torționar. Se

întâmplase ca după a doua descindere violentă Alex să fie arestat și închis doi ani. A urmat spălarea creierului și apoi punerea în libertate. De câte ori vedea acte de violență fostului gășkar îi venea rău ca urmare a tratamentului chimic aplicat. Cade el însuși victimă unor atacuri violente, se întâlnește cu foștii asociați într-un rău, Moho și Pete – Moho devenise polițist, deci torționar cu acte în regulă, iar Pete era tânăr căsătorit! După supliciile adaptării în viața socială, Alex se gândește la un mariaj. Este un final justificat, poate mai puțin așteptat, autorul reabilitând astfel un criminal ce părea incurabil, oferindu-i posibilitatea de a alege. Burgess nu-și mai trimite eroul în brațele violenței reumanizându-l. Poziția lui este succint exprimată de preotul închisorii: „Când un om nu mai poate să aleagă, încetează să mai fie om.”

Și nu în ultimul rând – de ce *Portocala mecanică*? De unde acest titlu bizar? Explicația lui Anthony Burgess este lămuritoare:

„«O portocală mecanică» este o veche expresie *coc-kney* care se aplică la orice presupune «deviere» [...]. Nimic, de altfel, nu poate fi mai nefiresc decât o portocală mecanică. În perioada în care lucram în Malaysia ca profesor, elevii mei, când li se cerea să scrie un eseu despre o zi în junglă, adesea spuneau că luau cu ei o sticlă de «suc de orang». «Orang» este un cuvânt obișnuit în Malaysia și înseamnă «ființă umană». *Cockney* și limba malaeză s-au contopit în mintea mea și au generat imaginea unor oameni suculenți și dulci precum portocalele, forțați să intre în forma unor obiecte mecanice”.

Deci mecanicul implantat în organic, sau invers... O concluzie terifiantă dintr-o carte terifiantă. O „procedură” posibilă care mi-a amintit de logica asemănătoare a definiției găsite de Henri Bergson pentru râs (*le rire*): *le mécanique plaqué sur le vivant*. Nu știu cât i se potrivește acest titlu, *Portocala mecanică*, unei cărți despre violența sadică, dar amuzant este faptul că sintagma a fost transferată altor entități mai normale. De pildă reprezentativa de fotbal a Olandei a fost supranumită „portocala mecanică”, de prin 1974, de când Cruyff, Neeskens et co. jucau fotbal total și spulberau echipele adverse. De vină era și Anthony Burgess, dar și culoarea regală oranj a echipamentului naționalei batave.

Notă:

1. Denumirea corectă a formației este *Sex Pistols*. Este o formație engleză de *punk rock* lansată la Londra în 1975. *Six Pistols* nu există (*n.m.*, I. L.).

OAMENI, LUMI ȘI POVEȘTI

Luiza NEGURĂ

Surprins în doar câteva tușe, universul romanului semnat de Anurhada Roy, *Calul de lut* (Editura Humanitas, București, 2023, în traducerea din engleză a Cristinei Nicolae), este unul pulsatoriu, împlinind în dimensiunea sa intimă experiențe fundamentale, în raport cu care se scrie o poveste sensibilă despre oameni și despre lumile-ecou ale ființei lor.

Paginile de jurnal ale Sarei marchează întoarcerea afectivă către copilăria petrecută în India, un *acasă* pierdut nu doar geografic, ci mai degrabă spiritual odată cu dispariția tragică a tatălui. Beneficiară a unei burse de studiu (insuficiente pentru un trai decent!) destinată fetelor musulmane, eroina are șansa de a urma cursurile universitare în Marea Britanie, acolo unde va simți și mai acut sentimentul înstrăinării de sine: „Locul de unde vin eu. Am crezut că știu de unde vin, că știu ce înțeles are acasă.[...] Stând aici, peste oceane, la masa de unde nu pot pătrunde cu privirea întunericul de dincolo de discul de lumină al lămpii mei, văd o față reflectată în geamul ferestrei, privindu-mă, și e ca și cum aș fi în cameră. Însă chipul meu e afară, cerând să fie lăsat înăuntru. Nu cunosc fața asta. Trebuie să înțeleg cum să mă reasamblez”. (p. 20)

Cu adevărat deosebit este modul în care conflictul articulează în desfășurarea sa narativă aspectele identitare ale protagonistei. Astfel se explică și multiplele chei de lectură, fiecare imprimând discursului o tonalitate specifică și un plan distinct de semnificare. Ruperea de familie și de țară este resimțită dureros, astfel încât cele mai mici gesturi de apropiere sunt forțate în virtutea unei regăsiri atât de necesare: „Austeritatea Abdulali înseamnă că uneori nu am suficienți bani în bancă pentru un apel internațional de trei minute, așa că pun o monedă de cincizeci de penny în cutia telefonică și aștept ca mama să ridice receptorul și să o salut. Știu că apelul se va întrerupe imediat. [...] Preț de o clipă, cât să respiri o dată, sun-

tem împreună, la cele două capete subțiri ale unui fir subțire ce se întinde peste continente și oceane.” (p. 14) De altfel, imaginea părinților și a surorii devine un reper constant în dinamica temporală a romanului. Prezentul și trecutul se întrepătrund dureros, iar narațiunea capătă mai degrabă aerul unui exercițiu de vindecare spirituală: „Mă gândesc acum că, dacă vietățile marine au rămas pe uscat ca fosile, atunci și tata doar a trecut într-un alt element, unde o să-l regăsesc sub altă formă.” (p. 27) Sfârșitul copilăriei este fixat pe fundalul zilei în care se desfășoară cea de-a treia competiție internațională de o zi India-Pakistan, atunci când Sara se refugiază din calea atacurilor furibunde uitând să o ia și pe Tia. În acel moment între cele două surori începând să-și croiască drum „o ostilitate nearticulată în fluxul conversației și intimității. (p. 103), amplificată odată cu dispariția părintelui: „În timp ce noi contemplăm forma neclară de pe marea întunecată, apărută cu puțin timp în urmă, sora mea mi-a luat mâna într-a ei. [...] Mâna ei în mâna mea în seara aceea și neputința mea de a o ține strâns mi-au spus ce nimic altceva nu ar fi putut să o facă”. (p. 22)

Suferința tatălui reconfigurează întreaga viață a familiei, boala căpătând proporții simbolice, în raport cu care se rescrie însăși curgerea timpului: „Inima tatei nu era doar un organ muscular din corpul său. Era al cincilea zid al casei noastre. Oriunde ne aflam, bătăile inimii lui tot mai slăbite erau cele care țineau măsura timpului.” (p. 123)

În matricea romanescă, evoluția conflictului este conjugată tematic cu experiențele luminoase ale vieții, iubirea și creația, privite drept formă de rezistență în fața alterității neiertătoare. Firul nevăzut al sorții va lega destinul Sarei de cel al lui Elango, artistul-olar care duce mai departe moștenirea neamului său: „Dacă mă despici, o să vezi că în venele mele curge lut, obișnuia să-i spună bunicul.” (p. 41) Dragostea

pentru Zohra se va sedimenta pe fundalul revelator al visului din care se ridică imaginea ancestrală a calului de teracotă. Acest act creator va corespunde trezirii sale interioare prin potențarea plenară a simțurilor, dincolo de care se profilează adâncurile lumii sale lăuntrice, acolo unde „amintirile și poveștile așteptau asemeni unui zăcământ bogat de lut.” (p. 43) Sculptura va căpăta o dimensiune simbolică plurivalentă, fiind asimilată atât unui semn, cât și identității de mesager în efortul de a cuceri inima femeii iubite. Sfințirea lutului – ritualul pe care bunicul îl executa întotdeauna înainte de a începe să lucreze la un cal, va fi trecut acum într-un plan secund, căci „bidiviul său nu era făcut precum un zeu, ci precum o ofrandă pentru propria lui zeiță”. (p. 127)

În comunitatea în care trăiesc Elango și Zhora, iubirea dintre un hindus și o musulmană este, cu siguranță, un subiect tabu, care suscită interesul celorlalți și generează reacții extreme. Și totuși, așa cum spunea mereu tatăl Sarei, „schimbarea se naște din mișcarea Pământului ce se rotește, se plămădește, se învâрте așa cum a făcut-o dintotdeauna” (p. 180). Poveștea de dragoste a celor doi capătă ecou de povești, transferând elementele specifice realității crude într-un plan mitic, în dimensiunea căruia totul devine posibil: „A fost odată, cu mult timp în urmă, un biet olar, care se îndrăgosti de o femeie. Locuiau în același cartier, și el o vedea în fiecare zi, dar nu putea să meargă la ea și să spună ce era în inima lui. Bărbatul și femeia aparțineau unor neamuri care se urau, și el știa că n-or să poată fi nicicând împreună. Apoi, într-o noapte, un cal plămădit din pământ a venit la el în vis, cu flăcările ieșindu-i din nări și cu jar în ochi, i-a vorbit atât de limpede încât i-a putut auzi fiecare cuvânt. Dacă învăța să încalece calul care arde, să-l călărească pe pământ și sub apă, femeia va fi a lui”. (p. 167)

Lutul moale este gravat de bătrânul Usman în limba poezilor, a *mullahilor*, și reproduce textul poetului mistic Kabir, fiind completat de o gravură cu numele celor doi îndrăgostiți și de cel al lui Chinna în limba urdu. Și totuși, nici măcar arta nu poate sta în fața fanatismului religios, transformat în formă de manipulare a conștiinței publice. Isteria care se pornește cuprinde întreg cartierul și îl va obliga pe Elango să fugă alături de Zhora, lăsând în urmă trecutul și prejudecățile.

Prezența eroului în viața Sarei este cu atât mai importantă, cu cât el este cel care o va iniția în tainele

olăritului, pasiune care o va face să se simtă aproape de casă în străinătatea rece a Angliei. Regăsirea lor, peste ani, la Londra, corespunde unei alt fel de revelații: „Perioada aceea în care m-a cunoscut, pe când eram copil, țese între noi o pânză trainică, invizibilă, în țara aceasta străină, în care suntem înconjurați de străini. [...] Ne-am întâlnit aici ca doi oameni care de-abia se pot întrezări peste fluviul anilor, și când îmi vorbește despre trecutul lui, face din el o poveste îndepărtată ca un mit și intimă ca o scrisoare de dragoste”. (p. 217)

Structura compozită a romanului este evidențiată și prin întreșeserea în matricea cuprinzătoare a celor două povești (a Sarei și a lui Elango) a fragmentelor de corespondență adresate Vanamalei Reddy, ce urmăresc, monografic, toate etapele celei mai groaznice suferințe umane. Atacul pe autostradă, tentativa de viol și groaza de moarte sunt realitățile transferate în acele inserții epistolare, ce corespund unei extensii românești tulburătoare. Căutarea lui Tashi, câinele pierdut, îi oferă femeii victimă un scop precis, ajutând-o să nu își piardă mințile în iadul pe care îl trăiește: „Mă simt de parcă un glonț mi-a trecut prin creier în seara în care am fost atacată și mi-a sfărâmat logica și concentrarea”. (p. 130)

Chinna, câinele pe care olarul îl salvează, devine un liant simbolic al destinelor surprinse în roman, o expresie simbolică a pierderii și a regăsirii, aducând în viața fiecărui nou stăpân un soi de izbăvire, alături de iubire și de speranță.

Dimensiunea cronotopică a conflictului este readusă în actualitate în partea finală a romanului, urmărind devenirea personajelor. O altfel de singurătate o întovărășește acum pe mamă, „Femeia îi vorbea cât era ziua de lungă. Nu avea cu cine altcineva să vorbească, câinele își dădea seama de asta”. (p. 248), căci și Sara și Tia și-au împlinit visurile, chiar dacă asta a însemnat stabilirea lor departe de casă: „I-a spus și că Sara terminase facultatea și începuse o altă specializare. La Londra. La un institut de artă. Minunat, nu-i așa? I-a vorbit câinelui despre delfinii de fluviu pe care Tia îi studia undeva în est”. (pp. 248-249)

Odată așezat în matca Timpului și ieșit din constrângerile toposului-purgatoriu, conflictul își pierde dimensiunea gravă, marcând trecerea către alte vârste sufletești, a căror lumină învâluie acum alte povești deschise cu eternul *A fost odată...*

NICHITA DANILOV, MĂRTURISIRE DE ÎMPĂCARE ȘI DE POCĂINȚĂ

Constantin COROIU

PROFILURI

Cu ani în urmă, într-un comentariu la volumul de eseuri și portrete literare *Capete de rând* (2006) al lui Nichita Danilov remarcam polivalența talentului său care se vădește nu doar în diversitatea genurilor pe care le abordează, ci chiar și în unul și același text, în una și aceeași carte. Remarcam apoi dăruirea și opțiunea sa pentru literatură. Declarând că trăiește „la un mod sublim, paroxistic, realitatea și irealitatea literaturii”, Danilov se autodefiniște deloc emfatic. Definiște-te singur și vei fi crezut, postula G. Călinescu, iar el o face cu bărbătească sinceritate și mai cu seamă convingător. Dar tocmai fiindcă pentru el literatura înseamnă totul, adevărul ce pare de necombătut conform căruia ea „nu poate schimba lumea”, cum cu luciditate e nevoit să recunoască, este resimțit cu atât mai mult ca o frustrare. Și nu e singurul care trăiește acest sentiment. De pildă, unul dintre cei mai mari și mai erudiți scriitori ai secolului trecut, Alejo Carpentier (mort în 1980) constata, împăcat cu sine și cu propria-i menire, că lumea nu o pot schimba nici marile romane, nici marile poeme sau piese de teatru. Singurele cărți care schimbă sau au schimbat lumea, constata autorul romanului *Ritualul primăverii*, sunt *Biblia* și *Capitalul*. Au trecut câteva decenii de când Alejo Carpentier ieșea poate dintr-o dulce iluzie, și anume iluzia că literatura, pentru a folosi un verb cu un recunoscut parfum dostoevskian, poate *mântui* lumea. Tot pe atunci, dacă nu chiar mai devreme, un scriitor român, Radu Stanca, observa îngrijorat și totodată revoltat: „Literatura a trecut cu

desăvârșire pe planul al doilea. Dar asta nu pentru că pe planul întâi s-ar afla altceva. Tocmai aici e mizeria: pe planul întâi nu e nimic”. Ce ar mai spune astăzi un Radu Stanca sau un Alejo Carpentier?! Mai aproape de timpul nostru, un alt cunoscut scriitor, Pascal Bruckner afirma: s-ar putea ca peste un deceniu să nu mai existe cărți, el prevestind o probabilă dispariție a cărții ca obiect, în condițiile proliferării altor suporturi ca urmare a noilor tehnologii. Ceea ce, ne place să sperăm, nu va însemna totuși și dispariția literaturii. Oricum, cam prea pesimistă previziunea sa. Dar mai știi?! Fapt e că viitorul literaturii îi preocupă nu numai pe scriitori, dar în primul rând pe ei.. Pentru Nichita Danilov, asemeni personajelor din operele marilor ruși, cele ale lui Cehov de pildă, viitorul, înainte de a fi, cum e și firesc, o problemă a celor ce ne vor urma și, așa-zicând, vor viețui în el, e mai întâi de toate una a celor de azi. Referirea la ruși și, în fond, la sufletul lor abisal, nu o fac întâmplător. Mi-o motivează și Danilov însuși: „Sunt experiențe și imagini pe care le moștenim din moși strămoși, pe cale genetică”. Iar el le moștenește cu prisosință. Încât mi se pare firesc să se întrebe cehovian: ce se va întâmpla cu literatura, cu limbile și culturile naționale și, în legătură directă cu asemenea interogații neliniștitoare, ce se va întâmpla cu sufletul omului ca urmare a globalizării uniformizante, alienante?! Ce va fi nu mai departe decât peste 50 sau o sută de ani?! În 1987, Emil Cioran îi scria prietenului său, creștinul și europeanul pur-sânge Wolfgang Kraus: „Îmi îngăduiți să fac o profeție? Peste cincizeci de ani, Notre-Dame va fi o moschee”. În fine, sunt multe întrebările și

previziunile alarmante ce ni se impun ca subiecte de meditație.

Aș fi vrut să-i schițez un profil în tușe cât mai relevante, mai expresive lui Nichita Danilov, unul care să se ridice cât de cât la nivelul admirabilelor sale *Portrete fără ramă*, titlu ce îmi sugerează, între altele, imaginea unei lumi în continuă mișcare. Nu mă hazardez, dintr-o lesne de înțeles prudență. Dar, oarecum contaminat de spiritul spovedaniei cu care el își încheia cartea cu acest titlu, nu-mi pot reprimă o scurtă evocare. L-am cunoscut pe Nichita demult, când lucram la Radio Iași ca redactor realizator de emisiuni literare. Nu mi-a făcut o impresie deosebită nici ca om, nici ca poet, deși părea să aibă ceva din personajele marilor scriitori ruși, idoli mei, iar în fizionomie, în privire avea o fermitate și o candoare ce m-au dus cu gândul la Nicolae Labiș. Dacă memoria nu mă înșală, l-am programat totuși atunci cu niște versuri dintre cele cu care a venit la redacție și pe care le-am înregistrat și le-am difuzat cu vocea sa. Prin modul de a se prezenta și de a aborda interlocutorul, frust, abrupt, părea să te țină mai mult la distanță decât să te apropie, necum să te și „câștige”. Apoi, aveam să-l citesc mai atent și să-l cunosc mai bine grație prietenului meu, criticul Daniel Dimitriu, care îi aprecia talentul și cu care Nichita a fost coleg în redacția revistei *Convorbiri literare*, din păcate doar pe post de corector, și încă numai cu o jumătate de normă, alături de Emil Brumaru, ocupantul celeilalte jumătăți! Timpul a trecut peste noi și prin noi, el s-a afirmat ca poet, ca prozator, ca romancier, dar și ca redutabil jurnalist și a deținut mai multe funcții și demnități în spațiul cultural și în diplomație pe care le-a onorat printr-un comportament intelectual și moral ireproșabil.

Aș risca să alunec în patetism, dacă aș povesti cum au evoluat, de-a lungul câtorva zeci de ani, sentimentele mele față de scriitorul și omul Nichita Danilov. Voi mărturisi doar ceea ce simt după lectura „confesiunii autorului despre modul său de a fi...”, așezată în chip de postfață la volumul amintit. Născut și petrecându-și copilăria „parcă pe o altă planetă, desprinsă din *Rubliov-ul*

lui Tarkovski”, într-un sat bucovinean de pe „fluida graniță” de la Răsărit, aceasta, granița, i-a marcat personalitatea și destinul în mod fundamental: „Granița m-a urmărit pretutindeni. A fost o prezență constantă în viața mea. M-a urmărit și în anii de școală, și în perioada facultății, m-a urmărit și în viața literară și în viața socială. Între mine și ceilalți s-a aflat întotdeauna o fâșie arată peste care nu puteam trece”.

Oare nu așa se explică și incapacitatea mea de a nu-l fi înțeles și de a nu-l fi îndrăgit pe Nichita Danilov încă de la acel îndepărtat început... radiofonic?! Probabil că nici eu nu puteam trece atunci peste fâșia aceea fluidă și arată care a constituit pentru el o chinuitoare obsesie.

Aceste câteva fugare rememorări îmi sunt prilejuate de faptul că în această ultimă lună a anului calendarul literar ne (re)amintește că au trecut, vai, patruzeci de ani de când Nichita Stănescu, cu versul devenit celebru al genialului său congener Marin Sorescu, s-a dus să moară puțin. Moment ce m-a îndemnat la o „relectură subiectivă” a cărții lui Nichita Danilov intitulată *Celălalt Nichita*, un eseu de 140 de pagini prin care autorul încearcă să răspundă la o întrebare în aparență simplă, exprimând, nu-i așa, o curiozitate firească, dar, în fond, extrem de complexă și generatoare de alte multe întrebări: „...cum a fost creat haloul de poet unic, ce înconjoară azi numele lui Nichita Stănescu? Care ar fi explicațiile acestui fenomen, a acestei actualități îndelungate și a fascinației pe care continuă s-o exercite Nichita Stănescu asupra vieții noastre literare?”. Întrebări grele, dar cât se poate de legitime de vreme ce creatorul *Necuvintelor* a trăit și a scris într-o epocă fastă a poeziei românești, ilustrată de nu puține *vârfuri*, cum le califică Danilov, care însă nu au atins altitudinea lui Nichita Stănescu în conștiința literară și în mentalul public. Cartea e deopotrivă una de memorialistică, de analiză a textului poetic stănescian, îndeosebi a *Elegiilor*, de reflecție privind condiția estetică a poeziei și, nu în ultimul rând, o scriere polemică, una cordială, având ca obiect mai ales faimosul portret *in aqua forte* pe care i l-a conturat Cristian

Tudor Popescu lui Nichita Stănescu acum 20 de ani. Am spus *portret*, dar Danilov nu ezită să folosească termenul: *rechizitoriu*. Spre deosebire de alte reacții, pline de indignare, provocate de articolul lui CTP, publicat în *Adevărul literar și artistic*, la a 70-a aniversare a lui Nichita Stănescu, apoi într-un volum, poziția adoptată de Danilov este una fermă, dar nuanțată și temperată de o vizibilă stimă, dacă nu și admirație, pentru temutul autor de „ficțiuni speculative”. Rețin numai una dintre observațiile nu foarte flatante referitoare la stilul lui Cristian Tudor Popescu: „Fraza sa nu lasă loc nici pentru îndoieli, nici pentru nuanțe. Cu atât mai puțin pentru trăiri”.

Citându-l pe Nicolae Manolescu, care subliniază că opere, precum cea a lui Nichita Stănescu, dincolo de valoarea lor incontestabilă, au capacitatea „la un moment dat” de a fi reprezentative pentru o întreagă literatură; fie ca act de pionierat, fie ca o culminare a unui ciclu istoric..., Danilov constată că și alți poeți au făcut operă de pionierat, de pildă avangardiștii, dar nu sunt percepuți ca niște „piscuri” de înălțimea lui Nichita Stănescu. Și asta, cu toate că: „Mutațiile pe care le-a produs opera poetică stănesciană nu au fost mai radicale decât cele ale avangardiștilor, impactul asupra cititorilor și chiar asupra creatorilor și, mai ales, a criticilor a fost mult mai puternic”. Încercând o explicație, eseistul apelează la alegațiile socio-psihologului *Gustave Le Bon*: „Mutațiile și credințele se propagă prin mecanismul contagiunii și foarte puțin prin acela al raționamentului”, contagiunea transmițându-se pe verticală, adică de jos, de la nivelul maselor până sus, la elite – „prin forța pe care o dă prestigiul”, iar prestigiul – sintetizează Nichita Danilov – nu este altceva decât fascinația pe care o exercită asupra spiritului nostru o anumită persoană, o operă sau o doctrină. Or, fascinația, zice Le Bon, are darul de a paraliza toate facultățile noastre mentale (critice), „umplându-ne spiritul de uimire și respect”. Cât privește mecanismele ce conduc la crearea unui curent cultural, artistic, ca, de altfel, și a unui social sau politic: „Accentul este pus pe două elemente,

aparent contradictorii: locul de gestație a ideilor (terasa, cafeneaua, cârciuma literară), la care s-a referit și Eminescu în poezia «Împărat și proletar», și prestigiul unui lider”. În acestea, crede Danilov, ar putea fi căutat „punctul de plecare al faimei de poet de geniu” a lui Nichita Stănescu?! Dar ar mai putea fi identificat și „în tendința regimului (cel de dinainte de 1989 – *nota mea*) de a impune masei un sistem propriu de valori... Birtul, cârciuma gălăgioasă au fost creuzetele unde au fermentat ideile și, probabil, metaforele stănesciene. Iar orgoliul regimului s-a transformat într-o scenă pe care aceste idei și metafore, printr-un exercițiu de prestidigitație, de magie, au fost aruncate, în sunetul alămurilor, publicului avid de noutate”.

Concluzia acestui excurs psihosociologic: cârciuma ar fi constituit punctul de unde a început să se propage opera lui Nichita Stănescu, iar boema a însemnat pentru el „un mod de existență. Un program. A fost creuzetul artei sale. Ea a fost deopotrivă nocivă, dar și fertilă”. Nu e prea mult?! Aplicând ideile și ipotezele lui Le Bon la *fenomenul stănescian*, cum însuși îl numește, Nichita Danilov speră să ne fi convins că a găsit cheia problemei, în fond și aceasta, cheia, tot ipotetică. Nu cumva lucrurile sunt mult mai complexe sau, de ce nu, depinde de modul cum privim lucrurile, mult mai simple?! Oricum, mai pătrunzător în ceea ce privește *fenomenul* în discuție este eseistul atunci când recitește cu ochiul lui de poet și cu spiritul său reflexiv, dubitativ, interogativ, opera lui Nichita Stănescu, altminteri fatalmente inegală. O dovedesc observațiile și punctele de vedere cuprinse în capitolul intitulat: *Elegiile între matematica sufletului și pâlnia urmuziană*. Restul e mai degrabă și pură anecdotică, având și aceasta, fără îndoială, relevanța ei.

Cât privește însă o altă temă: „A fost Nichita Stănescu un poet religios?”, ipotezele și considerațiile lui Nichita Danilov pot fi luate ca un exercițiu interesant. Și mai interesante sunt însă cele *Câteva amintiri* sau tulburătoarea parabolă scrisă la scurt timp după moartea

Poetului, la care voi reveni în final.

Nichita Danilov povestește cum l-a cunoscut pe Nichita Stănescu. L-a descoperit mai întâi în manualul de Limba și literatura română, alături de Marin Sorescu, pentru ca mai târziu să ia cunoștință de „strania frumusețe ascunsă dincolo de cuvinte” a poeziei stănesciene. Pe omul Nichita Stănescu avea să-l vadă abia în 1979 la o lansare a cărții sale într-o librărie centrală din Iași, unde poetul Horia Zilieru, mi-aduc aminte și eu care eram de față, l-a prezentat astfel: „Să ții minte, prieteni. Uitați-vă bine la acest om. E un geniu. Fiți fericiți că ați avut ocazia să-l întâlniți! Mândriți-vă că sunteți contemporani cu el!”. L-a întâlnit apoi în Sala Oglinzilor a Casei Scriitorilor (O, tempora!) unde s-a petrecut o scenă care l-a dezamăgit. Nichita Stănescu, având „aerul unui zeu cu toga zdrențuită și carnea atârână de oboască”, i-a adus osanale lui Mihai Beniuc, sărbătorit atunci și acolo la împlinirea vârstei de 75 de ani, și „în semn de admirație, a dat să-i sărute mâna, finalmente mărgininu-se să-l strângă în brațe”. A avut impresia că marele Nichita ar fi „coborât de pe pedestal”. Sărbătoarea s-a prelungit, ca de obicei, la restaurantul Uniunii Scriitorilor. În opinia mea, gestul nu numai că nu l-a coborât pe genialul poet de pe pedestal, dar că, dimpotrivă, l-a înălțat și mai mult. Apoi, se cuvine să nu uităm că portretul pe care i-l schițează Danilov autorului *Măreției frigului* este unul de crepuscul. În luna noiembrie a anului 1982, când avea loc evenimentul aniversar evocat de Nichita Danilov, poetul era foarte bolnav.

Danilov ține să precizeze că nu este nici adulador, nici detractor al autorului celor *II Elegii*. Rechizitoriul din 2003 al lui Cristian Tudor Popescu, recunoaște el, l-a pus serios pe gânduri și l-a provocat să recitească opera lui Nichita Stănescu „într-o altă lumină”. A dorit s-o înțeleagă mai profund, dar a vrut să-l înțeleagă și pe omul care a făurit-o: „Nu știu dacă am reușit. În acest sens, textul de față trebuie văzut ca o încercare. Ca o mărturisire, ca un gest, dacă nu e prea mult spus, de împăcare și de pocăință. E

posibil ca între timp și Cristian Tudor Popescu să fi ajuns la sentimente mai bune față de autorul *Necuvintelor*”.

Trebuie spus că tentativa i-a reușit în bună parte lui Nichita Danilov. Ceea ce eventual nu i-a reușit pe deplin în stilul mai sobru al analistului ori în cel ușor nostalgic al memorialistului, a exprimat magistral, încă înainte de șocul CTP, în parabola pusă sub titlul *O legendă*, care încheie cartea și se situează mai presus de orice concluzie. Un Nichita Stănescu dublat de daimonul său, un înger blond „cu ochi mari și albaștri” care „trecea citind dintr-o carte groasă cu coperti de argint” aidoma celui din poemul *Îngerul cu o carte în mâini*:

Trecea un înger,/ pe un scaun negru așezat/
Trecea prin aer, liniștit/ și mândru.// Eu îl priveam de la fereastră, cum/ prin ziduri trece ca prin fum// ...Trecu prin blocul nou din piață./ Trecu prin chioșcul alămiu/ al stațiunii de benzină, abstract, divin.// Primește-mi, îngere, strigai,/ paharul care-l beau, cu vin./ Pâinea primește-mi-o și sarea/ mi-apasă-n coastă înserarea.// Dar îngerul tăcea, trecea/ prin soba din odaia mea./ Pe-un scaun negru sta, citind/ o carte grea cu solzi de argint./ Când fu în dreptul meu, strigai/ - O, îngere venit din rai,/ mă lasă să m-atâr și eu/ de scaunul tău, de brațul tău.// ...Astfel prin aer și prin ziduri/ cu îngerul zburam și eu/ la fel cum flutură în vânt/ mătasea unui steag înfrânt!// Și mă răneam de-acoperișe,/ de ramuri verzi, piezișe,// și mă izbeam de stâlpii lungi,/ de cabluri și de sârme, și de dungi...

Ce s-a ales cu acest înger, demon sau daimon (cu o carte în mâini) după moartea poetului nimeni nu știe. Unii zic că l-ar fi văzut la Casa Scriitorilor unde bea cică într-o zi o cafea și privea melancolic la lumea din jur, alții că l-ar fi zărit umblând foarte trist pe străzi, în căutarea unui alt poet căruia să-i scrie versurile, dar că, deocamdată, nu și-a găsit nici unul pe măsură și continuă să străbată în lung și în lat capitala”.

Numai capitala?! Și numai deocamdată?!

ION MUREȘAN – POEZII

Gellu DORIAN

PRIMUL RAFT

Cu Ion Mureșan, părea că *Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu”* își deschide porțile spre generația '80, considerată a fi cea mai compactă și cea care a propus și o schimbare totală de paradigmă în poezia românească. Părea doar, pentru că după cum vom vedea în episoadele următoare, juriul se întoarce la poeți din promoțiile anterioare, nu o dată ci de mai multe ori, făcând slalomuri uriașe de la un nume la altul. Și asta s-a datorat, cu siguranță, sondajelor care îi aduceau în continuare în nominalizări pe poeții de dinaintea optzeciștilor, printre care s-a numărat de fiecare dată și poetul Vasile Vlad, un precursor evident al poezilor optzeciști, care, din păcate, nici pînă azi nu a intrat în atenția juriului, care s-a fixat parcă pe această ignorare a unui poet atît de bun cum este Vasile Vlad.

Ion Mureșan a fost extras din nominalizările făcute pentru anul 2013, care au fost: Mircea Cărtărescu, Ion Mureșan, Liviu Ioan Stoiciu, Lucian Vasiliu, Constantin Abăluță, Ovidiu Genaru și Vasile Vlad. Juriul fiind format din Nicolae Manolescu, Mircea Martin, Cornel Ungureanu, Ion Pop, Al. Cistelean, Mircea A. Diaconu și Ioan Holban, cu doar o singură excepție, cea a președintelui, a fost în favoarea lui Ion Mureșan. A fost o ediție cu o prezență mare a juriului la Botoșani, dar și a unui număr mare și dintre poeții nominalizați, deși era previzibil, din cîte am simțit, că cei mai mulți membri ai juriului doreau să-și mute atenția de la poeții bătrîni la cei mai tineri, cum încă erau la acea vreme optzeciștii. Și prezența mare la Vorona a acestora, deși lucrurile erau clare pentru mine, dădea speranță fiecărui nominalizat la obținerea premiului, unii, într-o

vervă de nedescris, pariind pe cei mai în vîrstă, așa dintr-o politețe conjuncturală. Și a doua zi, în seara galei, numele poetului Ion Mureșan a venit ca o respirație ușoară a sălii, care a aplaudat îndelung. Însă imediat, după ce lucrurile s-au liniștit, un consilier local a declarat în presa locală că el știe că Ion Mureșan a avut probleme în studenție, fiind racolat de securitatea ceașistă, ceea ce afirmă greu, nu-i așa, la titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Botoșani, titlu pe care automat poetul laureat îl obține. Cazul lui Ștefan Augustin Doinaș, dovedit ca informator al securității, însă acesta nu mai era deja printre noi, marea listă cetățenilor de onoare ai orașului, care fuseseră supuși de securitatea ceașistă la un chin în plus pe lîngă cel de a fi trăit într-o dictatură devastatoare. Însă lucrurile au fost lămurite imediat prin adresa pe care Muri o avea de la CNSAS, prin care se spunea că nu a avut o astfel de colaborare cu fosta securitate defunctă, însă nu chiar de tot, activă fiind, din cîte ne dăm seama, prin unii colaboratori, și azi, așa cum este cazul unui prieten al unui poet optzecist, mort în septembrie 1990, prieten care timp de zece ani, fiind alături de acesta zi de zi, l-a turnat la securitate, ca element care prezenta „porniri tendențioase”, în timp ce poetul acum zace în mormînt, iar celălalt, viu și în putere, se bucură de toate darurile gloriei, fie ea și din milă! Astfel „cazul Muri”, care stîrnise valuri în Consiliul Local Botoșani, s-a stins, iar prezența lui în gală, dar și la alte întâlniri de la Botoșani, a fost una memorabilă. Cel care i-a înmînat coronița de lauri lui Ion Mureșan a fost un alt poet ex-clujean, Nicolae Prelipceanu, laureat al ediției precedente, poet care, fiind redactor la revista „Tribuna” din Cluj la acea vreme, l-a debutat pe Ion Mureșan, poet căruia Muri, cînd a mers la redacție, atunci,

dînd peste el, făcîndu-se că nu-l cunoaște, cum junele poet era bălbiit, a întrebat dacă „poetul Nicolae Prepeliceanu este în redacție”. Și acest lucru l-au aflat și botoșănenii în seara galei, cînd Ion Mureșan a primit cununa de lauri chiar din mîinile celui care l-a debutat.

Selecția pe care Ion Mureșan a făcut-o pentru antologia *Poezii* din seria *Poeți laureați ai Premiului Național de Poezie „Mihai Eminescu”*, pe care o coordonam la Editura Paralela 45, administrată de Călin Vlasie, a fost alcătuită din cele trei cărți apărute pînă la acea dată: *Cartea de iarnă*, ediția a II-a, Editura Charmides, Bistrița, 2013, din care au fost selectate douăsprezece poezii, *Poemul care nu poate fi înțeles*, Editura Arhipelag, Târgu Mureș, 1993, din care au fost alese douăzeci și două de poezii, și *cartea Alcool*, Editura Charmides, 2010, din care au fost reținute de poet douăzeci și două de poezii, deci în total cincizeci și șase de poezii, la care a mai adăugat doar un singur poem, *Întoarcerea lui Ulise*. Puține poezii au rămas pe dinafară, dar chiar și așa, redusă ca dimensiuni, antologia *Poezii*, prima editată din poezia lui Ion Mureșan, este una ce redă aproape întreaga operă poetică a acestuia de pînă la acea dată. În 2020 Ion Mureșan mai scoate la Editura Știința încă o antologie cu titlul *Izgonirea din poezie*, iar, ca un interes bibliofil, editează într-o carte poemul *Pahar*, în 2007, iar anul acesta a mai scos o carte, *Introducere în poezie*, tot la Charmides. Însă ceea ce ne interesează pe noi aici este antologia *Poezii*, datorată premiului obținut la Botoșani în 2014 pentru anul 2013. El a mai publicat și cîteva cărți de eseuri și publicistică, în care spiritul lui poetic domină în mai toate paginile. Felul lui de a fi, unul strict poetic, cu o existență în care traiul zilnic alături de stimulentele devastator dar și creator, alcoolul, i-a creat o legendă pe care acum încearcă cu greu să o mențină vie. Prezența lui într-o sală plină cu public dă șansă poeziei să respire prin toți porii celor prezenți. Mai rar un poet care să însuflețească mai bine, reconfortant, un public ce pare, în realitatea de librărie și bibliotecă, a se fi îndepărtat de poezie. Cu toate acestea, într-o antifrază, chiar din titlu, Al. Cistelean, în postfața antologiei aici în discuție,

spune „Poetul care nu scrie poezie”. Atunci te întrebi, ce scrie Ion Mureșan, dacă nu poezie, ce trăiește Ion Mureșan, dacă nu poezie, de ce este atît de iubit Ion Mureșan, dacă nu pentru poezia lui? Însă, este clar, prin portretul critic, pe care i-l face, Al. Cistelean tocmai asta subliniază, prezența imensă a poeziei în fiecare cuvînt scris de Ion Mureșan: „Ion Mureșan trăiește cu teroarea *numirii* lumii, a primei *numiri*, cu angoasa că locul obiectelor va fi luat de numele lor. Imaginile sale, pe cît sunt de himerice, pe atît sunt de concrete, de materiale, ceea ce dă senzația că limbajul instituie, odată cu numele, și realitatea. Metaforele lui, violente pînă la năuceală și crude pînă la repugnanță, recuperează întreg scandalul *numirilor* primordiale, cu toată spaima și bucuria primei rostiri. De aceea cuvintele sale par încă pline de urme traumatice, de sînge și viscere rupte, ca și cum abia ar fi ieșit dintr-o geneză materială a limbii.” Este aici un discurs paradoxal cu ce este cu adevărat, în largul ei, poezia lui Ion Mureșan. Și de aceea, în stilu-i consacrat, Al. Cistelean provoacă cititorul la o altfel de lectură decît aceea ce pare a fi una comodă, oferită cu o lejeritate expresivă și expresioistă de Ion Mureșan. De cele mai multe ori pleci la lectură într-o carte de Ion Mureșan cu comoditatea că ceea ce oferă poetul la prima vedere este și ceea ce în esență ar fi poezia sa. Însă nu este deloc așa, iar stilul aplicat la text și la fond al lui Al. Cistelean în postfața cărții, cel ce a provocat și numărul din „Vatra” consacrat lui Ion Mureșan, este cel care are menirea să încrînceneze cititorul pentru a afla străfundurile pline de frumuseți ale poeziei „poetului forever”.

Antologia *Poezii* începe cu poezia care deschide și *Cartea de iarnă*, cartea de debut a lui Ion Mureșan: „Toată viața am adunat cîrpe să-mi fac o sperietoare/ îmi amintesc zilele în care ascuns sub pat îmi desfășuram lucrarea/ grămada de pantofi vechi pe care îmi rezemam capul uneori cînd adormeam/ iar acum cînd e gata noapte de noapte sting lumina și numai bănuind-o acolo/ încep să urlu de spaimă”. (*Poemul despre poezie*, p.7) Îmi imaginez gestul lui Virgil Mazilescu atunci, cînd Muri s-a dus la București să-i ofere cartea acestuia, și care, după ce a citit-o, cu un impuls de furie și

admirație, a aruncat cartea spre fereastra închisă a camerei în care se aflau, cu o așa viteză, încât cartea a făcut o fantă în sticla geamului, oprindu-se jos, pe iarba din fața blocului. Un gest admirativ maxim, prin care Virgil Mazilescu și-a arătat bucuria de a avea în fața lui un mare poet. Așa mi-a povestit Muri că s-a întâmplat, și am toate motivele să-l cred. Și ori de câte ori citesc un poem de Ion Mureșan, îmi aduc aminte de gestul lui Virgil Mazilescu de a fi aruncat *Cartea de iarnă*, una subțire ca o lamă, apărută la Cartea Românească, în 1981, pe fereastră. Nu același gest l-aș face și eu, deși cărțile lui Ion Mureșan, rare ca apariție, cam la fel de subțiri ca prima, atunci când le citești prima oară, taie respirația și te țin deasupra paginilor deschise ca niște ferestre prin care reintră în camera din tine prima carte a poetului, aruncată de un alt poet pe fereastră. Un aer mereu proaspăt vine cu fiecare poezie scrisă de Ion Mureșan. Același aer, din câte se poate vedea și prin citarea primului poem din această antologie, care și acum, la a nu știu câta lectură, are prospețimea aerului rece de iarnă de atunci.

Alegându-și pentru prima sa antologie un titlu general, fără să se fixeze cumva pe o temă, chiar dacă toate cărțile lui au tema poemului, poeziei, cărții, paharului, alcoolului, fie că sugerează „izgonirea din poezie”, ori „introducerea în poezie”, Ion Mureșan a dorit să atragă atenția că de fapt el a scris poezii, nu poeme de largă respirație, nu obsedat de un parcurs îndelungat al poemului scris de el, ci mai curînd al unei treziri bruște din somnul himeric la o realitate frumoasă, salvatoare, dătătoare de speranțe, dacă nu de una a nemuririi, măcar una a sorbirii unei guri de alcool a doua zi, în mahmureala pe care ziua de dinainte i-a provocat-o. Astfel, ca un dat al trăirii fără pauze, zilele lui Ion Mureșan se leagă, așa cum se leagă unele de altele poeziile sale. Și acest poem scurt explică acest lucru, deși nu explicația este cea pe care o dorește poetul, ci pură constatare că totul se leagă: „Dacă vreodată vom ajunge în Oraș/ vei vedea și tu cum se deschid obloanele/ cum femeile aruncă în stradă aripile de la îngeri rămase de la masa de seară”. (*De la fereastră*, p. 10) O astfel de imagine, într-o cinetică perfectă, crează secvențe ce sunt

ca într-un lanț verigile. Poate că de aici, Ion Mureșan, pe cînd realiza revista *Verso*, a creat o rubrică – *Lanțul poezilor* –, prin care dorea să demonstreze o continuitate a poeziei de la poet la poet, chiar dacă manierele erau diferite, chiar dacă stilurile erau inconfundabile, dar ceea ce le făcea să semene, se pare, erau cuvintele, limbajul poetic al fiecăruia, adunate în versuri, ca într-o lungă epopee poetică, în care poezia își scria poezii. Cam așa funcționează și imaginația în poezia lui Ion Mureșan, și mai mul decât în oricare carte a sa, în această antologie legătura între poemele lui se vede și ansamblează poeziile într-un amplu poem, care poartă numele poetului. Ca totul să pară că este ca într-o odisee, poetul așază, nu la final, ci pe la mijlocul antologiei, poemul *Întoarcerea lui Ulise*, dedicat sculptorului Iulian Voinea, poem pe care-l redau aici în întregime:

„Planeta norocoasă trecu peste corăbii
Cădelnițe cu ceață se prăbușeau cu vaier,
În cală, șobolanii se pregăteau să nască.
Negrele alăptau în port copii de aer.

Sfîrșise cruciada și, preabogați în semne,
Sculptam miresme limpezi pe Pontus Euxin,
Bolborosea lumina ucisă blînd de alge,
Din teascuri mari de calcar curgea molatec vin.

Cum vîslele de ceară adulmecau nisipul,
Deasupra pescărușii musteau neînterupt
Ca niște fructe a căror sămînță e un vuiet,
Iar pomul ce le poartă e înăuntru în fruct.

Credeam că la sosire te voi găsi la țarm,
Niciînd aceasta n-avea să se-ntîmple,
Eram cu mult mai tînăr decît copil plecasem
Doar umbra mea pe punte albise pe la tîmple”.
(*Întoarcerea lui Ulise*, p.62)

Observăm aici, de fapt, un altfel de Ion Mureșan, cu un aer ușor vetust, dar sigur pe sine, pe verb, pe vers, pe prozodia pe care o mai încercase și în alte cîteva poeme de dinainte. Însă așezarea acestui poem în mijlocul unei compoziții generale, cu o selecție din poezia sa, s-a dorit a fi tocmai acel ligament, care să definească un întreg la care Ion Mureșan rîvnește. El, în tot ce a scris

pînă acum, pare foarte exigent cu sine, deloc prolific, parcimonios chiar, dar în realitate nu este așa. Nu trece o zi ca mîna lui să nu treacă peste poeme, să nu scrie, să nu revină și să-și completeze sertarul din care, din cînd în cînd, mai scoate cîte ceva, așa cum a făcut anul acesta, în cartea *Introducere în poezie*, cu „poeme mai vechi”, așa cum mi-a spus într-o convorbire telefonică. Așa o fi, însă, vechi-vechi, dar foarte proaspete, cu noi sondări într-un imaginar ce clădește o realitate poetică evidentă.

Nu cred că există vreun critic literar care contează să nu fi scris despre poezia lui Ion Mureșan. Nici nu ai cum să treci cu vederea peste un fenomen pur și simplu, unul contrar, să zic, lui Mircea Cărtărescu, un congener, care, în poezie a făcut un hiatus, înnodat cu doi ani în urmă cu un rateu din punctul de vedere al criticii literare. Nu știu dacă este chiar așa, însă acești doi poeți de valori reale, însă diferite, ca doi poli care se atrag, deși în realitate se resping, sunt de fiecare dată în bătaia puștii, iar vînatul lasă urme de sînge, așa cum sunt poemele lor, ca niște pete pe hîrtie, de neșters. De exemplu, Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*, apărută nu de mult, deși avea la dispoziție și prezenta antologie și cartea *Alcool*, nu se oprește decît la primele două cărți ale poetului Ion Mureșan, peste care trece destul de ușor, remarcînd doar faptul „neputinței de a scrie”, ceea ce ar reieși din poemul din *addenda* primei cărți, și anume poemul *Izgonirea din poezie*. Or o astfel de remarcă, deși seamănă cu sentința antifrazică a lui Al. Cistelecan, „Poetul care nu scrie poezie” (și aceasta fiind de fapt o parafrază la titlul *Poemul care nu poate fi înțeles!*), îl aruncă pe poet într-o căsuță a istoriei poeziei românești destul de umbră de propriile-i bălării. Nu este însă deloc așa, poezia lui Ion Mureșan, privită chiar doar la primele două cărți ale sale, este mult mai mult decît constatarea sentinețioasă care zice că „Întrebările fără răspuns îl tîrăsc pe poet spre tăcere”. (Op. cit., p. 1329) Cu atît mai mult, antologia *Poezii* definește un poet unic, de o valoare ce cu greu poate fi asemuită cu a altui congener, deși în generația din care face parte Ion Mureșan exemple de poeți de real talent, neluați în calcul de

istoricul literar, sunt mult mai multe decît își poate, eventual, aminti în treacăt mult prea exigentul critic și istoric literar, luat reper de evaluare a literaturii române vii.

Critici precum Cristian Livescu, Ioan Holban, Mircea A. Diaconu ori Vasile Spiridon, dar și cei din taberele mai tinerilor au trecut prin poezia lui Ion Mureșan ca printr-un eveniment continuu, deși aceasta s-a ivit, așa cum am văzut, destul de rar, așa cum i-a căzut mai bine poetului. O să-l readuc aici în discuție pe Ioan Holban, care, în imensul lui op, *Literatura română de azi. Poezia, Proza*, ediția a III-a, face remarci exacte atît din punct de vedere istorico-literar, cît, mai ales, în ceea ce privește analiza poeziei lui Ion Mureșan în contextul poeziei generației sale, dar și în ansamblul poeziei românești de azi: „Ion Mureșanu își scrie poezia precum lucrează un cioplitor în piatră: desprinde blocuri de sens, le așază altfel, în lumea nouă, într-o altă geneză”. Mai observă criticul ieșean că „poetul retrace din poezie tot ce este ornament și atunci poemul e esență, banală eventual, ca orice descriere a esenței”. (Op. cit., p.600) Nici nu trebuie mai mult să spui, ca să fixezi repetrele în care-l poți încadra pe Ion Mureșan în contextul unei etape a întregii poezii de la noi.

Întreaga poezie a lui Ion Mureșan este antologică, antologică. Iată un poem scurt și elocvent: „Și ce a fost de zis, ți-am zis la timpul potrivit: că acoperișul casei e spart, încît noaptea văd de pe pernă stelele, iar cînd plouă, plouă și în farfuriile noastre, iar cînd e soare, e soare și în farfuriile noastre. Repară acoperișul, repară acoperișul! te-am rugat.

Iar acum vîntul l-a smuls,
iar cînd cerul e negru și casa noastră e neagră,
iar cînd cerul e roșu și casa noastră e roșie,
de nu mai avem un înăuntru al nostru,
și nu mai avem un înafară al nostru”.
(*Acoperișul*, p. 102)

Este mai mult decît evident că poezia lui Ion Mureșan este așezată de poet, dar și de unii critici, cît și de cititorii ei pe primul raft al poeziei românești de azi și din totdeauna.

PORTRETUL TÂNĂRULUI ARTIST LA O MARGINE DE IMPERIU

Mirela ROZNOVEANU

Criticul și istoricul literar Mircea A. Diaconu se ocupă în studiul de față de reliefarea personalității compozitorului Ciprian Porumbescu, a „omului interior”, prin jurnale și corespondență, precum și de construirea panoramei istorice și politice a Bucovinei sub dominația austro-ungară din a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea. Ciprian Porumbescu (Kyprian Golembiovski, 14 octombrie 1853 - 6 iunie 1883) de la a cărui naștere se împlinesc 200 de ani a fost un compozitor, dirijor, profesor de pian și vioară iubit în epocă pentru compozițiile dintre care amintesc „Balada pentru vioară și orchestră”, „Rapsodia română”, opereta „Crai nou”, imnuri precum „Pe-al nostru steag e scris Unire” sau „Trei culori”, apoi coralele „Cântec de primăvară”, „Serenada”, „Cântecul gîntei latine”, „Altarul mănăstirii Putna”.

Poliglot, ca toți cei ce trăiau în Bucovina imperiului austro-ungar, un amestec amețitor de nații care prin politica imperială ar fi trebuit să minimalizeze substratul originar românesc, Ciprian Porumbescu și-a scris jurnalele și corespondența în mare parte în limba germană. Autorul studiului are în vedere traduceri în limba română în ediții succesive de traducători diferiți, ediții care sunt după cum se explică în capitolul IV. *Mică poveste despre rochia Berthei. O incursiune printre manuscrise, ediții etc* alterate sau incomplete. Faptul că aceste documente valoroase ale patrimoniului național românesc se află în mare parte în colecții personale, și doar originale trunchiate și traduceri nesatisfăcătoare publicate în ultima sută de ani se află la dispoziția cercetătorului proiectează studiul de față ca pe o pledoarie pentru depunerea documentelor Ciprian

Porumbescu în instituții de cercetare pentru a le face accesibile. Statul român are datoria de a le cumpăra și transfera în arhivele naționale.

Doresc apoi să amintesc scriitorilor, criticilor și istoricilor literari, cititorilor în general că, pentru un compozitor, cuvintele și propozițiile sunt o formă de exprimare secundă. Pentru compozitor primordiale sunt sunetele, tonalitățile, ritmul, timpii, cheile muzicale, principiile contrapunctului și compoziției convertite în notații muzicale. Cuvântul este tratat în general de un muzician cu indiferență sau fără respect. Mai ales când scrierea în cuvinte se face nu în limba principală de exprimare care pare că a fost germana. Ciprian folosește româna în imprecății, consemnări caraghioase etc. Diaconu notează că „limba română e terenul cel mai frecventat de spiritul lui deschis spre șarjă umoristică”. Așa se întâmplă în familiile din exil. Cuvintele caraghioase, certurile nu au loc în limba maternă ci în limba învățată pentru că oricât de grele cuvintele într-o altă limbă nu poartă în ele greutatea sensului limbii materne.

În plus, compozitorii se poartă cu frazele și cuvintele așa cum un scriitor se poartă cu notele muzicale înșirate pe un portativ, adică în glumă. Șostakovici de pildă ura ideea de a scrie cu litere. Prokofiev și-a încetat jurnalul în 1909 în momentul în care își începea cariera de compozitor matur. Muzica însă a fost în centrul atenției lui Prokofiev chiar când scria în cuvinte care erau pentru el doar o joacă. Conform lui Stravinski, Prokofiev obișnuia să scrie cu litere în forme caraghioase lăsând deoparte vocalele, iar la treisprezece ani inventase un alfabet care arăta precum cel hitit. Scriind cu litere și cuvinte despre el însuși, Mozart spunea că era scufundat în muzică

întreaga zi. Nu și Ciprian. Mai mult, dacă toate scrisorile lui Mozart chiar și cele considerate pornografice au fost tiparite – pasajele porno din jurnalele lui Ciprian au fost tăiate de editori sau familie care se pare că au rupt copios din scrisori și jurnale, cosmetizându-le. Mai amintesc de jurnalul lui Richard Wagner. Dacă ar fi fost să îl judecăm pentru ce a scris cu litere și cuvinte (las la o parte libreturile fabuloase scrise de el pentru operele lui!), Wagner nu ar mai fi fost Wagner. Așa se petrece cu Ciprian Porumbescu. El scrie pe grabă, agramat, sau stenografiază fără nici un fel de grijă literară, ceea ce este normal pentru muzician ale cărui gânduri adevărate sunt transcrise prin notele muzicale întrupate în compozitii. Pentru compozitor scrisul în cuvinte este o comunicare oblică. Ar fi fost interesant să citesc un text care ar fi explicat și gândurile și simțămintele celui om interior Ciprian compozitorul. Jurnalele și corespondența vorbesc de fapte mundane, persiflări, suferința care linge pe cel talentat și bolnav într-o provincie respirând mediocritate și unde moartea se numește nu doar boală ci și rată, o lume mică, opresată de ocupanții austro-ungari („discursurile oficiale vorbeau despre cei 100 de ani de civilizație austriacă în Bucovina, limba localnicilor nefiind, se spunea, aptă pentru știință” p.20). Dacă s-ar fi născut și ar fi trăit la Viena, Ciprian – care seamănă în foarte multe privințe cu Mozart — ar fi compus simfonii și sonate. În Bucovina el compune o baladă, o rapsodie, o operetă, muzică corală, marșuri patriotice.

Puțin găsim deci despre muzică în jurnale și scrisori. Cîteodată Ciprian scrie ce studiază pe fugă – „cântatul la pian. Am ajuns la gamele în terțe și cânt, pe lângă sonatinele de Clementi, și studiile de Bertini” (p.114). Altădată că a compus ceva sau cântat la pian pentru Bertha. De ce? Pentru că el interpreta muzica sau o scria, grija lui era pentru notația muzicală. Mai mult, mintea compozitorului tratează diferit timpul, pentru că muzica se joacă cu arhitectura timpului și sunetele, iar cuvintele sunt privite cu respect cînd sunt eventual atașate notației muzicale ca în operă sau lieduri. Portretul lui Ciprian Porumbescu prin cuvintele și frazele scrise de el nu îi face de aceea

dreptate. Din ceea ce a scris și s-a păstrat și s-a tradus, mă refer la corpul de pagini cu fraze și nu note muzicale, Ciprian apare ca un tânăr muzician genial fără disciplină, înamorat de Bertha sau de imaginea ei pînă la obsesie, care deplîngînd „pigmeul popor român” (p.91) este înflăcărat de idei naționale, întemnițat pentru asta, un răsfățat de familie și din păcate bolnav de timpuriu, trăind într-o provincie a imperiului uitată parcă de Dumnezeu. Bântuit de dispreț pentru lumea limitată, provincială trăind sub ocupație, Ciprian se arată ca un tânăr liber care își cheltuie majoritatea timpului în petreceri, flecăreli, flirturi, nopți la taverne, discuții înflăcărute, glume pe seama prostiei, scrisori lacrimogene, cereri continue de bani fără să îi treacă nicicînd prin minte că își putea cîștiga existența oriunde dînd meditații. Nu găsesc în aceste notații mai nimic din profunzimea gândului exprimat în Rapsodie și Baladă. Student perpetuu – absolvent al teologiei, deci preot ortodox care nu vrea să fie preot, dar cochetaînd cu ani de studii la istorie, filosofie, ar vrea chiar să studieze avocatura dar renunță etc – pare că se concentrează greu pe ceea ce știe și poate să facă cel mai bine, adică muzica. Această aparentă lipsă de concentrare (totuși au rămas de la el în jur de 200 de compoziții muzicale) ca și exuberanța nefirească pot fi puse și pe socoteala bolii. Precocitatea în plus este comună geniilor muzicale chiar dacă afectate de boală. Franz Schubert, pe care probabil Ciprian l-a admirat a fost și el bolnav, a murit la 31 de ani lăsînd în urmă o opera vastă. Șostakovici a scris prima simfonie la nouăsprezece ani. Mozart a devenit faimos la șase, Chopin și el bolnav de timpuriu moare la 39 dar se impusese la 20 la Paris etc.

La Viena, unde merge în două rînduri, pe perioade relativ scurte, pentru studii la conservator, Ciprian nu face cunoștințe importante în mediile muzicale vieneze, și deși audiază concerte trăiește practic în societatea bucovinenilor din Viena. Dirijează corul Societății *România Jună* și publică *Colecțiune de cîntece sociale pentru studenții români*. Mă întreb de ce un talent muzical de excepție precum Ciprian Porumbescu nu a atras atenția lui Johan Strauss Fiul, sau de ce

Anton Bruckner, profesorul lui Ciprian la conservator, nu l-a oprit la Viena? Prima perioadă la Viena este între 13 octombrie 1879 și 7 aprilie 1880, iar cea de-a doua perioadă între 20 februarie 1881 și 4 august 1881. „În fapt, scrie Mircea A Diaconu, la Viena, Ciprian ascultă Haydn, Strauss, Beethoven, Planquette, Saint-Saëns, Strauss, Schubert, Bach, primește adesea gratuit bilete sau invitații la concerte, de la Strauss, de la Bucevski, de la tot felul de cunoștințe, dar viața lui, fatalmente dezordonată, îl face să-și plimbe foamea și straniețea, prin restaurante, bodegi, cafenele, birturi, cârciumi merge la operă, la teatru, la Capela Imperială, la Musikverein, la Biserica Franciscană etc.” (p.105) . Deși „la Viena, Ciprian constată că nimic altceva în afară de muzică nu contează” (p. 99) nu există vreun ecou de exemplu despre premiera operei lui Wagner *Götterdämmerung* care avusese loc în 14 februarie 1879 și despre ciclul wagnerian care avusese premiera la Viena în 26-30 mai al aceluiași an, evenimente care lăsaseră o adâncă impresie în lumea vieneză. De ce? Poate pentru că muzica pentru Ciprian era împărtășită numai cu muzicienii, ce ar fi înțeles ceilalți despre? Ca să înțelegi ce simte un compozitor trebuie să fii muzician, să îi citești partiturile, și având auzul interior extrem de dezvoltat să poți percepe ce a trăit, să poți afla ce a simțit. Cuvintele nu pot exprima în totalitate pe compozitor. De aceea Ciprian rămâne pentru mine citind această carte în multe privințe o enigmă.

O chestiune repetat amintită de studiul în discuție este nemulțumirea sau conflictul lui Ciprian Porumbescu cu muzica ortodoxă care este muzica bizantină bazată pe străvechea muzică latină, scrisă în mare parte de părinții bisericii ortodoxe. Diaconu amintește de Ciprian care scria despre „condamnarea nenorocitului conservatorism din muzica bisericii ortodoxe” (p. 32) în comparație cu muzica religioasă inovatoare din Europa catolică sau protestantă. Ciprian ar fi vrut ca muzica bizantină să fie reformulată dar nu explică de ce și cum. Mai mult decât probabil, bisericile ortodoxe din Bucovina stăteau prost la capitolul interpretării muzicii religioase. Și aici

Ciprian avea fără îndoială dreptate. Dar mă întreb ce știa Ciprian despre muzica bizantină ortodoxă? Fascinat de muzica vestică europeană, se pare că el nu știa prea multe și e de mirare că nu a învățat despre la seminarul teologic unde a studiat patru ani. Muzica bizantină depinde ca orice compoziție de biserică sau catedrala ortodoxă care o interpretează și ea poate fi măreață sau doar o schelălăială, cum scrie Ciprian. Această muzică straveche care nu se bazează pe regulile și standardele muzicii clasice, lucrează cu alte octave, semitonuri, tonuri sau tonalități și modalități sau reguli de notație compozițională de o mare frumusețe. Înclin să cred că Ciprian nu a avut profesori la teologie care să îi facă accesibil acest univers. Iritarea față de muzica bizantină ortodoxă prost interpretată în bisericile bucovinene nu demonstrează apoi laicitatea lui Ciprian. Îi critică pe habotnici, e adevărat. Dar Ciprian a fost un artist creștin ortodox care a respectat religia nu doar prin formație. La Viena vizitează biserici și catedrale pentru a asculta muzica lor divină dar și ca să se roage, presimțindu-și sfârșitul care vine la nici treizeci de ani. În biserica Sfântului Petru la Roma, scrie el „Am văzut și mormântul Sf. Petru, dar ceea ce am făcut eu în primul rând e că m-am gândit, fără să vreau, la mizeria mea și am plâns. Mi-am muiat degetele în bazinul cu agheasmă și mi-am udat buzele, am sărutat piciorul statuii Sf. Petru și am îngenunchat și m-am rugat la o icoană gigantică lucrată în mozaic și care reprezintă *Liturghia Sf. Vasile* (un fel de cuminecătură după ritul nostru)”. (p. 125).

Vatamaniuc are dreptate când spune că „*Jurnalul* este un document excepțional pentru cunoașterea mediului familial în care s-a format compozitorul și asupra climatului studentesc din Cernăuți, capitala Bucovinei. Asistăm la drama populației românești, autohtone, îngădită tot mai mult în dezvoltarea sa de imigrarea masivă de elemente alogene, îndeosebi din Galiția, sprijinită de Curtea de la Viena. Această politică urmărea transformarea provinciei într-o regiune cosmopolită” (p.184) – aș adăuga neromânească. Mircea A Diaconu tot așa precizează că nu avem în față un jurnal de creație. „*Jurnalul*, de exemplu, scrie

Diaconu, conține mult prea puține date despre formarea sa intelectuală și artistică. La drept vorbind, nu avem de-a face cu un jurnal de creație. După cum am spus, nici nu putea fi pentru că Ciprian nu a fost scriitor ci compozitor”.

Monografia *Ciprian Porumbescu. În marginea imperiului* face parte dintr-un proiect amplu al lui Mircea A. Diaconu având Bucovina ca personaj central. Este o epopee istorico-literară în facere. Studiul de față este o părtică a unei perioade, cu istoria ei politică tragică. Cartea *Studii Bucovinene* publicată de Diaconu în 2011 releva cunoașterea în profunzime a geografiei literare bucovinene iar *Cernăuți. Obiecte pierdute*, 2021 este un colaj de texte care transcriu prin anunțurile dintr-un ziar local în limba română, *Glasul Bucovinei*, zilele și nopțile din Cernăuții interbelici, orașul pierdut pentru România cu un trecut cumplit. Într-un articol recent, *Elena Niculiță-Voronca, Zaharia Voronca și nu doar ei, în câteva micronarațiuni labirintice* (*Meridian Critic*. Vol. 40 Issue 2, 2022) Diaconu scrie: „(...) sper să reconstitui câmpurile de forță care angajau lumea românească din Bucovina la cumpăna secolelor... În fapt, Bucovina momentului e o întrepătrundere și suprapunere de astfel de proiecții hrănite de fantasmе, căci românii visau unirea cu România, ucrainenii înșiși sperau la propria legitimare statală, evreii își asumau cu încredere identitatea germană, în vreme ce austrieii se hrăneau cu convingerea că lumea poate fi ținută, spre folosul propriu, în echilibru. După cum se poate deja vedea, mă interesează istoria mare, dar ca o consecință a istoriilor mici, a faptelor cotidiene, a vieților concrete...” (sublinierea mea). Această proiectată epopee a Bucovinei pare concepută nu atât din perspectivă revendicativă, politică etc ci din perspectivă mai degrabă estetică. Diaconu scrie despre trecutul unei provincii a nației aflate sub ocupație imperială imaginând sau scoțând la lumină vieți pe care istoria pare că le-a șters.

Într-un interviu, Mircea A Diaconu spunea că „Lectura mea e una care încearcă să înțeleagă omul. Chiar motivele care-l fac să exploreze, când nu mai are nimic altceva în care să creadă, nean-

tu...” („Euphorion”, 1-2/ 2009). Dar care om? În mod evident el se referă la scriitori, poeți, critici, oameni politici. Compozitorul însă i-a alunecat cumva printre degete. Dar nu și Bucovina! Cartea de față nu comentează cu alte cuvinte muzica compusă de Ciprian Porumbescu pentru că Mircea Diaconu nu are o formație muzicală, el este un critic și istoric literar care își face în mod excepțional datoria față de textele păstrate, publicate în ediții succesive trunchiate sau incomplete. Într-o manieră informală, aproape conversațională, Diaconu explorează prin textele la îndemână caracterul tânărului compozitor dispărut la nici 30 de ani, conturînd în final nu atât biografia acestuia cît istoria Bucovinei aceluia timp. Poate că cel mai potrivit mod de a descrie *În marginea imperiului* ar fi să o numesc o meditație despre Ciprian și Bucovina din a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea, un poem în cuvinte.

Mircea A. Diaconu. *Ciprian Porumbescu. În marginea imperiului*. Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2023

O ALTĂ VIZIUNE ASUPRA ISTORIEI

Iulian BITOLEANU

În coliziune cu livrarea deliberată sau nu a unei imagini asupra țării noastre și a potențialului ostășesc, lucrarea *De la Marea Unire la România Mare* (Ed. Contemporanul, 2020) de Alexandru Surdu are un pronunțat caracter polemic cu acei confrați necutezători, parțiali cu adevărul, denumiți „falșii istorici”, care au practicat abil deformarea corelată cu hiperbolizarea, ignorând meritele românilor și ale oamenilor politici providențiali, eludând (involuntar?) atrocitățile maghiarilor în Ardeal, partizanatul Franței, manevrele mareșalilor germani ostili statelor ocupate, aservite. O viziune neconformă cu vitejia românilor ce au umilit statul vecin mereu revendicând un alt curs al evenimentelor, nementionând provinciile neafiliate de drept României, dar cu românimea majoritară, însă victima jocurilor de culise... Istoricul de mai sus e un mare patriot și, de ce nu?, și un teist ce nu admite fetișizarea, camuflarea realității îndoliate, îndurerate... *Revolta sa* contra celor care au (de)scris *altfel, temător trecutul*, Primul Război Mondial, Unirea, se fundamentează pe mai multe serii de fapte concrete, reale *minimizate* de specialiști, cum ar fi: 1) inițial, în 1916, Carol se situase de partea Puterilor Centrale (Austria, Ungaria, Germania); 2) populația civilă s-a implicat în momente cruciale – Șarja de la Prunaru, apărarea podului de la Târgu-Jiu; 3) bagatelizarea rolului Ecaterinei Teodorescu; 4) aidoma publicistului Eminescu, este înfierată „neagra străinătate”, aducătoare de prejudicii; 5) unii comandanți germani denumiți metaforic „spărgătorul de fronturi”, „cap de mort” nu au fost chiar imbatabili, cum circulase legenda, ci, de-a dreptul rușinați; 6) s-a trecut cam ușor peste

agresivitatea Ungariei asupra transilvănenilor, la fel peste cucerirea Budapestei la 4 aug. 1919 de către armata română și alungarea regimului politic de acolo.

Nihil sine Deo, considera academicianul brașovean ca mesaj subliminal, deoarece dictonul „Eu sunt Calea, Adevărul și lumina” funcționează de minune în ciuda reticenței unor liber-cugetători, pentru care ateismul ar putea fi un card la notorietate, mediatizare, în semn de actualizare a lui Nietzsche, ce aureolase omul drept stăpân unic al universului, sabotând autoritatea divină. Cele opt capitole – reprize de lectură agreabilă, cu inedit, revelație, curaj ideatic, oaze de expresivitate. Primul, *Drumul eroilor patriei române* constituie o replică la dezeroizarea trupelor militare române, spre a nu deranja blazonul vreunei superputeri, cu accentul pe argumente indubitabile, nedeazăluite marelui public. Capitolul următor *Crucea de la Piscul Doamnei* are ca preambul/pretext crucea și semnificațiile ei religioase, reverberate pretutindeni și în toate veacurile, începând cu „blândul Nazarinean” (în versiune eminesciană), apoi, cu revelația/profeția împăratului Constantin cel Mare – „prin acest semn vei învinge” –, oricum, un simbol de durere și plăcere (Alexandru Surdu, op.cit., pp.47-48), al veșniciei și al morții (dublete antinomice, în aparență, dar, cu siguranță, complinitoare - n.n.).

Autorul are nostalgia antichității, când vorbitorii de pe străvechile meleaguri nord- și sud-dunărene – cum remarcă și Herodot – dispuneau de un cert potențial ostășesc, capabil de a evolua, de a deveni un stat dominator, cu vasalități, cu condiția omogenității, a unității de concepție

și organizare. Un deziderat neîndeplinit. Rămâne regretul nu al ratării, ci al decuplării unei imense populații românești de patria mamă, disipate în Transnistria, Timoc, Galiția, Sarmăția, Maramureșul istoric (al lui Dragoș, Bogdan), Banatul sârbesc (ibidem, p.80). O concluzie sumbră cu românii din afară, pentru care se întreprinde oare ceva faptic, nu formal, teoretic, propagandistic de trei decenii încoace?

Capitolul 3 *Marea Unire și legenda junilor brașoveni* afluidizează discursul critic spre epos, narându-se agreabil despre Brașovul interior și exterior, despre filonul uman exotic din citadelă și autohtonii persecutați la ei acasă. Ca desert ideatic, unele expresii despre *a vinde brașoave* ori butade cu tinerii din burgul de frontieră între Muntenia și Ardeal.

Secvența 4 emoționează prin evocarea unui *tărâm de vis*, supralicitat și de „omul timpului modern” din romantismul tardiv (Eminescu, n.n.), respectiv Basarabia, pământ, ca și o parte însemnată a Bucovinei, pe veci pierdut, în pofda retoricii patriotarde. Cu capitolul 5 *Bucovina și Unirea cu Țara* se încheie un ciclu din istoria noastră zbuciumată, necunoscută în totalitate. Consecințele Primului Război Mondial – cap. 6 *România după 1918* – ar fi trebuit să fie mai roz, ținând cont de aportul la învingerea adversarilor cotropitori, cu recunoașterea sacrificiilor de ordinul sutelor de mii. Cât de promovată și aplaudată o fi fost în Vest combativitatea românilor, sinonimă cu *Înfrângerea Ungariei și ocuparea Budapestei* (cap. penultim)? Surprinzătoare – constată universitarul Alexandru Surdu – *Jocurile armistițiilor dinainte și de după încheierea Primului Război Mondial*, în fapt, o deconspirare – a căta?, n.n. – a jocului dublu al marilor forțe politice și cota (câtimea) lor de rațional, justiție cu privire la parcelele de românism de dincolo de Tisa, Prut, Dunăre. Puțini exegeți au admis maltratarea și uciderea a 300 de români în jud. Arad, a altor 43 arși pe rug la Beiuș ori a măsurilor punitive de tip medieval ca tăierea nasurilor, înfigerea baionetelor în gură, a brațelor sfărâmate cu puștile, a ochilor scoși...

Vinovații? (Bănuim noi, dar nu-i rostim.) Zona românilor din Satu-Mare, Oradea, Arad sub ocupație ungară oare a impresionat Europa? Războiul-asigură dl. academician-a continuat și după 1918. Amintește de luptele înverșunate din 16-18 apr.1919. Lectorul află șocat că Banatul, la acea dată, încă se afla sub ocupație sârbă și franceză (!). Generalul francez Louis Franchet d'Esperey lansase explicația cât „bine” ne-au făcut Antanta și Puterile Centrale cu ale lor aporturi la „grănițărirea României Mari” (ibidem, p.103). Destule dezvăluiri în numele obiectivității menite a rectifica percepția străinilor și a oferi o variantă mai veridică asupra unor momente cruciale din secolul al XX-lea. Un demers *remarcabil* ce ar trebui multiplicat.

FRACTALII ȘI VÂNĂTOAREA DIN NOI

Viorica PETROVICI

„FUGA DIN BABEL și alte povestiri pentru suflet” de Cristina Danilov, apărută la Editura Junimea, Iași, 2023, este o grădină cu aer pur în care stai pe un curcubeu, iar cântecul și cuvintele pulsează, ocultând universul din care izvorăsc.

Cartea se citește ușor, te absoarbe, aceasta este capcana, pare accesibilă tuturor, dar se nasc spontan întrebări: în ce compartiment din acest studiu mă regăsesc sau în câte, cine sunt? Autoarea conduce, ca un fachir, sfoara verticală către cunoașterea de Sine.

„FUGA DIN BABEL” este literatură prin joc și ironie, dar și un studiu profund asupra ființei umane aflată în plin haos controlat al societății de consum. Psiholog erudit, ea trimite la nume celebre din domeniu, experimentează prin cunoaștere directă emoții, stări și comportamente. Este iubire, înțelege că aceasta este motorul Universului viu, misterios în esența lui.

În eseu „Și de-i iubire, spune-mi ce lucru e și nu-i” autoarea descompune Iubirea în componenta sa spirituală „virtutea de a contempla divinul în celălalt” și componenta lumească. Platon, citat de autoare, aduce „tema iubirii ideale [...] într-un dialog celebru la cina lui Agathon”. El afirmă că „Tot ce e pământesc caută plăcerea în sex [...] în timp ce spiritualul caută un suflet iubit, care odată a format un singur tot”.

Poeta Cristina Danilov străbate acest ocean de stele împreună cu Francesco Petrarca și dragostea lui platonică pentru Laura, „întruchiparea purității spirituale și a frumuseții nepământene”, dar latura lumească și-o culegea Petrarca de la alte femei. Platon, invocat de autoare, referindu-se la iubire „a definit acest tipar ca fiind esența lucrurilor”. Despre abținere, autoarea afirmă că nu face bine mentalului superior, ființa se poate aspri și înrăi în lipsa sexului. Există însă ființe cu sufletul trezit care oferă

Divinului toată energia și o transmută din centri de forță inferiori în cei superiori, aceștia pot avea acces în lumea supramentală prin tehnici străvechi, au revelații nepermise altora, dar acest lucru este posibil pentru aleși.

La polul opus, lipsa iubirii naște monștri, ființe dezumanizate ce comit crime, violuri și agresiuni asupra ființelor mai slabe decât ei: femei, copii, bătrâni. Printr-un program de voluntariat, psihologul Cristina Danilov cunoaște astfel tipologie umană și întocmește un profil cu privire la modelul său comportamental: „psihopatul nu are în arsenalul său empatie, n-are milă, nu are prieteni, cu toate că știe să le simuleze foarte bine, dând impresia că e capabil de multe emoții și sentimente”. (Mr. Hyde se ascunde printre noi). Singura soluție împotriva abuzatorilor de orice fel este „lecția precauției”.

Povestirea Cristinei Danilov „Mărturisirea, calea spre vindecare” se derulează împrejurul unui personaj minor, o femeie lipsită de încredere, ce o conduce pe autoare spre introspecție și autocunoaștere. Plonjonul înlăuntru o trezește la o realitate greu de acceptat: noi suntem ceea ce vedem în ceilalți. Ea învață să se transpună în cel din fața ei și devine oglinda fabuloasă prin care cel bolnav trece dincolo de starea lui prezentă.

Personajele narațiunii sunt rușinea și vinovăția care „pot fi simțite în același timp și în aceleași circumstanțe”, psihologul este dirijorul în orchestra emoțiilor scăpate, adesea, de sub control și dezvăluie efectele grave ale rușinii pentru toată viața, mai ales cele induse de un adult unui copil care rămâne traumatizat.

Plină de umor este povestirea „Halatul lui Diderot într-o traistă de shopping”. Pentru femei, shoppingul duce la înlocuirea energiilor neplăcute cu „achiziționarea excesivă” care „poate umple golul sufletului sau al profesiei”, dar „Efectul

Diderot” ne acaparează timpul și libertatea, concluzionează autoarea.

O altă lecție de viață o aduce „Monstrul Șoseată rânjește în dulap” ce pare a fi o povestire pentru copii, dar este o poveste de groază pentru adulți deoarece frica distruge ființa și pleacă dintr-un conflict intern, „vreau dar nu pot”. Cristina Danilov, profesionist desăvârșit, atenționează asupra momentului când frica devine fobie, ilustrează simptomele acesteia și efectele fizice transferate apoi în efecte psihice, iar eseul „Langoarea inacțiunii-fascinanta plictiseală” sugerează că la baza dezechilibrului interior se află o banală plictiseală, „un sentiment dureros dintr-o stare de spirit inertă, inactivă, langoarea acțiunii, cum spune V. Dahl”.

Cum ar putea fi numite scrierile Cristinei Danilov decât povestiri când imaginile vizuale, olfactive se succed cu rapiditatea unor secvențe cinematografice?

Plictisitul fuge de sine prin evadare în spații mereu noi sau fuge înăuntrul său – o pădure de frici, angoase și interziceri implementate de personajele negative din jur; „plictiseala este, fără îndoială, un semnal că nu te dezvolți mental, te-ai oprit în loc”. Plictiseala este antecamera depresiei, iar ultima este balconul deschis sinucigașilor. „Nesiguranța existențială s-a manifestat puternic în societatea românească pe toate palierele [...] sinuciderea a început să se propage ca un seism”. (Te văd abătut, n-ai vrea să vorbim despre asta?)

Lecție de viață, de etică, această carte dezvăluie pericole iminente. „Cyberspațiul este o extensie psihologică a propriei noastre lumi lăuntrice” afirmă psihologul Cristina Danilov și continuă cu revelații șocante: „Inconștientul nostru are mai multe fațete, iar spațiul online oferă posibilitatea manifestării acestora. Până și lupul devine mieluleș și invers [...]”.

„Nu căuta cheile sub veioză” este un cutremurător studiu despre dependență, un strigăt de ajutor! „Practica agricolă” din „Ringelmann și cartofii” aduce în prim plan soldăteii de plumb, masele dirijate ocult de către oficiali, atunci comuniști, acum în alte partide, după modelul Machiavelli. (Minciuna politică și fuga de adevăr).

Simbolurile se regăsesc în carte peste tot, aparențele coincidente sunt, de fapt, mâna divinului, astfel că, la pagina 69 vom citi despre „Canapeaua

lui Freud”, simbol al „auto-reflecției și al vindecării”.

„FUGA DIN BABEL alte povestiri pentru suflet” este un roman descompus despre o lume dezechilibrată care ne invadează prin toate ușile și ferestrele dacă nu avem un cod unic, dacă nu învățăm lecția altruismului și a bunătății.

Cel mai mare risc este cel al expunerii mediatice, spune autoarea, când oamenii se intoxică, la nivel psihic, cu toate știrile negative, cu imagini dezastruoase la care participă de pe o canapea ce devine câmp de luptă și îi face anxioși. Mila este un sentiment nefolositor atunci când nu se transformă în compasiune, în dorința de a fi cu cel în război, să îl ajuți practic pe cel aflat în durere. Ea o citează pe Alison Hofman, cercetător la Universitatea din California care „observă în studiul ei că atunci când ne menținem capacitatea de a avea grijă de noi înșine și nu de a ne alimenta temerile prin expunere excesivă la scene terifiante, abia atunci putem fi plini de compasiune față de ceilalți”. (Proviiziile din buncărul nostru interior).

Cartea Cristinei Danilov vindecă cititorul și, pe cât se poate, această societate bolnavă, ea oferă terapie de înalt profesionalism atât sufletului cât și minții, are o scriitură de mărgăritar ce purifică și dă viață.

LA MARGINEA BUNĂ A POEZIEI

Adrian JICU

DEBUTURI

La marginea bună a corpului (Alba Iulia, OMG, 2022) este, s-o spunem din capul locului, unul dintre cele mai bune debuturi poetice ale anului trecut. Nu e nimic spectaculos la acest volum, de o frumusețe paradoxală, care derivă din simplitatea deconcertantă cu care Raluca Boantă ne propune o dublă revizitare: a propriei corporalității și a propriului trecut. Fără ostentație, într-un exercițiu autoscopic și terapeutic, de împăcare cu noi înșine, de reasezare în lume: „îmi cuprind picioarele grăsuțe/ cu care mă obișnuiesc greoi încă de când/ le frământam de durere la zece ani/ ațipind cu jumătatea inferioară/ adunată sub trunchi/ într-o spirală confuză/ de copil răbdător/ vag entuziasm”.

Problema corporalității constituie, de fapt, un pre-text pentru a vorbi despre tabieturi și rutină, despre sasteală și nepăsare. Dincolo de carcasa numită trup – ne avertizează poezia Ralucăi Boantă – se deschide spectrul banalității și al indiferenței, boli ale actualității, pe care le ducem pe picioare, inertial, prinși în malaxorul existențial: „când vin târziu acasă/ cu energie nouă din afară/ îmi pare rău/ tu la picioarele mele/ fotografiezi în lumina slabă/ sitcomul rulează în fundal – / asta e viața noastră// plantele încă verzi/ părinții ne sună/ supa e bună/ n-am făcut-o eu.” Cu totul remarcabilă e, după cum se poate observa, nu doar percepția acută a derizoriului și a monotoniei, ci detașarea (auto)ironică, aproape resemnată, cu care este privită viața. Nimic patetic, nimic lacrimogen. Fără indignări ostentative și fără revolte inutile. Boantă se așează la marginea trupului, așa cum te-ai așeza pe marginea patului, găsind un unghi potrivit, din care lucrurile se văd altfel, lucid și convingător. Ne-o demonstrează tonul așezat, aproape egal, de confesiune rece, realizată cu o străină gură. Ca și cum ar fi vorba despre altcineva.

Într-un anume fel, *La marginea bună a corpului* e o gâlceavă a trupului cu sufletul, o încercare de a hașura un tablou autentic, construit pe baza unor serii aparent antitetice, în realitate complementare: exterior-interior, aparență-esență, materie-spirit etc. Exact asta face poe-

mul intitulat *vedere*, care explorează această tensiune în versuri de o remarcabilă tensiune lirică: „când corpul se-ntinde destul/ creșterea se mută pe dinăuntru/ mici dureri ici și colo pe care/ nu le strângi sau legeni în somn// îmi cuprind picioarele în ridicare/ vagi amintiri de la marginea bună a corpului/ mai curajoasă-n mișcare/ pleoștiți și leneși voi/ mă uit cum stați drepți în poze”.

Iar de aici se deschide o altă componentă fundamentală a volumului: memoria, pe care Raluca Boantă o instrumentalizează inteligent și, deopotrivă, sensibil, în versuri care arată preocuparea obsesivă pentru înțelegerea propriei deveniri: „mă uit la fotografiile mele/ pe fază/ să nu cad mult/ cât să-mi bag mințile în cap/ în afara visului”. *La marginea bună a corpului* este și expresia unei crize, o încercare de recuperare a unui trecut pe care îl purtăm în noi: „spre treizeci de ani/ traversând o puternică criză/ neînțelegând *cum stau lucrurile*/ fără impresii dramatice/ despre ingternări și trudă/ visez la o țară cu climat tropical/ în care mișcările noastre să fie/ mai importante decât noi/ în tinerețea noastră dezordonată și pripită/ să fim și noi importanți/ să dăm insomnii” Nemaiputând să-l modifice, Boantă îl recuperează, printr-un discurs nostalgic, semn al inaderenței la prezent, un prezent meschin, făcut din cioburi de realitate, care trec pe lângă noi, fără a lăsa urme: „la radio preocupări de bază, revolte/ abuzuri, influențe occidentale/ cfr cluj – fcsb în continuare unu la zero/ nu mi-am spălat părul/ putin e președinte pentru a patra oară// te țin de mână să ațipesc” Pentru autoare, ceea ce contează cu adevărat e în altă parte, la marginea bună a corpului. Iar ea știe acest lucru și, ca atare, scrie cu detașare, în fraze de o luciditate deconcertată, distopică: „uită-te la mine/ sunt în locul ăsta cu cer senin/ nimic din ce se găsește aici/ nu-mi aparține”.

În fond, aceasta este miza acestui debut: suntem mai mult decât contururile înșelătoare ale unui trup de care, fatalmente, suntem legați biologic. Prin coerența și pregnanța acestei pledoarii, Raluca Boantă se poziționează, convingător, la marginea bună a poeziei.

DIMITRIE CANTEMIR. TREI SECOLE DE LA TRECEREA ÎN ETERNITATE

Aureliu GOCI

Conducător de stat, om politic cu viziune continentală, principe luminat deschis politicii moderne, totul dincolo de eminența unei culturi multilaterale: gânditor, filosof, scriitor, fondator al scrisului românesc.

Dimitrie Cantemir (26 oct. 1674 – 21 aug. 1723) este prima mare personalitate politică, socială, culturală prin care poporul român țâșnește din Evul Mediu întunecat într-o societate cu deschideri moderne, continentale.

El însuși fiu de Domn, Dimitrie nu are totuși rădăcini adânci domnești, provenind din așezata boierie de țară, dintr-o pătură nu foarte bogată dar legată de pământ, de sat și de țărani. Nu se știe prea multe despre locul de naștere – ținutul Fălciu din județul Vaslui – reconstruit în contemporaneitate în conștiința colectivă.

Spirit elegant și elevat, Cantemir a fost o personalitate continentală, scriptor polyvalent, conducător de țară, și a difuzat, mai cu seamă prin opera sa, cele mai profunde idei ale secolului. El este primul nostru model cultural și o referință pentru viitorul și eflorescența conștiinței românești.

Înainte de a fi domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir a dorit să fie domn al Țării Românești, fiind și ginerele fostului domnitor Șerban Cantacuzino, dar a intrat în conflict deschis cu Constantin Brâncoveanu. În 1711 este ales a doua oară domn al Moldovei, dar în același an, după înfrângerea de la Stănilești se refugiază în Rusia, unde intră în contact cu mari personalități ale epocii, iar în 1714 este ales membru al Academiei din Berlin ca specialist în probleme orientale.

Din 1721 devine sfetnicul intim al țarului Petru I, consiliindu-l în privința reformelor sociale, administrative și militare care urmăreau modernizarea statului rus. Va muri la 21 august 1723 pe moșia sa, Dimitrievka.

Umanist de amplitudine mondială, cunoscător a 11 limbi, polyvalent în științele culturii și artelor, specializat în istorie, geografie, literatură, a lăsat Europei tomuri de mare valoare, dintre care enumerăm doar câteva:

Divanul sau gălceava înțeleptului cu lumea, scrisă în română și tipărită la Iași în 1698, este *prima lucrare*

românească originală de gândire religioasă. Până la *Divanul...* lui Cantemir, cărțile religioase la români sunt numai traduceri din limbi străine. În această lucrare întâlnim disputele medievale despre timp, suflet, natură sau conștiință. Dimitrie Cantemir sugerează superioritatea omului asupra celorlalte viețuitoare, face din om un stăpân al lumii, susține superioritatea vieții spirituale asupra condiției biologice a omului, încearcă să definească concepte filozofice și să alcătuiască o terminologie filozofică. Subiectul cărții, lupta între trup și suflet, între materie și spirit, prin care biserica înțelege lupta dintre păcat și trăirea mistică, pornește de la epistola lui Pavel către galateeni (trupul se luptă neconținut cu spiritul). Cea mai apropiată ca formă de *Divanul* lui Cantemir, dintre diferitele opere cu această temă, este *Dioptra (Oglinda lumii)*, scriere a lui Filip Solitarul, scriitor ascetic bizantin (secolul XI).

Sacrosantae Scientae Indepingibilis Imago (*Icoana de nezugrăvit a științei sacrosante*), 1700, lucrare filozofică în care încearcă să integreze fizica într-un sistem teist, în linia lui Francis Bacon, un fel de împăcare între știință și religie, între determinismul științific și metafizica medievală. Cantemir manifestă un interes deosebit pentru astrologie și științele oculte, sacre, specifice Renașterii. Cantemir cunoaște și pune în discuție principalele probleme ale filozofiei din vremea lui: teoria cunoașterii, teoria atomilor și a originii materiei, controversa dintre teism și deism, problema timpului etc. Este o scriere filozofică de factură precumpănită scolastică.

Istoria ieroglifică scrisă la Constantinopol în română (1703-1705). Este considerată prima încercare de roman politico-social, alegoric și autobiografic. Cantemir satirizează lupta pentru domnie dintre partidele boierești din țările române. Această luptă alegorică se reflectă printr-o dispută filozofică între două principii, simbolizate de Inorog și Corb. Lucrarea cuprinde cugețări, proverbe și versuri care reflectă influența poeziei populare. *Istoria ieroglifică* este un „adevărat *Roman de Renard* românesc, apreciază George Călinescu, asupra tălcului politic al căruia... s-a insistat cu exces. Corbul (Brâncoveanu), epitropul păsărilor, a dat poruncă să se

înlătura Vidra (Const. Duca) de la epitropia dobitoacelor și să se înscăuneze Struțocămila (Mihai Racoviță). Vidra se apără ținând un discurs după toate regulile retoricii... Bătlanul denunță caracterul amfibiu al Vidrei care la rândul-i ironizează dubla înfățișare a Bătlanului, „pasăre de apă sau pește de aer”. *Istoria ieroglifică* aduce o contribuție prețioasă limbii noastre literare, prin infuzia unei bogate paremiologii [paremiologie = studiul proverbelor, n.n.], în parte de origine sacră, dar mai ales în sensul cel mai larg popular, cu binevenite aluviuni orientale la matca noastră autohtonă, după cum observă Șerban Cioculescu. Cartea rămâne capodopera lui Dimitrie Cantemir și situează cultura română între vârfurile europene ale vremii.

Istoria creșterii și descreșterii imperiului otoman, redactată în latină: *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulæ Othomanicæ*, între 1714 și 1716. Istoricul Virgil Cândea a descoperit manuscrisul acestei lucrări în biblioteca Houghton a Universității Harvard, din Cambridge (Massachusetts, SUA). Dan Slușanschi, cel mai important editor al textelor latine ale lui Cantemir, a publicat prima ediție critică în 2001. În această lucrare, Dimitrie Cantemir a relatat istoria imperiului otoman și a analizat cauzele care ar fi putut duce la destrămarea sa. A insistat și asupra posibilităților popoarelor asuprite de a-și recuceri libertatea. Lucrarea a fost tradusă și publicată în limbile engleză, franceză și germană. În această operă, Dimitrie Cantemir descrie, la început, evoluția politică ascendentă a statului otoman, furnizând totodată date importante în legătură cu biografiile a 19 sultani, de la Osman, întemeietorul Imperiului Otoman, până la Ahmet al III-lea, contemporan cu autorul.

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, scris mai întâi în latină, dar tradus apoi de autor în română (1719 – 1722), cuprinde istoria românilor de la Traian până în pragul celei de a doua „descălecări” sau întemeierea principatelor. Susține ideea lui Miron Costin: originea latină comună a tuturor dialectelor românești. *Hronicul vechimei...* este încununarea erudită a eforturilor întreprinse de predecesori pentru a dovedi originea romană a românilor și unitatea lor de neam. Pentru scrierea acestei lucrări, Cantemir a consultat peste 150 de izvoare române și străine în limbile latină, greacă, polonă și rusă. El mărturisește: „nici o piatră neclătită și nici un unghi nescociorât n-am lăsat, pentru ca să ne înștiințăm de începutură, și purcederea, și așezământul, cel mai de pre urmă, a acestui neam, din care ne înștiințăm cu adevărat”. (apud Șerban Cioculescu).

Descriptio Moldaviae (*Describeirea Moldovei*), scrisă în latină (1714-1716), la cererea Academiei din Berlin, când Cantemir trăia în Rusia. Lucrarea reprezintă prima prezentare interdisciplinară (geografie, demografie, etnografie, cartografie, psihologie colectivă) a Moldovei și locuitorilor ei. *Describeirea Moldovei* are trei părți: o primă parte consacrată descrierii geografiei, unde sunt prezentate relieful, bogățiile și organizarea administrativă a țării; partea a doua se ocupă de politică, descriind pe larg forma de guvernământ, ceremonialul de la curtea domnească, armata, justiția, finanțele, clasele sociale și politice, obiceiurile; ultima parte este consacrată religiei, culturii, cuprinzând și un capitol despre limba și literatura moldoveană.

Collectanea Orientalis (*Colecția orientală*), 1722-1723, cuprinzând texte de investigare arheologică a Zidului Caucazian, lăsat de Alexandru Macedon, a vestigiilor persane ale zonei Mării Caspice etc.

Dimitrie Cantemir a trăit atât cât a trebuit ca să-și edifice o operă enciclopedică remarcabilă; os de domn, el n-a avut totuși geniul militar care să-l impună între imperiile care-l înconjurau. Astfel că, din nefericire, când a ajuns în vârful ascensiunii sale sociale și politice, s-a declanșat și momentul prăbușirii. Dar el rămâne primul umanist de anvergură din cultura română, iar dominantă sa patriotică învinge moartea: osemintele sale sunt aduse în țară și sunt înhumate în biserica „Treierari” din Iași, în 1935.

Apariția unui „uomo universale”, de tip renascentist în plin Ev Mediu românesc este un adevărat miracol pe care a putut să o susțină numai statura sa social-politică și culturală, de erudit european, cu viziune personală asupra lumii, gândirii, credinței și culturii – pe de o parte, și conducător de stat implicat în salvarea neamului și în stabilitatea statală în raport cu imperiile dominante în arealul est-european. Opera sa excepțional de diversă îl proiectează între primii învățați ai Evului Mediu, iar în România, Cultura începe cu el, pentru că Dimitrie Cantemir a gândit un principat alcătuit pe criterii lingvistice, naționale, religioase, sociale comune.

Dimitrie Cantemir s-a săpat în efigia istoriei și culturii românești, a devenit arhetipul etern al cărturarului luminat care este voievod și actor de rang înalt în relațiile internaționale.

Faptul că s-a stabilit ca anul 2023 să fie „Anul cultural Dimitrie Cantemir” constituie o recunoaștere peste 300 de veacuri a figurii extraordinare a acestui mare învățat care a conturat distinctiv arhetipul personalității multiple care marchează istoria europeană.

UN „ACADEMIC” ROMÂN ONORAT: I.G. SBIERA

Liviu PAPUC

Sunt cărți care nu-și găsesc liniștea în raftul de bibliotecă ce li se cuvine, îți tot dau târcoale – ba chiar te înghiontesc fără astâmpăr – doar-doar te vei îndura să scrii ceva – ceva laudativ – despre ceea ce se ascunde între copertile ochioase. Dar nu asta ar trebui să fie chiar scopul, menirea acestor volume muncite, doldora de cunoștințe, inspiratoare de gânduri înălțătoare cu referire la trecut, dar și cu deschideri către prezent-viitor? Însă, uneori, din varii motive, atracția nu te determină și la fapte, decât cu unele rezerve.

Avem în față un op consistent, la bază o teză de doctorat din 2020 – cu adăugiri în note și din 2022 – având pe copertă titlul: *Cărturari ai epocii moderne. I.G. Sbiera (1836-1916)* (Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023). Autoarea, Elena Pintilei, vrednică bibliotecară-cercetătoare la Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera” din Suceava, nu are pic de milă și adună, în cele 528 de pagini, tot ce se putea spune despre obiectul atenției sale, nelăsându-i cititorului/comentatorului avizat nici o „nișă” pentru a-și dezvolta și acesta vreo „găselniță”. Pentru că, așa cum spune și prof. Mihai Iacobescu în *Prefață*, găsim aici „acele elemente, ordonate și argumentate de autoare, știute și mai puțin știute, inedite, descoperite în arhive și în mărturiile vremii, care oglinDESC activitatea cărturarului”, acela care, în opinia Elenei Pintilei, a fost „un vrednic român, un aprig apărător al limbii române, un energic luptător pentru revigorarea sentimentului național, al redeșteptării conștiinței naționale, al consolidării și păstrării identității naționale a românilor din Bucovina ocupată; un bărbat vertical al culturii bucovinene, un înverșunat sprijinitor al dezvoltării învățământului gimnazial, liceal și universitar românesc; un strașnic iubitor de familie, de neam, de țară”.

Și, cu aceasta, aproape că am spus tot, dar *Cuprinsul* ne „trage de mânecă”, pentru că mai putem detalia, parcurgându-l, unele aspecte alte activității „matusalemicului” ostenitor pe câmpia culturală a Bucovinei. Așadar: avem *Ascendența și studiile* (din care nu lipsește genealogia familiei – cu un amplu Tabel anexat la finalul volumului, unde l-am regăsit și pe răposatul acum Ion-Bogdan Sbiera, fost director general la *Apele Române* din Iași, care era mândru de strămoșii săi, de la care se lăuda că mai păstrează încă un joc de șah și o carpetă); *Activitatea profesională* (profesor gimnazial și universitar, dar și custode la Bibliotecă); *Activitatea culturală* (pe multiple planuri); *Opera scrisă* (folclor, istorie literară și culturală, istoric, memorialist – fără a lipsi, dinspre finalul volumului, și necesara listă a publicațiilor, amplă, cu impresia de exhaustivitate – cine ar putea să facă o verificare „la sânge” a producțiilor prolificului Sbiera?); *Activitatea la Academia Română* (considerat a fi unul dintre membrii fondatori ai acesteia – aici nu încercăm să fim cârcotași, deși... depinde de interpretare); *Posteritatea lui I.G. Sbiera* (descendenții, dar și, important lucru, cum a rămas acesta în memoria contemporanilor și a urmașilor). Toate aceste „puncte nodale”, desfășurate între o *Introducere* și niște *Concluzii*, sunt agreate din plin de un *Glosar*, un rezumat în limba engleză – în trend cu epoca pe care o străbatem, *Bibliografie*, *Cronologie* detaliată a vieții omului de cultură, un bogat compartiment de *Documente*, *Fotografii*, *Figuri*, și indispensabilul – pentru o lucrare științifică ce se respectă – *Indice de nume*.

Elena Pintilei, urmărind cu strictețe firul crono-

logic al vieții și activității profesorului de la Cernăuți, care și-a pus amprenta pe jumătate de secol a istoriei – nu numai, dar preponderent culturale – a Bucovinei, – o figură uneori controversată în epocă (mai ales din cauza aderării sale susținute la pumnulismul deprins în tinerețe, dar și, uneori, prudenței exagerate, mai ales în partea a doua a vieții) – nu ezită să emită precizări de finețe, de bun simț, fără a-l „lua în brațe” fără rezerve pe „eroul” cărții. După cum bine spune, la un moment dat:

„Atunci când judecăm o personalitate, trebuie să o facem ținând cont de toți factorii externi care i-au determinat cursul vieții: naștere, părinți, studii, profesori, prieteni, condiții sociale, economice, politice și culturale. La aceștia se adaugă fondul interior al individului, care primește, respinge sau adaptează personalității sale stimulii pe care îi primește din exterior. Sbiera a fost o personalitate puternică, un bărbat serios și muncitor, cumpătat și diplomat, cu prieteni de același nivel intelectual și cultural. A ținut sus și a ajuns atât de sus cât i-a permis epoca în care a trăit. [...] A jucat rolul vieții sale pe scena unei provincii mici, ai cărei locuitori, din stăpâni de glie, ajunseseră să își caute căile de supraviețuire ca neam, ca națiune. A fost omul momentului. Și dacă nu s-a ridicat la un nivel care să-l situeze alături de marii corifei ai neamului, cel puțin aici, în Bucovina, i se va păstra veșnic memoria și recunoștința” (p. 355).

Așa cum ne-am cam obișnuit de la o vreme, nu ne putem lipsi și de un cât de cât citat din presa vremii, de data aceasta referitor la discursul de inaugurare în calitate de profesor universitar a lui I.G. Sbiera, despre care Elena Pintilei ne informează că „începând cu 13 aprilie 1881, este numit profesor universitar ordinar” și că „Noua titulatură avea să fie exercitată începând cu 1 octombrie 1881”. Dar, nu ne miră că profesorul o ia înaintea „exercitării” oficiale a funcției, odată ce niște *Dioscuri* (după cum semnează) ne aduc în față, prin publicitate:

Discursul de inaugurare al dlui profesor Ion al lui G. Sbiera

Luni în 2 mai st.n. a început dl prof. Sbiera prelegerile sale din limba și literatura română pentru prima oară în calitate de profesor ordinar, inaugurându-le printr-un frumos și călduros discurs de

recomandare. La ora hotărâtă era sala plină de auzitori români de la toate facultățile, care-l întâmpinară la suirea și scoborârea sa de pe catedră cu strigăte entuziastice și prelungite de *Să trăiască!* [...] După această spontană, dar scurtă manifestare de simțăminte, ceti dl Sbiera cu multă vervă discursul său de inaugurare, *Cuibul sau leagănul naționalității*, care cu drept cuvânt se poate considera ca o continuare firească a altui discurs, publicat nu demult de domnia sa sub titlul *Conceptul naționalitate*, și cetit în ședința generală a Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina de astă toamnă.

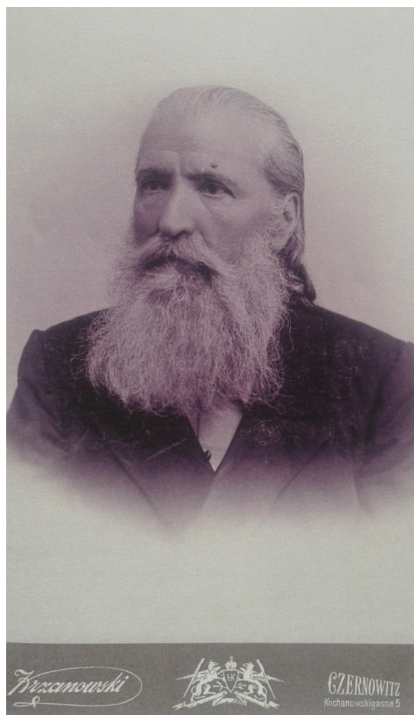
Dl Sbiera în discursul său de inaugurare, după premisele ce face, întemeindu-se pe teoriile școlii darvinistice, că omul e mai vechi decât graiul său, arată că naționalitatea unui individ sau popor se înalță odată cu dezvoltarea, fixarea și poleirea graiului său și că cuibul, leagănul ei firesc este familia, care face din pruncul cel fără de grai, din *homo allalus*, un om național, după colorarea națională a familiei sale. Și ajunge la concluziunea că familia este locul unde se conservă, și tot familia este vatra unde se dezvoltă și cristalizează graiul și naționalitatea unui popor.

Opera de naționalizare a copilului, începută în familie, este a se continua în mod firesc și în genere în școală, iar în specie în cea poporală, care trebuie a fi privită mai pe sus de orice îndoială ca o condiție de viață națională *sine qua non*. Dacă este aceasta așa, atunci ni se explică tendințele popoarelor geloase de naționalitatea lor și doritoare de cotorpire, de a pune mâna pe școlile altor naționalități conlocuitoare, precum fac grecii în Peninsula Balcanică și maghiarii în Transilvania.

După aceste arată necesitatea creșterii naționale și-n școalele secundare, deși nu în mod de tot absolut. Și când aceasta ar lipsi, atunci tot familia și școala poporală sunt cei 2 factori puternici care, pe lângă voința individuală, au a se îngriji de conservarea și dezvoltarea simțului și graiului național, periclitat prin școală. În fine, studiul universitar nu mai e de lipsă să aibă un caracter pronunțat național, căci el trebuie mai vârtos să se ocupe cu cercetarea și propagarea luminii și a științei adevărate în toate ramurile ei. Și aceasta se face de universități unde toate graiurile sunt deopotrivă cultivate. Totuși școala universitară dă ultima rațiune în dezvoltarea

graiului național, în care se consolidează și devine nemuritor în opere de geniu.

Acesta e numai un rezumat scurt al discursului amintit, după cât l-am putut urmări.

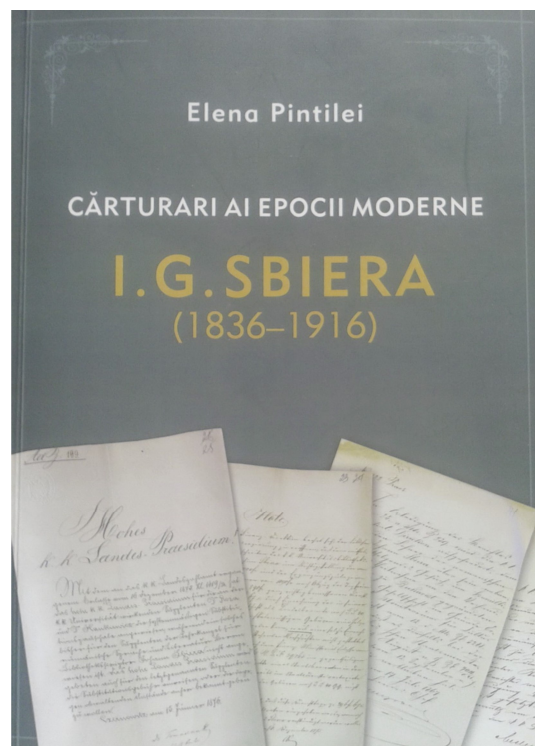
[„Familia” (Oradea-Mare), din 29 apr./12 mai 1881].

Sigur că am mai găsi una-alta de spus, cum ar fi implicarea lui I.G. Sbiera în înființarea „Primei societăți de meseriași români în Bucovina”, cu numele *Frăția*, în suburbia Clocucica din Cernăuți, „la stăruința d-lui profesor universitar” și „numai cu multă stăruință”, al cărei steag s-a sfințit la 6 sept. 1896, după care „a fost readus apoi la locuința d-lui Dr. I.G. Sbiera, unde se va păstra și unde se țin de altmintrelea toate ședințele societății” (după cum ne ține la curent un amplu articol din *Gazeta Transilvaniei*, reluat parțial din *Gazeta Bucovinei* de la Cernăuți).

Se mai poate pedala și asupra eventualei contribuții la apariția revistei studențești *Încercări literare*, în 1892, care avea să apună după 12 numere (dar la începutul anului 1893, nu în vara lui 1892, cum apare și în această carte – așa că vom reveni asupra acestei publicații), după cum recunoaște pro-

fesorul, și datorită amestecului său: „Intervenirea mea mai deasă printre tineri și înrâurința ce doream eu s-o exercit asupra mișcărilor lor, fură interpretate de unii ca o intrare în cercul personalității lor, ca o alterare și îngustare a manifestării acesteia în deplină libertate și în orice direcțiune” – ceea ce nu ne miră deloc, din partea deja fosilizatului fost ferment al mișcărilor bucovinene.

Nu putem încheia fără a ne exprima bunele opinii privind demersul acesta recuperator, la înfăptuirea căruia Elena Pintilei nu și-a oferit clipe de răgaz (aflăm că este și autoarea unui *I.G. Sbiera. Album de familie*, din 2018, pe care nu l-am avut la îndemână), bântuind arhivele (cea de la Viena, dar chiar și, remarcabil, cea de la Cernăuți) și publicațiile de toată mâna, reușind să acopere un gol în istoria culturală românească, dar și producându-ne încântarea de a descoperi că și generațiilor mai tinere încă nu li s-au sleit puterile și entuziasmul de a se înhăma la o muncă pe care o știm cât de „ușoară” este, atunci când procedura *copy-paste* face ravagii în toate mediile românești. Felicitări reiterate!

ISTORIE LITERARĂ

NUANȚELE UNUI ELITIST DE DEMULT: MANOLACHE COSTACHE EPUREANU DESPRE DREPTUL DE VOT (1866)

Simion-Alexandru GAVRIȘ

Fost prim-ministru în Moldova (1859-1860) și Țara Românească (1860-1861) și de mai multe ori deputat, Manolache Costache Epureanu era, în momentul dezbaterii proiectului de constituție din 1866, un politician de mare prestigiu. Trecerea în opoziție față de Cuza îi atrăsese demiterea din funcția de președinte al Adunării Elective-Legislativă (ianuarie 1866), dar îl făcuse popular printre membrii coaliției care pusese la cale, după ceva mai mult de lună, detronarea domnului. Deși nu a luat parte la lovitură de stat din 11/23 februarie 1866, Manolache Costache a devenit un important demnitar al noului regim, fiind ales vicepreședinte și apoi președinte (9/21 mai 1866), al Adunării Constituante întrunite pentru adoptarea unei noi legi fundamentale¹.

În noua sa calitate, omul politic a susținut, prin mai multe intervenții, poziția conservatorilor din Adunare – îndeosebi în probleme precum structura și modul de alegere a Parlamentului. Discursul publicat mai jos, pronunțat la 26 iunie/8 iulie 1866, se referă la articolul 58 din proiectul de constituție, prin care se propunea ca desemnarea membrilor Camerei Deputaților să se facă de către patru colegii (primele două reprezentându-i pe marii proprietari funciari, cel de-al treilea – pe comercianți, „industriași” și liber-profesioniști, iar cel de-al patrulea – pe micii contribuabili). În replică, Nicolae Ionescu, reprezentant al „fracțiunii libere și independente” (grupare liberală din Moldova) a propus împărțirea electoratului în două colegii, unul rural și altul urban. Nicolae Blaremburg, Radu Ionescu, Manolache Costache Epureanu și I.C. Brătianu (în acel moment, ministru de Finanțe) au vorbit în favoarea proiectului inițial; versiunea lui Nicolae Ionescu nu a fost susținută decât de Ion Strat. Prima propunere a avut, după cum era de așteptat, câștig de cauză.

În discursul său, Manolache Costache a susținut, cu incisivitate și umor, preponderența elitei („aceea

care reprezintă o pozițiune, o avere”) în noul sistem electoral. Preocupat în mai mare măsură de alegerea unui Parlament capabil să impună limite puterii executive, decât de problema calității sau meritului aleșilor și alegătorilor, politicianul conservator a făcut din restrângerea sufragiului o condiție a libertății. În legitimarea dezechilibrului elitist al sistemului politic, eficiența administrativă sau „recompensarea” averii, a poziției sociale și a superiorității intelectuale ocupau un loc secundar față de capacitatea de a rezista arbitrarului guvernamental, probată prin experiența trecutului recent. Opțiunea „aristocratică”, era, așadar, generată doar în mică măsură de principiul ierarhiei naturale și aproape deloc de considerente „tehnocratice”. Ea rezulta dintr-o perspectivă funcționalistă, în care dreptul de vot nu reprezenta un drept abstract, ci un mod de susținere a însuși „regimului constituțional”.

D-lor, ieri ați aplaudat cu toții patrioticele și bine simțitele cuvinte ale d-lui Alexandru Golescu, care a venit și, cu toată francheța, a arătat că în interesul unei mai bune înțelegeri a sacrificat ceea ce a crezut d-sa că e cea mai adâncă a d-sale convicțiune².

Ei bine, d-lor, mă cam găsesc și eu în aceeași pozițiune, de a face azi sacrificiul unei convicțiuni; fiindcă eu deloc nu sunt nici pentru votul universal, nici pentru împărțirea alegătorilor în clase, după interese.

Nu sunt pentru votul universal fiindcă nu sunt de idee că numărul unei populațiuni garantează mai bine libertățile publice; nu sunt pentru număr, fiindcă nu cred că numărul e chemat a exersa acel control legitim ce ne dă regimul constituțional, exercițiul adică al controlului din partea reprezentațiunii țării, din partea Adunărilor, asupra puterii executive.

D-lor, nimic nu e, după mine, mai vițios decât împărțirea alegătorilor după interese; căci, dacă ar trebui să fim consecinți cu acest mod de procedere,

atunci nu știu câte subîmpărțiri ar trebui să mai facem în societatea noastră. Sunt atâtea interese diverse, cari în aparență se combat unele pe altele, încât ar trebui să ajungem la rezultatul de a avea o reprezentațiune de interese speciale, spre exemplu de doctori și spițeri, ale căror interese sunt de a fi bolnavi cât mai mulți; de avocați, ale căror interese sunt de a avea cât de multe procese. Iată dar, d-lor, că reprezentațiunea trebuie să o căutăm în adevăr într-un interes, dară în interesul general al societății, în acel interes moral care reprezintă unitatea statului, dezvoltarea sa materială și morală, care ne garantează totdeauna controlul eficace al Camerelor asupra puterii executive.

După mine, d-lor, nu va fi aceea lege mai bună care ne va da numărul cel mai mare de alegători; nu va fi legea cea mai bună care ar semăna că dă satisfacțiune la toate interesele, dară aceea care îmi va garanta integritatea și capacitatea corpurilor legiuitoare.

Cu părere de rău mărturisesc că, în starea de cultură în care se găsește țara mea, nu aflu această garanție în cantitatea numerică a masei alegătorilor, și cu toții, atât d-nu N. Ionescu cât și d. Radu Ionescu, atât dreapta cât și stânga, în adâncul conștiinței recunosc acest adevăr; l-au mărturisit chiar la tribună.

Ce zic însă dumnealor? N-avem ce face, am moștenit aceasta de la regimul lui Cuza și astăzi nu putem dezbrăca numărul, gloatele, de acest drept câștigat cari le este dat prin statut.

D-lor, eu pentru mine unul n-aș avea deloc, o mărturisesc, acest scrupul; căci din nenorocire e constatat că populațiunea rurală, căria abia de un an i s-a dat o parte de pământ, și care parte trebuie să o câștige mai întâi prin plata regulată cu sudoarea muncii sale, aceea populațiune e încă departe de a avea conștiința de sine, conștiința cel puțin de proprietatea sa. Aceasta mă face a răspunde onor. d-nu Ionescu că face o parte foarte nedreaptă când confundă proprietatea mică în același colegiu cu proprietatea mare. D-lui trebuie să facă o deosebire între acela căruia i s-a dat o avere și acela care a câștigat-o cu munca.

Așadar, d-lor, n-aș fi deloc pentru a se da acelei părți care alcătuiește votul universal dreptul de alege-re; vă mărturisesc aceasta cu toată francheța, cu atât mai mult căci nu pot să impun, ca să zic așa, unei populațiuni un drept politic, când aceea populațiune încă n-are conștiința de acel drept, nu simte trebuința de a-l exersa. Am asistat la Iași la asemenea alegeri, am martur pe d-nu Mărzescu, când s-a deschis ușa și s-a zis: „Poftiți, domnilor alegători, de votați”, unul

dintre dânșii a răspuns: „Zi mai bine domnilor alergători”.

Iată impresiunea ce a făcut până astăzi asupra acestor alegători exercițiul acestui drept.

Cu toate acestea, d-lor, deși cu toții recunoaștem că alegătorii n-au astăzi acele sentimente, aceea capacitate, aceea educațiune politică cari să producă rezultate binefăcătoare din exercițiul acestui drept, cu toate acestea, zic, cu toții l-ați admis și a trebuit și eu a mă supune acestei hotărâri a Adunării. Însă de a veni de la aceasta, de la înscrierea colegiilor rurale în una din clasele cari are să formeze una din bazele legii electorale și a o confunda, cum voiește d-nu N. Ionescu, e o mare deosebire.

Nu voi spune răul care ar rezulta din proiectul d-lui N. Ionescu; d-lui voiește a împărți societatea în două tabere: proprietari fonciari mari, proprietari fonciari mici, adică proprietatea orașelor, inteligența, capacitatea etc. Eu unul, de câte ori voi vedea asemenea date, voi protesta în numele proprietății, care se vede exclusă de la privilegiul capacității și inteligenței. Noi, cari din nenorocire nu ședem prin orașele cele mari ale României, noi suntem puși *hors la loi*³ de d-voastră, când proclamați că numai reședințele posedă capacitatea; dați-ne și nouă o mică parte, cari stăm pe la țară.

Este dar dovedit că d-v. voiți a împărți societatea în două tabere; d-voastră dați proprietății mici și proprietății mari o mult mai mică parte la alegeri decât orașelor; d-voastră nu admiteți ca întinderea de pământ de la Marea Neagră până la Orșova să aibă cel puțin același număr de deputați ca și orașele. Dară atunci numărul n-ar fi proporționat; ar trebui atunci ca proprietatea mare și proprietatea mică să aibă, în proporțiune, un număr mult mai însemnat decât cel dat de d. N. Ionescu.

D-lui se preocupă și de altceva, se preocupă de clasa de mijloc. Ei bine! Această clasă nu se creează într-un mod artificial, prin articole de constituțiune; clasa de mijloc, d-lor, se va crea atunci când societatea va fi liniștită de patimile politice; când agricultura își va putea dezvolta bogățiile satului. Atunci, fiți siguri, d-lor, va veni și comerțul, care are aceleași interese ca și proprietatea, și – împreună – vor contribui nu numai la formarea clasei de mijloc, dară și la alte nevoi ale țării.

Eu n-aș fi defel de părere ca d-v. să introduceți această despărțire ostilă între populațiunea de orașe și între proprietate. Căci, d-lor, când proprietarul n-a

făcut nimic pe proprietatea sa, atunci nici comerciantul de la oraș n-are cui vinde; fericirea agriculturii produce fericirea comerțului, mai ales la noi; dacă agricultura nu va produce nimic, nu vor avea nici orașele nimic.

Se vorbește de Anglia. Apoi tocmai d. Ionescu, care e așa de bine inițiat de tot ce se petrece în Anglia, trebuie să recunoască că ceea ce d-sa a zis n-are nici un punct de asimilare cu ce se petrece acolo; fiindcă, dacă este țară cari să aibă mai mult repulsiune pentru votul universal, de bună seamă este Englitera.

D-lor, eu admit această clasificare în patru colegii ca un *pis-aller*⁴, în contra convicțiunilor mele politice. Eu nu m-aș preocupa nicidecum de numărul alegătorilor, ci de capacitatea lor. Ei bine, care este baza fundamentală a regimului constituțional? De ne-am da bine seama de aceasta, noi nu ar trebui să ne preocupăm la facerea acestei legi de popularitate, care ne-ar face să căutăm a avea un număr cât se poate mai mare de alegători. Ce voim, d-lor, să dobândim noi prin regimul constituțional? Negreșit că un control în contra puterii executive. Eu din experiență vă spun, d-lor, că neatârnamarea crește din concursul unor oameni ce se ridică peste sfera oamenilor de rând, atunci acești oameni exercită o putere morală, putere care rezistă unei puteri absolute; și această rezistență eu o numesc o rezistență morală a omului într-adevăr civilizat. Când aceasta nu există, apoi rezistența care înfățișează mai multe garanții este aceea care reprezintă o pozițiune, o avere; și cu cât am văzut condițiunile de alegători că au fost în România mai îngreuiate, mai mari, cu atât și rezistența, puterea morală a colegiilor a fost mai mare. Ați protestat în contra micului număr de alegători ce ni se dădea prin Convențiune⁵, pentru că un colegiu nu se compunea mai mult decât de 20 sau 30 de alegători; dară care era rezultatul acelor alegeri? Acele colegiuri, d-lor, erau ca o cetate care rezista puterii executive; guvernul dizolva Adunarea și ele trămiteau de deputați tot pe deputații vechi. Aceasta, d-lor, v-o spun din experiență, am fost ministru pe atunci (*ilaritate*).

Iară când a venit ca censul să fie mai larg, când au fost mai mulți alegători, atunci prefecții alegeau pe cine voiau, făceau ce le plăcea; aceasta iară din experiență v-o spun (*ilaritate, bravo!*). Apoi pe cine voim noi să măgulim când cerem ca să se dea sufragiul universal, când neconținut vorbim *în numele poporului*? D-lor, nu mai putem măguli pe nimeni cu asemenea cuvinte, pe nimeni, nici chiar pe locuitorii de la țară nu-i mai putem înșela cu asemenea cuvinte. Eu

cunosc această parte a locuitorilor țării noastre și știu că ei nu au încă conștiința drepturilor lor. Cu toate acestea să le dăm și acest drept, ca să începem a le face o educațiune politică, să încercăm.

Iată pentru care cuvinte eu îi primesc la alegeri; și-i primesc încă pentru ca să nu se zică că noi astăzi, reformând legea electorală, voim să-i despuim de acest drept. Dară dacă pe de o parte admit aceasta, pe de alta aș voi ca colegiurilor celorlalte să li se lase neatârnamarea nu numai de număr, dar și de înrâuririle guvernului. Căci orice lege electorală vom face, oricine va fi la guvern, înrâuriri tot se vor face; și, dacă guvernul nu se va amesteca, înrâuriri tot vor fi – nu vă mirați – din partea prefecților, dacă nu direct, dară prin influența ce le dă pozițiunea lor. Ei bine, înrâuririle acestea, pe cât timp vor fi colegiurile instituite astfel ca să nu poată opune o rezistență, până atunci alegerile nu vor da rezultatul ce se așteaptă de la dânsese; când însă colegiurile vor fi instituite mai independente, atunci veți avea aleși independenți, veți putea îndeplini condițiunea esențială a unui regim constituțional, aceea de a exercita un control eficace asupra acestor bănci ministeriale. De voiți libertatea regimului constituțional, d-lor, preocupați-vă de a da colegiilor neatârnamarea de care au trebuință; nu măguliți numărul și masele, fiindcă supremația lor omoară acele colegii pentru care d-v. cereți drepturi electorale atât de largi (*aplauze*).

„Monitorul Oficial al României”, 141, 29 iunie/11 iulie 1866, ședința Adunării Constituante din 26 iunie 1866, p. 634-635; republicat în *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunii și legii electorale din România*, publicate din nou în edițiune oficială de Alexandru Pencovici, București, 1883, p. 219-222.

Note:

1. Simion-Alexandru Gavriș, *Ipostazele unei biografii politice: Manolache Costache Epureanu*, Iași, 2013.
2. Este vorba despre discursul lui Alexandru C. Goleșcu, din 25 iunie/7 iulie, prin care vechiul liberal afirma necesitatea acceptării bicameralismului (neagreat de „companionii” săi politici), socotind-o o concesie cerută de interesul național. *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunii și legii electorale din România*, publicate din nou în edițiune oficială de Alexandru Pencovici, București, 1883, p. 206-208.
3. În afara legii (fr.).
4. Paliativ (fr.).
5. Convenția de la Paris, din 1858, care a pus bazele unui sistem electoral foarte restrictiv.

IBOVNICUL CARE BICIUIEȘTE

Dragoș COJOCARU

Am văzut, în articolul precedent, cum cele două personaje alegorice îngrijorătoare din Paradisul terestru, marea desfrănată și uriașul, se sărută reciproc din când în când. Urmarea e și mai spectaculoasă: privirea desfrănatei alunecă spre Dante și, tocmai de aceea, uriașul o pedepsește drastic. Terțina arată în felul următor în originalul italian: „*Ma perché l'occhio cupido e vagante/ a me rivolse, quel feroce drudo/ la flagellò dal capo infîn le piante*” (*Purg.* XXXII, 154-156). În limba română: „Dar pentru că ochiul lacom și rătăcitor/ spre mine și-l îndreptă, acel feroce ibovnic/ o biciui din creștet până-n tălpi”. Cum anticipam, subiectul nementionat al propoziției circumstanțiale de cauză cu care Poetul, apelând la o inversiune, începe fraza, este desfrănată: ea este cea care își întoarce „ochiul lacom și rătăcitor” (metonimie pentru privire) către Dante (antecedentul pronumelui în acuzativ „spre mine”). Uriașul este reluat prin subiectul gramatical „acel feroce ibovnic” (am întrebuințat în traducere acest termen care poartă adesea, deși nu întotdeauna, o conotație peiorativă (spre deosebire de „iubit” sau chiar „amant”), la fel cum Dante însuși procedează atunci când, în italiană, spune *drudo* (termen pe care el însuși îl utilizează atât în sensul cavaleresc de „credincios”, „iubitor” sau „slujitor” precum bunăoară în *Par.* XII, 55, cât și în acela de „amant necinstit”, precum în *Inf.* XVIII, 134 și în cazul de față). De altminteri, așa cum vom vedea îndată, unii dintre traducătorii în limba română ai *Purgatoriului* au recurs tocmai la această opțiune terminologică. Așadar, să vedem cum a fost tradusă această terțină în limba română, în cronologia aparițiilor editoriale...

Maria P. Chițiu (1888) oferă o juxtă în proză care ține aproape cu originalul, operând însă o redispunere topică în pasajul corespunzător primelor două versuri: „Ci pentru că și întorse către mine[/] cupidul

și rătăcindul ei ochi, [/] acel amant feroce o biciui din cap pînă în picioare.” Complementul legat de „ochi” este reasezat după predicatul pe care îl determină („își întoarce”), însă, tot spre deosebire de original, traducătoarea îi antepune adjectivele care îl acompaniază („cupidul și rătăcitorul”), practicând astfel ea însăși o inversiune inexistentă în textul-sursă. Pentru uriaș, termenul „amant” este pertinent, la fel cum este și opțiunea „picioare” pentru „tălpi”, ca extremitate inferioară a cuprinzătoarei zone de aplicare a biciului mănuit punitiv de acest „gigant” (cum îl desemnase în terțina anterioară). Expresia completă („din cap până-n picioare”) echivalează cu aderență internă prioritară formula concurentă pe care am folosit-o în schița traductivă inițială („din creștet până-n tălpi”). Nota explicativă 59, plasată ca de obicei la finalul cântului și întocmită de traducătoare pe baza celor mai iluștri comentatori italieni, este cea mai cuprinzătoare din seria traducerilor pe care le studiem, drept pentru care, încă o dată, o transcriem aici integral: „Dante reprezintă aici după comentatorul vechiu *Lana*, pe poporul creștin „Orî de câte orî papî ș’au întorsu privirea către popor, adevă au voit să se depărteze de atare adulteriu, numiți giganti adevă acei din Casa Franciei ’i au flagelat și în fine ’i au ucis și supus voinței lor.” *Lana*. Dupe cei mai mulți comentatori Dante face aici alusiune la certurile lui Filip cel Frumos cu papa Bonifațiu, în urma cărora papa fu prins în Anagni și insultat de Nogaret generalul lui Filip. – După *Brunone Bianchi* Dante reprezintă aici pre partida ghibelină, inamică Casei franceze.” Cum, vedem, nota oferă și o alternativă de descifrare a alegoriei dantești, care e mai puțin probabilă, dar despre care traducătoarea consideră că merită să știm că există.

În prima tălmăcire a *Purgatoriului* care respectă terținele înlănțuite de endecasilabi ale originalului, George Coșbuc (1927) produce următoarea variantă în limba română: „Dar când spre mine ’ntoarse doritoare/ și vagi priviri acel feroce mire/ din cap o biciui până ’n picioare”. Variațiile în raport cu originalul sunt, în general, minore. Din punct de vedere al desfășurării sintactice, traducătorul recurge, în primele două versuri, la o redistribuire topică similară celei practicate de Maria P. Chițiu. Dar va mai opera o asemenea modificare și în versul al treilea. La nivel morfologic, Coșbuc recurge formal la o temporală („când...”) în loc de cauzală („pentru că...”), dar raportul dintre cauză și efect se deduce automat. În continuare, Coșbuc spune „priviri” în loc de „ochi”, dizolvând astfel metonimia dublată de o sinecdocă din textul dantesc (unde „ochiul” la singular era sinecdoca ochilor desfrânatei, despre care Dante nu ne informează că ar fi avut doar unul, iar cei doi ochi stăteau în text, la rândul lor, metonimic, pentru privirea la care s-a oprit Coșbuc). Adjectivele asociate acestor priviri („doritoare și vagi”) corespund în manieră atenuantă celor întrebuințate de Dante („lacomă și rățăitoare”). Mai departe, epitetul „feroce” corespunde cu exactitate originalului, însă substantivul „mire” pentru *drudo* este, tot în sensul atenuării originalului, inadecvat, întrucât presupune o relație nu doar legitimă, ci de-a dreptul binecuvântată (prin mir) între desfrânată și uriaș, ceea ce contravine situației din text. Dincolo de presiunea rimei (întrucât „mire” ocupă poziția finală în versul care îl conține), este posibil ca poetul nostru traducător să fi utilizat termenul cu intenție ironică. Însă, chiar dacă acceptăm această ipoteză, trebuie să ținem seama că o atare ironie nu face parte, în situația de față, din poetica dantescă originală. În fine, formula „din cap până-n picioare” era deja bătătorită de Maria P. Chițiu, dar Coșbuc o prelucrează topic, intercalând predicatul „o biciui” (tot spre deosebire de original)... Alegoria dantescă reclamă consultarea aparatului critic, iar Coșbuc nu ne-a lăsat așa ceva. Nota de subsol a lui Ramiro Ortiz la versul 156 arată după cum urmează: „o *biciui*: Dante simbolizând aci turma credincioșilor, faptul că uriașul bate pe desfrânată când își întoarce ochii spre el, arată că îndată ce Curtea romană vrea să se ocupe de credincioși săi, e împiedicată de oblăduitorii lumești în voia cărora s’a lăsat. Probabil că trebuie să vedem aici o aluzie la insulta adusă la Anagni Puterii Papale, pentru care

cfr. *Purgatoriul*, XX, 85 și urm.” Nota lui Alexandru Balaci la ediția din 1957 e mai nuanțată: „156. *O biciui*: Desfrînată, simbolizînd curia papală, nu uită poate menirea și originea ei și mai încearcă uneori să-și întoarcă privirile spre fiii ei, creștini, reprezentați aici prin Dante. Dar este împiedicată și biciuită de uriașul care îl simbolizează pe reprezentantul puterii lumești, în voia căruia curia papală, desfrînată, s-a lăsat. Desigur că în acest act al biciuirii trebuie să vedem și o aluzie directă la episodul palmei de la Anagni (cf. *Purgatoriul*, XX, 85 și urm.)”. Cum vedem, în partea finală, trimiterea textuală suplinește, atât la Ortiz cât și la Balaci, unele amănunte concrete.

Alexandru Marcu revine la proză, însă, spre deosebire de Maria P. Chițiu, versiunea propusă de el vădește neliniști poetice concretizate prin perpetue variațiuni (1933): „Dar pentru că spre mine întoarse ochiu-i dornic și jucăuș de pofte, [/] acel prea-crunt ibovnic, [/] din cap până-n picioare cu biciul o plesni”. Marcu plasează secvența sintactică „spre mine-ntoarse” în pasajul corespunzător primului vers, dar îi menține ordinea interioară. Apoi, „ochiul” redevine „ochi”, ca în original, și e numai unul la modul sinecdotic. Epitetele care îi sunt asociate sunt atenuante în raport cu originalul, iar dezvoltarea celui de-al doilea („jucăuș de pofte”) introduce și o notă tautologică (după „dornic”). Desemnarea uriașului („prea-crunt ibovnic”) este fidelă și adecvată stilistic până la capăt, iar aici Marcu își întrece înaintașii. În ultima secțiune, Marcu e mai întâi relativ cuminte (și recitim: „din cap până-n picioare”, expresie, totuși, antepusă urmărilor, spre deosebire de original), după care explică verbul simplu „o biciui” în formula dezvoltată „cu biciul o plesni”, care conține ea însăși o inversiune dictată, pesemne, de rațiuni prozodice. Nota de subsol 91 a traducătorului-comentator (la „spre mine”) e concisă, dar cam indecisă: „Dante simbolizând aci poporul creștin (italian)”. Nota 92 (la „o plesni”) este tot concisă: „Aluzie la violența făcută de Regele Franței Papei, la Anagni (Vezi *Purg.*, c. XX)”. Pentru amănunte, suntem trimiși îndărăt, în același loc din *Purgatoriu*, de această dată fără precizarea efectivă a versurilor de căutat.

Pentru elemente mai evidente de originalitate în raport cu originalul, trebuie să așteptăm traducerea

semnată de Eta Boeriu (1965; apoi 1982 și următoarele): „Iar cum din ochi îmi tot dădea tîrcoale/ pof-tind dezmăț, ibovnicul temut/ o biciui din creștet pînă-n poale”. Aici, privirea singulară a desfrânatei adresată lui Dante devine persistentă la modul obraz-nic. E un fel concret de a exprima „lăcomia” de prin-cipiu a „ochiului” dezmățat, idee reluată imediat prin verbul a „pofți” la gerunziu, al cărui obiect îl consti-tuie, tocmai, „dezmățul”. Traducerea e coerentă în sine și doar accentele semantice sunt altele decât în original. Desemnarea uriașului ca „ibovnicul temut” este pertinentă și doar diluată nițel prin epitetul ales („temut” în loc de „feroce”, iar în original ferocitatea este narativ manifestă). Biciuirea este bine zisă, dar zona ei de exercitare „din creștet pînă-n poale” e imprecisă, invitând fie la o lectură anatomică, fie la una vestimentară (prima reductivă față de textul ori-ginal, a doua inexistentă tot acolo, cu toate că pretext-ul biblic oferă referințe îndestulătoare în această pri-vință). Nota 154 din aparatul critic de aubsol semnat de Alexandru Duțu și Titus Pârvulescu pentru ediția din 1965 urmează pîrtia deja deschisă a conciziei combinate cu trimiterea bibliografică: „Gestul indica intenția papalității de-a se elibera de tutela regilor Franței cu ajutorul credincioșilor, simbolizați aci de Dante. Aluzie la întîmplările de la Anagni (vezi cîntul XX, v. 85 și urm.)”. Nota lui Alexandru Balaci din ediția publicată în BPT, în 1982, suferă două modifi-cări față de ediția Coșbuc 1957: „încearcă” devine „încerca”, iar „episodul palmei de la Anagni” din pasajul final se concretizează parțial: „episodul palmei pe care a primit-o, la Anagni, Papa Bonifaciu al VIII-lea”. Nu ni se dezvăluie și făptașul, dar ne rămâne, mai departe, trimiterea la *Purg.* XX, 85 și urm.

Poetul George Buznea împinge mereu mai departe încercările de originalitate ale mai timidei sale înainte-mergătoare (1978): „Iar cînd privirea ei cea libertină/ Căzu adînc pe mine, poficioasă,/ O flagelă ca pe-o adulterină”. Prima noutate e că privirea devine subiectul gramatical, ceea ce, în sine, nu constituie o abatere, ci un procedeu traductologic respectabil. Problema o aduc cele două epitete asociate: „libertină” și respectiv „poficioasă”. Primul e ana-cronic, iar al doilea comic: ambele sunt inadecvate. Desemnarea uriașului ca „feroce ibovnic” (sau prin vreo altă formulă, echivalentă sau nu) lipsește cu totul din traducerea terținei de față. Știm însă, din

terțina precedentă, că, pentru Buznea și dezorientații săi cititori, subiectul este „un ins cît o prăjină”... În continuare, predicatul cu adverb de mod „căzu adînc” este derutant, deși continuarea, adică sinonimul „flagelă” pentru „biciui” este adecvată. Finalul pasajului, „ca pe-o adulterină” – fie că exprimă modalitatea procedurală, fie că se constituie într-o comparație – este inexistentă în textul original (unde Dante spune concret: „din creștet pînă-l tălpi”). Nota de final a traducătorului-interpret la versurile 154-156 continuă delirul stupefiant al „interpretării” din nota precedentă: „În avariția și lăcomia lor, pontifii romano-catolici își apărau din răspuțeri, mai mult cu sabia și mai puțin cu crucea, statele, diocesele – chi-purile Biserica – devenită însă prostituată cu venituri fabuloase, precum și mare putere politică, mai presus de împărați, regi, prinți etc.” Nu cred că este cazul să ne întrebăm ce ar mai putea conține, în viziunea interpretului George Buznea, enumerarea curmată prin acel mărț „etc.”

În fine, Giuseppe Cifarelli (care a fost publicat abia în 1993, dar tradusese la sfîrșitul anilor '40, iar în 1948 lăsase la Academia Română o primă variantă a traducerii complete) oferă nu o dată soluții traductologice interesante, iar terțina noastră arată în felul următor: „Dar fiindcă avidă ochiul, și lingăie/ la mine-ntoarse, cruntul țitor/ o biciui din cap pînă-n călcăie.” Dacă o luăm de la sfîrșit, expresia „din cap pînă-n călcăie” e bine adaptată, iar finalul de vers oferă rima cu „lingăie” de mai sus, găselniță lexicală care introduce singura, relativă, stridentă din această variantă, datorată mai degrabă rarității (adică ciudă-țeniei) termenului decât sonorității sale. Nota lui Titus Pârvulescu la terțina 154-156 explică, inițial, tocmai această vocabulă: „*Lingăie*: „Lingușitoare, lascivă. *La mine*: La Dante care înfățișează aici poporul, credincioșii. Cu alte cuvinte, cînd Biserica voia să scape de tutela Franței, aceasta o violenta. *O biciui*...: Aluzie la lupta dintre papa Bonifaciu VIII și Filip cel Frumos și anume la episodul de la Anagni unde trimisul lui Filip cel Frumos l-a palmuit pe papă.” Este, aceasta, o notă, în sfîrșit, explicativă pur și simplu.

DIOGNET (II)

Dan TOMULEȚ

4. Secțiunea a patra este și ea dedicată închinării iudaice și pune accentul pe absurditatea absolutizării unor practici lipsite de o importanță intrinsecă, de genul restricțiilor culinare, al sărbătorilor, circumciziei sau respectării extremiste și cazuistice a sabatului. Toate acestea sunt atribuite „aroganței” culturale a iudeului, care se crede superior în virtutea unor astfel de practici. Motivul respingerii lor de către creștini ține de faptul că, dintre lucrurile create de Dumnezeu, nu pot fi unele mai puțin acceptabile decât altele. În ordine simbolică, desigur, se pot face astfel de diferențieri între lucruri, tot așa cum se pot face și în ordine morală între acțiuni, dar ordinea simbolică nu trebuie confundată cu cea reală. Altfel, se ajunge la situații aberante, cum ar fi interzicerea facerilor de bine în ziua sabatului sau a confundării alegerii divine cu tăierea împrejur. La fel de puțin respectabilă rațional este și dorința de a respecta cu maximă strictețe calendare, zile și luni de sărbătoare. Este o înlocuire a închinării reale cu alte lucruri, de regulă marginale și care nu implică transformarea vieții omului. Ceea ce este și mai greu de înțeles e mândria pe care respectarea acestor lucruri o generează în sufletele celor care le respectă cu dârzenia superstiției. Nimic din toate aceste lucruri omenști, ne sugerează autorul, nu ne va iniția în misterul adevăratei închinări divine.

Sigur că ne este ușor să criticăm la alții aceste lucruri, dar ne este mai greu să le vedem la noi înșine. Oare care dintre obiecțiile și descrierile de mai sus nu s-ar potrive creștinismului contemporan, mai ales celui considerat tradițional, pentru că protestanții, deși își au neajunsurile lor, par să fi eliminat în bloc aceste lucruri? Ni se spune adesea că tradiția este importantă pentru biserică și că ea vine în prelungirea practicilor originale. Fără îndo-

ială, tradiția e importantă, însă ea nu trebuie să înlocuiască sau să oculteze evanghelia, cu atât mai mult cu cât constituirea ei în prelungirea practicilor originale nu înseamnă că nu se poate abate de la ele sau chiar întoarce împotriva lor. De asemenea, e greșită și ideea că tradiția a dat naștere Scripturilor, mai degrabă decât invers, în ciuda faptului că biserica a fost cea care a ales cărțile care compun canonul creștin, întrucât alegerea bisericii nu a instituit, ci doar a recunoscut autoritatea și autenticitatea apostolică a scrierilor respective. Prin urmare, orice intenție de a supune Scripturile tradiției, mai degrabă decât invers, este tendențioasă și ocultează adevărul istoric. Dacă nu ar fi așa, atunci biserica s-a inventat pe sine și se poate reinventa pe sine după conveniență, fără să mai existe vreo posibilitate de a-și corectat practicile și gândirile prin raportarea la vreun standard istoric dăruit cu autoritate. Fără îndoială că nu trebuie neglijată nici călăuzirea Sfântului Duh în viața și în istoria bisericii, dar Sfântul Duh nu are un mesaj al său propriu, ci doar interpretează cele revelate la început de către Hristos Mântuitorul și de către apostolii săi, revelație fără de care biserica nu ar exista, iar aceste lucruri sunt prezentate în scrierile apostolice cu scopul de a fi păstrate și respectate, nu cu scopul de a fi subordonate fără limită intereselor de mai târziu ale organizațiilor bisericesti.

Autorul reproșează apoi iudeilor prețuirea pe care o arată față de tăierea împrejur, pe care o consideră o simplă mutilare a cărnii, dar pe care iudeii o interpretează ca pe un semn al alegerii lor divine. Conform vechilor Scripturi, circumcizia este un astfel de semn, însă autorul epistolei pe care o studiem aici le reproșează iudeilor faptul că au ajuns să confunde alegerea cu prezența semnului ei.

Tăierea împrejur nu înseamnă nimic, dacă ea se face doar în carne, după cum ne învață apostolul Pavel însuși,¹ dar oare botezul copiilor nu este și el un simplu gest exterior, cu nimic diferit de circumcizia iudaică? Dacă actul circumciziei e ridicol pentru că e confundat de către purtătorii lui cu realitatea spirituală pe care ar trebui să o semnifice, nu se poate spune același lucru și despre botezul copiilor și chiar despre botezul unora dintre adulți? Evident, un copil nu știe nimic despre practicile rituale prin care este trecut și nimeni nu poate garanta pentru altcineva ceea ce nu poate garanta nici măcar pentru sine însuși. În măsura în care învățăturile și practicile de la început, așa cum le găsim și în această epistolă, trebuie folosite ca un standard al autenticității creștine, comparând creștinismul de azi cu practicile de atunci, rezultatul nu pare a fi întotdeauna îmbucurător. Nu putem invoca tradiția în sprijinul practicilor actuale, dacă aceste practici le contrazic pe cele de la început, pentru că, după cum am văzut deja, tradiția se poate abate și pentru că nu orice decizie pe care clerul a luat-o de-a lungul istoriei a fost una inspirată de Sfântul Duh.

Ultimul lucru criticat în secțiunea a IV-a a epistolei este „aroganța” iudeilor, bazată pe ideea alegerii lor. Dacă este adevărat că smerenia nu s-a numărat printre virtuțile de frunte ale iudeilor, nici aroganța odăjdiiilor și a sonorităților incredibile ale anumitor titluri clericale creștine nu face casă bună cu umilința, ci mai degrabă cu orbirea și chiar cu fățarnicia. Coroanele împărătești și titulaturile dinaintea cărora s-ar da înapoi chiar îngerii din ceruri nu s-au numărat printre virtuțile apostolice și nici ale urmașilor adevărați ai Celui al cărui tron a fost o cruce de lemn.

5. Creștinii din secolul al II-lea, aflăm în continuare, nu arătau altfel decât ceilalți oameni, în privința aspectului lor exterior sau al obișnuințelor lor culinare, și nici nu locuiau în comunități izolate. Își duceau viața la fel ca ceilalți și în mijlocul celorlalți, nu în comunități sectare, folosind terminologii numai de ei înțelese. Învățătura lor nu avea la bază gândirea unor oameni iscusiți, ci revelația divină, iar această revelație le schimba atitudinile, mai degrabă decât teoriile și aspectul. Ceea ce îi făcea diferiți de ceilalți oameni erau faptul că tră-

iau în cetăți și orașe ca niște străini; mai exact, participau la toate lucrurile ca niște cetățeni, dar sufereau toate lucrurile ca niște străini. Este aceasta o dovadă a spiritului lor civic? Nu; consecințele civice sunt secundare. Slujirea binelui și suferirea răului sunt aspecte religioase ale vieții creștine, nu aspecte civice. Creștinul nu slujește semenului sau societății, dacă prin aceasta nu slujește și lui Dumnezeu. Creștinismul nu e politică și nici asistență socială. Din această cauză, „orice teritoriu străin le este patrie” și „orice patrie, teritoriu străin”². Distanțarea axiologică față de lume, inclusiv de interesele politice, este evidentă. Viața creștină este orientată spre Dumnezeu, nu către om, și tocmai aceasta e condiția prosperității omului. Creștinii nu au trăit pentru a îndrepta lumea, ci pentru a se îndrepta pe ei înșiși către Dumnezeu. Îndreptarea lumii nu poate fi decât urmarea acestei atitudini, pentru că orice valorizare maximală a lucrurilor din lume conduce, în final, la nimicirea ei. Dacă Dumnezeu încetează să mai fie alimentul omului, omul se transformă într-un devorator al lumii sale, pentru că adevărata hrană a omului nu este pâinea, ci cuvântul divin. Atenția îndreptată esențial asupra lucrurilor din lume nu rezolvă problemele lumii, ci le creează.

Creștinii, continuă autorul, își împart cu alții pâinea, nu partenerii sexuali. Privim astăzi lucrul acesta ca pe o formă de inhibiție neluminată și ca pe o obsesie posesivă generatoare de nevroze, însă erosul nu ne-a fost dat ca să-l risipim în destrăbălare, ci ca o sursă de energie destinată creativității și progresului spiritual. Libertatea sexuală nu este decât uzură morală și psihică, ascunsă în spatele unor psihologii lipsite de o înțelegere autentică a omului. Impresia satisfacției este înșelătoare, oricât ne-am prefăce că lucrurile stau altfel. Ea îl coboară pe om în animalitate și în dispreț față de sine. Demnitatea este aerul pe care sufletul îl respiră cu plăcere și cu ușurință, în timp ce înjosirea îl asfixiază. Benzina e folositoare, dacă se află în rezervorul unui automobil, însă nu poate sluji nici de aliment și nici ca parfum. Dacă-i dăm foc, pur și simplu, ne putem bucura de mărțișă flăcărilor, dar nu ne deplasăm nicăieri; iar în urma acestei acțiuni nu rămâne decât scrumul gesturilor necugetate. Ceara din lumânarea trupului are menirea

de a întreține flacăra spiritului. Să ne amintim de lucrul acesta, ori de câte ori aprindem lumânări. Pâinea, în schimb, o putem arunca pe ape, căci după multă vreme ea se va întoarce la noi cu folos. Darul este soarele comunității, care împrăstie și lumină, și căldură. Sunt lucruri care ne-au fost date pentru a le dăruia altora și lucruri care ne-au fost date pentru a le păstra pentru noi înșine. Așadar, să nu păcătuim împotriva omului, confundându-le.

Creștinul, ne spune autorul, deși trăiește în carne, nu trăiește după legea cărnii, ci trăiește după legea divină a spiritului. Viața creștină se desfășoară la intersecția a două lumi, cea a trupului și cea a duhului. Universul duhovnicesc este însă mai larg și mai înțelept decât cel trupesc. Din această cauză, omul trupului, omul senzației și al percepției, nu înțelege rațiunile omului duhului și al înțelepciunii. Îl consideră bizar și îl urăște, ura lui născându-se, în parte, din spaima sa față de necunoscut, iar în parte, din perceperea difuză a unei condamnări nerostite. Iată de ce creștinul real e condamnat, fără să fie cu adevărat înțeles. Persecuția inițiată de stat are la bază înțelegerea faptului că loialitatea creștină față de cele divine coboară loialitatea politică pe o treaptă inferioară. Statul nu se simte în siguranță, dacă nu ia locul lui Dumnezeu, în loialitatea oamenilor. În lumea *liberă*, această prigonire îmbracă forma discreditării credinței religioase și a sponsorizării învățăturilor contrare, dar și forma încercării de a politiza credința, înfățișând politicianul ca pe un purtător al intereselor pământești ale bisericii, ca și cum acestea ar exista în mod esențial. Sub astfel de măști, una presupus științifică, alta presupus civică, statul își ascunde dorința de a cuceri loialitatea deplină a creștinilor, dar numai în cazul în care ei sunt mulți. Altfel, îi marginalizează. Ce poate conferi puterii mai multă putere decât convingerea că nu există atotputerea? Întâlnim aici și funcția politică a științei seculare, care, în condițiile în care statul nu mai poate invoca dreptul divin, devine zidul ideologic de apărare al puterii.

Creștinismul înseamnă însă o completă răsturnare a valorilor lumii, pentru că aduce în lume duhul unei lumi noi, față de care lumea cea veche reacționează cu dușmănie și spaimă. Creștinul este

un invadator spiritual care atacă tabăra răzvrătirii omenești, motiv pentru care stârnește panică și trezește împotrivirea spiritului lumii. El aduce dragoste, dar primește în schimbul ei ură; și totuși, din faptul că este disprețuit își extrage onoarea, și din faptul că este ucis își derivă viața. Strivirea este, pentru el, înălțare, spiritul lumii contribuind astfel la propria sa subminare. Singurul lucru eficient pe care-l poate face este să mânjească duhul creștin cu interesele lumii. În felul acesta, invadatorii spirituali trec de partea adversă. Reprezentanții bisericii au fost și mai sunt încă mituiți cu jucăriile lumii, pentru că mulți dintre ei ascund în inimile lor o anumită fascinație față de zorzoanele de pleavă. Iar dacă biserica este astăzi fără putere, din pricina acestor lucruri este fără putere, promisiunea că porțile locuinței morților nu o vor birui fiind făcută bisericii, nu mântuitorilor ei.

6. Creștinul există în lume așa cum sufletul există în trup, ne spune autorul, întreaga secțiune de față fiind dedicată acestei comparații destinată să explice poziția creștinului în societate. Regula de bază a existenței sociale creștine este tensiunea, motivul ei fiind faptul că biserica reală nu face parte din sistemul lumii, ci este o alternativă la sistemul acesta, o provocare adresată lumii. Când tensiunea dintre biserică și lume dispare, faptul e semnul clar că biserica și-a pierdut autenticitatea sau că sistemul lumesc a fost depășit. Această tensiune introdusă de creștinul real în societate nu conduce la violență, cel puțin nu din partea lui. Lupta creștinului este esențial spirituală, agresiunea fizică fiind metoda neputincioșilor spiritului, adică a celor care nu își iau puterea din ascultarea de adevăr. Minciuna are nevoie de acte de violență; adevărul și dragostea se știu apăra singure.

Așa cum sufletul este prezent peste tot în trup, fără să fie trup, creștinii sunt și ei prezenți pretutindeni în lume, dar fără să facă parte din ea. Între lume și creștin se interpune taina metanoiei, taina crucii. Când înțelegem cu viața acest adevăr, consecințele lui se vor arăta imediat înăuntrul și în afara noastră. Marea diferență dintre creștin și omul de lume stă în locația valorii maxime, în lume sau dincolo de ea. Există bunuri în lume – altfel înșelarea nu ar funcționa – dar nu există și

valori ultime. Creștinul își trăiește viața exterioară folosind bunurile lumii, dar nu se integrează în lume prin situarea valorilor sale ultime în ea. Apoi, așa cum sufletul este invizibil, iar trupul vizibil, la fel este și obiectul închinării creștine, spre deosebire de lucrurile adorate de omul lumesc. Sfânta Sfintelor, pentru creștin, este o încăpere goală de lucruri, și tocmai în aceasta stă profunzimea revelației Dumnezeuului aflat deasupra formei. Nu lipsește Sfânta Sfintelor, ci doar mobilierul ei lumesc; nu lipsește închinarea, ci doar idolul. Din păcate, puțini oameni se pot ridica până la nivelul acestei închinări în Duh și Adevăr, motiv pentru care bisericele caută să mobilizeze Sfânta Sfintelor, pretinzând că prezența mobilierului ar putea sugera mai bine absența sa. Așa se nasc denumirile. Ele sunt versiuni ale mobilării.

Aspirația supra-lumească, esențială creștinismului, rămâne totuși elementul care ține în viață cultura spirituală a societății. Neînțelegând lucrul acesta, presupusa cultură seculară se declară pro-lumească și anti-creștină, deși își extrage seva tocmai din inerția înțelepciunii religioase sau din împotrivirea față de ea, lipsită fiind de resurse spirituale cu adevărat proprii. Secularismul e spiritualicește sterp, singura sa carte de vizită fiind divertismentul, un fel de hlizeală cu care încearcă, fără succes, să împodobească gura abisului. Zâmbetul lui nu poate fi însă decât o grimasă, iar ura față de cultura și spiritualitatea creștină este o manifestare a neputinței sale de a o înlocui cu ceva serios. Robit fiind plăcerii, omul lumesc urăște frumusețea bucuriei spirituale, la care nu are acces. Dar creștinul se apleacă asupra acestei suferințe a lumii cu înțelegere și compasiune, asemenea unui medic care îngrijește rana semenului său. El slujește spiritual societatea seculară așa cum sufletul dă viață trupului, pentru că înțelepciunea religioasă e singura care cunoaște rostul real al lucrurilor din lume și singura care le asigură coerența.

Dar care este câștigul pe care creștinul îl obține pentru sine din această provocare? Așezat fiind în lume așa cum sufletul este așezat în închisoarea trupului, creștinul își dobândește aici instruirea sa spirituală. Privațiunile pe care le suferă îl întăresc. Necazurile pe care le îndură îl ajută să se purifice, să-și înțeleagă atașamentele lumești și să se des-

partă de ele. Poziția lui de sare a pământului și de lumină a lumii îl educă în vederea slujirii, aducându-i astfel înțeleptirea personală și asemănarea cu Dumnezeu; este misiunea care i-a fost încredințată și la care nu are dreptul să renunțe.

7. Apoi, aflăm în continuare, revelația creștină nu este o descoperire sau un mister inventat de oameni, ci Dumnezeu însuși, creatorul tuturor lucrurilor, a pus în inima creștinilor adevărul său, care nu poate fi înțeles de ființele umane prin propriile lor puteri. Prezența creștinului real în lume este un miracol divin, pe care omul de unul singur nu-l poate concepe, și cu atât mai puțin îl poate realiza. Revelația nu este un mesaj, ci o prezență transformatoare a minții și a inimii, pe care mesajele și învățăturile bisericii încearcă apoi să o prezinte. Această prezență nu a fost transmisă prin mijlocirea puterilor angelice responsabile de administrarea creației, ci este efectul actului creator al Creatorului însuși, o instanțiere a Cuvântului divin. Revelația, deși respectă structura semiotică a unei comunicări, nu se epuizează în realitatea limbii, ci are o valoare ontologică. Dumnezeu nu ni se adresează; el ne înființează ca purtători ai săi.

Creștinismul este prin excelență elitist, pentru că revelația este dată de Dumnezeu numai aleșilor săi, străduința și dăruirea lor fiind dovada acestei alegeri. De fapt, elitistă este calitatea, care departajează și ierarhizează prin însăși esența ei. Secularismul este uniformizant și egalizator pentru că e cantitativ și nu poate accepta natura personală și privată a spiritualității. El respinge autoritatea care nu derivă din cantitate, deoarece este revoltătoare pentru valoarea închipuită a celui nedăruit. Dar Dumnezeu își conduce lumea prin darurile pe care le face, în timp ce răutatea o subminează prin deșertăciunea pretențiilor ei fără acoperire. Sigur că principiul elitist al calității a fost măsluit de impostori, care au pretins daruri pe care nu le-au avut și pe care nu le au, iar pentru a masca lucrul acesta, s-au înveșmântat în funcții și s-au împodobit cu titluri și odăjdii dintre cele mai impunătoare, căutând astfel să pună mâna pe pârghiile puterii, adică pe bunurile lumii, trădându-și adevărata lor natură lumească. Ierarhia bisericească este o ierarhie a darurilor Sfântului Duh, nu o ierarhie a investiturilor omenești. Investirea umană

nu poate genera, în cele din urmă, decât o birocrație, care ajunge apoi să se creadă aristocrație. Chiar reducerea revelației la mesaj e opera birocrației, pentru că mesajul e manipulabil și comunicabil cu mijloace birocratice. Taina revelației divine nu e destinată administrării cu succes a lumii, ci are în vedere salvarea ființei umane din ghearele ei însăși, o acțiune de care ordinea lumii atârână. Numai în Dumnezeu lucrurile își dobândesc ordinea reală.

Înseamnă lucrul acesta tiranie? Nicidecum; înseamnă slujire cu blândețe și îndurare. Tirania e fapta unei birocrații cuprinsă de spaimă și incapabilă de persuasiune, e o faptă a puterii lumii. Atotputernicia nu depune eforturi. Tirania crede că blândețea și îndurarea nu sunt eficiente, mai ales în ordine politică, însă ele nici nu sunt destinate unei astfel de eficiențe, în absența persuasiunii prezenței lăuntrice a adevărului divin. Dumnezeu nu se impune, ci se propune, pentru că respectă libertatea omului și dorește să fie ales pentru frumusețea lui, nu ascultat din motive de spaimă. El nu vorbește din exterior, ci se adresează minții, inimii și duhului. Apoi, dacă blândețea și îndurarea nu sunt eficiente, sunt oare mai eficiente tirania și viclenia? E Machiavelli mai înțelept decât Hristos? Sub nicio formă. Impunerea e pentru cel lipsit de înțelepciune și gol de adevăr, dar impunerea nu-l va transforma, ci doar îl va constrânge, îndobitocindu-l și mai mult. Din această cauză, ne spune autorul epistolei, „Dumnezeu nu lucrează prin constrângere”³. El nu și-a trimis Fiul în lume ca să o persecute sau să o judece, iar biserica ar trebui să-i urmeze exemplul. Va veni și vremea judecății, dar acum este vremea harului.

8. Revelația creștină, aflăm apoi, nu are la bază ideea de natură; Dumnezeu nu este natura și nici elementul ei de bază, așa cum au crezut presocraticii și discipolii lor naturaliști din toate vremurile. Creștinismul nu este o formă de panteism, asemenea diverselor materialisme. În esența sa, creștinismul este o învățătură a vieții duhovnicești, nu a vieții naturale sau a spiritualității naturii. Creștinismul vede, dincolo de spiritualitatea naturii, spiritualitatea supranaturii. Dacă naturalismul ar fi adevărul, orice lucru ar fi divin, iar idolatria ar fi consecința logică. Revelația creștină deteolo-

gizează însă natura, căreia îi recunoaște doar statutul de creație. Se distinge astfel între lume, pe de o parte, și temeiurile ei prime și ultime, eficiente și finale, pe de altă parte. Din această cauză, Dumnezeu nu poate fi descoperit de cercetarea umană, ci trebuie să se reveleze el însuși. Mai mult, revelația sa este dăruită credinței, spune autorul, nu științei raționale sau percepției directe, adăugăm noi. Cunoașterea rațională are ca obiect lumea și, eventual, principiile ei prime, deduse din cunoașterea omenească a lumii, și ea depinde de contextele hermeneutice în care este construită. Numai credinței i se permite să-l vadă pe Dumnezeu. Dar credința nu este nici crezare și nici credulitate; ea nu constă din opinii acceptate fără verificare. Credința este o facultate comprehensivă nouă, pe care creștinul o primește în momentul convertirii lui; este picătura de fire dumnezeiască pusă la lucru în cel care, prin harul lui Dumnezeu, a murit față de lume și a înviat pentru Divinitate. Credința este luminarea duhovnicească a cugetului și a inimii, o lucrare a harului, un dar al lui Dumnezeu, nu o capacitate naturală a minții omenești, cum ar fi voința de a accepta anumite lucruri. Prin credință *pricepem* că...⁴ nu acceptăm că... Ideea contemporană de credință e complet străină creștinismului original. Din această cauză credința e confundată astăzi cu credulitatea. Nu poți înțelege o realitate, dacă o confunzi cu alta. Așadar, să fim atenți de la cine învățăm sensurile termenilor.

Acestei credințe, aflăm din *Epistola către evrei*, i se revelează faptul că eonii au fost formați prin rostire divină. Fiecare eon, fiecare epocă, ni se propune, are la bază o rostire divină creatoare, iar această rostire îi stabilește dispensația, adică modul în care lucrurile se petrec, în care își au ființa, mișcarea și, implicit, scopul, în interiorul ei. Fiecare eon e dominat de o teleologie divină specifică. Prin urmare, creația se întemeiază pe o anumită structurare a temporalității, pe care o împarte în epoci pregătite să faciliteze anumite evoluții istorice, mai degrabă decât altele. Această periodizare a temporalității e planul lui Dumnezeu manifestat în istorie, și cunoașterea acestui plan a fost cea care a permis celor din vechime să dobândească o bună mărturie, acționând în conformitate cu

intenția divină specifică perioadei lor. Ei au înțeles ce face Dumnezeu în epoca în care au trăit ei și s-au putut astfel alinia acestei intenții. Abel, de exemplu, pentru că a înțeles principiul jertfirii trupului, mai degraba decât principiul cultivării celor ieșite din pământul acum blestemat, a adus o jertfă superioară jertfei lui Cain, care a jertfit după legea eonului edenic, în care funcția omului era să lucreze grădina. Acum însă această dispensație se terminase, fiind inițiat eonul salvării omului prin sacrificarea trupului, a animalului. Și la fel și ceilalți sfinți. Dumnezeu nu este materia, cum au crezut grecii păgâni, ci acela care o cheamă să compună fundalul eonilor, împreună cu lucrurile care ies din ea. Materia nu este, în sensul că ar avea o consistență proprie în urma actului creator; ea este chemată să fie, în vederea manifestărilor dispensative ale creației realizate prin intermediul ei.

Astfel, revelația creștină este una fundamental concretă și istorică, nu una abstractă și metafizică. Teologiile metafizice sunt consecința unor mentalități intelectualiste întemeiate pe o abordare abstractă a naturii. Sunt teorii referitoare la punctul focal în care se întâlnesc rezultatele științelor naturii. Dumnezeul biblic este însă supranatură, iar revelația lui reală presupune arătarea lui însuși, prin întruparea sa efectivă în istorie. Pentru că este supranatură, nu există o metodă naturală prin care să avem acces la el. Dumnezeu se revelează pe sine doar prin sine însuși. Revelația creștină are, așadar, o componentă istorică esențială, ceea ce înseamnă că el se coboară pe toate palierele existenței, nu doar pe palierele moralei și ale spiritualității, ci și pe palierul fizic și cel social. Corporalitatea este treapta cea mai de jos a concretitudinii, și în aceasta constă valoarea apologetică a întrupării. În absența ei, Dumnezeu ar rămâne moral și spiritual, ca la iudei, sau abstract și universal, ca la greci, care l-au confundat cu aspectele universale ale creației.

Deși coborâtă în concretitudinea fizică și istorică, revelația divină rămâne totuși accesibilă numai credinței, distribuită fiind doar celor care și-au manifestat dorința de a o primi. Dumnezeu se arată, dar el se arată credinței, care nu este doar un acord intelectual, ci presupune dispoziția de a ne

asuma calea spirituală creștină, o dispoziție care are la bază dragostea de Dumnezeu și, implicit, vederea frumuseții sale. Revelația este dată asumării căii, pentru că e confundabilă cu înaintarea pe cale. Asumarea căii este integrarea revelației în viața noastră, în gândirea, simțirea și acțiunea noastră, revelația devenind astfel lumina vieții. Pe Dumnezeu nu l-a văzut nimeni; singurul care ni-l descoperă este Fiul, iar Fiul ni-l descoperă prin dăruirea de sine, pentru că Tatăl este în Fiul ca în manifestarea sa, și Fiul este în Tatăl ca în originea lui. Nu există atât o vedere a lui Dumnezeu, cât mai ales o consumare a lui Dumnezeu; de aici rostul euharistiei. Bunătatea nu e niciodată vizibilă; e doar utilizabilă. Vederea este vulnerabilă la iluzie. Dumnezeu nu s-a coborât concret la noi doar ca noi să-l putem vedea, ci pentru ca noi să putem fi urcați în mod concret la el. Dumnezeu nu s-a coborât doar la noi, ci și între noi și în noi. El ne asimilează, pe măsură ce noi îl asimilăm. Iată natura revelației creștine.

În sfârșit, revelația divină este Fiul. Taina supremă, Tatăl, este taina care se arată, adică Fiul, care îl arată fără a-l epuiza vreodată față de noi. Din această cauză, arătarea este nesfârșită, iar viața veșnică este cunoașterea lui veșnică. Cunoașterea beatifică e un proces cumulativ, nu o stare. Taina divină nu se descoperă ca ea însăși, separat și distinct de Fiul, pentru că orice arătare a Tatălui este Fiul și numai Fiul. Singura lui arătare către noi este Fiul. Revelația Fiului este singurul loc în care Dumnezeu însuși rupe tăcerea sau își întrerupe tăcerea. Natura și spiritualitatea naturii și a omului natural nu pot accesa decât ecouri îndepărtate, oglindiri.

Note:

1. Romani 2:25-29.
2. Bart D. Ehrman (ed. și trad.), *The Apostolic Fathers*, vol. II (Cambridge, MA.: Harvard University Press, 2003), p. 141.
3. Ibid., p. 145.
4. Evrei 11:3.

NOICA LA CÂMPULUNG: MANUSCRISELE ECONOMICE ȘI SOCIALE

Ovidiu PECICAN

Editate târziu, la un deceniu de la moartea autorului și la mai bine de patru de la scrierea lor, sub titlul plat de *Manuscrisele de la Câmpulung. Reflecții despre țărănime și burghezie*, textele lui Constantin Noica de relevanță economică, socială, politică și ideologică ar fi trebuit să redimensioneze statura filosofică a autorului. Lectura lor indică fără echivoc faptul că, retras la Câmpulung, de voie, de nevoie (de fapt, având acolo stabilit de autorități domiciliu forțat), filosoful a răspuns invitației – de fapt provocării – prietenului său țărănist, Gh. Staicu, de a oferi, contra unor mijloace de subzistență, nici mai mult, nici mai puțin, decât o bază ideologică proprie, bine fundamentată filosofic, țărănismului politic pe care acesta îl credita chiar și după instaurarea dictaturii comuniste. Alianța ideologică, în vederea unui elaborat doctrinar original, dintre un legionar (Noica) și un membru al P.N.Ț. (Staicu), ambii aflați în opoziție cu materialismul dialectic și istoric ajuns la putere cu tancurile sovietice după 23 august 1944, dar instalat deplin abia după 30 decembrie 1947, dezvăluie probabil cea mai de anvergură opoziție ideologică internă dezvăluită până astăzi. Situația este una ieșită din comun, întrecând orice așteptare. Reflecția pe seama țărănimii și a burgheziei se produce între doi „reacționari”, două spirite afine, nesupuse dictatului totalitar roșu, nedispuse să abandoneze gândirea liberă, neîngrădită, pe teme de filosofie și chiar de filosofie economică și socială.

Noica și Staicu nu doresc o aseasonare a vechii doctrine a țărănismului interbelic, ci o regândire a țărănismului de la bază, din rădăcini. Pentru aceasta, filosoful îi propune prietenului

său o reflecție personală întemeiată pe consultarea și conspectarea celor mai ilustrative cărți accesibile în și din România anilor 1950, în condițiile izolării ideologice și culturale prilejuite de Cortina de Fier și de Războiul Rece. Ea urma să se desfășoare în condițiile în care reflecția lui Noica pe tema țărănimii, a burgheziei, a banului, a statului țărănesc ca proiect alternativ la construcția statală a comuniștilor, dar și pe tema ideologiei marxiste urmau să fie stipendiate, după posibilități, de cel care năzuia la organizarea P.N.Ț. pe baze ilegale, pe cont propriu: Gh. Staicu. Sensibil la eforturile lui Constantin Noica, dar și la existența lui cu mijloace precare, împreună cu soția și cu cei doi copii, la Câmpulung, doctorul în economie Gh. Staicu i-a plătit o „pensie” pe care, atunci când a putut, i-a și mărit-o, deși el însuși se descurca destul de greu din punct de vedere material.

Ceea ce Vlad Zografu, din însărcinarea Editurii Humanitas, a publicat în 1997, nu este nici pe departe întregul calup de manuscrise centrate pe tematica respectivă. Editorul român nu a procedat cu această parte a moștenirii gânditorului așa cum, la vremea convenită, editorii operei lui Karl Marx au înțeles să facă în fața *Manuscriselor economico-filosofice* (cu care textele lui Noica se află într-o similitudine, atât ca procedură, cât și ca sferă de interes). Din cele cincisprezece caiete conținând note de lectură din Dilthey, Georg Simmel, Benedetto Croce, Max Weber Sombart și alții, ca și din cele nouăsprezece scrisori către Gh. Staicu, s-au selectat „textele caietelor, exceptând și conspectele”¹. Cum „În afara caietului intitulat *Tönnies. Simmel* (100 de pagini), toate celelalte 14 sunt

de 50 de pagini”⁴, se poate estima fără dificultate că manuscrisele lui Noica referitoare la țărănime și burghezie au rămas, deocamdată, în proporție zdrobitoare, necunoscute, inedite. Faptul atrage după sine consecințe evidente. Cel ce se referă la ele nu poate opera decât cu partea editată care, deși de mare importanță prin sintezele oferite, rămâne cantitativ minoritară. Astfel, nu se poate observa metoda excerptărilor noiciene și nici raportul mai precis în care rezumatele finale stau cu conspectele ce le precedă. Totodată, o comparație cu alte lucrări de gen – precum *Manuscrisele economico-filosofice* ale lui Karl Marx – rămâne, deocamdată, interzisă.

Cu toate acestea, încă de pe acum se poate preciza rolul – deloc minor – pe care aceste caiete și scrisori îl joacă în ansamblul operei filosofului. Ele sunt comparabile, într-un anumit sens, cu dialogul *Republica* al lui Platon, așadar cu lucrarea în care autorul își expune filosofia politică. Surpriza este mare, căci ceea ce iese la iveală nu este nicidecum o concepție de extremă dreaptă (legionară) asupra societății și politicii, după cum nici un idealism care respinge de plano interpretarea marxistă a economiei și a societății. Departe de a fi o operă marginală, *Manuscrisele de la Câmpulung* se constituie în latura politică a unei reflecții filosofice de mare interes, iscată din dialogul cu autori de răsunet european față de care Noica nu nutrește niciun complex.

Rămâne de spus și că scrieri de acest fel nu s-au mai înregistrat în tradiția filosofică românească. Aici Constantin Noica prelua modelul consacrat de *Manuscrisele economico-filosofice* de Karl Marx, răsturnându-l de fapt, căci din ceea ce făcuse clasicul materialismului dialectic și istoric nu mai rămânea mare lucru, sensul comentariilor noiciene pe seama lecturilor economice și filosofice din caiete fiind în răspăr față de filosofia pusă în slujba muncitorimii. Noica încerca, tocmai pe dos, o reabilitare a încrederii în țărănime și în burghezime. El supunea scrutării contribuții occidentale semnificative, dar ținea seama și de realitățile istorice pe care el și

țara sa le traversau în acel moment, fie și indirect. Ceea ce a rezultat trebuie judecat ținându-se seama și de contextul – cu condiționări proprii (teroare polițienească, cenzură ideologică, comanda socială și nevoia de venituri pentru subzistență, greutatea documentării filosofice în domiciliul obligatoriu), dar și cu înlesniri (recompensa financiară și în produse din partea prietenului său Gh. Staicu, sponsor și comanditar al acestor contribuții) în care caietele se împlineau.

Note:

1. Vlad Zografi, „Notă asupra ediției”, în Constantin Noica, *Manuscrisele de la Câmpulung. Reflecții despre țărănime și burghezie*, ed. de Vlad Zografi, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 15. „Am făcut această alegere pentru că, deși conspectele amănunțite (rezumând uneori pagină cu pagină textele cercetate) constituie o bună parte din conținutul caietelor, ideile importante sunt reluate sistematic și analizate în considerațiile finale ale lui Noica despre cartea în discuție – atunci când ele există, la sfârșitul caietului. Dar chiar și lucrările pe care filosoful se mărginește a le conspecta sunt prezente prin referiri semnificative în studiile de sine stătătoare. Am suprimat deci texte lipsite de fluiditate, greu lizibile, rezumate în care nu reflecțiile lui Noica sunt în prim-plan, evitând astfel repetițiile și dând mai multă greutate ideilor încorporate în propriul său sistem de gândire” (*ibidem*, p. 14-15). Procedul, explicabil ca prim pas într-o recuperare de inedite, rămâne, totuși, discutabil, afectând integritatea efortului de gândire al autorului. De vreme ce Noica a socotit că textele reproduse sunt doar reformularea sintetică, cu aporturi proprii de interpretare, a conspectelor ce le precedă, fără a-și face gânduri rele cu privire la inerentele repetiții sau la frazarea mai greoaie, restituirea se cere făcută integral.

2. *Ibidem*, p. 12.

UMBRA LUI BOEȚIU ȘI SPECTRELE NEOUMANULUI

Pompiliu CRĂCIUNESCU

TRANSGRESIUNI

Literatura, tehnică de cunoaștere

Apărut în urmă cu exact patru decenii la Madrid, romanul *„Perseguid a Boecio!”* (1983) este expresia plenară a vizionarismului gnoseologic ce caracterizează gândirea autorului său. În fapt, convingerea că literatura, îndeosebi prin roman, constituie o cale autentică de cunoaștere – aidoma fizicii, filosofiei, muzicii sau teologiei și artei – cristalizează toată opera lui Vintilă Horia, de la edificiul teoretic la creația romanească. Bunăoară, în percutantul său studiu din 1976 *Introducción a la literatura del siglo XX. (Ensayo de epistemología literaria)*, autorul afirmă: „Esta técnica del conocer con posibilidades epistemológicas, en un sentido más bien estético que científico, es la novela. La literatura en general, y la novela en especial podría ser el terreno más propicio para un acercamiento entre las diversas técnicas del conocimiento humano”/ „Această tehnică de cunoaștere, cu posibilități epistemologice, într-un sens mai degrabă estetic decât științific, este romanul. Literatura în general și romanul în special ar putea fi tărâmul cel mai propice pentru o reapropiere a diverselor tehnici de cunoaștere umană” (Horia, 1976: 17).

Neîndoielnic că *apropierea* invocată aici este redevabilă teoriei *contemporaneității*, dezvoltată în același volum; pe scurt, este vorba despre *sincronicitatea* cognitivă manifestă în pofida perdelelor de fier disciplinare. Privită în contextul mai larg al preocupărilor sale intelectuale, concepția lui Horia îmi apare ca reflex al *interconectivității cuantice* dezbătute mai înainte (începând cu 1927) de către Bohr și Einstein de pe poziții opuse. Adept al esenței multiple a Realității, Horia se înscrie pe linia Bohr-Heisenberg-Lupasco, iar opera sa, întreagă, stă mărturie. Derulată în, prin și dincolo de ținuturile fără-

mițate ale științelor, artelor și filosofiei, această operă rămâne, simultan, adânc ancorată în filosofie, artă și știință. Vizând *unitatea deschisă a realității*, sesizabilă prin *transgresiunea-incluziune* a tuturor nivelurilor/regiunilor care o alcătuiesc, Vintilă Horia își concepe, așadar, opera ca tărâm de *relianță* între toate fâgașele cogniției, răspunzând astfel (*ante litteram*) „provocării secolului al XXI-lea”, i.e. *unitatea cunoașterii* (Morin, 1999). Romanul vizat în textul de față – publicat în versiune românească sub titlul *Salvarea de ostrogoți (Prigoniți-l pe Boețiu)* (Horia, 1993, 2016) – este cea mai incandescentă expresie a acestei provocări; o provocare din ce în ce mai acută din cauza noilor spectre ce bântuie veacul, precum *cancel culture*, *political correctness* sau transumanismul.

Boețiu, un contemporan peren

Prigoniți-l pe Boețiu! poartă cea mai densă valență transgresivă dintre toate creațiile horiene. Acest text, construit pe *relianța* gnoseologiei cu metafizica, postulează că, în prezent, cunoașterea și completitudinea deschisă nu se exclud, ba, dimpotrivă. A înțelege întrepătrunderea/complementaritatea determinabil-inefabil înseamnă a înțelege „abundența infinită a Realității” (cu expresia lui Heisenberg) și, implicit, a denunța falsitatea ucigătoare a oricărei viziuni despre lume întemeiate pe ideologia logicii disjunctive:

„Știința secolului nostru se află în raport de absolută contradicție cu cea a secolului trecut, cel puțin cu fizica și, dacă ar fi vorba de a monta o ideologie pe baza noii științe și, mai ales, a noii logici pe care ne-o propune fizica cuantică, această ideologie ar fi contrariul, negarea totală a sistemelor politice în vigoare” (Horia, 1993: 61).

Deși secolul pe care îl are în vedere personajul-

nucleu al romanului s-a îndepărtat, adevărul constatării sale nu l-a însoțit: este un adevăr ce s-a perpetuat la fel ca orice preocupare majoră a gândirii umane dintotdeauna. Nu întâmplător, edificiul romanesc stă sub zodia „continuității în inteligență” simbolizate de către Boețiu în cea de-a treia (ultima) parte, totodată cel mai apropiat loc de inițiere a cuprinderii hermeneutice.

„Dosarul Boețiu” constituie un fundament cu dublă miză: „continuitatea în inteligență” se nutrește din continuitate și discontinuitate cognitivă. Adică: funciar dinamică și contradictorie, gândirea se sprijină și pe cunoașterea constituită și pe repunerea ei în discuție, și pe deducția logică și pe intuiția poetică. Continuitate cu tradiția și discontinuitate cu orice formă de tiranie, adevărata cunoaștere se împlinește prin marile cugetele care marchează odiseea umană. Unul dintre acestea a fost, la crepusculul unei lumi și în zorii alteia, Boețiu (cca 470-525); „ultimul Roman și primul Scolastic”, el și-a însușit înalta misiune de a transmite Occidentului esența gândirii grecești (Euclid, Aristotel, Ptolemeu, Platon, Nicomah sau Pitagora). Astfel, opera sa capitală, *De consolatione Philosophiae*, se dezvăluie ca sinteză a gândirii greco-latine. Scrisă în temniță (*Cloaca Maxima*), unde a fost aruncat de către barbarul Teodoric pentru crimă de lezmajestate, *De consolatione...* este simultan o critică a realității politice a vremii și un tratat despre condiția umană. Pornind de la această realitate istorică, Vintilă Horia indică răspicat în romanul său forța *transistorică* a concilierii pe care Boețiu o stabilește între Platon și Aristotel:

„Platon și Aristotel nu sunt adversari [...], ci formează un întreg armonios care stă perfect mărturie a complexității ființei noastre și a Ființei în sine. [...] Excesele platonismului pot genera erori și consecințe cumplite, sub forma utopiilor, cele mai ireale și cele mai totalitare, în timp ce un aristotelism exagerat și singuratic ar face din rațiune stăpâna lumii, dar într-un fel incomplet, cauză posibilă a invalidităților spiritului și guvernării cetății” (*ibidem*: 191-192).

Ignorarea acestui adevăr formulat în zorii celui de-al VI-lea secol a dus la ininteligibilitatea Lumii și la risipirea omului, fagocitat de tot felul de derive; ridicat la rang de criteriu absolut, principiul aristotelic al terțului exclus s-a dovedit dezastruos pentru Subiect. Iată de ce cugetul lui Boețiu străbate veacu-

rile spre a *ilumina* hăurile prezentului. Prin urmare, Vintilă Horia reia mesajul premonitoriu al filosofului, întărindu-l totodată prin amărăciunile *omului fragmentat* și, în egală măsură, prin nădejdea unui viitor în care *omul nedivizat* va fi o *ființă reală*. La întrebarea lui Boețiu: „Suntem noi imaginea cerului și a ideilor veșnice, cum afirmă Platon, sau a pământului și a vizibilului, cum susține Aristotel?” (*ibidem*: 192), scriitorul răspunde: și una, și alta, ceea ce implică relația ireductibilă Subiect-Obiect.

De la Platon și Aristotel la cosmologia cuantică și a treia materie

Celelalte două părți ale romanului focalizează destinul gândirii libere în era unei noi barbarii, cea comunistă. Vintilă Horia transgresează însă simplul paralelism istoric: romanul său indică modul în care *cunoașterea actuală* ar putea dezvălui *căile sensului* pentru *ființa profundă* a omului, atrofiată de ideologia științistă, la fel de îndepărtată de Subiect ca și ideologiile politice, marxistă sau liberală.

Dacă odinioară Boețiu căuta punctul de acord între Aristotel și Platon, într-o lume suspendată între catastrofă și mântuire, Vintilă Horia caută *legătura ireductibilă* dintre *descoperirile noii fizici* și *lumea fapturii*, punțile „între viața atomului și cea a individului” (*ibidem*: 37). După zece ani de detenție politică, Toma Singuran, personajul său, este deportat în Bărăgan sub ochiul vigilent al milițianului desemnat să-l supravegheze. Deși aparent deschis, acest spațiu este parcelat într-o mulțime de perimetre destinate „dușmanilor poporului”, toate reflexe simbolice ale închisorii în care Boețiu își încheia manuscrisul și zilele cu cincisprezece secole mai înainte (suntem în 1960). În perimetrul ce i-a fost fixat, Toma Singuran se regăsește într-o situație surprinzătoare. În coliba la care ajunge căutând un adăpost, protagonistul romanului descoperă un bătrân pe care moartea îl întrerupsese din scrierea unei pagini astfel începute:

„Caracterele complementare – ondulatoriu-corporular etc. – se găsesc, în mod necesar integrate esenței însăși a ființei, împotriva credinței generale care acordă ființei o iluzie de unitate omogenă. Trebuie așadar, în acord cu principiile cuantice [...], să ajung să gândesc o ontologie a complementarului, mai puțin aluziv dialectică decât cea posibilă metafizică a contradictoriului. Transformarea imediată a acestei noi ontologii în domeniile socialului și al

politicului ar trebui să ne îngăduie acel salt mutațional capabil să ne facă să ieșim...” (*ibidem*: 14-15).

Citind aceste rânduri, Toma are sentimentul că se găsește nu doar în mijlocul pustietății, ci și în pragul unei taine profunde: fragmentul, care trăda existența unui text mai amplu, trebuia să fie o cheie. După ce îl îngroapă pe bătrân și îi preia locul în ruina care fusese cândva o stație de poștă, personajul își fixează ca noimă a existenței descoperirea manuscrisului.

Pentru Toma, profesor universitar de literatură cantonat „în exclusivismul umanistului orgolios” (*ibidem*: 18), lectura și transcrierea manuscrisului, găsit până la urmă în beciul fostei clădiri, echivalează cu o veritabilă inițiere în transdisciplinaritate. Se regăsesc aici, direct sau indirect, ideile unor Niels Bohr, Stéphane Lupasco, Werner Heisenberg, Basarab Nicolescu sau René Guénon. Sumă de cunoștințe științifice, psihologice și ezoterice, manuscrisul îi arată că, în pofida demonilor „adevărului absolut” care întrețin de veacuri ideologiile, Lumea nu mai poate fi concepută în perspectiva deterministă dinaintea lui Planck, ci în aceea a *completitudinii complexe* revelate de *cosmologia cuantică* în chiar miezul cunoașterii experimentale. Bazându-se pe această nouă cosmologie, prin intermediul personajului său (*conceptual*) Vintilă Horia confirmă incompatibilitatea radicală dintre *realismul clasic* și *realismul cuantic*, altfel spus, între vechea viziune despre lume, bazată pe separația Subiect-Obiect, și o *nouă viziune*, care asumă legătura lor indestructibilă. Semnalând astfel problema capitală a cunoașterii actuale, scriitorul îi pune în valoare forța *ontologică*:

„dacă lumina supusă complementarității distruge cosmosul și ne condamnă la entropie, ce face omul în mijlocul acestei agonii? Este el oare menit să accelereze căderea în neant, sau să salveze într-o zi universul, creând surse de energii – psihice – complementare energiei în stare de dispariție?” (*ibidem*: 38-39).

Cu certitudine, *energiile psihice* invocate de către scriitor, la fel ca neostoita căutare a unei „ontologii a complementarului”, implică un tărâm cognitiv ale cărui hotare nu corespund cu cele ale vreunui anumit domeniu din cunoașterea constituită. Funciar transgresiv, acest nou tărâm integrează căile întrețesute ale cunoașterii complexe, dominant complementare: rațiune și imaginar, fizică și metafizică,

niveluri diferite de Realitate și Inefabil. La un moment dat, protagonistul romanului meditează astfel:

„Omul evoluează încet pe un plan esențial, sau cuantic, din etapă în etapă, fără legătură aparentă între una și cealaltă, și, în același timp, el cade și recade, evoluează și involuează de-a lungul ciclurilor existențiale, sau ondulatorii [...]. Ondulatoria istorică m-a silit la această cădere fără soluție imediată, însă pe plan corpuscular mă găsesc neîncetat vehiculat spre mai sus” (*ibidem*: 41).

Personajul realizează că ceea ce numim „realitate obiectivă” se manifestă când corpuscular, când ondulatoriu: este „și una și cealaltă, însă omul nu este încă în stare să cuprindă cele două aspecte totodată, ca o monedă pe care o întorci pe o parte și pe partea cealaltă și a cărei viziune completă n-o poți avea în acest joc, niciodată” (*ibidem*: 54-55). Binele și răul, ziua și noaptea, cei șapte ani grași și cei șapte ani slabi, orice cuplu mutual-contradictoriu îi dezvăluie acest joc perpetuu de actualizare-potențializare, atât de important în gândirea lui Stéphane Lupasco.

Legată intim de problema *unității cunoașterii umane*, filosofia lui Stéphane Lupasco se situează sub dublul semn al *terțului inclus* și al *Realității complexe*, edificată de *trei materii* întrețesute (sau mai degrabă de „trei orientări divergente ale unei singure și aceeași materii”): *macrofizică*, *biologică* și *cuantică* (microfizică și psihică). Respingând absolutismul principiului non-contradicției și optând pentru introducerea contradicției miezul logicii, Lupasco ajunge la *unificarea non-fuzională* a logicii deductive cu logica intuitivă și, implicit, la articularea ontologică dintre *realismul clasic* – al cărui apogeu a fost teoria relativității spațio-temporale – și *realismul cuantic*, așa cum a fost el dezvăluit de către Max Planck și de succesorii săi. Dubla valență a *terțului inclus*, logică și ontologică, se lămurește grație noțiunii de „niveluri de Realitate” formulate de Basarab Nicolescu (2002): tensiunea contradictorie iscată la un singur și același nivel – e și non-e, *unda* și *corpusculul* – este proiectată într-o relație dinamică de incluziune, *cuanta*, manifestă la un *alt nivel de Realitate*, în *starea T*, „nici actuală, nici potențială” (Lupasco, 1987: 10).

În aceeași manieră, dar la o altă scară, infinitul mare și infinitul mic – care participă la niveluri diferite de Realitate, supuse unor legi mutual-contradic-

torii – converg într-o *stare T* care animă o altă lume: *psihicul*. Oponându-se entropiei, această *lume terță* e tărâmul celei de-a *treia materie*, o „materie-sursă” după Stéphane Lupasco, „un soi de creuzet cuantic” în care se produce nu sinteza celorlalte două materii, „mais plutôt leur lutte, leur conflit inhibiteur” (Lupasco, 1960: 56). Multiplă și insondabilă, lumea interioară alcătuită din această materie este dovada peremptorie a *complexității de-a pururi deschise* a întregului univers.

Pornind atât de la concepția lui Stéphane Lupasco, cât și de la principiul de incertitudine al lui Heisenberg și conceptul de *niveluri de Realitate* al lui Basarab Nicolescu, Vintilă Horia angajează personajul său într-un fabulos proces de cunoaștere-conștientizare a acestei complexități, proces ce conduce la o *nouă metafizică*, „în ciuda evidenței a ceea ce apărea ca definitiv instalat în cea mai firavă dintre dogmele elaborate vreodată de oameni” (Horia, 1993: 79). Clădită pe *niveluri diferite de Realitate, terț inclus* și *antideterminism cuantic*, noua metafizică reprezintă pentru Vintilă Horia garantul unei *conștiințe a conștiinței*, veritabila pavăză contra entropiei.

Căutător al *relianței* dintre natura obiectivă și natura subiectivă, personajul său este prin excelență un *om al terțului*, adică o conștiință pătrunsă de comunitatea antagonistă Subiect-Obiect, de echilibrul lor dinamic actualizare-potențializare sub zodia căruia se află dintotdeauna, în pofida revoltelor trufașe ale rațiunii. Toma se dovedește astfel mai mult decât un personaj de roman: el încarnează urgența schimbării radicale a viziunii noastre despre Realitate/Lume. Odată încheiată transcrierea manuscrisului, protagonistul romanului îl continuă pe Ștefan Diaconu – numele bătrânului defunct, aflat de la un cioban în trecere –, „adăugându-și propria viață celeilalte”: „Toate acestea se contopeau cu restul manuscrisului, căci ceea ce povestea avea de a face nu cu o viață oarecare într-un timp anume, ci cu o viață omenească opusă vremii sale” (*ibidem*: 109). Astfel, misiunea pe care Toma Singuran și-a asumat-o converge cu aceea a lui Boețiu: amândoi fac operă de *trans-misiune*, cu atât mai mult cu cât cunoașterea este o *continuitate în inteligență*, în pofida timpurilor presărate de *corsi e ricorsi*. Personajul lui Homer și protagonistul lui Joyce sunt, la urma urmei, reprezentanții „aceleiași culturi, la nivele antagonice”: „aerul pur al unui început” și,

respectiv, acela „al unui timp decăzut” (*ibidem*: 100-101). Primul este eroul teocrației, celălalt este eroul democrației (Horia, 1976: 320).

Autotranscendență sau clonă?

Dar cum va fi omul viitorului? Chiar dacă se vede limpede că mesajul lui Boețiu privitor la concilierea dinamic-contradictorie dintre platonism și aristotelism – reiterat în veacul trecut de către succedaneul lui romanesc Toma Singuran ca imperativ al acordului „între viața atomului și cea a individului” – continuă să se perpetueze, Vintilă Horia formula încă din anii 1960 un gând optimist; pentru el, omul viitorului este acela „în care ceea ce a fost întâlnește pe cel ce va fi într-un spațiu-timp ne-euclidian” (Horia, 2016: 236).¹

Dar dacă omul viitorului va fi mai degrabă doar clona neumană a celui de azi, un om de teapa celor imaginați de către Huellebecq în *Posibilitatea unei insule*, Daniel 24 și Daniel 25? Sau diferența nu există și, atunci, optimismul nu-i decât o mască a *resemnării revoltate*?

Referințe bibliografice

- Vintilă Horia, 2016: *Jurnalul unui țăran de la Dunăre* (1966), Traducere de Doina Jela, București, Editura Vremea.
- Vintilă Horia, 1993: *Salvarea de ostrogoți (Prigoniți-l pe Boețiu), (j)Perseguit a Boecio!*, Madrid, Editorial Dyrsa), În românește de Ileana Cantuniari, Craiova, Editura Europa (reeditat în 2016, București, Editura Vremea).
- Vintila Horia, 1976: *Introducción a la literatura del siglo XX (Ensayo de epistemología literaria)*, Madrid, Gredos.
- Stéphane Lupasco, 1987: *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie* (1951), Monaco, Editions du Rocher.
- Stéphane Lupasco, 1960: *Les Trois Matières*, Paris, Julliard.
- Edgar Morin, 1999: *Relier les connaissances. Le défi du XXIe siècle*, Paris, Editions du Seuil.
- Basarab Nicolescu, 2002: *Noi, particula și lumea* (1985, 2002), Traducere din limba franceză de Vasile Sporici, Iași, Editura Polirom.

Notă:

1. În original: „celui dans lequel ce qui fut rencontre celui qui sera dans un espace-temps non-euclidien” (*Journal d'un paysan du Danube*, Paris, Editions La Table Ronde, 1966, p. 254).

CĂLUGĂRII BASARABENI

Dan CIACHIR

În urmă cu aproape o sută de ani s-a tradus și tipărit în Franța o carte de duhovnicie ortodoxă cu autor anonim, *Pelerinul rus*, care a avut un mare rol în Occident în epoca interbelică, atunci când a ajuns și în unele cercuri intelectuale din țara noastră. În acest volum, consacrat Rugăciunii lui Iisus, un negustor din Moghilev, care „trăise doi ani în Basarabia, într-o mănăstire” și se pregătea să părăsească lumea și să se închinovieze, „lăuda mănăstirile de acolo, tipicul, rânduiala și viața aspră a multor călugări îmbunătățiți. Mai mult, mă asigura că mănăstirile din Basarabia, în comparație cu cele rusești, se deosebesc precum cerul de pământ. Mă îndemnă să plec și eu în Basarabia”.

Aceste mănăstiri aveau să dispară aproape în totalitate – mai rămăsese numai una din douăzeci – în timpul ocârmuirii sovietice, care a ocupat pământul dintre Prut și Nistru în vara anului 1940 în urma unui ultimatum. În 1941, armatele române au eliberat Basarabia, au restabilit viața bisericească chiar și în Transnistria, însă trei ani mai târziu comunismul muscălesc s-a înscăunat aici pentru aproape o jumătate de secol. Numeroși basarabeni s-au refugiat peste Prut atât în 1940, cât și în 1944, aceștia din urmă fiind vânați de ocupantul sovietic pentru a fi readuși în Basarabia, ajungând însă – dacă rămâneau în viață – în lagărele de muncă siberiene.

Așa se face că în vara anului 1940 au sosit la Mănăstirea Căldărușani aproape o sută de călugări basarabeni, provenind îndeosebi din marile mănăstiri Noul Neamț și Curchi. Aleseseră Căldărușanii, tot așa cum alți călugări basarabeni s-au dus la Cernica, întrucât lacurile de lângă cele două chinovii le aminteau de locurile pe care fuseseră constrânși să le părăsească în grabă și pe neașteptate.

Călugării basarabeni sosiți la Căldărușani în 1940 nu au venit cu mâinile goale, ci cu câteva zeci de care trase de boi aducând icoane, odoare, odăjdii, vase de slujbă, veșminte... Între acestea – o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, copie de pe la 1860 a celei de la Noul Neamț, care a fost ascunsă inițial într-o sobă, apoi a fost zidită, pentru ca, în anii '60 ai secolului trecut, să fie expusă în muzeul mănăstirii – unde se găsesc și astăzi numeroase icoane și obiecte de cult aduse din Basarabia –, iar, un deceniu mai târziu, să fie așezată în biserică.

Dat fiind numărul lor mare, o jumătate dintre monahii basarabeni veniți la Căldărușani s-au mutat la Schitul Sitaru din apropiere, care era părăsit pe atunci, alți câțiva s-au îndreptat spre alte mănăstiri din țară, cei rămași în ctitoria lui Matei Basarab înființând un orfelinat pentru 20 de copii în incintă. Au ajutat, deopotrivă cu ceilalți viețuitori, la înlăturarea urmelor incendiului abătut asupra mănăstirii în 1945. În 1988 mai trăiau la Căldărușani doi sau trei dintre călugării basarabeni refugiați cu aproape o jumătate de veac în urmă. Eram de față la o călugărire și nu uit câțiva monahi plângând în biserică luminată numai de făclii, pe când se cânta *Brațele părintești*. Își amintiseră de propria lor intrare în monahism.

Călugării basarabeni au dat Mănăstirii Căldărușani și un stareț între anii 1975 și 1978: pe Arhimandritul Maxim Mereanu, fost în tinerețea sa un an sau doi la Muntele Athos. Tot un stareț provenit dintre călugării basarabeni refugiați a avut și Mănăstirea Cernica în anii '50 ai secolului trecut în persoana lui Atanasie Gladcovschi, licențiat al Facultății de Teologie din Chișinău, colaborator al revistelor teologice bucureștene, autor al unui studiu despre Sfântul Cuvios Paisie de la

Neamț. Starețul Atanasie Gladcovschi a avut un rol important cu prilejul primelor canonizări de sfinți români.

În 1985, când am stat de mai multe ori la Mănăstirea Sinaia, unde mai trăia un călugăr care îl ținuse pe genunchi pe Regele-copil Mihai I, starețul Lavrentie mi-a vorbit despre cei patru călugări basarabeni închinoviați acolo. Mi-i amintesc pe părintele Melchisedec, un octogenar melancolic și blând purtând ochelari fumurii cu lentile groase, și pe părintele arhimandrit Neofit Nica, licențiat în Teologie la Chișinău, frate după trup cu Arhiepiscopul Antim Nica al Dunării de Jos (fost pentru câteva luni, la numai 36 de ani, în 1944, Episcop al Eparhiei Cetatea Albă-Ismail), căruia în Sinod i se spunea „Lordul”, autorul unui studiu de referință despre *Rugăciunea lui Iisus* publicat în 1939. La Galați, unde își avea reședința, Arhiepiscopul Antim avea în preajmă câțiva călugări basarabeni. Între ei, Arhimandritul mitrofor Teofil Pandle, licențiat al Academiei Comerciale, vestit în întreaga țară pentru abilitatea cu care reușea să procure pentru mănăstiri, de la Combinatul Siderurgic din Galați, tablă de acoperit bisericile. Era egumenul unui metoc cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil așezat în apropierea Dunării și fusese în tinerețe diaconul Mitropolitului Gurie Grosu după descăunarea acestuia în urma afrontului adus Regelui Carol al II-lea, împiedicându-l să intre, în 1936, prin Ușile Împărătești, în altarul Catedralei Soborul din Chișinău, spunându-i: „Măria Ta! Asta s-o faci când vei veni cu coroana pe cap și cu soția legiuită...”.

De la Mănăstirea Bistrița de lângă Piatra Neamț, unde pe atunci – la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut – era închinoviat și părintele Iustin Pârnu, mi-l amintesc pe părintele Isihie, aproape nonagenar, cu părul alb ca platina și ochi de un albastru cald și dens, care apucase fotografia țărului Nicolae al II-lea atârnată pe peretele clasei din școala în care învăța. Avea închinoviat tot la Bistrița un frate după trup mai tânăr cu câțiva ani.

Am avut prilejul, în 1982, să-l cunosc pe părintele Mina Dobzeu, călugăr basarabean care a făcut de patru ori închisoare politică și care – așa cum se

știe – l-a încreștinat pe Steinhardt într-o celulă de la Jilava. Pe atunci, starețul Mina al Mănăstirii Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Huși avea 60 de ani. În discuția atât de instructivă purtată câteva ore am descoperit un teolog iscusit. Pe părintele Sofian Boghiu, tot basarabean, duhovnic și pictor bisericesc de mare și meritată notorietate, l-am întâlnit o dată la Cernica, iar a doua oară la Mănăstirea Dealu, unde, împreună cu câțiva ucenici, repicta o parte a lăcașului. Era un om de mare blândețe. Stărețise la Mănăstirea Antim în vremurile Terorii (1950-1955), iar în 1958 fusese arestat, implicat și condamnat în procesul „Rugului Aprins”. A pictat biserici pravoslavnice din Orientul Apropiat și a lăsat o lucrare importantă, *Chipul Mântuitorului în iconografie*.

În septembrie 1982, când am stat mai bine de o săptămână la Mănăstirea Dintr-un Lemn, am avut șansa să-l cunosc pe Arhimandritul Paulin Lecca, închinoviat pe atunci la Arnota. Era autorul unei cărți cu totul remarcabile, *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, sortită să rămână în manuscris dacă nu s-ar fi prăbușit fostul regim. Tot atunci, în anii '90 ai secolului trecut, părintele Paulin Lecca a publicat un roman autobiografic de mare frumusețe și expresivitate, *De la moarte la viață*, consacrat monahismului ca mod de existență. Scriind despre această carte, am numit-o „un bildungsroman monahal”. Între traduceri sale se prenumără și *Pelerinul rus*, din care am citat la începutul acestei evocări. Părintele Paulin Lecca se refugiasse peste Prut la vârsta de 26 de ani, după ce urmasse la Chișinău Seminarul Teologic și Facultatea de Teologie, intrând în același an 1940 ca frate la Mănăstirea Frăsinei. În 1941, după eliberarea Basarabiei de către trupele române, a plecat misionar în Transnistria și la Odessa. În 1944 a fost condamnat la moarte, fără ca sentința să fie executată, pentru refuzul de a satisface stagiul militar. În anii '70, pe când era exarh, predica adesea în Catedrala Patriarhală, unde, așa cum îmi povestea un prieten stareț – pe atunci student teolog –, i se întâmpla ca lacrimile să-i curgă pe obraji în timp ce rostea cuvântul de învățătură.

HUMBOLDTIANA (VI)

UNIVERSITATE ȘI ACADEMIE

Wilhelm von HUMBOLDT

Wilhelm von Humboldt nu este doar cel care a formulat marile principii ale teoriei moderne în problemele limbajului, ci și pe cele ale învățământului modern în Germania. Universitatea fondată de el la Berlin s-a impus ca model și prototip și pentru culturi naționale din Europa și America, ulterior și în Japonia și în alte țări din Asia.

Dintre principiile afirmate de Humboldt, formulez în mod sintetic pe următoarele șapte:

1. Obiectivul principal al educației publice nu este pregătirea funcționarilor statului, a avocaților, militarilor, oamenilor de afaceri etc., ci forjarea personalității omului, ca cetățean și persoană umană liberă.
2. Pentru realizarea acestui unic obiectiv, la baza educației trebuie să fie puse principiile umanismului clasic, incluzând studiul obligatoriu al limbilor și literaturilor greacă și latină.
3. Statul are toate obligațiile în raport cu școala (finanțare, selectarea pe bază de merit a profesorilor), dar nici un drept de intruziune în politicile școlare și în desfășurarea procesului educațional, la toate nivelurile.
4. Învățământul universitar trebuie clar separat de cel gimnazial și de cel liceal.
5. Specializarea este o chestie de opțiune personală și se decide mai târziu, la vârsta maturității, în cunoștință de cauză.
6. Educația nu trebuie orientată nici spre profesor, nici spre elev, ci exclusiv către cunoaștere și către formarea personalității.
7. Universitatea este spațiul privilegiat al națiunii, în care cercetarea și predarea sunt complementare, cu primatul primeia (principiul „Forschung und Lehre“).

Textul pe care îl prezint astăzi în traducere românească a fost redactat de Wilhelm von Humboldt în anul 1810, în contextul în care, timp de aproximativ doi ani (1809-1810), a îndeplinit funcția de șef al departamentului pentru culte și învățământ din cadrul ministerului de interne al Prusiei, într-un guvern reformist condus de Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein. Esența gândirii sale privitoare la politica educațională a unui stat o formulează Humboldt într-o scrisoare către regele Prusiei Friedrich Wilhelm al III-lea: „Există în mod incontestabil anumite tipuri de cunoștințe care trebuie să fie de natură generală și, mai ales, o anumită cultivare a minții și a caracterului de care nimeni nu-și poate permite să se lipsească. Evident, oamenii nu pot fi buni meșteșugari, negustori, soldați sau oameni de afaceri decât dacă, indiferent de ocupația lor, sunt ființe umane și cetățeni buni, cinstiți și – în funcție de condiția lor – bine informați. Dacă această bază este pusă prin școlarizare, competențele profesionale sunt ușor de dobândit mai târziu, iar o persoană este întotdeauna liberă să treacă de la o ocupație la alta, așa cum se întâmplă atât de des în viață”.

Aplicate mai mult sau mai puțin consecvent, aceste principii au stat la baza educației publice din Germania, care a jucat un rol important, poate decisiv, în saltul cultural, social și politic al acestei țări pe parcursul întregului secol al XIX-lea, cu reverberații în întreaga lume civilizată. România nu a dus lipsă de personalități luminate care au contribuit decisiv la racordarea învățământului public românesc la curentul european dominant, profund marcat de gândirea humboldtiană. Între aceștia trebuie să ne reamintim de Spiru Haret (1851-1912) și Constantin I. Angelescu (1869-1948), miniștri “ai instrucțiunii publice” între 1897-1899, 1901-1904, 1907-1910 și, respectiv, 1922-1928, 1933-1937. Aceste baze solide ale învățământului românesc tradițional sunt astăzi pe cale de a fi ruinate complet. (E.M.)

1. Despre organizarea internă și externă a instituțiilor științifice superioare din Berlin

Conceptul de instituții științifice superioare, înțelese ca niște culmi pe care se adună tot ceea ce se întâmplă în mod direct pentru cultura morală a națiunii, se bazează pe faptul că ele sunt destinate să prelucereze știința în sensul cel mai profund și mai larg al cuvântului și să o ofere spre a fi folosită ca

material pentru o educație spirituală și morală care este pregătită nu în mod deliberat, ci este prin ea însăși orientată către un anumit scop.

Obiectivul instituțiilor științifice superioare este de a face legătura între știința obiectivă și educația subiectivă pe plan intern, iar pe plan extern de a face legătura între școlarizarea încheiată și începerea studiilor sub propria îndrumare sau, mai degrabă, de a

face trecerea de la una la alta. Știința rămâne singurul punct de vedere principal. Căci, de îndată ce știința este pură, ea va fi înțeleasă corect de către sine însăși, ca un întreg, chiar dacă se ivesc unele divagații individuale.

Totuși, întrucât aceste instituții nu-și pot atinge scopul decât dacă fiecare dintre ele se opune, pe cât îi este cu putință, ideii pure de știință, solitudinea și libertatea sunt principiile care prevalează în cercurile lor. Deoarece activitatea spirituală în sânul umanității nu poate înflori decât prin cooperare, și anume nu doar pentru ca unul să completeze ceea ce îi lipsește celuilalt, ci și pentru ca activitatea reușită a unuia să îl inspire pe celălalt, așa încât puterea generală, originară, care în individ radiază doar separat sau în mod derivat, să devină vizibilă pentru toți, atunci organizarea internă a acestor instituții trebuie să producă și să mențină o cooperare neîntreruptă, care se reînnoiește mereu, dar neconstrânsă și neintenționată. În plus, o caracteristică a instituțiilor științifice superioare este faptul că acestea tratează întotdeauna știința ca pe o problemă care nu a fost încă în întregime rezolvată și, prin urmare, ele se mențin constant în sfera cercetării, pe când școala preuniversitară trebuie să se ocupe și să predea numai cunoștințe finalizate și unanim acceptate. Prin urmare, relația dintre profesor și discipol va fi foarte diferită de ceea ce a fost înainte. Profesorul nu se află la dispoziția discipolilor, ci amândoi, profesor și elev, se află la dispoziția științei. Activitatea profesorului depinde de prezența discipolilor și, fără ea, el nu ar fi la fel de fericit. Dacă aceștia nu s-ar aduna în jurul lui din proprie inițiativă, el i-ar căuta, pentru a se apropia de scopul său prin combinarea unei forțe de atracție puternice, dar, prin urmare, ușor unilaterale și deja mai puțin atrăgătoare, cu o forță mai slabă, poate chiar mai puțin părtinitoare, care ar depune eforturi, cu curaj, în toate direcțiile.

Prin urmare, ceea ce numim instituții științifice superioare, autonome față de orice altă formă în stat, nu reprezintă altceva decât viața spirituală a acelor oameni pe care desfătarea exterioară sau aspirația lăuntrică îi îndeamnă către știință și cercetare. Tot așa, unul ar săpa și ar culege pentru el însuși, un altul s-ar alătura altora de aceeași vârstă, iar un al treilea ar aduna un cerc de tineri în jurul său. Unei asemenea imagini trebuie să îi rămână fidel și statul, dacă dorește să consolideze într-o formă mai stabilă o

acțiune indeterminată în sine și, într-o anumită măsură, întâmplătoare. Pentru aceasta, el, statul, trebuie să aibă în vedere următoarele:

1. să mențină activitatea din universități în cea mai viguroasă și puternică vitalitate;

2. să nu lase ca această activitate să scadă, să păstreze pură și fermă separarea instituției superioare de școala obișnuită (nu doar de școala generală și teoretică, ci și, mai ales, de diversele școli cu orientare practică).

Statul trebuie să rămână mereu conștient de faptul că, în realitate, el nu se află și nici nu poate să se afle la originea acestor lucruri, că devine mai degrabă un obstacol de îndată ce intervine, că lucrul în sine ar merge infinit mai bine fără el și că, de fapt, lucrurile stau după cum urmează:

- că, deoarece într-o societate pozitivă trebuie să existe forme și mijloace exterioare pentru orice fel de activitate, este de datoria statului să pună la dispoziție asemenea mijloace și pentru prelucrarea științei;

- că nu doar modul în care își procură aceste forme și mijloace poate fi în detrimentul esenței lucrului, ci însăși împrejurarea că există astfel de forme și mijloace exterioare pentru ceva cu totul străin are întotdeauna în mod necesar un efect dăunător și face ca ceea ce este spiritual și înalt să se coboare la nivelul realității materiale și inferioare;

- că, prin urmare, statul trebuie doar să aibă din nou în vedere ființa lăuntrică, pentru a repara ceea ce el însuși, deși nu din vina sa, a stricat sau a împiedicat.

Chiar dacă aceasta nu este decât un alt punct de vedere asupra aceleiași proceduri, avantajul trebuie să se arate și în rezultat, deoarece statul, dacă privește problema din acest punct de vedere, va interveni întotdeauna mai modest, iar în activitatea practică din sânul statului chiar și un punct de vedere incorect din perspectivă teoretică, orice s-ar spune, nu rămâne niciodată nepedepsit, fiindcă nicio activitate a statului nu este pur mecanică.

Acestea fiind spuse, este ușor de observat că, în organizarea internă a instituțiilor științifice superioare, totul se bazează pe menținerea principiului de a considera știința ca fiind ceva care nu a fost încă integral descoperit și care nu va fi niciodată integral descoperit, și de a o căuta neîncetat ca atare. De îndată ce încetăm în fapt să mai căutăm știința sau ne

imaginăm că aceasta nu trebuie să fie creată pornind din adâncul spiritului, ci poate fi acumulată în chip extensiv, atunci totul este iremediabil și definitiv pierdut; pierdut pentru știință, care, dacă va continua așa mult timp, se va destrăma în așa fel încât va părăsi chiar și limbajul, ca pe o cochilie goală; și totul va fi pierdut și pentru stat. Pentru că numai știința care vine din interior și poate fi sădită în ființa interioară transformă și caracterul, iar statul, ca și întreaga umanitate, nu are a se preocupa mai mult de cunoaștere și vorbire, cât de caracter și acțiune.

Pentru a preveni pentru totdeauna această aberație, trebuie doar să menținem vie și activă o triplă preocupare a spiritului, și anume:

- mai întâi, a deduce totul dintr-un principiu original (prin care explicațiile naturale, de exemplu de la cele mecanice la cele dinamice, organice și, în cele din urmă, psihice, sunt extinse în înțelesul cel mai larg);

- în al doilea rând, a conforma totul potrivit unui ideal;

- și, în fine, a reuni într-o idee acel principiu original și acest ideal formativ.

De altfel, acest lucru nu poate fi încurajat, dar nimănui nu-i va trece prin cap că acest lucru ar trebui promovat mai întâi printre germani. Caracterul intelectual național al germanilor are de la sine această tendință și trebuie doar să veghem ca ea să nu fie reprimată, fie prin forță, fie printr-un antagonism care, desigur, poate fi și el găsit.

De vreme ce această unilateralitate trebuie să fie alungată din instituțiile științifice superioare, în mod firesc, vor fi mulți cei cărora acest efort le va fi străin și alții cărora le va repugna; în putere deplină și pură, strădania aceasta poate exista doar la puțini oameni; de altfel, ea nu se poate manifesta cu adevărat decât rareori și pe ici pe acolo, pentru a putea acționa pe o scară largă și o perioadă mai îndelungată; dar ceea ce trebuie să prevaleze întotdeauna este respectul față de ea la cei care o suspectează și reținerea la cei care vor să o distrugă. Filosofia și arta sunt domeniile în care aceste eforturi se exprimă cel mai mult și cel mai autonom. Dar nu numai că filosofia și arta degenerază ele însele cu ușurință, dar nici nu rămâne prea mult de sperat de la ele, dacă spiritul lor nu trece în celelalte ramuri ale cunoașterii și genuri ale cercetării decât într-un mod obedient sau doar logic ori formal-matematic.

Dacă însă, până la urmă, în instituțiile științifice

superioare principiul «a căuta știința ca atare» devine dominant, atunci nu mai avem nevoie să ne preocupăm de nimic altceva în mod particular. În acest caz, nu există lipsă nici de unitate, nici completitudine, una o caută pe cealaltă de la sine, iar amândouă interacționează în mod corect, ceea ce reprezintă secretul oricărei bune metode științifice. Așadar, pentru sinele lăuntric, orice cerere este satisfăcută.

Dar în ceea ce privește relația externă cu statul și activitatea acestuia în acest cadru, el, statul, trebuie să se preocupe doar de abundența (intensitatea și diversitatea) puterii spirituale, prin alegerea modului în care vor fi selectați bărbații care o vor reprezenta și de libertatea care să le asigure eficiența necesară. Libertatea nu este amenințată însă doar de stat, ci și de instituțiile științifice însele, care, după cum au și început să o facă, își asumă mai întâi un anumit spirit și apoi întâmpină cu plăcere emergența altuia. Statul trebuie de asemenea să prevină dezavantajele care ar putea proveni de aici.

Esențialul constă în selectarea bărbaților care vor fi angrenați în activitatea științifică. În cazul acestor bărbați, o corecție pentru a preveni o selecție defectuoasă poate fi indicată doar atunci când instituția privită ca întreg este împărțită în părțile sale individuale.

Potrivit acestei selecții, totul depinde cel mai mult de câteva legi simple de organizare care intervin mai profund decât de obicei și despre care, la rândul lor, nu se poate vorbi decât în privința părților individuale.

În cele din urmă, trebuie luate în considerare mijloacele auxiliare, remarcându-se în privința lor doar la modul general că acumularea de obiecte de colecție moarte nu trebuie considerată lucrul principal, ci că mai degrabă nu trebuie să uităm că aceste obiecte contribuie, chiar cu ușurință, la opacizarea și deprimarea spiritului; de aceea, cele mai bogate academii și universități nu au fost niciodată acelea în care științele s-au bucurat de cel mai profund și mai spiritual tratament. Dar, ceea ce se poate spune despre instituțiile științifice superioare în ansamblul lor, în raport cu activitățile statului, se referă la relația lor, ca instituții superioare, cu școlile și, ca instituții științifice, cu viața practică.

Statul nu trebuie să-și trateze universitățile ca pe niște gimnazii sau niște școli speciale și nici să se folosească de academia sa ca de un fel de reprezentanță tehnică sau științifică. Statul în ansam-

blul său (căci acele excepții individuale care trebuie acceptate cu privire la universități constituie o problemă care va fi discutată mai jos) nu trebuie să pretindă de la universități nimic care să aibă legătură directă cu el, ci să nutrească convingerea interioară că, dacă ele își vor atinge scopul final, vor îndeplini și scopurile sale, și anume dintr-un punct de vedere mult mai înalt, dintr-un punct de vedere din care se poate sintetiza mult mai mult și din care se pot aplica forțe și pârgii cu totul diferite decât cele pe care el, statul, este în stare să le pună în mișcare.

Pe de altă parte, ține mai ales de datoria statului să își organizeze școlile în așa fel încât acestea să funcționeze corect sub autoritatea instituțiilor științifice superioare. Acest lucru se bazează în primul rând pe o înțelegere corectă a relației dintre școli și universități și pe convingerea din ce în ce mai fructuoasă, că școlile nu sunt chemate să anticipeze învățământul universitar, nici universitățile nu sunt o simplă completare, întâmplător asemănătoare cu școala, doar un fel de clasă școlară superioară, ci că trecerea de la școală la universitate este o etapă în viața tinerilor, pentru care școala, dacă reușește, îl pregătește pe elev atât de curat, încât acesta poate fi lăsat, din punct de vedere fizic, moral și intelectual să își asume libertatea și o activitate proprie; astfel, eliberat de constrângere, nu va trece la lenevie sau la viața practică inferioară, ci va purta în sine dorința de a se ridica la știință, care până atunci îi fusese arătată, ca să zicem așa, doar de departe.

Calea pe care se ajunge acolo este ușoară și sigură. Universitatea trebuie doar să depună eforturi pentru dezvoltarea armonioasă a tuturor abilităților la ucenicii săi. Să nu se exerseze puterea discipolilor decât într-un număr cât mai mic de obiecte, pe cât este cu putință pe toate laturile, și să se răsădească în mintea lor toate cunoștințele doar în așa fel încât înțelegerea, cunoașterea și creația spirituală să nu fie stimulate de împrejurări exterioare, ci de precizia, armonia și frumusețea lăuntrică a fiecăruia dintre ei. În acest scop și pentru antrenarea preliminară a minții în știința pură, matematica trebuie să fie folosită înainte de orice, și anume încă de la primele exerciții ale facultății de a gândi.

O minte pregătită în acest fel se apucă de știință de la sine, deoarece aceeași sânguință și același talent, dacă nu sunt pregătite în acest mod, fie că se vor îngropa imediat în activitatea practică înainte de

a-și fi terminat educația, devenind astfel nefolositoare chiar și pentru activitatea practică, fie că, în absența aspirației științifice superioare, se vor risipi în cunoștințe individuale.

2. Despre fundamentarea diviziunii instituțiilor științifice superioare și despre diferitele lor tipuri

De obicei, prin instituții științifice superioare înțelegem universitățile și academiile de științe și de arte.

Nu este greu de a deriva numele acestor institute create accidental ca și cum ar fi izvorât dintr-o idee. Dar, pe de o parte, în astfel de derivări, foarte populare de la Kant încoace, rămâne întotdeauna ceva distorsionat și, pe de altă parte, demersul în sine este inutil.

Foarte importantă, pe de altă parte, este întrebarea dacă merită cu adevărat efortul de a înființa sau de a menține o academie alături de o universitate, și care este sfera de activitate care trebuie să fie atribuită fiecăreia în parte și amândurora în comun, pentru a le face pe fiecare în stare să funcționeze într-un mod care nu este posibil decât pentru ea.

Dacă declarăm că universitatea este destinată doar predării și diseminării științei, în timp ce academia este destinată expansiunii științei, este evident că prima este nedreptățită. Științele au fost cu siguranță adâncite la fel de mult – iar în Germania încă și mai mult de către profesorii universitari decât de către academicieni –, iar acești oameni au ajuns la aceste progrese în disciplinele lor tocmai datorită posturilor lor de profesori. Căci expunerea orală liberă în fața unor auditori, printre care se află întotdeauna un număr semnificativ de minți care gândesc cu capul lor, îi stimulează cu siguranță pe cei obișnuiți cu acest tip de studiu la fel de mult ca și îndeletnicirile solitare ale vieții de scriitor sau asocierea lejeră a unei întovășiri academice.

Parcursul științei este, în mod evident, mai rapid și mai viu într-o universitate, unde el se desfășoară în mod constant într-o mulțime de minți viguroase, vioaie și tinere. În general, știința ca știință nu poate fi prezentată cu adevărat fără ca să fie reinterpretată de fiecare dată în mod autonom; și ar fi de neînțeles dacă, în acest proces, nu am da peste unele descoperiri, chiar destul de des. În plus, învățământul universitar nu este o activitate atât de laborioasă încât să fie privită mai degrabă ca o întrerupere a răgazului de a

se dedica studiului și nu ca un mijloc de a contribui la realizarea acestuia. De asemenea, în orice mare universitate, există întotdeauna oameni care, citind puțin sau deloc, studiază și cercetează doar pentru ei înșiși, în mod solitar. Reunirea asociativă, care nu există neapărat în mod regulat în rândul profesorilor universitari ca atare, nu ar trebui să fie un motiv suficient pentru înființarea unor astfel de institute costisitoare. Căci, pe de o parte, această asociere este îndeajuns de flexibilă pentru academiile însele, iar, pe de altă parte, ea este folosită doar în acele științe observaționale și experimentale în care este utilă comunicarea rapidă a faptelor individuale. În fine, în acest domeniu, asociații private se formează fără dificultate și întotdeauna fără implicarea statului.

Dacă examinăm problema mai îndeaproape, observăm că academiile au înflorit în primul rând în străinătate, unde beneficiile universităților germane lipsesc încă și sunt cu greu recunoscute. În Germania în schimb, academiile au înflorit mai ales în locuri unde nu existau universități și în vremuri în care acestea erau lipsite încă de un spirit mai liberal și mai diversificat. În timpurile mai recente, niciuna dintre academii nu s-a remarcat în mod deosebit și nu au jucat nici un rol sau doar unul foarte redus în înflorirea actuală a științei și artei germane.

Prin urmare, pentru a menține ambele instituții în activitate, este necesar să le conectăm una cu cealaltă în așa fel încât, chiar dacă activitatea lor va rămâne separată, membrii individuali să nu aparțină întotdeauna exclusiv uneia sau alteia. Prin această conexiune, existența separată a celor două instituții poate fi utilizată într-un mod nou și eficient.

Această utilitate se va baza atunci mult mai puțin pe specificitatea activității celor două instituții în parte (căci, de fapt, fără a înființa o academie proprie, profesorii universitari pot realiza perfect obiectivele scontate ale unei academii, mai ales că, ceea ce este de asemenea diferit față de o academie propriu-zisă, aceștia din urmă pot să-și formeze o societate savantă proprie, cum au făcut-o la Göttingen), cât pe specificitatea formei lor și a relației lor cu statul.

Universitatea se află de fapt întotdeauna mai strâns legată de viața practică și de nevoile statului, deoarece este întotdeauna angajată în activități practice în numele acestuia, în îndrumarea tineretului; academia, în schimb, nu are de a face decât exclusiv cu știința în sine. Cadrele didactice din universitate

se află între ele doar într-un contact general în ceea ce privește aspectele privitoare la ordinea externă și internă a disciplinei; ei se informează însă reciproc cu privire la preocupările lor reale doar în măsura în care propria lor înclinație îi determină să o facă; în rest, fiecare merge pe propriul său drum. Academia este, dimpotrivă, o asociație destinată explicit sarcinii de a supune munca fiecăruia judecății tuturor.

În acest fel, ideea unei academii ca fiind cea mai înaltă și ultima instanță liberă a științei, precum și corporația cu cea mai mare independență față de stat trebuie menținută; trebuie de asemenea pusă la încercare și ipoteza dacă nu cumva o astfel de corporație va dovedi, printr-o activitate prea slabă sau unilaterală, că ceea ce este corect nu se realizează întotdeauna cel mai ușor în cele mai favorabile condiții externe. Afirm că trebuie să ne asumăm acest risc pentru că această idee este frumoasă și binefăcătoare în sine și poate exista întotdeauna un moment în care ea să se îplinească într-un mod demn.

În acest proces, se dezvoltă acum între universitate și academie o competiție și un antagonism, precum și o asemenea interacțiune încât, dacă ar trebui să ne facem griji cu privire la un eventual exces și la o lipsă de activitate în sânul lor, ele se vor echilibra de la sine una pe alta.

În cele din urmă, acest antagonism se referă la alegerea membrilor celor două corporații. La urma urmei, orice academician ar trebuie să aibă dreptul de a ține prelegeri fără a mai fi abilitat și fără a deveni prin aceasta membru al universității. Mai mulți învățați trebuie să fie, cu siguranță, deopotrivă profesori universitari și academicieni, dar ambele instituții trebuie să dețină și alte persoane, care să aparțină doar fiecăreia în parte.

Numirea cadrelor didactice universitare trebuie să rămână apanajul exclusiv al statului și, cu siguranță, nu este un bun aranjament să permitem facultăților să aibă mai multă influență în această materie decât o va face un consiliu de onoare sensibil și rezonabil. Căci în universitate antagonismul și fricțiunile sunt salutare și necesare, iar ciocnirile care apar între profesori prin însăși activitatea lor pot, de asemenea, să le schimbe involuntar punctul de vedere. De asemenea, natura universităților este prea strâns legată de interesul nemijlocit al statului. Cu toate acestea, alegerea membrilor academiei trebuie să fie lăsată pe seama acesteia și trebuie să fie legată doar de confirmarea regelui, care nu se acordă

cu ușurință. Pentru că academia este o societate în care principiul unității este de departe mai important, iar scopul său pur științific este mai puțin apropiat de stat ca stat.

Or, de aici ia naștere acum corectivul menționat mai sus la alegerile pentru instituțiile academice superioare. Pentru că, din moment ce statul și academia iau parte în mod aproximativ egal, spiritul în care ambele acționează va deveni în curând evident, iar opinia publică însăși le va judeca pe amândouă în mod imparțial, pe loc, în cazul în care se vor abate de la linia corectă. Dar, din moment ce ambele nu vor lipsi cu ușurință în același timp, sau cel puțin nu în același mod, nu toate alegerile vor fi amenințate în același timp, iar instituția în ansamblu va fi la adăpost de unilateralitate.

Diversitatea forțelor care acționează trebuie să fie mult mai mare, deoarece, pe lângă cele două clase, cea a celor numiți de stat și cea a celor aleși de academie, mai există și conferențiarilor privați, care, cel puțin la început, sunt remarcați și susținuți doar prin aplauzele auditorilor lor. Pe lângă lucrările sale academice, academia poate promova deopotrivă o activitate cu totul specială, prin observațiile și experimentele pe care le realizează într-o serie sistematică. Dintre aceste observații și experimente, unele trebuie să fie lăsate la latitudinea academiei, dar altele trebuie să-i fie impuse, iar asupra celor impuse universitatea va trebui, la rândul ei, să-și exercite influența, astfel încât să apară o nouă interacțiune.

Pe lângă academie și universitate, printre instituțiile științifice superioare se numără și instituțiile inactive.

Acestea trebuie să fie separate de academie și de universitate, sub supravegherea nemijlocită a statului. Dar amândouă, atât academie, cât și universitatea, trebuie să aibă nu numai posibilitatea de a le utiliza, ci și, cu anumite modificări, de a le controla.

Cu toate acestea, academia și universitatea pot să își exercite influența asupra respectivelor institute doar în așa fel încât să nu-și prezinte memoriile și sugestiile de îmbunătățire în mod direct, ci prin intermediul statului.

Academia are de câștigat de pe urma universității prin faptul că de acum se poate folosi și de institute cum ar fi expozițiile de anatomie și de zootomie, care nu aveau altfel nicio legătură cu vreo academie, deoarece erau privite din punctul de vedere limitat al medicinei și nu din perspectiva mai largă a științelor

naturale.

Academia, universitatea și institutele auxiliare sunt, prin urmare, trei părți la fel de independente și integrante ale instituției ca ansamblu.

Toate trei se află sub conducerea și supravegherea statului, doar că ultimele două, universitățile și institutele auxiliare în mai mare măsură, iar cea dintâi, academia, mai puțin.

Academia și universitatea sunt amândouă la fel de autonome; ele sunt corelate doar în măsura în care au membri comuni, în care universitatea permite în mod legitim academicienilor să țină prelegeri, iar academia organizează acele serii de observații și experimente pe care le propune universitatea.

Instituțiile auxiliare le folosesc și le supraveghează amândouă, dar universitatea, atunci când este vorba de exercitarea controlului, o face doar indirect, prin intermediul statului.

[Titlul original: *Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin* (1810), în *Gesammelte Schriften*, X, p. 251-260, apud Wilhelm von Humboldt, *Das große Lesebuch*. Herausgegeben von Jürgen Trabant, Fische Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2010, p. 358-369.]

Versiune românească
și prezentare de EUGEN MUNTEANU

Statuia lui Humboldt din fața intrării principale
a Universității din Berlin

JURNAL SPIRITUAL (PE SĂRITE) – 1999: ÎNCĂ UN AN APARTE (XLII)

Magda CÂRNECI

28 noiembrie, Paris

În metroul parizian, trecând pe lângă o bandă de instrumentiști africani, care loveau cu sete în câteva tobițe și instrumente de lemn foarte muzicale, am fost impresionată de vitalitatea formidabilă și în același timp blândă, catifelată, firească și armonioasă, care izbucnea de sub mâinile lor. Am plecat mai departe pe un alt culoar al metroului, dar muzica lor mă urmărea, deși mai difuz, mai îndepărtat. La un moment dat m-am oprit pe loc ca să mai ascult puțin din frumoasa vitalitate sonoră. Am început să mă observ, să fac „self-remembering”. Și la un moment dat, am început să resimt vibrațiile muzicale pe tot corpul meu, ca și cum el ar fi fost un instrument muzical sau de măsurat vibrații. Corpul meu devenise foarte sensibil la undele sonore primite și le înregistra diferit pe părțile sale diferite. Ceea ce e mai ciudat, e că am observat apoi un fel de vibrație ritmică ieșind și intrând pulsatoriu din și în corpul meu, ca un fel de proiecție în afară a unui puls intern. Vibrațiile astea nu aveau legătură cu ritmul muzicii de dinainte, care era diferit. Pur și simplu simțeam în jurul corpului meu un fel de peliculă invizibilă de vibrații care pulsa ritmic și regulat dinspre și înspre piele. Aceasta mi-a confirmat observația din ultimele zile că am devenit mai sensibilă la impresii și că le simt ca vibrații fie pe corp, fie în plexul solar/cardiac din piept.

De altfel, mi se întâmplă mai des acum să am scurte momente în timpul zilei în care „percep” mai profund semnificația simbolică, dimensiunea profund spirituală, deși inaparentă, a unui pasaj dintr-o carte, a unei imagini pictate, a unor cuvinte auzite, sau a unor chipuri umane dintr-o situație dată. Înainte, aveam o înțelegere învățată, adică strict mentală, rațională și cam mecanică a simbo-

lurilor, motiv pentru care am și uitat multe din informația acumulată cândva. Acum, ea revine brusc și scurt, în rafale emoționale, legate de cuvinte, imagini, situații, descrise mai sus. E un fel de înțelegere spontană – dar o înțelegere mai adâncă, căci emoțională, pe care o simt cu toată ființa. Și, de fapt, ceea ce e în plus e sensul ei pentru mine, pentru psihicul individual, pentru posibila lui evoluție spre un adevărat suflet. Foarte multe din cele ce ne înconjoară există ca să ne vorbească, să ne trezească, numai noi suntem opaci și adormiți. Dar momentele de scurtă trezire sunt miraculoase.

4 decembrie

Miercuri, 1 decembrie, de ziua României, am participat la EHESS la cursul lui Eric Michaud despre „omul nou”, în care acesta a făcut o arheologie fascinantă a puterii impregnatoare a imaginii asupra psihicului uman. După curs, am luat-o spre librăria de cărți spirituale și religioase La Procure de la Saint-Sulpice. Eram plină de ideile de la curs, care între altele atinseseră și chestiunea concepției virginale, în care o imagine intră în suflet înainte de actul concepției sexuale propriu-zise și transformă radical ceea ce se va naște. Michaud dăduse exemple din literatura antică, diverse texte și povestiri. Îl întrebam dacă și stigmatele anumitor sfinți creștini țin tot de această putere transformatoare a imaginii și el fusese de acord. Ca bun istoric de artă, Michaud nu s-a lansat în nici o speculație alta decât strict despre imagini ca imagini. Și cred că nici nu are organ pentru metafizic, cred că intelectualii francezi și-l reprimă cu bună știință.

În librărie am întrebat dacă au un album cu imagini despre Sfânta Fecioară, amintindu-mi de curs și de un vis de acum câteva zile. Librarul a

căutat și a găsit doar un album despre Imaculata Concepție, intitulat „Tout sur l’Immaculée Conception”. Exact despre subiectul cursului. Privind albumul, am intrat în vibrație, într-un frison de bucurie adâncă. Despre asta era vorba! Numai despre asta în chinurile evoluției sufletului! Fazele momentului Imaculatei Concepții, descrise prin imagini și cuvinte în album, reprezintă fazele nașterii sufletului – a adevăratului suflet – în fiecare dintre noi. Fiecare din noi e vizat să fie Sfânta Fecioară! Tot misterul creștin se ascunsese acolo, în Buna Vestire și Imaculata Concepție. Și tot rolul Mariei, ca și rolul nostru, al fiecăruia. Să așteptăm, să ne pregătim, să fim chemați, să acceptăm, să primim, să creștem prin suferință, să dăm naștere unui suflet nou. Apoi să devenim precum Cristos...

Albumul era tare frumos, dar scump. După ce m-am umplut de imaginile lui, am plecat. Am fost apoi la Ambasadă, la Ziua Națională a României. Târziu, pe la ora 23,30, am luat metroul spre casă. Și în stația de metrou, așteptând, m-a copleșit deodată o bucurie adâncă și liniștită. Bucuria de a fi prezentă la *propriul meu suflet*. Bucuria de a-mi simți sufletul. De a ști dintr-odată că da, El, Sufletul, există în mine. Există ca ceva de o consistență aparte, ușor diferită de rest și evanescentă, în interiorul sufletului meu terestru, care-mi animă trupul. Era acolo, dureros de bucuros, înăuntrul pieptului meu.

Iar ieri dimineață, spre prânz, mă pregăteam să plec de acasă și m-am gândit să iau cu mine un număr din „Fellowship Forum” ca să-l citesc în metrou. Din teancul de exemplare din bibliotecă, m-am hotărât să „sint” ce să iau și am scos un număr cu tema „Self-remembering”. Când am vrut să-l bag în geantă, ceva a căzut din el pe jos. Uimită, m-am aplecat să văd ce era. Era o carte poștală cu o reproducere de artă. Iar reproducerea era... Buna Vestire. Cea de Fra Angelico, dar nu cea mai cunoscută, ci o a doua, mai puțin colorată, mai palidă, mai discretă, mai interiorizată. Pură, perfectă. Era numai imaginea Fecioarei, fără înger. Numai ea, Fecioara, sufletul primind Vestea cea bună, acceptând sămânța divină. Când am văzut cartea poștală, ajunsă miraculos la mine, un frison de bucurie adâncă m-a învăluit din cap până în picioare. Lacrimi mi-au venit în ochi. Știam. Era o

confirmare. Brusc mi-am adus aminte de atâtea alte momente similare, pe care le uitasem cu totul. Începute în 1986 și continuând, mereu altfel, mereu neașteptat. Mereu într-un moment straniu dar oportun.

12 decembrie

Din nou acasă la București, discuții îndelungi cu Horia. Teoria mea e că acum trebuie să experimentăm noi tipuri de relații umane. Să încercăm de pildă un alt fel de raport în interiorul cuplului, sau în legătură cu identificarea afectivă, cu proiecția emoțională a sinelui. Faptul că trebuie să ne *maturizăm* spiritual cu orice preț – altfel nu vom supraviețui ca specie. De aici vine și noul tip de relație între bărbați și femei – de fapt, răsturnarea vechiului raport, în favoarea responsabilizării sociale a femeii și a responsabilizării interioare a bărbatului. Sau cuplul de soți care nu se mai bazează pe legătura sexuală ci pe cea spirituală, dar asta făcută în mod intențional, nu datorită vârstei, bolii sau deficiențelor, ci pentru că evoluția lăuntrică a unuia, sau a amândurora, a dus într-acolo. Sau felul în care comunitatea de prieteni – de pildă cea din Școală – preia din funcțiile familiei tradiționale, oferind confort emoțional și într-ajutorare. Sau felul în care poate fi trăită azi relația de subordonare dintr-un grup uman, dintr-o instituție, ca un fel de ierarhie pe orizontală, nu pe verticală, datorată rolului fiecăruia, capacităților reale și respectului celui alt. Sau felul de decomplexare în raportul dintre capitală și provincie, dintre țările mari și cele mici, ideea descentralizării și ideea centrului lumii la tine acasă...

Dar mai ales, felul în care o relație maritală epuizată se poate transforma în prietenie, în camaraderie, sau într-o formă de ajutorare. E ceea ce încerc eu cu Horia. Și uneori știu că el înțelege. Alteori suferă și uită. Și eu mai sufăr și mai uit. Dar îmi mai și aduc aminte...

25 decembrie

Azi am fost la Bell Church, biserica americană, la un frumos spectacol de „Christmas”, care m-a emoționat până la lacrimi. Apoi am fost la catedrala Sfântul Iosif. Din nou acasă, la prânz, după ce nu dormisem bine de cu noapte, m-am întins pe pat

și am adormit. Am avut un vis din care îmi amintesc doar finalul: După tot felul de întâmplări diverse într-o casă cu multe persoane, lume amestecată, ajung în fața unui geam în preajma unei cântărețe cunoscute de muzică ușoară, care spune că ea când cântă și privește soarele, vede în locul lui o inimă mare. Inima ei! Cu o oarecare tristețe că mie nu mi se întâmplă așa ceva, privesc și eu soarele apunând. Și parcă văd și eu, vag, o inimă mare. Apoi mă trezesc.

Citesc „Drumul omului” de Martin Buber. Lectura mă impresionează, deși e o cârtică mică și simplu scrisă, căci acum știu pe cont propriu despre ce e vorba în ea. Citind-o, gândesc mereu cu un pas înaintea cărții, anticipez oarecum desfășurarea ei. Ajung cu gândul la responsabilitate, și mă gândesc că va trebui să mă ocup de prietenii mei în sensul evoluției lor spirituale. Ei bine, în momentul în care gândesc asta, din senin, laptopul meu închis și scos din priză începe din nou să funcționeze. Preț de câteva secunde bune, spre uimirea mea totală, apoi se oprește la fel de brusc, din senin.

27 decembrie

Un vis cu un bărbat impozant cu fața smeadă, întunecată, pe care-l urmăresc încoace și-ncolo, de care mă țin ceva, de care sunt cumva vag atrasă. Bărbatul nu scoate nici un cuvânt, iar eu sunt în preajma lui în parc, pe stradă, la un restaurant. Aici, în restaurant, îl văd brusc împreună cu o studentă din Școală, care-și ține lasciv un picior peste genunchii lui. Mă trezesc. În starea de semi-somn în care mă aflu, realizez cumva că bărbatul acela e diavolul. Chiar el. Și în momentul următor simt cum sunt ținută pe pat de o forță puternică ce mă apasă cu un fel de cadru alb rigid, care-mi imobilizează mâinile și picioarele. E el! Mă zbat disperată, sunt în posesia lui sau în mâinile lui. În cele din urmă, îngrozită, ies din semi-somn. Concluzia e apăsătoare.

Gândurile sexuale sunt deocamdată sub control. Cele de vanitate însă nu. Chinul enorm al egoismului văzut, perceput. Opacitatea inimii. Numai rugăciunea topește și purifică. Iar și iar, de la capăt, în fiecare zi.

30 decembrie

O experiență intensă cu Collin Lambert la un miting al Școlii. M-am înțeles bine cu el de la început. Ca „visiting professor”, Collin a condus ultima întâlnire din an și eu am fost rugată să traduc din engleză. Stând lângă el, am avut o bună „stare de prezență”, aproape continuă (când îmi fugea gândul, observam imediat). Apoi am avut o memorie mai bună ca de obicei, căci traduceam pasaje destul de lungi vorbite de Collin. Apoi am spus câteva panseuri, „unghiuri” destul de bune – între altele, l-am întrebat pe Collin ce e timpul pentru el, ceea ce i-a dat prilejul unei tirade frumoase, tema întregului miting fiind a patra dimensiune și cum ne raportăm noi la ea. Dar cel mai important lucru a fost că m-am simțit profund emoțională mai tot timpul, că aveam cumva plonjate gândul și conștiința de sine în mine însămi, în inimă. Iar de acolo îl simțeam bine pe Collin, care e centrat emoțional, sau a ajuns să fie astfel după 27 de ani în Școală. Pur și simplu îl percepeam pe Collin ca pe o planetă cu o atmosferă emoțională în jur. Iar eu eram ca un satelit care-l acompania armonios și care-și simțea și el propria sa atmosferă emoțională în jur. Eram plonjată în propria mea „emanație emoțională”, pe care o simțeam fizic împrejur.

La finalul mitingului, Collin a recitat un fragment din „The Four Quartets” de T.S.Eliot. A trebuit să-l traduc pe loc în română, din micul volum din care el citise în engleză. Se pare că am făcut-o bine, căci la urmă am văzut lacrimi în ochii studenților. A fost un miting deosebit. La plecare, Collin m-a îmbrățișat îndelung și mi-a spus cu tandrețe să-l caut dacă vin în America, la Apollo. Dar mai ales „Work hard, dear Magda!”. O încurajare.

31 decembrie

Data spre folosința celorlalți – asta sunt.

SEDUCȚIA: ROMAN ȘI PSIHOLOGIE

Gina STOICIU

După divorț, uniune liberă!

Multă vreme, psihosociologia locuia în roman. Dar la începutul fixării sociologiei ca disciplină, între literatură și sociologie au apărut relații de conflict, în ciuda unei dinamici de impregnare reciprocă. Tradiția literară realistă descria moravurile societății, instituțiile sociale, precum școala, căsătoria, ascensiunea socială. Apoi, odată cu tradiția inițiată de Durkheim, toate acestea au devenit obiect de studiu sociologic.

Puțini sunt autori care, după divorțul dintre sociologie și literatura, au explorat complementaritatea lor. Pentru această complementaritate pledăm aici. Dacă cercetarea sociologică ne oferă idei experimentate, «idei adevărate», romanul ne oferă „idei viziune”, „idei forță” despre relațiilor sociale. Împreună „ideile adevărate” și „ideile vizionare” ne oferă o înțelegere mai profundă a lumii. Dacă cercetarea în științe sociale privilegiază rigoarea și tendințele, romanul capturează lumea prin surplus de imaginație și de libertate stilistică. Ce altceva este romanul dacă nu o formă literară în care autorul aprofundează, transfigurează lumea și epoca. Romanul abordează temele existenței cu ajutorul unor personaje. Romanul examinează dimensiunea istorică a existenței umane. Desigur, romanul preferă ambiguitățile existenței și complexitatea comportamentelor, dar lumea socială și cercetarea din științele sociale nu sunt traversate de ambiguități și contradicții? Vom spune că atât romanul, cât și psihosociologia traduc efortul de a înțelege lumea.

Doi autori și o idee forță. Danilo Martuccelli și Anne Barrère (*Le roman comme laboratoire. De la connaissance littéraire à l'imagination sociologique*, 2009). Ei consideră că în secolul 19 romanul realist și sociologia, care tocmai lua naștere, se

inspirau reciproc. Acum, raportul pe care sociologia îl întreține cu literatura este traversat de neînțelegere, indiferență, nerecunoaștere. Distanțarea dintre cele două este marcată de suspectarea „imaginației romanului” de către sociologie, ca ar fi o simplă ficțiune. Dar există cel puțin trei registre ale imaginației romanului care ar putea incita sociologia la o privire nouă asupra raporturilor noastre cu lumea, spune acești autori. Este vorba de viziunea personajului, descrierea de situații și maniera de a conceptualiza lumea. Dacă este prea târziu să mărităm literatura și sociologia, putem practica *adulterul*, sugerează cei doi autori.

Pornind de la ipoteza seducției, a adulterului, sau a uniunii libere între sociologie și roman, vom evoca o serie de legături profunde dintre cele două. Vom porni de la câteva exemple reper.

La Balzac literatura era psihosociologie. Narațiunea și personajele erau plasate în epocă. Balzac a reconstruit „comedia umană” a epocii, ca un soi de sociografie a vieții cotidiane.

Viața personajelor se desfășura într-un cadru istoric și cultural. Când trebuia să explice enigma vieții sau iraționalul din comportament, Balzac folosea expresia „nu știu ce forță necunoscută”.

Balzac este considerat un precursor al sociologiei interpretative. El nu explică epoca, ci o ilustrează cu ajutorul unor personaje. Într-un articol intitulat *Balzac, précurseur de la sociologie analytique* (Année balzacienne, 2020, n 21), Nathalie Heinich se folosește de modelul ideal-tip a lui Max Weber pentru a interpreta o largă galerie de personaje din opera lui Balzac: Frenhofer este artistul romantic, Louis Lambert este savantul genial, Lucien Chardon este poetul ratat, Lucien de Rubempré este dandy, Camille Maupin este femeia

autor.

În articolul *Balzac, invention de la sociologie* (Dir A. del Lungo. 2019), o serie de autori îl prezintă pe Balzac ca precursor. Precursor al sociologiei, prin observația lumii sale contemporane. Precursor al micro-sociologiei vieții cotidiene. Precursor al sociologiei interacționiste a lui Irvin Goffman, și a conceptelor de punere în scenă și teatralitatea vieții. Precursor al sociologiei moderne și a sociologiei clinice, care evită judecată morală. Precursor al sociologiei lui Durkheim prin analiza anomiei conjugale. Precursor al antropologiei prin portretele: *Doctorul de la țară*, *Preotul satului*.

Literatura era un laborator al vieții sociale.

Un profesor de literatură, ne spunea odată că în romanul englez se spune *voi muri pentru onoare*, în romanul francez se proclamă *voi muri pentru iubire*, în romanul american *voi muri pentru libertate*. În romanul rusesc se spune doar *voi muri*. Așa am înțeles legătura literaturii cu antropologia, cu mentalitățile epocii. Și legătura dintre romanul național și simțirea colectivă.

La români, romanul național ne duce cu gândul la Nicolae Filimon, Caragiale, Creangă, Rebreanu, Sadoveanu, Camil Petrescu, Marin Preda. Când vrem să înțelegem lumea politică românească, noi românii ne întoarcem spre Caragiale. Acolo găsim comportamente marcate de versatilitate, interese personale deghizate, discursuri patetice despre țărișoara mea. Și până la urmă aflăm că alegerile vor fi câștigate nu de cine credem noi, ci de un Agamiță Dandanache, propulsat de forțe obscure. Cetățeanul turmentat, omul de rând se întreabă etern derutat: Și eu cu cine votez?

În poezia *Zeflemeaua*, Camil Petrescu schițează portretul românilor în acești termeni:

Campionii bășcaliei, mereu cu scuza lasă că merge și așa, simțirea de plutire și parașutism, filozofia chelnărească și personaje ca Mița biciclistă și Mitică. Motto ce figurează la începutul poeziei este : Românii e deștepți !

Romanul, laborator sociologic

Pornind de la lecturi și asocieri personale, iată câteva exemple de seducție între roman și psihosociologie.

(1) În romanul *Viața este în altă parte* (*La vie est ailleurs*) a lui Kundera, istoria intervine în chipul cel mai neașteptat, sub forma unui chilot bărbătesc dizgrațios, ridicol. Asta se fabrica și asta se vindea în comerțul socialist. Personajul Jaromil se află într-o ocazie erotică decisivă. Temându-se însă de ridicolul chilotului, Jaromil nu îndrăznește să se dezbrace în prezența sirenei. Și pleacă, învins de rușine.

Pentru cine a trăit economia planificată a comunismului și absurdul planificării, un astfel de detaliu simbolic sugerează, cu mare imaginație, relaționalul epocii comuniste. Situația este aparent comică, dar ea cristalizează și absurdul și partea dramatică a epocii. Viitura gândurilor se ducea spre trăirea emoțională. Contextul social intra brutal în viața privată a individului.

(2) În cartea *Anatomie d'un spectre*, Alain Besançon spune că socialismul real era mai degrabă o utopie. Autorul încearcă să interpeleze corpul economiei socialiste, pentru a descrie particularitățile anatomiei utopiei socialiste. Utopia socialistă seamănă cu proiectul unui avion care, odată construit, nu va zbura niciodată. Munca lipsită de perspectiva recompensei era o himeră. Planificarea producției și a distribuției, fără o autoreglare bazată pe cerere și ofertă, era imposibilă. Incoerența distribuției făcea să se găsească din abundență pantofi bărbătești numărul 44 și sacouri fără pantaloni. Și deodată dispăreau ața de cusut, cuiele, margarina. Și, fără motiv aparent, dispăreau pantofii bărbătești și sacourile, dar apăreau pantalonii.

Este un alt exemplu, în care detaliul concret ne dă o înțelegere profundă a epocii.

(3) Când am încercat să analizez pandemia Covid 19, acest monstru cu mai multe capete, m-am gândit la romanul lui Camus, *Ciuma*. În fond, cum s-a propagat teama de boală și de moarte?

În romanul lui Camus, Dragonul, Monstrul, simbolul răului și al demoniacului devorează orașul Oran. Dragonul merge către victimă scuipând foc în pieptul concetățenilor, pentru ca apoi să populeze orașul cu umbre și fantome. Noaptea la Oran, orașul ciumei, este locul tăcerii, o tăcere care exacerbează frica. Tăcerea și moartea culorilor, a mișcărilor, a zâmbetului. Tăcerea înfrângerii. Înfrângerea în fața unui pericol, în parte real, în parte imaginar.

Etapă cu etapă, teama crește irepresibil:
Sunt descoperite câteva cazuri de o boală ciuda-
tă

Medicii devin neliniștiți de pericolul infestării
orașului

Cuma devine o problemă colectivă

Starea de urgență este declarată. Se iau măsuri
restrictive

Boala și panica se raspândesc în oraș

Urmează descrierea exarcebată a bolii, a sim-
ptomelor

Sunetul ambulanțelor străpung liniștea

Încep problemele de aprovizionare

Este descrisă moartea și diferitele ei fațete

Momentele de agonie sunt insuportabile, chiar
pentru medici experimentați

Orașul este închis. Nimeni nu mai poate ieși,
sau intra

Curierul nu mai funcționează, Comunicarea e în
criză

Ciuma a făcut din oraș o închisoare

Bolnavul devine o amenințare pentru cei din jur

Bolnavul este separat de familie, de prieteni

Moarte implacabilă a pus stăpânire pe oraș.

Viață pare lipsită de sens

A fost și mecanismul de suprasolicitare a panicii și
a fricei, în timpul Covid-19?

Statistici cotidiane. Cifrele infectării. Cifrele din
spitale. Imagini cu medicii debordați. Imagini din spi-
talele Covid. Cifrele morții. Virusul ucigaș. Teamă
generalizată. Control și restricții. Cozi. Explicații care
spuneau totul și contrariul. Nimeni nu mai înțelegea
nimic. Când subestimezi violența unei pandemii, riscul
este de a nu alege bine mijloacele de a o combate.
Când o supraestimezi, ea se transformă în anxietate
generalizată. În ambele cazuri teama de boală și de
moarte devine o pandemie în sine.

Este de fapt progresia „îmbolnăvirii sociale” cu
mecanismul fricei. Și romanul *Ciuma* ne sugerează cu
multă pregnanță acest mecanism. Să ne amintim că o
serie de interviuri și sondaje au indicat sporirea numă-
rului de boli psihice în timpul pandemiei, de parcă
toate bolile luate la un loc, păleau în fața acestui „virus
ucigaș”. Deja modul acesta de a-l numi este simbolic.

(4) Mecanismul supunerii

Când am citit romanul *Supunerea* a lui Michel

Houellebecq, *supunerea* apărea ca o „idee forță”, o
viziune globală asupra derivelor legate de
imigrație.

Acțiunea romanului este plasată în 2022.
Mohammed Ben Abbes, președintele partidului
Fraternitatea musulmană devine președintele
Franței. Începe legalizarea poligamiei. Femeile se
întorc la rolul de soție și mamă și astfel șomajul
scade. Universitatea este privatizată și islamizată,
pentru că este subvenționată de țări islamizate.
Personajul principal, François (ce poate fi mai fran-
cez ca prenumele François), profesor la Sorbona,
își primește postul la universitate cu condiția de a
se converti la Islam. Și se convertește. O face din
pragmatism și din dorința unei vieți confortabile.
Supunerea nu este impusă din afară, ci rezultatul
unor practici sociale multiplicat și corelate cu
instrumentalizarea politică progresivă a unui islam
pornit să islamizeze.

Nu este prima dată când un scriitor anticipă
pericolele care pândesc o societate. Să ne gândim la
o serie de distopii celebre, precum cele evocate de
Orwell (1984), Huxley (*Cea mai bună dintre lumi*),
Ray Bradbury (*Fahrenheit 451*) sau *Portocala
mecanică* (Philip Dick). Aceste cărți, transpuse și
în filme, ne-au hrănit imaginarul despre potențialul
destructiv al totalitarismului, al cenzurii, al ideolo-
giilor și practicilor totalitare. Ele au anticipat unele
derivate politice (1984), sanitare (*Cea mai bună din-
tre lumi*), culturale (*Fahrenheit 451*) și de violență
socială extremă (*Portocala mecanică*).

(5) Exilul. Când am scris despre exil (*Exilul*. 2014
și *Acasă*. 2022), două surse s-au impus de la sine:
poveștile de viață ale unor exilați și romanul exilului.
Dacă poveștile de viață urmau un protocol de cercetare
impus de traseul exilului – plecarea în lume, traversa-
rea spre necunoscut, integrarea și enigma întoarcerii –
, romanul exilului reconstitua acest traseu cu ajutorul
unor „ego-uri experimentale”.

Autorii exilați reconstituiau cu mijloace literare
propria lor experiență de exil. Desigur, fiecare autor al
exilului vine cu personalitatea și sensibilitatea lui artis-
tică, dar temele erau constante. Ele erau tratate în con-
texte sociologice diferite. Contextul libanez la Amin
Mallouf (multiconfesionalitate), contextul rus la
Andrei Makine (trecutul sovietic), contextul ceh la

Milan Kundera (comunism grefat pe o dimensiune kafkiană), contextul haitian la Dany Laferriere (sărăcia grefată pe dictatura dinastiei Duvalier), contextul românesc (cenzura politică și culturală în socialismul românesc) la Constantin Stoiciu.

Analiza exilului ca dezrădăcinare și adaptare la o nouă lume își găsea ecou nu numai în cercetarea empirică și teoretică, dar și în mărturiile literare ale unor autori de cărți literare despre exil. O complementaritate care era combina rigoarea cu sugestia și imaginația.

(6) Individul nesigur

Când am citit romanul *Serotonina* (Michel Houellebecq) mi-am amintit de conceptul de *indiv-vid nesigur*. Noțiunea aparține lui Alain Ehrenberg, autor care se înscrie în filiera de gândire, pentru care declinul religiei, declinul Statului, declinul binelui comun, declinul familiei, declinul figurii autoritare a tatălui, ca figură normativă în familie, au dus treptat la triumful individualismului contemporan.

Personajul Labrouste din romanul *Serotonina*, veterinar de meserie și vocație, trăiește o depresie majoră care cristalizează perfect epoca noastră, marcată de izolare socială, răceală relațională și obsesia performanței. O lume rece, aseptizată, lipsită de solidaritate și căldură umană, pe cale să distrugă individul. Labrouste „demisionează” din viața socială; el suferă de *oboseala depresivă* și încarnează *indiv-vidul nesigur* al epocii individualiste, în absența unor stâlpi sociali de susținere (familia, cuplul, prietenii). Ori Alain Ehrenberg explică „*oboseala de sine*” exact ca o inhibare în fața obligației de a acționa, de a fi mereu autonom și autoresponsabil. În lumea în care trăim, spune Ehrenberg, angoasa colectivă legată de pericole comune este înlocuită cu deprimă individului, solicitat mereu de schimbare, competiție și incertitudine. Și iată cum lupta de clasă este înlocuită cu depresia identitară printr-un mecanism subtil al noilor dinamici de relaționare socială.

Nelly Arcan: Viața, laborator sociologic și românesc

Puține sunt cărțile scrise de femei care s-au prostituat. Scriitoarea canadiană Nelly Arcan povestește la persoana întâi, experiența ei de *escort girl*:

O femeie care se prostituează este o femeie dezbrăcată, o nuditate care se excomunică din tot ce nu e corp: dragoste, prietenie, căsătorie, maternitate. Este o ființă dezintegrată, dezincarnată. Mai este posibilă o altă viață după prostituție?

Isabelle, Cynthia și Nelly, trei prenume pentru aceeași persoană. Isabelle Fortier, vine dintr-un mediu practicant catolic dintr-un orașel situat aproape de Montréal. Ea are o mamă ștearsă și un tată opresant. Isabelle resimte din adolescență o profundă ostilitate față de femeile supuse și față de sex și de bărbați. Va pleca de acasă pentru a studia literale. Ca studentă se va îmbrăca ca o Lolita sexy și, printr-un joc de imaginație, ea va începe să se prostitueze ca *escort-girl*, sub numele de Cynthia. Cynthia va deveni o prostituată de lux, Ea este studentă în litere și se simte asaltată de întrebări metafizice. La sugestia psihiatrului ei, Isabelle va începe să scrie un jurnal intim, pe care îl va publica sub pseudonimul de Nelly Arcan. Nelly Arcan devine repede o celebritate mediatică, invitată pe platourile de televiziune din Paris și Montréal. Primele sale două cărți vor fi nominalizate pentru premiul Femina în 2001 și 2004. Nelly se va sinucide în 2009 la vârsta de 34 de ani.

Scriitoarea Nelly Arcan ne propune o viziune clinică și cinică asupra lumii prostituției. Cărțile sale reconstituie itinerariul unei profunde melancolii:

Scriu de fapt despre imposibilitatea de a face doliu condiției mele de viață unică și de neschimbat. Nebunia nu este niciodată prea departe; dar a nu accepta nebunia înseamnă a nu accepta personajul care sunt. Între un imens orgoliu și o imensă modestie, scrisul este pentru mine o formă sofisticată de autoflagelare.

Prima sa carte, *Putain (Curvă)* apărută în 2001, este de o dezarmantă sinceritate. Autoarea își povestește cei cinci ani de experiență în lumea prostituției de lux. Un roman scandalos de intim. Scrisă la persoana întâi, lectura cărții ne transformă în martori ai unui joc brutal:

Îi întrebam mereu pe clienții mei. În fond de ce veniți să mă vedeți? Ce fac nevestele și fiicele voastre în timp ce vă petreceți timpul cu mine? Îi întrebam uneori ce ar zice dacă fata sau nevasta lor s-ar prostitua? Și dacă nu doreau ca fata lor să facă o astfel de meserie, de ce veneau la mine? Și eu sunt fata cuiva; a unui tată. Niciodată clienții mei nu au fost capabili să facă legătura între mine și fata lor (...) Să scriu, să mă

fac cunoscută și respectată pentru ceea ce scriu este cea mai mare dorință a mea. Dacă regula impusă femeii care se prostituează este tăcerea, eu voi încerca să exprim în acest roman, tot ce nu am îndrăznit niciodată să spun... Scrisul autobiografic a devenit pentru mine un autorechizitoriu, o automutilare, un fel de executare a sinelui (...) Tentația prostituției îmi vine dintr-o curiozitate bolnăvicioasă de a înțelege perversitatea și mizeria lumii, o curiozitate pentru urât și mizerabil. (...) Sufăr de o boală pe care am numit-o Dragon. Dragonul meu este atât de tiranic, încât mă tratează de prostituată, de ne bună. La ordinele Dragonului, scriu cărți în care mă tai în bucățele. O formă de automutilare.

Frazele îi sunt scandalos de intime, iar narațiunea este amestec de gheață și foc. A scrie la persoana întâi este o expunere de sine, un sacrificiu de sine, se confesează scriitoarea. Teama și atracția pentru autoficțiune o fac vulnerabilă, o vulnerabilitate de care autoarea nu se va mai putea niciodată debarasa.

Pe platourile de televiziune de la Paris și Montréal, interlocutorii îi vor pune întrebări nu despre scris, ci despre viața ei de prostituată: Câți bărbați pe zi? Ce i-a plăcut în meseria asta? Și ce detestă? Și ce tarife avea? Unii bărbații sunt mai generoși ca alții? Cum de a rezistat într-o meserie, pe care o repudiază corpul și sufletul?

Să scrii romane la persoana întâi, să fii acest personaj mizerabil este fără îndoială proba unui caracter puternic, mărturisește autoarea. Dacă personajul public Nelly Arcan are notorietatea de blondă platina-tă, de păpușă Barbie, care își reface mereu operații de chirurgie estetică, în afară romanelor sale, Nelly Arcan rămâne o ființă timidă, fragilă. Într-un text intitulat *Rușinea*, ea va povesti experiența traumatizantă trăită pe platourile de televiziune, unde se simte umilită și dezorientată. În ultimul său roman *Paradisul, cu cheia în mână*, autoarea cade pradă unei profunde dorințe de a muri:

Poveștile mele sunt construite pe ruine; ruina copilăriei, ruina comediei sexului, ruina pornografiei, ruina prostituției, ruina unei legături de dragoste. Să scriu este ca și cum mi-aș tăia venele și mi-aș arăta rănilor.

Adesea, Nelly interpelează cititorul: Cine credeți voi că sunt? Pe alocuri răspunde ea însăși la aceste întrebări tulburătoare: Nu sunt aceea pe care voi o credeți. Nelly este derutată între identitățile ei multiple: îndrăgostită și prostituată de lux, scriitoarea și ființă de

tenebre, vedetă mediatizată și femeia fragilă. Cum să armonizeze postura ei de prostituată cu talentul literar?

Unele analize literare a romanelor sale au încercat să descifreze misterul scrierilor lui Nelly Arcan. Confesiunea publică+? Nelly suferea de nevoia de a plăcea, de a seduce, de a fi perfectă ca femeie. Ea dorea să devină o adevărată scriitoare. Și a devenit scriitoare, a cărui talent era de netăgăduit. Ea reușea să sesizeze mizeria vieții cotidiene. În viața sa personală, Nelly suferea în dragoste, caută absolutul, fidelitatea și intensitatea relației. Nelly prostituată voluntară, Nelly îndrăgostită, Nelly scriitoare, Nelly celebritate, Nelly autodistructivă, toate aceste posturi intense o fac incapabilă de bunăvoință în raport cu ea însăși.

În mod paradoxal, în cărțile ei bărbatul apare în posturi mai degrabă valorizante: bărbatul este tatăl, editorul, medicul sau iubitul; mama este mai degrabă o figură detestată. Nelly navighează între introspecția creativă și gândirea maladivă. Sinceritatea textului literar, abandonarea de sine, încercarea disperată de a se tămădui o împing la limitele nebuniei. Cineva spunea despre ea că scrie ca și cum ar bea fără măsură și apoi ar pleca să conducă o mașină rapidă, pe un drum cu viraje abrupte. Cărțile ei descriu o viață trăită sub amenințarea permanentă a morții. Dorința de a exorciza răul prin scris o conduce la constatarea inexistenței sale: *Sunt nimic, sunt nimeni*.

Experiența prostituției și a scrisului este un labirint din care nu va reuși să se salveze. Moartea îi apare ineluctabilă. Precum Marilyn Monroe sau Virginia Wolf, viața lui Nelly Arcan seamănă cu o călătorie misterioasă către o moarte anunțată, către un sfârșit tragic. La 34 de ani Nelly Arcan se va sinucide.

În 2017 se va realiza filmul *Nelly*, film în care personajul trăiește în pielea unor personalități multiple, greu de conciliat: scriitoare, îndrăgostită, prostituată și star pe platourile de televiziune. Patru posturi diferite, patru realități de viață diferite. Un prodigios pariu, o identitate explozivă și o salvare imposibilă.

Nelly Arcan este un exemplu emblematic de scriitoare pentru care viața este un laborator sociologic, reconvertit apoi în literatură.

A FI STUDENT LA DREPT

Dana GÎRBOVAN

Domnule decan,
Onorabili domni profesori,
Dragi studenți

Este o mare onoare și o mare bucurie să fiu astăzi aici și să vă vorbesc la deschiderea anului universitar.

Ca absolventă a Facultății de Drept din cadrul Universității Babeș Bolyai mă încercă o emoție suplimentară, căci nu am cum să nu privesc spre voi și să nu vad drumul pe care l-am parcurs din prima zi a facultății până azi.

Împărtășesc cu voi bucuria și emoțiile, neliniștile și așteptările și vă felicit din suflet că ați ales această cale. Privesc spre voi cu încredere și speranță că aveți inimile curate, spiritul curaj și mințile deschise.

A fi student la Drept este poarta spre o carieră și un mod de a trai în care mereu va trebui să vă întoarceți la rădăcini, la izvorul binelui și al dreptății, iar aceste rădăcini încep aici, la Facultatea de Drept.

Nu fiți superficiali, munciți serios, dar cu plăcere, învățați, întrebați, dezbateți, ascultați, citiți mult și încercați să înțelegeți.

Știința dreptului, mai presus de lege, se dezvoltă celui stăruitor, iar atunci când o face, atunci când înțelegeți substanța, fundamentul instituțiilor dreptului, veți cunoaște bucuria descoperirii drumului către dreptate și adevăr.

Iar această bucurie merită tot efortul, oboseala, frustrările și, uneori, deznădejdea ce vă încearcă pe acest drum.

Dacă ați reușit să fiți studenți ai Facultății de Drept – UBB Cluj înseamnă că ați ales să fiți în

slujba libertății, apărători ai legilor, ai drepturilor și libertăților fundamentale ale fiecărui cetățean, ai statului de drept și democrației, indiferent ce profesie veți exercita ulterior.

Așa cum vă veți forma în facultate, așa veți fi și ca profesioniști ai dreptului.

Fiți așadar fără lene, neobosiți, stăruitori, devotați, dreți și curajoși, sprijin unii pentru alții, respectuoși cu profesorii voștri și recunoscători familiilor voastre.

Un singur lucru aș vrea să mai spun.

Un profesor de drept american spunea că, atunci când vorbim în public despre justiție, o facem ca niște preoți, care vorbesc despre valori aflate deasupra noastră și deasupra legii. Când vorbim însă între noi, când practicăm dreptul, tonul se schimbă, dominat de proceduri, norme, instituții, interpretări, analogii.

Facultatea de Drept, prin definiție – căci e facultatea de drept, nu de dreptate/justiție – vă învață legile, procedurile, principiile dreptului astfel încât, la finalul ei, să fiți pregătiți pentru practicarea profesiilor juridice.

Dar dreptul este mai mult decât atât și aici va trebui să începeți să învățați și acest lucru. Veți continua să învățați și să înțelegeți pe tot parcursul vieții dualitatea drept/ dreptate, iar experiențele ce vor urma vă vor consolida, vor clădi, vor dezvolta bazele puse acum.

Nu veți putea face acest lucru, nu veți putea avea un fundament pentru lege, dreptate și adevăr dacă vă veți limita la cunoașterea legilor și nu veți învăța cum, în numele legii, justiția poate fi înfrântă și omul poate fi ingenuncheat.

Cunoașteți istoria, inclusiv istoria acestei

Facultăți. Este o istorie lungă și generoasă, care începe din perioada iezuită, străbate vremurile grele ale istoriei transilvane și ale luptei pentru libertate și se continuă cu voi.

Fac doar o scurtă incursiune în trecutul recent, ca să înțelegeți mai bine.

În perioada sovietizării țării, a epurărilor crunte din universități, studenții și intelectualii urmau să fie instrumentele de convertire ale societății românești spre modelul omului nou.

Miza reală a epurărilor era demontarea instituțiilor vechiului regim în toate domeniile: justiție, Biserică, presă, administrație, armată și învățământ.

Când a început campania, de partea marilor profesori vizați de epurări s-au aflat și mulți studenți, etichetați drept „legionari”, „huligani”, „elemente fasciste”, „provocatoare”, un pericol pentru, atenție!, democrație.

Pe de altă parte, împotriva lor lupta studențimea „democrată, conștientă”, ce dezavua poziția primilor și cerea ca aceștia să fie duși la pușcărie.

În perioada stalinizării, studenții s-au împărțit așadar în două: cei curajoși și cei lași, cei ce au recunoscut semnele vremii și pericolul totalismului și cei ignoranți, seduși de propaganda și mirajul omului nou.

Lecțiile trecutului, ale comunismului, ale stalinizării țării, dar și cele ale trecutului recent și chiar ale prezentului trebuie să vă fie punct de reflecție, piatra de temelie pe care vă construiți ca viitori juriști.

Pentru fiecare generație, pentru fiecare dintre noi, este un timp al alegerii. De rădăcinile voastre, de valorile pe care acum începeți să clădiți, va depinde alegerea pe care o veți face între bine și rău, între luptă sau abandon, între libertate și sclavie.

Sunt vremuri în istorie în care nu este loc pentru cei călduți; pregătiți-vă mereu pentru asta și, dacă va fi nevoie, alegeți să nu vă fie frică, alegeți calea dreptății și a libertății.

În numele legii s-au făcut cele mai mari nedreptăți, în numele „binelui” s-au comis cele

mai cumplite atrocități. Cum găsiți calea dreptății, atunci când legea este întuneric? Prin lumina cunoștinței, prin muncă și învățură, prin întoarcerea la rădăcinile și fundamentul justiției.

Suma tuturor cursurilor facultății de drept, a normelor și instituțiilor studiate, a principiilor dreptului este asta: un far călăuzitor, capacitatea de a distinge binele de rău în vremuri tulburi, când valorile sunt inversate și granița între dreptate și nedreptate este o linie subțire pe care majoritatea nu o mai vede.

Și, în final, îl aduc în sprijin pe Apostolul Pavel și vă îndemn precum și el a făcut-o: „Stați deci tari, având mijlocul vostru încins cu adevărul și îmbrăcându-vă cu platoșa dreptății”, învățați din greu, ca să deveniți demni juriști ai acestei țări.

Mult succes, dragi studenți, în anul care a început!

Uitați-vă unul la altul, cunoașteți-vă, învățați să va pese unul de celălalt, deveniți prieteni și sprijiniți-vă unul pe altul pe această cale.

(Discurs ținut la Facultatea de Drept a UBB cu ocazia deschiderii cursurilor anului universitar 2022-2023.)

PRIMA GENERAȚIE DE CREȘTINI

Florin CRÎȘMĂREANU

În timpurile din urmă, autorii care își concentrează toate eforturile pentru a ne explica cum stau lucrurile cu privire la sfârșitul creștinismului sunt concurați cu mare succes de către specialiștii în istoria creștinismului timpuriu. Ambele tabere își scriu cărțile cu repeziciune. Traducerile țin și ele pasul. Editurile mari sunt în căutarea unor astfel de lucrări, semn că aceste titluri stârnesc interesul cititorilor. Unele texte sunt de o înaltă ținută academică, altele, folosind un anumit tip de limbaj, mai accesibil, popularizează subiecte dintre cele mai dificile. Câteva dintre ele încearcă imposibilul: să înțeleagă fenomenul așa cum s-a manifestat el în acele timpuri, altele, mai realiste, se străduiesc să-ți transmită un mod de a vedea lucrurile, să-ți ofere o anumită grilă de lectură. Cu cât se îndepărtează mai mult acest tip de lectură de linia tradițională, oficială, cu atât este mai bine și, probabil, mai de succes.

De curând, la Editura Humanitas a fost publicată lucrarea Paulei Fredriksen, *Pe când creștinii erau evrei: prima generație* (traducere din engleză de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, 2023). Paula Fredriksen este o reputată specialistă în istoria creștinismului timpuriu. Lucrările publicate în acest sens – dintre care amintesc: *From Jesus to Christ* (1988), *Jesus of Nazareth. King of the Jews* (1999), *Paul: The Pagans' Apostle* (2017) – confirmă pe deplin acest lucru. Scrierile sale sunt, într-o oarecare măsură, în linia celor realizate de Bart D. Ehrman, un autor mai cunoscut la noi, mai ales prin traduceri cărților sale (în mod surprinzător, numele acestui autor apare scris greșit pe coperta a III-a a lucrării pe care o avem în vedere).

Cartea cercetătoarei americane este deschisă de un Prolog și este structurată pe patru mari secțiuni, împărțite la rândul lor în mai multe capitole. La finalul volumului, după Epilog, regăsim un Tabel cronologic, Notele și Bibliografia. Indicii de nume

și cel tematic închid această lucrare.

Încă din Prolog, contrar opiniei comune, suntem avertizați că epistolele lui Pavel „menționează foarte puțin din învățăturile lui Iisus” (p. 10). Mai mult decât atât, „afirmațiile din Fapte nu-și găsesc temei în vorbele lui Pavel, iar alteori epistolele sale chiar le contrazic” (p. 34). Astfel de afirmații reprezintă un semnal de alarmă pentru orice persoană care știe câte ceva despre Scriptură, considerată ca fiind în totalitate insuflată de Dumnezeu (2 Tim. 3, 16), și va citi cu interes lucrarea Paulei Fredriksen cu speranța de a afla și argumentele aduse în sprijinul unor astfel de ipoteze. Este adevărat că autoarea americană arată în repetate rânduri deosebiri dintre epistolele păstrate de la Pavel și Faptele Apostolilor, dar sunt evidențiate, de asemenea, și asemănările dintre aceste scrieri. Punctul comun al acestor asemănări îl reprezintă Templul, cinstit de Pavel și înfierat de secta pe cale să se formeze: esenienii. Paula Fredriksen menționează că Hristos însuși cinstea Templul, de vreme ce „Evangheliile prezintă momente care dovedesc atitudinea sa favorabilă față de Templu” (p. 48). Pentru creștini, legătura dintre Vechiul Testament și cel Nou este indestructibilă. Hristos însuși fiind întrebat despre cea mai mare poruncă „răspunde citând Deuteronomul 6: 4 (iubirea pentru Dumnezeu) și Leviticul 19: 18 (iubirea pentru aproapele)” (p. 27).

Una dintre cele mai frapante deosebiri dintre perspectiva lui Pavel din epistolele sale (mai ales I Cor. 15, 50) și Evanghelie se referă la semnificația „carnii” (σάρξ). Potrivit autoarei americane, „viziunea lui Pavel despre Iisus cel înviat contrazice relațiile evanghelice. După cum repetă mereu Pavel cu însoțire, trupul lui Iisus cel înviat *nu* este carne și sânge. Trupul «cel pieritor» este semănat, însă ceea ce rezultă de aici este un «trup duhovnicesc» [...]. Vreo 40 de ani mai târziu, Iisus cel înviat de la Luca,

îndemnându-și discipolii înspăimântați să-l atingă, va spune: « Uitați-vă la mâinile și picioarele Mele, Eu sunt; pipăiți-Mă și vedeți: un duh n-are nici carne, nici oase, cum vedeți că am eu ». Absurd! Ar fi tunat și fulgerat Pavel, trupul înviat este refăcut complet tocmai din spirit!» (pp. 95-96).

În lucrarea pe care o avem în vedere sunt, de asemenea, evidențiate anumite locuri din Scriptură care în realitate nu ar fi fost cu puțință. Un astfel de exemplu este întâlnit la Ioan 2, 13-14: „Și erau aproape Paștile iudeilor, și Iisus S-a urcat la Ierusalim. Și a găsit șezând în templu pe cei ce vindeau boi și oi și porumbei și pe schimbătorii de bani”. În comentariul Paulei Fredriksen, „versiunea de la Ioan, deși foarte dramatică, este imposibilă. Oile și boii nu au fost adăpostite niciodată în incinta Templului, căci ar fi transformat curtea exterioară într-un grajd” (p. 57). Pe de altă parte, câteva pagini mai încolo, se susține că „Evangheliile sunt, înainte de toate, proclamații, nu istorii. Singura constrângere pentru evangheliști era tradiția biblică însăși” (p. 132). Mai mult decât atât, în opinia aceleiași autoare, „Evangheliile sunt și ele un fel de improvizație iudaică. Ele « mesianizează » moartea lui Iisus și « davidizează » viața acestuia” (p. 205). În fond, ni se spune că divinitatea se putea obține și pe alte căi, iar Iisus Hristos dintr-un „om ieșit din comun” ar fi devenit Dumnezeu, „în aceeași măsură cu Dumnezeu Tatăl” (p. 207).

Din paginile cărții *Pe când creștinii erau evrei* aflăm că primii discipoli ai lui Hristos au „eshatologizat” Scripturile, „Moise și toți profeții au dat mărturie despre semnificația lui Iisus ca Mesia, Hristosul” (p. 117). În acest sens, un accent deosebit trebuie să fie pus pe episodul drumului către Emaus de la finalul Evangheliei după Luca, unde „Cel care oferă aici interpretările nu este un membru al comunității, ci Hristos cel înviat însuși [...]». «Și a început de la Moise și de la toți prorocii și le-a tâlcuit, în toate Scripturile, ce era cu privire la El»” (p. 117). Episodul petrecut pe drumul către Emaus (Luca 24, 13-49) conține o lecție fundamentală, pe care autoarea acestei cărți nu o aduce în discuție, și anume că „Euharistia singură desăvârșește hermeneutica, iar hermeneutica se împlinește în Euharistie, nu-și are locul decât în Euharistie” (Jean-Luc Marion, *Dieu sans l'être*, 1982, p. 212).

Cu sinceritate debordantă, cercetătoarea ameri-

cană recunoaște că „nu știm nimic despre soarta adunării originare din Ierusalim” (p. 203). Probabil, în optica oamenilor care au fost contemporani cu acele evenimente de la începutul creștinismului, „evreii care se alăturau mișcării lui Iisus nu se converteau la o altă religie, cât la o mișcare periferică în cadrul iudaismului, ca și cum ar fi luat decizia de a deveni din saducheii, farisei, după cum a făcut însuși Iosefus în cursul vieții sale. Pentru un observator din afară, totul părea un soi de chestiune iudaică internă și de rutină” (pp. 166-167). Prin urmare, pentru acele timpuri de început, termenul de „creștin” atribuit celor care l-au urmat pe Hristos este folosit în mod anacronic. „« Creștinism » presupune existența unor episcopi, a unor doctrine, a crezurilor, a teologiei sistematice, a monahilor, fecioarelor și martirilor și (odată cu Constantin) a împăraților” (p. 211). Dacă nu putem vorbi despre creștinism, atunci nu putem vorbi nici despre Biserică, „nu există însă nici o « Biserică » în primele decenii ale întâiului secol” (p. 163). Așadar, promisiunea Mântuitorului făcută lui Petru („pe această piatră voi zidi Biserica mea” – Matei 16, 18), trebuia amânată pentru o vreme.

Atât cât am putut verifica, traducerea în limba română este foarte exactă, chiar și acolo unde unii termeni sunt folosiți de autoarea americană într-o manieră discutabilă. Spre exemplu, verbul „a devora” – care provine din latinescul *devoratio* – folosit pentru a traduce „devour”, înseamnă în orice dicționar „sfâșiere cu dinții a prăzii” sau „consumare cu lăcomie, în mare grabă, a hranei”. Utilizarea acestui termen, chiar și într-un mod figurativ, îmi pare cu totul nepotrivită pentru acțiunea devastatoare a romanilor asupra Templului din anul 70 (p. 188). De asemenea, mult mai discutabilă mi se pare folosirea termenului „purification” atunci când se face referire la Hristos: „Iisus primește purificarea de la Ioan Botezătorul” (p. 217). Despre ce fel de „purificare” ar putea fi vorba în cazul lui Iisus Hristos, cel „ispitit întru toate după asemănarea noastră, afară de păcat” (Evrei 4, 16)?

Paula Fredriksen, *Pe când creștinii erau evrei: prima generație*, traducere din engleză de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Humanitas, 2023, 270 p.

CUM AFLU CINE SUNT EU?

Ioan Alexandru TOFAN

Citind cartea lui Daniel Nica (*Cine sunt eu? Autenticitatea și limitele sale morale*, Ratio et Revelatio, 2022), se poate vedea mai întâi de toate în ce fel filosofia este o prezență firească în viața noastră de zi cu zi. Cu mult talent și limpezime, autorul trece prin momente încălce ale istoriei filosofiei pentru a răspunde la o întrebare întunecată care, în momente de cotitură, ne bântuie: „ce mai rămâne din mine, având în vedere toate concesiile pe care le fac de-a lungul vieții, toate influențele și presiunile exterioare care îmi guvernează existența?” (p. 13). Cu alte cuvinte: cine sunt eu, dincolo de ceea ce au făcut alții din mine? În același timp o întrebare eternă și una legată de ritmul și configurația complicată a actualității, întrebarea pune de fapt problema unui sine autentic, a miezului neafectat al ființei noastre, rezistent la falsificările pe care lumea încearcă să i le impună. Există cu adevărat așa ceva? Este el creat sau descoperit? Nu este căutarea lui o întreprindere pândită de narcisism?

Toate aceste întrebări sunt în cartea la care mă refer pri-lej de lungi ocoluri filosofice, din care Daniel Nica reține mai degrabă esența, sensurile profunde și nu jargonul tehnic, țesătura, de obicei impenetrabilă, de concepte. Mă opresc la câteva secvențe spectaculoase ale acestei încercări filosofice, tocmai pentru a-i pune în evidență miza existențială și speculativă, deopotrivă.

Mai întâi, să considerăm relația dintre autenticitate și autonomie. Simțul comun le echivalează ușor. Dar Kant sau Nietzsche arată că, de fapt, ele pot și înțelese independent una de cealaltă. Nietzsche, de exemplu, vede omul supus necesității, failibilității și, mai mult decât atât, multiplicității. Ceea ce numim în mod unitar *suflet* este de fapt o scenă a confruntării pasiunilor, instinctelor și impulsurilor. „Miza autenticității este, din acest punct de vedere, amplificarea de sine, nu autolimitarea” (p. 61). A „ceda” pasiunilor și jocului lor incomprehensibil înseamnă a fi autentic iar nu, precum spune Kant, a le respinge în numele autonomiei oferite de rațiune. Realitatea „căzută” și problematică a omului dă autenticității sale chipul nonconformistului și al rebelului, în timp ce idealul iluminismului pe cel al intransigentului păstrător al legii morale ce izvorăște chiar din adâncul rațiunii și guvernează în mod universal lumea.

Un alt moment important al cărții lui Daniel Nica este cel al discuției în jurul creștinismului. Pe un fond grecesc

(îndemnul delfic *cunoaște-te pe tine însuși* care a intrat în istorie prin Socrate), creștinismul articulează revelația. O nouă lume se deschide, aceea a sinelui insondabil, unde are loc întâlnirea dintre om și Dumnezeu, dar și căderea irecuperabilă a omului: „există astfel în noi ceva care merită descoperit, dar tot înăuntrul nostru există și o permanentă ispită de a refuza această descoperire a prezenței divine” (p. 93). Vocea interioară, sediu al autenticității, trebuie ascultată. Dar în același timp ea trebuie și cultivată, supusă unor interminabile exerciții și asceze. Paradoxul creștinismului este astfel total, iar una dintre expresiile lui tăioase este de găsit într-o scrisoare a Părintelui Scrima către Anton Dumitriu: începutul unei vieți spirituale nu se sfârșește niciodată și tocmai acesta este semnul desăvârșirii ei. Dorind să ofere o cale sigură, revelația creștină complică iremediabil lucrurile, iar Daniel Nica urmărește aceste complicații în zone diverse, precum relația cu celălalt sau angajamentul existențial radical ca formulă a alegerii de sine.

Ajuns în acest punct, cititorul își poate da seama că lucrarea pe care o are în față nu dă răspunsuri, ci doar limpezeste, cu ajutorul instrumentelor și metodelor filosofiei, locul pentru o căutare mereu înnoită. Deși opțiunea lui Daniel Nica este, se poate ușor vedea, aceea a tezei reinventării constante a sinelui ca formă de a căuta autenticitatea propriei ființe, și această posibilitate este constant pusă sun semnul întrebării. Problemele pe care le naște sunt la fel de mari precum cele ale tezei unei identități tari și ascunse a omului, care trebuie descoperită și apărută. Ne putem reinventa fără a avea un model și în afara unui exercițiu de seducție? Poate reinventarea să se petreacă în afara relațiilor cu ceilalți și, prin consecință, a normelor care ne conduc viața? Cunoaște ea doar forma radicală a „nașterii din nou” sau și pe cea, mai blândă, a constanței și discreției recontextualizări a poveștii pe care ne-o spunem despre noi înșine?

Întrebările, ca peste tot în filosofie, nu suprimă, ci din contră, potențează căutarea. Poate doar locul unde ea se desfășoară este înșelător: în loc de a considera autenticitatea ca premisă a vieții, poate că ea se revelează, așa cum se întâmplă și cu problema înrudită a sensului, abia la finalul ei, ca o concluzie (sau o ruină) a alegerilor și a faptelor noastre.

CONFLICTE ÎNGHEȚATE ȘI UITATE DIN STATELE POST-SOVIETICE

Marius CHELARU

„Unul dintre scopurile cele mai importante ale lucrării este pe care v-o propunem este să amplifice nivelul conștientizării publice în SUA, precum și în Moldova, Georgia, Azerbaidjan și Rusia, cu privire la rolul sprijinului din exterior (de exemplu al SUA, al organizațiilor internaționale și al institutelor de cercetare (...) în promovarea eficientă a rezolvării conflictelor”.

Introducere, p. 14

„Eventuala intrare a Ucrainei și a Georgiei în NATO a provocat deja o criză profundă în relațiile Rusiei cu aceste două țări, cu posibile repercusiuni dureroase pentru alte țări din regiune”

Post Scriptum: Diplomatie, democrație și soluționarea conflictelor, p. 212

Nu este prima dată când scriu despre acest subiect în „Convorbiri literare”. Am ales să semnez și această carte dat fiind că Căslav Ciobanu (născut în Moldova de peste Prut, lângă Edineț, a absolvit Universitatea „Mihail Lomonosov” din Moscova, Facultatea de Economie, acolo unde și-a susținut și doctoratul), profesor de economie la Virginia State University, a fost și consilier al lui Mihai Gorbaciov în relațiile cu Europa Centrală și de Est, și consilier al primului președinte al Moldovei Mircea Snegur, și ministru al Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, vice-ministru al Afacerilor Externe și ambasador al Moldovei în SUA. Am enumerat și aceste funcții și pentru a vedea evoluția autorului, dar și pentru a sublinia că putea avea o perspectivă de luat în seamă asupra temei abordate.

Pe de altă parte, dat fiind că la noi cartea a apărut în 2019, în SUA în 2010¹, este de interes și să privim acum, post-factum, cum au fost sau nu anticipate/ analizate atunci unele evenimente. Vedem că privirile tuturor, și ale autorului acestei cărți, erau îndreptate mai ales către Caucazul de Sud, Georgia, Moldova/ Transnistria² (de exemplu declarația finală NATO la întâlnirea de la București, 4 aprilie 2008, statele membre „vor continua să susțină soluționarea acestor conflicte regionale, cerând Rusiei să-și respecte angajamentele” de a se

retrage „din Moldova și Georgia”), dar nu aveau, cel puțin la nivel de discurs public, din câte se vede în carte, în vedere accentul pe problemele legate de Ucraina, nici Crimeea, nici Donbass și Donețk³ ori vreo altă regiune. În același timp, sunt discutate și alte aspecte, foarte probabil mult mai puțin mediatizate/ cunoscute publicului larg din regiunea noastră – cum este cazul celor privitoare la regiuni ca Adjaria, din Georgia, la granița cu Turcia, sau evenimente ca „Revoluția rozelor”, din Georgia etc.

Sunt mai multe idei pe care se centrează cartea lui Căslav Ciobanu, altfel una cu densitate în informații și în analize. De exemplu: „acest tip de abordare internațională” a unor conflicte „înghețate” „este un fapt pozitiv și poate aduce speranțe în privința rezolvării lor ulterioare”; aceste „conflicte înghețate” din „noile State independente – ecouri ale disoluției URSS”, au „devenit un element central în dezbaterile și lupta politică pentru consolidarea independenței și autonomiei țărilor direct implicate” – sunt enumerate Moldova, Georgia, Armenia, Azerbaidjan; pentru că aceste „regimuri separatiste” (mai ales Transnistria – și autorul pune un relativ accent pe situația de aici) nu sunt sub control internațional, profitând de afaceri ilegale, impactul „poate fi comparat cu acela al terorismului” (dintru rolul Rusiei, între altele privitoare la legăturile regiunii transnistrene cu Ucraina, amintește o declarație a fostului ministru de externe al Ucrainei, care a „recunoscut că autoritățile ucrainene” au „înfințat un lanț de contrabandă” și „a acoperit *de facto* contrabanda pe teritoriul Transnistriei”; s-a ajuns, de altfel, la faptul că președintele Moldovei în 2001 să acuze Kievul de „joc dublu”; apoi, se vede cât și cum a fost sau, mai degrabă, nu a fost implicată România în negocierile/ discuțiile/ deciziile privitoare la această regiune/ Moldova și de ce a fost așa ș.a.) etc.

De asemenea, se subliniază în repetate rânduri că „lucrarea se axează pe rolurile prezenței militare străine (ruse) în zonele de conflict, ale organizațiilor internaționale ale statelor mediatore, al negociatorilor

speciali (americani)” – aspecte care au căpătat alte „nuanțe” în septembrie 2023 în Karabah – și că autorul a folosit „analiza comparativă” „ca metodă de investiga-re a originilor și dezvoltării acestor conflicte” dar și a „rolului elitelor politice” care pot facilita sau împiedica procesul de rezolvare.

Pentru a ne face o idee despre maniera de abordare, cartea este structurată astfel: I. Conflicte în spațiul post-sovietic: geneză și evoluție (1.1. recuperarea identității naționale și conflictele uitate, 1.2. memoria istorică: mituri și realități, 1.3. factori istorici, culturali și lingvistici generatori de conflicte, 1.4. factori politici, economici, teritoriali și ecologici de la baza conflictelor), II. Economia politică a conflictelor secesioniste post-sovietice (2.1. dimensiuni geopolitice, militare și de securitate ale separatismului de tip sovietic, 2.2. Economia politică a „Republicii moldovenești Transnistrene”, 2.3. „Republica Nagorno-Karabah”: „Nu există nici învingători, nici învinși”, 2.4. Abhazia, Osetia de Sud, Adjaria: Conflictele „Revoluției rozelor”), III. Extinderea NATO/ UE și conflictele „uite și înghețate” din statele post-sovietice (3.1. provocări economice, politice și de securitate în regiunea Marea Neagră – Caucaz – Marea caspică, 3.2. Conflicte „uite și înghețate”: abordarea Rusiei versus abordarea NATO/ UE, 3.3. Beneficiile unui parteneriat NATO/ UE pentru soluționarea conflictelor, 3.4. Șansele „conflictelor „înghețate”: provocări pentru SUA și Rusia).

Sunt enunțate „realitățile” cum le vedea autorul din acel moment, evaluate în vederea posibilităților de soluționare sau, dimpotrivă, de acutizare/ agravare. Sunt unele aspecte care pot fi discutate însă un pic nuanțat. De pildă, autorul, nefiind de acord cu aserțiunea unor cercetători că „transformarea sistemului sovietic inițiată de Gorbaciov a fost factorul condiționant esențial în aceste conflicte”, enumeră diverse cauze (între care politicile sovietice de „alienare și discriminare a naționalităților”), dar, între cauze, nu amintește/ nu punctează sau nu insistă pe felul în care s-au „tăiat” anterior regiuni dintr-o „republică” și s-au „dus” în alta”, masivele deportări, cu vechime, de populații și „repopulări” cu alte etnii ș.a. Pe de altă parte, aspectele sunt tratate într-o manieră sintetizatoare, „la nivel”, din perspectiva sociologică/ politică/ economică/ diplomatică, a unui om care, evident, dispune de informații dar, mai ales, prin prisma macro/ statală, privind poate în prim plan, deși, desigur, nu numai, din perspectiva diplomatului/ omului politic de anvergură/ a marilor organizații/ puteri internaționale.

Există însă și o altă manieră de a privi lucrurile. Știind, atât cât s-a putut la un anumit nivel de acces la informații, și situația din Moldova de peste Prut, călătorind în unele din acest zone – exemplific acum numai cu Nagorno Karabah (căreia armenii îi spun „Artsakh”, și unde în septembrie 2023 situația a degenerat, azerii preluând controlul asupra întregului teritoriu, fiind înregistrate multe evenimente, între care un exod masiv al armenilor de acolo) și o regiune care nu este analizată aici, Crimeea (ultima dată

puțin înainte de „anexare”), am putut vedea la fața locului diverse lucruri, și discutând cu oameni din diverse etnii/ cu diverse ocupații am constatat și alte aspecte, care țin de ce se întâmplă acolo, dincolo de politicile și observațiile „macro”. Un exemplu de factor nediscutat concret și analitic aici: din Crimeea au fost deportați, în 1944, milioane de tătari și în casele lor au fost aduși ruși, și nu numai. Lucrurile acestea au creat o situație aparte în Crimeea, chiar dacă, până la anexare, fuseseră și destule schimbări și în domeniul populațiilor. În Ucraina exista o mișcare de revenire a celor care mai supraviețuiseră/ urmași ai celor deportați, dar din ce am discutat cu unii dintre tătarii care se întorseseră, legislația avea multe carențe, și nu minore. Pe de altă parte, se pleacă mai ales de la „realitățile de acum”. Riza Fazıl, fostul președinte al Uniunii Scriitorilor Tătari din Crimeea (il amintesc numai pe el pentru că a murit subit după „anexare” și nu mai poate fi în pericol), a publicat o carte în două volume, peste 1000 de pagini, cu date din arhivele sovietice, despre zeci de populații/ etnii măcelărite de sovietici, despre deportări, „repopulări”, felul în care s-au petrecut lucrurile și spre zilele noastre în Crimeea ca republică autonomă parte a Ucrainei ș.a., îmi spunea că nici o analiză „de sus” a Occidentului care nu ia în calcul și acești factori, care nu înțelege exact felul în care s-au produs schimbările în aceste regiuni „dispute” (Crimeea, pe care o revendică Rusia și Ucraina, nefiind a nici uneia, ci a tătariilor, fiind ocupată de Potemkin; e la fel ca în cazul Basarabiei și Bucovinei, furate de la români, spunea el), cu implicațiilor lor, unele dintre cele mai semnificative ținând de maniera în care au fost educate generațiile succesive după instaurarea Sovietelor și manipularea/ distorsionarea culturilor naționale (asta, am constatat, se vede în multe aspecte, între care și faptul că deși fac mitinguri împotriva Rusiei, acestea se țin în multe locuri în Piața Centrală – indiferent cum s-o numi –, la statuia lui Lenin, și/ sau că mulți, vor independența, dar au nostalgia apartenenței la Imperiu, manifestă în varii forme),

raporturile reale cu forțele regionale, cu Rusia, Ucraina, nu este decât parțial realistă/ corectă. Discutând cu scriitori și jurnaliști ruși, ucraineni și tătari din regiune am văzut până unde erau asemănările de opinii și unde apăreau diferențele.

Sunt multe lucruri de spus și din perspectiva celor din Nagorno Karabah, a relațiilor dintre Turcia, Armenia (în pofida „apropierii Ankarei de Azerbaidjan: în anii 2010- 2011, deși relațiile erau tensionate, nu erau relații diplomatice, Turcia a fost al șaselea partener comercial al Armeniei) și Azerbaidjan (care, datorită resurselor naturale, poate avea un grad de independență sporit față de puterile regionale), și, evident, Rusia, de exemplu. Acolo „nu există învingători”. Se știe cum au evoluat lucrurile în regiune, re-deschiderea conflictului, schimbările teritoriale și de politică din regiune ș.a. La fel și în zona Caucazului de Sud, învecinat cu regiuni mai mari caracterizate prin turbulență, care cresc riscul de instabilitate și imprevizibil.

Un alt aspect pe care îl abordează Ceslav Ciobanu este felul în care influențează globalizarea situația din aceste regiuni. De exemplu, pe de o parte, și citează unii experți, „globalizarea oferă încă o justificare pentru conflictele etnice, deoarece oferă grupărilor etnice un punct de acces legitim la sistemul politic și economic internațional”, dar statul, „împunând primatul asupra corporațiilor transnaționale și a altor influențe de pe piața globală” „poate izola” „rivalitatea sa etnică de pe plan intern”. Amintește că sunt și alte variabile „în conflictele etnopolitice”, care „țin de mediu și de resurse”. Detaliază mai mult sau mai puțin rolul Puterilor sau/și organizațiilor internaționale, care dacă ar fi fost mai consistent și mai coerent ar fi fost alte rezultate; amintește că unii specialiști au spus că, de exemplu, „implicarea internațională în regiunea Asiei Centrale a fost mai mult demagogică”; sau: „abordarea inconsecventă a comunității internaționale contribuie la consolidarea status-quo-ului în aceste conflicte” ș.a.

M-am oprit, succint, doar la câteva elemente analizate/ enunțate de autor, și asupra perspectivei din care le analizează. Este, comparativ și cu bibliografia la temă pe care am consultat-o, o carte densă informațional, cu analize a căror valabilitate, dat fiind anul apariției (și nu mă refer numai la ediția română) pot fi puse față în față cu evenimentele de până la zi din aceste regiuni, cu situația generată de „anexarea” Crimeii, de războiul de acum din Ucraina și felul în care reacționează părțile implicate, societatea internațională și ce se petrece în zonele avute în vedere de autor. Și, nu în ultimul, abordează probleme care din păcate sunt încă de actualitate și au avut, de atunci, evoluții/ urmări complexe și pentru aceste regiuni, și pentru altele – războiul din Ucraina și

pentru România.

Ceslav Ciobanu, *Conflicte înghețate și uitate din statele post-sovietice. Geneză, economie politică și șanse de soluționare*, traducere din limba engleză de Andriescu Anca-Miruna, Cartea Românească Educațional, Iași, 2019, 220 p.

Note:

1. În SUA: *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy, and Prospects for Solution (East European Monographs*, New York, USA, 2019, 2010. Un document succint, la temă, a prezentat în 29 iunie 2007 la Virginia Social Science Association, 80th Annual Meeting. În 22 iulie la USIP (United States Institute of Peace) a prezentat un raport cu titlul *Frozen and Forgotten Conflicts in Post-Soviet States*, în care, de asemenea, se referea la statele de la „Marea Neagră, Caucazul de Sud și regiunile de la Marea caspică” în contextul expansiunii UE și NATO, conflictele enunțate (având în vedere și întrebarea privitoare la rolul Rusiei) fiind cele din Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah.

2. Reamintim, această denumire a suscitât opinii diverse; după unii autori, „este mai mult o noțiune politică decât geografică” (Corneliu Filip, *Dosarul Transnistria (istoria unui „conflict înghețat”*, Editura Timpul, Iași, 2011, p. 5). Același autor reamintește că în *Dicționarul Enciclopedic Român* numele a fost dat de „autoritățile române în 1941 teritoriului dintre Bug și Nistru”, notînd și hotarele, după o „delimitare geopolitică” care a apărut „într-un anumit moment al istoriei, între 1941 – 1944.

3. În aprilie 2016 prezentam, în rubrica „Edituri moldave, autori moldavi”, o carte a lui Ruslan Șevcenko, *Conflictul dintre Armenia și Azerbaidjan. Istoria și modernitatea*, cu un cuvânt de deschidere (*Conflictul care a pus temelia multor cataclisme*) al ambasadorului Azerbaidjanului Namiq H. Aliyev, traducere din rusă: Ludmila Bodrug, Chișinău, 2014. În iunie anul acesta, la „Cartea străină”: Ruslan Șevcenko, *Донбасский и приднестровский конфликты: Прошлое и Настоящее (Conflictele transnistrene și cele din Donbass. Trecut și prezent/ modernitate)*, Pontos, Chișinău, 2022: „Spre deosebire de problema transnistreană, istoria Donbasului este relativ puțin cunoscută cititorului moldovean”, celui român în general, de fapt. „A început să apară în mass-media din Moldova în principal odată cu izbucnirea războiului ruso-ucrainean în această regiune a Ucrainei în 2014”.

SHALEEN KUMAR SINGH

S-a născut în Budaun (U.P.) India. Este poet, critic literar, traducător, profesor de engleză la Universitatea Chhatrapati Shahu Ji Maharaj, Kanpur, Universitatea de Stat din Uttar Pradesh (fostă Universitatea Kanpur din Kanpur). Versurile lui, adunate în antologii de autor și antologii colective, se bucură de o înaltă apreciere în India și în străinătate, fiind traduse și publicate în reviste de literatură, artă și cultură. Este editorul publicației *Creative Saplings*, și dispune de un comitet editorial de experți și recenzori pentru a analiza și selecta materiale de limbă, literatură și critică, prezentate în limba engleză. Jurnalul are ca scop publicarea autorilor tineri și consacrați din lumea întreagă.

Așteptare

Așteptare.

Ochii au devenit inimă
inima mașină a neliniștii
și neliniștea
așteptare.

Așteptarea

s-a făcut liniște.

Liniștea avânt

Și avântul călătoria fără sfârșit
a așteptării.

Așteptare.

Așteptarea s-a furișat în condei
condeiul apoi a trecut în cuvinte
și cuvintele
condei s-au făcut
așteptând

Așteptarea

a devenit poem
și poemul inspirație
și inspirația
motivul rîvnii scrisului

Așteptare.

Așteptarea mi-a dăruit
ore lungi în minute
drumuri lungi luate la pas
gol mare între două secunde
și liniște, liniște senină
să cuget
să chibzuiesc
să alerg
căutînd leacul mai bun

Așteptare.

Așteptarea a adus
gînduri nesfîrșite
hotare făr' de hotar

și necuprinse zări
ale cugetului...

Așteptare.

Așteptarea mi-a adus
căutare zadarnică
rod neroditor
și urmări întunecate.

Așteptarea e

doar așteptare.

Așteptarea vine

doar cu așteptare.

Așteptarea dă

doar peste așteptare.

Pecetluire

Pierdut în miraj

fără ieșire

în disperare, trist,

dezamăgit și obosit

m-am așezat să-L rog

pe Domnul Îndurării

să aibă milă,

și barca vieții mele

să o călăuzească

pînă la țărnul morții.

Doar oameni suntem!

Făpturi suntem,

ferecate cu invizibile lanțuri

de 'Karmă' și 'Maya'.

Nevoia suferinței,

a nesfîrșitelor chinuri și dureri

să ne albească sufletele

trăi-vom astfel mai departe.

Traduceri: **Olimpia IACOB**

(Graham Vivian Lancaster, Dr. Shaleen Kumar Singh.
Journeys. World Anthology of Poetry. Alexander
house.Trayberry Press, Pietermaritzburg. First published
2009.)

COM-PLACERI NARATIVE

Simona MODREANU

Pe 7 noiembrie, în fața restaurantului Drouant, mulțimea nerăbdătoare aștepta anunțarea verdictului, cu aceeași febrilitate ce însoțește ridicarea fumului alb la Vatican, semn că un nou papă a fost ales. Iar noul și vremelnicul papă al literelor franceze, recompensat cu cel mai prestigios premiu, Goncourt, este, în 2023, Jean-Baptiste Andrea (n. 1971), care a reușit în cele din urmă să convingă juriul cu romanul său *Veiller sur elle* (Veghind asupra ei), apărut la cvasi-necunoscuta editură L'Iconoclaste. Iată că trinomul GalliGrasSeuil al coloșilor editoriali abonați la marile premii poate fi spart din când în când! Trebuie spus însă că Jean-Baptiste Andrea nu a fost prima opțiune a juraților Goncourt, care ar fi înclinat mai curând spre Neige Sinno (ce frumos e să te cheme Zăpadă...) și al său *Triste Tigre*, dar cum aceasta primise cu o zi înainte unul dintre celelalte cinci premii majore, Femina, s-a dorit evitarea unei dublări a distincției. A fost însă nevoie de 14 tururi de scrutin și de votul dublu al președintelui Didier Decoin pentru a departaja volumele finaliste și a-l declara câștigător pe Andrea.

Autorul nu e un necunoscut; scenarist și realizator, cu origini italiene dinspre partea maternă, se află la al patrulea roman al său, primul – *Ma reine* (2017) bucurându-se deja de favorurile publicului și ale criticii, primind premiul Femina al liceenilor și premiul de debut. În plus, dincolo de consacrarea deplină pe care o reprezintă premiul Goncourt în cariera unui scriitor, momentul fast scoate la lumină și micuța editură pariziană L'Iconoclaste, înființată cu 25 de ani în urmă, care tocmai deplângea decesul fondatoarei sale.

O gură de aer financiar și de notorietate vine la pachet cu marele premiu (care, reamintim, în sine constă într-un cec de 10 euro, dar care aruncă în aer tirajele din momentul anunțării laureatului), permițând acestor editori cumva în răspăr cu spiritul vremii, după cum o indică și numele, să-și asume alegeri și mai îndrăznețe pe viitor. Indiscutabil, e și un omagiu post mortem adus editoarei fondatoare, cunoscută și apreciată de mai toți membrii juriului. Dar este și mai mult de atât.

Cu această amplă frescă romanescă (peste 500 pagini) desfășurată în Italia lui Mussolini (nedezmintitul gust al francezilor pentru istorie!; în plus, regăsirea originilor pe fond de nebunie i se pare foarte romanescă autorului), Academia Goncourt face o mică concesie „plebei”, acest roman popular fiind deja un mare succes de librării (și, după cum se știe, Franța are cel mai mare număr de librării independente pe cap de locuitor, acestea fiind un foarte activ și influent agent cultural). Pe fondul ascensiunii fascismului în Italia, destinul unui sculptor de geniu se împletește cu o înduioșătoare poveste de iubire-prietenie a doi copii. În contextul în care literatura franceză – cum am mai discutat – cunoaște un nou val de uscăciune, după Noul Roman, tradus printr-o supraconștiință de sorginte stângistă a scriitorului care se redescoperă și se legitimează (doar) prin implicarea social-corectă politic și ecologic în viața și preocupările semenilor, în dauna mortiferă a imaginației și a ficțiunii, iată un autor care îndrăznește să pună punctele pe i. „Am impresia că în zilele noastre i-a fost lăsată cinema-ului prerogativa de a povesti. Ca și cum

ar exista ceva ușor vulgar în istorisirea unei povești care, obligatoriu, ar exclude profunzimea”, mărturisea Jean-Baptiste Andrea cu câteva zile în urmă, pe un post de radio, înainte de a adăuga: „Iar eu cred cu tărie că poți fi și popular și profund, oferind niveluri de lectură diferite mai multor generații și clase de cititori. Asta înseamnă pentru mine un roman.” Iar textul său o dovedește cu prisosință, fiind totodată o narațiune istorică, un eseu metafizic despre sculptură, o meditație asupra iubirii, a prezenței și absenței. Și în romanele anterioare se vădise gustul scriitorului (îndrăgostit și acum de *Cei trei mușchetari*!) pentru istorii rocambolești și poetice, aventuri extreme, drame și abandonuri, copilării frânte, tot soiul de orfani – fie de părinți, fie de iubire, fie de ascultare – ce au nevoie de o voce narativă care să le rostească împletitura existențială, cu toate golurile și stridențele ei.

Veiller sur elle spune povestea unei iubiri imposibile, de esență clasică, între un copil necăjit, Mimo (Michelangelo Vitaliani), ucenicul genial al unui sculptor de duzină, și Viola, frumoasa, sclipitoare, impetuoasă și bogată fată căreia viața nu îi refuza nimic. Întâlnirea se petrece în copilăria lor, dar protagoniștii cresc, traversând o jumătate de secol în care delirul Istoriei se împletește cu misterul unei opere de artă pe care Vaticanul o ascunde publicului larg, căci trezește reacții nebănuite și curioase din partea celor care o contemple. Copiii se „recunosc” de la prima privire, deși nimic nu-i predestina întâlnirii și își petrec viața neputând nici trăi împreună, nici departe unul de celălalt, doi marginali căutând salvarea dintr-un destin trasat dinainte: sărăcia și dificultatea revelării talentului într-un mediu ostil pentru unul, eliberarea de o căsătorie impusă pentru cealaltă. Visul renașcentist al frumuseții absolute și al cunoașterii universale este, desigur, prezent, de n-ar fi decât prin prenumele sculptorului și prin evocarea meșteșugului său:

E foarte simplu să sculptezi. E suficient să înlături straturile de istorisiri, anecdote, cele care sunt inutile, până ce atingi istoria care ne privește pe toți, tu și eu și acest oraș și țara întreagă, istoria pe care nu o mai poți subția fără a o ciunti. Și acolo trebuie să te oprești din cioplit.

Povestea curge năvalnic prin prezent și amintiri, printre legende și mituri incorporate, purtată de personaje puternic nuanțate și de involburări mai mult sau mai puțin verosimile. Lectura este antrenantă, scriitura agreabilă, cu turnuri stilistice doldora de figuri, dar, pe undeva, înțelegem la final de ce au fost nevoie de atâtea tururi de scrutin înainte de alegerea laureatului: fundamental, nu ne împiedicăm de vreo originalitate formală sau ideatică care să justifice pe deplin atribuirea unei asemenea distincții. Dar farmecul povestirii și plebiscitul cititorilor indică fără tăgadă veșnica noastră nevoie de scaldă în imaginar.

ACTUALITATEA FRANCEZA

CONVORBIRI LITERARE

IERONIMIADĂ

Ioana COSTA

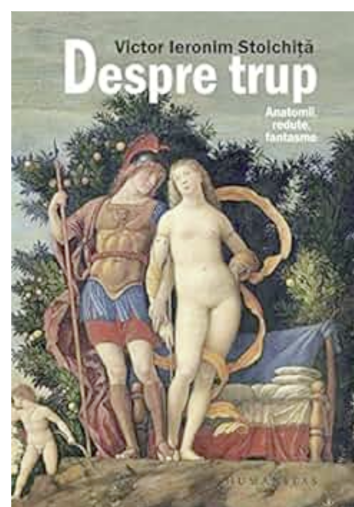
Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* (PSB, seria nouă) va spori iarăși, curînd, prin cel de-al treilea tom epistolar al Fericitului Ieronim, cu care se încheie publicarea corespondenței integrale, după volumul din 2013 (epistolele 1-52) și cel din 2018 (epistolele 53-105); aici se află epistolele 106-154, cu excepția celor ce poartă numerele 148, 149 și 150, considerate în prezent spurii. Traducerea în curs de publicare i se datorează în cea mai mare măsură distinsei latiniste Cristina Halichias, care în ultimii ani ne-a oferit minunate și surprinzătoare volume (amintesc, dintr-o lungă serie, numai *Libellus de dentibus* și cartea despre șah, prezentate la vremea lor în această rubrică).

M-aș opri aici la două epistole, doar pentru a le folosi ca trambulină virtuală a cîte unui salt de gînd.

Epistola 106, *Despre Psaltire și pasajele corupte din ediția Septuagintei*, este o lectură incitantă pentru orice traducător, aflat mereu în căutarea cuvîntului potrivit și a turnurii juste. Buna cunoaștere a limbilor sursă și țintă este necesară, desigur (nimeni nu o poate nega), dar e departe de a fi suficientă. Adîncirea în text și în istoria lui, zăbovirea răbdătoare asupra literei și nuanței, meditația asupra aventurii unei transpu-neri dintr-o limbă într-alta, asumarea propriei imperfecțiuni și, deci, a unei stări de veșnică perfectibilitate – toate acestea sînt trăsături ale unui portret pe care ajungem să îl înțelegem, măcar în parte, atunci cînd sărbătorim cum se cuvine, cu respect, *Ziua traducătorului* în 30 septembrie, la comemorarea morții lui Ieronim: 30 septembrie 420.

Epistola 110 este de o factură aparte, în

condițiile în care nu sînt tocmai larg răspîndite epistolarele duble, altfel spus, cele care conțin nu doar scrisorile trimise de un autor, ci și răspunsuri primite de el. Aici îl vedem pe Augustin în dialog cu Ieronim, sîntem martori ai unei frînturi de viață pe cît de înaltă, pe atît de reală; nu ne simțim intruși, ci, dimpotrivă, privilegiați. Dincolo de fascinația întîlnirii la care asistăm peste veacuri, ne amintim o imagine misterioasă, dintr-un set de trei picturi aflate în Scuola di San Giorgio degli Schiavoni din Veneția, realizate de Vittore Carpaccio și puse de exegeți în legătură cu o scrisoare apocrifă a lui Augustin, construită în jurul unei viziuni pe care ar fi avut-o la Hippo (Hipona), în timp ce îi scria lui Ieronim (*Sant'Agostino nello studio*). Triada picturilor lui Carpaccio îl are ca subiect pe Ieronim, iar această viziune augustiniană corespunde momentului morții lui la Betleem. Ne explică pe îndelete ce vedem aici Victor Ieronim Stoichiță, în *Despre trup. Anatomii, redute, fantasme* (2019, traducere apărută în 2020 la Humanitas).

AȘTEPTAȚI CÎT MAI MULT DE LA JUDE!

Dragoș IOAN

„Realitatea poate fi schimbată, ficțiunea trebuie reinventată” – iată un alt aforism din panoplia poetului Stanisław Jerzy Lec ce s-ar putea aplica crezului artistic al lui Radu Jude, și în special ultimului său film, tocmai pe ecrane. Realizatorul mărturisește¹ că filmul trebuia inițial să se numească, după Cehov, *Un caz de practică medicală*, dar ironia injoncțiunii lui Jerzy Lec – *Nu așteptați prea mult de la sfîrșitul lumii*, l-a cucerit în final pentru a ilustra noua sa alegorie (amară) a modernității.

„Unul din rarii discipoli credibili ai lui Godard” – cum îl prezintă *Le Monde* pe realizatorul premiatului *Aferim* (Ursul de Argint, 2015) continuă astfel suita acidă despre deforma(n)ta societate contemporană, cultivînd gustul pentru titlurile lungi citate (inaugurată în 2018, cu *Îmi est indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari*).

Jude revizitează în prezentul lung metraj (163 minute !) tehnica colajului, experimentată de Jean-Luc Godard în anii ‘60-‘70. Precum, de exemplu, în *One + One* (1968), regizorul român împletește aici povestea Angelei (Ilinca Manolache), asistentă de producție ce traversează Bucureștiul într-o cursă frenetică pentru castingul unei campanii de publicitate, cu cea a omonimului său din anii ‘80, o șoferiță interpretată de Dorina Lazăr în pelicula *Angela merge mai departe* (în regia lui Lucian Bratu, 1981).

Asemeni precedentului său lung-metraj, *Babardeală cu bucluc sau porno balamuc* (recompensat la Berlin în 2021 cu Ursul de Aur), acțiunea se derulează pe parcursul unei întregi zile calde de vară tîrzie, plimbîndu-ne printr-un carusel de situații cinematografice. Angela, blondă energică și răzbătătoare, navighează odiseic – mestecînd gumă la volanul unui combi Fiat, într-un oraș mar-

cat de agresivitate (a altor șoferi, a patronului de șaormărie care alungă un cerșetor), vulgaritate (a limbajului) și kitch post-comunist, cu o coloană sonoră alternînd rap-ul, manelele și muzica clasică. Peste această realitate, filmată în alb și negru, se intercalează imaginea color a Angelei din anii optzeci, personaj ce-ar putea constitui un manifest feminist sui generis din anii comunismului; principalul interes al vechii pelicule rezidă însă în cadrele (revelate prin montajul la ralenti) ce surprind fața ascunsă a epocii ceaușiste – cozile la magazine, trecătorii îmbrăcați sărăcăcios, peisajul industrial hidos din fundal, dar și farmecul cartierului Uranus, demolat cîtiva ani mai tîrziu pentru a face loc viitoarei Case a Poporului.

Prin contrast, Bucureștiul capitalismului globalizat de astăzi oferă cadrul în care se realizează *la vedere* pervertirea realului în favoarea zeului modern (banul), prin procedee mai subtile dar încă și mai diabolice decît în anii dictaturii comuniste. Proprietatea privată, trîmbiată de promotorul imobiliar cu aere de guru post-capitalist, este sfîntă pentru potențialii cumpărători cu dare de mîină, dar nu mai valorează mare lucru cînd este vorba de recuperarea unei parcele de cimitir, obligînd la deplasarea unor morminte recente. Firma austriacă care realizează campania de promovare a echipamentelor de protecție promite candidaților infirmi o recompensă substanțială în cazul selectării pentru spotul video, dar în culise elimină din start pe cei care « dau prost pe ecran » (gras, origine romă, mut). Apogeul acestei travestiri a adevărului îl constituie, la capătul interminabilului maraton al Angelei, filmarea propriu-zisă, unde totul este ajustat într-un exercițiu procustian memorabil, redat printr-un cadru fix ce durează mai bine de jumătate de oră: numele victimei (Bucă) nu trebuie

pronunțat pentru a evita efectul hilar, bariera ruginită la originea accidentului trebuie scoasă din cadru, detaliul cu orele suplimentare (prost plătite) trebuie pus sub tăcere, ca și referirea la exportul de mobilă către Rusia (suntem în 2022, în plin război în Ucraina), pentru ca în final boss-ul austriac să ceară ca personajul principal nici să nu mai vorbească, textul urmînd să fie adăugat în post-producție pe cartoanele pe care Ovidiu (nefericitul paralizat care are totuși șansa să poarte numele «marelui poet latin»!) le arată camerei (dar care îi maschează fața), după modelul clipului *Don't Look Back* al lui Bob Dylan.

În contrapunct la manipularea orchestrată grotesc, în drumurile ei Angela înserează numeroase *live-uri* TikTok, în care sub masca unui avatar masculinist (*Bobîță* – realmente creat de actrița Ilina Manolache), imitînd prin exces un discurs vulgar și populist, ficțiunea virtuală caricaturizează eficient derivatele din realitate – românească prin excelență, dar nu numai, exemplu fiind secvența cu Uwe Boll (el însuși), cînd Angela îl fletează fanfaronistic pentru inițiativa de a organiza partide de box cu criticii de film care l-au atacat în articolele lor.

Nu așteptați prea mult... revendicat explicit de realizator (regizor și autor al scenariului) ca *opera aperta*, în sensul lui Umberto Eco, bifează într-adevăr multiple criterii. Comedie sarcastică și ireverențioasă (probabil taxată drept «non-conformistă» de o parte a criticii de film românești), cu limbaj licențios, road-movie cu accente naturalist-poetice (mai bine de cinci minute de liniște totală, ce contrastează cu volumul la maxim din scenele la volan, în care sunt filmate sute de cruci ale victimelor de pe șoselele românești de-a lungul drumului morții București – Buzău), montare experimentală cu scena de început rulată de două ori, pasarelă peste timp în care Dorina Lazăr din 2022 joacă propriul rol de soție a lui László Miske patruzeci de ani după Angela din pelicula lui Bratu, filmul lui Radu Jude (se) joacă cu istoria și cu sensurile limbajului.

Asemeni provocărilor semantice din filmele lui Godard, sau mai recent din cinematografia românească (ca de exemplu în *Polițist, adjectiv* al lui Cornel Pomboiu, 2009), regizorul caută detaliul

care poate răsturna percepția unei situații, precum transformarea prenumelui actorului (de către organele abilitate) László în Vasile, pe genericul filmului lui Bratu din 1981. Sau, în dialogul Angelei cu Doris Goethe (Nina Hoss) – directorul de producție din partea austriacă, venită la București pentru a superviza filmarea clipului – dezambiguizarea ultimelor cuvinte ale lui Goethe, a cărui stră-stră-stră... nepoată Doris afirmă că ar fi, care din *Mehr Licht* (mai multă lumină) reținut de posteritate, ar fi fost de fapt *Mehr nicht* (gata, e de-ajuns).

Să prefigureze *Nu așteptați prea mult...* sfîrșitul lumii, ca spațiu în care putem conviețui încă oarecum pașnic? Să fi intrat umanitatea în era războiului tuturor împotriva tuturor (a se vedea violența la volan pe drumurile din București), cînd raporturile între oameni sunt ghidate doar de putere și de bani? Cînd celor umili li se ia pînă și dreptul de a-și spune povestea pînă la capăt în fața camerei?

Filmul lui Jude nu dă un răspuns definitiv acestor interogații, în schimb propune o formă de umor sarcastic, telescopînd provocator timpul și personajele, amestecînd realul cu fabulația într-un *mille-feuille* în care meditația existențială alternează cu înjurătura neaoșă, marșînd pe filonul risu' plînsului pur românesc ; cel care, în fine, face savoarea «specificului național» în ochii occidentalilor. Nu întîmplător Doris îi cere Angelei în mașină, pe drumul de la aeroport la hotel, să asculte manele.

Parafrazînd o celebră formulă, Radu Jude reinventează o geografie subiectivă, după care autentică Europă, cea în care civilizația nu a înlocuit complet umanitatea din noi (unde Cain nu l-a ucis încă pe Abel, după formula lui Noica), începe la răsărit de Viena.

Notă:

1. În discuția ce a urmat avanpremierei, tot într-o sală de proiecție din Franța, filmul fiind programat să ajungă pe marile ecrane românești abia la sfîrșitul lui octombrie.

Caen, 3 octombrie 2023

ANDREI ȘERBAN: IMAGINEA – CUVÂNTUL – MUZICA (V)

Alex VASILIU

Pentru înțelegerea pe cât posibil obiectivă și astăzi, după 28 de ani, a intențiilor lui Andrei Șerban când a montat opera „Oedipe” de George Enescu la București (1995), pentru luminarea împrejurărilor premergătoare și din timpul desfășurării evenimentului, se cuvin ascultate în egală măsură opiniile sale. Ce resorturi ideatice l-au animat? Autorul mi s-a confesat în decembrie 2012.

[...] *ce am reușit să fac cu „Oedipe” a fost, iar, să creez o surpriză. Dar surpriza nu a fost de dragul surprizei, asta e o prostie, e ridicol să faci o surpriză doar pentru a fi original, și să nu ai nimic în spate, nici o inteligență, ca acoperire. Din păcate, mulți tineri fac asta, ceea ce, într-un fel, nu duce nicăieri. Dar acolo, ideea era foarte clară cu acest Oedipe. Era Oedipe din noi. Nu era Oedipe-ul grec, din epoca lui Sofocle, era Oedipe-ul lui Enescu. Enescu a scris „Oedipe” între cele două războaie mondiale, i-a luat 10 ani, dacă nu mai mult, să-l scrie, și l-a scris trecând prin el toată trauma, toată durerea, toată frustrarea omului exilat din țara lui, care a trebuit să treacă prin cele două războaie mondiale, prin tot ce s-a întâmplat din punct de vedere politic în România, de la regalitate la fascism, apoi la comunism. Toate aceste tranziții i s-au întâmplat lui George Enescu când scria Oedipe, și spunea „Oedipe sunt eu, Oedipe este în mine”. Deci, cum puteam eu să mă duc să fac spectacolul vechi de la Opera Română, în care marele David Ohanesian cânta între coloanele acelea frumoase, grecești, purtând toga, armura și platoșa lui? Nu puteam să fac așa ceva, era imposibil. Voiam să fac un Oedipe-istoria conștiinței unui om care, copil fiind, crește sub*

rege, ajunge tânăr (când totul se rupe) în fața răspunsului îngrozitor al Sfînxului, pe care l-am asemănat cu Stalin, spre a ajunge în epoca ciurmei din piesa lui Sofocle. Epocă în care, de fapt, minerii au intrat în capitala țării, au invadat Piața Universității, și pe scenă era exact ce se întâmpla în viață, când devastarea aceasta teribilă a unui popor care a fost înșelat era exact ce se întâmpla cu Oedipe în clipa în care și-a scos ochii. Când și-a dat seama că tot drumul a fost greșit, și și-a scos ochii. Prin această orbire exterioară, vocea conștiinței adânci din el a făcut să o ia pe drumul spre ultima sa reședință, acele câmpii eleusine ale unei resemnări în artă. Și, la final, această stare de împăcare, era de fapt o stare de revenire pe teritoriul artei. Arta fiind singura salvare, pentru că prin artă ne putem salva sufletul! Prin artă ne putem purifica de toată oroarea politicii, de toată oroarea minciunii sociale, și a faptului că suntem înșelați mereu și mereu de politicieni, de tot ce se întâmplă. Dar, revenind în domeniul artei, care în spectacol era reprezentat de Masa Tăcerii a lui Brâncuși, și de Poarta Sărutului, prin care toate personajele treceau ca printr-un fel de purificare, mi s-a părut că acest drum atinge, prin muzica lui Enescu, o coardă foarte-foarte sensibilă a conștiinței omului contemporan care trăiește în România. Ei bine, la premiera acestui spectacol erau și Ion Iliescu, încă președinte pe vremea aceea, și echipa lui Emil Constantinescu, care se pregătea pentru alegeri, și tensiunea creată în sală între aceste partide politice a fost uriașă, uriașă! De aceea spectacolul a stârnit păreri extrem de variate, [...] foarte puțini au înțeles ce am vrut să fac, și spectacolul a fost scos din

repertoriu imediat. Iar directorul de până mai ieri al Operei Române din București, Cătălin Arbore, care pe vremea aceea făcuse el însuși decorul, era un partizan al acestui spectacol și era foarte mult de partea mea, nici nu mai vorbește astăzi despre spectacol. Pentru el este, cred, un punct rușinos că a fost făcut. Deci, iată, el însuși, tânărul revoluționar care lucrează într-un spirit novator; a ajuns directorul Operei, un om foarte conservator, cineva care nu mai are curajul să facă lucruri cu adevărat riscante.¹

Avatarurile, eforturile obținerii aprobărilor, încă necesare în 1995 elaborării unor creații scenice, spectacolul semnificativ din „culise” merită urmărite spre a fi mai bine înțelese frământările ce au însoțit și au urmat premiera. Aventura a fost povestită peste ani tot de Andrei Șerban în stil tragi-comic ce asigură evocării argumentele obiectivității. Titlul evocării din „O biografie” explică totul: *Oedipe la Opera Română* (sau un coșmar balcanic văzut în cheie comică). Redau povestirea de la întreruperea repetițiilor la Opera Națională Română din București într-un climat aproape dușmănos, sub pretextul tăierii fondurilor de către Ministerul Culturii, necesare spectacolului.

[...] Iliescu tocmai dădea să plece în Africa, dar din simpatie pentru maestru (adică eu), Opaschi va face tot posibilul, deși nu ne promite, să-l putem acompania pe președinte nu până-n Africa, dar măcar până la Otopeni și pe drum, în mașină, să avem ocazia să-i spunem ce ne doare. [...] „Cum vă descurcați cu tehnica la operă, în special la lumini?”, mă întreabă jovial președintele, în timp ce limuzina prezidențială aluneca lin spre Otopeni. Știind din teatru că altul e subtextul, că sub lumini se ascunde întinericul întrebării nerostite, atac din plin: „Nu vi s-a spus că avem probleme cu Oedipe?” Uitându-se nonșalant pe fereastră, părând ușor îngrijorat – nu de ce se întâmpla cu Oedipe, ci de cum arătau străzile cu gropi pe care călca poporul –, îmi răspunde distrat: „Nu”. Eu (acum ori niciodată):

„Domnule președinte, țin să vă spun că de felul meu nu mă interesează să pun în scenă spectacole de muzeu. Oedipe va prezenta o tragedie – să-i spunem – a timpurilor noastre, cu conflictele unei societăți în tranziție, dar cu ideea centrală a căutării unei soluții vii, umane... În final, vom simți cu toții unde vor să ne transporte Enescu și Sofocle. Orbindu-se voluntar, Oedipe, care atunci când vedea nu vedea, începe să vadă cu ochii conștiinței până atunci adormite. Fostul idealist ia drumul exilului, care în decorul nostru e reprezentat de nimeni alta decât... Statuia Libertății. Oedipe, după ce a eșuat în comunism, descoperă că nici acolo, la Colonos (New York), nu-și găsește liniștea. Unde să mai caute? Căutarea e spre interior; soluția e în viața lăuntrică.” În acest punct, îl simt pe Iliescu dintr-o dată interesat, expresia feței lui părând să spună: „Îmi place chestia asta cu America, cum ați adus-o din condei că nici capitalismul nu e o soluție!”

Simțindu-mă încurajat, îi zic pe un ton tâmp: „Nici un sistem nu e ideal... nici măcar cel de tranziție! Singurul refugiu se află în artă, în spiritualitate!”, de parcă voiam să-l învăț politică pe Iliescu, în ale cărui mâini se afla acum destinul „Oedipe”-ului care a renunțat la comunism. [...] „Ideea mea este cea a triumfului artei [...] și asta vine din faptul că nici o soluție politică nu e ideală, că nici un sistem social – nici cel sovietic, nici cel capitalist – nu pot satisface întrebările capitale ale omului și că răspunsul (apăs pe fiecare silabă) e doar în i-ma-gi-na-ți-e, drumul împăcării trece prin Poarta Sărutului și la Masa Tăcerii toate personajele dramei, bune și rele, se reunesc și-i privesc pe semenii lor din sală, în tăcere și unii, și alții, atât...”. Ochii jucăuși ai președintelui, pe care îi știam de la televizor, atât de populari și familiari, zburdau iar!

„Sunteți de acord?” Îl simt reconciliat, deși nu vrea să recunoască. Pentru a da lovitura finală, îi servesc cel mai frumos citat din Enescu: „Menirea sfântă a muzicii este să stingă urile, să potolească patimile și să apropie inimi-

le într-o caldă-nfrățire, așa precum a înțeles-o măriștea Antichitate, creând mitul lui Orfeu”. „Sunteți pentru un asemenea mesaj care se ridică în afara politicului?” De acum era clar că proiectul era susținut cum nu se poate mai înalt. De aici încolo era treaba acelui ministru al Culturii să-și dea aprobarea, după ce din frică sau lașitate blocase el însuși bugetul. Iată încă un exemplu în care se vede că puterea nu prea face bine la suflet: un mare poet și dramaturg, dizident în timpul comunismului, devenit acum ministru, arăta slăbiciuni care nu-l onorau.

În săptămâna premierei, președintele, reîntors cu bine din Africa, dorește să-mi vorbească la telefon: „Pot să vin și eu la premieră?” Mă asigură că nu vrea să creeze mare agitație, așa că va veni singur și discret! Respectând consemnul discreției, i-am transmis dorința președintelui doar directoarei, care, ciudat, nu părea surprinsă. În seara premierei, în sală mărșăluia o armată deloc discretă de tipi în uniformă, cu câini-lupi dresați. [...] Toată Opera era înconjurată de mașini ale Poliției. Seara, la spectacol, majoritatea partidelor politice și-au trimis reprezentanții.

Tensiunea în sală era una politică, nu artistică. („Tu l’as vultu, Georges Dandin”, mi-am zis!) Sala era ca de gheață și cele două partide rivale mai mult se priveau cu coada ochiului decât priveau pe scenă. Cum am obiceiul să-mi înregistrez pe video spectacolele, pentru arhiva mea personală, filmam dintr-o lojă laterală când scena, când publicul, pentru a vedea reacțiile. Actul III: intră mineri pe scenă. „Uitasem” să-i spun acest detaliu președintelui în drumul „salvator” spre Otopeni. Îl văd în loja prezidențială cum se încruntă și încerc să-i descifrez mai bine grimasele. Cadrez gros-plan pe el. Vedeam în detaliu ceva nou, nu știam că poate să se și încrunte, îl credeam etern zâmbitor. Dar mă înșelasem. Era regele Claudius din „Hamlet”, privind piesa în piesă. La pauza dintre actele III și IV, Iliescu ne trimite vorbă că vrea să plece, sub pretextul că e obosit, că mâine are o zi grea... Îl văd încă în lojă, spre ieșire, discutând

cu Opaschi. Dispare scurt, dar reapare și, evident indispus, se reazăză pentru actul IV. I s-a sugerat desigur că, plecând, ar comite o gafă: cei din opziție și presa de abia așteptau să-i comenteze gestul ca pe o reacție la episodul ciu-meii, tradus metaforic în spectacol prin evocarea rezistenței comuniste din Piața Universității și a mineriadei care i-a pus brutal capăt.

Dar când se ajunge la momentul împăcării finale, Poarta Sărutului și Masa Tăcerii nu convin opoziției, pe motiv că seamănă, mi s-a explicat mai târziu, cu ceaușista Cântare a României. „Un Brâncuși folcloric, ce kitsch oribil!”, şușotea fina elită intelectuală.

În fine, spectacolul de pe scenă se sfârșește, dar armonia nu coboară și în sală! Ies să salut publicul. Sunt primit cu ovații de unii, cu răceală de alții (la București neajungând încă moda interjecției huo la operă). Dintr-o dată, îmi văd propria mână ridicându-se pentru a opri aplauzele, se face tăcere și îmi dau seama că acum trebuie să și spun ceva. Discursul meu a subliniat caracterul neobișnuit al serii, prin prezența la intrare a detectorului de metale, care era contrar spiritului de libertate al artei. În același timp, trebuia să vorbesc despre nașterea grea a spectacolului și despre cenzura care i se aplica-se în plină democrație. Multe forțe s-au opus, încât a trebuit să apelăm direct la Iliescu pentru ca spectacolul să nu fie oprit. În clipa când am pronunțat numele președintelui, am văzut roind spre ieșire o parte din public, în timp ce alții aplaudau. Mi-am dat seama instantaneu ce comoție am provocat fără să vreau. A doua zi, Caramitru mi-a transmis că nu mai poate să-mi fie prieten, odată ce am dat, auzi, mâna cu Hitler! Vrând să-mi clarific gestul (pe care în continuare și azi îl cred firesc și civilizat) înainte să plec spre Otopeni, având de data asta drept „limuzină” o Dacie cu parbrizul crăpat condusă de un prieten devotat, m-am decis să scriu în grabă câteva rânduri, ca să-mi clarific intervenția din seara premierei. Nicolae Manolescu mi le-a publicat în „România Literară” cu aceeași generozitate pe care a

manifestat-o față de mine și în alte ocazii. Mi-am reafirmat poziția și în diverse interviuri, centrând explicația discursului meu din seara premiului pe trei puncte: 1. Instalarea brutală a detectoarelor metalice a creat o atmosferă glacială și tensiuni de care arta trebuie să fie mereu liberă; 2. amenințarea sub care se aflase proiectul, șantajat continuu cu oprirea fondurilor, arăta că cenzura continua să existe, chiar dacă sub alte forme; 3. recunoașterea publică pe care am rostit-o mulțumindu-i lui Iliescu ironiza, poate în mod prea subtil, faptul că fusese nevoie de aprobare „de sus”, subliniind dependența artei de controlul politic. [...] Oricum, condamnat de cei mai mulți critici de înaltă specializare muzicală sau teatrală, acceptat de puțini, „temut” de unii (Andrei Pleșu a declarat la televiziune că nu s-a dus să vadă „Oedipe” „de teamă că nu are să-mi placă”), acest „Oedipe” m-a învățat o lecție: că e inutil să te lupți în teatru cu morile de vânt ale pamfletului politic. E una dintre rarele ocazii când am încercat să amestec politicul în artă și sper că m-am lecutit de această tentație. [...] La aeroport mă așteptau câțiva dintre studenții din figurația la „Oedipe”. Au apărut și doi-trei actori de la Național, plus Carmen Galin, care, după plecarea mea, a fost prima care și-a dat demisia de la Național. Carmen a susținut și ea din urmă „Oedipe”-ul, dovedindu-se, ca întotdeauna, o bună prietenă. Când m-a auzit vorbind la televizor despre eforturile admirabile ale tinerilor studenți de la Teatrul Podul, care constituiau figurația spectacolului și primeau un salariu aproape egal cu zero, „din lipsă de fonduri”, Carmen a găsit 5000 de dolari, care le-au fost urgent distribuiți studenților. [...]

Retrospectiv, povestirea plimbării cu limuzina prezidențială spre Otopeni îmi confirmă că, dacă voiam să mă lupt pentru montarea mea, nu aveam încotro decât să apelez la acest ajutor, dar am un semn de întrebare dacă merita să ajung până la acest contact atât de direct cu o putere discreționară cu care nu am fost niciodată de acord.²

Semnificativă rămâne prezența cuvântului „exil”. Andrei Șerban l-a ales evocând partea finală a vieții lui George Enescu, l-a păstrat descriindu-și laconic dar trist plecarea din țară după experiența spectacolului său cu „Oedipe”:

*Când a decolat avionul, desi aveam iar gus-tul amar al exilului, aceste întâlniri de la aeroport, înainte de plecare, mi-au îndulcit despărțirea.*³

Neînțeles, aspru criticat apoi trecut sub tăcere de parcă ar fi fost/este o boală ascunsă, momentul românesc „Oedipe” 1995 a rămas în întunericul arhivelor, în paginile cărților unde așteaptă răbdător curiozitatea, interesul, respectul cititorului, al iubitorului de teatru doritori să cunoască valorile românești. Sinceritatea, curajul exprimării credințelor proprii, dominate de grija obiectivității, frumusețea povestirii, importanța ideilor argumentează opulența citatelor din confesiunile lui Andrei Șerban, ordonate aici. Totuși, tristețea amară ca rezultat al experienței artistice din Bucureștiul anului 1995 nu cred că justifică până la capăt una dintre concluziile autorului: [...] „e inutil să te lupți în teatru cu morile de vânt ale pamfletului politic. E una dintre rarele ocazii când am încercat să amestec politicul în artă și sper că m-am lecutit de această tentație.” Speranța ce ar merita cu adevărat împlinirea este ca imaginația, gândirea creatoare, originală, curajul, vocația surprizei să-i nutrească lui Andrei Șerban alte interferențe ale teatrului cu politicul, inspirate din „evul aprins” al prezentului.

Note:

1. Alex Vasiliu, *Confesiuni improvizate*, Junimea, 2015, pp. 390-391.

2. Andrei Șerban, *O biografie*. Polirom, 2006, pp. 317-325.

3. Op. cit., p. 324.

KAURISMAKI, WENDERS, CEYLAN

Marian Sorin RĂDULESCU

„Les films de Cannes a Timișoara” s-a desfășurat în proaspăt inaugurata sală din centrul orașului, Timiș 2:0, și în sora ei mai mică, Victoria 2:0, care tocmai a aniversat un an de la redeschiderea în straie noi pentru spectacole cinematografice, teatrale, concerte etc. Cu 40 de ani în urmă aveau să înceapă proiecțiile din sala Timiș 1:0 cu filmul lui Iulian Mihu (obligatoriu orice inaugurare de cinematograful trebuia făcută cu un film românesc), *Comoara*. Acum, pe ecranul lat de la Timiș, a rulat o întreită comoară: Aki Kaurismäki, Wim Wenders, Nuri Bilge Ceylan. Trei regizori-poeti, proiectați în aceeași ultimă zi a festivalului, unul după altul. Un fel de treime de o ființă (cu aceeași temă: singurătatea) și nedespărțită. Trei abordări diferite în trei limbi diferite (finlandeză, japoneză, turcă) și aceeași hotărâtă slujire a Filmului de către regizor, iar nu viceversa, cum se întâmplă când filmul este rob ideilor fixe ale regizorului/ producătorilor.

Frunze căzătoare / Kuolleet lehdet (Premiul Juriului la Cannes 2023) este (încă) un film despre învierea prin iubire într-o lume care crede exclusiv în “eficiență”, în bani și în profit. Kaurismäki e și el un extraterestru, un veritabil poet al imaginilor, al umorului blajin, ca – altădată – Jiti Menzel (*Diamantele nopții/ Perlicky na dne; Vară capricioasă/ Rozmarne leto; Trenuri strict supravegheate/ Ostre sledované vlaky; Ciocârlii pe sârmă/ Skrivānci na niti; Amintiri/ Postriziny; Sătucul meu drag/ Vesnicko mǎ strediskovǎ*). Filmul are ca teme principale „iubirea cea mare”, aflarea „jumătății”, biruirea năravului, și amintește de atmosfera comediei dramatice de la începutul anilor ‘80, *Îndrăgostit la propria dorință/ Vlyublyon po sobstvennomu zhelaniyu*. Replica cea mai haioasă: la ieșirea din sala de cinematecă unde rula un horror cu zombi și polițiști la care merg Ansa și Holappa, doi vârstnici cinefili (asemenea bătrâneilor din Muppets) comentează astfel: „Mie mi-a amintit de *Jurnalul unui preot de țară* de Bresson”, celălalt îi răspunde: „Aș spune mai degrabă că m-am gândit la *Bande a part* de Godard”...

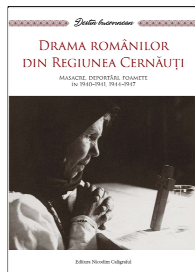
Zile perfecte/ Perfect Days (Premiul de interpretare masculină la Cannes 2023 pentru Koji Yakusho) mi-a

amintit de umilitii și obiditii din *Dodeskaden*, de autostrăzile ramificate și nesfârșite din *Solaris* (filmate tot în Japonia), dar și de *Cerul deasupra Berlinului/ Der Himmel über Berlin* sau *Alice în orașe/ Alice in den Städten*. Dar și de animația *Wall-E*. Un film tonic, pozitiv, asemenea comediei dramatice a lui Kaurismäki. Salvarea prin literatură, muzică (pop-rock, anii 60-70), prin privirea plină de recunoștință și bucurie spre cer, prin bucuria muncii de fiecare zi (chiar atunci când munca presupune curățarea unor toalete publice), dar mai ales prin isihie, prin interiorizare, prin evitarea pălăvrăgelii, într-o lume unde pălăvrăgeala e norma. O vânzătoare la o librărie (anticariat?), ce pare să cunoască bine fiecare carte de pe raft, spune: „Poezii de altădată folosesc aceleași cuvinte ca noi, și totuși ceea ce reușesc să exprime e atât de diferit” lar un conștiințios și... profesionist îngrijitor de toalete exclamă: „Data viitoare e data viitoare. Acum e acum!”. Cum ar veni: carpe diem. Însă mereu cu socotință, cu sfiiciune, cu blândețe, fără nicio urmă de înverșunare.

Ceylan, cel din ferburi uscate/ Kuru Otlar Ustiine (Premiul de interpretare feminină la Cannes 2023 pentru Merve Dizdar), e un ospăț vizual – înainte de orice. Mi-a amintit de elegia pe tema pierderii idealului din *Oglinda / Zerkalo si Solaris*. Actrița principală, în unele scene, seamănă mult cu Margarita Terekova și Natasha Bondarciuk. Cadrele sunt picturale (cu repetate trimiteri la peisajele înzăpezite, de Peter Breughel cel Bătrân, așa cum apar reproduse sau recreate ca în sus-pomenitele filme de Tarkovski), în buna tradiție a filmelor sale precedente: *Kasaba; Uzak; Climate; Once Upon a Time in Anatolia; Somn de iarnă/ Uykusō; Sub umbra părului sălbatic/ Ahlat Agaci*. Dezbaterile de idei din câteva secvențe, pe diverse teme de natură morală, amintesc de Eric Rohmer (*Noaptea mea cu Maud / Ma nuit chez Maud*) și Cristi Puiu (*Trei exerciții de interpretare, Malmkrog*). Un gând cehovian (cum e – din nou, la Ceylan – întreaga atmosferă a filmului): „Tot ce e frumos în lume rămâne în plase pe care noi le tesem până să ajungă la noi.”

Coordonator: **Alexandrina Cernov**, *Drama românilor din Regiunea Cernăuți Masacre, deportări, foamete în 1940–1941, 1944–1947*, Editura Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2019, 280 p.

În numărul din noiembrie semnalăm o primă carte dintr-o colecție intitulată „Destin bucovinean”, despre prigoana și „martiriul suferit de românii din nordul Bucovinei”, anume *Fântâna Albă. Golgota neamului*, volum îngrijit de Alexandrina Cernov, apărut tot la „Nicodim Caligraful, în 2018.

În *Introducerea* acestei prime cărți din colecție Alexandrina Cernov nota că în acest proiect, care va consta din mai multe volume, „vor fi incluse materiale de arhivă, articole, mărturii, fragmente culese și publicate în presa vremii – ziare și reviste”, astfel încât „ceea ce nu a fost posibil de cercetat în arhivele secretizate despre victimele represaliilor în primii ani ai perioadei sovietice”, dar „s-a aflat din mărturiile supraviețuitorilor”, va ajuta la restituirea „adevărului istoric și în baza materialelor vrednicilor ziariști”.

Al doilea volum al colecției cuprinde texte semnate de Alexandrina Cernov, Ștefan Purici (n. la Cernăuți, 1965), Petru Grior (născut în 1949, în satul Molnița, raionul Herța, acum în Ucraina), Ion Nandriș (1890, comuna Mahala de lângă Cernăuți – 1967, București), Dumitru Covalciuc (1947, Oprișeni, fostul județ Rădăuți – Iași, 23 decembrie, 2017.), Maria Toacă-Andrieș (n. 3 decembrie 1955, Lehuceni – Boian, Regiunea Cernăuți, Ucraina).

Astăzi trăim „noi realități politice”, urmare cărora, pe 7 iulie 1997, senatul României a ratificat „Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre România și Ucraina”. „Buna vecinătate” însă, așa cum e și câtă e, nu înseamnă însă că istoria trebuie uitată, că azi, atât statul român, cât și cel ucrainean, prin politicienii care le conduc, să aibă unii... dezinteres, alții... amnezie. Dar, în fond, cum scrie Ștefan Purici, „Destinul istoric al unui popor este, de cele mai multe ori, marcat de relațiile pe care reușește să le stabilească cu vecinii săi, de puterea ființei naționale, de robustețea instituțiilor pe care le generează și le acceptă, de valorile și comportamentul clasei politice, de capacitatea de a valorifica șansele favorabile afirmării, de conjunctura internațională etc.”

Citim despre drame fără număr, „teroare, minciună, dezinformare”, „care s-au materializat prin masacre, deportări și foamete”. Despre cum a început calvarul, felul în care „s-au stabilit” frontierele, ce s-a petrecut în Herța și Bucovina în 1940, 1941 și după, minciunile din presa sovietică, furtul sau distrugerea sistematică a arhivelor, a documentelor care vorbeau despre istoria adevărată, în

timp ce ziarele bolșevice scriau că oamenii primeau cu bucurie învățăturile lui Stalin. Scrie Alexandrina Cernov: „Arhivele Arhiva diplomatică a MAE conține: note și telegrame referitoare la rezolvarea conflictului teritorial dintre URSS și România, cereri ale locuitorilor din nordul Bucovinei și Basarabia de a li se permite trecerea în România după 28 iunie 1940, demersuri adresate Ministerului de Externe pentru restituirea arhivelor, a bibliotecilor particulare sau de interes public, arhiva fondului bisericesc din Bucovina, note, telegrame, rapoarte referitoare la plecarea, în 1939–1940, a corpului consular străin din Basarabia și nordul Bucovinei etc.”

Zeci și zeci de ani nu s-a scris, nu s-a vorbit despre asasinatelor în masă din teritoriile românești aflate azi în Ucraina. Dar unele „note, mărturii și scrisori” despre toate acestea, cât s-au mai putut salva, „se află în arhivele din Suceava și Rădăuți.” Ar trebui să reflectăm, dincolo de alte aspecte, și la faptul că „toate aceste întâmplări, fixate în scrisori (multe aflate și în arhive personale), note informative, rapoarte, arhive, mărturii, publicații în presă, monografii ale satelor nord-bucovinene etc.” „nu au fost cercetate de istoricii români.” Alexandrina Cernov scrie simplu: „Cărțile de istorie nu scriu despre aceste evenimente. Nu vom găsi, în niciun manual de istorie, măcar o propoziție despre felul în care a fost ocupat ținutul Herței, de exemplu.”

Sunt pagini despre crime, durere, minciună, dar și despre faptul ca, măcar după atâția ani, când vorbim despre „corectitudine” și... multe altele nu trebuie să mai lăsăm adevărul să fie ascuns sub preșul altor interese.

Structura cărții: *Teroare. Minciună. Dezinformare* – Alexandrina Cernov, *Românii din Regiunea Cernăuți și represaliile sovietice* – Ștefan Purici, *Deportările bucovinenilor din Ținutul Herța* – Petru Grior, *Mărturii* – Ion Nandriș, *Mărturii din Țara Fagilor* – Dumitru Covalciuc, *La umbra frunzei de pelin* – Maria Toacă-Andrieș, *Martiri români din infernul foametei* – Maria Toacă-Andrieș, iar, în *Anexe*, sunt Documente din Arhivele Statului, Suceava și București

Astfel de cărți ne reamintesc nouă, celor de azi, că, scrie Alexandrina Cernov, „mii de oameni” „au suferit și au murit numai pentru că au dorit să rămână ceea ce sunt – români în țara lor, buni gospodari, cinstiți și cu frică de Dumnezeu”. Că nu li s-a permis să scrie, despre asta, că „ziarele în acei ani de groază” și „arhivele” au fost „distruse de sovietici”. Cum au ocupat teritoriile, „conform indicațiilor de la Moscova, lucrătorii organelor represive din Regiunea Cernăuți au urgentat procesul de acumulare a informațiilor referitoare la băștinașii meleagurilor voievodale”, scrie Petru Grior. Astfel, „memoria a rămas să fie un neprețuit potențial al cunoașterii, memoria emotivă și memoria cognitivă”.

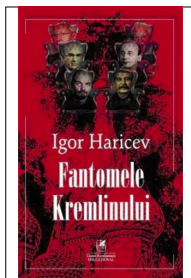
Vom semna, pe măsură ce le vom avea la îndemână, și alte volume din necesara colecție *Destin bucovinean*, sau altele care vorbesc despre prigoana și „martiriul suferit de românii din nordul Bucovinei”.

Igor Haricev, *Fantomele Kremlinului*, traducere din limba rusă și adaptare de Mihaela Perciun, Editura Cartea Românească Educațional, Iași, 2019, 222 p.

Kremlin.... „Știți prin ce se deosebesc coridoarele Kremlinului de celelalte? Au o energie deosebită. Acolo este concentrată frica. Lipicioasă. Grea. Adunată de mulți, mulți ani. (...) Ea își dictează voința”, scrie Igor Haricev (p. 78)

Autorul acestei cărți, Igor Haricev (n. 1947) a lucrat la Administrația prezidențială a lui Boris Elțin timp de aproape șase ani (din septembrie 1991 până în februarie 1997). Secretar al Uniunii Scriitorilor din Moscova, după ce, din 2018 a fost redactor șef al revistei de popularizare a științei *Znanie* (Sila), din 2004 este director general, a publicat mai multe romane, între care și *Fantomele Kremlinului*.

Este o viziune mai aparte a unui astrofizician, care a privit și altfel, prin prisma vechilor istorii, vechilor energii zăvorâte între zidurile acestei clădiri vechi de sute de ani. Construit pe mai multe planuri și din mai multe perspective (istorică, filosofică, politică, religioasă, morală, ș.a.) în acest roman autorul propune cititorului să gândească și altfel, mai puțin convențional, dar nu mai puțin profund, la viață și la moarte, la ce înseamnă condiția umană, la un alt fel de barieră între existența pământească și moarte ca trecere într-o altă dimensiune, însă nu ca sfârșit al nostru. În același timp, se oprește – având în „fundal” Kremlinul, cu tot ce a însemnat și înseamnă această clădire – și asupra caracteristicilor omului/ a poporului rus. „Culoarea” dominantă este frica. Ea a dominat trecutul și apasă și asupra prezentului omului rus, a societății ruse contemporane care și-a propus o societate democratică. De altfel, primul capitol, *Funcționarul*, este dedicat fricii, întregul Kremlin fiind asociat cu frica, care se vede în prim plan între celelalte caracteristici ale rusului ca: „Atracția spre comunitate, spre colectivism? Rusescul *da-poate*? Frica de responsabilitate? Incapacitatea de a lucra sărăcuțos? Lenea patologică? Plăcerea de a minți? Toate acestea sunt prezente, însă „...frica (...) este cea profunzime care ne-a ținut în trecut, cea care ne menține acum, cea care determină sufletul poporului”. Iar la Kremlin „se află împărăția ei, aici e centrul de unde se răspândește peste țara imensă, târându-se spre colțurile cele mai îndepărtate, acoperind oamenii”; „frica de a pierde puterea, frica de conspirație, frica de a fi împușcat pe la spate, frica de arest, frica de a pierde totul, frica de tortură, frica pentru cei

dragi, frica de moarte. Peste care se suprapune frica de a fi trădat, ocolit, îndepărtat, frica de a fi urmărit, închis, înșirat pe pereți. Iar deasupra lor, frica primitivă de necunoscut, de viitor, frica de tot și de toate”. Însă și frica, vedem, cu „ajutorul” „cântărețului morții”, poate fi aceea de mai multe feluri, de la cea care o trăiește Petru trădându-l pe Iisus, de pildă, la una „obișnuită” când Dmitri, „resimțind” clipele în care Lozgacev Petru Vasilievici îl găsește pe „Stăpânul” Stalin căzut, în pragul morții...

Cartea are cincisprezece capitole, începe și sfârșește cu întâlnirea dintre Dmitri Sergheevici (la început – având 40 de ani, la sfârșit – 46), funcționar, ajuns „șef de secție” la „Casa Albă” a rușilor, și un fel de spirit, atât al clădirii, al Kremlinului, cât și al rusului, al poporului rus și, poate, al omenirii, care se autointitula „cântăreț al morții”, „proprietarul biroului”, prezentat ca un alt „funcționar”, care propune, cere a cugeta mai atent asupra expresiei *Memento Mori*, pentru că, spune el, „asta te ajută să trăiești corect”.

Imaginați-vă o călătorie între dimensiunea vieții și cea... de dincolo (inclusiv dincolo de barierele timpului), mergând cu Iisus înainte de a fi trădat, apoi, în al doilea capitol, *Reuniunea nocturnă*, „întâlnirea” lui Dmitri Sergheevici, atât narator, cât și personaj, cu fantomele Kremlinului: Lenin, Stalin, Malenkov, Bulganin, Hrușciov, Brejnev, Andropov, Cernenko, „în lumina evenimentelor iminente din Rusia” – criza constituțională din 1993, când Boris Elțin a dizolvat legislativul federal, Congresul Deputaților Poporului și Sovietul Suprem, fapt care a dus Rusia în pragul unui război civil...

Așadar, un alt fel de călătorie prin istoria Kremlinului, dar nu numai, în acest roman în care Igor Haricev oferă o imagine altfel asupra Kremlinului, asupra Rusiei și poporului rus, dar și o invitație pentru întreaga umanitate la pace, liniște, iubire și... desigur, la cunoscutul „memento mori”.

Moldova sub ocupație străină în epoca Războiului Crimeei. Documente inedite și presă (1853-1860), ediție integrală realizată de **Vasile Pop**, cuvânt înainte Mihai Cojocariu, Editura Pan Europe, Iași, 2023, 428 p.

Azi, probabil, pentru publicul larg termeni ca „Războiul Crimeei”, „Chestiunea Orientală” sunt undeva în cețurile trecutului. În epocă, Alecsandri scria (textul se regăsește în *Amintiri din 1855*¹) *Lui Ion Ghica*, la „25 Novembre *Pe marea neagră*”: „Crîmul a devenit astăzi colțul de pămînt cel mai important, fiindcă pe țărmurile lui se desbate chestia Orientului. El este mai cu seamă pentru noi, Românii, locul sacru unde se plămăduiește viitorul țărilor noastre.” Peste ani, în „Convorbiri literare”, într-un „serial” cu titlul generic *Corespondența dintre domnii*

Vasile Alecsandri și Ion Ghica², în scrisoarea cu numărul XVII, datată 20 Februarie 1884, Ion Ghica scrie: „Reșid-Pașa considera Principatele ca un element important în Chestiunea Orientului și că bariera cea mai serioasă ce s-ar putea ridica despre Rusia. El dorea la Dunăre un stat mare, puternic și bine armat, a cărui neutralitate să fie asigurată de puterile cele mari ale Europei...”.

A fost o perioadă de intense confruntări și, cum s-ar spune azi, de „re-așezare a sferelor de influență”, prin eforturi uriașe. Astfel, citim într-o carte apărută în 1878 (pe copertă apare anul 1879), *Resbelulu Orientalu*, semnată de Alexi, A.P. (Artemiu Publiu Alexi, 1847-1896, profesor năsăudean de gimnaziu), împreună cu vărul său Maxim Pop (1838-1892; profesor de gimnaziu în Năsăud), la p. 8 (am actualizat scrierea): „Popoarele Europei au purtat în răstimp de 25 ani adecă de la anul 1852 până la 1877, douăsprezece războaie. După o foaie economică din Londra, *Economistul*, au costat acestea Europa numai 1,948.000 omeni ce și-au dat viața în lupte cu inimicul, apoi 42 miliarde și 260 milioane de mărci germane, sau la 72 miliarde și 390 milioane în lei sau două miliarde 931 milioane „punti sterling”; o sumă fabuloasă (...) mai mare de zece ori decât venitul anual al tuturor statelor Europei laolaltă cu al Americii nordice.”

Numai Războiul Crimeii ar fi costat „750.000 oameni și 348.000.000 „bani în puncti sterling”.

Am primit cu interes acest volum care cuprinde 435 de „piese” pe care le-a adunat arhivistul Vasile Pop, reflectând o perioadă dificilă din istoria noastră, aceea dintre anii 14/ 26 iunie 1853 – 11 februarie 1860, caracterizată prin ocupații străine care au venit una după alta (ruși, austrieci și turci) și ne-au spoliat. Asta în timp ce ne mințeau că ne vor binele. De pildă rușii, emiteau proclamații, documente în care își clamau bunele intenții, pe când realitatea a fost și a rămas cu totul alta. La fel de brutal, și încă și mai metodic la jaf s-au comportat și austriecii, „ceva mai bine turcii” (M. Cojocariu). Iar documentele adunate de Vasile Pop relevă diverse astfel de acte, multe rușinoase, făptuite de armatele acestea de ocupație, de conducătorii lor, bună parte sub definirea de „rechiziții”. Dar în realitate cei care vor avea curiozitatea vor vedea că este vorba pur și simplu de jaf, de fapte care au generat și conflicte între ocupanți și români, asinate (ca acela al unui subofițer de jandarmi din Bacău ucis de austrieci, care apoi au mințit, „justificând” că... era „un om din popor”). Documentele reflectă și atitudinea conducătorilor noștri, a oamenilor, presiunile la care erau supuși, dar și alte aspecte din acea vreme.

Specificul rubricii nu permite, însă am regăsit aici diverse și multe documente de interes pe care aș fi dorit să le citez parțial sau integral, din motive diverse. Nu e exclus să revin cu un text amplu, aici sau în altă parte. Concluzionând, sunt multe și felurite informații pe care le poate regăsi cititorul în această „ediție integrală” realizată

de Vasile Pop, pe care am ținut să o semnalăm, care pot contribui la crearea unei imagini mai aproape de realitate despre cum a fost cu adevărat acea perioadă pentru români, pentru regiunea noastră.

Note:

1. În ediția Vasile Alecsandri, *Opere*, vol. IV, Editura Hyperion, Chișinău, 1992 – reproduce textul după ediția de la editura Minerva, 1974, ales și stabilit, note și variante: Georgeta Rădulescu-Dulgheru, p. 685 – este *Suvenire din 1885*.

2. Anul XVIII. No. 1. 1 Aprilie 1884. În cuprinsul anul al revistei, din nr. 1, titlul este: *Scrisoarea VII – Samos*.

Coord: **Nicolae Dascălu**, *Ziarul Lumina 5000. Trecut, prezent și viitor*; cuvânt pe coperta a IV-a: Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ioan Aurel Pop, Președintele Academiei Române, Editura Trinitas a Patriarhiei Române, București, 2023, 352 p.

Cu mai mulți ani în urmă semnalăm o carte de interes a părintelui Nicolae Dascălu, *Parabola făcliei aprinse. Comunicarea religioasă în era informațională* (a cărei bază o constituie teza sa de doctorat), apărută la Editura Basilica, a Patriarhiei Române, din București, în 2012. Apoi, mai aproape de ziua de azi, o altă carte a sa, apărută în colecția „Media Christiana”, seria „Lumina”, anume *Printre păsări și crini*, cu subtitlul „Cugetări creștine dintr-un veac grăbit”. Seria, notam atunci, „Lumina pentru că, citim în „Nota editorială”, în 17 februarie 2022 a apărut „ediția cu numărul 5000” a acestui cotidian al Patriarhiei Române, al cărei director și semnatar al editorialelor este Nicolae Dascălu.

Acum semnalăm un volum coordonat de preotul Nicolae Dascălu, apărut în aceeași colecție, *Ziarul Lumina 5000. Trecut, prezent și viitor*, cu subtitlul: „Documentele Colocviului de presă de la Mănăstirea Caraiman (14 – 17 iulie 2022”.

În peisajul atât de schimbător, sub multiple aspecte, al presei din România (am putea adăuga și al felului în care se scrie, apare, al suportului, intereselor ș.a.) „Lumina”, primul ziar creștin din România, este și un model de constanță. Citim în *Prolog* că luni, 7 februarie 2022, s-au împlinit 17 ani de la apariția primului număr, iar pe 17 februarie 2022 marca apariția a 5000 de numere, în condițiile în care nu trebuie uitate nici edițiile regionale, din Moldova, Transilvania și Banat, ori suplimentul *Lumina de duminică*. Aflăm din carte că „volumul editorial al publicației, împreună cu suplimentul *Lumina de Duminică*, a depășit cu mult 100.000 de articole și 100.000 de imagini tipărite”. Toate acestea dau seamă sau, altfel spus, alcătuiesc „o cronică dinamică a vieții religioa-

se și sociale din România începutului de mileniu trei”.

În carte, după *Prolog*, sunt trei mesaje de felicitare, ale Patriarhului Daniel, ale lui Ioan Aurel Pop și preotului profesor Ioan Sauca, programul Colocviului, Lista participanților, Documentul final al Colocviului de presă *Ziarul Lumina 5000. Trecut, prezent și viitor*; Caraiman – Bușteni, iulie 2022 (la care au participat 40 de jurnaliști din Centrul de Presă *Basilica*). Apoi, referatele/ comunicările susținute sunt împărțite pe două secțiuni, conform programului enunțat: I. *Ziarul Lumina – Slujire misionară și responsabilitate civică*, II. *Jurnalism și comunicare în lumea de azi*.

Tematica abordată în referate este una diversă, de la aspecte care țin de procesul apariției ziarului (etape, repere, alte aspecte), modul în care ziarul s-a constituit într-un „reper al renașterii și dezvoltării presei bisericești autohtone din ultimele trei decenii”, aspecte care țin de creștinism în context jurnalistic, site-ul ziarului și felul în care este gestionat/ administrat/ actualizat. În secțiunea a doua sunt pagini despre cum sunt văzute jurnalismul și comunicarea creștină, a bisericii, în contextul socio-cultural actual, cu noile ideologii, impactul științei/ tehnologiilor, felului în care evoluează lucrurile în presă în mediile virtual și tipărit, discursul creștin/ omiletic, transmiterea mesajului creștin/ al bisericii ș.a., până la, de exemplu, strategiile de răspuns la criză reflectate în presa generalistă din România sau o temă ca „Biserica și Covid 19”.

În final, este o a treia secțiune cu imagini din fototeca ziarului *Lumina*.

Așadar, semnalăm această carte dedicată primului ziar creștin din România, *Lumina*, care, iată, a depășit de acum 5000 de numere.

Anatolie Tihai, *Însemnări etnografice/ Ethnographic notes*, responsabil de ediție Vlad Cubreacov, coperta: Iurie Babii, ediție bilingvă română – engleză, versiunea engleză: Nicoleta Nică, Editura Episcopiei de Bălți, Chișinău, 2022, 152 p.

Este a treia carte scrisă de Anatolie Tihai la realizarea căreia au participat Antonie, Episcop de Bălți (cu un cuvânt de binecuvântare – *Părintele nostru Anatolie Tihai – un misionar desăvârșit*), Vlad Cubreacov (responsabilul de ediție, care semnează și prefața – *Cuviosul Anatolie Tihai – etnograf și publicist ortodox în Japonia* – în care citim și despre planul de a publica și al doilea jurnal misionar, dar și a altor scrieri ale autorului). După ce am semnalat cititorilor noștri alte două cărți ale lui Anatolie Tihai (*Primul jurnal misionar al cviosului Anatolie Tihai, un apostol român pe Țara ortodoxiei Japoniei*, Editura Episcopiei de Bălți,

Chișinău, 2018 și *Sectele religioase din Japonia*, 2019), ne oprim de această dată la aceste „însemnări etnografice”. Sunt șase articole ample: *Impresii dintr-o călătorie în Japonia, Însemnări etnografice despre Japonia, Locuitorii Japoniei, Locuitorii Japoniei, Prin ce se deosebesc japonezii și chinezii între ei, Tendința japonezilor către educație*.

În celelalte cărți din „serie” cititorii au aflat și alte detalii despre viața lui; reamintim, pe scurt: Alexandru Dumitru Tihai, născut la 23 noiembrie 1839 undeva pe malul Prutului, în comuna Tărășăuți, din județul Hotin, devenit Anatolie, călugărit la mănăstirea Zografu, din Athos, a călătorit în China, Japonia (la 33 de ani chemat în Arhipelag de arhimandritul rus Nicolae Kasatkin), unde a făcut misionariat, a înființat școli creștin ortodoxe ș.a. Mai multe despre viața lui se pot citi și în cartea de eseuri a lui Radu Șerban, *Români de roman în Japonia*, prefața: Marius Chelaru, Coresi Publishing House, București, 2020.

Aici, Vlad Cubreacov (care subliniază că relația sa cu Biserica Ortodoxă Română, a „condus la o asumare completă a sa”, „considerându-se, pe bună dreptate, că poporul român și România, au, prin el, o contribuție la răspândirea Ortodoxiei în Japonia”), în prefața sa, amintește despre faptul că, dincolo de a fi un preot cu har, misionar, Tihai a fost și bun publicist, debutul său fiind în „Monitorul eparhial de Chișinău”/ „Kişiniovskie Eparhialnye Vedomosti”, la 1 decembrie 1870, cu un studiu în rusă de 25 de pagini despre mormonii din America, pe care nu l-a semnat. Era o parte din studiul întreg, restul nemaifiind publicat. În același Monitor a apărut, în noiembrie 1872, primul său text pe care l-a scris în Japonia, la Hakodate, despre situația misiunii ortodoxe de acolo. Prefațatorul oferă mai multe detalii despre activitatea publicistică a lui Anatolie Tihai, despre faptul că, din motive pe care cititorul le va afla din carte, i se pot atribui și mai multe alte scrieri, după cum și revistele în care a publicat aceste șase texte pe teme etnografice.

Este o lectură de interes, autorul povestind despre călătoria sa (Aden, Ceylon, Singapore, Saigon, Hong Kong, Şanghai și Nagasaki), dar mai ales despre Japonia și japonezi, așa cum erau la acea vreme.

Încheiem, și cu o invitație la lectură, și în așteptarea celorlalte, eventuale, cărți din „serie”, și pentru a vedea cum scria și gândea autorul, cu un citat din *Locuitorii Japoniei*: „japonezii aparțin, după trăsăturile lor fizice, unui neam mongol, iar limba lor aparține familiei turanice. Ei înșiși își spun, precum și țării lor, Nippon (Nitsi – soare și hon – început, origine, răsărit; potrivit particularităților foneticii nipone, ambele cuvinte formează prin compunere cuvântul Nippon), adică țara Soarelui Răsare. (...) Populația statului nipon, în forma ei actuală, este alcătuită, în afară de japonezii propriu-ziși, din a) aynu, b) etă și c) likeeni”.

Marius CHELARU

HARPA ȘI FANFARA

Emil LUNGEANU

Una dintre cele mai provocatoare enigme cu care americanii își bat azi capul zadarnic sunt scările din păduri. Nu este vorba de niște ruine de interes arheologic ale unor construcții din străvechimi uitate. Șiruri de trepte mai largi ori mai înguste din metal, lemn sau piatră, de concepție mai degrabă modernă, uneori chiar de o frapantă prospețime și familiaritate asemeni scărilor rulante ale stațiilor de metrou, ajunse nu se știe cum și în ce scop tocmai acolo unde te-ai fi așteptat mai puțin, în miezul pădurii și-n pustietatea munților, departe de civilizație. Rangerii și militarii se tem să le mai urce după straniile fenomene pe care asemenea experiențe le-au produs, pierderea percepției mediului ambiant, senzația că ești pândit, anomalii în trecerea timpului și chiar dispariții. Și apoi, unde să urci? La capătul lor nu e nimic altceva decât cerul. *Cerul de la capătul scării* (Rafet, 2021), același din care Mihaela Aionesei și-a făurit titlul volumului ei de versuri.

Numai că, prin opoziție cu acel extraordinar mister, scara poetei nu este câtuși de puțin lipsită de noimă. Nu degeaba primul pas pe care-l face în acest nou volum e chiar poemul eponim, asemeni unor necesare instrucțiuni de folosire ce te lămuresc numaidecât că urcușul, pe cât de ireversibil și anevoios pe atât de incontestabil, nu trebuie totuși să te alarmeze câtă vreme prăpastia căscată la capătul său nu este una a gravitației, ci a zborului. „Indiferent de piedici știu/ că Sus cineva mă iubește/ pentru că doar Dumnezeu/ șterge fecăruia o treaptă/ și nu obosește. Oamenii /nu iartă niciodată!// Chiar de-aș vrea /nu pot să mă întorc./ Înapoi urlă pustiul/ înfricoșător și amenințător./ Răzbunător și răzvrătit/ rățește doar cel care nu vede/ cerul de la capătul scării./ Eu mă cutremur ca o turlă/ într-o zi de Duminică [tulai Doamne, ce faină comparație!]/ și urc să-mi astâmpăr/ setea de Oameni”. Modul corect de întrebuițare, respectiv ca rampă de lansare, ține deci de domeniul salutismului creștin, ceea ce înseamnă nu să dai fuga pe scara avionului ca să te vezi scăpat de ANAF sau DNA, ci să urci pe o aripă de înger pentru a-ți salva sufletul. Și nu e vorba doar de o progresie pe verticală, ci totodată și de o înaintare în timp. Dacă pentru Nichita aspirația de a clădi „un castel pe o aripă de porumbel” trecuse odată cu ziua de „ieri”, pentru autoarea acestor tumultuoase psaldiri speranța unor astfel de zidiri imponderabile și miraculoase este orientată invers, către viitor, „spre a atinge un rai – mâine”. Nici pomeneală de vreun marș triumfal ca în cân-

tecele ostășești, lipsit de poticneli și ezități. Frâna amintirilor are efect bulversant, ezitățile de pe parcurs și încrucișările noilor pași cu cei vechi făcând ca acest drum de costișă să arate, în varianta lui individuală, ca o sisifiadă (vezi antecedentele repertoriale ale poetei și mai cu seamă volumul *Sisifa*), iar în cea colectivă ca angelic trafic de pe scara lui Iacov, un du-te-vino demn de aglomerația din pasajul subteran al Pieței Unirii la oră de vârf: „Nu ne rămân decât amintirile – /scări înguste pe care urcămcoborâm și iar urcăm/ în speranța că vom găsi/ în privirea pierdută/ un semn pentru care/ să merite să ne aruncăm/ în flăcări”. Din fericire, direcția cea bună spre ieșirea la liman, „la capătul îndoielilor”, e recuperată grație unui sistem de semnalizare personal atunci când „deseori pe interzis/ simt cum calc într-un abis”.

Oricât de bătătorit sau desuet ar putea găsi unii un repertoriu de factură tradiționalistă precum cel de față, în răspăr cu actuala paradă textualistă la modă, psalmodierile Mihaelei Aionesei reprezintă totuși un incontestabil *cas particular* ce-și merită atenția. Contextul vitreg al supraviețuirii lor lingvistice în plin Ținut Secuiesc face ca escalada pe Golgota să nu mai fie reductibilă doar la o temă pur soteriologică, „Sisifa” având în plus de luptat și ca exponentă a limbii române. Este ca și cum o harpistă ar avea de înfruntat vacarmul unei întregi fanfare. E și normal deci, în această concurență neloială, s-o mai auzi uneori ridicându-și vocea spre a se face auzită cu câte o strigătură neaoșă de protest: „sunt proscriși în țara mea,/ nici că mă vindec de ea!”. Dar și mai greu îi este pusă la încercare sensibilitatea de duhoarea climatului social sufocant, infestat de strâmbătăți și turpitudini. În acest pandemoniu, autoarea ajunge să se întrebe care să fie oare Iscarioteanul „dintre atâtea Iude”, ghicitoare ca o Cină pe dos, servită „stând pe jarul răscolit de farisei”, unde toți și-ar înmuia azima în strachina ta. Soluția în această confruntare inegală este „să-ți faci din luptă o Patrie”, încât, fie și cu sorții împotriva, la bilanț să poți spune împăcat odată cu Hemingway „doborât dar nu învins”. „O să trec și peste moartea asta”, își face curaj poeta urcându-și Golgota, iar lira sa ne încredințează și pe noi de izbândă.

Dumitru M. Vintilă, *Povestiri din vremuri tulburi*, editura *Performantica*, Iași, 2023. Cuvânt introductiv semnat de *Prof. Univ. dr. George Poede* și o scrisoare de trăsură, pe coperta a parta, semnată de *Prof. Univ. Emerit, dr. Anton Carpinski*.

Deși au trecut mai bine de 33 de ani (viața terestră a lui Isus Cristos), despre ce a fost și cum a fost, cu adevărat, la 22 decembrie 1989, se mai pot scrie un număr infinit de cărți. Dumitru M. Vintilă, contemporan cu acea perioadă din istoria atât de zbuciumată a României, propune cititorului contemporan o variantă, care verificată, cumva și de mine, poate fi considerată aproape fidelă cu realitatea. Autorul cărții își alege câteva felii de viață pe care le urmărește de la un capăt la altul, prin toate meandrele vieții și adună fapte care să descâlcească acel drum sinuos spre libertatea dintr-un sistem autoritar, dictatorial, destul de bine mascat uneori, de oameni care, deveniseră și ei participanți la acea mascaradă. Romanul, de fapt aceste povestiri, se declanșează printr-un accident pe o șosea în care victima, Ion Dămăceanu zis Măgăoi, are șansa de a supraviețui, ba chiar de a-și schimba radical viața. Evenimentul de la 22 decembrie 1989, Revoluția română, este văzută în mod cu totul diferit în diverse medii sociale și de diferiți participanți la cel fenomen istoric. Sunt trecute în pagină evenimentele premergătoare, elemente care par a pregăti cititorul de starea de lucruri de dinainte de 22 decembrie, de situația din țară, aproape cinematografic. Pentru cei care s-au născut după acest eveniment, cartea lui Dumitru M. Vintilă pare o punere în scenă a acelor evenimente, iar pentru cei contemporani cu evenimentul este o reamintire și o elucidare a ceea ce a fost și mai ales cum a fost în acele vremuri. Ion Dămăceanu zis și Măgăoi, vrând nevrând este prins în hora evenimentelor, și, prin natura unor împrejurări va avea să cunoască o serie de indivizi care vor avea un cuvânt greu de spus după revoluție. Deși viața lui, de zi cu zi, în familie nu este una de invidiat, totuși reușește să ajungă șoferul unui deputat, care nu se dezisese de prietenia care îi legau încă de dinainte de a avea loc Revoluția. Se fac succinte referiri și la mișcarea revoluționară de la Iași, dar și de la Timișoara, cuprinzând astfel în aceste pagini întreaga țară. Mirarea consătenilor lui Ion a fost una imensă, mai ales atunci când l-au văzut în balcon la comi-

tetul central, ca revoluționat. La început îl primiră și îl priviră la crâșma din sat drept erou național, tratându-l cu mare respect apoi deveni, nici el nu mai știe cum, eroul paiață, mai ales după un anume incident cu consoarta sa Olga. Această carte este formată dintr-un text dens cu un limbaj alert, documentat, fără a exagera în anumite pasaje, așa cum se mai obișnuiește uneori, prezentând perspectivele istorice din diferite unghiuri, care converg în final la ideea că a fost în fond o lovitură de stat pusă la cale de serviciile externe care s-au bazat pe buna credință a unor personaje care chiar au crezut că se va putea face o anume schimbare, fără a se gândi că pot ajunge la capitalismul de cumetrie în România postdecembristă.” Cu talent de portretist, așa cum remarcă în textul său *Prof. Univ. Emerit dr. Anton Carpinski*, Mugurel Vintilă ne aduce în fața ochilor o mulțime de personaje semnificative, bine conturate, desprinse parcă dintr-un cine-verite. Se remarcă, așa cum spuneam și mai sus Ion Dămăceanu zis Măgăoi, urmașul unei familii onorabile devenit în comunism duplicitarul încovoiat sub povara vremurilor și a propriei slăbiciuni, pe Bogdan Mărculescu și Mitică Jugănuș securiști de bine. Autorul surprinde cu multă atenție limbajul și evoluția eroilor în prima tranziție, de la capitalism la socialism și cea de-a doua de la comunismul sălbatec la lumea imaginară a democrației interpretate adesea abuziv, așa cum remarcă Prefațatorul acestei cărți *Prof. Univ. dr. George Poede*, cel care mai spune: Prin interpretarea evenimentelor majore politice românești, Mugurel Vintilă ne propune să reflectăm la propria poziție față de acestea și, în mod evident, să vedem dacă schimbarea personală este în consonanță cu prietelul social pe care îl promovăm. De fapt cartea, cu toate poverstirile pe care le înglobează, poate fi considerată un capitol important din istoria recentă a României, un segment din care se poate învăța ce am/au dorit unii oameni, la timpul potrivit și la ce s-a ajuns după un timp, nu prea îndelungat.

Angela Burtea, *Să fim aproape, chiar dacă suntem departe*, editura *Rotipo*, Iași, 2021, 176 p. Prefață semnată de *Dumitru Mircea*, scriitor din Republica Moldova.

Începând cu anul 2008, Angela Burtea a publicat 11 volume de proză, versuri, la diferite edituri din Brăila, Adjud, Olănești, Focșani și Iași, semn că preo-

cupările scriitoricești ale autoarei sunt puternice și longevive. Încă de la începutul povestirii *Clipa*, cititorul își poate da seama de faptul că autoarea conturează un sensibil eseu despre iubire, despre timpul iubirii în cronologia timpului trecut și mai ales cel viitor, când ea se confesează spunând că: proiectele mele

sunt pe termen scurt iar limita o îndepărtez în fiecare zi câte puțin. Este o adevărată pledoarie pentru viața trăită din plin. Aceste povestiri sunt adevărate poeme în proză, cu caracter estetic-moralizator, în care ea spune: Omului nu-i trebuie mult pentru a fi fericit; o clipă de lumină face minuni! Personajele alese de Angela Burtea au ceva special în comportament, între primitivul arhaic și discreția filosofică a omului curat la suflet. Descrierile sunt ample și conțin multă tandrețe. Chiar din titlul ales este unul expresiv și cu multe nuanțe, care ascunde în înțelesul său un noian de sentimente. Fie că este vorba despre D-ale satului, Tortul de ciocolată, Ghemul sunt încărcate de mesaje lirico sentimentale, de înțelepciune umană. Fiecare dintre povestirile din carte au în final o frază aforistică, o frază concludivă, care esențializează conținutul întregii povestiri. Aceste lecții de citire cu inima fixează în mintea cititorului zidirea unor lumi încărcate de sensuri, de moralitate comportamentală dar și de înțelepciune. Pornind chiar de la titlu, Să fim aproape, chiar dacă suntem departe, cititorul va descoperi sensul și rostul acestor povestiri înscrise sub semnul moralei creștine

Dorindu-și încă din titlu ca această carte semnată de Angela Burtea să aibă un caracter educativ și uneori chiar moralizator, autoarea reușește să adune în paginile sale emoții și sensibilități speciale, care acaparează personajele de aici. Citind prozele Angelei Burtea, deodată, gândurile mele s-au îndreptat spre prozele încărcate de sensuri și de sensibilități din prozele lui Emil Gârleanu, cu care autoarea se întâlnește prin scris, cel care cu aceeași afecțiune vorbea despre bunici, despre nepoți și despre copilărie, despre viața de zi cu zi, în care ne avântăm ca într-o apă în care inotăm spre împlinire.. În Dansul toamnei autoarea are o concluzie pentru toate povestirile adunate în carte: Când te naști Toamna, vii cu brațele încărcate de bogăția ploilor, cu sufletul împodobit de aurul miraculos al pădurilor, cu taina slovelor în cuget și simțiri. Chiar despre taina slovelor în cuget și în simțiri vorbește în povestirile sale, evidențiind purita-

tea și candoarea sufletului de copil care face primii pași spre înțelepciune și spre formarea ca om pentru viitor. Detaliile mediului rural, devenit, cumva arhaic, înobilează paginile acestei cărți scrise de Angela Burtea, transmitând cititorului o profundă nuanță de melancolie, dar și de tristețe, după timpul ce trece fără pic de milă, trecere conștientizată de educator. Copiii de ieri se revăd astăzi ca în povestirea Tortul de ciocolată, bătrâni, care își schimbă casa pentru ultima dată și ajung la un cămin de bătrâni. În *Fularul de mohair lila*, autoarea reușește să surprindă, candoarea emoția și trăirile profunde în fața împodobirii primului brad de Crăciun a unei familii foarte tinere, care așa cum mărturisește personajul feminin: O ce minune! M-am auzit spunând printre suspine. Cât se bucura copilul din mine. Minune, minune! Am îngăimat fermecată de-atâta frumos. Finalul povestirii este translat în planul oniric al rememorării când în mintea femeii se derulează un trist eveniment. Dar... așa cum spune Angela Burtea în fraza de final: A ceda din iubire e noblețe, a lupta pentru iubire e cocktail, a iubi, pur și simplu e trăire! Parcă despre arta de a trăi pentru iubire ne povestește Angele Burtea, arta de a învăța să iubești și să înveți să prețuiești iubirea care ți se oferă căci așa cum spune ea *Oamenii care apar în viața noastră sunt lecții de viață și ceea ce nu se împlinește la timpul potrivit își pierde din tărie, iar surogatul nu-i decât o gură de oxigen în stare de agonie...* Prefațatorul Dumitru Mircea spune că: *E un volum de referință, aflând o noutate, savurând măiestrie, compoziție și talent literar.* Cu adevărat sunt emoționante aceste povestiri scrise cu inima pentru că iubirea din aceste pagini mișcă lumea și soarele pe cer pentru că iubirea e însăși viața!

Maria Cernătescu, Stau în timp și în furtună, editura Agata, Botoșani, 2022, 249 p. Prefața scrisă de Vasile Lefter pentru partea de literatură și Cuvântul unui plastician pentru pictura care înobilează volumul, semnat de Gheorghe Dican, artist plastic, Președintele UAP filiala Vâlcea.

Creații în versuri și culoare își suprainitulează acest volumul *Stau în timp și în furtună*, Maria Cernătescu, anume spre a evidenția contribuția sa prin cele două forme de exprimare artistică, poezie și pictură. Fiecare poezie a Mariei Cernătescu este o adevărată luptă a cuvintelor pentru a justifica timpul și furtuna în care

își caută vremelnice existența. Cartea se deschide cu poemul care dă și titlul volumului, *Stau în timp și în furtună*, poem prin care încearcă să definească cei doi poli ai existenței umane, și anume *eternul și efemerul*, dar fără a se respinge, așa cum se întâmplă la polii magnetici, spunând: *Cu un zâmbet de culoare voi spăla sfințitul munte,/ Și-oi tîvi cu o privire, scrisul cu pecete-n frunte,/ Inima o voi scălda în murmur de vioară spartă,/ Să ascult rebelă-n șoapte drumul pietruit de soartă*. Scrisul cu pecete-n frunte te poate trimite spre zicala: *Ce ți-e scris în frunte ți-e pus*, sau și mai simplu zis cum că tot ce ți se întâmplă îți este demult predestinat, chiar *dacă inima ți-o scalzi în murmur de vioară spartă*. Maria Cernătescu, după cum mărturisește, este: *-nserată-n zboruri stinse*, lăsând impresia unei indecizii în realizarea a ceea ce își propune să ducă la bun sfârșit, să poată trece pragul vieții pentru că prevede *că alte praguri mă adună*. Pentru autoare timpul sorții este cenzurat în ceasuri, deschizându-i porți pe drumuri. Poezia ei este o poezie cernită, ca o mireasă cu voal negru, în pas de menuet, pentru că în fond, totul se desfășoară când este privită cu ochii minții, dorind să zboare și peste tenebrele nopții. Maria Cernătescu versifică destul de lejer, fără a descoperi rime rare ci mai degrabă unele locuri comune cerute de jocul imaginației și drumul urmărit pentru exprimarea unor idei mărețe, care aproape că te duc spre poezia eminesciană. Dorința de a exprima cât mai multe idei profunde într-un singur text, cred că o dezavantajează: *Mă cheamă un vultur din naltul de munte,/ Să-mi scot dintre lanțuri și aripi înfrânte,/ Să-ncerc a zbura lângă ochii de vultur/ Și-n vârful de munte, dorința să-mi scutur!* Citind aceste versuri gândul meu a zburat spre poezia lui Al. Philipide și ai altor parnasianiști dar fără a avea profunzimea filosofică a acestora. Cred că măsura de poet autentic Maria Cernătescu și-o exprimă prin poeziile sub formă de haiku, unde, condensând emoțiile știe să expună sentimente lirice deosebite, ca în următoarele texte: *Poiană cu flori/ natură sălbatică/ raiul găzilor*, sau, *Ziua fierbinte/ miez în luna lui cuprător/ iulie torid*, prin care reușește să creeze universuri emoționante. Aceste haiku-uri dar și multe altele din acest capitol special al cărții sunt compuse din decupaje lirice, de loc și spațiu care duc la titlul volumului, mergând spre esențializare, conturând o fire de o sensibilitate specială, o fire poetică aparte. Câteva poeme în stil haiku sunt gata să dezvăluie o sensibilitate cu totul specială, devoalând faptul că autoarea știe să

sintetizeze emoții majore în versuri puține, canonice, cum sunt haiku-urile tributare lecturilor ample, pe un fond de maximă sensibilitate, Maria Cernătescu reușește să-și impresioneze cititorul și să-i transmită, fie prin versul clasic, fie prin haiku-uri emoții speciale. Așa cum remarcă și prefațatorul acestei cărți, Vasile Lefter: *Nu rareori versurile Mariei Cernătescu devin nostalgice*. Erotismul este bine temperat, spun eu, și își cere drepturile legitime la intervale egale de timp și spațiu. *Oricât de atrasă ar fi poeta de motivele extrase din natură, fiorii iubirii trecute nu o părăsesc*, mai spune prefațatorul. La ea, acolo unde se termină poezia cuvântului începe poezia penelului, conturând universuri comune!

Oana Frentescu, *Ecou de salcâm*, editura PIM, Iași, 2023, 210 p. Prefață de Emilian Marcu.

Cu acest volum de poezie, *Ecou de salcâm*, Oana Frentescu, adaugă un nou și important reper în creația sa. Prin poemele inserate aici își conturează și mai mult universul poetic dar și zestrea de cărți, aducând, un adevărat elogiu singurătății, accentuând pustiul care *îți trece prin tample când bezna e unsă cu mir*, parcă anume a acutiza „o împreunare și o intrupare păgână”. Fie că este vorba despre poemele din *Cuvinte nerostite*, *Dincolo de fereastră*, *Copacii aleargă odată cu mine*, *Refugii în albastru*, *Tăceri albe*, *Gând tatuat în clepsidră*, *Umbra spațiului gol*, *Undeva fără timp*, *Diminețile visului alb*, *Emoții desculțe*, *Țipătul frunzelor* sau *Aventura cuvintelor*, fie că este vorba despre poemele din această carte, *Ecou de salcâm*, cititorul poate descifra mereu neliniștile care o bântuie pe poetă re-găsindu-se în poeme ca într-o biserică unde își depune, în genunchi, o parte din suflet, într-o pioasă rugăcină spre împlinire și iertare, încercând să nu tulbure cuvintele nerostite, cu gândurile tatuate în clepsidră. Atmosfera terifiantă o face pe poetă să simtă discrepanța dintre lumină și noapte (întuneric), dintre sosiri și plecări, dintre prezențe și rățaciri, într-un univers, mai mereu ostil, un univers aflat la limita existențială. Ea simte cum, încet, dar foarte sigur: *tăcerea acoperă toate lucrurile/ nimeni nu vorbește/ perna ascunde visuri/ toate culorile s-au stins/ sfârșitul zilei vine neinvitat...* Și în toată această atmosferă, aproape sufocantă, poeta presimte o oază

de liniște prin prezența lui *Dumnezeu nemărginit*, care, *are ochii albaștri* în această iubire incipientă, misterioasă... când *anotimpul face riduri/ și pelerinii duc cu ei secretele în gând*. Tăcerea, adeseori pune stăpânire pe gândurile sale poetice, devenind un fel de pecete când simte că *se umple clepsidra vremii de nisip*, pentru că *timpul a surzit pentru mai multe veacuri*. În versurile sale înălțimea topește adâncul, și spațiul e o magie în care pășește/plutește, presimțind că ipoteticul iubit este exilul dintre două secunde astfel rupând clepsidra în care ea există. Un adevărat tangaj între speranță și iluzie, între adevăr și utopie se presimte atunci când se regăsește *pe o bucată de timp și inima i se clatină fragil într-un contur destrămat* și cum, parcă, în disperare constată că: *de crăciun te iubesc în albul zăpezilor ce schimbă lucrurile,/ în sărutul umbrelor pictând pereți,/ în simplitatea spațiului căzut în magie./ de crăciun te iubesc!* În fond întreaga poezie a Oanei Frențescu încearcă să decodeze această întoarcere în timp, în copilărie, într-o copilărie rămasă *ca o eșarfă pe gâtul unei flori*, să fluture și să-i tulbure memoria, iar pelerinii, acei călători dintre vis și realitate, să își ducă cu ei secretele în gând, provocând starea poetică. La toate aceste întrebări, abrupte, lansate pe întregul traseu al volumului, încearcă să răspundă, prin poeziile sale, Oana Frențescu, să fie acel cicerone pentru cititor sau să-i lase cititorului șansa de a descoperi frumosul liric? Eu cred că da! Ea lasă cititorului șansa de a descoperi lumea poetică în tot farmecul său! Declarațiile de iubire și de supunere, fac din poezia Oanei Frențescu drept un *Alfabet* în care: *literele nu mai văd distanța,///.../ trecând peste timp, trecând peste noi*, atunci când poeta descoperă că: *amestecuri de litere*

drămuiesc/ o primăvară în alb și roșu (simbolul mărtisorului la care face trimitere Oana Frențescu, și care reprezintă, și în alte poeme culorile preferate., alături de albastru, culori tonice și optimiste)./ *iubirea e înșirată în frunze fără capăt/ e ca o duminică ce nu mai pleacă*. Sunt versuri memorabile în această carte, versuri ce ar trebui evidențiate, în mod special, versuri din care se degajă un optimism tonic, optimism pe care Oana Frențescu ni-l transmite fără nici o rezervă. Poeta are o intuiție specială pentru poezia apocrifă aflată la limita dintre real și ambiguu, poezia cu metafore subjugate realului, fără a deconspira întreaga aventură lirică, pentru că trebuie să spunem că poezia ei este mereu o adevărată aventură la nivel imaginativ, unde zarea este mereu curbată mai ales atunci când: *suntem sigilați într-un foșnet de frunze/ lângă mine/ palpită încet culoarea și de aceea închidem detaliile într-o alchimie anticipată*. Pentru ea destinul este vânturat în albastru când realul se logodește, în mod fericit cu abisul, și mai ales, cu absurdul pentru că: *acel ceva nebun iese din noapte*. Să se descopere în unele poezii ale sale o simbolistică socială sau e doar semnul întâmplării atunci când: *toate frunzele respiră la fel/.../ și nu prea departe-i război?* *Versurile*, Oanei Frențescu, așa cum constata și criticul literar *Daniel Cristea-Enache*, *sunt degajate de ocazional și circumstanțial și – de nu puține ori tensionate- exprimă o anxietate lirică profundă*, cel care descoperă în poezia Oanei Frențescu *surprize frumoase*. Așa cum și există cu adevărat în acest volum *Ecou de salcâm*., surprize pe care, cu siguranță le va descoperi și cititorul, cel căruia i se adresează poeta, cu multă, și atât de discretă, ceremonie!

Emilian MARCU

VITRINA CĂRȚILOR

PAÑORAMIC EDITORIAL

In memoriam ANGELA MARINESCU (MARCOVICI)

Uniunea Scriitorilor din România și Filiala București-Poezie anunță cu tristețe deosebită dispariția dintre noi a poetei **Angela Marinescu (Marcovici)**. Cunoscuta poetă s-a născut la 8 iulie 1941 la Arad. A făcut studii de medicină și psihologie, absolvindu-le pe ultimele în 1972. A debutat cu poeme în revista *Tribuna* de la Cluj, în 1965, iar editorial, în 1969, cu volumul *Sânge albastru*. Angela Marinescu (Marcovici) a publicat numeroase volume de versuri, un volum de eseuri și unul de memorii. Printre ele: *Cocoșul s-a ascuns în tăietură* (1996), *Fugi postmoderne* (2000), *Îmi mănânc versurile* (2003), *Limbajul dispariției* (2006), *Întâmplări derizorii de sfârșit* (2006) și *Probleme personale* (2009). A primit Premiul Uniunii Scriitorilor și Premiul Mihai Eminescu, *Opera Omnia* (2006). A fost unde

dintre poetele contemporane care s-au bucurat de o largă apreciere a criticii și a publicului înainte și după 1989. Versurile sale au fost traduse în mai multe limbi europene. Pentru activitatea sa literară a fost distinsă cu ordinul *Pentru merit*, în grad de Cavaler.

Prin încetarea din viață a Angelei Marinescu (Marcovici) literatura română suferă o grea pierdere.

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA – FILIALA IAȘI

Ana PARTENI

GALA „SCRIITORII ANULUI”

Vineri 3 noiembrie 2023, Primăria Municipiului Iași, prin Casa de Cultură „Mihai Ursachi” a Municipiului Iași, și Uniunea Scriitorilor din România au organizat ediția a VIII-a a Galei „Scriitorii Anului”. Evenimentul s-a desfășurat în Sala „Mozart”, Palas Mall. În debutul acțiunii primarul Municipiului Iași, Mihai Chirica a înmănat președintelui Uniunii Scriitorilor din România, Nicolae Manolescu, titlul de **Cetățean de onoare al Municipiului Iași**, mulțumindu-i pentru rolul avut în includerea Municipiului Iași în cadrul Rețelei UNESCO de orașe creative, categoria „Literatură”. Nicolae Manolescu a subliniat importanța culturală a Iașului subliniind faptul că Municipiul Iași merita și obținerea titlului de Capitală Culturală Europeană. În cadrul evenimentului au fost acordate Premiile pentru „Scriitorul lunii” (perioada noiembrie 2022 – octombrie 2023), precum și Premiul „Scriitorul Anului”. Criteriile de desemnare a „Scriitorului lunii” au fost următoarele: să fi publicat o carte de valoare (nouă, antologie, reeditare, opere complete etc.); să fi împlinit o vârstă semnificativă; să fi creat un eveniment cultural; să fi condus o instituție de cultură cu o activitate remarcabilă; să se fi bucurat de recunoaștere internațională. Juriul care a selecționat și desemnat prin vot deschis câștigătorii din acest an pentru „Scriitorul lunii” și „Scriitorul Anului” a fost alcătuit din: Nicolae Manolescu – președinte, Ioan Holban, Mircea Mihăieș, Angelo Mitchievici, Irina Petraș, Vasile Spiridon și Răzvan Voncu – membri.

Cei 12 nominalizați au fost:

– *Scriitorul lunii noiembrie 2022*: Markó Béla, pentru volumul „O propoziție despre libertate”, Editura Curtea Veche;

– *Scriitorul lunii decembrie 2022*: Ovidiu Pecican, pentru volumul „Românii. Stigmat etnic, patrii imaginare”, Editura Humanitas;

– *Scriitorul lunii ianuarie 2023*: Mircea Bârsilă, pentru volumul „Vise, reverii, vedenii”, Editura Școala Ardeleană;

– *Scriitorul lunii februarie 2023*: Rareș Moldovan, pentru noua traducere a romanului „Ulysses/ Ulise”, de James Joyce, apărută la Editura Polirom;

– *Scriitorul lunii martie 2023*: Andrei Cornea, pen-

tru proiectul traducerii integrale a operei lui Platon, din care au apărut până acum trei volume;

– *Scriitorul lunii aprilie 2023*: Adriana Babeți, pentru volumul „Dicționarul literaturii central – europene din secolul XX”, Editura Polirom;

– *Scriitorul lunii mai 2023*: Vasile Dan, la împlinirea vârstei de 75 de ani și pentru apariția volumului bilingv „Vízmag/ Miezu de apă”;

– *Scriitorul lunii iunie 2023*: Ion Mureșan, pentru volumul „Introducere în poezie”;

– *Scriitorul lunii iulie 2023*: Florina Zaharia, pentru crearea și organizarea Festivalului Internațional de Literatură „Poezia – Port la Dunăre”;

– *Scriitorul lunii august 2023*: Cassian Maria Spiridon, pentru spiritul creator dovedit în îndelungata carieră de poet, eseist, publicist și editor, precum și pentru consecvența implicării în viața culturală a Iașului și a țării, materializată și în conducerea uneia din publicațiile – etalon ale culturii române, *Convorbiri literare*;

– *Scriitorul lunii septembrie 2023*: Andreea Iulia Scridon, pentru premiul obținut la ediția 2023 a Festivalului „Literatura tinerilor” de la Neptun;

– *Scriitorul lunii octombrie 2023*: Adrian Papahagi, pentru proiectul „Shakespeare interpretat de Adrian Papahagi”, operă de exegeză de primă mărime în cultura română și universală.

Marele câștigător al Galei „Scriitorii Anului” a fost desemnat Andrei Cornea.

PREMIILE FILIALEI IAȘI

A UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

Vineri 10 noiembrie 2023, a avut loc festivitatea de acordare a Premiilor Filialei Iași a USR pentru cărțile apărute în anul 2022. Acțiunea a debutat cu vernisajul a două expoziții de arte vizuale: *Confesiuni*, Ștefana Roxana Stoica, în Galeria Absida și *Dincolo de zid*, autor Radu Doru Luca. Artista Ștefana Roxana Stoica mărturisește că practică o pictură de factură lirică, poetizată și purificatoare. „Mă confesez dvs. - publicului, mărturisindu-vă deschis: nu, nu aspir la a o trece în *nemurire*! Doar...îmi doresc mult ca tablourile mele să aducă pace, bunătațe și bucurie în sufletele oamenilor!”, a subliniat Ștefana Roxana Stoica. Expoziția *Dincolo de*

zid ne vorbește despre o sculpturalitate transfigurată în picturalitate. „Radu Doru Luca este un artist consacrat atât ca sculptor cât și ca pictor, iar această expoziție este o dovadă indubitabilă. Estetica lucrărilor îmbină forța sculpturală și versatilitatea picturală, gravitând în jurul conceptului de înstrăinare, de alienare și a corelatului său care este problematica celuilalt”, a precizat prof. univ. Ana Irina Iorga. În sala „Mihai Ursachi” a urmat o prezentare de carte a colegilor noștri din R. Moldova: Silvia Goteanschi – „Celule stem”; Nicolae Leahu – „Onomasticon”; Arcadie Suceveanu – „Terasa galbenă”; Teo Chiriac – „Sufletul meu de până la Big Bang”; Anda Vahnovan – „Sârme”; Iulian Frunțașu – „Donatello, asasinul lui Putin”; Val Butnaru – „Spinoza. Capricii”. Cărțile au fost prezentate de Teo Chiriac și de Val Butnaru. După prezentare volumelor colegilor de peste Prut a urmat festivitatea de acordare a premiilor Filialei Iași aUSR pentru cărțile apărute în anul 2022.

Juriul, format din Mircea A. Diaconu – președinte, Gellu Dorian și Dragoș Cojocaru – membri a decis acordarea următoarelor premii:

DEBUT: Maria Ivanov, *Totul va fi bine*, Editura Prut;

TEATRU: Aurel Andrei, *Rănilor din urmă sau Tuba Buyukuston/Pic-nic la spitalul de nebuni*, Editura PIM;

TRADUCERE: Cătălina Frâncu, *Casa splendorii*, Editura Timpul;

CRITICĂ: Cristian Livescu, *Un veac de poezie românească-Panoramă critică și antologică*, Editura TipoMoldova; Emil Nicolae, *Scriitori și artiști/moderni și avangardiști/evrei și români*, Editura HASEFER;

PROZĂ: Valeriu Mardare, *Romancierul*, Editura Cervantes;

POEZIE: Radu Andriescu, *Fire lungi de wolfram*, Casa de Editură Max Blecher.

După înmânarea premiilor acordate de juriu, au fost prezentate cărțile *Ciprian Porumbescu. În marginea imperiului*, autor Mircea A. Diaconu și *Să lupți împotriva morții*, autor Gellu Dorian.

Pornind de la jurnalul lui Ciprian Porumbescu și de la o bogată corespondență, criticul și istoricul literar Mircea A. Diaconu reconstruiește în volumul *Ciprian Porumbescu. În marginea imperiului* portretul interior al unui „tânăr artist care își trăiește pe viu candoarea și revolta”. „S-au păstrat de la Ciprian Porumbescu un jurnal și o bogată corespondență. Puse cap la cap, ca într-un puzzle, faptele din aceste dosare de existență constituie sursa prezentei încercări de reconstituire a omului interior. În miezul lui, frumusețea pură a

libertății. E libertatea omului tânăr și, mai ales, libertatea artistului genuin, care își transformă existența, cu orice risc, într-o continuă revanșă în fața vulnerabilității resimțite acut”, precizează Mircea A. Diaconu.

Despre romanul *Să lupți împotriva morții*, Gellu Dorian a explicat: „Am plecat de la povestea familiei mele, de la bunici până la nepoții acestora, dar și de la o fotografie veche, din 1956, când ne-am mutat, cei șase membri ai familiei mele, în noua casă, care mi-a repus în memorie toată viața trăită lângă ai mei, dar și viața celor de dinaintea lor, recreată ca o iluzie care se transformă în fapte reale, dar expuse ficțional – așa cum viața, deși una vie, trăită, devine alta atunci când este trăită și redată într-o carte, ca într-un *bildungsroman*, împănate cu de toate, inclusiv cu distopii, care se nasc într-o viață ce încearcă să învingă toate ratările

În finalul acțiunii, Comitetul de Conducere al Filialei Iași aUSR a anunțat premiile acordate de comitet:

Premiu pentru debut: Maria Trandafir, *Subiectivitate și obiectivitate în propria poveste*, Editura 24 ORE;

Premiul „Cezar Ivănescu”: Aurora Ciucă, *Secunde de nisip*, Editura 24 ORE;

Premiul de Excelență: Constantin Dram, Olimpia Iacob, Eugen Munteanu, Val Mănescu, Vasile Spiridon;

Premiul Opera Omnia: Vasile Burlui, Sergiu Brandea, Theodor Damian;

Cartea Reprezentanței Galați: Sterian Vicol, *Corabia lui Sterian – memoria lui Femios*, Editura Timpul;

Cartea Reprezentanței Botoșani: Mihai Babei, *Tornado de fum*, Editura 24 Ore;

Cartea Reprezentanței Suceava: Elena-Brândușa Steiciuc, *Pe fibra textului 50 de lecturi complice*, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava;

Cartea Reprezentanței Vaslui: Teodor Pracsiu, *Delimitări critice*, Editura Timpul;

Cartea Reprezentanței Neamț: Ioan Ouatu, *Dintr-o seară de april*, Editura Fundație Culturale Cancicov.

LANSARE DE CARTE

Vineri, 10 noiembrie 2023, la Editura Junimea (Parcul Copou) a avut loc lansarea volumelor: *SPARING PARTNER* (poezie, ediție bilingvă) autor Gabriela Chiran și *O SĂGEATĂ ARZÂND. ISTORII DE*

FAMILIE ȘI ALTE AMINTIRI, autor Horia Gârbea. „Un nou volum de poezie al Gabrielei Chiran este o bucurie promisă și așteptată. Cunoscuta poetă ieșeană își întregeste creația cu o versiune în limba engleză a versurilor sale. Poeta își caută «dublul», partenerul de antrenament (*Sparring Partner*) liric și existențial. El este personajul meu/ căruia îi cânt în duet cu piaf/ îi spun poezii al căror autor este el/ îi țin o lecție despre tandrețea mascată a ploii. Acest alter ego al poetei este tocmai eul său liric pe care ni-l oferă cu abilitate scripturală și cu tandrețe”. (Horia Gârbea)

**„Mitrush Kuteli în România: adunând firimituri de tezaur în țara marelui Rege al Poeziei”,
autor Marius Chelaru**

La Centrul Cultural „Cela Neamțu” din comuna Ciurea a avut loc joi, 16 noiembrie 2023, lansarea unui nou volum al scriitorului și criticului literar Marius Chelaru, intitulat „Mitrush Kuteli în România: adunând firimituri de tezaur în țara marelui Rege al Poeziei”, publicat la Editura Asdreni a Asociației Liga Albanezilor din România. Acțiunea a fost moderată de scriitorul Cassian Maria Spiridon, președintele Uniunii Scriitorilor din România – Filiala Iași, iar alături de autor au fost prezenți deputatul Bogdan-Alin Stoica, reprezentantul minorității naționale albaneze din România, președintele ALAR, Dr. Radu-Cosmin Săvulescu, și Dr. Luan Topciu, coordonatorul Centrului Cultural al ALAR. Marius Chelaru a publicat numeroase studii și articole dedicate literaturii albaneze. Anul trecut, tot în cadrul „Zilelor Culturii Albaneze”, ALAR i-a lansat la Iași volumul „Albania și albanezii în cărțile și presa din România”, care a avut un ecou important atât în România, cât și în Albania. Mitrush Kuteli (1907-1968) este pseudonimul literar al lui Dhimitër Pasko, scriitor și economist albanez care a studiat și a desfășurat o importantă activitate în România. A fost activ în rândurile comunității albaneze din România, dar a publicat și traduceri din lirica lui Eminescu și din alte scrieri literare. În paralel, a avut și o carieră în administrația publică, în domeniul economic. Evenimentul a fost organizat de ALAR, în parteneriat cu Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Iași, Primăria Comunei Ciurea și Asociația Cultural-Umanitară „Fiii Satelor”. Centrul Cultural „Cela Neamțu” este partener CNR-UNESCO. Evenimentul face parte din seria acțiunilor incluse pentru a marca „Zilele Culturii Albaneze”.

**ROMÂNIA LITERARĂ
LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI
DE 55 DE ANI**

Hebdomadarul *România literară* este revista Uniunii Scriitorilor din România. Este în același timp și cea mai prestigioasă revistă literară din România. De 33 de ani din cei 55 de ani pe care i-a împlinit anul acesta revista este condusă de profesorul Nicolae Manolescu. Predecesorii săi la conducerea revistei au fost de-a lungul existenței Geo Dumitrescu, primul redactor-șef al noii serii (1968-1970), Nicolae Breban (1970-1971), G. Ivașcu (1971-1988), D.R. Popescu (1988-1989).

10 octombrie 1968 este data apariției primului număr al revistei. Eram elev în clasa a XI-a de liceu. Mama care era profesoară de limba română țin perfect de bine minte mi-a pus în mână primul număr al revistei și m-a îndemnat să o citesc. De atunci, citesc revista număr de număr. O cumpăram joia când terminam orele de la chioșcul de ziare din piața Dacia a Buzăului. Tot atunci, vânzătoarea care mă știa îmi păstra și revista franțuzească cu benzi desenate, *Pif le chien*. Îmi amintesc că eram nerăbdător să răsfoiesc pe loc revista *România literară* chiar lângă chioșc. Era o plăcere de licean pe care nu mi-am putut-o reprimă. Urma bineînțeles să o citesc în tihnă acasă.

Prima cronică a lui Nicolae Manolescu de la rubrica „Cronica literară” a apărut în *România literară* nr. 17 din 20 aprilie 1972. Era la pagina 11 a revistei cu titlul „Nicolae Iorga și scriitorii străini”. Sper ca memoria să nu îmi fi jucat vreun renga. De atunci am citit nesmintit, număr de număr cronică sa. I-am citit în paginile revistei pe marii scriitori români.

Și pentru că vorbim de ani, îmi place să-mi amintesc că în anul 2020 când revista a împlinit 52 de ani, într-un număr din vară al său mi-a apărut un grupaj de poezii. A fost pentru mine o bucurie, o mândrie să îmi văd numele apărut pentru prima oară în *România literară*. Se afirmă și desigur un sămbure de adevăr este, că dacă nu ești publicat în *România literară*, nu ești ca scriitor, nu ești în literatura română.

După acest început în forță am publicat în cele mai importante reviste literare aflate sub egida Uniunii Scriitorilor: *Convorbiri literare*, *Luceafărul de dimineață*, *Neuma*, *Litere*, *Lettre Internationale*, *Hyperion* ș. a. Am cunoscut de-a lungul timpului mari poeți și prozatori, critici literari valoroși, traducători, dramaturgi. Cu unii dintre aceștia sunt în relații foarte bune, cu alții m-am împrietenit. Din nefericire alții au plecat Dincolo.

România literară este un fenomen. Crește și crește frumos dar nu îmbătrânește.

Urez *României literare* să fie îndelungată în zile!

Gabriel BURLACU

comPRESA REVISTELOR

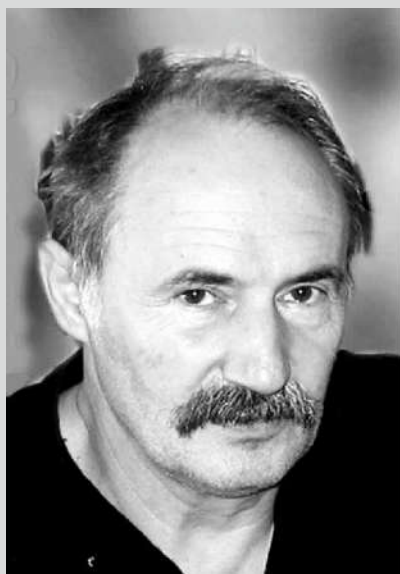
Valentin TALPALARU

Calendarul pare că a căpătat o autonomie ciudată față de timpul nostru „personal”, fluturându-ne prin fața pagini cu lunile care dau buzna peste noi, fără jenă, fără să respecte o ordine, ca pirandele la luat agheazmă. Cum naiba, să scriu compresa de decembrie, când parcă mai ieri începeam cu firitiselile din ianuar! Dar asta este, tipograful nu așteaptă și responsabilul de număr bombăne, așa că ne oprim la **Literatura și Arta**, la un mesaj de suflet al lui Nicolae Dabija: „Învățăturile cuiva către fiica sa, de ziua nunții”: „1 Iubește-i din toată inima pe cei care te iubesc. Nimic mai ușor și nimic mai greu. 2. Nu te încarca cu ură, este un bagaj prea greu.” O bună parte din articolele numărului au tensiunea și pulsul conflictului de la granița țării, dar printre ele răzbate și câte un apel care îndeamnă la gestul firesc de omagiu față de cei care te ajută prin artă să reziști mai ușor. Așa cum este următorul apel către Ministrul Culturii al Republicii Moldova, profund și convingător: „M-am oprit și la cavoul familiei Lucinschi, reprezentându-l din plin pe fostul mare demnitar de stat. Mă așteptam să văd un la fel de grandios mormânt al maestrului Mihai Volontir, care și-a trăit viața cinstit, cu demnitate și a dus faima țării pretutindeni.(...) Ceea ce am descoperit însă m-a copleșit: o cruce micuță, la o movilă de pământ îmburuienită și înconjurată de un lanț ruginit. Mi s-au împânzit ochii și mi s-au muiat picioarele...” Semnează Oleg Ciobanu, pensionar, Chișinău... Și un alt mesaj, da data aceasta liric, al lui Titus Știrbu: „Dar știu colindătorii: sătenii de alt-dată/ Plecați în țări străine, la ceasu-acest curat,/ Cu-o lacrimă în pleoape, le rătăcește gândul/ La casa părintească necolindată-n sat” (*Colind cu lacrimi*). Din **Expres cultural** (numărul ajuns la redacție) mai răzbate aroma unei toamne care se încăpățânează să împingă iarna într-un cotlon, grație textelor lui Liviu Ioan Stoiciu ori Nicolae Panaite. Aflăm, din aceeași revistă, că războaiele au și alt spațiu de desfășurare, bunăoară pe masa de scris a lui Gellu Dorian, conform titlului grupajului de versuri *Pe masa mea se duc războaie*. Devenim și noi parte beligerantă în „războiul” lui Gellu Dorian: „Mulțumesc în fiecare zi când văd/ în mine pe cel tânăr care pleacă/ și rămîne-n mine încă-oleacă/ să trăim intens ca-ntr-un prăpăd// fiecare clipă iar prin noi să trea-

că/ să se facă iarăși zi de zi pîn ’hăt/ dincolo de noapte să adăst/ înc-o zi și înc-o zi, și iacă/ pîn’la capăt drumul cel mai îndepărtat/unde nu-i devreme nici tîrziu/ nici acum dar parcă niciodat’...” (90) Nu ratați fragmentul de roman *Strania valiză a domnului Silberstein* al lui Cătălin Mihuleac și mai ales dialogul lui Grigore Ilisei cu academicianul Victor Spinei. Un număr care nu merită ocolit. Un tom substanțial ne parvine din Sighetu Marmăției, **Marmația literară**, care dă samă de Festivalul Internațional de Poezie care s-a săvîrșit în octombrie, după tipic. Numărul coincide cu jubileul lui Laurențiu Ulici care ar fi împlinit alături de noi 80 de ani dacă pronia ar fi decis altfel. Sau îngerul, dacă ar fi să cităm din poemul lui Gheorghe Mihai Bârlea: „Cu mine a fost îngerul,/ cu tine, vai, nu a fost,/ nu se știe de ce, fir-ar să fie,/ niște păsări rebele ți-au pregătit/ odihna de veci, în secret,/ printre stele.” (*Îngerul*) Reverențele prietenilor față de Laurențiu Ulici continuă: Gheorghe Pârja, Ana Blandiana, Varujan Vosganian, Adrian Popescu, Cassian Maria Spiridon, Daniel Corbu, Echim Vancea, George Vulturescu, Gellu Dorian, Adrian Alui Gheorghe. Și, firesc, intrăm și în povestea festivalului grație lui Dorel Todea și a unei bogate și emoționante iconografii. Urmează un regal liric din care ne vine greu să alegem și, cum alt criteriu decît cel subiectiv nu avem la îndemînă ne oprim la Rîndunica Anton : „Nu te-ar fi îmbrăcat pădurea/ Nici învolburata câmpie/ Doar cuvintele mele îți cunosc măsura” (*Nu te-ar fi îmbrăcat cerul*) și la Gavril Ciuban: „Vino tu slujnică lipsită de carte/ și pipăie-mi cuvintele cu privirea/ Apoi află alt nume lumii acesteia/ înlăuntrul căreia sângele se varsă” (*În liniștea veciei*), la Ion Cristofor: „Părul sălbatic cântă neauzit de nimeni./ Încă tineri/ ne scaldăm mâinile în lumina limpede a/ morții” (*După ploaie*). Și ne oprim aici, invitîndu-vă pe domniile voastre să continuați lectura tămăduitoare. Ne oprim și la **Litere** din care vă sugerăm să nu ratați cîteva provocări la lectură cum ar fi începutul unui serial inițiat de Mircea Coloșenco pe tema *Liviu Rebreanu și tragedia fratelui în romanul „Pădurea spânzuraților”*. Geneza romanului este cunoscută, dar Mircea Coloșenco o reia cu suplimente de informații, începînd cu fotografia celebră cu imaginea cehilor spînzurați peste care s-a

suprapus proaspăta nuvelă *Catastrofa*, dar mai ales drama fratelui său. Ce este interesant este că însuși Rebreanu precizează că modelul lui Apostol Bologa nu a fost neapărat fratele său ci: „Apostol Bologa însă n-are nimic din fratele meu. Cel mult câteva trăsături exterioare și unele momente de exaltare. Tragedia lui mi-a prilejuit doar cadrul în care se petrece romanul și puține personaje locale: preotul, grobaru, Ilona etc. (...) În Apostol Bologa am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații.” Și iată cum clasicii noștri găsesc adăpost în revistele literare. Bunăoară Grigore Alexandrescu evocat de Ion Ghica în scrisorile sale în articolul lui Alexandru Nicolescu. Sau Ion Neculce în varianta lui Victor Petrescu. Din **Neuma** am selectat ca o poftire la lectură și notele de la diferitele evenimente la care a fost implicată revista, de la Zilele prozei la lansările de la Muzeul Național al Literaturii precum și confesiunile lirice ale lui Carmen Duvalma. „Azi am ieșit din casă, mamă.../ privesc lumea în care m-ai născut/ pe stradă oamenii triști încordați/ sau numai niște ochi disperați/ care se văd ieșind din anonimat” (*Păpușa cu ochii albaștri*). Să nu credeți că problema IA, îi lasă nepăsători pe redactori! Dovadă ancheta inițiată de Andrea H. Hedeș și Horia Gârbea la care răspund numeroși scriitori, critici literari. Fiecare dintre răspunsuri ar merita reprodus, dar noi alegem varianta Andreei H. Hedeș care a pus ce le trei întrebări chiar eminenței sale I.A. Iată ce a răspuns la una dintre ele: „Statutul de scriitor nu ar trebui să fie amenințat de utilizarea inteligenței artificiale. Deși I.A. poate ajuta la generarea de conținut literar, este important să se înțeleagă că autenticitatea și calitatea operei depind în continuare de perspectiva, experiența și stilul uman. În plus, literatura este o formă de exprimare artistică și culturală care depinde de interacțiunea și comunicarea dintre oameni. În loc să fie o amenințare, IA poate fi o resursă suplimentară pentru scriitori și poate contribui la diversificarea creativității literare”. Aruncăm o privire prin **Vitraliu**, masiv, impozant, de unde vine îndemnul patriotic al lui Gheorghe Geo Popa: *Nu distrugeți cultura națională!* Sigur, cam asta clamăm cu toții, mai discret sau mai sonor. Cui adresăm îndemnul? Adrisantul cunoscut! Efectul... O legătură istorică face și Ioan - Aurel Pop, model (în sensul bun) de prolifică prezență în presa noastră. Domnia sa se oprește la Iancu de Hunedoara, cu valah între ghilimele, și la „înru-dirile sale”. O punere la punct și o linie sub comentariile în timp, referitoare la genealogia familiei sale. O incursiune într-o nișă a istoriei, fascinantă și provocatoare. Fiind la final de an Cantemir, eseu Liviei-Liliana Sibișteanu este cum nu se poate mai nimerit, la fel și trimiteria la Tratatul de la Luțk, văleat 1711, precum și citatul Articol 11 din Tratat, din care ne îngăduim să

cităm spre stimularea memoriei știm noi cui : „Pământurile Principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească asupra căruia domnul va avea drept de stăpânire, sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele Țării Muntenesti și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări.” Descindem din istorie în poezie și bucuria reîntâlnirii cu Ovidiu Genaru: „Celei care nu vine/ Într-un sertar găsesc un bilețel de la ea:/ Îți sunt făgăduită îmi scrie dar să știi/ că așteptându-mă vei îmbătrâni// Fiindcă ea întârzie mereu/ azi îmi consum nerăbdarea imaginându-mi/ un vis cu pinii Romei migrând spre Toscana/ Durează cam 40 de secunde” (*Celei care nu vine*). În fine, **Tribuna**, în mare parte susținută de eseuri ample, teoretice, un număr pus sub semnul „imaginativului uman”, cum aflăm de pe prima copertă. O titulatură prețioasă și „grea” care obligă și promite, evident. Studiul (sinteză) care dă titlul îi aparține lui Mircea Arman și are următoarea motivație: „Lucrarea de față își propune, dintr-un bun început, o viziune mai puțin obișnuită asupra unor aspecte ce țin de natura însăși a culturii și a raportării omului față de lume.(...) Ceea ce va constitui neobișnuitul excursului nostru va fi nu atât problematica în sine ci, mai degrabă, unghiul din care va fi privită problema filosofiei, poeziei, a artei, moralei, religiei și științei.” Așteptăm cu nerăbdare acest veritabil „tsunami”. Și o mică și insignifiantă observație: cred că te raportezi „la ceva” nu „față de ceva”. Dar să mergem mai departe și să primim cu plăcere de lector rîndurile lui Andrei Marga care răspunde – cum mărturisește domnia sa – la o întrebare care i se pune adesea, cum vede lumea de astăzi. O lume „scindată”, o „escală” într-o lume care „ne pune în fața unor probleme de anvergură rară”. Care sunt acestea veți afla din *Lumea scindată și problemele ei*. Căutînd pagina cu poezie, dintr-o subiectivitate asumată, mă opresc la poemele Mihaelei Claudia Condrat: „cum vine seara în sat/ pe la margine de drum/ poate te ia prin surprindere/ vine sde fiecare dată/ sigur/ tiptil/ nu întârzie/ vine de fiecare dată/ cu aburii de la alcool/ ca îngerul ținînd o lumânare” (*I din ciclul dumnezeii satului*) și A.T. Branca: „și de o mie de ori la fel/ știi bine, ai lua-o de la capăt din nou/ pentru momentele unice/ când ai iubit fără întrebări/ când adunai urmele descumpănirii de pe obraz/ laolaltă cu lacrimile de fericire/ în inima tînără care știa/ a le cuprinde la pas” (*încă o dată*). Uff! Habar nu am cum să termin cît mai expresiv la final de an această compresă. Așadar simplu: sănătate, fără probleme financiare, colaboratori geniali! Vivat, crescat, scribat!

Virgil DIACONU s-a născut la 28-XI-1948, în Râmnicu Sărat, România. Este poet, estetician, critic literar, publicist. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Este cuprins în *Dicționarul general al literaturii române* editat de Academia Română, 2004, și în alte trei dicționare.

A fondat în orașul Pitești revista samizdat *RA* (1981), iar după '89 revistele de cultură *Solstițiu* (1990), *Săgetătorul* (supliment cultural săptămânal al ziarului *Argeșul*, 1997), revista *Cafeneaua literară* (2003, cu apariție lunară), editată de Centrul Cultural Pitești, pe care o conduce și în prezent. A fost directorul revistei *Societatea literară* (2004-2006, revistă săptămânală).

Cărți. A publicat 15 cărți de poezie, antologia de poezie, *Din orașul de fier*, 2018, *Libertate și destin* (eseu filozofic), 2005, *Destinul poeziei moderne* (eseuri de estetică a poeziei), 2008, *Poezia postmodernă. Anchetă*, 2015, *Eros and Leprocracy*, poems, Éditions Muse, Paris, 2017, eBook: Virgil Diaconu, *Eros și leprocratie*, poeme, postat pe YouTube de *Contrast Center*, mai 2018, *Din orașul de fier* (antologie de poezie), 2018, *Biblia literară* (exegeze biblice, TipoMoldova), 2020, *Poezia canonică românească. Anchetă*, 2020, *Biblia literară și Biblia dogmatică* (eseuri biblice, editată de Clubul Mitteleuropa, Oravița), 2021. Are în lucru volumele *Arta poetică a lui Mihai Eminescu și poezia contemporană*, *Ancheta Poezia lui Eminescu și poezia contemporană*, *Lecția de poezie*, o antologie de poezie universală.

A câștigat mai multe premii, acordate de către Uniunea Scriitorilor din România, edituri și reviste literare, pentru volumele de poezie, de filozofie, de critică literară și de eseuri biblice.

VIRGIL DIACONU

Sufletul peregrin

Sufletul peregrin (II)*

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
De fapt, toate zilele de până acum
eu le-am făcut cadou, ba răsăritului,
care mă aruncă dimineața în zarva străzii,
ba florilor de cireș, care tocmai au înflorit
în singurătatea mea, ba acestei femei dulci-amare,
care îmi trimite sărutări tocmai de la capătul lumii,
pe unde își poartă în ultima vreme ispita...
Da, uneori noaptea aud vuietul oceanului
pe care ea mi-l trimite, în secret, numai mie...
Vuietul albastru al oceanului...
Și clinchetul râsului ei îl aud în urechi, încă de la
începuturi.
Eu niciodată nu am deosebit-o prea bine de zarva vrăbiilor,
chiar și muzica sferelor, stelelor, mi s-a părut un ecou
al șoaptelor sale de dragoste...
În mod sigur, istoria lumii a început cu prima ei atingere.
Țin minte: atunci mi-am părăsit pentru prima oară trupul
ca să o strâng în brațe... Mi-am părăsit trupul
ca să o strâng mai bine în brațe...

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
De pildă, în Cnosos l-am întâlnit pe Epimenides,
poetul grec, cel care a scris *Theogonia*.
El tocmai avusese parte de un vis, în care i s-au ivit zeii
și glasurile zeiești, Adevărul și Dreptatea.
El avea pielea împestrițată cu tot felul de litere.
La despărțire, am descoperit pe trupul meu
mai multe semne... Probabil că poeții antici
îmi trimit în secret cărțile lor de înțelepciune,
ca să le ascundă de barbari...
Trupul meu a ajuns o scriere necunoscută.
Eu sunt scris din tălpi și până-n creștet,
din creștet și până la steaua...
Această scriere deja se află în memoria celulelor mele.
Dar ea nu se vede întotdeauna,
apare și dispare ca fluxul și refluxul...
Oricum, eu visez în fiecare noapte
că vorbesc într-o limbă stranie,
iar către dimineață poemele mele sunt deja scrise...

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
Eu am călătorit prin tărâmurii necunoscute,
în statul Chu, din ținuturile muntoase ale Chinei,
l-am întâlnit pe Lao Zi, Bătrânul Înțelept,
care mi-a dictat chiar atunci doctrina lui,
Tao Te King sau *Cartea Căii și a Virtuții*.
Tao care poate fi exprimat prin cuvinte,
nu este permanentul *tao*.
Tao este un lucru neclar și nebulos.
Îl întâlnesc și nu-i văd fața, îl urmez și nu-i văd spatele.
Toți oamenii sunt bucuroși,
de parcă ar sărbători florile de cireș.
Numai eu sunt calm și nu mă arăt în lume. O, plutesc!
Se pare că nu există un loc în care s-ar putea să mă opresc.
Eu semăn cu cineva care plutește pe întinsul mării
și nu știe unde să se oprească.

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
În Uruk, l-am ascultat pe Ghilgameș vorbind
cu sufletul prietenului său, Enkidu,
care tocmai ieșise pentru o clipă din Tărâmul Morților.
– Spune-mi prietene, spune-mi prietene,
care este legea lumii subpământene pe care o cunoști?
– Nu, nu ți-o voi spune, prietene, nu ți-o voi spune.
Dacă ți-aș destăinui legea pe care o cunosc te-ai porni pe
plâns!
– Ei bine, fie, vreau să mă pornesc pe plâns!
– Ce ți-a fost drag, ce-ai mângâiat și era pe placul inimii
tale,
este astăzi prada viermilor, ca o haină veche.
Ce ți-a fost drag, ce-ai mângâiat și era pe placul inimii tale,
este astăzi acoperit cu pulbere.
Toate acestea sunt acum cufundate în pulbere,
toate sunt cufundate în pulbere.
– Pe acel care a căzut în luptă l-ai văzut?
– L-am văzut: tatăl său și mama sa îi țin capul
și femeia lui se lipește de el.
– Pe acel al cărui stârv e părăsit pe câmp, l-ai văzut?
– L-am văzut: sufletul său n-are odihnă în Infern.
– Pe acel al cărui suflet n-are pe nimeni
care să-i facă slujbe, l-ai văzut?
– L-am văzut: se hrănește cu resturile din ulcele
și cu rămășițele de pe drum!

Nimic nu s-a șters din memoria mea.
Zilele vin și trec... Vin vânturile și ploile,
și din nou strălucirea soarelui.
Apoi nopțile lungi și îmbrățișarea prințesei.
Iată ființa care sunt, sufletul pelerin,
care pentru a ajunge la sine
trebuie să dea ocol lumii, printre stelele reci!

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
Eu am ascultat prima învățătură a lui Buddha
la Benares, în Crângul gazelelor -
atunci am aflat că suferința stăpânește peste tot
și tot atunci am deslușit calea cu opt căi
a eliberării de suferință. Și am dobândit liniștea,
marea liniște, pe care nu am avut-o niciodată.

Într-o vreme, am ajuns chiar și în palatul lui Solomon,
regele îmbrăcat în aur. Am băut vinuri vechi
și le-am văzut pe femeile lui tinere dansând.
Femeile tinere pluteau printre uimirile
și gândurile mele secrete...
Ele mi se strecurau printre degere ca nisipul.
Dar regele a spulberat mirajul și mi-a adus să citească
sulturile din piele de capră ale cărții *Ecclesiastul*...
Deșertăciunea deșertăciunilor, zice *Ecclesiastul*,
deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni!
Ce folos are omul din toată truda lui
cu care se trudește sub soare?
Un neam trece și altul vine,
dar pământul rămâne totdeauna!
Soarele răsare, soarele apune și apoi răsare iarăși.
Toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple,
căci ele se întorc la locul din care au plecat.
Toate lucrurile se zburciumă
mai mult decât poate omul să o spună:
ochiul nu se satură de câte vede
și urechea nu se umple de câte aude.
Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi,
și ceea ce s-a întâmplat se va petrece iarăși,
căci nu este nimic nou sub soare.

Eu niciodată nu am avut loc în sufletul meu,
viața mea a călătorit prin toate viețile.
Într-un timp, în Edo, am auzit acest dialog
între comandanții celor două oștiri gata de luptă:
– Cine ești tu, Takeda Shingen, ca să îmi stai dinainte?
– Un fulg de zăpadă pe o piatră încinsă...
Apoi am văzut tot măcelul care a urmat,
miile de oameni dați morții.
A învins fulgul de zăpadă...

Acum m-am întors în țara mea.
Încă aud săbiile urlând,
săbiile care plâng cu lacrimi de sânge.
Bat străzile orașului, alături de prietenii mei.
Suntem în grevă.
Aici am prins comunismul și pușcăriile politice,
aici am prins intrarea glorioasă a țării în Europa
și distrugerea, la schimb, a tot ce clădisem înainte.

În noua democratură am aplaudat venirea la putere
a leprelor politice, a jafului și a corupției.
Am aplaudat venirea la putere a baronilor de partid,
a guștelor albe și a hoților de toată mâna,
care se strecoară și acum printre degetele împietrite
ale Justiției, o, *țara mea de glorie, țara mea de dor!*
Aici am trăit venirea la putere a justiției fără justițieri,
a cârțelilor întunericului și a rinocerilor democrați.
Aici am trăit spaima de virusul trimis să ne termine,
care a semănat peste tot numai cruci.
În fine, au găsit o soluție de exterminare
mai bună decât comunismul,
mai bună decât teroarea și pușcăriile politice.
O soluție mai rapidă și fără să apeși pe trăgaci...
– Sunteți prea mulți, a spus Oculta,
îngrijorată profund de soarta omenirii.
V-a intrat democrația în cap și ați început
să vă ridicați împotriva sistemului...

Desigur, suntem în grevă.
Cei care au scăpat de programele de exterminare
sunt în grevă...
Trupurile noastre au ajuns niște pancarte,
niște cărți vii, care pot fi citite de oricine.
Corupția continuă cere o grevă continuă.
Dacă spiritul nu este vizibil, el dispare.

Acum stau în casa de la marginea pădurii
și răsfoiesc filele repezi ale peregrinărilor mele.
Prințesa a pregătit masa în grădină, sub razele lunii.
Beau vinuri vechi cu prietenii mei,
cu toate gândurile și cu toate visurile.
Voi spune rugăciunea de mulțumire și le voi lăsa pe
toate
în voia Domnului. Le voi lăsa în voia Domnului,
despre care nici nu știu de care parte a fost până acum
și de care parte va fi de aici înainte...

Îmbrățișarea
(Poem pentru prințesă)

* Poemul *Sufletul peregrin* s-a născut într-un mod curios, pentru că el m-a trezit din somn la ora 4 dimineața... L-am scris pe genunchi, la marginea patului, și cu ochii aproape lipiți... Apoi am lucrat la el vreme de câteva săptămâni, cu întreruperi. Probabil că întru lauda marilor poeme și întâmplări ale lumii antice, pe care le port cu mine. Dar și întru dezlegarea mea de lanțurile acestui timp.

Sufletul peregrin este un *centon*, așadar un poem în structura căruia sunt inserate versuri din scrierile poezilor antici, dar și întâmplări din viața trecutelor vremuri, care au rămas pilduitoare. Însă în noul corp literar, toate acestea sunt subordonate viziunii poetice proprii și primesc alte semnificații.

În cultura japoneză, *centonul* corespunde poeziei *honkadori*, care este o creație în care poetul preia un vers, o idee, o expresie din poemul unui maestru și o lucrează în stilul propriu. În Antichitate, împrumuturile erau oarecum obișnuite, iar în postmodernism arta influențelor literare a devenit arta principală.

În ceea ce mă privește, nu aș paria pe arta poetică a influențelor literare și nu aș pune-o înaintea artei poetice a viziunii poetice, deci a creativității și originalității scriitorului. Și chiar dacă Dostoevski ne asigură că *Noi toți ne tragem din „Mantaua” lui Gogol*, prozatorul Dostoevski rămâne Dostoevski. Cred, așadar, că performanța literară aparține poetului care subordonează toate informațiile referențiale, existențiale, sociale, influențele literare propriei viziuni poetice și principiilor creatoare ale poeziei. Spiritul autentic își creează poezia din propria viziune asupra lumii, a existenței.

Când îmi desfac brațele ca să te cuprind,
atunci sunt o cruce...

Dar eu nu vreau să fiu o cruce,
pentru că ea îmi amintește întotdeauna
de Cel Răstignit.
Iar eu sunt un om! Eu te ascund în brațele mele.

Fiecare îmbrățișare a mea este o cruce învinsă...

Este o răstignire învinsă...

25 07 2023